

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану», 26-28 квітня 2023 року, рекомендовані до друку Вченою радою географічного факультету ДВНЗ «Ужгородського національного університету» від 27 червня 2023 року, протокол №8.

ОРГКОМІТЕТ

Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ», яка відбулася в Ужгородському національному університеті 26-28 квітня 2023 року

Володимир СМОЛАНКА – д. м. н., проф., ректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Іван МИРОНЮК – д. м. н., проф., проректор з наукової роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Іван ЧОПЕЙ – д. м. н., проф., декан факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки ДВНЗ «Ужгородського національного університет».

Андрій БАЗИЛЕВИЧ – д. м. н., професор кафедри пропедевтики внутрішньої медицини Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Президент СФУЛТ.

Олексій КАЛМИКОВ – д. м. н., професор кафедри внутрішніх та професійних хвороб Харківського національного медичного університету, директор НДІ доказової медицини (ТОВ «Калмиков Консалтинг»).

Тетяна ЄРМАКОВА – д. пед. н., професор, завідувач кафедри педагогіки, української та іноземної філології, голова Ради молодих учених Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Юрій ПАСІЧНИК – д. ек. н., професор, головний науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку сільських територій Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України.

Тарас ГРЯДІЛЬ – асистент кафедри терапії та сімейної медицини факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, асистент кафедри внутрішніх хвороб медичного факультету №2, голова Ради молодих вчених ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Руслана ДЖУГАН – к. соц. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, голова Ради молодих вчених факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», голова правління ГО «КАРПАТСЬКІ ОБРІЇ».

Наталія ТОЛОЧКО – к. наук із соц. ком., доцент кафедри журналістики, голова Ради молодих вчених філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Вадим ПШТА – доктор філософії PhD, асистент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права, голова Ради молодих вчених юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Василь ЛЕТА – к. геогр. н., доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування, голова Ради молодих вчених географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Павло ХУДШ – к. іст. наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології, голова Ради молодих вчених факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Микола КУТ – к. хім. н., доцент кафедри органічної хімії, голова Ради молодих вчених навчально-наукового інституту хімії та екології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Ганна КОСТЬОВ'ЯТ – к. ек. н., доцент кафедри фінансів і банківської справи, заступниця голови Ради молодих вчених ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Ольга СИНЯВСЬКА – к. ф.-м. н., доцент, доцент кафедри теорії ймовірностей і математичного аналізу, голова Ради молодих вчених факультету математики та цифрових технологій ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Олександр КОЧМАРЬ – к. м. н., асистент кафедри хірургічних хвороб, голова Ради молодих вчених медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сільвія ПАЦКУН – доктор філософії з медичних наук, доцент, голова Ради молодих вчених медичного факультету №2 ДВНЗ «Ужгородського національного університет».

Антоніна РЕБЛЯН – асистент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства факультету туризму та міжнародних комунікацій, голова Ради молодих вчених факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Aleksandra LEWANDOWSKA – secretary of the Board Polish Association of Doctoral Candidates.

Сабіна АУГУНАС – к. фарм. н., асистент кафедри фармації, голова Ради молодих вчених Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика (НУОЗ України імені П.Л. Шупика).

Володимир КОВАЛЬЧУК – к. мед. н., заступник голови Ради молодих вчених Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика.

Аліна БОЙКО – к. мед. н., член Ради молодих вчених Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика.

Юлія ГУРКАЛО – асистент кафедри терапії і геріатрії, член Ради молодих вчених Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика (НУОЗ України імені П. Л. Шупика).

В'ячеслав РОГОВ – к. е. н., доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки, ТВО голови Ради молодих науковців Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Галина АЛЕКСЕЄВСЬКА – доктор філософії зі спеціальності міжнародні економічні відносини, старший викладач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин. Голова міжнародного відділу Ради молодих вчених Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Єлизавета КУЛІКОВА – голова Ради молодих вчених Одеського національного економічного університету.

Вікторія БІЛЯВСЬКА – к. філ. н., доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, голова Ради молодих вчених Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Алісар ГУДІМОВА - доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія, доцент кафедри соціальної психології Голова Прес-центру РМВ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, голова Наукового товариства молодих вчених, аспірантів та студентів факультету психології та соціальної роботи ОНУ імені І.І. Мечникова.

Олена ТРИГУБА – к. с.-г. н, доцент кафедри біології, екології та методик їх викладання, голова Ради молодих науковців Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Олександр БОНДАР – к. с.-г. н., старший викладач кафедри біології, екології та методик їх навчання, член Ради молодих науковців Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Павло КУЧЕР – к. геогр. н., старший викладач кафедри туризму факультету туризму Львівського державного університету імені Івана Боберського.

Вікторія РОМАН – голова Ради молодих учених Інституту електронної фізики Національної академії наук України.

Арина СВЯТОПНЮК – к. юр. н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, голова відділу роботи з громадськістю РМВ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Тетяна МОЛНАР – к. пед. н., доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених “Наука майбутнього”.

Олена БОБИРСЬВА – аспірантка, асистентка кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту, заступниця голови наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Наука майбутнього».

Ірина ВІННІЧЕНКО – членкиня Ради молодих науковців Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Олена ГРЯДІЛЬ – фотограф, художниця, графічний дизайнер.

Тетяна ГРЯДІЛЬ – студентка Поліського національного університету.

Богдан ГРЯДІЛЬ – студент фахового коледжу мистецтв імені А. Ерделі Закарпатської академії мистецтв.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО. ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Bierczyński K.

CYBERBEZPIECZEŃSTWO ZAKŁADÓW PRODUKCYJNYCH W ŚWIETLE
UŻYWANYSZ SYSTEMÓW OPERACYJNYCH 16

Браїло М.В., Сапронов О.О., Соценко В.В., Шаранов В.Д., Юренін К.Ю.

АНАЛІЗ ТЕРМОСТІЙКОСТІ ЕПОКСИДНИХ КОМПОЗИТИВ, НАПОВНЕНИХ
НАНОДИСПЕРСНИМ КОНДЕНСОВАНИМ ВУГЛЕЦЕМ 20

Закусило С.А., Зайцев Є.О.

РОЗРОБКА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ РУХУ РОТОРА ГІДРОГЕНЕРАТОРА З
УРАХУВАННЯМ ЙОГО КОНСТРУКЦІЇ 25

Постернак О.С., Постернак І.М., Постернак С.О.

БЕЗАВТОКЛАВНИЙ ПІНОБЕТОН У КОНСТРУКЦІЯХ І ВИРОБАХ
КОМПЛЕКСУ МІСТОБУДІВНОЇ ЕНЕРГОРЕКОНСТРУКЦІЇ 29

СЕКЦІЯ 2. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ (ГЕОГРАФІЯ, БІОЛОГІЯ, ХІМІЯ, ФІЗИКА)

Амінов Р.Ф.

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДИЧНИХ П'ЯВОК У ВЕТЕРИНАРІЇ ТА
СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 35

Бондар О.Б.

ТИПОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЛІСІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 38

Navryliuk L., Kichigina O., Beznosko I.

POPULATION OF PHYTOPATHOGENIC MICROMYCETES IN THE
RHIZOSPHERIC SOIL OF KENT VARIETY SOYBEAN PLANTS 42

Газдик М. М., Шевченко Л.А

ПОШИРЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ГРУНТАХ УКРАЇНИ 46

Гарбовська Т.М., Сергієнко О.В., Солодовник Л.Д., Радченко Л.О.

ОЦІНКА МІНЛИВОСТІ УРОЖАЙНОСТІ ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ
ГЕНОТИПІВ ОГІРКА НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ 50

Кічігіна О.О., Дем'янюк О.С., Гаврилюк Л.А., Куценко Н.І.

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ НАСІННЯ АСТРАГАЛУ СЕРПОПЛІДНОГО
(*ASTRAGALUS FALCATUS* LAM.) ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНІВ
ЗБЕРІГАННЯ 55

Коробчук Л.І., Мукієць А.А.

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВОЛИНИ, ЇХ ЕКОСТАН ТА ЕКОЛОГІЧНЕ
УПРАВЛІННЯ НИМИ 61

Кут Д.Ж., Кут М.М., Кривов'яз А.О., Онисько М.Ю.

СТЕРЕОСЕЛЕКТИВНІСТЬ ГАЛОЕНУВАННЯ 3-БУТИЛ-2-
ПРОПАРПІТІОХІНАЗОЛІН-4(3Н)-ОНУ 67

Кучер П., Худоба В., Майовець М.

ШКІЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ 70

Палапа Н.В., Нагорнюк О.М., Устименко О.І., Гончар С.М. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ - ЗАПОРУКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	75
Povkhanich M., Cisaruk J., Minkovich V. COMPARISON OF GLASSY MATERIALS MECHANICAL PARAMETERS IN TORSION AND BENDING TEST MODE	81
Сапронов О.О., Якущенко С.В., Сапронова А.В. АНАЛІЗ ТЕРМОСТАБІЛЬНОСТІ ЕПОКСИДНИХ КОМПОЗИТІВ, НАПОВНЕНИХ ТУГОПЛАВКИМИ СПОЛУКАМИ	84
СЕКЦІЯ 3. ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ФОНДОВИЙ РИНОК, МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ, МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ	
Башта В.С., Кушнір Т.М. ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ PR У ПЕРЕДВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ ...	89
Білорус Т.В. ОЦІНКА РИЗИКУ ЗНИЖЕННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	94
Бойко В.О. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА-ПЛАТФОРМ У МАРКЕТИНГУ	99
Варшава Н.В. РОЛЬ КРЕАТИВНОГО СЕКТОРУ У ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	105
Гамова І.В. МАРКЕТИНГ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОСИСТЕМІ	109
Гнасько О.І., Семенова С.М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ І ПОДАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	113
Гутич К.Т., Шулла Р.С. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	118
Жулей В.В. БУХГАЛТЕРСЬКІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ З РИЗИКАМИ	121
Іванов Ю.Б. ПОДАТКИ СОЛІДАРНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	125
Іщук Л.І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ	130
Клименко К.В., Савостьяненко М.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ ВОЄННОГО СТАНУ	136

Коломієць Є.С.	
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА, ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОБОТИ БІЗНЕСУ	141
Конорчук Д.В.	
РОЛЬ РОБОТОДАВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	145
Kostovyat H., Rogov V.	
PERFORMANCE APPRAISAL METHODS	150
Кузуб М.В., Колісник У.О.	
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОГО ПІДПРИЄМСТВА	153
Кузуб М.В., Талаш Д.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	157
Лиска П.О.	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ	161
Мостовенко Н. А.	
FACTORS INFLUENCING THE INNOVATIVE ORIENTATION OF BANKING BUSINESS MODELS	167
Одемчук А.Ю.	
ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	171
Пасічник Ю.В.	
СОЦІАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ РЕФОРМУВАННЯ САМОВРЯДУВАННЯ НА РІВНІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	174
Пилипець М.Т.	
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ	179
Raczyńska M.	
ANALIZA INNOWACJI W POLSCE	184
Русин О. О.	
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ	192
Сало Я. В.	
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ	196
Синюра-Ростун Н.Р.	
ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	201
Солоненко Ю.В., Щур Д.А.	
ПОГІРШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	207

Стамат В.М., Калашников І.С. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ	212
Стамат В.М., Кучер А.І. РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ У СВІТІ	217
Фірсова С.Г. СТРАТЕГІЇ ПЕРЕВЕДЕННЯ КЛІЄНТІВ НА ЦИФРОВІ КАНАЛИ	221
Чередніченко Є.С., Чередніченко О.О. ОРГАНІЧНЕ РОСЛИННИЦТВО ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ	226
Ходаківська О.В., Юрченко І.В. РИНКОВИЙ ОБІГ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	229
СЕКЦІЯ 4. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ	
Auhunas S. BUILDING THE RESEARCH INFRASTRUCTURE MODULE IN THE UKRAINIAN RESEARCH INFORMATION SYSTEM (URIS)	234
Бортош М.Ю., Химинець М.В. ПРО РОЗШИРЕНІ БІНАРНІ КОДИ ГОЛЕЯ ЗА ГРУПОВОЮ АЛГЕБРОЮ ГРУПИ C3 x D8	239
Бугайова А. І., Турчин В.М. ОЦІНЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ЛІНІЙНОГО ОСЦИЛЯТОРА	242
Варга Я.В., Рего В.Л., Ганзе М.О. ПРО НЕЛІНІЙНУ КРАЙОВУ ЗАДАЧУ ДЛЯ ІТЕРАЦІЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ	245
Дивак В.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У РИТЕЙЛІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ МАРКЕТОЛОГІВ	248
Журавльова З.Ю. ПРО ОДИН ВИПАДОК АНАЛІТИЧНОГО ОБЕРНЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ЛАПЛАСА	252
Капустей М. М., Слюсарчук П. В., Боярищева Т.В. ТОЧНІСТЬ НАБЛИЖЕННЯ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ГРАНИЧНІЙ ТЕОРЕМІ В ТЕРМІНАХ ЗРІЗАНИХ ПСЕВДОМОМЕНТІВ	255
Ломага М.М., Самусь Є.І., Головачко В.В. ВИБІР SMS ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ КОРИСТУВАЦЬКИХ ВЕБДОДАТКІВ	259
Nikolaienko A. IT IN SPACE ACTIVITY	261
Політіка В.Д., Турчин Є.В. ПРОГНОЗУВАННЯ ПОТУЖНОСТІ СИСТЕМИ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ ЕНЕРГІЇ МОРСЬКИХ ХВИЛЬ МЕТОДАМИ МАШИННОГО НАВЧАННЯ	265
Рогаль К. Ю. АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ ФІШИНГОВИХ АТАК	269

Семчишин Г.Я., Герич М.С.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ АНАЛІТИЧНИХ ОБЧИСЛЕНЬ MAPLE В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ	273
Синявська О.О., Тегза А.М.	
ДЕЯКІ МЕТОДИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ	276
Струнгар А. В., Плисенко Г. П., Рачинська О.І.	
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ БАЗ ДАНИХ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ «ВІДКРИТОЇ НАУКИ»	280
Яцко М. В.	
ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ВИКЛАДАЧА	285
 СЕКЦІЯ 5. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ, МИСТЕЦТВО ТА ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ	
Кармадонова Т.М	
ВПЛИВ РОЗШИРЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ НАУКИ НА СУСПІЛЬНУ ДОВІРУ ДО НАУКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	289
Орловський Р.	
ПОСТАТІ, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА СТАНОВЛЕННЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЗА РАССЕЛА, ЗАСНОВНИКА ТОВАРИСТВА ВАРТОВОЇ БАШТИ	293
Романюк В.	
ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ОДНОГО ІЗ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	298
Сеньківська Г., Крисько В.	
ОСОБЛИВОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ	303
Топчий В. І.	
КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ	309
Топчий В. І.	
ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ У ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: БАЧЕННЯ КСЕНОФОНТА АФІНСЬКОГО	313
Ходанич Ю.	
СВОБОДА ДУМКИ VS СВОБОДА СЛОВА	317
 СЕКЦІЯ 6. МЕДИЧНІ НАУКИ ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ, ПРОФІЛАКТИКА. ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ	
Гвоздюк Я. В., Чеканова В. В.,Компанієць А. М.	
ДОСЛІДЖЕННЯ КРІОЗАХИСНОЇ ДІЇ КОМБІНОВАНИХ СЕРЕДОВИЩ (ГЛІЦЕРИНУ ТА 1,2-ПРОПАНДІОЛУ) З ДОДАВАННЯМ ПОЛІВІНІЛОВОГО СПИРТУ НА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ЕРИТРОЦИТІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИКО- ХІМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЦИХ РОЗЧИНІВ	323
Ivanova A.S., Melekhovets O.K.	
AORTIC ELASTICITY AS THE TOOL FOR CARDIOVASCULAR RISK STRATIFICATION IN PATIENTS WITH HYPERTHYROIDISM	328

Івашко М.В. АНТИБІОТИКОЧУТЛИВІСТЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙ СЕЧОСТАТЕВОЇ СИСТЕМИ	332
Ігнатюк А.Д. ОНКОЛІТИЧНІ ВІРУСИ ЯК НОВИЙ ПІДХІД ІМУНОТЕРАПІЇ РАКОВИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	335
Козачишин Н.І., Нетяженко В.З., Пленова О.М. ВПЛИВ ПОДВІЙНОЇ АНТИТРОМБОТИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ПОКАЗНИКИ ТРОМБОЦИТАРНОГО ГЕМОСТАЗУ У ПАЦІЄНТІВ З ІХС	339
Меленевич А.Я. РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ НА ХРОНІЧНЕ ОБСТРУКТИВНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ ЛЕГЕНЬ У ПОЄДНАННІ З ГІПЕРТОНІЧНОЮ ХВОРОБОЮ	342
Остафійчук М.В., Гуда Б.Б., Тронько М.Д. СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ РАДІОЙОДРЕЗИСТЕНТНИХ МЕТАСТАЗІВ ВИСОКОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ КАРЦИНОМ ЩИТОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ	346
Орленко В.Л., Прохорова Г.О. ДИСБАЛАНС АДИПОЦИТОКІНІВ ЯК ПАТОГЕНЕТИЧНА СКЛАДОВА ОЖИРІННЯ	349
Петрик К.Ю., Крічфалушій О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ПАРАМЕТРАМИ ВСР ТА ПОКАЗНИКАМИ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ТІЛА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ ПОБУДОВИ РЕГРЕСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ	354
Соченко С. І. СКЛАДНОЩІ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ І КЛІНІКО-МОРФОЛОГІЧНОГО ПОРІВНЯННЯ ДЕЯКИХ ВРОДЖЕНИХ ДЕФЕКТІВ РОЗВИТКУ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ З ХВОРОБОЮ ГІРШПРУНГА	359
Тафічук Т. Ф. ІМУНОТЕРАПІЯ - НОВИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ПОТРІЙНО-НЕГАТИВНОГО РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ	362
Трохимчук В.В., Панкратов І.О. АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ТА МОДЕЛЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ (НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ)	366
СЕКЦІЯ 7. МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ	
Бойчук О., Мека П. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ	372
Борак С., Волянчук І. ЛЕКСИЧНЕ ПОЛЕ КОЛЬОРУ ЯК ЗАСІБ ПОЕТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	377

Вітичук І., Воляннюк І.	
ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ БОГДАНА ЛЕПКОГО	381
Демченко Д.	
PR-ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ НА ПРИКЛАДІ МАРКЕТИНГ - СТРАТЕГІЇ СТРИМІНГОВОГО СЕРВІСУ NETFLIX	386
Поляк І., Ариванюк А.	
ТЕНДЕНЦІЇ РОДОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ	390
Поляк І., Дмитришин М.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО	394
Поляк І., Кравчук Д.	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ	399
Поляк І., Медвідь Л.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧЕНЬ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	403
Толочко Н.	
ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕПРОГРАМ ДЛЯ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ ЗАКАРПАТТЯ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	408
СЕКЦІЯ 8. ПЕДАГОГІКА. ПИТАННЯ ДО ДИПЛОМНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	
Босик Д. А., Тригуба О. В.	
НАВЧАЛЬНІ ІГРИ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ <i>SOFT SKILLS</i>	414
Воробйова О.П.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЦИФРОВОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД США	418
Гряділь Т.І.	
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ	429
Жукова Г.В., Булгакова Т.М.	
ОСВІТНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ	432
Ковалевич В.М., Олексюк М.П.	
ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ТА ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ	437
Кривов'яз А.О., Сливка М.В., Король Н.І. Кут М.М., Онисько М.Ю.	
ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ НАВИЧОК В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ	443
Марголін А. Г., Башкір О.І.	
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	448

Молнар Т.І.	ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	452
Ніточко О.І., Гоцуляк О.Л.	АКТУАЛЬНІСТЬ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ НА ЕТАПІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЛІКАРІВ-ДЕРМАТОВЕНЕРОЛОГІВ	455
Сідун Я.Є.	ВПЛИВ ГРИ - ЯК ОСНОВА ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	457
Скоропляс І. В., Мишаківська Л. О.	ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	461
Терпелюк В.В., Москалюк Т.В.	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІКТИМНИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗЗСО	466
Філімонова І.А.	ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	471
Христова Т.Є., Авраїмов Д.І.	ДИНАМІКА ШВИДКІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ТХЕКВОНДО	475
Христова Т.Є., Занкова О.М.	ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА ТЕХНОЛОГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	480
Чекан О. І., Сарканич М. Я.	ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО	485
Швед Ю., Гуральна С.	ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	489
СЕКЦІЯ 9. СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ПОЛІТОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ		
Грегірчак Д.Б.	ІДЕЯ ВІЛЬНОГО ТА ПРИРОДОВІДПОВІДНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ Ж.-Ж. РУССО	499
Джуган Р.І., Джуган В.В.	УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ (НА ПРИКЛАДІ МИТНОЇ РЕФОРМИ)	504
Ковбаско О.М., Кузнецова Т.К., Струнгар А.В., Шаповалов Є.Б.	ХИЖАЦЬКІ КОНФЕРЕНЦІЇ: ПРОБЛЕМА, НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ, ОЦІНКА ХИЖАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ	510
Фальковська Л.М., Коршак В.С.	ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДОСЯГНЕННЯ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	515

СЕКЦІЯ 10. СТОМАТОЛОГІЧНІ НАУКИ

- Дорошенко О.М., Омельяненко О.А., Стеценко Т.О., Дорошенко М.М**
ПОТРЕБА В ОРТОПЕДИЧНОМУ ЛІКУВАННІ ДЕФЕКТІВ ЗУБІВ І ЗУБНИХ РЯДІВ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ 521
- Дорошенко О.М., Омельяненко О.А., Шепелинський О.В., Дорошенко М.М**
РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ ПОХИЛОГО І СТАРЕЧОГО ВІКУ ІЗ СТОМАТОЛОГІЧНОЮ І ЗАГАЛЬНОСОМАТИЧНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ ЗА ДАНИМИ ОПИТУВАЛЬНИКА ОНІР-14 (Oral Health Impact Profile) 526
- Дрогомирецька М.С., Садек А.С.М.**
ОЦІНКА ВПЛИВУ ТВІН-БЛОКУ ТА МОДИФІКОВАНОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АПАРАТУ НА ТРГ ПОКАЗНИКИ ІЗ ДИСТАЛЬНИМ ПРИКУСОМ ТА ЗВУЖЕННЯМ ВЕРХНІХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ 531
- Дрогомирецька М.С., Садек А.С.М.**
ОЦІНКА ВПЛИВУ ТВІН-БЛОКУ ТА МОДИФІКОВАНОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИСТРОЮ НА ЗМІНУ ОБ'ЄМУ ВЕРХНІХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ І ЛЕГЕНЕВИХ ФУНКЦІЙ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ДИСТАЛЬНИМ ПРИКУСОМ..... 537

СЕКЦІЯ 11. ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Безега Т.М.**
РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 543
- Биндюк К. Г., Риженко Н. О.**
КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ 548
- Бідалова К.С., Риженко Н. О.**
ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ 553
- Грабчук О.В., Коршак В.С.**
ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДНК-ЛАБОРАТОРІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ АРМІЇ РФ 556
- Доманська Х.Ю.**
МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 561
- Іванова М.А., Ярошевська Т.В.**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 566
- Коломієць К.В.**
РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОПИТУ УКРАЇНСЬКИХ СПОЖИВАЧІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ - НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ АБО ЗАГРОЗА ДЛЯ БІЗНЕСУ? 571
- Миколук Н.В.**
ПОНЯТТЯ ПОЗОВУ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 576

Мірошніченко А.О., Риженко Н. О.	
ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	581
Негрій А.Ю.	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ	586
Півненко Л.В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	591
Попович К.Г.	
ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	596
Проценко А.Р.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО(НАДЗВИЧАЙНОГО) СТАНУ	600
Sołkiewicz W.	
UDZIELANIE NIEODPŁATNEJ POMOCY PRAWNEJ CUDZOZIEMCOM NA PRZYKŁADZIE STUDENCKIEJ PORADNI PRAWNEJ - PRACOWNI WYDZIAŁU PRAWA UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU.....	605
Самчук О. С., Коломієць К.В.	
РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ЧИ МОЖЛИВОСТІ?	609
Топоркова М. М.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	615
Щербіна К.В.	
ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА В УКРАЇНІ ТА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	619

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 1

**АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО.
ТЕХНІЧНІ НАУКИ.
ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Bierczyński K., magister inżynier

Politechnika Opolska, Opole, karol.bierczynski@doktorant.po.edu.pl,

ORCID 0000-0002-0184-5115

CYBERBEZPIECZEŃSTWO ZAKŁADÓW PRODUKCYJNYCH W ŚWIETLE UŻYWANYCH SYSTEMÓW OPERACYJNYCH

Słowa kluczowe: cyberbezpieczeństwo, malware, niewspierane systemy operacyjne, produkcja

Cyberbezpieczeństwo rozumiane jako działania, mające na celu ochronę sieci informatycznych (wraz z urządzeniami, oprogramowaniem i danymi) przed dostępem osób nieuprawnionych, zniszczeniem i innymi niepożądanymi działaniami, stało się kwestią która dotyka każdego, niezależnie od tego czy łączy się z siecią czy nie. Wszechobecne czujniki, urządzenia podpięte do sieci (Internet rzeczy, ang. Internet of Things) komunikują się ze sobą generując ogromną liczbę danych o każdym z nas (Catal i in., 2022; Jawaid, 2022). Dlatego tak ważne jest aby dane te, zawierające również informacje wrażliwe, były odpowiednio zabezpieczone.

Liczba ataków hackerski stale rośnie (Guttieres i in., 2019; Wirth, 2018), jednocześnie dotykając wszystkich, począwszy od pojedynczych użytkowników, poprzez większe i mniejsze firmy, globalne korporacje, a na państwach kończąc. Przykłady ataków mnożyć można w nieskończoność, by wymienić tylko Wanna Cry, ExPetr / NotPetya, Stuxnet (Carter, 2021; Snow, 2018; Tarnowski, 2023), czy atak jaki przeprowadzono na Ukraińskie instytucje rządowe umieszczając tam dezinformujące treści (*Fog of War*, 2023). Choć świadomość istnienia zagrożeń związanych z funkcjonowaniem w cyberprzestrzeni jest wysoka, to często pozostaje ona jedynie w sferze teoretycznej (Mullet i in., 2021). Gałęzią gospodarki, która w sposób szczególny narażona jest na ataki cyberprzestępców jest branża produkcyjna, a to ze względu na kroczącą rewolucję określaną zbiorczo jako koncepcja Przemysłu 4.0, która pozwoli na wzrost wydajności procesów produkcyjnych dzięki komunikacji w czasie rzeczywistym, agregacji danych,

rozwojowi systemów cyber-fizycznych, co oparte ma być o rozwiązania bazujące na sztucznej inteligencji (Dźwiarek, 2021; Mullet i in., 2021).

Czynnikiem, który ma zasadniczy wpływ na zabezpieczenie użytkowników sieci przed cyberatakami, jest oprogramowanie, w tym systemy operacyjne, które zarządzają zasobami komputera, pozwalając jednocześnie na działanie innych programów, dlatego tak ważne jest, aby były one aktualizowane przez producentów w celu wprowadzenia poprawek i eliminacji ewentualnych luk (Miller, 2019; Prijic, 2023; Vinogradov, 2020). Celem badań była analiza systemów operacyjnych wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa produkcyjne działające w województwie opolskim, pod kątem możliwego wpływu na cyberbezpieczeństwo badanych pomiotów. Nieaktualizowane programy są bowiem niczym szeroko otwarte drzwi, zachęcające potencjalnego przestępcę do wtargnięcia. Przeprowadzone badania ankietowe wykazały, że 60% spośród podmiotów biorących udział w badaniu wykorzystuje w swoim zakładzie komputery, na których zainstalowane są systemy operacyjne z zakończonym przez producenta okresem wsparcia. Przyczyn takiego stanu rzeczy doszukiwać można się w niemodernizowanym parku maszynowym, ale również w specyfice procesów produkcyjnych i maszyn w nim wykorzystywanych. Żywotność systemów operacyjnych wynosi około 10 lat, podczas, gdy maszyny wykorzystywane w procesach produkcyjnych używane są często przez 20 lub nawet 30 lat (Heritage, 2019). Trudno jednak oczekiwać, aby producenci wymieniali sprawne urządzenia z powodu systemu operacyjnego, po zaledwie 1/3 czasu jaki maszyna może przepracować. Sytuacja ta będzie się nasilać, ponieważ w obliczu rewolucji w wytwarzaniu, jaką niesie ze sobą koncepcja Przemysłu 4.0, konieczne będzie włączenie w globalną sieć podmiotów, które wcześniej nie były do niej podłączone, dzięki czemu nie były zagrożone przez złośliwe oprogramowanie w niej obecne.

Podstawowym wnioskiem, jaki wyciągnąć można z otrzymanych wyników badań jest świadomość, że wciąż używane jest oprogramowanie, które stanowi realne zagrożenie nie tylko dla podmiotów, które je stosują, ale również innych, które połączone są z nimi w całym łańcuchu wartości, jaki tworzą. Niezbędne stają się więc działania, które w sposób jednoznaczny pozwolą wyeliminować ryzyko ataku cybernetycznego. Pierwszym krokiem powinna być zmiana systemu operacyjnego na taki, który w dalszym ciągu jest

aktualizowany i zabezpieczany przez dostawcę. W przypadku, gdy nie ma możliwości zmiany oprogramowania, konieczne może okazać się odcięcie danego urządzenia od sieci lub zastosowanie dodatkowych zabezpieczeń, które stanowiąc będą barierę między wrażliwym na ataki systemem, a siecią. Konieczne jest też budowanie wśród użytkowników sieci świadomości, że brak aktualizacji oprogramowania, w tym tego używanego

w procesach produkcyjnych, stanowi swoiste zaproszenie dla cyberprzestępców do ataku, a oni nie odmawiają sobie „przyjemności” skorzystania z takiej okazji.

Przyszłe badania związane z użyciem niewspieranych przez producentów systemów operacyjnych powinny przede wszystkim zostać przeprowadzone na większej próbie respondentów, co pozwoli uzyskać bardziej miarodajne wyniki. Należałoby też przeprowadzić pogłębione badania, w których analizie poddany zostanie nie tylko fakt użycia systemu operacyjnego, którego okres wsparcia przez producenta został zakończony, ale również jego dokładna wersja oraz miejsce użycia w badanym podmiocie (produkcja, logistyka, administracja biurowa itd.).

Autor deklaruje brak konfliktu interesów.

Źródła:

1. Catal, C., Ozcan, A., Dönmez, E., & Kaşif, A. (2022). Analysis of cyber security knowledge gaps based on cyber security body of knowledge. *Education and Information Technologies*, 28, 1–23. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11261-8>
2. Jawaid, S. (2022). *Cyber Security; Etiology and Importance*. <https://doi.org/10.20944/preprints202208.0235.v1>
3. Guttieres, D., Stewart, S., Wolfrum, J., & Springs, S. L. (2019). Cyberbiosecurity in Advanced Manufacturing Models. *Frontiers in Bioengineering and Biotechnology*, 7, 210. <https://doi.org/10.3389/fbioe.2019.00210>
4. Wirth, A. (2018). The Times They Are a-Changin’: Part One. *Biomedical Instrumentation & Technology*, 52(2), 148–152. <https://doi.org/10.2345/0899-8205-52.2.148>

5. Carter, L. (2021, wrzesień 27). *10 Biggest Cyber Attacks in History | Clear Insurance*. <https://clearinsurance.com.au/10-biggest-cyber-attacks-in-history/> (dostęp 10/04/2023)
6. Snow, J. (2018, listopad 7). *5 najszynniejszych cyberataków*. <https://plblog.kaspersky.com/five-most-notorious-cyberattacks/10015/> (dostęp 10/04/2023)
7. Tarnowski, I. (2023, kwiecień 10). *Ransomware w nowej odsłonie—Rządowe Centrum Bezpieczeństwa - Portal Gov.pl*. Rządowe Centrum Bezpieczeństwa. <https://www.gov.pl/web/rcb/ransomware-w-nowej-odslonie> (dostęp 10/04/2023)
8. *Fog of war: How the Ukraine conflict transformed the cyber threat landscape*. (2023, luty 16). Google. <https://blog.google/threat-analysis-group/fog-of-war-how-the-ukraine-conflict-transformed-the-cyber-threat-landscape/> (dostęp 10/04/2023)
9. Mullet, V., Sondi, P., & Ramat, E. (2021). A Review of Cybersecurity Guidelines for Manufacturing Factories in Industry 4.0. *IEEE Access*, 9, 23235–23263. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3056650>
10. Dźwiarek, M. (2021). CYBER BEZPIECZEŃSTWO MASZYN W PRZEMYŚLE 4.0. *Zeszyty Elektryczne - Zeszyty Problemowe*, 2 (126), 125–130.
11. Miller, M. (2019, marzec 25). The Dangers of Running an Unsupported Operating System. *Triaxiom Security*. <https://www.triaxiomsecurity.com/the-dangers-of-running-an-unsupported-operating-system/> (dostęp 10/04/2023)
12. Prijic, M. (2023, marzec 9). 5 Security Issues From Using an Unsupported Operating System. *IT Convergence*. <https://www.itconvergence.com/blog/how-safe-are-your-unsupported-legacy-operating-systems-and-software/> (dostęp 10/04/2023)
13. Vinogradov, A. (2020, czerwiec 16). *The Dangers of Running an Unsupported OS*. Infosecurity Magazine. <https://www.infosecurity-magazine.com/blogs/the-dangers-of-running-an/> (dostęp 10/04/2023)
14. Heritage, I. (2019). Protecting Industry 4.0: Challenges and solutions as IT, OT and IP converge. *Network Security*, 2019(10), 6–9. [https://doi.org/10.1016/S1353-4858\(19\)30120-5](https://doi.org/10.1016/S1353-4858(19)30120-5)

Браїло М.В., к.т.н., доцент, **Сапронов О.О.**, д.т.н., доцент,

Соценко В.В., Шаранов В.Д., Юренін К.Ю.

Херсонська державна морська академія, м. Херсон,
sotsenko.vv@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4384-9373

АНАЛІЗ ТЕРМОСТІЙКОСТІ ЕПОКСИДНИХ КОМПОЗИТІВ, НАПОВНЕНИХ НАНОДИСПЕРСНИМ КОНДЕНСОВАНИМ ВУГЛЕЦЕМ

Ключові слова: епоксидний композит, термогравіметричний аналіз, енергія активації, деструкція, нанонаповнювач.

Вступ. Термостійкість епоксидних композитів є однією з важливих характеристик, що дозволяє використовувати такі матеріали в умовах підвищених температур. Для поліпшення термостійкості епоксикомпозитних матеріалів використовують вуглецеві нанонаповнювачі [1-3]. Тому, одним із ефективних способів підвищення термостійкості полімерів є визначення оптимального вмісту активних вуглецевих добавок. При цьому, застосування сучасних методів дослідження (ДТА-, ТГА-аналіз) теплофізичних властивостей полімерних матеріалів дозволяє визначити структурні процеси, які відбуваються при впливі температури.

Мета: встановити раціональний вміст вуглецевовмісного наповнювача на по показники термічної стійкості полімерних матеріалів.

Результати дослідження. Як основний компонент при формуванні епоксидних композитів вибрано епоксидний діановий олігомер марки ЕД-20 (ISO 18280:2010, Technobudresurs, Київ, Україна).

Для зшивання епоксидних композицій використано твердник поліетиленполіамін ПЕПА (ТУ 6-05-241-202-78, Technobudresurs, Київ, Україна).

Як активну добавку для експериментальних досліджень використано нанодисперсний конденсований вуглець (НКВ) (компанія YongFeng Chemicals, місто Хефей, Китай), отриманий за допомогою детонаційного синтезу. Розмір НКВ

складає 10...16 нм, питома площа поверхні – 290...480 м²/г, пористість – 0,6...0,9 см³/г.

Надалі формували епоксидні композити за технологією описаною у працях [2, 3], при цьому вміст наповнювача змінювали у межах $q = 0,010...0,100$ мас.ч.

Попередньо у роботі досліджували термостійкість реактопластичних полімерних матеріалів методом термогравіметричного (ТГА) аналізу в діапазоні температур $\Delta T = 303...873$ К (рис. 1). При дослідженні процесу руйнування хімічних зв'язків у дослідних зразках обрано швидкість підйому температури $\nu = 10$ К/хв. У попередній праці [2] встановлено, що початок деструктивних процесів ненаповненої полімерної матриці відбуваються при $T_0 = 587$ К. Тоді, як введення нанонаповнювача за вмісту $q = 0,050$ мас.ч., дозволяє змістити початкову температуру втрати маси на 37,9 К в область високих температур, що дає можливість стверджувати про гальмування реакцій термоокислювальної деструкції за рахунок обмеження рухливості сегментів полімерної сітки та основного ланцюга. Закінчення процесу деструкції розроблених композитів спостерігали при – $T_K = 712,4...718,7$ К.

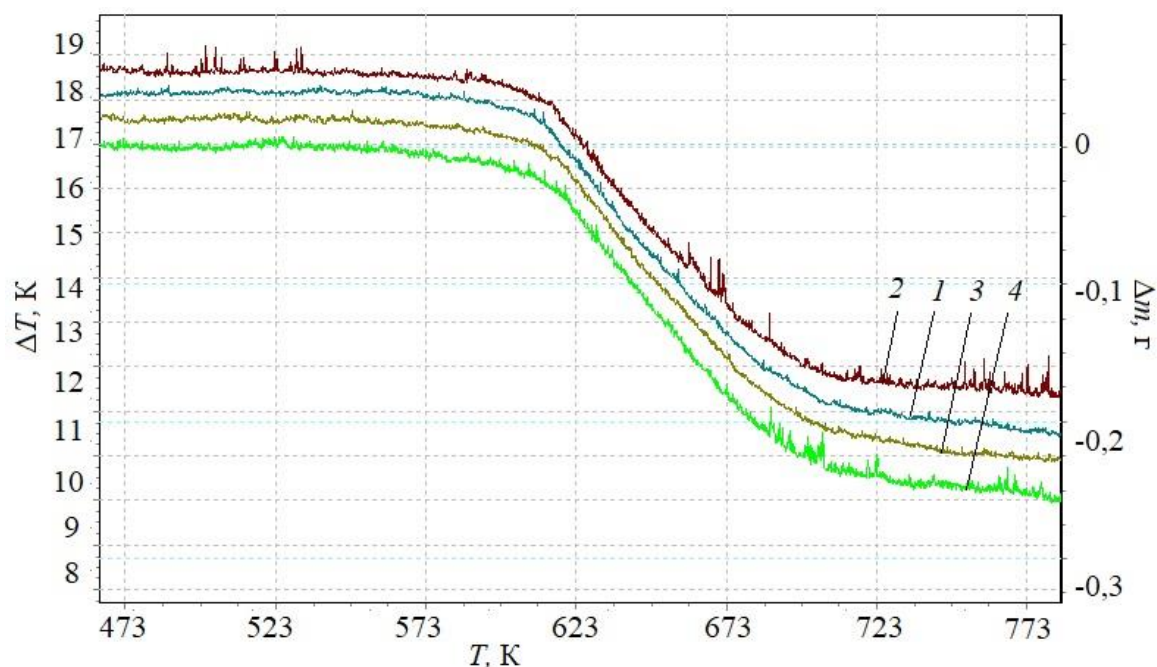

Рисунок 1. Втрата маси полімерного матеріалу, наповненого нанодисперсним конденсованим вуглецем з інтервалом $\Delta T = 10$ К у температурному діапазоні $\Delta T = 573...713$ К: 1 – 0,025 мас.ч.; 2 – 0,050 мас.ч.; 3 – 0,075 мас.ч.; 4 – 0,100 мас.ч.

Стійкість розроблених нанокомпозитів до фізико-хімічних перетворень при впливі температури визначали за методом Бройдо, згідно праць [5, 6], у температурному діапазоні $T = 573 \dots 713$ К. При цьому аналізували втрату маси (ТГА-крива) із інтервалом $\Delta T = 10$ К (рис. 1). Втрата маси речовини є процесом 1-го порядку ($n = 1$), якщо дотримується лінійна залежність $\ln(100/(100 - \Delta m))$ від зворотної температури $10^3/T$, K^{-1} . Згідно даної методики, необхідно визначивши втрату маси (Δm) композиту при заданій температурі T , і графічно побудувати лінію, в якій E необхідно виразити тангенсом кута нахилу логарифмічної залежності Δm від зворотної температури T .

Тоді, значення енергії активації термічної деструкції визначали за формулою (1):

$$E = -R \cdot \text{tg}(\varphi), \text{кДж / моль} \quad (1)$$

Результати проведених математичних розрахунків представлено у (табл. 1).

Таблиця 1. Термостійкість композитів, наповнених нанодисперсним конденсованим вуглецем

Вміст нано-наповнювача, q , мас.ч.	Температура початку втрати маси, T_0 , К	Кінцева температура втрати маси, T_k , К	Енергія активації, E_a , кДж/моль
0,025	618,0	714,0	138,8
0,050	624,9	718,7	170,1
0,075	556,3	714,0	167,2
0,100	610,0	712,4	163,7

На основі проведених розрахунків встановлено, що для термічної деструкції композиту, наповненого НКВ за вмісту $q = 0,050$ мас.ч., необхідна найбільша теплова енергія ($E_a = 170,1$ кДж/моль) серед досліджуваних матеріалів (табл. 1).

Висновки. Методом термогравіметричного аналізу, встановлено, що матеріали, які містять нанодисперсний конденсований вуглець за вмісту $q = 0,050$ мас.ч. на 100 мас.ч. епоксидного олігомеру ЕД-20 характеризуються максимальним значенням початкової температури втрати маси – $T_0 = 624,9$ К. При цьому енергія активації термічної деструкції сягає максимального значення $E_a = 170,1$ кДж/моль, що свідчить про стійкість фізико-хімічних зв'язків до впливу температури, а, отже, термостійкість таких матеріалів.

Перспективи подальших досліджень. Заплановано провести комплексні дослідження корозійної тривкості розроблених нанокомпозитів у лабораторних і природних умовах.

Конфлікт інтересів – відсутній.

Публікація містить результати досліджень, проведених у рамках НДДКР молодих вчених «Спрямоване керування структуроутворенням нановуглецевовмісних полімерних композитів для підвищення експлуатаційних характеристик транспорту» (№ д.р. 0121U107610).

Список використаних джерел

1. Lysenkov, E.A.; Klepko, V.V. (2016). Pressure effects on the percolation behavior of systems based on polyethylene oxide and carbon nanotubes. *Ukrainian Journal of physics*, 61(8), 747-752.
2. Buketov, A.; Maruschak, P.; Sapronov, O.; Brailo, M.; Leshchenko, O.; Bencheikh, L.; Menou, A. (2016). Investigation of thermophysical properties of epoxy Nanocomposites. *Molecular Crystals and Liquid Crystals*, 628, 167-179.
3. Prusty, R.K.; Rathore, D.K.; Ray, B.C. (2017). Evaluation of the role of functionalized CNT in glass fiber/epoxy composite at above- and sub-zero temperatures: Emphasizing interfacial microstructures. *Composites Part A: Applied Science and Manufacturing*. 101, 215-226.

4. Buketov, A.V.; Sapronov, O.O.; Brailo, M.V.; Maruschak, P.O.; Yakushchenko, S.V.; Panin, S.V.; Nigalatiy, V.D. (2020). Dynamics of destruction of epoxy composites filled with ultra-dispersed diamond under impact conditions. *Mechanics of Advanced Materials and Structures*, 27(9), 725-733.

5. Burya, A. I.; Naberezhnaya, O. A.; & Arlamova, N. T. (2015). Investigation of the thermal destruction process of aromatic polyamides and organic plastics. *Journal of Characterization and Development of Novel Materials*, 20, 229-238.

Закусило С. А¹, аспірант, Зайцев Є. О.², д.т.н., с.н.с.

^{1,2} – Інститут електродинаміки НАН України, Київ, Україна,

¹saz2021b@gmail.com, 0000-0002-9193-8920, ² zaitsev@i.ua, 0000-0003-3303-471X

РОЗРОБКА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ РУХУ РОТОРА ГІДРОГЕНЕРАТОРА З УРАХУВАННЯМ ЙОГО КОНСТРУКЦІЇ

Ключові слова: генератор, ротор, статор, повітряний зазор, модель

Вступ. Забезпечення надійності роботи гідроагрегатів ГЕС в значній мірі засновано на контролі технічного стану їх критично-важливих вузлів. Під час контролю за допомогою різних сенсорів отримують контрольню-діагностичну інформацію, використання якої в системах контролю та діагностування дозволяє визначити наявність або розвиток дефектів. Проведення процедури діагностування потребує розробки відповідних математичних моделей процесів, які відбуваються в гідрогенераторах. Основною задачею розробки математичної моделі є встановлення закономірностей та отримання тестових сигналів, які можуть бути використані під час визначення присутності статичних чи динамічних змін в стані ротора або інших дефектів пов'язаних з обертаннями ротора.

Метою є розробка математичної моделі рух ротора вертикального гідрогенератора.

З урахуванням того, що в ідеальному випадку математична модель ротора вертикального гідрогенератора будується, як незакріплене тверде тіло обертання. У цьому випадку рух ротора описується шістьма звичайними диференціальними рівняннями[1], в які в якості змінних входять проекції результуючої сили та результуючого моменту. Сили, що діють на ротор залежать від швидкості обертання та поступального руху, а також від його положення в просторі. Аналітичний розв'язок такої системи рівнянь є дуже ускладнений через непостійність процесу обертання ротора та необхідності проведення розв'язку для кожного моменту часу (значення кута обертання) зміни просторового положення ротора. У зв'язку з чим

розв'язок системи диференціальних рівнянь в аналітичному вигляді є громіздким, тому проведемо розв'язок із застосуванням чисельних методів.

Для цього використаємо пару систем координат: перша система координат буде задавати положення центра мас ротора, друга визначати обертовий рух ротора. У цьому разі визначення координат центра мас ротора відбувається в Декартові системі координат $OXYZ$ (рис. 1), в якій вісь OZ співпадає з вертикальною віссю симетрії ротора та направлена вгору. Точка O відповідає положенню центра тяжіння ротора. Вісь OY перпендикулярна греблі та направлена від верхнього б'єфа до нижнього.

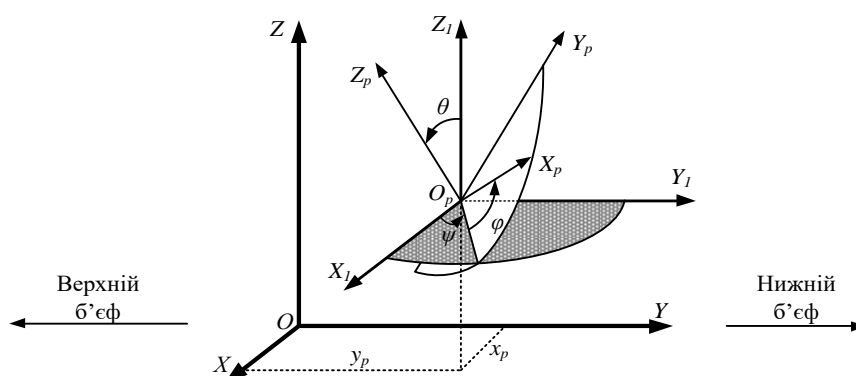

Рис.1

Для визначення обертового руху ротора використаємо систему координат, жорстко зв'язану з ротором, яку позначимо $O_pX_pY_pZ_p$ (рис. 1). При цьому точка O_p є центром мас ротора; вісь O_pZ_p є вертикальною головною віссю інерції ротора і направлена вгору; осі O_pX_p та O_pY_p є іншими двома вісями інерції ротора.

Для перетворення координат з системи $O_pX_pY_pZ_p$ в систему $OXYZ$, та навпаки, введемо допоміжну систему координат $O_pX_1Y_1Z_1$, осі якої паралельні відповідним вісями $OXYZ$, а початок координат співпадає з центром мас ротора. Тобто рухома частина системи розраховується за умови, що кути є рівними або близькими до 90^0 . В межах визначених систем координат положення ротора в просторі задається шістьма значеннями[2], а саме:

- координати центра мас (точка O_p) в системі $OXYZ$: x_p, y_p, z_p ;
- кути повороту системи координат $O_pX_pY_pZ_p$ відносно $O_pX_1Y_1Z_1$ (кути Ейлера [1]): θ, ψ, φ .

Рух ротора в такому випадку можна розглядати як такий, що описується рівняннями руху вільного твердого тіла [1] та визначає поступальний рух центра мас та обертний рух навколо центра мас, як нерухомої точки.

Рух центру мас ротора в системі координат визначається системою з трьох рівнянь, як:

$$\left\{ \frac{dv_x}{dt} = \frac{F_x}{m} \frac{dv_y}{dt} = \frac{F_y}{m} \frac{dv_z}{dt} = \frac{F_z}{m} \right. \quad (1)$$

де v_x, v_y, v_z – проекції вектора швидкості центра мас ротора на осі OX, OY, OZ відповідно, (м/с); t – час, (с); F_x, F_y, F_z – проекції результуючої сили, що діє на ротор, на осі OX, OY, OZ відповідно, (Н); m – маса ротора, (кг).

Обертання ротора відносно центра визначається рівняннями руху твердого тіла, що має нерухому точку у відповідності до динамічних рівнянь Ейлера:

$$\begin{aligned} \{ I_{xp} \frac{d\omega_{xp}}{dt} + (I_{zp} - I_{yp}) \omega_{yp} \omega_{zp} = M_{xp} I_{yp} \frac{d\omega_{yp}}{dt} + (I_{xp} - I_{zp}) \omega_{zp} \omega_{xp} = \\ M_{yp} I_{zp} \frac{d\omega_{zp}}{dt} + (I_{yp} - I_{xp}) \omega_{xp} \omega_{yp} = M_{zp} \end{aligned} \quad (2)$$

де I_{xp}, I_{yp}, I_{zp} – моменти інерції ротора відносно осей $O_p X_p, O_p Y_p, O_p Z_p$ відповідно, (кг·м²); $\omega_{xp}, \omega_{yp}, \omega_{zp}$ – проекції кутової швидкості ротора на осі $O_p X_p, O_p Y_p, O_p Z_p$ відповідно, (1/с); M_{xp}, M_{yp}, M_{zp} – головні моменти зовнішніх сил відносно осей $O_p X_p, O_p Y_p, O_p Z_p$ відповідно, (Н·м).

З урахуванням кінематичних рівнянь Ейлера між проекціями кутової швидкості $\omega_{xp}, \omega_{yp}, \omega_{zp}$ та $\dot{\theta}, \dot{\psi}, \dot{\phi}$ для систем (1) та (2) будемо мати:

$$\{ \omega_{xp} = \dot{\psi} \sin \theta \sin \phi + \dot{\theta} \cos \phi \quad \omega_{yp} = \dot{\psi} \sin \theta \cos \phi - \dot{\theta} \cos \phi \quad \omega_{zp} = \dot{\psi} \cos \theta + \dot{\phi} \quad (3)$$

Використовуючи систему (3) визначимо зв'язок між кутовими прискореннями $\dot{\omega}_{xp}, \dot{\omega}_{yp}, \dot{\omega}_{zp}$ та $\ddot{\theta}, \ddot{\psi}, \ddot{\phi}$, а також залежності для перетворення координат зв'язаних з нерухомою та закріпленою до ротора системами координат.

Систему рівнянь для визначення кутових прискорень $\dot{\omega}_{xp}, \dot{\omega}_{yp}, \dot{\omega}_{zp}$ через $\ddot{\theta}, \ddot{\psi}, \ddot{\phi}$ можна отримати з (3) способом диференціювання обох частин кожного із рівнянь системи. У цьому разі матимемо:

$$\begin{aligned} \{ \dot{\omega}_{xp} = \ddot{\psi} \sin \theta \sin \phi + \ddot{\theta} \cos \phi + \dot{\Omega}_{xp} \quad \dot{\omega}_{yp} = \ddot{\psi} \sin \theta \cos \phi - \ddot{\theta} \cos \phi + \dot{\Omega}_{yp} \quad \dot{\omega}_{zp} = \\ \ddot{\psi} \cos \theta + \ddot{\phi} + \dot{\Omega}_{zp} \end{aligned} \quad (4)$$

де

$$\begin{aligned} \dot{\Omega}_{xp} &= \psi\dot{\theta}\cos\theta\sin\varphi + \psi\dot{\phi}\sin\theta\cos\varphi - \dot{\theta}\dot{\phi}\sin\varphi \quad \dot{\Omega}_{yp} = \psi\dot{\theta}\cos\theta\cos\varphi - \\ \dot{\psi}\dot{\phi}\sin\theta\sin\varphi - \dot{\theta}\dot{\phi}\cos\varphi \quad \dot{\Omega}_{zp} &= -\dot{\psi}\dot{\theta}\sin\theta \end{aligned} \quad (5)$$

Для визначення кутових прискорень $\ddot{\theta}, \ddot{\psi}, \ddot{\phi}$ через $\dot{\omega}_{xp}, \dot{\omega}_{yp}, \dot{\omega}_{zp}$, отримаємо наступні рівняння:

$$\begin{aligned} \{\ddot{\psi} &= \frac{(\dot{\omega}_{xp} - \dot{\Omega}_{xp})\sin\varphi + (\dot{\omega}_{yp} - \dot{\Omega}_{yp})\cos\varphi}{\sin\theta} \quad \ddot{\theta} = -\frac{\dot{\omega}_{yp} - \dot{\Omega}_{yp} - \dot{\psi}\sin\theta\cos\varphi}{\sin\varphi} \quad \ddot{\phi} = \dot{\omega}_{zp} - \dot{\Omega}_{zp} - \\ \ddot{\psi}\cos\theta \end{aligned} \quad (6)$$

Висновок: Отримані в роботі системи рівнянь описують рух ротора вертикального гідрогенератора. Використання отриманих систем із урахуванням просторово-часової залежності даних, які отримуються із сенсорів дозволяє забезпечити створення математичної моделі руху ротора для систем контролю та діагностування гідроагрегатів ГЕС.

Перспективою подальших досліджень є розробка математичних моделей ротора гідрогенератора в статичному та динамічному режимі, які будуть враховувати механічні дефекти, які викликані перекосами й неспіввісністю валу гідроагрегату відносно інших його вузлів.

Конфлікту інтересів не має.

Перелік використаних джерел:

1. Павловский, М.А. (2002) Теоретична механіка. К.: Техніка. 512 с.
2. Gaidukov, J., Glazyrin, G., Glazyrin, V., & Eroshenko, S. (2020) Control Algorithms and Optimization Method of the Hydroelectric Power Plant's Microprocessing Joint Power Control. *2020 Ural Smart Energy Conference (USEC)*, 76-79, doi: 10.1109/USEC50097.2020.9281275.

Постернак О. С., здобувач вищої освіти СВО "Бакалавр",

ОПП "Будівництво та цивільна інженерія"

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса.

posternak.i@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-4568-9943>

Постернак І. М., к.т.н., доцент

Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса.

posternak.i@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5274-8892>

Постернак С. О., к.т.н., доцент

ПП «Композит», м. Одеса.

icomos.rur@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0890-4963>

БЕЗАВТОКЛАВНИЙ ПІНОБЕТОН У КОНСТРУКЦІЯХ І ВИРОБАХ КОМПЛЕКСУ МІСТОБУДІВНОЇ ЕНЕРГОРЕКОНСТРУКЦІЇ

Ключові слова: енергоефективність; інноваційна організаційна структура; комплекс містобудівної енергореконструкції; будівлі історичної забудови; безавтоклавний пінобетон.

Вступ. Енергетична криза та зростання вартості опалення житла в Україні (дослідження з проблеми «Глобальна стратегія енергозбереження для України», які були проведені низкою іноземних фірм за програмою TACIS) внесли в наші усталені оцінки будівель та будівельних матеріалів суттєві зміни. Відбулася «технічна девальвація» традиційних видів виробів для зовнішніх стін житлових будинків – легкобетонних панелей та цегли. Їх застосування в одношарових зовнішніх стінах стало недостатньо оптимально. Розпочався процес створення будівель нового покоління, в яких потрібні стінові елементи з неавтоклавного пінобетону (далі за текстом НПБ). Перед будівельною індустрією особливо гостро стали завдання економії мінеральних ресурсів, зниження матеріаломісткості, трудомісткості та енергетичних витрат, виконання яких безпосередньо пов'язане з виробництвом самого об'ємного та великотоннажного будівельного матеріалу –

стінових виробів та конструкцій. У цій ситуації НПБ цікавий можливістю досягнення дво-триразової економії енергії на опаленні будівель, зниженням матеріаломісткості та трудомісткості, наявністю в країні сировинної бази для розвитку виробництва виробів із НПБ, але недостатньо розвиненими виробничими потужностями [1,2].

Мета дослідження. Запропонувати інноваційну організаційну структуру, яка використовує на практиці накопичений науково-технічний потенціал для реконструкції будівель історичної забудови Одеси використовуючи КТ НПБ у конструкціях та виробках.

Результати. Концептуальними положеннями технічної політики щодо виробництва конструкційно-теплоізоляційного неавтоклавного пінобетону (далі КТ НПБ) є: використання діючої виробничої бази будматеріалів та будіндустрії; використання місцевої сировинної бази; використання місцевих матеріалів, які повинні забезпечувати зниження витрат енергії як на стадії виробництва так і в процесі експлуатації будівель та бути екологічно чистим.

Всім цим вимогам найбільше відповідає безавтоклавний пінобетон. Вироби, конструкції та товарний бетон можна виготовляти на будь-якому заводі залізобетонних виробів, полігоні або будмайданчику за мінімальних витрат на організацію виробництва. Це нова номенклатура продукції та додаткові робочі місця. Технологія виробництва виробів та конструкцій з НПБ практично не відрізняється від технології виробництва традиційних бетонних та залізобетонних виробів та конструкцій, а також монолітного домобудівництва. Враховуючи широку географію розміщення заводів та полігонів залізобетонних виробів, безавтоклавний пінобетон може стати практично місцевим матеріалом.

Пінобетон є новим високоефективним будівельним матеріалом, що має низку переваг перед традиційними будівельними матеріалами. Житло із застосуванням пінобетону має підвищену комфортабельність та експлуатаційні якості, а саме: в будинку "дихають" стіни, взимку зберігаючи тепло, а влітку – прохолоду; відсутністю "містка холоду"; чудовою звукоізоляцією – 60 ДБ; економією енергії на опалення; ідеальною поверхнею під будь-який вид оздоблення; високою

вогнестійкістю; гарною гвоздимістю стін і розпилювання. Пінобетонні матеріали забезпечують комфортне проживання у мікрокліматі близькому до мікроклімату дерев'яного будинку (табл.1).

Таблиця 1. - Зіставлення основних фізико-технічних показників традиційних стінових матеріалів та безавтоклавного пінобетону.

Показники	Цегла будівельна		будівельні блоки		пінобетон (безавтоклавний)
	глиняний	силікатний	керамзитобетон	газобетон (автокл)	
1	2	3	4	5	6
Щільність, кг/м ³	1550- 1700	1700- 1950	900-1200	400-1200	400-1200
Маса 1-го м ² стіни, кг	1200- 1800	1450- 2000	500-900	90-900	90-900
Теплопровідність, Вт/(мК)	0,6-0,95	0,85-1,15	0,75-0,95	0,1-0,38	0,1-0,38
Морозостійкість, цикл	25	25	25	35	35
Витрата палива, кг ум. пал.	246	60-80	35	65	-
Електроенергія, кВт ч	80...82	36-38	30-32	35	1,5...4,0
Водопоглинання, %	12	16	18	20	14
Межа міцності при стисканні, МПа	2,5...25	5...30	3,5...7,5	0,15...25,0	0,10...12,5

Однією з нагальних проблем сьогодення є відсутність комплексного підходу у проведенні реставрації, реконструкції або капітального ремонту будівель та об'єктів

благоустрою в історичному ареалі міста. Подальше проведення заходів зі збереження історичної забудови, продовження ремонтно-реставраційних робіт та капітального ремонту фасадів, покрівель будівель, більшість яких є пам'ятками, може нормалізувати проблему погіршення з кожним роком технічного стану багатьох історичних, у т.ч. відомих, об'єктів історичного надбання Одеси. Комплексний підхід до вирішення проблеми поєднується однією метою – приведення центральної частини міста для комфортного проживання, поліпшення естетичного візуального сприйняття краси нашого міста, повернення більшої кількості туристів.

В якості однієї з перспективних форм інтеграції виступають в містобудівній структурі різні комплекси. У процесі формування планів соціального і економічного розвитку великих міст все частіше складається ситуація, коли для підвищення ефективності використовуваних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів потрібна не просто концентрація зусиль, але і нові прогресивні форми організації будівельного виробництва – корпоративні, науково-технічні, енергоефективні.

Висновки. Отже, пропонується створити у місті Одесі "Корпоративний науково-технічний комплекс містобудівної енергореконструкції "КНТК МЕРек", як інноваційну організаційну структуру, яка використовує на практиці накопичений науково-технічний потенціал для реконструкції будівель історичної забудови Одеси за стандартами енергоефективності з залученням іноземного досвіду. У складі управліннь розвитку та функціонування комплексу енергоефективно використовувати КТ НПБ у конструкціях та виробках для реконструкції (реставрації) будівель історичної забудови Одеси.

Перспективи подальших досліджень. Спираючись на власні напрацювання по архітектурно-конструктивним рішенням стін житлових і громадських будинків історичної забудови у м. Одесі, у майбутньому дослідити їх архітектурно-конструктивні рішення з безавтоклавним пінобетоном.

Список використаних джерел

1. Posternak, I., Posternak, S., & Posternak, O. (2022). The Corporate Scientific and Technical Complex of Town-Planning Power Reconstruction: architectural and historical development of Odessa in the 19th and beginning of the 20th centuries. *The First Special Humanitarian Issue of Ukrainian Scientists. European Scientific e-Journal*, 2(17), 120-127. Ostrava: Tuculart Edition. doi:10.47451/urb2022-04-01 URL: <https://archive.org/details/urb2022-04-01/mode/2up>

2. Posternak, I. M., & Posternak, S. A. (2016). Preservation objects a cultural heritage of Odessa with the account power management. Preservation of historic buildings in the central part of Odessa via inscribing in the UNESCO world heritage list (pp. 220–223). Odessa: Astroprint.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 2

**ПРИРОДНИЧІ НАУКИ
(ГЕОГРАФІЯ, БІОЛОГІЯ, ХІМІЯ,
ФІЗИКА)**

Амінов Р.Ф., кандидат біологічних наук

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

91_amin_91@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8471-1525

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДИЧНИХ П'ЯВОК У ВЕТЕРИНАРІЇ ТА СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Ключові слова: медичні п'явки, гірудологічний вплив, натуротерапевтичні методи

Вступ. Гірудотерапія (бделотерапія) – метод при якому використовують медичних п'явок при лікуванні [1, 2, 5]. Використання медичних п'явок у медицині є одним з найбільш древніх методів. Спочатку їх використовували, як один із методів кровопускання. Поки не виявили позитивні ефекти після їхнього застосування (при ломоті, лихоманках, переломах, гематомах, загоєннях ран, безплідді та ін.). В наш час уже доведено, що медичні п'явки володіють широким спектром терапевтичної дії: регулюють гемостаз та судинний тонус, мають протизапальні, регенераційні, нейротропні, бактеріостатичні, імуномодуляторні ефекти [1-8]. Зараз гірудологічний вплив широко використовується у ветеринарії та сільському господарстві: при лікуванні різних інфекційних захворювань домашніх і сільськогосподарських тварин: для лікування маститів, лікуванні судинних захворювань, діабетичній нефропатії та для загоєння ран, гематом, при запаленнях, дисплазіях стегна і ліктьових суглобів, захворюваннях сухожиль, зв'язок і фасцій, хребців та рубців [1-8]. У кіз та корів позитивно впливають на загальний стан, репродуктивну здатність, вагітність [1, 2, 8].
Мета. Експериментально проаналізувати вплив медичних п'явок на лабораторних нелінійних щурах на різних етапах онтогенезу.

Результати. Була проведена значна кількість досліджень задля виявлення позитивних ефектів від застосування медичних п'явок. Перша серія досліджень стосувалася впливу медичних п'явок на репродуктивну здатність, вагітність, розвиток приплоду в постембріональному онтогенезі. В результаті цих досліджень

виявлено, що медичні п'явки стимулюють імунну систему (периферична кров, тимус, селезінка, кістковий мозок) вагітних щурів та їхнього приплоду (в середньому на $26 \pm 1,5\%$ кожен показник). В подальшому тварини мають сильну імунну систему на протязі всього періоду постембріонального онтогенезу порівняно з контрольними тваринами (умовно здоровими). У статевозрілих щурів після гірудологічного впливу підвищується імунна та репродуктивна здатність (фертильність на $36 \pm 1,3\%$, загальна кількість на $51 \pm 2,1\%$, зменшується відсоток дефектів на $34 \pm 2,1\%$ сперматозоїдів). Друга серія досліджень стосувалася впливу медичних п'явок на імуносупресивних тварин (імуносупресія викликана за допомогою хімічної моделі – використання Ендоксану). В результаті цих досліджень виявлені значні позитивні корегуючі ефекти, які проявлялися у відновленні імунної системи до нормального фізіологічного стану (тимус, кістковий мозок, периферична кров).

Висновки. У результаті досліджень були виявлені позитивні ефекти від використання медичних п'явок, які проявлялися у стимуляції і відновленні імунної системи та репродуктивної здатності. Згідно отриманих наших результатів та результатів інших учених доводять про можливе їхнє подальше застосування у ветеринарії та сільському господарстві при багатьох патологічних станах.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на детальному вивченні отриманих ефектів на інших видах тварин.

Немає конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

1. Амінов, Р.Ф. (2018). *Вплив гірудопунктури та екстракту з тканин медичної п'явки на імунну реактивність самиць та приплоду щурів у постембріональному онтогенезі* [Дисертація кандидата біологічних наук, Київський національний університет]. http://scc.knu.ua/upload/iblock/171/dis_Aminov%20R.F.pdf

2. Литвиненко, Р.О. (2016). *Імуномодуляторні властивості біологічно активних речовин медичної п'явки в умовах гірудовпливу* [Дисертація кандидата біологічних наук, Київський національний університет]. http://scc.knu.ua/upload/iblock/189/dis_Lytvynenko%20R.O._new.pdf
3. Krashenyuk, A.I. (2020). "Neurotrophic (Neural Stimulating) and Neuromediator Effects of *Hirudo medicinalis*. Pathogenetic Mechanism of Treatment of Diseases of the Nervous System of the Human". *Acta Scientific Medical Sciences*, 4(3), 4-9.
4. Amani, L ., Motamed, N., Mirabzadeh, A. M.; Dehghan, S. M. & Malek, M. (2021). Semi-Solid Product of Medicinal Leech Enhances Wound Healing in Rats. *Jundishapur J Nat Pharm Prod.*, 16(4), e113910. <https://doi: 10.5812/jjnpp.113910>.
5. Trenholme, H. N., Masseur, I. & Reiner, C.R. (2021). Hirudotherapy (medicinal leeches) for treatment of upper airway obstruction in a dog. *Journal of Veterinary Emergency and Critical Care*, 31(5), 661-667. doi: 10.1111/vec.13094
6. Canpolat, İ. & Sağlam, N. (2004). Treatment of diffuse hematoma in a dog with the medicinal leech, *Hirudo medicinalis*. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2 (2), 97–99. https://www.academia.edu/19391918/Treatment_of_diffuse_hematoma_in_a_dog_with_the_medicinal_leech_Hirudo_medicinalis
7. Abdisa, T. (2018). Therapeutic importance of leech and impact of leech in domestic animals. *MOJ Drug Design Development & Therapy*, 2(6), 235-242. <https://medcraveonline.com/MOJDDT/therapeutic-importance-of-leech-and-its-impact-in-domestic-animals.html>
8. Амінов, Р.Ф. (2022). *Природний імуномодулятор із тіл медичних п'явок: отримання та застосування: монографія*. Запорізький національний університет. <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049507.pdf>

Бондар О.Б., кандидат сільськогосподарських наук

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м. Кременець, Україна

olexandr.bondar91@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3448-8943

ТИПОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЛІСІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: тип лісу, Хмельницька область, трофотоп, гігротоп, тип лісорослинних умов

Вступ. Ліси є важливим компонентом екосистеми та мають значний вплив на життя на Землі. Вони виконують різноманітні функції, включаючи зберігання вуглецю, забезпечення біорізноманіття, водоохоронну, виробництво корисних продуктів та захист ґрунту від ерозії та забруднення [1]. Ліси допомагають зменшувати глобальне потепління, є місцем проживання для тисяч видів тварин та рослин, зменшують ризик повеней та зсувів ґрунту, а також очищують повітря та воду, що робить їх важливими для здоров'я живих організмів, включаючи людей [2].

Метою роботи є проаналізувати типологічну структуру лісів Хмельницької області.

Результати. Ліси Хмельницької області складаються з буково-дубових, сосново-дубових та соснових лісів.

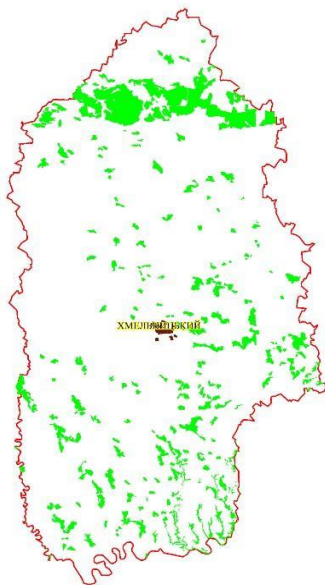

Рис. 1. Карта-схема лісів Хмельницької області

Буково-дубові ліси є найпоширенішими і займають більшість території. Сосново-дубові ліси зазвичай знаходяться на менш родючих ґрунтах, а соснові ліси - на піщаних та в області водойми [3]. Ліси Хмельницької області важливі для збереження біорізноманіття та підтримання екологічної рівноваги [4].

Для дослідження типологічного різноманіття лісів Хмельницької області використовували матеріали бази даних ВО «Укрдержліспроекту» станом на 01.01.2020. Ліси на території Хмельницької області представлена (табл. 1): борами – 0,6 % від загальної площі вкритою лісовою рослинністю ділянок лісу, суборами – 12,8 %, сугруди – 31,5 %, грудями – 55,1 %

Таблиця 1

Розподіл площ типів лісорослинних умов на території Хмельницької області, %

Гігротоп	Трофотоп			
	А – бір	В – суббір	С – сугруд	Д – груд
1 – сухий	0,1	0,1	0,6	1,4
2 – свіжий	0,4	6,5	18,1	48,5
3 – вологий	0,1	5,1	10,1	4,6
4 – сирий	-	0,9	2,8	0,4
5 – мокрий	-	0,1	0,1	0,1

Типологічне різноманіття лісів Хмельницької області представлено 31 типом лісу. Так, найбільш поширеними типами лісу є свіжа грабова діброва (46,2 % від загальної площі), свіжий грабово-дубово-сосновий сугруд (11,0 %), свіжий дубово-сосновий суббір (6,5 %).

Таблиця 2

Розподіл площ типів лісу на території Хмельницької області, %

№п/п	Індекс типу лісу	Площа	
		га	%
1	В ₂ -ДС	8900,2	6,5
2	В ₃ -ДС	7048,4	5,1
3	Д ₁ -ГД	1871,8	1,4
4	Д ₂ -ГБД	2913,8	2,1
5	Д ₂ -ГД	63615,5	46,2
6	Д ₃ -ГД	6147	4,5
7	С ₂ -ГД	9778,1	7,1
8	С ₂ -ГДС	15203,9	11,0
9	С ₃ -ГД	6445,8	4,7
10	С ₃ -ГДС	5479,8	4,0
11	С ₃ -ГсД	1937,2	1,4
12	С ₄ -Влч	3679,7	2,7
13	Інші	4611,7	3,3
Всього		137632,9	100,0

Ліси досліджуваного об'єкта представлена 31 типом лісу, з них: у борах – 4, субборах – 6, сугрудах – 11, грудах – 10 типами лісу. Відмінності у кількостях типів лісу та в їхньому розподілі за трофотопами обумовлено геоморфологічними та ґрунтовими умовами.

Видове різноманіття лісів представлено 47 видами дерев (табл. 3). Так, найбільш поширеними є дуб звичайний (*Quercus robur* L.) – 47,1 % від загальної площі вкритої лісовою рослинністю земель ділянок лісу) та сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.) 26,6 %.

Таблиця 3

Розподіл площ видів дерев на території Хмельницької області, %

№п/п	Вид дерев	Площа	
		га	%
1	Береза повисла	8005,1	5,8
2	Акація біла	706,8	0,5
3	Бук лісовий	1016,7	0,7
4	Вільха чорна	4893,8	3,6
5	Граб звичайний	10565,8	7,7
6	Дуб звичайний	64857,6	47,1
7	Дуб червоний	632,2	0,5
8	Сосна звичайна	36579,9	26,6
9	Ялина європейська	3722,0	2,7
10	Ясен звичайний	5113,9	3,7
11	Інші	1539,1	1,1
Всього		137632,9	100,0

Частка берези повислої (*Betula pendula* Roth.), акації білої (*Robinia pseudoacacia* L.), бука лісового (*Fagus sylvatica* L.), вільхи чорної (*Alnus glutinosa* (L.) Gaerth.), граба звичайного (*Carpinus betulus* L.), дуба червоного (*Quercus rubra* L.), ялини європейської (*Picea abies* (L.) H.Karst.), ясена звичайного (*Fraxinus excelsior* L.) коливається від 0,5 до 7,7 %.

Висновки. Загальна площа лісів Хмельницької області, яка знаходиться в підпорядкуванні Держлісагентству України становить 137,6 тис. га. Типологічна структура лісів представлена 31 типом лісу. Так, найбільш поширеними типом лісу є

свіжа грабова діброва (46 % від загальної площі лісів). Видове різноманіття лісів представлено 47 видами дерев. Так, найбільш поширеними є дуб звичайний та сосна звичайна, частка яких становить 73,7 % від загальної площі лісів. Під час планування та організації лісогосподарських заходів на території Хмельницької області необхідно враховувати різноманітні типи лісів, деревних порід. Це допоможе досягти більш ефективного результату та зберегти природні ресурси області.

Список використаних джерел

1. Бойко Т. О., Бойко П. М. Плугатар Ю.В. (2019). Екологічне лісознавство. *Видавництво: Олді+*, 268.
2. Бондар О.Б. (2022). Типологічна структура лісів в Тернопільській області. Сучасні виклики і актуальні проблеми лісівничої освіти, науки та виробництва: *матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Біла Церква, 15 квітня 2022 р.)*. Біла Церква: БНАУ, 7-8.
3. Енциклопедія лісового господарства Хмельниччини (2020). Хмельницький: *ТОВ «Поліграфіст-3»*, 248.
4. Тимошук О. О., Зведенюк М. А., Климчук В. В. (2017). Ліси Хмельниччини. Науково-популярне видання. Хмельницький: *ТзОВ «Поліграфіст»*, 264.

Havryliuk L., PhD,

The Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS,
Kyiv, Ukraine

gavriluklilia410@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6 901-0766

Kichigina O., Candidate of Sciences in Agriculture, Senior Researcher

The Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS,
Kyiv, Ukraine

ol_ki@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0879-627X

Beznosko I., Candidate of biological sciences

The Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS,
Kyiv, Ukraine

beznoscoirina@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2217-5165

POPULATION OF PHYTOPATHOGENIC MICROMYCETES IN THE RHIZOSPHERIC SOIL OF KENT VARIETY SOYBEAN PLANTS

Keywords: pathogen, mycobiome, biodiversity, microbial coenoses, biological preparation.

Introduction. Fertile lands and a favorable climate led to the rapid spread of soybean production in Ukraine. At the same time, there is an increase in the mass accumulation of phytopathogenic microorganisms in soybean agrocenoses [1, 2, 3]. This leads to the development of harmful diseases of soybean plants during the growing season and can intensively colonize the vegetative organs of the plant, the rhizosphere and seed material, which leads to a deterioration in the quality of the crop [4]. Biopreparations are one of the most powerful factors in the regulation of biotic relationships in agrocenoses, which allows

solving the issue of ensuring balanced nutrition of plants and resistance to phytopathogenic micromycetes.

Objective: develop ways to regulate the number of phytopathogenic micromycetes in the rhizosphere of soybean plants under organic production conditions.

Results. Experimental research was carried out in the Central Forest-Steppe of Ukraine (Research farm «Skvyrske» of Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine). The object of the study were soybean plants of the Kent variety from the Austrian seed center «Saatbaulinz». Soybean plant samples were taken during the growing season in the phase: seedling, flowering, ripening. The interaction of Kent soybean plants with phytopathogenic micromycetes under organic production conditions was studied. It was established that Filazonite biological preparation suppresses the formation of phytopathogenic micromycetes in the rhizosphere of Kent soybean plants during the growing season (Table 1).

Table 1

The number (CFU/g of soil) of micromycetes in the rhizosphere soil of soybean plants of the varieties Kent under the action of the biological product Filazonit

Soybean variety	The number (CFU / g of soil) of micromycetes in the rhizosphere soil																	
	I year						II year						III year					
	Control			Filazonite			Control			Filazonite			Control			Filazonite		
	sh oots	fl owers	ri pening	s eedling	fl owering	rip ening	s eedling	fl owering	rip ening	sh oots	fl owers	ri pening	s eedling	fl owering	ripe ning	sho ots	flo wers	ripe ning
Kent	3, 7	9, 3	9, 9	3, 3	9, 3	7,4	7, 5	6,8	4,8	7,2	6, 7	4, 2	3, 7	6, 6	4,4	2,6	4,6	3,2

Based on the results of the 1st year research, it was established that due to the action of the biological preparation Filazonite on soybean plants of the Kent varieties, a restrained formation of the number of micromycetes occurred in the seedling and ripening phase. The number of micromycetes was lower by 0,4 thousand CFU/g of soil on soybean plants of the Kent variety in the seedling phase, and by 2,5 thousand CFU/g of soil in the ripening phase compared to the control.

The highest effectiveness of the biological preparation was observed in the II year of research in the seedling phase (4,2 thousand CFU/g of soil). Similar results were obtained in the third year of research. According to the results of the research, it was established that the formation of mycobiome in the rhizosphere of soybean plants during ontogenesis was inhibited by the biological preparation Filazonite on soybean plants of Kent varieties.

A significant number of phytopathogenic micromycetes were isolated and identified from the rhizosphere of Kent soybean plants. It was investigated that representatives of the following genera: *Alternaria*, *Fusarium*, *Penicillium*, *Aspergillus* predominate in the rhizosphere of soybean plants of the Kent variety. Representatives of the genus *Penicillium* were most often found in the rhizosphere of Kent soybean plants (32,8%). The percentage of representatives of the genera *Alternaria* and *Fusarium* was 30.4% and 27,3%, respectively. The smallest number of micromycetes consisted of representatives of the genus *Aspergillus* (9,5%).

In laboratory conditions, the rhizosphere of soybean plants was studied and the species composition of phytopathogenic fungi was determined [5]. Most of the pathogens belong to pathogens that produce mycotoxins, namely: *Fusarium graminearum*, *F. oxysporum*, *Botrytis cinerea*, *Aspergillus niger*, *Aspergillus flavus*, *Penicillium species*, *Alternaria alternata*. Toxins can cause poisoning and dangerous diseases in animals and humans [6].

Conclusions. Therefore, the number of phytopathogenic micromycetes in the rhizosphere of soybean plants depends on the variety and technology of its cultivation. The possibility of regulating the number of phytopathogenic micromycetes in the mycobiome of soybean plants using the biological preparation Filazonite has been experimentally proven, which will increase biosecurity in soybean agrocenoses and improve crop quality.

REFERENCES

1. Beznosko, I.V., Gorgan, T.M., Gavrilyuk, L.V., Turovnik, Yu.A., Kosovska, N.A. (2021). Patohennyi mikrobiom nasinnia sortiv kulturnykh roslyn [Pathogenic mycobiome of seeds of cultivated plant varieties]. *Agroecological journal*. № 1. P. 81-87. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2021.227242>.

2. Chetouhi, C., Bonhomme, L., Lasserre-Zuber, P., Cambon, F., Pelletier, S., Renou, J., Langin, T. (2016). Transcriptome dynamics of a susceptible wheat upon *Fusarium* head blight reveals that molecular responses to *Fusarium graminearum* infection fit over the grain development processes. *Funct. Integr. Genom.*, 16, 183-201.
3. Beznosko, I.V., Parfenyuk, A.I., Havrylyuk, L.V., Ternovyy, Yu.V., Horhan, T.M., Sherstoboyeva, O.V. (2020). Vydovyy sklad fitopatohennykh mikromitsetiv nasinnya sortiv kulturnykh roslyn [Species composition of phytopathogenic micromycetes of seeds of cultivated plant varieties]. *Ahroekolohichnyy zhurnal*. № 2. P. 84-90.
4. Kyryk, M., Pikovskyy, M. (2017). Diahnostyka khvorob nasinnya horokhu ta soyi [Diagnosis of pea and soybean seed diseases]. *Propozytsiya*, 1, 116-120.
5. Parfeniuk, A., Turovnik, Y., Beznosko, I., Havryliuk, L., Gorgan, T., Tymoshenko, L., Gentosh, D. (2021). Mycobiome of sunflower rhizosphere in organic farming. *Ukrainian Journal of Ecology*. Vol. 11(2), P. 149-154.
6. Parfeniuk, A., Havryliuk, L., Beznosko, I., Pasichnik, L., Turovnik, Y., Ternovyi, Y. (2021). Regulation of the number of phytopathogenic micromycetes in the rhizosphere of soy plants in the conditions of the organic production. *Eureka: Life Sciences*. Vol. 3, P. 11-20. DOI: <https://doi.org/10.21303/2504-5695.2021.001874>.

Газдик М. М., здобувачка вищої освіти, 1 курсу, група АГ-221

Шевченко Л. А., доц. кафедри аграрних технологій та лісового господарства,
к.с.-г.н, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна
shevchenkolyubov@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-2637-1999

ПОШИРЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ГРУНТАХ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого розуміння, що ж таке «важкі метали». Більше того, у технічному звіті Міжнародного союзу теоретичної і прикладної хімії IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry) за 2002 рік відмічено, що термін «важкі метали» має неправильне тлумачення через суперечливі визначення. Тому наразі виділені лише критерії, за якими визначається приналежність того чи іншого хімічного елементу до даної групи. Серед них можна назвати наступні: густина, атомна маса і атомне число [6].

Словосполучення «важкі метали» часто розглядають з природоохоронної точки зору, і тоді, при включенні елементу в дану групу враховуються не тільки його фізичні і хімічні властивості, а й біологічна активність, токсичність для живих організмів, поширеність у природному середовищі, ступінь залучення до природних і техногенних циклів. Важкі метали – хімічні елементи, які відрізняються високою токсичністю для всіх живих організмів і здатністю мігрувати по харчових ланцюгах. Важкі метали належать переважно до розсіяних хімічних елементів, тому забруднюватися ними можуть земна поверхня, а саме ґрунтовий покрив, гідросфера, атмосфера. До природних джерел важких металів належать гірські породи, вулкани, космічний пил, ерозія ґрунтів, випаровування з поверхонь морів і океанів, виділення їх рослинами, лісові пожежі. Антропогенні джерела надходження пов'язані переважно з роботою підприємств вугільної, металургійної, хімічної промисловості і енергетичного комплексу. Важливими джерелами забруднення оточуючого середовища важкими металами є різні транспортні засоби, а також агротехнічні роботи, зокрема, внесення добрив, пестицидів, які містять у своєму складі ці

елементи [5].

У залежності від джерела забруднення (природне чи техногенне) спостерігаються значні відмінності у профільному розподілі важких металів у ґрунті. За природного високого вмісту цих елементів на фоні незначного їх накопичення у гумусовому горизонті спостерігається збільшення вмісту металів униз по ґрунтовому профілю. За техногенного забруднення важкі метали навпаки, концентруються у поверхневому шарі [1].

Для важких металів характерний нерівномірний розподіл у природному середовищі. При порівняно невисокому природному вмісті важких металів у оточуючому середовищі, у районах рудників концентрації деяких із них можуть перевищувати у сотні разів фонові значення. Інтенсивний розвиток сучасної промисловості і сільського господарства супроводжується штучним збільшенням їх вмісту у оточуючому середовищі [9].

Серед антропогенних джерел надходження важких металів у ґрунт певну роль відіграють і агротехнічні заходи: внесення добрив, пестицидів і зрошення. Зокрема, при застосуванні мінеральних добрив у ґрунт вноситься свинцю від 7 до 225 мг/кг. Навіть за невисокого вмісту кадмію у фосфорних добривах, його щорічне надходження у ґрунт становить 10 г/га. Стічні води, які застосовуються у сільському господарстві, також є джерелом забруднення ґрунтів важкими металами. Кадмій, цинк в деякі інші елементи частіше всього є основними токсикантами, які обмежують застосування стічних вод у якості добрив [2].

Таким чином, природний або фоновий вміст важких металів у оточуючому середовищі не дуже великий. Основною причиною збільшення їх концентрації є господарська діяльність людини [3]. Не залежно від джерела забруднення території важкими металами, підвищення їх рівня у ґрунті практично завжди призводить до збільшення концентрації токсичних іонів у рослинах.

У зв'язку з воєнними діями на території України, значна частина ґрунтів природних угідь та агроценозів вже має проблеми з накопиченням важких металів та токсичних сполук [4]. Для вирішення даного питання можуть бути залучені методи фітосанації та використання біотехнологічних продуктів [7–8, 10–12]. Окремо слід зазначити

про важливість та необхідність залучення до ліквідації забруднень ґрунтових мікроорганізмів та препаратів розроблених на їх основі. Адже важлива роль у забезпеченні якості ґрунту та його властивостей належить саме ґрунтовій мікробіоті.

Список літературних джерел

1. Баклан І.О., Максименко О.І., Гуляєва Т.І. (2019). Екологічний стан ґрунтів України за вмістом важких металів. *Екологія та охорона навколишнього середовища*. №23(1). 71-79.
2. Демченко М. О. (2019). Екологічний стан ґрунтів України в умовах антропогенного впливу. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. №197. 103-111.
3. Качан О.М., Козак М.В., Кравченко, С.В. (2018). Забруднення ґрунтів важкими металами на промислових територіях та шляхи їх очищення. *Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування*. №3(1). 14-22.
4. Мельничук І.І., Жуковська І.І., Перерва М.М., Ганущак І.І., Яцишин А.В. (2019). Фітоекстракція забруднених ґрунтів важкими металами. *Науковий вісник НЛТУ України*. №29(3). С. 99-102.
5. Grant C. A., Buckley W. T., Bailey L. D., Selles F. (1998). Cadmium accumulation in crops. *Can. J. Plant Sci.* V. 78. 1-17.
6. Nabashi F. Gmelin and his Hsndbuch. *Bull. Hist. Chem.* (2009). V. 34, N 1. 30-31.
7. Karimi A., Khodaverdiloo H., Sepehri M., Sadaghiani M. R. (2011). Arbuscular mycorrhizal fungi and heavy metal contaminated soils. *Afr. J. Microbiol. Res.* V. 5, N 13. 1572-1576.
8. Philip L., Iyengar L., Venkobachar C. (2000). Site of interaction of copper on *Bacillus polymyxa*. *Water Air Soil Pollut.* V. 119. 11-21.
9. Prasad M. N. V. (Ed.) (2004). Heavy metal stress in plants: from biomolecules to ecosystems, 2nd ed. *Heidelberg: Springer-Verlag*. 462.

10. Sharp R. G. (2013). A review of the applications of chitin and its derivatives in agriculture to modify plant-microbial interactions and improve crop yields. *Agronomy*. N 3. 757-793.
11. Silver S. (1996). Bacterial resistance to toxic metal ions – a review. *Gene*. V. 179. 9-19.
12. Xiong J., He Z., Liu D., Mahmood Q., Yang X. (2008). Role of bacteria in the heavy metals removal and growth of *Sedum alfredii* Hance in an aqueous medium. *Chemosphere*. V. 70. 489-494

Гарбовська Т.М., кандидат с.-г. наук¹, **Сергієнко О.В.**, доктор с.-г. наук, с.н.с.²,

Солодовник Л.Д.³, **Радченко Л.О.**⁴

Інститут овочівництва і баштанництва НААН, с. Селекційне, Харківська обл.

Україна

ovoch.iob@gmail.com

ORCID¹ 0000-0001-6434-0109

ORCID² 0000-0002-2754-306X

ORCID³ 0000-0002-1196-8709

ORCID⁴ 0000-0002-9612-212X

ОЦІНКА МІНЛИВОСТІ УРОЖАЙНОСТІ ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ГЕНОТИПІВ ОГІРКА НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Ключові слова: селекція, генотип, огірок, урожайність, кластерний аналіз

Вступ. Аналіз стану виробництва овочів свідчить про стійкий та перспективний, а також важливий напрям розвитку сільськогосподарського виробництва, що гарантує продовольчу безпеку держави [1]. Інтерес до розвитку овочівництва щороку підвищується [2], що не в останню чергу було досягнуто внаслідок праці селекціонерів, що суттєво підвищили середню урожайність культур. На сьогодні прогнозування врожайності сільськогосподарських культур, зокрема огірка, є ключовим показником у виборі гібрида, що позитивно відображається на економічній ефективності виробництва підприємства. Застосування статистичного моделювання в процесі селекційної роботи з вихідним матеріалом дає більш точні прогнози одержання бажаної моделі гібрида.

Успіх будь-якої селекційної програми залежить від генетичного різноманіття і правильного вибору батьків [3]. Для підбору компонентів схрещування необхідно визначити селекційно-генетичну цінність зразків за морфо-біологічними, генетичними особливостями та цінними господарськими ознаками, що можна оцінити за допомогою евклідових відстаней з наступним кластерним аналізом, який

дає змогу згрупувати генетично близькі сорти, а також оцінити інформативність ознак. Результати кластерного аналізу можуть бути використані для оптимального підбору батьківських пар [4]. Таким чином дозволяють селекціонерам судити про важливі складові вихідних батьківських форм.

Мета. Виділити перспективних вихідний матеріал генотипів огірка за показниками врожайності на основі багатofакторного аналізу для подальшого використання в селекції гетерозисних гібридів огірка.

Матеріали та методи досліджень. Дослідження виконували у 2022 р. в Інституті овочівництва і баштанництва НААН (Харківська обл.). Досліджували двадцять зразків власного робочого селекційного матеріалу та зразків світової колекції ВІР генотипів огірка і сорт-стандарт Джерело за такими ознаками: «загальна» (ЗУ) і «товарна урожайність» (ТУ) та «урожайність за першу декаду плодоношення» (УПДП). Плоди збирали в технічній стиглості згідно з вимогами стандарту ДСТУ 3247-95 [5]. Збір проводили тричі на тиждень. Одержані дані статистично оброблені за допомогою програми «Statistica 6.0».

Результати. Мінливість вихідного матеріалу для селекції є важливою для успішної програми селекції рослин. Розуміння величини мінливості видів сільськогосподарських культур, зокрема огірка, є ключовим, оскільки вона забезпечує основу для відбору.

Створення груп або кластерів із досліджуваних генотипів огірка за допомогою кластерного аналізу з використанням евклідових відстаней є ефективним методом для мінімізації рослин під час процесу селекції, оскільки об'єднує цілу групу методів багатомірної статистики. Особливістю є можливість розподілу зразків не за однією, а за комплексом ознак. Щоб уникнути ефектів через відмінності в масштабуванні, середнє значення кожного символу було нормалізовано перед кластерним аналізом за допомогою k-оцінок. Спочатку була створена дендрограма. Ієрархічну кластеризацію було використано для дослідження взаємозв'язків між гібридами, яка продемонструвала зв'язок за складовими врожайності (загальна урожайність, товарна урожайність, урожайність за першу декаду плодоношення). Нині характерний опис за

допомогою кластерного аналізу визнано корисними інструментами для скринінгу та широко використовується в сільському господарстві [6].

Згідно з дендрограмою були виділені п'ять кластерів розподілу генотипів огірка робочої колекції (рис. 1), що підтверджено результатами дисперсійного аналізу ($F_{\text{факт.}} > F_{\text{табл.}}, p < 0,05$). До I кластеру віднесено 5 зразків (24 %), до II – 5 (24 %), до III – 2 (10 %), до IV – 6 (28 %), до V – 3 (14 %).

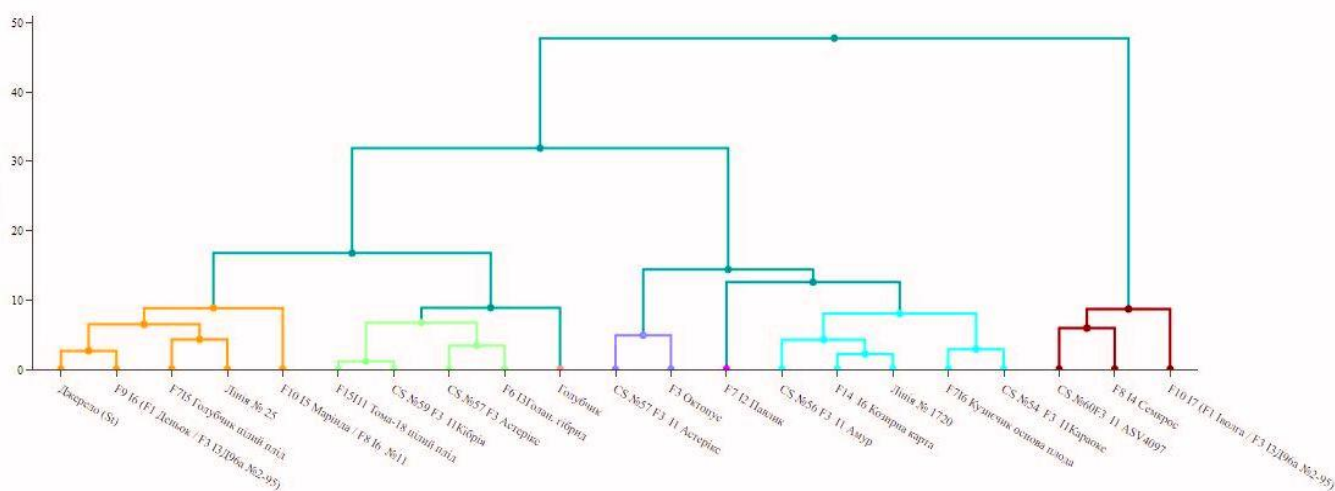

Рис 1. Дендрограма кластерного аналізу розподілу генотипів огірка, 2022 р.

Середні значення врожайності за кластерами генотипів наведена в таблиці 1. Аналіз показників врожайності генотипів огірка виявив, що в середньому найвищу загальну і товарну урожайність відмічено у зразків IV кластеру – 38,8 т/га і 36,3 т/га відповідно, найвищу урожайність за першу декаду плодоношення у зразків III кластеру – 17,7 т/га (табл. 1). Порівняння кластерних середніх значень з досліджуваними ознаками виявило значні варіації між різними групами.

В результаті кластерного аналізу робочої колекції встановлено, що зразки III та IV кластеру можна використовувати у якості батьківських форм як джерела для підвищення загальної і товарної урожайності, а зразки II і III кластеру для одержання високого виходу ранньої продукції за першу декаду плодоношення. До II кластеру увійшли зразки: F₁₅I₁₁ Тома-18 ц.п., CS № 59 F₃I₁ Кібрія, CS № 57 F₃ Астерікс, F₆I₃ Голан. гібрид, Голубчик, до III кластеру – CS № 57 F₃ Астерікс, F₃ Октопус, до IV

кластеру – F₇I₂ Павлик, CS № 56 F₃I₁ Амур, F₁₄I₆ Козирна карта, лінія № 1720, F₇I₆ Кузнечик осн. пл., CS № 54 F₃I₁ Караоке.

Таблиця 1.

Кластерне середнє для означень врожайності, використаних у класифікації
генотипів огірків у 2022 році

Кластер	Зразок	ЗУ, т/га	ТУ, т/га	УПДП, т/га
I	Джерело (st), F ₉ I ₆ (F ₁ Деньок / F ₃ I ₃ Д 96 ^a № 2-95), F ₇ I ₅ Голубчик ц.п., лінія № 25, F ₁₀ I ₅ Марінда / F ₈ I ₆ №11	24,5	23,1	11,3
II	F ₁₅ I ₁₁ Тома-18 ц.п., CS № 59 F ₃ I ₁ Кібрія, CS № 57 F ₃ Астерікс, F ₆ I ₃ Голан. гібрид, Голубчик	31,9	30,3	14,9
III	CS № 57 F ₃ Астерікс, F ₃ Октопус	36,3	35,0	17,7
IV	F ₇ I ₂ Павлик, CS № 56 F ₃ I ₁ Амур, F ₁₄ I ₆ Козирна карта, лінія № 1720, F ₇ I ₆ Кузнечик осн. пл., CS № 54 F ₃ I ₁ Караоке	38,8	36,3	12,1
V	CS № 60 F ₃ I ₁ ASV4097, F ₈ I ₄ Семкрос, F ₁₀ I ₇ (F ₁ Іволга / F ₃ I ₃ Д 96 ^a № 2-95)	15,9	13,3	4,7

*ЗУ – загальна урожайність, ТУ – товарна урожайність, УПДП – урожайність за першу декаду плодоношення

Формування п'яти кластерів у зразків огірка свідчить про їх віддаленість один від одного. Дані досліджень та аналіз інформації, висвітленої у наукових літературних джерелах щодо кластеризації цінних господарських ознак сільськогосподарських культур доводять, що для добору батьківських форм для проведення гібридизації краще залучати зразки різних кластерів [7].

Висновки. Таким чином, проаналізовано та отримано вихідний матеріал огірка. Встановлено, що зразки II, III і IV кластерів характеризується високою врожайністю, що дозволяє використовувати їх як батьківські форми низки гібридних комбінацій з метою створення високопродуктивних гібридів огірка. Виділені зразки будуть залучені у селекційний процес як джерела цінних ознак – високоврожайності.

Перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показують, що вивчені селекційні зразки є цінними джерелами цінних господарських ознак, які необхідно використовувати при створенні нових гібридів F₁ огірка в якості вихідного матеріалу, а використання кластерного аналізу дало змогу розбити зразки вивченої колекції на групи з різномірною селекційною значимістю. Ті генотипи, які дали кращий урожай високої товарності потенціально мають високу адаптивну здатність.

Конфлікт інтересів. Між авторами немає конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

1. Галат Л.М. (2019). Особливості ринку свіжих овочів в Україні. *Агросвіт*, (11), 35–44. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.35
2. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukr-stat.gov.ua/> (дата звернення 15.01.2023 р.).
3. Сергієнко О.В., Шабеття О.В., Івченко Т.В., Гарбовська Т.М., Солодовник Л.Д., Радченко Л.О. (2022). Оцінка нових партенокарпічних гібридних комбінацій F₁ огірка за цінними селекційними ознаками та їх мінливістю в умовах захищеного ґрунту. *Овочівництво і багтанництво*, (71), 25-32. DOI: 10.32717/0131-0062-2022-71-25-32
4. Коломацька В.П. (2007). Системний аналіз і комп'ютеризація в селекції рослин. *Збірник наукових праць [Інституту цукрових буряків УААН]*, (9), 238-244.
5. ДСТУ 3247-95 Огірки свіжі. Технічні умови. [Чиний від 1997-01-01]. Вид. офіц. Київ: Держстандарт України, 1996. 17 с.
6. Härdle W., Simar L. (2007). *Applied multivariate statistical analysis*. 479. Berlin: Springer. DOI 10.1007/978-3-662-05802-2
7. Білявська Л.Г., Рибальченко А.М. (2020). Класифікація сортів сої за господарськими ознаками з допомогою кластерного аналізу. *Збірник наукових праць «Агробіологія»*, (2), 7–15. DOI: 10.33245/2310-9270-2020-161-2-7-15

Кічігіна О.О., кандидат с.-г. наук, старший дослідник

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

e-mail: ol_ki@ukr.net; ORCID: 0000-0003-0879-627X

Дем'янюк О.С., доктор с.-г. наук, професор, член-кореспондент НААН

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

e-mail: demolena@ukr.net; ORCID: 0000-0002-4134-9853

Гаврилюк Л.А., PhD

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

e-mail: gavruluklilia410@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6901-0766

Куценко Н.І., кандидат с.-г. наук

Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроекології

і природокористування НААН, м. Лубни

e-mail: on58842@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4777-1860

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ НАСІННЯ АСТРАГАЛУ СЕРПОПЛІДНОГО (*ASTRAGALUS FALCATUS* LAM.) ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНІВ ЗБЕРІГАННЯ

Ключові слова: астрагал серпоплідний, терміни зберігання, посівні якості насіння, лабораторна схожість, енергія проростання, твердонасінність

Вступ. Високоякісний врожай лікарської рослинної сировини можна отримати лише за умови використання насіння із високими посівними якостями. Відтак, якісний насіннєвий матеріал – є важливою ланкою у розробленні технологічних прийомів вирощування та веденні селекційного процесу [1, 2].

Астрагал серпоплідний (*Astragalus falcatus* Lam.) є перспективним та новим культивованим видом в Україні [3, 4]. Це унікальна рослина, яка не лише має позитивний вплив майже на всі системи організму людини, а й дає змогу уповільнити процеси старіння [5], що робить її перспективним видом для створення сировинної бази з метою розроблення і виготовлення ефективних фітопрепаратів [5, 6, 7].

Рекомендованим способом розмноження цієї культури є насіннєвий. Тож процес його промислового вирощування значною мірою залежить від якості насіння, що

використовується під час сівби. Як відомо, одним із важливих чинників від якого залежить якість посівного матеріалу є процес його зберігання. Втрати насінням у процесі зберігання посівних кондицій може завдавати значних збитків як безпосереднім суб'єктам насінництва, так виробникам лікарської сировини. Отже, визначення чи уточнення термінів зберігання, що не впливають на збереження якісних характеристик насіння певної лікарської рослини, є одними з вагомих і дієвих механізмів управління якістю [2].

Мета. Дослідити вплив термінів зберігання на посівні якості насіння астрагалу серпоплідного.

Матеріали та методи. Дослідження проводили у Незалежній лабораторії екології насінництва ІАП НААН і Відділі селекції та насінництва Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування НААН.

Дослідження зі зберігання насіння проводили упродовж дев'яти років. Для аналізування використовували насіння перспективного зразка астрагалу серпоплідного As-21-2, зібране з посівів другого року вегетації (розсадник конкурсного випробування Дослідної станції лікарських рослин ІАП НААН). Зберігали насіння у поліпропіленових пакетах із поліетиленовою вкладкою за температурного режиму $+15^{\circ} \dots +20^{\circ} \text{C}$.

Для визначення лабораторної схожості насіння керувалися основними методичними підходами наведеними у Міжнародних правилах аналізу насіння та ДСТУ 4138–2020. Пророщування насіння проводили у чашках Петрі на фільтрувальному папері за змінної ($+20\text{--}30^{\circ}\text{C}$) температури, використовуючи режим темряви. Енергію проростання визначали на п'яту, схожість – на 12 добу. Для астрагалу серпоплідного, як і для багатьох бобових культур, властива часткова твердонасінність. Непроросле насіння, яке залишалося на ложі і не бубнявіло, за дві доби до завершення пророщування (на 10 добу) надрізали гострим ланцетом із протилежного боку від зародка. Переважна більшість надрізаного насіння проростала, тож входила в остаточний показник схожості. Повторність дослідів – триразова.

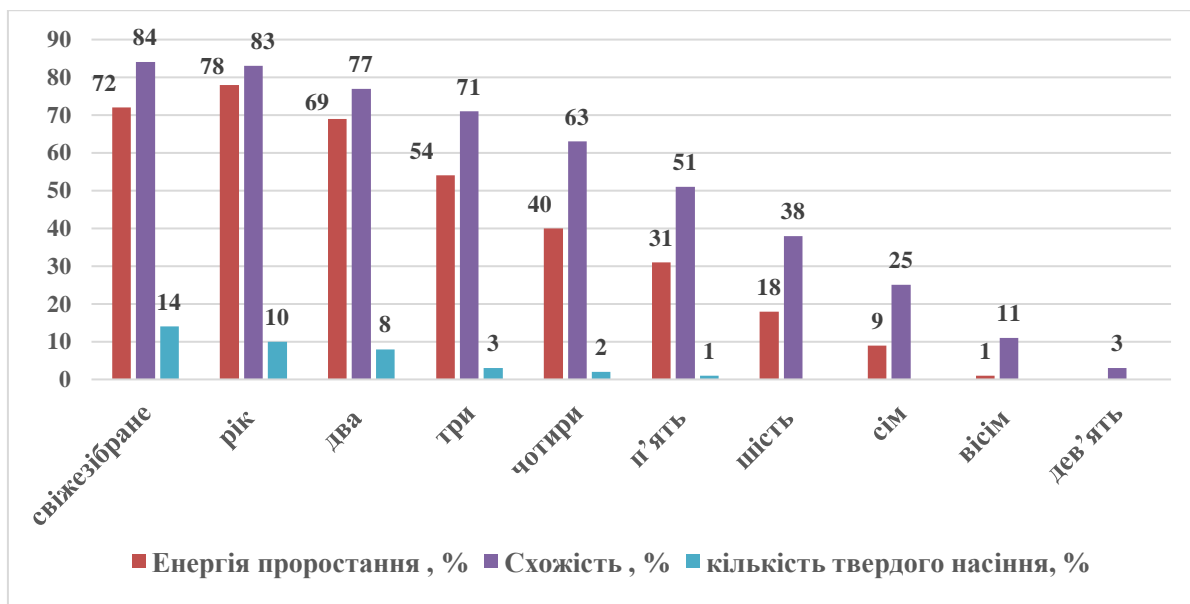

Результати. Для нових введених у культуру перспективних видів, яким є астрагал серпоплідний, вкрай важливо встановити показники посівних якостей насіння та тривалість їх збереження на рівні господарської та біологічної придатності.

Тож, з метою встановлення темпів втрати посівних кондицій насіння астрагалу серпоплідного визначали показники лабораторної схожості, енергії проростання та відсоток твердого насіння упродовж дев'яти років зберігання. Схожість є нормованим та вкрай важливим показником, що характеризує якість посівного матеріалу. На її основі розраховуються норми висіву насіння. Від енергії проростання в значній мірі залежить дружність і своєчасність сходів.

Встановлення впливу зберігання на відсоток твердого насіння у астрагалу серпоплідного дає змогу планувати додаткові заходи спрямовані на підвищення схожості та енергії проростання насіння. В умовах виробництва, при застосуванні заходів передпосівного обробітку насіння у вигляді скарифікації чи інших прийомів, можна підвищити енергію проростання.

На рисунку 1 наведені дані щодо показників лабораторної схожості, енергії проростання та відсотку твердого насіння упродовж років досліджень.

Рис. 1. Показники енергії проростання, схожості та кількості твердого насіння залежно від термінів зберігання, %

Так, максимальним показником схожості – 84 %, характеризувалося свіжозібране насіння. При цьому енергія проростання була на рівні 72 %, кількість твердого насіння складала 14 %.

Чітко прослідковується вплив твердонасінності на показник енергії проростання. Так, у свіжозібраного насіння він був на 6 % нижчим, ніж у насіння, що зберігалось рік, та мало 10 % твердого насіння. Водночас, воно характеризувалося показниками схожості та енергії проростання на рівні 83 та 78 % відповідно.

Насіння другого, третього та четвертого року зберігання мало показники схожості – 77, 71 та 63 %, енергії проростання – 69, 54, та 40 %, твердого насіння – 8, 3 та 2 % відповідно.

Наступні роки зберігання характеризувалися більш стрімкими темпами втрати насінням його посівних кондицій. Так, насіння п'ятого року зберігання мало показники енергії проростання та схожості відповідно на рівні 31 та 51 %. При цьому, твердонасінність складала лише 1 %. Слід зазначити, що після п'яти років зберігання, твердонасінність досліджуваного зразка астрагалу серпоплідного була втрачена повністю. На шостий, сьомий та восьмий рік зберігання насіння наступними показниками енергії проростання – 18, 9 та 1 %. Схожість при цьому становила – 38, 25 та 11 % відповідно. Насіння дев'ятого року зберігання втратило здатність проростати у встановлений для визначення енергії проростання термін, схожість при цьому становила лише 3 %.

Встановлено, що максимальним показником схожості та твердонасінності характеризувалося свіжозібране насіння, відповідно – 84 та 14 %. При цьому енергія проростання становила 72 %.

Найбільший показник енергії проростання мало насіння другого року зберігання – 78 %. При цьому, вміст твердого насіння зменшився і склав 10 %. Схожість становила 83 %.

Найнижчим показником схожості, що становив 3 %, характеризувалося насіння дев'ятого року зберігання.

Досліджено, що за чотири роки зберігання показник схожості насіння знизився лише на 21 %, що свідчить про його поступову втрату. Загальна закономірність зниження

енергії проростання також є поступовою. Починаючи з п'ятого року зберігання, насіння досліджуваного зразка почало стрімко втрачати свої посівні якості. Щодо вмісту твердого насіння, то після п'яти років зберігання, цей показник був втрачений повністю.

Висновки. Встановлено, що впродовж перших чотирьох років зберігання насіння досліджуваного зразка астрагалу серпоплідного добре зберігає лабораторну схожість. Отримані дані досліджень узгоджуються з даними фахівців Кременецького ботанічного саду [8]. Визначено, що господарська довговічність насіння досліджуваного зразка астрагалу серпоплідного складає не менше чотирьох років. Біологічна довговічність – зберігається упродовж дев'яти років.

Перспективи подальших досліджень. В умовах воєнного часу, зростає попит на якісну лікарську рослинну сировину, а лікарське рослинництво набуває особливої ваги у відновленні та зміцненні здоров'я людини. При цьому, виробництво лікарської рослинної сировини потребує не просто сортового насіння, а саме насінневого матеріалу з високими посівними якостями, під якими розуміють сукупність показників, що характеризують його придатність до сівби. На сьогодні, методи визначення посівних якостей насіння для астрагалу серпоплідного в Україні відсутні, що й визначає актуальність та необхідність їх розроблення, оскільки вирішують питання контролю якості посівного матеріалу.

Список використаних джерел

1. Кічігіна О.О., Душко П.М., Цибро Ю.А. Актуальні питання насіннізнавства лікарських культур: вітчизняний та міжнародний досвід. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Збалансоване природокористування: традиції, перспективи та інновації»* (м. Київ, 20–21 жовтня 2021 р.). К.: ДІА, 2021. С. 56–58.
2. Гаврилюк М.М. Основи сучасного насінництва. К.: ННЦ ІАЕ, 2004. 256 с.

3. Колосович М.П., Колосович Н.Р. Перспективи селекції *ASTRAGALUS FALCATUS* LAM. *Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 29–30 червня 2021 р.). РВВ ПДАА. 2021. С. 25–27.
4. Дослідна станція лікарських рослин ІАП НААН. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dslr-naan.com.ua/zdobutki-2/tekhnologiya/55-viddil-tekhnologiji-viroshchuvannya-likarskikh-roslin.html>
5. Волошин О.І., Бачук-Понич Н.В., Кардаш Г.Я. Рослини роду Астрагал та їх застосування у клінічній і народній медицині. *Фітотерапія*. 2016. № 2. С. 7–10.
6. Колосович М.П., Глущенко Л.А., Куцик Т.П., Дармограй Р.Є., Колосович Н.Р. Перспективи використання астрагалу серпоплодного у фармації. *Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень: матеріали ІV Міжнар. наук. конф. присв. 140-річчю з дня народження П.І. Гавсевича* (Березоточа, 13–14 червня 2019 р.). Київ: «Компринт», 2019. С. 134–138.
7. Дем'янюк О.С., Кічігіна О.О., Цибро Ю.А., Гаврилюк Л.А. Астрагал серпоплідний (*Astragalus falcatus* Lam.) у лікарському рослинництві України. *Екологічнобезпечні технології в рослинництві в умовах воєнного стану: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ-Сквира, 10 серпня 2022 р.). Київ-Сквира. 2022. С. 59–61.
8. Панкова О.В., Мельничук О.А., Кубінська Л.А. Насіннева продуктивність та якість насіння видів роду *Astragalus* L. в умовах Кременецького ботанічного саду. *Молодий вчений*. 2022. № 2 (102). С. 12–16. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-3>

Коробчук Л.І., канд. пед.н., доц.

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Luda.iv13a@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8760-2992

Мукієць А.А., маг. ЕОС_М-11,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

kli-eco@i.ua

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВОЛИНИ, ЇХ ЕКОСТАН ТА ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ НИМИ

Ключові слова: рекреаційні ресурси, природні ресурси, антропогенний вплив, екологічне управління.

Наша країна й, зокрема, Волинська область охарактеризовуються як території із великим природним фондом, котрий мотивує до розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

За *мету* в нашій роботі ми взяли проведення оцінки забезпеченості Волинського регіону рекреаційними ресурсами та їх екологічного стану.

На Волині широкий спектр природних запасів формують наступні елементи: природно-заповідні об'єкти (заповідники, заказники, природні національні парки, урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади та інше); рекреаційні ландшафти (приозерні, лісові); об'єкти чи території історико-культурного значення; оздоровчі ресурси (сапропелі, мінеральні води, лікувальні грязі та ін.).

На території області серед поверхневих вод зустрічаються: озера, ставки та ріки. На 2022 рік по території області протікає 137 річок довжиною 3447,7 км, більша частка яких бере свій початок на території області, протікають з півдня на північ напрям і відрізняються від інших річок – своєю повільною течією 0,1-0,2 м/с [1; 2].

Загалом Волинь описується гідрографічною сіткою двох великих річкових басейнів: р. Західний Буг та р. Прип'ять. У Західному регіоні Волинь налічує найбільшу

кількість озер – 267 шт. [1; 2]. До комплексу Шацьких озер, котрі відносяться до Шацького національного природного парку входить 30 озер (серед яких перлина Волині й України – Світязь) із загальною площею плеса близько 60 км².

Окрім того, у Волинській області використовується 9 водосховищ (ємкістю більше 1,0 млн. м³) з метою рекреації (відпочинку й відновлення своїх сил), рибогосподарства й риборозведення, а також на меліоративних системах для зволоження осушених земель. В більшій мірі вони тяжіють до південної частини області [2].

Волинська область характеризується значними лісовими запасами. Землі лісового фонду регіону займають 697,7 тис. га площі, з них 646,4 тис. га перебувають під лісовою рослинністю. Лісові ресурси розміщені по території Волинської області нерівномірно.

Флора Волинського Полісся вважається відносно молодою, котра розвинулась в післяльодовиковий період із різноманітних ботаніко-географічних центрів. За властивостями рослинного покриву територія Волині в основному рівнинна, фрагментарно вкрита мішаними, ялиновими, чорновільховими, березовими та сосновими лісами, обширними міжрічковими луками та заболоченими рівнинами [1].

Фауна Волинської області представлена низкою хребетних особин, птахами та іншими представниками. Поширені тварини, котрі перебувають під охороною: охороняються Вашингтонською конвенцією, або Конвенцією про міжнародну торгівлю видами, котрі знаходяться під загрозою зникнення, або охороняються Бернською конвенцією, або Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі [1].

Вище описані ресурси нині являються складовими природно-заповідного фонду Волині.

За даними Головної Волинської ОДА, станом на 01 січня 2022 року на території області перебуває 393 об'єкти та території ПЗФ з площею 234 тис. га, з них 27 – загальнодержавного та 366 – місцевого значення. Нині питома вага площі заповідності на Волині становить 11,67 %, а фактичної – 10,92 % [1].

Окрім того, на території області зустрічаються родовища лікувальних грязей та мінеральних вод чотирьох типів, на їх основі організовано 43 водопункти. Нині їх експлуатаційні резерви остаточно не встановлені, що й мотивує до детальнішого вивчення.

Біля обласного центру м. Луцьк є дві свердловини з питною водою (мінеральна та столова). Води за своїм складом різні: слабої мінералізації з вмістом заліза, хлоридно-натрієві підвищено мінералізовані та йодо-бромні. Неподалік від м. Ковель протікає джерело з унікальними для території нашої країни властивостями води, до хімічного складу якої входять хлорид, натрій, йод, бром (прогноз запасу на 25 років). Ківерцівський район с. Журавичі славиться підвищено мінералізованою хлоридно-натрієвою водою з домішками радону, бромну та йоду. Поблизу санаторію «Лісова пісня» (Шацький район), с. Тур, с. Осниця та смт. Ратне також є мінеральні води з хлоридно-кальцієвим, гідрокарбонатно-натрієвим та гідрокарбонатно-кальцієві вмістом речовин [3].

Лікувальні грязі: їх в області біля 33 родовищ в перевагою гіпсовокупоросних торфів, а також достатня кількість сапропелю. За своїми властивостями вони мають незначну теплопровідність, гігроскопічність, високу теплоємність, бактерицидність та значну масткість. До їх хімічного складу входять: йод, ефірні масла, золото, крохмаль, хром, цукор, срібло, лігніни, ванадій, дубильні речовини, цирконій, органічні кислоти, титан, смоли, стронцій, віск, барій, бітуми, сполуки бору, окиси заліза, солі амонію та інші. Прикро, але грязі купоросних торфовищ не набули широкого застосування серед населення. Не менш цінними властивостями володіють сапропелі (донний мул, відклади), котрих в нашій області значні запаси (більше 270 млн. т.) із багатим вмістом на біологічно активні речовини, вітаміни, макро- та мікроелементи, ферменти. Видобувають їх тільки на мілководних озерах (оз. Луки, Тур, Перемут, Скорінь, Маховець, Оріхове, Синове, Бурків) [3].

З чого виходить, що такі місцеві запаси мінеральних вод та лікувальних грязей служать підґрунтям для розвитку санаторно-курортного лікування.

Яскраво виражені своєрідні риси Волині, разом із багатющим історико-архітектурним та природно-ресурсним фондом, створюють усі можливі передумови

для формування й розвитку вітчизняного й міжнародного туризму, а також трендової туристичної інфраструктури.

Порівнюючи з іншими областями України, можемо відмітити, що Волинська область – одна з найбільш заліснених її областей. Але існує разюча відмінність від загальнодержавних даних в зайнятості частки лісами рекреаційно-оздоровчого призначення.

Ці всі складові є необхідними для розвитку екологічного управління рекреаційними ресурсами Волинського краю.

Збільшення масштабів ринку туризму та його послуг з часом призводить до, так званого, дисбалансу між рекреантом та споживанням природних ресурсів. Неконтрольована експлуатація рекреаційних природних ресурсів може спровокувати виникнення тих чи інших небажаних явищ чи процесів; погіршити естетичну зовнішність території; погіршити санітарно-епідеміологічний стан довкілля та інше. За останні роки на території Волинської області все частіше стає помітним зріст неусвідомленого антропогенного рекреаційного навантаження. Котре поступово може призвести до рекреаційної дигресії та зміну якості й кількості природних ресурсів (Рис. 1.) [2; 4].

Негативний вплив людини на:

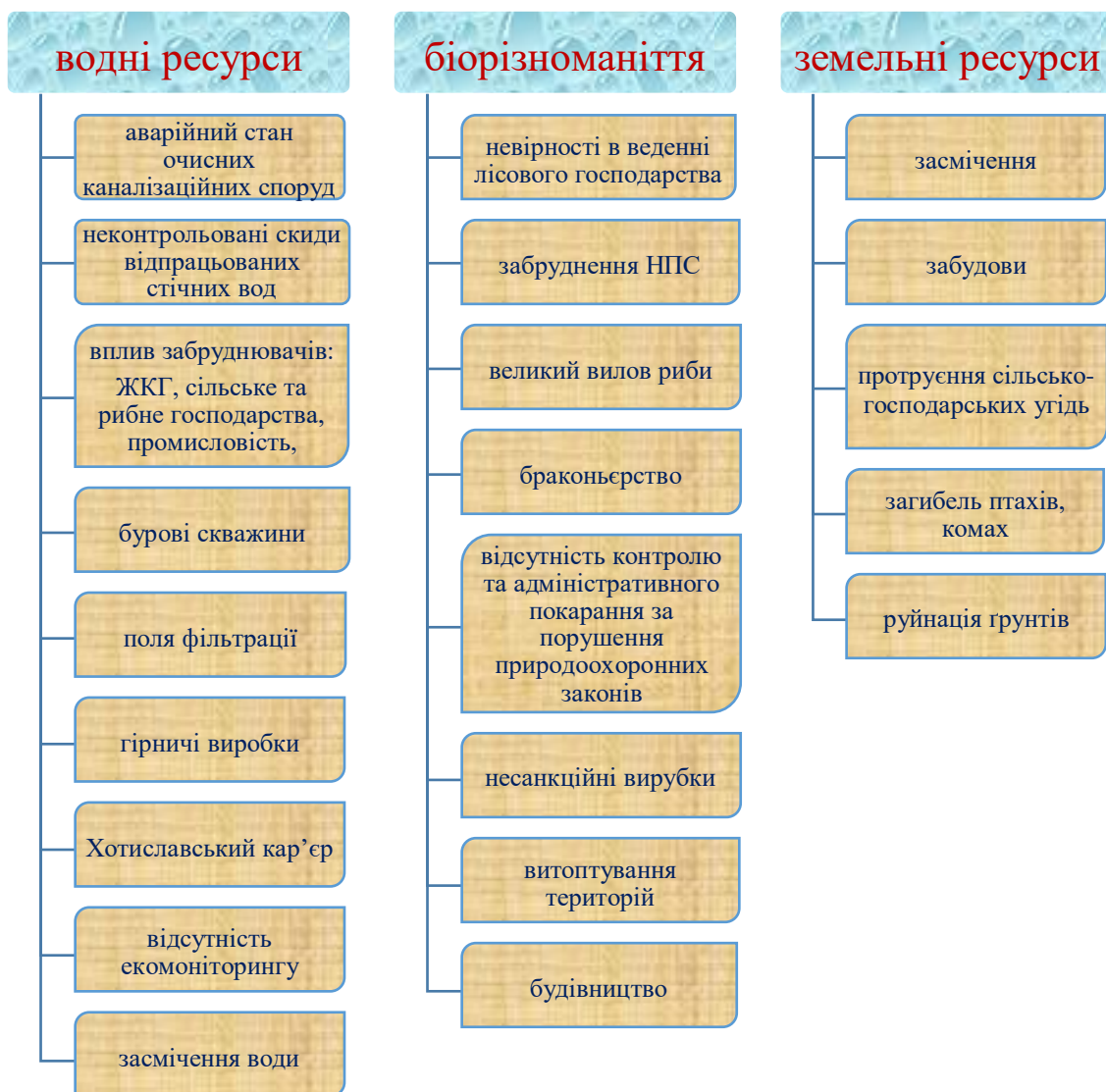

Рис. 1. Негативний вплив людини на природні рекреаційні ресурси

Оцінювання природних рекреаційних ресурсів ми провели за рахунок комплексного оцінювання запасу рекреаційних ресурсів нашого краю. Мається на увазі, що враховувались не лише місцеві рекреаційні ресурси, а й рекреаційна ємність та матеріально-технічна основа.

Для проведення даних розрахунків за основу ми брали методику В. Мацоли [5], суть якої полягає в розширеному оцінюванні рекреаційних фондів.

За результатами проведеної оцінки зробили загальний висновок щодо наявного потенціалу рекреаційної території.

Отже, виходячи із проведених нами розрахунків, ми можемо відмітити те, що Волинська область достатньо забезпечена природними рекреаційними ресурсами. Котрі служать чудовим підґрунтям розвитку туризму та туристичної галузі. А це, в свою чергу, служить належному розвитку державного/міжнародного багатофункціонального рекреаційного комплексу. А при подальшому, достеменному дослідженні, в післявоєнний час, його розвиток значно поліпшить національну казну й оздоровить велику кількість людей.

Список використаних джерел

1. Екологічний паспорт. Волинська область. Луцьк, 2020. 230 с. URL : <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2020-rik/> (дата звернення 12.03.2023)
2. Стратегія розвитку Волинської області на період 2027 року. URL : <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku1/> (дата звернення 10.03.2023)
3. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Розділ 6. Рекреаційні ресурси України. 6.7. Рекреаційні ресурси Волинського регіону. URL : https://tourlib.net/books_ukr/fomenko68.htm (дата звернення 09.03.2023)
4. Карплюк М.Р., Л.І. Коробчук. (2018). Нормативні еколого-економічні аспекти організації рекреаційних ресурсів Волині. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали *Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Економічні проблеми сталого розвитку», присвячена пам'яті професора Олега Балацького* (м. Суми, 23-27 квітня 2018 р.) / за заг. ред.: Т. А. Васильєвої, Г. О. Швіндіної. Суми: Сумський державний університет, 96-97.
5. Стафійчук В.І. (2008). Рекреалогія. Навчальний посібник. 2-е вид. К.: *Альтерпрес*, 264.

Кут Д.Ж., аспірантка, Кут М.М., к.х.н., Кривов'яз А.О., к.х.н. доцент,

Онисько М.Ю., д.х.н., доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

mykola.kut@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0015-8356

СТЕРЕОСЕЛЕКТИВНІСТЬ ГАЛОЕНУВАННЯ 3-БУТИЛ-2-ПРОПАРГІЛТІОХІНАЗОЛІН-4(3Н)-ОНУ

Ключові слова: електрофільна циклізація, 3-бутил-2-пропаргілтїохіназолін-4-он, регіоселективність, стереоселективність, тригалогеніди тіазоло[3,2-а]хіназолінію, молекулярний докінг.

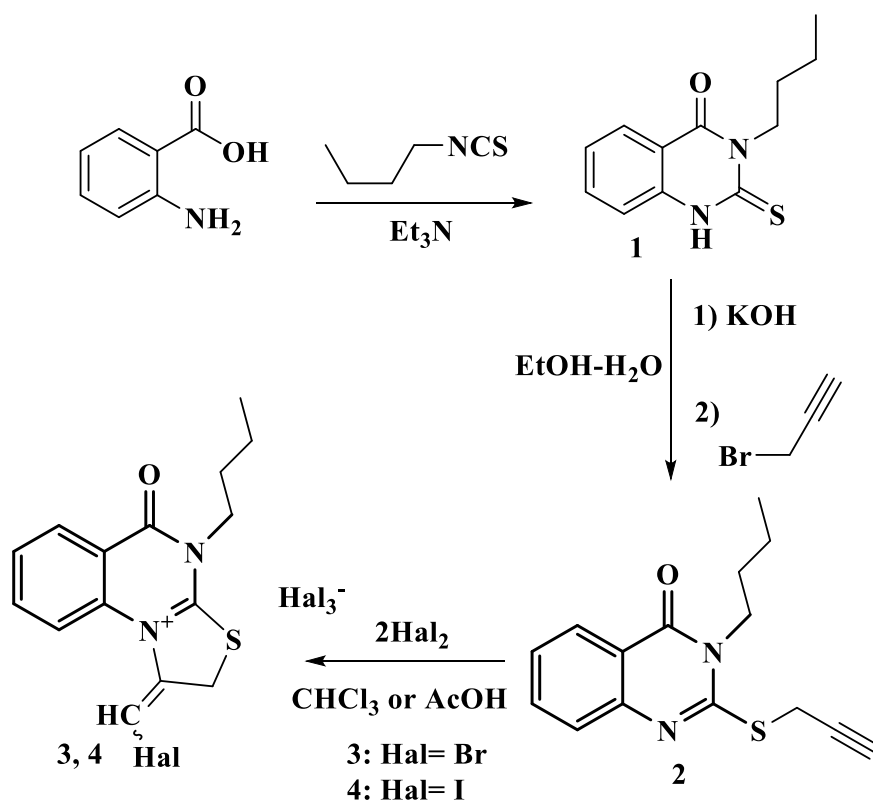
Вступ. Конденсовані азини відомі своїми цінними біомедичними властивостями. Важливе місце в цьому ряді гетрциклів займають похідні хіназоліну та його конденсовані аналоги, які входять до складу багатьох лікарських засобів. Найбільш оптимальним методом синтезу похідних хіназоліну є електрофільна внутрішньомолекулярна гетероциклізація. Основними факторами, які впливають на процес циклізації, належать: природа нуклеофільного центру, поляризація ненасиченого зв'язку, природа електрофільного реагенту та стеричні особливості.

Мета дослідження. з'ясування закономірностей реакцій електрофільної внутрішньомолекулярної циклізації (ЕВЦ) 2-пропаргілтїохіназолін-4-ону під дією галогенів, розробка зручних методів спрямованого конструювання азоанельованих конденсованих систем на основі хіназоліну.

Результати. Вихідним реагентом для наших досліджень слугував тіон **1**, який одержували нагріванням антранілової кислоти з бутил ізотіоціанатом в середовищі триетиламіну протягом 2 годин. Як об'єкт дослідження ми використали пропаргільний тіоетер **2**, який містить два нуклеофільних центри для проходження циклізації: атом нітрогену N¹ хіназолону та потрійний карбон карбоновий зв'язок. Синтез пропаргільного тіоетеру **2** проводили за допомогою синтетично доступного тіону **1** та пропаргіл броміду в спиртово-лужному середовищі. Реакцію алкілування

проводили при кімнатній температурі та 2 годинному перемішуванні вихідних реагентів або після прикапування алкілюючого реагенту реакційну суміш залишали на 12-14 годин.

В якості електрофільних реагентів використано галогени, а саме: бром та йод. Встановлено, що галогенування 3-бутил-2-пропаргілтіохіназолін-4(3H)-ону в хлороформі або льодяній оцтовій кислоті приводить до утворення поліядерних ангулярних систем — тригалогенідів 1-(галогенометиліден)-4-бутил-5-оксо-1,2,4,5-тетрагідротіазоло[3,2-а]хіназолін-10-ію **3**, **4**, які містять екзоциклічний C=C зв'язок. Будову одержаних солей доведено комплексом спектральних досліджень, а склад елементним аналізом. Важливо відмітити, що в результаті циклізації утворюється один ізомер.

З метою практичного використання продуктів циклізації **3**, **4** проведено прогнозування їх біологічної активності з використанням MolPredictX. Виявлено, що трибромід **3** є сполукою-лідером, яка проявляє біологічну активність по відношенню до *Alzheimer* – NADPH, а також щодо таких патогенів як *C. albicans*, *Alphis gossypii*, *Leishmania braziliensis* та *Tripomastigote Chagas*. Для солі **3** було проведено розрахунок токсичності з використанням програми ProTox II (Таблиця 1).

Результати прогнозування токсичності сполуки **3**.

Сполука	LD ₅₀ (мг/кг)	Клас токсичності	Вид токсичності	Імовірність прояву токсичності (макс. значення 1)
 <p style="text-align: center;">3</p>	1000	4	Імунотоксичність	0,69

Аналізуючи отримані теоретичні дані, можна зробити висновок, що сполука **3** є малотоксичною.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження біологічної активності отриманих тригалогенонієвих солей тiazолохіназолінію *in vitro*, як конкурентноспроможних інгібіторів хвороби Альцгеймера.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Висновки. Таким чином, галогено-індукована циклізація пропаргільного тіоестеру відбувається стереоселективно з утворенням біологічно перспективних тригалогенідів тiazоло[3,2-а]хіназолінію у вигляді одного конфігураційного ізомеру.

Кучер П., к.г.н., ст. викладач

zevumi55@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9164-3180

Худоба В., к.г.н., доцент

Майовець М., студентка факультету туризму

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,
м.Львів, Україна

ШКІЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: шкільний туризм, Україна, дестинації, передумови, розвиток.

Вступ. Шкільний туризм є одним із пріоритетних видів туризму в Україні, який спрямований на проведення дозвілля учнівської молоді, через пізнавальні екскурсії, дитячі табори, злети, фестивалі тощо. Вони відіграють важливу роль для розширення й формування світогляду школярів. Важливими умовами для шкільного туризму є насамперед наявність цікавих для дітей туристичних дестинацій. Завдяки давній історії, унікальним природним особливостям, культурній спадщині та сприятливим географічним умовам Україна має значний потенціал для розвитку шкільного туризму. Не зважаючи на зниження показників туристичних потоків через COVID-19, збройну агресію російської федерації проти України та інші обставини, шкільний туризм в безпечних регіонах нашої країни є необхідний для дітей аби відволікти їх у цей не простий час. Такі подорожі дають можливість учням збагатити їх кругозір, пізнати щось нове про туристичні об'єкти та місця які вони відвідують. Шкільні подорожі підвищують інтерес в учнівської молоді до відвідання туристичних дестинацій в Україні.

Мета. Вивчення передумов та перспектив розвитку шкільного туризму в Україні.

Результати. Шкільний туризм дуже різноманітний за своїми формами. Шкільний туризм – це походи різної тривалості, різних ступенів і категорій складності: місцеві і далекі, піші і транспортні, екскурсії, заняття в гуртках, секціях, клубах, туристські

збори, пластунство, різні види туристичних змагань, злетів, семінари, конкурси, конференції, виставки, туристичні табори, тощо [2]. Шкільний туризм спрямований на організацію рекреаційних заходів з використанням позаурочного часу дітей для культурно-пізнавальної, виховної, оздоровчої, краєзнавчої та спортивної діяльності для осіб до 18 років поза межами їхнього постійного місця проживання та навчання. В Україні шкільний туризм сформований культурно-краєзнавчою діяльністю, який слугує пізнанням, розвитком національної свідомості та водночас відпочинку школярів. Однак його розвиток тісно пов'язаний із сприятливими умовами. На нашу думку основними передумовами розвитку шкільного туризму в Україні є:

- 1) *Історичні*. Витоки і становлення шкільного туризму закладено у першій половині ХХ ст. (організація екскурсій, походів, спортивно-патріотичних клубів та товариств тощо). Нетривалі походи й мандрівки на околиці міст, одноденні подорожі почали переростати у тривалі, що мали пізнавально-розважальний характер. Найпоширеніші форми туристично-краєзнавчої діяльності: туристично-краєзнавчі гуртки, товариства та клуби, екскурсії, подорожі та походи вихідного дня, багатоденні подорожі та походи, туристично-краєзнавчі експедиції, туристичні зльоти й змагання та ін.;
- 2) *Законодавчі*. Характер і особливості розбудови системи позашкільної освіти (законодавча база, розширення мережі профільних і комплексних позашкільних навчальних закладів(ПНЗ) тощо). З ухваленням Закону України «Про позашкільну освіту» (2000 р.) туристсько-краєзнавча робота стає одним із пріоритетних напрямів діяльності ПНЗ. Для її вдосконалення розроблено близько двох десятків нормативно-правових документів. Стабілізація структури профільних обласних, міських, районних центрів туризму й краєзнавства учнівської молоді, СЮТ і їхніх філій; у 2001–2015 рр. Туристсько-краєзнавчою роботою в системі ПНЗ охоплювалося від 12 до 19 % школярів України [1];
- 3) *Управлінські*. Формування окремої цілісної системи туристсько-краєзнавчої роботи, управління і керівництва нею (функції органів освіти й інших зацікавлених інституцій);
- 4) *Краєзнавчі*. Взаємозв'язок розвитку туристсько-краєзнавчої роботи в різних типах навчальних закладів. Актуалізовано військово-патріотичний напрям виховної роботи

профільних туристсько-краєзнавчих патріотичних навчальних закладів, зокрема ПНЗ, які у 2009 р. одержали від Міністерства освіти і науки України повноваження щодо організації гуртків військово-патріотичного спрямування. Вони сприяли розвитку військово-патріотичних ігор «Сокіл» («Джура») для різних вікових категорій учнівської молоді. Однак, зважаючи на сучасну військово-політичну ситуацію в державі, ця діяльність актуалізується та потребує всілякої підтримки [1];

5) *Рекреаційні*. Україна славиться багатою історико-культурною спадщиною, природно-кліматичними ресурсами, неймовірним поєднанням місцевих звичаїв і традицій у переплетінні із географічним розміщенням – це унікальна база для розвитку шкільного туризму [3]. Позитивним моментом у вигідному географічному положенні є те, що по території України проходять основні комунікації, які з'єднують її із багатьма країнами, зокрема із Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією та іншими країнами. Розвинена дорожня інфраструктура дозволяє здійснювати шкільні краєзнавчі поїздки не тільки територією України, але за її межі[4].

б) *Патріотичні*. Важливою передумовою розвитку шкільного туризму стала поява спортивно-патріотичних організацій: «Пласту», «Чорногори», «Плаю» та ін. Вагому роль у становленні шкільного туризму відіграла Українська скаутська організація «Пласт» створена на початку ХХ ст. (1912 р.) Олександром Тисовським, Петром Франком (сином Івана Франка) та Іваном Чмолою. Організація сприяла всебічному, патріотичному вихованню української молоді на засадах християнської моралі як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян [7]. Пізніше, у 1924 році було створено Українське краєзнавчо-туристичне товариство „Плаї” яке займалось пропагуванням та організацією туризму, будівництвом притулків для туристів, знакуванням маршрутів, проведенням організованих виїздів на відпочинок, виданням наукових праць і путівників. Товариство займалось краєзнавчою діяльністю [8]. Неабияку роль у становленні шкільного туризму відіграв розвиток української педагогічної думки (ідеї і погляди Г. Ващенка, О. Духновича, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.) [1]. Головним завданням школи Г. Ващенко вбачав у вихованні суспільних діячів майбутнього. Вчитель за його баченням – ключова фігура у перебудові майбутнього

ладу суспільства, а головне завдання педагогів, як духовних наставників, у тому, «щоб розвивати творчі сили молоді, виховувати з неї творців культурних вартостей, людей, що в творчій роботі для суспільства будуть знаходити і своє особисте щастя» [5]. Г. Ващенко вважав, що школа має виховувати суспільних діячів майбутнього, а педагог відіграє ключову роль у цьому процесі. Завдання педагога полягає у розвитку творчих сил молоді, які мають бути творцями культурних цінностей і свого особистого щастя [6]. Ідеї «спорідненого» виховання Г. Сковороди, стосуються пізнання і вдосконалення природних здібностей кожної людини. Сковорода вважав, що доля суспільства залежить від вдалого вибору кожним членом діяльності відповідно свого покликання, нахилів та уподобань [5].

Висновки. Отже, в нашій країні є усі передумови та можливості для розвитку шкільного туризму. Серед основних передумов розвитку шкільного туризму як одного із пріоритетних видів туризму є: історичні, законодавчі, управлінські, краєзнавчі, рекреаційні та патріотичні. Очевидно, що після завершення військових дій в результаті збройної агресії російської федерації проти України шкільний туризм буде у фокусі держави, адже розвиток розумної та талановитої шкільної молоді – це інвестиція в успішне, заможне, гідне та безпечне майбутнє нашої країни.

Перспективи подальших досліджень. Попри сприятливі передумови для розвитку шкільного туризму існує й ряд проблем що перешкоджають його розвитку, серед них: військова агресія рф проти України, недостатня транспортна доступність, низький рівень доходів населення, політична нестабільність, відсутність системного підходу до розвитку шкільного туризму та стратегії його розвитку. Для того аби вирішити вищезазначені проблеми необхідно розробити державну програму розвитку шкільного туризму, включити у шкільні програми екскурсії та подорожі туристичними дестинаціями країни, створити сприятливі інвестиційні умови, сприяти розвитку туристичної інфраструктури тощо. У відбудові післявоєнної України виховання учнівської молоді через організацію шкільного туризму повинне займати одне із пріоритетних місць. Таким чином шкільний туризм сприятиме розвитку свідомих, відповідальних школярів для розбудови успішної та незалежної,

заможної держави. Саме тому розвиток шкільного туризму повинен бути одним із перспективних у післявоєнній Україні.

Методи. Загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, індукція, дедукція) статистичний, контент-аналіз, порівняльний та історичний методи.

Список використаних джерел

1. Косило М. (2017). Розвиток туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних навчальних закладах України (друга половина ХХ-початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 - "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / М.Ю.Косило; Прикарпатський нац.ун-т ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ: [б.в], 20.
2. Курліщук І. І. (2016). Роль шкільного туризму у розвитку історико-культурної компетенції школярів / І. І. Курліщук // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (24-25 листопада 2016 р.) / Харків. держ. акад. культури; відп. за вип. Н. М. Кушнарєнко. Харків : ХДАК, 77-79.
3. Мельник А.О., Сідлецька К.В. (2011). Зарубіжний досвід розвитку готельного господарства і особливості його застосування в Україні: науковий збірник / За ред. І.Г.Ткачук, Івано-Франківськ, 286-290.
4. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. (2015). Туристичний комплекс Карпатського регіону України: навч. посіб. : Київ, 440.
5. Хорошев О. М. (2017). До питання впливу філософії Г.С. Сковороди на його педагогічні погляди *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції "Спадщина Г.С. Сковороди: минуле та сучасне"*. Харків, 4.
6. Холод К. (2019). Педагогічні погляди Г. Ващенко на школу і особистість вчителя / К. Холод // *Дидактика*. № 19. 145-146.
7. Офіційний веб-сайт Української скаутської організації «Пласт». URL:<https://www.plast.org.ua/> (дата звернення: 15.03.2023).
8. Офіційний веб-сайт Українського краєзнавчо-туристичного товариства „Плаї”. URL:<https://stzhky.org/stzhky/istoriya-fundacziyi-ks/prytulky/prytulok-pliscze/tovarystvo-plaj/>(дата звернення:15.03.2023).

Палапа Н.В., доктор с.-г. наук, с.н.с.

Інститут агроекології природокористування НААН, м. Київ, Україна

palapa60@ukr.net ORCID: 0000-0003-3748-6414

Нагорнюк О.М., кандидат с.-г. наук, доцент

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

onagornuk@ukr.net ORCID: 0000-0002-6694-9142

Устименко О.І., кандидат с.-г. наук

Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування

НААН, с. Березоточа, Полтавська обл., Україна

ukrvilar@ukr.net ORCID: 0000-0002-5321-6812

Гончар С.М., аспірантка

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

sveta4142@ukr.net ORCID: 0000-0003-1636-7133

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ – ЗАПОРУКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: аграрний сектор, сільські території, господарства населення, соціальні та екологічні проблеми, поголів'я худоби і птиці, виробництво продукції.

Вступ. Комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища мав стати ключовою складовою у розбудові аграрної сфери країн. А передумовою їх переведення на модель сталого розвитку – органічна єдність конкретних реалій життєдіяльності селянина із природним, соціальним та екологічним довкіллям. Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення становить понад 30% наявного, а сільськогосподарські угіддя – 70% земельного фонду держави, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому. В таких умовах забезпечення сталого

соціально-економічного розвитку сільських громад і територій має здійснюватися на основі сукупності ключових пріоритетів економічної політики України [1].

Сільські території є невід'ємною складовою аграрного сектору економіки України й характеризуються потужним природно-ресурсним, виробничим і трудовим потенціалом. Успішний розвиток сільських територій – це, насамперед, гарантування продовольчої безпеки країни, її економічної незалежності, інвестиційної привабливості, а також міцних експортних позицій.

Мета. З'ясувати роль сільських територій, і господарств населення зокрема, у забезпеченні українців необхідною сільськогосподарською продукцією як рослинного, так і тваринного походження.

Результати. Економічна розбалансованість, яка виникла в усіх галузях економічної діяльності держави внаслідок реформ, проведених у 90-х роках минулого століття, призвела до перерозподілу поголів'я худоби та птиці на користь індивідуальних господарств населення, у результаті чого зросло антропогенне навантаження на присадибні земельні ділянки, а поряд з цим поглибився незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні бідність, безробіття, відтік трудових ресурсів у міста, занепад соціальної інфраструктури та «вимирання» населених пунктів [2].

Після проведеного реформування агропромислового виробництва поголів'я худоби і птиці з великих сільгоспідприємств (колгоспів і радгоспів) перемістилося на невеликі за площею господарства населення, в яких станом на 01.01.2001 р. знаходилося майже 63% корів, 69% свиней, 78% овець і кіз та 80% птиці. За 10 років, тобто у 2010 р., кількість корів зросла майже до 78%, овець і кіз – до 83%, а кількість свиней і птиці зменшилася майже до 55 та 46% відповідно (табл. 1).

Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств, %

Поголів'я	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	2020*
Господарства усіх категорій							
Велика рогата худоба	85,6	78,0	53,4	38,3	34,0	33,9	35,1
у т. ч. корови	73,9	61,0	37,3	23,8	22,4	23,3	25,3
Свині	72,4	54,4	31,5	36,9	45,5	52,3	61,8
Вівці та кози	85,1	59,1	22,0	16,6	17,3	14,1	13,3
Птиця	54,0	36,1	20,5	41,1	54,2	54,9	54,7
Господарства населення							
Велика рогата худоба	14,4	22,0	46,6	61,7	66,0	66,1	64,9
у т. ч. корови	26,1	39,0	62,7	76,2	77,6	76,7	74,7
Свині	27,6	45,6	68,5	63,1	54,5	47,7	38,2
Вівці та кози	14,9	40,9	78,0	83,4	82,7	85,9	86,7
Птиця	46,0	63,9	79,5	58,9	45,8	45,1	45,3

Джерело: сформовано за [3].

Примітка: * Без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

Станом на 01.01.2021 р. господарства населення продовжують лідирувати щодо поголів'я корів, овець і кіз. Проте з 2015 р. поголів'я свиней, а з 2010 р. і птиці починає переважати у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності за рахунок активного розвитку великих підприємств із розведення свиней і птиці.

Виробництво основної сільськогосподарської продукції як рослинного, так і тваринного походження теж припадає на особисті господарства населення, на присадибні земельні ділянки, котрі сьогодні виробляють 83–85% плодоовочевої продукції та 98% картоплі, 45% яєць та м'яса свинини, 75% м'яса яловичини, 91% вовни та 70% молока і потерпають від високого антропогенного навантаження. Окрім того, господарствами населення виробляється 99% меду (табл. 2).

**Виробництво основних видів продукції тваринництва
за категоріями господарств, %**

Вид продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	2020*
Господарства усіх категорій							
М'ясо (у забійній вазі)	71,1	48,3	26,3	36,8	55,1	63,0	68,8
у т. ч. яловичина і телятина	91,0	68,8	40,5	27,4	24,5	24,5	24,6
свинина	56,7	25,2	13,5	22,5	40,6	52,6	55,2
м'ясо птиці	50,4	27,7	18,7	64,4	80,9	84,6	87,7
Молоко	76,0	54,7	29,0	18,8	19,7	25,1	29,8
Яйця	62,2	44,4	33,8	49,5	60,1	58,2	55,1
Вовна	88,8	69,9	38,6	21,7	16,9	13,8	9,3
Мед	21,3	11,6	6,8	3,4	2,3	1,4	1,0
Господарства населення							
М'ясо (у забійній вазі).	28,9	51,7	73,7	63,2	44,9	37,0	31,2
у т. ч. яловичина і телятина	9,0	31,2	59,5	72,6	75,5	75,5	75,4
свинина	43,3	74,8	86,5	77,5	59,4	47,4	44,8
м'ясо птиці	49,6	72,3	81,3	35,6	19,1	15,4	12,3
Молоко	24,0	45,3	71,0	81,2	80,3	74,9	70,2
Яйця	37,8	55,6	66,2	50,5	39,9	41,8	44,9
Вовна	11,2	30,1	61,4	78,3	83,1	86,2	90,7
Мед	78,7	88,4	93,2	96,6	97,7	98,6	99,0

Джерело: сформовано за [3].

Примітка: * Без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

У зв'язку з неконтрольованим застосуванням органічних і мінеральних добрив та засобів захисту рослин на невеликих за площею особистих господарств населення, перевантаженістю території свійськими тваринами і птицею, недотриманням санітарних та гігієнічних вимог сільських поселень, що є результатом відсутності контролю за екологічним станом сільських територій, відсутності знань та поінформованості сільського населення стосовно екологічних проблем довкілля, питна вода і сільськогосподарська продукція, вирощена на них, не відповідають стандартам якості. Також існує небезпека забруднення ґрунтів патогенними

мікроорганізмами і гельмінтами, що в комплексі з хімічними забруднювачами безсумнівно посилює негативний вплив на стан здоров'я сільського населення.

Окрім проблем соціально-екологічного характеру, що були притаманні господарствам населення, долучилися ще й проблеми, викликані неспровокованою війною, що розв'язала росія в Україні. Російські ракети знищували і продовжують знищувати мирні українські міста і села. Російська армія воює з житловими будинками, школами, лікарнями, дитячими садочками, музеями, енергетичною інфраструктурою. Викрадає українських дітей і людей, зерно, сільськогосподарську та іншу техніку. Блокує морські порти, щоб Україна не змогла вивозити свою продукцію. На окупованих територіях влаштовує фільтраційні табори, заміновує території, особливо землі сільськогосподарського призначення, щоб аграрії не змогли засіяти сільськогосподарські угіддя і зібрати врожай. Окупант окуповані сільські території залишає пустою, непридатною для життя.

Звіт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) «Вплив війни на сільське господарство та засоби до існування сільського населення в Україні: результати загальнонаціонального опитування сільських домогосподарств» показав, що кожен четвертий з 5200 опитаних респондентів скоротив або зупинив сільськогосподарське виробництво через війну. «Сільське господарство України є важливим джерелом засобів до існування для близько 13 мільйонів українців, які мешкають у сільській місцевості. У той час як близько двох третин агропродукції виробляється підприємствами, сільські домогосподарства виробляють близько 32% продовольства, – зазначив П'єр Вотье, голова офісу ФАО в Україні. Цей звіт вказує на те, що 25% українського сільського населення, що займається сільським господарством, припинило свою діяльність, або зменшило обсяги виробництва через війну. Ситуація є набагато гіршою у найбільш залежних від сільського господарства регіонах України, де потерпають понад 40% сільських родин» [4].

Висновки. Для того, щоб сільські території були гарантом продовольчої безпеки України необхідно забезпечити комплексний, багатофункціональний їх розвиток, а саме: надійне функціонування соціальної інфраструктури села в нових повоєнних умовах; суттєве підвищення рівня доходів та поліпшення соціального захисту

сільського населення; створити умови для розширення сфери зайнятості на селі на основі ефективного використання потенціалу сільських територій; сформувати мережу підприємств, установ та організацій, які надаватимуть необхідні послуги сільському населенню; стимулювати закріплення на селі спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та побутового обслуговування; заохочувати молодь до роботи та проживання у сільських населених пунктах. І саме держава та органи місцевого самоврядування мають забезпечити усі необхідні соціально-економічні та екологічні умови проживання сільського населення шляхом залучення різних інвестицій. Громади теж не мають стояти осторонь. Вони повинні брати активну участь у відновленні та розбудові своїх населених пунктів.

Перспективи подальших досліджень. До початку воєнних дій актуальність вивчення сільських територій розглядалася науковцями переважно тільки з точки зору аграрного виробництва. Розроблялися програми розвитку аграрного виробництва, виділялися кошти, але самі сільські території не фінансувалися взагалі, або фінансувалися за залишковим принципом. Враховуючи те, що у сільській місцевості, як і Україні загалом, накопичилося дуже багато різних проблем і те, що сільські території є запорукою продовольчої безпеки країни, їхні дослідження у повоєнний час мають бути актуальними для науковців різного напрямку.

Список використаних джерел

1. Патица Н. І., Булавка О. Г. (2021). Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. № 8. 91-102. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>
2. Палапа Н.В. (2012). Економічна розбалансованість та соціально-економічні проблеми сільських територій. Таврійський науковий вісник. № 83. 332–336. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/83_2013/64.pdf
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Організація Об'єднаних Націй Україна. URL: <https://ukraine.un.org/uk/211461-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0>

M. Povkhanich, J. Cisaruk, V. Minkovich

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

m.povhanich93@gmail.com

COMPARISON OF GLASSY MATERIALS MECHANICAL PARAMETERS IN TORSION AND BENDING TEST MODE

The mechanical properties of chalcogenide glasses in general are important given their application in protective coatings, infrared optics, sensors and other devices. The mechanical properties of glasses and glass-ceramics were studied utilizing Vickers hardness, in torsion mode, which requires a complete separate measurement setup, or by bending, used to determine the viscoelastic properties of polymers and composites. All this investigation shows a low mechanical property what limit the application of chalcogenide glasses [1]. We made comparison between bending and torsion investigations of chalcogenide glass mechanical properties.

Bending is the most common test method, because it puts the sample under a combined compression-tension load and therefore, provides the tensile moduli E' and E'' as well as the damping factor $\tan\delta$. The three-point bend test is a classical experiment in mechanics, used to measure the Young's modulus of a material in the shape of a beam. The beam, of length L , rests on two roller supports and is subject to a concentrated load P at its center. It can be shown that the deflection w_0 at the center of the beam is

$$w_0 = \frac{PL^3}{48EI},$$

where E is the Young's modulus, I is the second moment of area and

$$I = \frac{a^3b}{12},$$

a is the beam's depth and b is the beam's width. By measuring the central deflection w_0 and the applied force P , and knowing the geometry of the beam and the experimental apparatus, it is possible to calculate the Young's modulus E of the material.

The loading is more complex in torsion as tension, compression, shear and flexural loading acts on the sample beam at the same time. The sample experiences tension on the outer

sample edge, compression in the center, a twist along the longitudinal axis and failure occurs in shear. The main measuring parameters at torsion is the relative twist angle θ

$$\theta = \frac{\varphi}{l}$$

where φ is the angle of rotation of one cross-section of the rod relative to the other, and l is the distance between these cross-sections or the working length of the sample. If M is the torque applied to one end of the rod (the other end is usually rigidly fixed) for prismatic specimens, the stiffness is

$$D = \frac{M}{\theta l}$$

From the measured stiffness values and geometric dimensions of the specimen, the shear modulus G of the material can be further calculated. In particular, for a circular rod with a diameter of d , the torsional stiffness is related to the shear modulus by the simple relationship

$$D = \frac{\pi d^4 G}{32l}$$

In the case of a rectangular cross-sectional specimen, $D = G/F_g$, where F_g is a form factor that depends on the thickness h and width b of the specimen:

$$F_g = \frac{3l}{bh^3 \left(1 - \frac{192}{\pi^5} \cdot \frac{h}{b} \cdot K(b, h) \right)}$$

As the analysis of the last expression shows, for samples of square cross-section with side a , we can use the approximate expression

$$D = \frac{a^4 G}{6l}$$

The relation between tensile modulus E and shear modulus G is

$$E = 2G(1 + \mu).$$

The Poisson's ratio μ is a dimensional number that relates the transverse deformation to axial deformation. For stiff and brittle materials, μ is close to 0 and thus the factor is almost 2 ($E = 2G$). For liquid materials, such as the melted glass, μ is close to 0.5 and thus the factor is almost 3 ($E = 3G$). For most materials the Poisson's ratio μ equals 0.1...0.3 at room temperature. Therefore, the values of G should be less than 50% of E .

At static methods both in torsion and bending a constant static force applies to the material and watches the material dimensional changes as temperature or time varies. On the other hand, at dynamic mechanical analysis (DMA) an oscillatory force applies at a set frequency to the sample and reports changes in stiffness and damping. This allows the materials response to stress, temperature, frequency and other values to be studied. If we applying a sinusoidal force, we can express the modulus as an in-phase component of deformation, and an out of phase component determine mechanical energy losses. The storage modulus, either E' or G' , is the measure of the sample's elastic behavior. The ratio of the loss to the storage is the $\tan\delta$ and is often called damping. It is a measure of the energy dissipation of a material. For example, at glass transitions, the values of storage modulus sharply decrease and damping factor curves with varying of the frequency or temperature pass through the maxima. This includes not only the glass transition, but also other structural changes in glassy materials.

References

1. Jingwei Zhang, Yongnian Guan, Kelun Xia, Guang Jia, Jierong Gu, Zhiyong Yang, Zijun Liu, Xiang Shen. (2023). *Ceramics International*, v.49, № 5, 8032-8038.

Сапронов О.О., д.т.н., доцент, Якущенко С.В., PhD, Сапронова А.В., PhD
Херсонська державна морська академія, м. Херсон, oo.sapronov@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1115-6556>

АНАЛІЗ ТЕРМОСТАБІЛЬНОСТІ ЕПОКСИДНИХ КОМПОЗИТІВ, НАПОВНЕНИХ ТУГОПЛАВКИМИ СПОЛУКАМИ

Ключові слова: епоксидний композит, термогравіметричний аналіз, диференціально-термічний аналіз, структура, деструкція; температура екзоэффекту.

Вступ. На сьогодні полімерні матеріали широко використовують у багатьох галузях промисловості. Їх використання обумовлено: технологічністю, що знижує економічні витрати на процес формування; розвинутою сировинною базою; комплексом поліпшених властивостей, зокрема стійкістю до впливу агресивних середовищ та ін. Однак, при використанні полімерних матеріалів на основі епоксидних зв'язувачів, особливої уваги приділяють їх стійкості до впливу температури. Тому, актуальним при формуванні багатофункціональних полімерів є вибір термостабільного наповнювача, який за показниками міцності і термостійкості переважатиме полімерну матрицю і ряд існуючих антипіренів, дисперсних, волокнистих добавок.

Мета: дослідити вплив вмісту активного наповнювача на показники термічної стійкості епоксидних композитів.

Результати дослідження. Для формування епоксидних композитів використано: епоксидну смола ЕД-20 (ISO 18280:2010), яку затверджували поліетиленполіаміном ПЕПА (ТУ 6-05-241-202-78). Додатково використовували синтезовану порошкову залізо-карбідтитанову шихту (ЗКТШ), що містить тугоплавкі сполуки, які здатні інгібувати термічну деструкцію композитних матеріалів. Синтез наповнювача виконано в Інституті імпульсних процесів і технологій НАН України (м. Миколаїв). Вихідний матеріал – це суміш заліза і титану: Fe (75 %) + Ti (25 %). Після високовольтного електророзрядного синтезу в

середовищі гасу отримано порошкоподібну суміш, наступного складу: 70% Fe + 5% Ti + 20 % TiC + 5 % Fe₃C. Розмір часток становив – 10...12 мкм.

Формування полімерних матеріалів передбачало використання ультразвукової обробки для рівномірного розподілу наповнювача у об'ємі композиції [1].

Методом термогравіметричного (ТГА) аналізу (рис. 1, а) встановлено максимальне зміщення початкової температури втрати маси з $T_0 = 583$ К (для не наповненої полімерної матриці) [2] до $T_0 = 612$ К при введенні добавки за вмісту $q = 0,100$ мас.ч. Тобто, зміщення початкової температури втрати маси на 29 К в область високих температур свідчить про підвищений ступінь зшивання за рахунок впорядкування структури полімеру. Наведене припущення підтверджується результатами дослідження структури композиту, з використанням методу растрової електронної мікроскопії LEO EVO 50 scanning electron microscope (Zeiss, Germany). Показано (рис. 2), що композити з оптимальним вмістом синтезованої порошкової залізо-карбідтитанової шихти характеризуються однорідною топологією поверхні. Припускали, що рівномірний розподіл наповнювача з тугоплавкими сполуками карбіду титану і карбіду заліза, забезпечує не лише впорядкованість структури, а й перерозподіл теплової енергії в об'ємі полімеру за рахунок виникнення значної кількості зв'язків між компонентами системи «матриця-наповнювач».

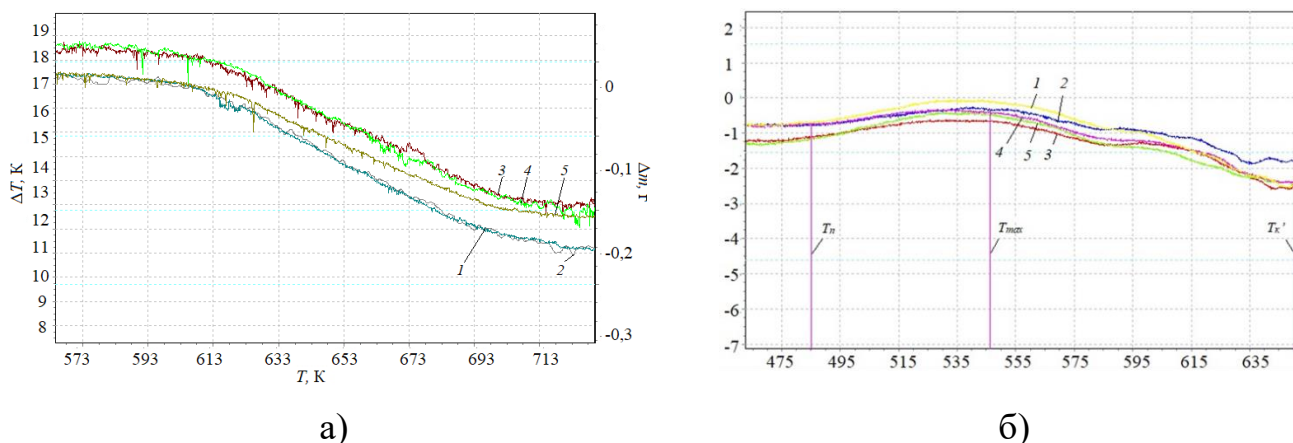

Рисунок 1. Результати дослідження термостабільності композитних матеріалів, наповнених ЗКТШ: 1) 0,025 мас.ч.; 2) 0,050 мас.ч.; 3) 0,075 мас.ч.; 4) 0,100 мас.ч.; 5) 1,000 мас.ч.

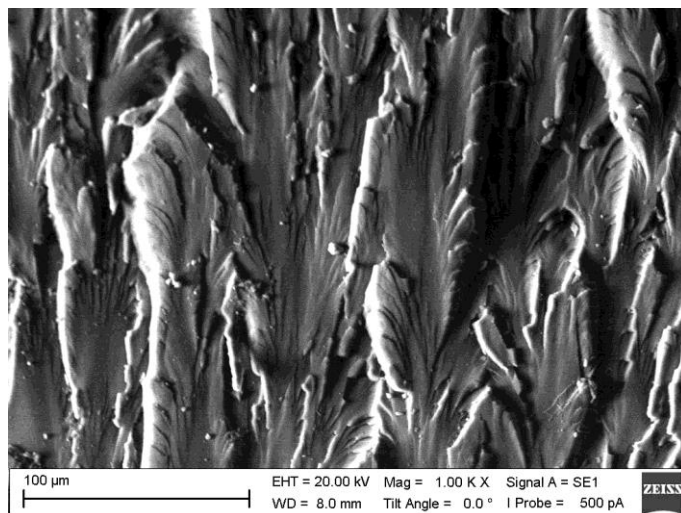

Рисунок 2. Результати дослідження структури композиту наповненого оптимальним вмістом синтезованої порошкової залізо-карбідотитанової шихти (0,100 мас.ч.)

Додатково для композитів наповнених оптимальним вмістом дисперсного наповнювача встановлено незначну зміну маси при зростанні температури – $\varepsilon_m = 65,3 \%$. Це свідчить про здатність наповнювача чинити опір впливу температурному фактору, за рахунок фізико-хімічної взаємодії значної кількості зв'язків між компонентами полімеру.

Для реєстрації теплових ефектів додатково проводили диференціально-термічний аналіз (рис. 1, б). Показано, що початкова температура екзоэффекту при введенні дисперсної добавки за вмісту $q = 0,025 \dots 0,050$ мас.ч. змінюється не суттєво (рис. 1, б). Тоді, як введення наповнювача за вмісту $q = 0,075 \dots 1,000$ мас.ч. забезпечує підвищення T_n у 2 рази (21...25 К) відносно епоксидної матриці. Вважали, що початкова температура екзоэффекту відповідає початку термічного окислення композиту, позаяк втрати маси на ТГА-кривих (рис. 1, а) не спостерігали. Найбільшим значенням $T_n = 485,4$ К характеризується композитний матеріал із вмістом наповнювача $q = 0,100$ мас.ч. (рис. 1, б). Водночас встановлено максимальне значення піку екзоэффекту – $T_{max} = 547,4$ К для композитних матеріалів наповнених дисперсною добавкою за вмісту $q = 0,100$ мас.ч. При цьому слід зауважити, аналогічно попередньому діапазону ($\Delta T = 303 \dots 485,4$ К), при $T_{max} = 547,4$ К не спостерігали втрати маси (рис. 1, а) досліджуваного матеріалу. Тоді, як порівняльний

аналіз кінцевої температури екзофекту (T_k') (рис. 1, б) і кривими термогравіметричного аналізу (рис. 1, а), дозволяють констатувати про руйнування значної кількості хімічних зв'язків.

Висновки. На основі комплексної оцінки теплофізичних характеристик і структури розроблених полімерних матеріалів встановлено, що найбільш термостабільний полімерний матеріал, який містить синтезовану порошкову залізо-карбідотитанову шихту за вмісту $q = 0,100$ мас.ч. Розроблені матеріали доцільно використовувати до максимального значення піку екзофекту, тобто до температури $- T_{max} = 547,4$ К.

Перспективи подальших досліджень. Для дослідження процесів структуроутворення розроблених полімерів заплановано додаткове проведення ІЧ-спектрального аналізу, що дозволить розширити область застосування розроблених матеріалів.

Конфлікт інтересів – відсутній.

Публікація містить результати досліджень, що фінансувалися у рамках іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2022 рік (Постанова Верховної Ради України від 01 грудня 2022 року № 2791-IX)

Список використаних джерел

1. Buketov, A., Saprnov, O., Menou, A., Syzonenko, O., Saprnova, A., Panin, S. (2022). Resistance to impact of loads of shock nature of protective coatings intended for protection of boat devices of water transport. *TRANSBALTICA 2021. LNITI*. 1-9.
2. Buketov, A., Maruschak, P., Saprnov, O., Brailo, M., Leshchenko, O., Bencheikh, L., Menou, A. (2016). Investigation of thermophysical properties of epoxy Nanocomposites. *Molecular Crystals and Liquid Crystals*. 628, 167-179.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 3

**ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ,
ФОНДОВИЙ РИНОК, МЕНЕДЖМЕНТ
І МАРКЕТИНГ, МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**

Башта Владислава Сергіївна, студентка 5 курсу

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів,
person.bv@gmail.com

Кушнір Тарас Михайлович, к.е.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів
taras_kushnir@ukr.net, ORCID: 0000-0003-1643-2273

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ PR У ПЕРЕДВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ

Ключові слова: PR-комунікації, політичний маркетинг, інструменти PR, PR у політиці, політичний PR.

Вступ: «Щоб керувати собою, використовуйте голову. Для управління іншими використовуйте серце». Це є одним з найвідоміших висловів екс-першої леді США Елеонори Рузвельт. Перед людьми постійно постає питання в обранні лідера, який поведе їх за собою. Політичні діячі – це лідери, які задають напрям руху цілої держави. На таку важливу посаду претендує велика кількість осіб і для того, щоб досягнути цієї позиції, необхідно знайти шлях до сердець мільйонів людей. У цьому допомагає використання інструментів PR-комунікацій у передвиборчій кампанії. Цю тему ґрунтовно досліджували Е. Семпсон, М. Спілмен, Р. Фішер, В. Бебик, Д. Видрін, Г. Почепцов.

Мета: дослідження використання PR-комунікацій в успішних передвиборчих кампаніях

Перш за все варто розглянути фактори, які необхідно проаналізувати перед формуванням передвиборчої PR-кампанії:

1. Законодавча та правова база. У різних країн світу є свої правила стосовно проведення рекламних кампаній перед виборами. Варто дослідити законодавство перш ніж формувати та запускати PR-кампанії. Так, наприклад, у Британії є певні обмеження стосовно платної політичної реклами. Кандидат може витратити до 25 тис фунтів та по 7 пенсів на кожного виборця в регіоні. Також про всі джерела фінансування потрібно обов'язково повідомляти [2]. Політичні партії можуть

витратити лише 29,5 мільйонів доларів за рік до виборів, а телевізійна реклама кампанії заборонена. Так само обмежені витрати у Канаді. Кандидат до парламенту країни може витратити у середньому 12-90 тис дол. США під час виборів 2015 р. [1].

2. Політична, економічна та екологічна ситуація всередині країни. Також варто слідкувати за світовими тенденціями, адже вони поступово переходитимуть і до нашої країни. У передвиборчих PR-кампаніях це може зіграти ключову роль. Наприклад, політичний лідер зможе сприяти досягненню впровадження новітніх технологій у сфері переробки сміття, що допоможе вирішити проблемне питання з відходами [3].

3. Розміщення політичних сил. Сюди варто віднести партії, рухи та фінансові групи.

4. Політична боротьба, а також її характер та особливості. Важливо дослідити своїх конкурентів, які вже давно на політичній арені. Також варто переглянути як історично розвивається боротьба у тому чи іншому регіоні. Ще потрібно щоб кандидат зміг чітко побудувати свою лінію. Чим точніше кандидат висвітлить проблему та конкретніше пропише шляхи її вирішення, тим більше обговорень серед народу зможу викликати.

5. Політична культура суспільства. Варто дослідити основні політичні проблеми та больові точки населення. Це може допомогти у формуванні передвиборної кампанії [4].

6. Соціальні особливості електорату.

Серед успішних політичних PR-кампаній варто розглянути передвиборчу кампанію Володимира Зеленського. Почалась вона з 2015 року. Спочатку вийшов серіал «Слуга Народу», де на початку серіалу відео із звичайним вчителем, який критикував корупцію, попадає у соціальні мережі та стає вірусним. Так, життя звичайного вчителя повністю перевертається та він стає президентом. З перших серій можна побачити, що у головній ролі звичайна людина з народу. Це дає змогу глядачам відчувати близькість із головним героєм та позитивно його оцінити [5]. Наступним кроком було створення політичної партії «Слуга народу». Формування партії відбулося у квітні 2016 року [6]. У 2019 році Володимир Зеленський отримав

перемогу на виборах, набравши 73,22% голосів у другому турі президентських перегонів [7]. Офіційно передвиборча кампанія коштувала 156 млн грн за два тури. У першому турі було витрачено 105 млн грн, що майже у 4 рази менше, ніж у Петра Порошенка. Варто зазначити, що ціна за один голос Володимирі Зеленському обійшлась у 16,5грн, а Петру Порошенко – 137,3 грн. [8]. У своїй передвиборчій PR-кампанії Зеленський чітко виділив проблеми та пропозиції подолання їх. Також всі пропозиції конструктивно були винесені на рекламні банери [9]. Слід помітити, що всі рекламні звернення були націлені на те, щоб донести людям, що кандидат готовий працювати на благо народу. Ще до виборів було створено профілі на YouTube та Instagram, де вже починали формувати образ Зеленського як непідкупного, чесного та патріотичного політика. Так він зміг стати лідером думок. Цьому також сприяло використання доступної мови для аудиторії. Тобто кандидат не використовував важкі терміни. Найбільше для поширення реклами було застосовано соціальні мережі: YouTube, Instagram, Facebook, Twitter. Жоден з інших кандидатів не використав ці канали зв'язку із аудиторією в повній мірі, як це зробив Зеленський [10].

Успішне використання соціальних мереж можна знайти і раніше. Прикладом є передвиборча PR-кампанія Дональда Трампа у 2016 році. Він зміг активізувати маси, зробивши правильний PR для електорату, який на той час був незадоволений невизначеною економікою і зміною культурних звичаїв та роздратований політиками. Протягом багатьох років Трамп був телевізійною зіркою, тому під час балотування в президенти мав більшу пізнаваність [11]. Це допомогло менше використати коштів на рекламну PR-кампанію (рис.1) [13].

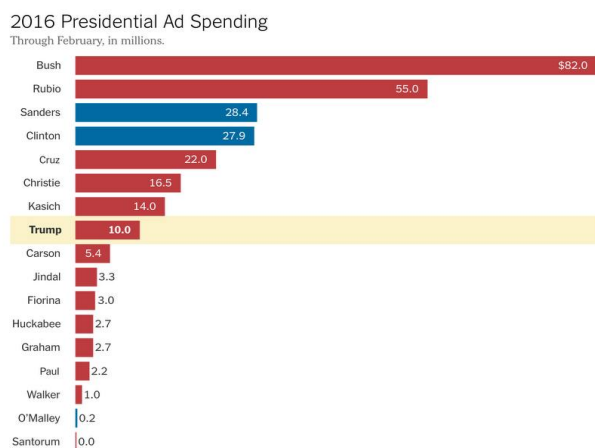

Рис. 1. Президентські витрати на рекламу в США у 2016 році за лютий [13]

Можна побачити, що витрати у лютому 2016 року на рекламу Трампа склали 10 млн дол США, а Буша – 82 млн дол США, що більше у 8 разів. Клінтон витратила 27,9 млн дол США на рекламу за лютий 2016 року, що майже в три рази більше за витрати Трампа [13]. PR-кампанія президента Дональда Трампа коштувала майже 398 млн дол США, що значно менше, ніж у кандидата Гіллари Клінтон, яка склала понад 768 млн дол США. Але варто звернути увагу, що Трамп більше орієнтував свою рекламу через ЗМІ [14]. Згідно з підрахунками медіааналітичної компанії MediaQuant, Трамп отримав близько 5 мільярдів доларів безкоштовних медіа, тоді як Клінтон отримала лише 3,24 мільярда доларів. Ці цифри не входять до підрахунку прямих витрат OpenSecrets [12]. Також варто зазначити, що для старту цифрової PR-кампанії Трампа було витрачено 1500 дол США. Для розробки був залучений Бред Парскейл, який в кінці виборчої PR-кампанії отримав 94 млн дол США. Для кампанії були використані основні дві соціальні мережі – Facebook та Twitter. Парскейл створив чітко націлену рекламу на Facebook, тестуючи кожен з них, щоб визначити, яка з них отримає найбільше кліків. За день робилось до 60 тис рекламних оголошень, в яких змінювали мову, слова, кольори, стилі мови і навіть кнопки, адже є люди, яким подобається більше зелена кнопка, ніж синя, деякі люди віддають перевагу слову «пожертвувати» замість «зробити свій внесок», тощо [15].

Висновки: затрати на PR-кампанію Володимира Зеленського та Дональда Трампа менші та ефективніші у порівнянні з конкурентами. Використання PR-комунікацій у соціальних мережах дозволило зібрати велику аудиторію постійних читачів та глядачів, які слідкували за оновленнями та ознайомилися із кандидатом краще. PR-комунікації часто використовують і за межами нашої країни. Переймаючи досвід в іноземних країнах, політичний PR в Україні набуває розвитку.

Список використаних джерел:

1. Political Party Financing in Canada. (2020). URL: http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/party-financing#h3_jump_0.
2. Цюпин Б. Особливості політичної реклами в Британії. (2012). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24723235.html>.
3. Екологічна політика – сталий розвиток для України. URL: <https://sd4ua.org/>

golovni-temi-stalogo-rozvitku/ekologichna-politika/.

4. Федорів І.П. (2011). Вплив ЗМІ на формування політичної культури. *Наукові записки НаУКМА*. 121. 47-51. URL: <https://cutt.ly/U7tOnxc>
5. Серіал Слуга Народу. (2015). URL: <https://www.netflix.com/ua-ru/title/80119382>.
6. Про партію «Слуга Народу». URL: <https://sluga-narodu.com/about/>.
7. Результати виборів президента України 2019. Другий тур. (2019). URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/21/7213071/>.
8. Передвиборча кампанія Зеленського коштувала 156 млн грн. (2019). URL: <https://mind.ua/news/20196979-peredviborcha-kampaniya-zelenskogo-koshtovala-156-mln-grn>.
9. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. (2019). URL: <https://program.ze2019.com/>.
10. Зе!-маркетинг: 9 висновків, які кожен маркетолог повинен зробити з перемоги Володимира Зеленського. URL: <https://toplead.com.ua/ru/blog/id/marketing-zelenskogo-225/>.
11. Seitel F. (2015). Trump's Winning PR Strategy. URL: <https://www.forbes.com/sites/fraserseitel/2015/09/07/trumps-winning-pr-strategy/>.
12. Ingraham C. (2017). Somebody just put a price tag on the 2016 election. It's a doozy. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/04/14/somebody-just-put-a-price-tag-on-the-2016-election-its-a-doozy/>.
13. Confessore N., Yourish K. (2016). \$2 Billion Worth of Free Media for Donald Trump. URL: <https://www.nytimes.com/2016/03/16/upshot/measuring-donald-trumps-mammoth-advantage-in-free-media.html>.
14. Sultan N.K. (2017). Election 2016: Trump's free media helped keep cost down, but fewer donors provided more of the cash. URL: <https://www.opensecrets.org/news/2017/04/election-2016-trump-fewer-donors-provided-more-of-the-cash/>.
15. Handley L. (2017). Trump's digital campaign director was paid \$1,500 to set up his election website. Then he raked in \$94 million when Trump won. URL: <https://www.cnbc.com/2017/10/09/donald-trumps-digital-campaign-directors-company-paid-94-million.html>.

Білорус Т.В., к.е.н., доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

t_bilorus@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7620-4622>

ОЦІНКА РИЗИКУ ЗНИЖЕННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙННОГО СТАНУ

Ключові слова: ризик, трудова активність, воєнний стан

Воєнний конфлікт, в якому зараз перебуває Україна, вплинув на всі сфери життя. Він торкнувся і суспільства в цілому, мав відбиток на діяльності будь-якої компанії, і безперечно глибоко вплинув на людей.

Слід погодитися з Перетятко Л.А. [1], яка зазначає, що одним з головних завдань HR менеджменту в умовах війни є адаптація колективу до обставин. Необхідно розуміти, що напруження впливає на кожного. Хтось може більш-менш самостійно впоратись з ним та продуктивно працювати, проте у більшості людей ефективність праці може знижуватися. Стратегія ефективного менеджменту безпеки персоналу в умовах війни має бути спрямована на досягнення високої продуктивності та низького рівня вірогідності виникнення стресу у підлеглих.

В Україні провели масштабне дослідження психологічного стану людей під час війни, а також їхньої готовності звертатися по допомогу до фахівців. За інформацією медиків, 71% опитаних відчували останнім часом стрес або сильну знервованість. За результатами дослідження, понад 80% українців ніколи в житті не зверталися до психолога. У МОЗ також повідомляють, що від початку повномасштабної війни Росії проти України 650 тис. людей звернулися до психологів і психіатрів у системі охорони здоров'я й отримали психологічну допомогу [2].

Всі ці факти свідчать про те, що наразі сьогодні значно зростає ймовірність настання ризику зниження трудової активності працівників. Саме на це має бути переміщений управлінський акцент керівників компаній, які все ж таки продовжують функціонувати в складних воєнних умовах. Першочерговим завданням у процесі

побудови ефективної моделі управління в умовах війни має стати оцінка ризиків. В межах дослідження запропоновано матрицю оцінки ризиків зниження трудової активності працівників, що представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Матриця оцінки величини ризику зниження трудової активності працівників в умовах воєнного стану*

Вірогідність	Наслідки				
	<u>Незначні</u> = випадкові незначні неприємні відчуття	<u>Легкі</u> – короткотривалі незначні неприємні відчуття	<u>Середні</u> = довготривалі несерйозні або короткотривалі серйозні неприємні відчуття	<u>Тяжкі</u> – середньотривалі серйозні неприємні відчуття	<u>Катастрофічні</u> – довготривалі, серйозні неприємні відчуття
<u>XS</u> – від «eXtra Small» – дуже мала – випадковість виникнення ситуації небезпеки (раз на рік), мінімальний шкідливий вплив	1 Знехтуваний ризик	2 Малозначний ризик	3 Малий ризик	4 Помірний ризик	5 Прийнятний ризик
<u>S</u> – від «Small» – мала – ситуація небезпеки виникає кілька разів на рік, малий шкідливий вплив	2 Малозначний ризик	3 Малий ризик	4 Помірний ризик	5 Прийнятний ризик	6 Допустимий ризик
<u>M</u> – від «Medium» – середня – ситуація небезпеки виникає кілька разів на місяць, помірний шкідливий вплив	3 Малий ризик	4 Помірний ризик	5 Прийнятний ризик	6 Допустимий ризик	7 Значимий ризик
<u>L</u> – від «Large» – великий – ситуація небезпеки виникає кілька разів на тиждень, помітний шкідливий вплив	4 Помірний ризик	5 Прийнятний ризик	6 Допустимий ризик	7 Значимий ризик	8 Недопустимий ризик
<u>XL</u> – від «eXtra Large» – дуже велика – ситуація небезпеки виникає кілька разів на день, помітний шкідливий вплив	5 Прийнятний ризик	6 Допустимий ризик	7 Значимий ризик	8 Недопустимий ризик	9 Максимальний ризик
<u>XXL</u> – від «eXtra eXtra Large» – дуже-дуже велика – ситуація небезпеки виникає щогодини, великий шкідливий вплив	6 Допустимий ризик	7 Значимий ризик	8 Недопустимий ризик	9 Максимальний ризик	10 Критичний ризик

*складено автором на основі [3]

В межах дослідження ми проаналізували ризики зниження трудової активності працівників, що перебувають на робочих місцях на неокупованих територіях та не в зоні активних бойових дій, але знаходяться в місцях високої ймовірності ракетних обстрілів. Такі робочі місця розташовані у більшості регіонів України. Визначивши

основні фактори небезпеки та скориставшись матрицею, представленою у табл. 1, отримуємо наступні показники оцінки рівня ризику (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка величини ризику зниження трудової активності
працівників в умовах воєнного стану

Фактор небезпеки	Опис ситуації	Вірогідність виникнення ризику	Наслідки від виникнення ризику	Рівень ризику
ймовірність ракетної атаки та оголошення повітряної тривоги під час робочого дня	психологічна напруга від хвилювання за власне життя та життя та здоров'я рідних та близьких	кілька разів на тиждень	короткотривалі серйозні неприємні відчуття	6 Допустимий ризик
ймовірність вимкнення електроенергії протягом робочого дня більше ніж на одну годину	психологічна напруга від страху невиконання поставленого завдання та зниження якості виконання завдання через поспіх	ситуація небезпеки виникає кілька разів на день	середньотривалі серйозні неприємні відчуття	8 Недопустимий ризик
повітряна тривога вночі перед робочою зміною	втома від недосипання та/або незручної пози під час перебування в укритті	кілька разів на тиждень	короткотривалі незначні неприємні відчуття	6 Допустимий ризик
психологічний стан працівника	емоційна нестабільність; підвищена чутливість до негативних впливів, викликаних воєнною ситуацією; глибина переживання невдач	ситуація небезпеки виникає кілька разів на день	довготривалі несерйозні або короткотривалі серйозні неприємні відчуття	7 Значимий ризик
психологічний клімат у колективі	зростання емоційної напруги між працівниками, збільшення кількості конфліктних ситуацій	ситуація небезпеки виникає кілька разів на тиждень	довготривалі несерйозні або короткотривалі серйозні неприємні відчуття	6 Допустимий ризик
політика компанії	зниження рівня контролю з боку керівництва компанії щодо її діяльності; несистематичність інформації щодо стану справ в компанії	ситуація небезпеки виникає кілька разів на рік	середньотривалі серйозні неприємні відчуття	5 Прийнятний ризик

Як бачимо з проведеного аналізу найбільш впливові фактори небезпеки призводять до рівня ризику в межах від прийняттого та недопустимого. Отриманий рейтинг ризиків на робочому місці дає можливість керівництву компанії у майбутньому приділити більшу увагу більш значимим ризикам та невідкладно запровадити заходи з їх попередження.

Так зокрема, проведена оцінка ризиків свідчить що найвищий рівень ризику зниження трудової активності («недопустимий ризик») спостерігається під дією фактору «ймовірність вимкнення електроенергії протягом робочого дня більше ніж на одну годину», тому керівництву компанії слід в першу чергу замислитися над зниженням вірогідності настання саме цього ризику. Основними шляхами зниження впливу цього фактору мають стати: управління завантаженістю працівників та гнучкі графіки роботи. Так можна закупити потужні генератори, що дозволять безперервно здійснювати трудову діяльність працівникам компанії.

«Значний ризик» настає під впливом фактору «психологічний стан працівника». В цьому випадку слід запровадити програму дій з психологічної підтримки персоналу, зокрема залучити психологів та організувати зустрічі з ним для найбільш вразливих категорій працівників, яким притаманна емоційна нестабільність; підвищена чутливість до негативних впливів, викликаних воєнною ситуацією; глибина переживання невдач. Також дещо змінити психологічний стан працівників дозволять корпоративні неформальні зустрічі тощо.

Зниженню дії абсолютних всіх факторів небезпеки має сприяти процес модифікації основних управлінських функцій та їх розширення. У питаннях уникнення від ризику зниження трудової активності працівників доречними стануть функції згуртування та мобілізації колективу.

На думку Остаповича В.П. [4] саме функція згуртування дозволяє підвищити спроможність трудових колективів подолати перешкоди й невдачі, розвиває бойовий дух та стресостійкість, а також сприяє досягненню кращих результатів діяльності. Мобілізаційна функція сприяє мобілізації усіх внутрішніх ресурсів працівників, формує їх готовність до виконання завдань в умовах війни, спонукає проявити всі власні можливості та ресурси для досягнення цілей.

Отже запропонована модель дозволить керівникам компанії та фахівцям служби управління персоналом оцінити рівень ризику зниження трудової активності працівників компанії та на цій основі розробити аргументовану програму заходів щодо зниження рівня ризиків та прийняти відповідні управлінські рішення, які

покращать показники діяльності компанії в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Перетятко Л.А. (2022). Менеджмент безпеки персоналу в умовах війни. *Всеукраїнська науково-практична конференція “Актуальні проблеми пожежної безпеки та запобігання надзвичайним ситуаціям в умовах сьогодення”*. Львів: ЛДУБЖД. С. 489-491. <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/11232>
2. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни. *Результати опитування «Gradus»*. https://gradus.app/documents/308/Gradus_Research___Mental_Health_Report_short_version.pdf
3. Цимбал Б.М., Шаповалов Д.О., Шаповалов М.С., Древаль Ю.Д., Петрищев А.С. (2020). Підвищення рівня охорони праці та удосконалення методики міжнародної організації праці для оцінки професійних ризиків. *Social development & Security*, Vol. 10, №. 2, P. 46-63. <https://media.neliti.com/media/publications/540683-raising-of-the-labor-protection-level-an-70f55011.pdf>
4. Остапович В.П. (2022). Особливості реалізації функцій менеджменту персоналу керівником поліцейського підрозділу в умовах війни. *Збірник тез Всеукраїнського міжвідомчого психологічного форуму*. К. С. 75-79. https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Sulitskyi/publication/363468599_ROBOTA_PENITENCIARNOGO_PSIHOLOGA_V_UMOVAN_VIJNI/links/631d817b0a70852150e530d4/ROBOTA-PENITENCIARNOGO-PSIHOLOGA-V-UMOVAN-VIJNI.pdf#page=75

Бойко В.О., студент ННІ Економіки,
Національний університет "Чернігівська політехніка", Чернігів,
ivetal670@gmail.com.

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА-ПЛАТФОРМ У МАРКЕТИНГУ

Метою дослідження є аналіз використання соціальних медіа-платформ у маркетингових стратегіях підприємств та визначення їх впливу на збільшення продажів товарів та послуг. Крім того, дослідження спрямоване на вивчення переваг та недоліків використання соціальних медіа-платформ у маркетингу, а також на формулювання рекомендацій щодо ефективного використання цих платформ для підвищення результативності маркетингових кампаній.

Ключові слова: соціальні медіа; інтернет-маркетинг; рекламні стратегії; ефективність маркетингу; інфлюенс-маркетинг

В сучасному світі, зростаюча популярність соціальних медіа-платформ визначає їх значення в бізнес-сфері, зокрема в інтернет-маркетингу. Ці платформи надають можливість бізнесу залучати нових клієнтів, підтримувати взаємодію з вже існуючими та просувати свої продукти та послуги. Огляд літератури засвідчує, що використання соціальних медіа-платформ є ефективним інструментом в інтернет-маркетингу. Такі платформи, як Facebook, Instagram, Twitter та LinkedIn надають можливості для реклами та комунікації з цільовою аудиторією [2].

Водночас, використання соціальних медіа-платформ може мати як переваги, так і недоліки для бізнесу. Успіх у використанні соціальних медіа-платформ залежить від того, наскільки ефективно підприємство зможе взаємодіяти з аудиторією та просувати свій бренд.

Тому, актуальність дослідження полягає в тому, щоб визначити, як саме використовують соціальні медіа-платформи для залучення цільової аудиторії, збільшення продажів, підвищення лояльності клієнтів та створення позитивного іміджу бренду.

Опис використання соціальних медіа-платформ у маркетингу полягає у використанні таких платформ як Facebook, Instagram, Twitter та інших для просування товарів і послуг, залучення цільової аудиторії та взаємодії з нею. Завдяки можливостям соціальних медіа-платформ, маркетологи можуть розміщувати рекламні повідомлення, проводити конкурси та акції, співпрацювати з інфлюенсерами та багато іншого.

За даними досліджень, у 2021 році 96% компаній використовують соціальні медіа-платформи в своїй маркетинговій стратегії. Це стало можливим завдяки тому, що соціальні медіа-платформи мають велику аудиторію, яка щодня відвідує ці платформи. Крім того, за допомогою соціальних медіа-платформ маркетологи можуть легко знайти свою цільову аудиторію та залучити її увагу до своїх товарів і послуг.

За останні роки соціальні медіа-платформи значно вплинули на ефективність рекламних кампаній. Використання цих платформ дозволяє маркетологам досягати широкої аудиторії за допомогою різноманітних форматів реклами, включаючи банерні оголошення, рекламні пости, відео-рекламу та інші [5].

Одним з головних факторів, які впливають на ефективність рекламних кампаній на соціальних медіа-платформах, є таргетинг. Соціальні мережі дозволяють маркетологам точно налаштувати цільову аудиторію за допомогою різноманітних параметрів, таких як вік, стать, інтереси, географічне розташування та багато іншого. Це дозволяє максимально ефективно спрямовувати рекламу на тих, хто потенційно зацікавлений в продукті чи послугі.

Крім того, соціальні медіа-платформи дозволяють взаємодіяти з аудиторією та створювати з нею більш глибокі зв'язки. Маркетологи можуть створювати власні сторінки бренду, взаємодіяти з користувачами в коментарях та привертати увагу до своїх продуктів за допомогою соціальних емоцій, постів та інших форматів контенту.

Однак, зростання кількості реклами на соціальних медіа-платформах може призвести до перенасичення та зниження ефективності рекламних кампаній. Крім того, із зростанням популярності соціальних мереж, з'являється все більше конкурентів, що призводить до зростання вартості реклами на платформах [1].

Соціальні медіа-платформи можуть допомогти збільшити продажі товарів та послуг, оскільки вони забезпечують доступ до великої аудиторії користувачів з усього світу [1]. За даними компанії eMarketer, в 2021 році український ринок реклами в соціальних медіа досягнув 1,35 млрд доларів, що на 27,9% більше, ніж у 2020 році. Це свідчить про зростання популярності соціальних медіа-платформ серед маркетологів та підприємців.

Для збільшення продажів товарів та послуг на соціальних медіа-платформах необхідно належним чином налаштувати таргетинг та використовувати різноманітні формати реклами. Наприклад, Facebook дозволяє маркетологам налаштовувати рекламу за допомогою параметрів, таких як вік, стать, інтереси, географічне розташування та інші. Таким чином, маркетологи можуть спрямовувати рекламу на потенційних покупців, що збільшує ймовірність її успішного ефекту.

Крім того, соціальні медіа-платформи надають можливість взаємодії з аудиторією та створення з нею більш глибоких зв'язків. Наприклад, Instagram дозволяє підприємствам створювати бізнес-акаунти, на яких можна розміщувати фотографії та відео-контент про продукти та послуги. Крім того, Instagram дозволяє створювати історії (stories), які діють лише 24 години, але дозволяють створювати більш динамічний та креативний контент [2].

Таким чином, підприємства в Україні використовують соціальні медіа-платформи для збільшення продажів своїх товарів та послуг. За даними досліджень, соціальні медіа є найбільш ефективним каналом залучення нових клієнтів, зокрема для малого та середнього бізнесу.

Одним з найбільш ефективних способів використання соціальних медіа для збільшення продажів є використання цільового таргетування. Маркетологи можуть налаштовувати рекламні кампанії таким чином, щоб реклама показувалась лише тим користувачам, які мають певні інтереси, поведінку та демографічні характеристики. За даними дослідження, використання цільового таргетування на соціальних медіа дає зниження витрат на залучення клієнтів на 62% порівняно з традиційними каналами реклами.

Однак, варто мати на увазі, що збільшення кількості реклами на соціальних медіа-платформах може призвести до перенасичення та зниження ефективності рекламних кампаній. Тому, маркетологам варто обирати ефективні та цілеспрямовані рекламні стратегії, щоб досягати найбільшого результату.

Загалом, соціальні медіа-платформи стали невід’ємною частиною маркетингових стратегій більшості підприємств в Україні. Для успішного використання соціальних медіа для збільшення продажів, варто розуміти особливості платформ та користувачів, обирати ефективні та цілеспрямовані рекламні стратегії та взаємодіяти зі своєю аудиторією. Для цього важливо проводити аналіз ринку та конкурентів, збирати та аналізувати дані про користувачів, встановлювати чіткі цілі та показники ефективності. Також важливо не забувати про контент-маркетинг, створювати цікавий та корисний контент, який зможе зацікавити та залучити увагу потенційних клієнтів [4].

Однією з ключових складових сучасного маркетингу є використання соціальних медіа-платформ. Такий підхід має як свої переваги, так і недоліки, які варто враховувати при розробці стратегії маркетингу. Нижче наведена таблиця 1. з описом переваг та недоліків використання соціальних медіа-платформ у маркетингу.

Таблиця 1

Переваги та недоліки використання соціальних медіа-платформ у маркетингу

Переваги	Недоліки
Досягнення цільової аудиторії	Недостатня контрольованість контенту
Підвищення свідомості бренду	Ризик негативного впливу користувачів на репутацію бренду
Підвищення лояльності клієнтів	Відсутність гарантії збільшення продажів
Надання можливості взаємодії з клієнтами	Відсутність контролю над алгоритмами платформи
Зниження витрат на рекламу	Ризик втрати конфіденційної інформації

Джерело:[4].

Україна, як і багато інших країн, активно використовує соціальні медіа-платформи у маркетингових цілях. За даними дослідження, проведеного у 2019 році, більшість українських підприємств (близько 75%) використовують соціальні медіа-платформи для залучення клієнтів та підвищення продажів.

Однак, дослідження також показали, що багато підприємств не мають чіткого розуміння того, як ефективно використовувати соціальні медіа-платформи для досягнення своїх маркетингових цілей . Більшість компаній використовують соціальні медіа-платформи для реклами своїх продуктів та послуг, однак, не займаються побудовою відносин зі своїми клієнтами та не стежать за їхніми потребами та побажаннями.

Дослідження також вказують на те, що використання соціальних медіа-платформ у маркетингу може бути досить витратним, якщо не враховувати специфіку кожної платформи та потреб клієнтів. Крім того, використання соціальних медіа-платформ може призвести до негативного впливу на репутацію бренду в разі некоректного використання або негативних відгуків від клієнтів [1].

У підсумку, можна зробити висновок, що використання соціальних медіа-платформ у маркетингу є досить актуальною та ефективною стратегією для збільшення продажів товарів та послуг. Соціальні медіа-платформи надають можливості для рекламування продуктів та послуг, залучення аудиторії, взаємодії з нею та отримання зворотного зв'язку. Проте, необхідно розуміти особливості кожної платформи та її користувачів, щоб обирати ефективні та цілеспрямовані рекламні стратегії. Крім того, важливо бути готовим до змін та адаптації до нових тенденцій у соціальних медіа, щоб залишатись конкурентоспроможним на ринку. Дослідження у цій області є дуже важливим для розуміння та вдосконалення стратегій маркетингу на соціальних медіа-платформах.

Список використаних джерел

1. Герасимчук, П. (2019). Цифрова маркетингова стратегія: як залучити клієнтів в інтернеті. Наш Формат. 224 с.
2. Духневич, Д. (2022). Інтернет-маркетинг 2022: інноваційні технології та тренди. АртЕк. 288 с.
3. Колесніков, О. (2019). Цифровий маркетинг: теорія та практика. Дія. 368 с.

4. Завгородній, Є. (2021). Маркетингові комунікації: стратегія, техніки, практика. Книголав. 464 с.
5. Statista. (2021). Social Media Advertising - Statistics & Facts. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/1164/social-media-advertising/>

Варшава Н.В., аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород,
nataliya.varshava@uzhnu.edu.ua

РОЛЬ КРЕАТИВНОГО СЕКТОРУ У ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ключові слова: культурні та креативні індустрії, пост-ковідне відновлення, креативність, креативна економіка, креативний сектор

Вступ. Культурні та креативні індустрії (ККІ) користуються все більшою увагою за останні двадцять років як стратегічний ресурс для інновацій, а також рушійна сила для підприємницького та регіонального розвитку і конкурентоспроможності. Внесок креативного сектору в європейський ВВП становить 5-10%. Креативні індустрії визнано важливим чинником інновацій, соціально-економічного зростання та сталої і розумної регіональної трансформації. Однак тенденція до стабільного зростання і майбутнього розвитку сектору опинилася під загрозою після початку пандемії, навесні 2020 року, та запровадження карантинних обмежень по всьому світу.

Мета. Метою дослідження є аналіз розвиток креативних індустрій під час пандемії COVID-19, дослідження ролі креативного сектору у відновленні європейської економіки та визначення основних форм підтримки сектору.

Результати. Креативний сектор є однією з найбільш постраждалих галузей економіки внаслідок пандемії COVID-19. За оцінками Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), доходи від креативних індустрій в Європі впали на 31% в 2020 році, що становило 199 млрд євро. Найбільших втрат зазнали музична індустрія (75%) та виконавське мистецтво (90%) [1].

Щодо зайнятості, то за даними Європейської комісії вона скоротилася майже на 31% в 2020 році порівняно з попереднім роком. У 2020 році у Європі працювало більше 8 млн людей у креативних індустріях, що становило близько 3,5% від загальної кількості працівників. В період з березня по червень 2020 року, 87% організацій ККІ

в Європі повідомили про відміну або перенесення подій і виставок, а 60% повідомили про відміну турне артистів [2].

Також слід зазначити, що креативні індустрії Європи пережили цифрову трансформацію. За даними звіту Європейської комісії про культурні та креативні індустрії, в 2020 році цифрова частка культурних та креативних товарів і послуг сягнула 50%, що свідчить про зростання інтересу споживачів до цифрових продуктів та платформ [2]. Це надало додаткові можливості для розвитку креативних індустрій Європи та збільшення їх внеску у ВВП.

Не дивлячись на труднощі, креативний сектор був одним з перших секторів, які швидко перейшли до онлайн формату роботи та знайшли нові способи взаємодії з аудиторією, такі як віртуальні виставки та концерти, онлайн трансляції театральних вистав, а також електронні видання та інші цифрові формати. Особливої актуальності набули онлайн-платформи та стрімінгові сервіси, що дозволили культурним та творчим продуктам досягти нової аудиторії та збільшити свій вплив. Це сприяло збереженню робочих місць та економічної активності в креативному секторі, незважаючи на обмеження, пов'язані з пандемією.

У 2021 році, в результаті зменшення карантинних обмежень, збільшення інвестицій у сферу культури та креативності, а також переходу до онлайн-формату роботи, що дозволило розвивати нові технології та ринки, креативний сектор почав поступове відновлення після різкого падіння у 2020 році. Саме креативні індустрії були одним з секторів з найбільшим рівнем зростання у 2021 році. За даними ВОІВ, у 2021 році доходи від творчих та культурних індустрій в Європі зросли на 14,2% порівняно з 2020 роком [1]

Також, 2021 рік був визнаний Генеральною Асамблеєю ООН як Міжнародний рік креативної економіки, що привернуло увагу до сектору та сприяло його популяризації і розвитку [3].

У 2022 році креативний сектор продовжував зростати і саме він може забезпечити важливий внесок у відновлення економіки після пандемії. По-перше, креативний сектор є джерелом нових ідей та інновацій, що може стимулювати економічний розвиток. Нові ідеї та рішення, розроблені в рамках креативного сектору, можуть бути

застосовані в інших галузях економіки, що сприятиме їх розвитку та модернізації. По-друге, креативний сектор може створити нові робочі місця та збільшити експортні доходи. У більшості країн світу креативний сектор становить значну частину ВВП та забезпечує велику кількість робочих місць. По-третє, креативний сектор може сприяти розвитку туризму та залученню іноземних інвестицій. Продукти, створені в рамках креативного сектору, можуть стимулювати туризм та привертати увагу іноземних інвесторів. Креативний сектор може стати важливим елементом привабливості країни, що може збільшити її конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Однак для ефективного розвитку креативного сектору необхідно враховувати тенденції та виклики, що постають перед ним, такі як розвиток цифрових технологій, зміна споживацьких звичок та вимог ринку, потреба у сталому розвитку та збереженні культурної спадщини. Тому важливо підтримувати дослідження та інновації в креативному секторі, сприяти співпраці між суб'єктами галузі та забезпечувати належний захист прав на інтелектуальну власність.

Розуміючи важливість саме креативного сектору економіки в майбутньому відновлення після пандемії, уряди та міжнародні організації активно створюють програми підтримки та розвитку сектору. Так, наприклад, Європейською комісією було розроблено програму «Креативна Європа 2021-2027», яка є найбільшою програмою ЄС у галузі культури. Програма надає фінансову підтримку для проектів, що сприяють розвитку та міжнародній співпраці в креативних секторах, таких як кіно, музика, книги, мистецтво, театр та інше. У 2022 році на цю програму було виділено більше 2 млрд євро [4].

Крім того, Європейський союз продовжує підтримувати креативні індустрії через інші програми, такі як "Erasmus+", що надає можливості для навчання та стажування в галузі культури та креативності, та "Horizon Europe", яка фінансує наукові дослідження та інновації, включаючи проекти в креативних секторах.

Висновки: Отже, креативний сектор може стати сильним каталізатором економічного відновлення після пандемії COVID-19. Відновлення креативних індустрій допоможе збільшити зайнятість, стимулювати інноваційність та розвиток

технологій, популяризувати туризм та підвищити експортні можливості. Проте, для розвитку цього потенціалу урядам необхідно забезпечити належну підтримку та інвестиції в креативний сектор, включаючи підтримку малих та середніх підприємств, фінансування проєктів та ініціатив, сприяння доступності кредитів та фінансування, а також розвиток необхідних навичок та компетенцій серед молодих людей.

Список використаних джерел

1. WIPO. (2021). World Intellectual Property Indicators 2021. Geneva: World Intellectual Property Organization. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2021.pdf
2. European Commission. (n.d.). Creative Europe Programme and COVID-19. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/creative-europe-programme-and-covid-19_en URL: <https://eaca.eu/news/ey-study-on-european-cultural-and-creative-industries/>
3. Interreg Europe. (2021, January 8). Welcome 2021: International Year of Creative Economy. Retrieved from <http://projects2014-2020.interregeurope.eu/cultcreate/news/news-article/11020/welcome-2021-international-year-of-creative-economy/>
4. European Commission. (n.d.). About the Creative Europe Programme. Creative Europe. Retrieved from <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe/about-the-creative-europe-programme>

Гамова Ірина В'ячеславівна, к.е.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет, Київ,
i.gamova@knu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-2032-8578

МАРКЕТИНГ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОСИСТЕМІ

Ключові слова: маркетинг, інноваційна екосистема, цінність,

Вступ. У боротьбі за конкурентні переваги підприємствам доводиться постійно знаходитись у пошуках вдосконалення традиційних методів та інструментів управління підприємством, але окрему увагу приділяють маркетингу. Інноваційні екосистеми формуються в усіх країнах світу і потребують наукового підґрунтя у вигляді досліджень. Інноваційна екосистема може діяти на кількох рівнях (наприклад, національному, регіональному чи міському) і в межах багатьох секторів (наприклад, освіта, охорона здоров'я, сільське господарство тощо). Через це іноді буває важко визначити межі між тим, хто є частиною інноваційної екосистеми та яким проблемним питанням слід присвятити увагу, але у даній статті будемо розглядати сферу маркетингу. Методологія маркетингу в інноваційній екосистемі - нова і маловідома область, що розвивається інтуїтивно, хаотично і безсистемно.

Питанням вивчення та узагальнення досвіду застосування маркетингу в інноваційній екосистемі, присвячені наукові розробки відомих зарубіжних та українських учених, а саме: Аднер Р., Баріле С., Будоян І., Ілляшенко Н. С., Котлер Ф., Лаудандо А., Мур Дж., Пітта С., Робертсон Т., Саркар К., Сімоні К., Яндола Ф. У своїх працях науковці обґрунтовують застосування маркетингових інновацій в максимальному задоволенні потреб споживачів через інноваційні інструменти комунікацій (просування) та збуту.

Мета полягає у виокремленні ключових способів впровадження маркетингу в інноваційну екосистему.

Результати. Інноваційна екосистема створює активний потік ресурсів та інформації для перетворення ідей у масштабовані результати. Завдяки інноваційній екосистемі підприємці та інноватори можуть швидше запускати та розробляти

рішення для вирішення реальних проблем. Цей процес залучає експертів із різних галузей у нові галузі, допомагає диверсифікувати економіку та дозволяє підприємствам створювати реальну цінність для своїх споживачів. Крім того, інноваційна екосистема – це платформа для спільного використання ресурсів та економічної стабільності. Цінність інноваційної екосистеми полягає в доступі до ресурсів для стартапів і потоці інформації для зацікавлених сторін екосистеми. Цей інформаційний потік створює більше інвестиційних можливостей для потрібних людей, щоб зв'язатися з потрібними ідеями для свого бізнесу [1].

Маркетинг в інноваційній екосистемі починається із «екосистемного мислення». Багатьом компаніям досі важко зрозуміти, як можна використовувати інновації для розвитку свого бізнесу та підвищення вартості. Проблема полягає в тому, що більшість підприємств все ще сприймають своїх цільових споживачів як особистість, а не як частину екосистеми, якою вони насправді є. «Екосистемне мислення» - це основоположна маркетингова стратегія учасника інноваційної екосистеми. Виділено п'ять способів впровадження «екосистемного мислення» у маркетингову стратегію підприємства:

1. Ціннісна пропозиція. Якщо підприємство продає лише функції і не повідомляє про цінність, то відбувається лише позиціонування продукту/послуги. Якщо повідомляється про цінність, це створює стосунки між підприємством та потенційними споживачами, що створює довіру. Завдяки цьому споживачі відчують задоволення від ведення бізнесу з підприємством на взаємовигідних засадах. Цінність продукту/послуги - це найкращий спосіб створення бази лояльних споживачів та спільнот навколо свого бренду.

2. Постійна взаємодія зі споживачами та спільне навчання. Споживачі, які найбільше зацікавлені у вашому продукті чи послугі навчають підприємство. Постійна комунікація зі споживачами дає неосяжний досвід удосконалення роботи підприємства. У ході спільного обміну досвідом та навчання, можна виявити «больові точки» та дізнатись, як покращити свій продукт чи послугу. Одним із найкращих способів зробити це, є використання платформи соціальних мереж, де за допомогою цільових хештегів можна швидко знайти споживачів та одразу виявити їх «болі».

3. *Використання інновацій.* Інноваційна екосистема побудована за допомогою штучного інтелекту та машинного навчання. Тому має сенс використовувати інновації для того, щоб допомогти зрозуміти екосистему (учасників ринку) та споживачів (уподобання, тренди, потреби, купівельну поведінку тощо), що визначить найкращий спосіб взаємодії з цільовим ринком.

4. *Транспарентність місії підприємства.* Один із найкращих способів зміцнити довіру зі споживачами — бути прозорим щодо того, які цінності відстоює підприємство. Споживачам важливо мати спільні ціннісні орієнтири із підприємством, що базуються на засадах екологічного підходу до бізнесу. Тобто підприємству важливо вирішувати проблеми за рахунок своєї діяльності та забезпечувати суспільну цінність. Політика підприємства повинна бути прозорою та чесною із чітким роз'ясненням філософії бізнесу. Автентичність підприємства базується на транспарентності ціннісних переконань.

5. *Врахування множинності зв'язків.* Споживач – це не просто особистість, а людина із множинністю зв'язків екосистеми. Тому системний підхід до роботи зі споживачами, допоможе сконцентрувати домінуюче ставлення до точок дотику споживача зі світом та проаналізувати світосприйняття споживача. Знаючи усі болі та переживання споживача підприємство здатне задовольнити потреби на всіх рівнях [2].

Висновки. За допомогою маркетингу в інноваційній екосистемі відбувається взаємодія між учасниками ринку. Реклама допомагає заявити про бренд, упаковка – ідентифікувати продукт, сервіс – представити продукт/послугу, ціна – конкурентну перевагу, інновації – демонстрація переваг тощо. В ідеалі маркетинг в інноваційній екосистемі повинен розпочинатися з переходу на інший тип мислення, а саме: «екосистемне мислення», що дозволить побудувати правильний підхід до введення бізнесу в інноваційному середовищі.

Перспективи подальших досліджень. Інноваційні екосистеми – це сфера діяльності всієї економіки країни, що є локомотивом розвитку цифрової економіки та діджитал суспільства. Подальші дослідження повинні базуватися на поглибленому вивченні основних складових маркетингу в інноваційній екосистемі. Варто приділити

окрему увагу функціям управління маркетингом та комплексу маркетингу в інноваційній екосистемі.

Конфлікт інтересів. Основні дискусійні питання полягають у виокремленні традиційного маркетингу та маркетингу в інноваційній екосистемі, що заключається у новому підході до ведення бізнесу.

Список використаних джерел

1. Budoian I. Why Your Business Needs Innovation Ecosystem – Digital Leadership. 2021. URL: <https://digitalleadership.com/blog/innovation-ecosystem-everything-you-need-to-know-about-it/>
2. Pitta S. 5 Ways to Incorporate Ecosystem Thinking in Your B2B Marketing Strategy. 2022. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/5-ways-incorporate-ecosystem-thinking-your-b2b-marketing-sankar-pitta/>

Гнасцько О.І., студентка 1 курсу ОС «магістр» факультету фінансів та обліку
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
o.hnasko_ffo_2m_22_m_d@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4040-6518

Семенова С.М., к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
s.semenova@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0001-7250-7482

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ І ПОДАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, об'єднання підприємств, воєнний стан, склад консолідованої звітності, строки подання.

Різноманітні об'єднання суб'єктів господарювання, які на наш час утворюються дедалі частіше, являють собою спосіб підвищення ефективності функціонування підприємств в умовах криз і воєн, нестабільності та ризиків. Глобалізація економіки призвела до об'єднань підприємств та появи транснаціональних корпорацій і в Україні. Консолідована фінансова звітність є ключовим джерелом інформації про ефективність управління групами підприємств. Тому важливо проаналізувати, які зміни настали в умовах складання та подання такої звітності під час воєнного стану в Україні.

Вагомий внесок у дослідження питань можливостей та проблемних аспектів впровадження консолідованої звітності на українських підприємствах в умовах євроінтеграції, а також під час воєнного стану зробили такі вітчизняні науковці, як О. Фоміна, С. Семенова, Д. Березовська [1], С. Король, М. Курбет [2], Т. Сторожук [3], Г. Ткачук, Л. Іванченкова, Л. Скляр, Н. Лагодієнко [4].

Метою даного дослідження є розгляд змін у законодавстві України відносно вимог до подання консолідованої фінансової звітності підприємствами на період воєнного стану.

Консолідована фінансова звітність виступає джерелом інформації про фінансовий стан групи підприємств як єдиної економічної одиниці, при чому учасники групи залишаються окремими юридичними особами. Користувачами цієї інформації є акціонери, інвестори, консультанти та аналітики, державні органи, кредитори, покупці та інші контрагенти, а також керівництво.

Згідно з визначенням, наданим у МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність», група – це материнське та його дочірні підприємства [5].

Кожен із учасників групи підприємств окремо складає фінансову звітність по результатах своєї діяльності на певний період часу. Однак при аналізі такої звітності не можливо отримати настільки широкого уявлення про вплив їхньої діяльності на групу в цілому [3]. Консолідована фінансова звітність усуває це обмеження.

Внутрішнім користувачам консолідованої фінансової звітності інформація надана в ній надає можливості приймати ефективні управлінські рішення. Розглянемо яким чином інформація у консолідованій фінансовій звітності сприяє ефективному управлінню підприємством (рис. 1).

Рис. 1. Вплив консолідованої фінансової звітності на прийняття управлінських рішень

Джерело: сформовано автором на основі [4].

Впровадження військового стану в Україні збільшило невизначеність для компаній стосовно здатності до безперервної діяльності у важких умовах. Проте ряд змін, проведених у нормативно-правовій базі, дозволив об'єднанням підприємств мінімізувати негативні впливи війни на їхню діяльність та якість підготовки звітності.

Розглянемо детальніше зміни стосовно подання консолідованої фінансової звітності, впроваджені на період війни.

У Законі України Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» №2435-IX встановлено склад звітності, яка має бути оприлюднена, у розрізі розмірів груп підприємств та окремих підприємств, які складають консолідовану звітність (табл. 1).

Таблиця 1

Підприємства та склад звітності, яку вони зобов'язані оприлюднити

Підприємства	Склад звітності			
	Консолідова на фінансова звітність	Консолідований звіт про управління	Звіт аудитора	Консолідований звіт про платежі на користь держави
Велика група	+	+	+	
Середня група	звільнені від оприлюднення			
Мала група	звільнені від оприлюднення			
Підприємства, що становлять суспільний інтерес	+	+	+	
Материнські підприємства великої групи, які не належать до категорії великих підприємств	+	+	+	+
Материнські підприємства, які одночасно є дочірніми підприємствами	+*	+	+	

* консолідована фінансова звітність свого материнського підприємства

Джерело: сформовано автором за [6].

Варто зазначити, що згідно з цим законом, материнські підприємства великої групи, які не належать до категорії великих підприємств, а також материнські підприємства, які одночасно є дочірніми підприємствами мають оприлюднити звітність не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом.

Важливі зміни у законодавстві відбулися також і в аспекті відповідальності щодо порушення строків подання звітності.

Відповідно до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» №2115-IX,

підприємства звільняються від відповідальності за порушення строків оприлюднення річної консолідованої фінансової звітності на період стану війни, а також протягом 3 місяців після його припинення чи скасування [7]. А згідно з Постановою Правління Національного банку України №39, консолідована фінансова звітність за 2021 рік та проміжна консолідована фінансова звітність за 2022 рік, яка не була подана у строки до центру збору фінансової звітності, також не буде вважатись підставою для застосування заходів впливу за порушення законодавчих строків подання такої звітності [8].

В ході проведених досліджень було виявлено, що консолідована фінансова звітність є джерелом інформації, яка дозволяє групам підприємств проводити ефективну управлінську політику. Військовий стан має негативний вплив на діяльність об'єднань підприємств та на якість підготовки консолідованої фінансової звітності. Проте зміни, проведені законодавчими органами України у нормативно-правовій базі, яка регулює вимоги до подання консолідованої звітності, мінімізували трудомісткість процесу підготовки консолідованої фінансової звітності для груп підприємств. Перспективами подальших досліджень буде аналіз впливу змін законодавчої бази, які відбулись під час війни, на прозорість та достовірність звітів, які підприємства подаватимуть після скасування воєнного стану. Якість підготовки звітів зумовлює зацікавленість інвесторів, що значно впливатиме на післявоєнну економіку України. Подальший розвиток економіки України після збройної військової агресії РФ, а також в умовах євроінтеграції тісно пов'язаний із результатами такого звітування, отже це становить великий інтерес для подальших досліджень наведених питань науковцями у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Fomina O., Semenova S., Berezovska D. Transformation of financial reporting during martial law. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 3. P. 103-113.
2. Король С.Я., Семенова С.М., Курбет М.А. Впровадження звітності про сталий розвиток в Україні: стан та перспективи в умовах євроінтеграції. *Бізнес-Інформ*. 2022. № 1. С. 294–301.

3. Сторожук Т.М. Аналітичні можливості консолідованої фінансової звітності. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток національних фінансово-економічних систем в умовах глобальних викликів»*. 2018. С. 154-158.

4. Ткачук Г.О., Іванченкова Л.В., Скляр Л.Б., Лагодієнко Н.В. Проблемні аспекти консолідації обліку та фінансової звітності в управлінні підприємством. *Всеукраїнський науковий журнал «Актуальні проблеми інноваційної економіки»*. № 1. 2021. С. 40 - 49.

5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність». URL: <https://mof.gov.ua/uk/msfz>.

6. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 19.07.2022р. №2435-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2435-20#Text>.

7. Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022р. №2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.

8. Постанова правління Національного банку України «Про врегулювання діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, учасників платіжного ринку, колекторських компаній та юридичних осіб, які отримали ліцензію на надання банкам послуг з інкасації» від 06.03.2022р. №39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0039500-22#Text>.

Гутич Костянтин Тарасович

магістрант кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний
університет», спеціалізація «Бізнес-консалтинг»

Шулла Роман Степанович

науковий керівник, к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «УжНУ»

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Ретроспективний аналіз витрат на основі даних фінансової звітності формує інформаційно-аналітичну основу для так званого реактивного типу управління витратами, коли менеджмент підприємства реагує на вплив дестабілізуючих факторів на економічну систему. Такий тип управління є недосконалим, оскільки не дозволяє превентивно виявляти потенційні ризики і на стадії планування їх елімінувати. Для цього необхідно на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу впроваджувати системи бюджетування витрат та їх бюджетного контролю, що буде розглянуто в наступному розділі роботи.

Базовим інструментом управління витратами на підприємстві є традиційно система управлінського обліку. Найбільш перспективною формою організації системи управлінського обліку, яка проявила свою ефективність в практиці інформаційно-аналітичного забезпечення менеджменту зарубіжних підприємств, є система «директ-костингу». Директ-костинг, здійснюючи системний розподіл витрат на постійну та змінну складову, дозволяє формувати гнучкі бюджети і здійснювати ефективний контроль витрат, що в свою чергу є передумовою для ефективного управління витратами. При цьому специфікою підприємств готельного бізнесу є те, що контроль витрат необхідно здійснювати деталізовано в розрізі окремих типів номерів.

Структурними компонентами господарського процесу підприємств готельно-ресторанного бізнесу є основні (технологічні) процеси створення таких видів послуг як «послуга розміщення», «харчування» та інших комплементарних послуг. При цьому в широкій інтерпретації термін «продукт діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу» включає до свого складу окрім послуг, які створюються безпосередньо на підприємстві, також і ресурси природного та соціально-культурного характеру, а також туристичну інфраструктуру, що є елементами зовнішнього середовища підприємства.

Економне витрачання ресурсів в рамках господарського процесу є ключовим фактором, що позитивно впливає на ефективність та прибутковість підприємства. Іншим фактором – є якість роботи менеджменту, яка має безпосередній вплив на результати діяльності підприємства, оскільки в кінці-кінців все, що відбувається на підприємстві, є наслідком прийнятих управлінських рішень.

Альтернативні концепції організації системи управлінського обліку, призводять до генерування на виході різної управлінської інформації. Особливими перевагами характеризується система «директ-костингу», яка на відміну від існуючої методики формування показників повної виробничої собівартості, формує для цілей управління більш інформативні показники маржинальних витрат та постійних витрат, що в свою чергу є передумовою для ефективного управління витратами діяльності в готельному бізнесі.

Доповнення концепції «директ-костингу» диференціацією блоку постійних витрат дозволяє підвищити якість інформаційно-аналітичної підтримки системи управління витратами підприємства для цілей стратегічного аналізу, оскільки в цьому випадку постійні витрати локалізуються і контролюються безпосередньо в місцях їх виникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабяк Н. Д., Іванюк К. Б. СVP-аналіз: традиційний та управлінський підходи. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 272–276.
2. Шулла Р. С., Повідайчик М. М. Концептуальні підходи до організації системи управлінського обліку «директ-костинг»: зарубіжний досвід та можливість його адаптації у вітчизняній теорії та практиці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2013. Вип. 4. С. 247–254.
3. Hahn D. PuK, Controllingkonzepte: Planung und Kontrolle, Planungs- und Kontrollsysteme, Planungs- und Kontrollrechnung. Wiesbaden: Gabler, 1996. 258 S.
4. Heienen E. Industriebetriebslehre: Entscheidungen im Industriebetrieb. Wiesbaden: Gabler, 1990. 548 S.
5. Henschel K, Gruner A., Freyberg B. Hotelmanagement. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2018. 380 S.

Жулей В.В., здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: **Зябченкова Г.В.**, ст. викладач кафедри обліку та оподаткування

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

e-mail: vitalinazulej@gmail.com

БУХГАЛТЕРСЬКІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ З РИЗИКАМИ

***Ключові слова :** ризики підприємства, бухгалтерські ризики, бухгалтерський облік, підприємство, бухгалтер.*

Вступ. Нестабільність зовнішнього середовища та постійні зміни в ринкових відносинах є поштовхом до зростання невизначеності та умов, які вважаються ризикованими для підприємств. Після цього підприємства мають захищатися від негативних наслідків, які несе за собою умова невизначеності.

Мета. Метою даної статті є дослідження та аналіз появи бухгалтерських ризиків. А також обґрунтування того як бухгалтерський облік може допомогти підприємству у разі ситуації невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні вчені продовжують досліджувати тему ризикованості підприємств по сей день, адже перед суспільством продовжують виникати нові фактори, які можуть спричинити невизначеність діяльності підприємства.

Поняття «ризик» має досить комплексний характер, тож і розглядати його можна з різних сторін. Якщо розібрати це поняття, то отримуємо таку інформацію: ризик може бути як в негативному, так і в позитивному напрямку. Звичайно, ризик частіше розглядають зі сторони невизначеності щодо можливих втрат і наслідків, яке понесе за собою підприємство. Інший ж тип ризику називається ризик-позитив і він є носієм потенційного розвитку, бо несе за собою ризик у вигляді можливості або потенційного шансу на отримання позитивного результату. Тобто такий тип ризику треба не уникати, а навпаки оптимізувати.

Отже, управління ризиками не завжди полягає в його уникненні, а іноді може полягає саме у зміні середовища та цілей всієї системи, з метою перетворення ризиків-негативу до ризиків-позитиву. [1]

Насправді поняття «бухгалтерські ризики» можна вживати лише умовно, бо таке визначення не розглядається ні в якій площині, хоча має досить-таки важливий характер і безпосередньо пов'язаний з фінансовою звітністю. Але для себе бухгалтерський ризик можна визначити як ризик недостовірної інформації про облік та звітність підприємства, що несе за собою загрозу у вигляді неякісної і неточної інформації для прийняття управлінських рішень. [2]

Взагалі жоден бухгалтер не може і не має права ризикувати. Адже головним завданням його професії є достовірне відображення дійсної і правдивої інформації, які відбувалися на підприємстві. Все це повинно бути також задокументовано в цифровому варіанті або на папері. Нездійснення своїх обов'язків може призвести до зловживання облікових працівників.[3] То в такому випадку це відповідальність бухгалтера за неналежне виконання своєї роботи, всі інші випадки – ризики.

До переліку причин невизначеності підприємства, що несе за собою ризики має такий вигляд.

Причини зовнішнього характеру (ті, що мають тісний зв'язок з економічною ситуацією): інфляційні явища, загальне падіння виробництва, зниження купівельної здатності населення, прогнозування рівня конкуренції, інвестиційного клімату, характер погодних умов, пандемії, воєнні дії, рівень стабільності бухгалтерського та податкового законодавства, прогнозованість економічної ситуації, форс-мажорні ситуації.

На мою думку, влучно розглянути найголовніший ризик з яким зіткнулася наша країна 24 лютого 2022 року. Підприємствам потрібно було розглянути вплив війни на безперервність діяльності під час складання фінансової звітності та за можливості провести аналіз чутливості кількох можливих сценаріїв, щоб визначити, чи існує суттєва невизначеність щодо здатності компанії продовжувати діяльність на безперервній основі. Це потребувало додаткового розкриття інформації у фінансовій звітності. [4]

Також підприємства мали розглянути розкриття ймовірного впливу війни у звіті про управління, повідомляючи про основні ризики та невизначеності. Адже подальший можливий розвиток міг призвести до негативних відхилень від прогнозів.

Крім впливу на безперервність діяльності компанії мають переглянути всі сфери бухгалтерського обліку, які знаходяться під впливом невизначеності суджень та оцінок, зокрема: бухгалтерські оцінки; оцінки справедливої вартості; зменшення корисності активів; оцінка очікуваних кредитних збитків; облік хеджування; вплив на контрактні угоди та обтяжливі контракти; інші вимоги до розкриття фінансової звітності. [4]

До причини внутрішнього характеру: розбалансованість інформаційних потоків на підприємстві, низька кваліфікація працівників, швидка плинність кадрів, в особливості головних бухгалтерів та провідних спеціалістів, неправильна поведінка з технологіями облікового процесу, відсутність в компанії внутрішнього аудиту.

Особливо бухгалтерський і підприємницький ризики посилюються при впровадженні інновацій, в таких випадках варто застосовувати процедури аудиту та прийоми документальної ревізії.

Насправді бухгалтерський облік виконує дуже важливу роль в управлінні діяльністю підприємства, яка має ризики. Бухгалтерський облік постає в цій ситуації інструментом мінімізації ймовірних наслідків господарських ризиків, адже він насамперед дає керівництву інформацію про той чи інший етап, через неправильні умови виконання якого з'явилася невизначеність.

Також ще одним інструментом, який допомагає підприємству боротися з ризиками є те, що за допомогою бухгалтерського обліку можна створити та використовувати на підприємстві резервів (фондів). Вони створюються насамперед для внутрішнього страхування підприємницьких ризиків та регулюються обліковою політикою суб'єкта господарювання. До таких резервів належать: резерв ризику, фонд сумнівних боргів, фонд майбутніх витрат, резерви, які призначені для забезпечення регулярності платежів до бюджету за відповідними податками; резерви соціальної та юридичної спрямованості. [5]

Висновки. Отже, бухгалтерський ризик це той, який має несприятливий фінансовий результат внаслідок неточного відображення інформації і фактів діяльності підприємства та невідповідності облікової політики. Для того щоб зменшити ступінь професійного ризику бухгалтера слід здійснити удосконалення елементів організації бухгалтерського обліку, що в майбутньому дасть перспективу запобіганню виникнення небажаних негативних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Збірник. Тема 1. Ризики в підприємницькій діяльності.
URL: https://msn.khmnu.edu.ua/pluginfile.php/546516/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%201.pdf
2. Романів Р.В. Бухгалтерські ризики та їх вплив на інформаційне середовище. *Матеріали: Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія».*
URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/22391/1/205-207.pdf>
3. А. В. Гевчук. Ризики бухгалтерського обліку та їх вплив на управління дебіторською заборгованістю. *Матеріали: електронного наукового фахового видання «Ефективна економіка».*
URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/64.pdf
4. Як війна впливає на фінзвітність: роз'яснення Аудиторської палати. *Матеріали: новини. Аудиторська палата України.*
URL: <https://news.dtkr.ua/accounting/reposts/75705-iak-viina-vplivaje-na-finzvithnist-roziasnennia-auditorskoyi-palati>
5. Чібісова І.В., Левчунь Б.В. Бухгалтерський облік як інструмент Управління ризиками на підприємства. *Матеріали: стаття.* URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_56_2016_ukr/17.pdf

Іванов Ю.Б., доктор економічних наук, професор,

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків, yuriy.ivanov.ua@gmail.com, ORCID <http://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

ПОДАТКИ СОЛІДАРНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: податок солідарності, неочікуваний прибуток, податкова база, поріг оподаткування, повоєнний період.

Розвиток світової теорії та практики оподаткування останнього десятиріччя свідчить про інтенсивне поширення т. зв. податків солідарності, основним призначенням яких є реалізація принципу справедливості оподаткування, акумуляція та перерозподіл фінансових ресурсів для фінансування різного роду антикризових заходів. Хоча в теперішній час (2022-2023 рр.) в європейському оподаткуванні внески солідарності використовуються перш за все для боротьби з наслідками енергетичної кризи, перспективним уявляється їх застосування для розвитку інвестиційної діяльності в Україні повоєнного періоду.

Метою роботи є узагальнення сутності, умов застосування та елементів податків на солідарність в контексті можливості й доцільності їх використання в економіці України повоєнного періоду.

За своєю економічною сутністю податки солідарності є достатньо неоднозначними, що обумовило різні підходи навіть до їх назви. Так, податковий комітет ООН використовує термін «податок солідарності» [1], в той же час, як в Євросоюзі зазвичай називають цей вид платежу «внеском солідарності» [2]. Разом з тим, як синонім внеску солідарності, деякі європейські країни використовують термін «податок на неочікуваний прибуток (windfall profit tax-WPT)». Суттєві розходження в термінології викликають запитання щодо виду цього платежу. Традиційний підхід щодо розмежування термінів «податок» і «внесок» полягає в тому, що перший з них не передбачає відплатності, тобто зустрічного надання певних послуг, до того ж якщо податок має імперативний характер, тобто є обов'язковим до сплати, внесок може

справлятися й на добровільній основі. Проте стосовно платежів, що розглядаються, добровільності не передбачено, справляються вони виключно на обов'язковій основі.

Певні сумніви щодо коректності кваліфікації цього платежу як податку виникають в зв'язку з цільовим використанням залучених коштів (компенсаційні витрати у зв'язку з підвищенням рівня цін на енергоресурси або для зменшення втрат домогосподарств внаслідок пришвидшення інфляційних процесів). Однак безпосереднє спрямування отриманих коштів на зазначені цілі не встановлено, а подібний механізм цільового використання надходжень достатньо широко використовується в світовій практиці (в Україні це, наприклад, стосується акцизного податку на імпортовані паливно-мастильні матеріали).

Другий аргумент цього спору полягає в тому, що податки в загальному випадку встановлюються на достатньо тривалий період, а час застосування внеску солідарності в країнах ЄС, як правило, обмежений одним роком з послідуєчим переглядом доцільності й умов його застосування. Разом з тим, будь-які обмеження щодо терміну дії податків як в теорії, так і в законодавстві відсутні, а прецеденти короткотермінового застосування податків на практиці зустрічаються (наприклад, сезонне мито).

Тобто платежі солідарності (або WPT), більш коректно класифікувати як податки, але податки дуже спеціальні. Основним призначенням такого фіскального механізму є перерозподіл фінансових потоків з тих секторів або видів діяльності, економічні агенти в яких отримують надмірні прибутки (які утворюються у зв'язку з викривленнями кон'юнктури ринку внаслідок дії надзвичайних обставин) для фінансування конкретних заходів державної політики (наприклад, підвищених втрат споживачів на оплату енергоресурсів за рахунок засобів бюджетної та податкової політики). В цьому плані застосування внеску солідарності спрямовано на забезпечення соціальної справедливості, тобто частина таких надмірних прибутків виступає джерелом фінансування пріоритетних завдань, визначених європейською або національною економічною політикою.

В сучасному оподаткуванні застосовуються декілька принципово різних моделей WPT.

Перша з них безпосередньо пов'язана з європейською енергетичною кризою, яка була спричинена російською агресією, та наступним загальним зростанням інфляції. Тобто основним завданням цієї моделі WPT є вилучення частини неочікуваних прибутків корпорацій енерговидобувного сектору та її перерозподіл для фінансування антикризових заходів в сфері енергоспоживання. Основними елементами податку солідарності в цій моделі є:

критерії віднесення компанії до суб'єкта оподаткування. Як правило, в законодавстві чітко визначається вид діяльності в межах енерговидобувного сектору, але в різних країнах акценти ставляться на різних видах енергетичної сировини (залежно від виду ресурсів, що переважають в країні), а конкретні платники визначаються відсотком доходу від кваліфікованого виду діяльності в загальному обсязі отриманого доходу (в більшості країн по рекомендації ЄС цей показник встановлений на рівні 75%);

порог оподаткування (розмір приросту прибутку або відсоток підвищення ціни, перевищення якого спричиняє необхідність оподаткування). Рекомендований рівень порога оподаткування – 20%, тобто податок не застосовується, якщо річний приріст прибутку порівняно з базовою величиною прибутку не перевищуватиме 20%. При необхідності більш жорсткого перерозподілу в цій моделі може бути застосований зменшений розмір порогу оподаткування (так, в Італії він встановлений на рівні 10%);

базовий рівень прибутку, від якого розраховується перевищення (як правило, середній рівень прибутковості діяльності компанії за попередні 3 роки). Чим більше тривалість розрахункового періоду, тим менше вплив випадкових факторів, тому деякі країни подовжують цей період до 4 років (наприклад, Нідерланди) та навіть більше. Певна невизначеність виникає також стосовно методики розрахунку прибутку, тому що деякі країни ЄС застосовують оподаткування тільки розподіленого прибутку. В цьому випадку пропонується визначати базовий рівень прибутку розрахунково, але конкретна методика на рівні ЄС не затверджена, тобто у країн-членів є певна самостійність в цьому питанні;

податкова ставка рекомендована в ЄС на рівні 33% від суми надприбутків, причому більшість країн дотримуються саме такого її розміру (хоча, наприклад, в

Італії вона дорівнює 50, а в Румунії 60%). Підвищення ставки податку в цій моделі свідчить про більш жорсткий підхід до перерозподілу.

механізм врахування суми внеску солідарності при розрахунку податкових зобов'язань з інших податків (передусім, з корпоративного прибуткового податку). Загальним правилом в цьому випадку є заборона на віднесення сум сплаченого WPT до витрат.

Друга модель податку солідарності не є загальнорекомендованою ЄС, але вона використовується або обговорюється в таких країнах, як наприклад, Іспанія, Чехія, Литва тощо. Вона додатково застосовується до банків, небанківських кредитних та фінансових організацій та передбачає підвищені податкові ставки податку на доходи корпорацій для сум доходів, отриманих понад встановлені обсяги. Тобто, WPT представляє собою надбавку до стандартного корпоративного податку на доходи, що справляється з понадлімітної суми доходу.

Третю модель застосовує Угорщина для фармацевтичних компаній, починаючи з 24 грудня 2022 р. Базою оподаткування в цій моделі обраний не прибуток (або сума його перевищення над певним рівнем), а чистий оборот компанії, Для визначення прогресивних ставок встановлені три діапазони: до 50 млрд форинтів – 1%; від 50 до 150 млрд форинтів – 3%, понад 150 млрд форинтів – 8%.

Це один варіант податку солідарності, застосовуваний в Угорщині для нафтопереробних компаній використовує як базу для оподаткування різницю між світовою ціною сирої нафти та контрактною ціною закупівлі російської нафти. В момент введення в червні 2022 р. ставка податку дорівнювала 25%, через місяць вона буда збільшена до 45%, а в грудні – до 95%, що означає майже повне вилучення різниці в цінах на користь держави. Ця ж модель застосована для оподаткування електрогенеруючих компаній Швеції де податковою базою обраний прибуток від реалізації електроенергії за ціною, що перевищує встановлений ціновий поріг - 1 957 шведських крон за МВтч., а ставка дорівнює 90%.

В заяві Єврогрупи про фінансові орієнтири на 2024 рік від 13 березня 2023 р. [4] підтверджено доцільність подальшого розвитку WPT для країн-членів ЄС з урахуванням досвіду його використання в 2022-2023рр.

Висновок. Введений в країнах ЄС внесок солідарності, який може бути класифікований як специфічний тимчасовий фіскальний інструмент загальнодержавного рівня, спрямований на реалізацію принципу справедливості оподаткування за рахунок перерозподілу неочікуваних прибутків, спричинених викривленнями кон'юнктури ринків. Запропонований інструмент може бути рекомендований і для України з урахуванням її євроінтеграційних перспектив в період повоєнного відновлення з урахуванням специфічних особливостей національної економіки для фінансування інвестиційних програм за пріоритетними напрямками. Це відповідає й позиції податкового комітету ООН щодо доцільності широкого впровадження таких податків в країнах, що розвиваються.

Перспективами подальшого дослідження є обґрунтування архітектури податку справедливості в Україні, особливостей його елементів та визначення умов їх імплементації.

Список використаних джерел

1. Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters Twenty-fourth session Wealth and Solidarity Taxes. Coordinator's Report 17 March 2022. – URL. - https://www.un.org/development/desa/financing/sites/www.un.org.development.desa.financing/files/2022-03/CRP.14%20Wealth%20Taxes%20Report%20by%20the%20Coordinator_1.pdf
2. Eurogroup statement on fiscal policy orientations for 2023. – URL. - <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/11/eurogroup-statement-on-fiscal-policy-orientations-for-2023/>
3. Proposal for a council regulation on an emergency intervention to address high energy prices URL. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?Uri=COM%3A2022%3A473%3AFIN&pk_campaign=preparatory&pk_source=EURLEX&pk_medium=TW&pk_keyword=Energy&pk_content=Proposal.
4. Eurogroup statement on the fiscal guidance for 2024. – URL. - <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/03/13/eurogroup-statement-on-the-fiscal-guidance-for-2024/>

Іщук Л.І., к.е.н., доцент, **Іщук В.М.,** магістр

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

e-mail – mi-agent@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-1724-0292>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ

Ключові слова: криптовалюта, фінансовий інструмент, оподаткування, інвестування.

Вступ. У 21 столітті активно почала використовуватись криптовалюта, операції з якою стали справді дуже поширеним явищем. Так, до прикладу, у пошуковій системі Spendabit наявні 5 мільйонів товарів, які можна придбати в сотнях магазинів за біткоїни. На сайті Coin ATM Radar можна знайти адреси банкоматів у 79 країнах світу, де можна обміняти біткоїни на готівку. Навіть українські банки: ПриватБанк та Монобанк надають можливість обміняти криптовалюту на гривні або ж гривні на криптовалюту.

Метою дослідження є визначення сучасних особливостей функціонування криптовалют у світі та оцінка переваг і недоліків їх впровадження для національної системи господарювання.

Результати. З огляду на наведені приклади розповсюдженого використання криптовалюти у сфері оплати товарів та послуг, обміну банками можна стверджувати, що криптовалюти властиві функції, які притаманні грошам. На це звертав увагу і Європейський Суд Справедливості у пункті 52 рішення по справі Хедквіст проти Податкового органу Швеції. Суд зауважив, що біткоїн не має іншого призначення, ніж бути засобом платежу, та постановив, що операції з біткойнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні оподатковуватися податком на додану вартість. Таке рішення суду прирівнює віртуальні валюти до традиційних валют.

Щодо закордонного досвіду, то Японія ще у 2017 році прийняла Закон «Про платіжні послуги», у якому визнала криптовалюту законним платіжним засобом, який може виконувати функції валюти [1, с. 449]. Німеччина ще у 2013 році легалізувала

криптовалюту як «особисті гроші», яка наразі сприймається як фінансовий інструмент відповідно до Закону Німеччини «Про банківську діяльність».

Слід звернути увагу на зацікавленість держави у визнанні криптовалюти об'єктом цивільного права, оскільки відразу постає питання оподаткування такого об'єкту. За належного врегулювання відносин з криптовалютою Україна отримає ще одну сферу оподаткування для наповнення державного бюджету, що в 2022 році є неабияк важливим аспектом для відбудови держави після війни.

За аналізом, здійсненим Opendatabot щодо декларацій, які подали державні службовці за 2020 рік, у власності 652 осіб є 46 351 криптовалюта. Станом на 5 квітня 2021 року це складало 75 мільярдів гривень. Проте податки з цієї власності не сплачено, оскільки такого обов'язку в Податковому кодексі України не існує. Крім того, постає питання скільки пересічних громадян, які не зобов'язані подавати такі декларації здійснюють операції з криптовалютою і також не сплачують податки через відсутність регулювання.

Якщо звернутись до закордонного досвіду Японії та Німеччини, які вже згадувались як такі, що легалізували криптовалюту як засоби платежу, то в Японії дохід від криптовалюти визначений як інші надходження або як дохід від ведення бізнесу, через що оподатковується податком на прибуток або на приріст капіталу. Ставка податку становить від 5 до 45%, яка залежить від особистого податку на прибуток. Крім того, до будь-якої ставки ще додається муніципальний податок (10%), який додається до будь-якої ставки податку. У Німеччині прибуток від продажу криптовалюти оподатковується податком на прибуток за ставкою 45% , якщо вона продана упродовж 12 місяців з моменту її придбання [2].

Так, наразі відсутнє належне регулювання операцій з криптовалютою в Україні. Проте можна віднайти податкову консультацію від 02 грудня 2020 року № 4928/ППК/99-00-04-05-03-06, в якій Державна податкова служба розглянула звернення щодо оподаткування доходу від продажу криптовалюти [3]. Державна податкова служба визначила, що дохід, отриманий фізичною особою – резидентом від продажу криптовалюти іншій фізичній особі – резиденту, включається до загального місячного (річного) оподаткованого доходу як інший дохід з відповідним оподаткуванням.

Якщо дохід виплачується нерезидентом, то відбувається оподаткування на загальних підставах як для іноземного доходу. Тобто в обох випадках для фізичних осіб необхідно сплатити податок на доходи фізичних осіб за ставкою 18% і військовий збір 1,5%. Проте витрати на придбання криптовалюти не враховуються, а отже податок сплачується не з різниці між доходом і витратами, а з усієї отриманої з продажу криптовалюти суми. На нашу думку, це є несправедливо. Також не є зрозумілим механізм оподаткування операції з криптовалюти для ФОП та юридичних осіб, оскільки навіть роз'яснень Державної податкової служби щодо цих питань не існує.

У 21 столітті постійно зростає зацікавленість до криптовалюти як до інструменту інвестування. Як для українських, так і для міжнародних інвесторів є важливим розуміння правового регулювання криптовалюти для визначення пов'язаних ризиків з операціями з криптовалютою на українському ринку. Чим більше буде правової визначеності, тим більше інвесторів можна буде залучити, а це відповідно, знову ж таки, позитивно відобразиться на наповненні державного бюджету. Також це також один з видів діяльності, що приносить дохід пересічним громадянам, а отже надає їм можливості для кращого життя.

Інвестувати можна в створення криптовалютних компаній. Наприклад, компаній, які займатимуться майнінгом (створюватимуть криптовалюту, підтримуватимуть безпеку криптовалют, вироблятимуть обладнання для майнінгу тощо). Серед таких компаній є MicroStrategy Incorporated, Robinhood Markets, PayPal Holdings.

Також можна інвестувати в криптофонди, які управляють коштами інвесторів, щоб ті отримали прибуток від власних вкладів. Такий вид інвестування є набагато вигіднішим, ніж банківські депозити на національну валюту. До прикладу, Баррі Сільберт ще в 2012 році придбав біткоїн, коли ціна за одну монету складала всього 5-12 доларів. Наразі він заснував найбільшу інвестиційну компанію, яка спеціалізується на криптовалюті, Digital Currency Group, в управлінні якої знаходиться понад 50 мільярдів доларів та яка має ще 5 дочірніх компаній, які є криптобіржами, платформами для криптовалютної торгівлі, кредитування, займаються майнінгом.

Тобто, визначивши криптовалюту об'єктом цивільного права, можна буде цілком законно здійснювати підприємницьку діяльність, яка приносить дуже високі прибутки. Міжнародні інвестори не боятимуться проводити операції в українській юрисдикції, а навпаки правова визначеність буде приваблювати їх засновувати компанії в Україні. Це позитивно впливатиме на становище держави загалом та прославить її як державу, що здатна забезпечити інтереси інвесторів та захистити їхнє становище.

Проте слід сказати про анонімність криптовалюти. Під анонімністю мається на увазі неможливість відстеження виконавців операції з криптовалютою.

Анонімність криптовалюти спричинена тим, що вона є децентралізованою. Це означає, що відсутній такий посередник, як банк, як у прикладі з традиційною національною валютою. Коли відбуваються підозрілі операції на банківських рахунках, банк просить надати відомості, що можуть підтвердити законність отримання коштів. Це надає можливість з легкістю встановити протиправну діяльність і сповістити про це відповідні органи. У випадку з криптовалютою операції відбуваються лише між відправником і одержувачем криптовалюти на їхні персональні гаманці. Операції відбуваються із зашифрованих цифрами і літерами адрес, що не дають змоги ідентифікувати конкретну операцію за якоюсь особою.

Через відсутність посередника (банка) у відносинах з операцій щодо криптовалюти неможливо накласти арешт на криптовалюту, призупинити здійснення операцій щодо неї, скасувати якийсь платіж. А це спричиняє всездозволеність, можливість допущення якої є неприпустимим в сучасному суспільстві.

Також слід зазначити те, що криптовалюта не має ніякої цінності сама по собі, вона може непередбачувано зникнути, її вартість може спекулятивно змінюватися, вона нестабільна. Так, як вже було згадано, криптовалюта надає широкі можливості для високого прибутку. Проте вона має ряд суттєвих недоліків. Традиційна національна валюта забезпечена золотовалютним резервом і завтра вона нікуди не зникне, її цінність також буде підкріпленою. Якщо звернутись до криптовалюти, то це є щось нематеріальне, що створено штучно і не має ніякого забезпечення. Сама криптовалюта видобувається завдяки майнінгу, в результаті якого й проводяться

операції щодо криптовалюти. Якщо зупинити майнінг, то криптовалюта зникне, вона перестане існувати як така.

Щодо нестабільності та спекуляції вартості можна навести наступні приклади. Так, у 2017 році вартість криптовалюти Монасо піднялась на 695% внаслідок обіцянки її розробників прив'язати криптовалюту до платіжної системи Visa. Проте насправді на той момент ніякого договору щодо таких відносин не існувало. Також можна згадати як вартість криптовалюти виявилась залежною від твітів Ілона Маска. У 2021 році Ілон Маска написав хештег «#bitcoin» в описі свого профіля в Twitter, після чого вартість біткоіна відразу зросла на 20%. Того ж року він оголосив, що Tesla не прийматиме оплату за електромобілі в біткоінах через неекологічний спосіб отримання криптовалюти, через що вартість біткоіна впала на 17%. У 2022 році Ілон Маск написав слово «dojo» у відповідь на коментар одного з користувачів Twitter, внаслідок чого ціна криптовалюти за пів години зросла більш ніж на 500%. Таких прикладів, насправді, є дуже багато, навіть не тільки щодо біткоіна, а сам Ілон Маск почав навіть маніпулювати таким чином вартістю криптовалют. Так, можна й зауважити, що й традиційна валюта має властивість знецінюватись під впливом інфляції, проте зміна її вартості відбувається на кілька відсотків і цьому передують відповідні значимі обставини. Криптовалюта ж здатна змінювати свою вартість декілька разів на день в десятки, а то й сотні разів.

Висновки. Отже, можна сказати, що наразі криптовалюта переоцінена. Вона ненадійна, ніким не контрольована та може дуже легко зникнути. Особи несуть великий ризик, ставши її власником. Крім того, у випадку зникнення криптовалюти захисту своїх прав також не можна буде досягти.

Список використаних джерел

1. Некіт К. Г. Динаміка правового регулювання криптовалют (криптоактивів) у Японії. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 449-451.

2. OECD. Taxing Virtual Currencies: An Overview of Tax Treatments and Emerging Tax Policy Issues. Paris. 2020. P. 69. URL:<https://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-virtual-currencies-an-overview-of-tax-treatments-and-emerging-tax-policy-issues.pdf> (дата звернення: 9.02.2023).

3. Щодо оподаткування доходу від продажу криптовалюти: індивідуальна податкова консультація Державної податкової служби від 02.12.2020 року № 4928/ІПК/99-00-04-05-03-06. URL: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/pisma/gpsu/list-dps-vid-1055827.html> (дата звернення: 9.02.2023).

Клименко К.В., к.е.н.,

завідувач відділу бюджетної системи та фінансів інституційних секторів економіки

klymenko_kateryna@ukr.net   ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

Савостьяненко М.В

старший науковий співробітник, Центр впровадження результатів

фінансово-економічних досліджень

ДННУ «Академія фінансового управління»

savomax@ukr.net   ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6712-5831>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних українських реаліях, де складність та непередбачуваність стали нормою, а економічна нестабільність та вразливість стали суттєвими проблемами, необхідно визначити стратегічні орієнтири для вдосконалення функціонування фінансової системи країни. Основна мета полягає у створенні сучасної, ефективної та резильєнтної фінансової системи, включаючи фінансовий ринок, що сприятиме фінансовій стабільності нашої держави і забезпечить умови для сталого розвитку інклюзивної економіки. Це досягнемо шляхом більш ефективної мобілізації та використання державних ресурсів. Реформа фінансової системи України вимагатиме сміливих та інноваційних кроків, які відповідатимуть потребам сучасного світу. Перш за все, варто створити прозору та надійну фінансову систему, що сприятиме довірі внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Це можна досягти шляхом впровадження сучасних механізмів контролю та регулювання, а також посилення нагляду за фінансовими установами.

Крім того, необхідно планувати розвивати інфраструктуру фінансового ринку, щоб стимулювати його конкурентоспроможність та розвиток, забезпечити доступ до фінансових послуг для всіх верств населення, включаючи малий та середній бізнес, який є драйвером економіки, сприяти розвитку альтернативних джерел

фінансування, таких як ризиковий капітал та фондовий ринок, що забезпечить більше можливостей для інвестицій та розвитку бізнесу. Така реформа також повинна орієнтуватиметься на забезпечення фінансової стійкості. Необхідно працювати над зменшенням ризиків і збільшенням резистентності фінансової системи до зовнішніх шоків. Це включатиме розробку ефективної системи управління ризиками, зміцнення регуляторного фреймворку та забезпечення відповідності міжнародним стандартам у сфері фінансової діяльності.

Одним із ключових аспектів цієї реформи буде поліпшення управління фінансами в державних структурах, зокрема впровадження сучасних методів інформаційних технологій, що дозволять ефективніше моніторити та аналізувати фінансові потоки, зменшувати корупцію та оптимізувати витрати. Також будуть вдосконалені механізми бюджетного планування та контролю, що сприятиме раціональному використанню державних ресурсів та забезпечить більшу прозорість у фінансових процесах.

Магістральним елементом в здійсненні завдань та кроків з відновлення у поствоєнний період є своєчасна координація зусиль міжнародних партнерів та уряду України. Цьому сприятиме впровадження Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 рр., котру було підготовлено в координації з міжнародними партнерами й схвалено у грудні 2021 р. [1], і Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 р. [2]. Основними напрямками реформування фінансової системи згідно стратегічного документа є: фінансова стабільність (drop-down list), макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків, інноваційний розвиток.

Так, слід відзначити, що Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 в рамках 24 робочих груп розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, перелік рекомендацій та пропозицій щодо пріоритетних та магістральних реформ й стратегічних ініціатив та орієнтирів, відповідних проектів нормативно-правових та законодавчих актів, прийняття й реалізація котрих є необхідними задля ефективної та результативної роботи та відновлення України у воєнний й

післявоєнний періоди, зокрема Проект Плану відновлення України «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток» [3].

Ключові виклики, можливості та обмеження фінансової системи в умовах воєнного стану станом в Україні на 01.04.2023 р. представлено на рис.1.

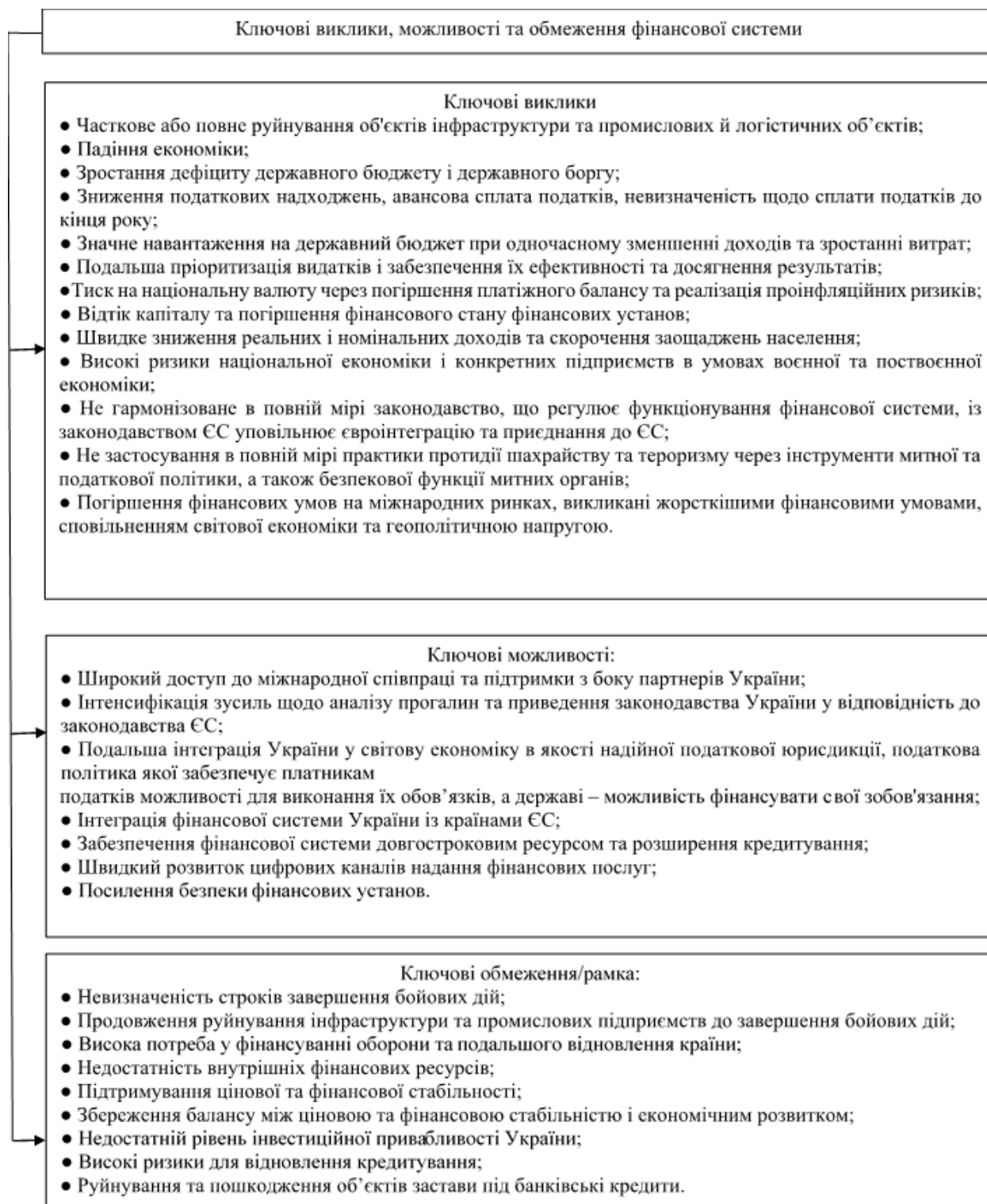

Рис.1. Ключові виклики, можливості та обмеження фінансової системи [3]

Національний план відновлення має на меті перетворити фінансову систему України в сучасну, стійку та ефективну, спрямовану на забезпечення фінансової стабільності держави та створення умов для подальшого сталого зростання соціально-інклюзивної економіки та підвищення добробуту громадян. У рамках плану будуть вжиті заходи для ефективного накопичення, розподілу й обігу фінансових ресурсів / потоків в економіці. Це включатиме створення умов для залучення інвестицій та розвитку фінансового ринку, що сприятиме стимулюванню бізнесу та створенню нових робочих місць. Крім того, будуть розроблені механізми для ефективного розподілу фінансових ресурсів, зокрема шляхом підтримки розвитку малого та середнього підприємництва, інноваційних проектів та соціально-важливих секторів економіки.

План відновлення Робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток» розділений за напрямками: «Державні (публічні) фінанси» та «Розвиток банківської системи, ринку небанківських фінансових послуг (РНБФП) та ринків капіталу» [3].

НБУ також окреслив критерії віднесення учасників фінансового ринку до установ / інституцій, котрі мають системно важливе значення для окремих секторів національної економіки, що буде застосовуватися в свою чергу до учасників ринку фінансових послуг. Рішення прийнято відповідно до Постанови КМУ від 27.01.2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час». Так, Урядом було визначено механізм бронювання військовозобов'язаних у період дії воєнного стану, котрі працюють на підприємствах, в установах, котрі є критично важливими для функціонування економіки держави щодо забезпечення життєдіяльності суспільства в особливий період.

Таким чином, щоб вважатися значущою фінансовою установою/ інституцією, необхідно відповідати принаймні 3 із 7 критеріїв, одним з котрих є критерій важливості для сектору національної економіки держави. Тому НБУ вирішив визначити критерій важливості для сектору національної економіки або для задоволення потреб суспільства та застосувати його до ринку фінансових послуг.

З метою визначення їх критично важливими установи, регулювання діяльності котрих здійснюється головним фінансовим Регулятором країни, а також провайдери сервісів, котрі забезпечують безперервність роботи фінансових установ, повинні звернутися до НБУ. У разі, коли установа / інституція буде визнана критично важливою для фінансового ринку, вона повинна подати до Регулятора список військовозобов'язаних працівників для здійснення їхнього бронювання. Далі після перевірки цього списку Регулятор подасть його на погодження Генеральному штабу ЗСУ згідно вимог постанови КМУ № 76. Такі норми набирають чинності з 29.03.2023 р. [4].

Реалізація такої реформи має на меті створити більш ефективну систему управління фінансами, яка разом з реформою адміністративної системи сприятиме сталому соціально-економічному розвитку України. Ця реформа є важливим етапом на шляху до підвищення конкурентоспроможності нашої економіки та активної інтеграції України в міжнародний ринок, зокрема в спільний ринок країн-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації : Розпорядження КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1805-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805>
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf
3. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/functioning-of-the-financial-system.pdf>
4. Визначені критерії віднесення учасників фінансового ринку до критично важливих для функціонування економіки на період дії воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznacheni-kriteriyi-vidnesennya-uchasnikiv-finansovogo-rinku-do-kritichno-vajlivih-dlya-funktsionuvannya-ekonomiki-na-period-diyi-voyennogo-stanu>

Коломієць Є.С., здобувач Phd за спеціальністю 073 Менеджмент

Одеський державний аграрний університет

м. Одеса, ev.kolomiets911@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА, ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОБОТИ БІЗНЕСУ

Ключові слова: інформаційно-аналітичного забезпечення, бізнес-процеси підприємства, інформація, управління

Вступ. Швидкість прискорення потоків інформації зростає с кожним роком і призводить до ускладнення побудови якісної системи управління підприємством. Ефективне управління підприємством складається із багатьох елементів. Бізнес-процеси, показники роботи, інформаційно-аналітичне забезпечення - тільки мала частина системи управління, але вони дають змогу керівництву швидко і обґрунтовано приймати рішення в життєдіяльності підприємства. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління бізнес-процесами підприємства стає важливою частиною в роботі кожного керівника для оцінки роботи та прийняття управлінських рішень.

Головним завданням інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємства є збір, обробка, аналіз інформації щодо роботи кожного процесу на підприємстві, для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Від точності, достовірності та своєчасності одержуваної інформації залежить правильність та адекватність прийнятих рішень, тому формування надійної системи інформаційно-аналітичного забезпечення дає змогу покращити результативність управління.

Питання інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємств досліджувалися в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, значний внесок в розробку теоретичних і прикладних аспектів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємств зробили О.

Гудзинський [1], І. Лазаришина [2], Є. Мних [3], П. Пуцентейло [4], О. Гуменюк [4], Г. Кіндрацька [5], О. Балан [6] та ін.

Метою дослідження є визначення сутності, значення та змісту інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємств в сучасних умовах.

Результати досліджень. Сутність та зміст інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємств розкривається за допомогою аналізу вихідного понятійно-категоріального апарату, а також виокремлення та характеристик основних елементів, що формують склад і структуру інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємств.

Вивчення літературних джерел дозволяє ідентифікувати певну сукупність вихідних категорій щодо сутності інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємств як цілісного явища. До складу таких категорій відносяться: «інформаційно-аналітична діяльність», «управління», «інформація», «бізнес-процеси підприємства», «інформаційно-аналітичне забезпечення».

Фахівці [1,2,3,4,5] розглядають інформаційно-аналітичну діяльність:

- як процес у сфері управління, що являє собою процес пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, придатній для її використання;
- як інформаційно-аналітичну роботу у двох аспектах – інформаційну роботу та аналітичну роботу;
- як системне отримання, аналіз та накопичення інформації з елементами прогнозування з питань, що стосуються діяльності установи.

Узагальнюючи усі тлумачення можна зробити висновок що інформаційно-аналітичне забезпечення управління бізнес-процесами – це всеохоплюючий процес послідовних дій з фіксації, накопичення, зберігання, обробки та аналізу первинної інформації задля прогнозування та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

В сучасних умовах основна мета інформаційно-аналітичної роботи це забезпечити керівників необхідною аналітичною інформацією в повному обсязі та своєчасно для прийняття рішень в умовах ринкової економіки.

Швидкість змін призвела до скорочення часу на прийняття рішень керівникам усіх рівнів управління на підприємствах тим самим підвищує вимоги до процесу інформаційно-аналітичного забезпечення. Процес керування в сучасних умовах вимагає все більшої інформованості в різних галузях роботи підприємства. Збір, обробка, використання та передача інформації є невід'ємним елементом успішної діяльності як підприємницької, так і будь-якої іншої. На діяльність будь-якого учасника ринку впливають зовнішні та внутрішні фактори. Із-за цього результати діяльності кожного підприємства залежить на скільки якісна та своєчасна буде інформація для прийняття управлінських рішень. Якісно оброблена інформація дає змогу зменшити ризики прийняття хибного рішення.

Таким чином, інформаційно-аналітична діяльність дозволяє керівникам приймати та прогнозувати свою діяльність на основі даних зібраних в ході життєдіяльності підприємства. Прийняті на цій основі рішення дозволяють аналізувати результат прийнятих рішень і вносити корективи у бізнес-процеси.

Інформаційну складову управлінської праці становить збирання, зберігання, опрацювання і передача інформації. Через органи управління проходить велика за обсягом, різноманітністю і динамікою інформація. Будь-який вид виробничо-економічної діяльності ґрунтується на відповідному інформаційному забезпеченні економічною, кон'юнктурною, науково-технічною, оглядово-аналітичною, фактографічною та іншою інформацією.

На даний момент економічного розвитку до інформаційно-аналітичного забезпечення можна віднести наявність якісного програмного забезпечення. Основна задача програмного забезпечення - надати користувачу швидкий доступ до необхідної інформації та можливості проведення якісного аналізу. За рахунок правильного поєднання програмного продукту та інформаційно-аналітичного забезпечення можливо створити умови швидкого збору, обчислення та обліку даних про роботу підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення теоретичних засад формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємства дозволяє розуміти дане явище як взаємопов'язану

логічну систему відбору та систематизації інформації про стан бізнес-процесів підприємства як об'єкта управління з метою оцінки та діагностики відповідних даних для прийняття своєчасних ефективних управлінських рішень.

Побудова ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення дозволить керівництву приймати обґрунтовані рішення на основі показників та аналітичних форм роботи бізнес-процесів. Для цього необхідно побудувати систему оцінки роботи кожного процесу завдяки формуванню набору показників та їх представлення у відповідних аналітичних формах. Тільки опираючись на обґрунтовані аналітичні показники є можливість удосконалити роботу з управління бізнес-процесів та підприємства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Гудзинський О.Д. (2008) Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту. О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова (за ред.). *Облік і фінанси АПК*.
2. Лазаришина І.Д. (2005) Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика. Рівне: НУВГП.
3. Мних Є. В. (2011) Економічний аналіз : підручник. Київ. Знання.
4. Пуцентейло Петро, Гуменюк Олена. (2019) Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. Випуск 1-2.
5. Кіндрацька Г.І. (2008) Економічний аналіз : підручник. Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній (за ред.). Львів: "Магнолія 2006"
6. Балан О.С. (2014) Науково-методичний підхід до формування інформаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття інвестиційних рішень на підприємствах виробничої сфери. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. № 6, (68).
7. В. М. Варенко (2014). Інформаційно-аналітична діяльність. Київ.: Університет «Україна».

Конорчук Д.В., Дараганова Н.В., доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ,
пошта: Erasaf1234@gmail.com

РОЛЬ РОБОТОДАВЦЯ ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Роботодавець грає важливу роль у трудових відносинах, але виникають такі ситуації, за яких роль тих чи інших суб'єктів може суттєво змінитись. Ці тези розкривають поняття хто такий роботодавець, які його обов'язки та чи змінюються ці обов'язки за період воєнного стану.

Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» визначає поняття «роботодавець». Це юридичні особи (підприємства, установи та організації) або фізичні особи-підприємці (ФОП), які використовують працю фізичних осіб у межах трудових відносин. [1]. Також КЗпП України (Кодекс Законів про працю України) визначає, що «роботодавцями потрібно вважати саме фізичних та юридичних осіб». До прикладу, ст. 3 КЗпП України регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором у фізичної особи. [2].

Загальні обов'язки роботодавця визначаються за ст. 141 КЗпП України «Обов'язки роботодавця» і пояснюється, що роботодавець зобов'язаний належним чином організувати працю працівників, створювати умови для підвищення продуктивності праці, гарантувати трудову та виробничу дисципліну, неухильно дотримуватись законодавства про працю та нормативних актів про охорону праці, вживати заходів щодо запобігання та протидії хуліганству, звертати увагу на потреби і вимоги працівників, поліпшення умов їх праці та побуту [2], а основні обов'язки роботодавця щодо охорони праці визначає ст. 13 Закону України «Про охорону праці», а саме те, що роботодавець зобов'язаний створити в кожному структурному підрозділі

умови праці відповідно до нормативно-правових актів та забезпечити додержання вимог законодавства про права працівників у галузі охорони праці [3]. З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці, а саме:

- створення відповідних служб і призначення посадових осіб, які забезпечують вирішення окремих питань охорони праці, затверджують інструкції про їх обов'язки, права і відповідальність щодо виконання покладених на них функцій, контролюють їх дотримання;

- розробка і здійснення комплексних заходів за участю всіх сторін колективного договору щодо виконання встановлених нормативів і підвищення існуючого рівня охорони праці;

- забезпечення виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;

- провадження передових технологій, науково-технічних досягнень, засобів механізації та автоматизації виробництва, ергономічних вимог, позитивного досвіду з охорони праці тощо;

- забезпечення належного утримання будівель і споруд, виробничих установок і обладнання, контроль за їх технічним станом;- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин;

- організація перевірок охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінка технічного стану виробничих установок і обладнання, атестація робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і строки, передбачені законодавством, і на підставі їх результати, вжиття заходів Усунення небезпечних і шкідливих факторів виробництва;

- розробка і затвердження положень, розпоряджень та інших актів з охорони праці на підприємстві (далі - ПП), а також розробка нормативних актів і положень з охорони праці працівників на території підприємства, виробничих дільниць, будівельних майданчиків, робочі місця, безкоштовно забезпечити працівників нормативними законами та правилами та правилами поведінки з охорони праці на підприємстві;

- здійснювати контроль за дотриманням працівниками технологічних процесів, правил поводження з машинами, машинами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт згідно з вимогами охорони праці;
- організувати пропаганду безпечних методів праці та співпрацювати з працівниками в галузі охорони праці;
- вжити термінових заходів щодо надання допомоги потерпілим, у разі потреби залучити професійні аварійно-рятувальні бригади при виникненні аварій та аварій на підприємстві. [3].

Тобто, за нормативно-правовими актами, які були зазначені вище, можна визначити те, що роботодавець має бути готовим до надзвичайної ситуації, яка може відбутись навіть і під час воєнного стану. І саме роботодавець несе безпосередню відповідальність за порушення вище зазначених вимог.

Якщо почати розкривати питання роботодавця в період воєнного стану, то звісно він матиме важливу роль у трудових відносинах. На початку розкривались загальні обов'язки, завдання роботодавця як суб'єкта трудових відносин, тому саме в період воєнного стану можна виокремити такі основні функції роботодавця як забезпечення безпеки та охорони здоров'я працівників, забезпечення необхідних умов для праці та дотримання законодавства у галузі праці.

Безпека під час воєнного стану є найважливішим пріоритетом, тому роботодавець як суб'єкт трудових відносин повинен забезпечити безпеку працівників та вживати заходів для запобігання аварійних ситуацій та непередбачуваних випадків під час робочого процесу. Це може включати в себе забезпечення працівників необхідним захистом, інструктаж з питань безпеки та охорони здоров'я, а також дотримання санітарних та гігієнічних норм.

Також важливим обов'язком роботодавця є те, що він повинен забезпечити необхідні умови для працівників, включаючи достатній рівень оплати праці, відповідні умови праці та захист прав працівників. Під час воєнного стану можуть відбутися зміни умов праці, тому саме роботодавець повинен дотримуватись чинного законодавства та умов

договору про працевлаштування, в тому числі і стосовно компенсації за додаткову роботу.

Незалежно від ситуацій, роботодавець повинен дотримуватися вимог законодавства та умов договору про працевлаштування між працівником, що стосуються трудових відносин. Якщо розбирати це питання ширше, то роботодавець повинен дотримуватись умов угоди про працевлаштування (трудоий договір), умов колективного договору (якщо він був укладений), а також інших законодавчих норм, що регулюють трудові відносини. У разі порушення вище зазначених норм, порушення прав працівників під час воєнного стану, роботодавець може бути притягнутий до відповідальності згідно з законодавством України, а саме ст. 41 КУпАП (Кодекс України про Адміністративне правопорушення) вказує на те, що до адміністративної відповідальності може бути притягнуто посадових осіб підприємств, а також фізичних осіб-підприємців, якщо вони є роботодавцями. Адміністративна відповідальність накладається на підставі рішення суду на посадових осіб підприємства [4]. Також для роботодавців може застосовуватися відповідальність згідно зі ст. 265 КЗпП України у вигляді фінансової санкції (штрафу) за порушення трудового законодавства [2].

Під час воєнного стану в Україні можуть бути введені спеціальні правила щодо трудових відносин. Наприклад, може бути встановлено обмеження на відрядження працівників або переведення їх на іншу роботу, що вказано в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [5]. Роботодавці повинні опиратися на чинне законодавство, слідкувати за змінами таких правил, а також інших обмежень, які можуть бути встановлені законодавством у зв'язку з воєнним станом.

Як висновок, роботодавець під час воєнного стану в Україні має важливу роль як суб'єкт трудових відносин, оскільки саме він повинен відповідати за безпеку та охорону здоров'я працівників, що є найважливішим пріоритетом, забезпечувати необхідні умови праці за таких обставин, дотримуватися норм законодавства та захищати права працівників. Крім того, роботодавець повинен дотримуватися спеціальних правил, які можуть бути встановлені у нормативних актах у зв'язку з воєнним станом.

Список використаних джерел:

1. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності : Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI : станом на 2 листоп. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII : станом на 19 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Hanna Kostovyat, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Banking, Uzhhorod National University, Uzhhorod

Viacheslav Rogov, PhD in Economics, Acting Associate Professor of the Intelligent Digital Economy Department of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv

PERFORMANCE APPRAISAL METHODS

The performance appraisal is a recurrent assessment of an employee's job-specific achievements according to the predetermined criteria and duties of the position. It pertains to the evaluation of the employee's subjective attributes including strengths and weaknesses, the perceived value in relation to the organization, and the potential for future development. Such assessment is a subject to the personal judgment and interpretation. It may be also called performance evaluation or performance review.

An efficient performance appraisal can enable an employer to acquire a comprehensive understanding of an employee's strengths and weaknesses, facilitating the identification of individual areas that may require further development. Performance evaluations can also be utilized in the decision-making process for staffing new positions within the organizational hierarchy with incumbent employees.

The goal of performance appraisal is also to:

- furnish the essential information to recognize the criteria for employee education and advancement programs;
- assist in making determinations on the confirmation/acceptance of employees who have fulfilled their trial period;
- assist in determining whether to increase an employee's pay, provide rewards, or modify their flexible payment options;
- establish clear expectations and promote effective communication between supervisors and employees [1].

Various techniques can be used for evaluating employee performance. It is up to managers and HR personnel to selectively pick the most suitable assessment techniques depending on the size of their company and the scope of their workers' duties.

The 360-degree feedback is a process wherein employees receive performance evaluations from a wide range of sources including colleagues, higher-ups and clients. Subsequently, managers make use of such data to evaluate the proficiency of their staff.

The 720-degree technique may be considered twice as effective as the 360-degree approach because it incorporates feedback from both internal sources within the organization and external ones such as investors, customers, suppliers, and other stakeholders.

The method known as the Assessment Center entails a series of exercises held at the company's specially designated center for evaluation purposes. These exercises utilize various techniques, such as computer simulations, debates, role-playing, among others. Performance of the employees is assessed depending on their abilities to communicate effectively, express confidence, display emotional intelligence, stay mentally alert and demonstrate administrative proficiency. At the conclusion of the activity, the assessor watches the events and subsequently assesses the employee's performance.

The assessment technique known as Behaviorally Anchored Rating Scale (BARS) evaluates staff performance through comparison with pre-defined instances of behavior. Each instance is assigned a rating to aid in the accumulation of information [2].

The Checklist Method involves a straightforward approach that uses a list of questions with dichotomous answers to assess various characteristics.

The method of identifying critical incidents involves incidents that may prove beneficial or detrimental. The supervisor considers the employee's pivotal conduct in both scenarios.

Reviews from clients or customers are most suitable for those employees who provide products or services. The manager solicits feedback from clients and customers, specifically about their perception of the employee and ultimately the business.

The procedure of Field Review involves assessment of an employee's performance by a representative from the HR department or an office.

The Forced Choice Method is typically comprised of a set of pre-designed questions that require answers in the True/False format.

A widespread and straightforward approach to assess personnel is by employing a visual grading system. The method outlines various significant job aspects, such as leadership and management and encompasses the performance spectrum for each of them. The assessment process usually involves rating the critical work dimensions on a scale that ranges from unsatisfactory to outstanding, including categories such as requires improvement, satisfactory, good, excellent and exceptional. The sum of the designated values for every dimension is calculated and recorded [3].

The conduction of performance appraisals transcends mere formalities and holds a paramount significance within any organizational context. The provision of crucial insights pertaining to employee performance enables decision-makers to judiciously allocate resources, remunerative bonuses, salary increments, and opportunities for professional advancement. This data is important for grasping the domains that exhibit efficacy and the ones that require betterment.

Thus, performance appraisals provide assistance to companies in enhancing employee development, improving decision-making processes and ultimately increasing the overall performance of the organization

References:

1. Van Vulpen, E. Performance Appraisal: The Ultimate Guide. URL: <https://www.aihr.com/blog/performance-appraisal/#author>.
2. Terra, J. What is a Performance Appraisal? Types, Methods, Objectives & Benefits. URL: <https://www.simplilearn.com/what-is-performance-appraisal-methods-process-article>.
3. Lunenburg, F. C. (2012). Performance Appraisal: Methods and Rating Errors. URL: <https://commons.erau.edu/ww-mgmt-314/2>.

Кузуб М.В., старший викладач кафедри обліку та оподаткування

<https://orcid.org/0000-0001-6222-4892>, m.kuzub@knute.edu.ua

Колісник У.О., здобувачка вищої освіти ФТМ 2к. 15 гр.

u.kolisnyk_ftm_15_21_b_d@knute.edu.ua

Державний торговельно-економічний університет, м.Київ.

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Реклама поступово стала нашим щоденним явищем, і сьогодні вона заповнила практично все, що нас оточує. Зараз реклама всюди: в газетах, на рекламних щитах, на ТБ і радіо, в Інтернеті. Ми навіть не завжди розуміємо, наскільки це працює і скільки додаткової інформації ми отримуємо через рекламу щодня. Щоб залучити потенційних покупців, необхідно професійно і з особливою ретельністю підібрати тип реклами, враховуючи різноманітні фактори та умови. Крім того, необхідно правильно відобразити у податковому та бухгалтерському обліку операції, пов'язані з виготовленням та розміщенням реклами відповідно до чинного законодавства.

Згідно зі статтею 1 Закону України від 03.07.96 р. № 270/96-ВР “Про рекламу”, реклама – це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка розповсюджується в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого отримання прибутку. При цьому реклама повинна бути чітко відокремлена від іншої інформації незалежно від форм чи засобів розповсюдження [1].

Ринок рекламних послуг характеризується такими його учасниками як рекламодавець, розповсюдjuвач реклами, виробник реклами та споживач [2]. Відповідно до системи понять реклами, визначеної чинним законодавством, під рекламодавцем розуміється суб'єкт господарювання, основною діяльністю якого не є виробництво та/або розповсюдження рекламної продукції, але який використовує засоби реклами з метою позиціонування в господарській діяльності. Власний продукт або компанія виводиться на ринок для отримання економічного ефекту. У цьому випадку об'єктом дослідження є фірма, що випускає рекламований товар, тобто

рекламне агентство.

Вивчаючи поняття «рекламне агентство» та «рекламна діяльність» в чинному законодавстві можна дійти висновку про відсутність нормативного документа, який би визначав ці поняття, що ускладнює діяльність рекламних організацій у системі господарювання та бухгалтерського обліку. Що стосується формування порядку державної реєстрації, рекламні агенції зазвичай називаються інформаційними, діяльність яких регулюється Законом України «Про інформаційні агентства». Відповідно до Національного класифікатора України класифікації видів економічної діяльності [3] рекламна діяльність входить до секції М «Професійна, наукова та технічна діяльність» та розрізняє рекламні агентства і посередники в розміщенні реклами в засобах масової інформації.

Необхідно забезпечити інформаційні запити учасників рекламного процесу, сформувані на підприємстві ефективну систему документообігу та звітності.

Однією з найважливіших проблем є вибір найбільш підходящого програмного забезпечення. [4].

Організація господарської діяльності рекламного агентства багато в чому залежить від його позиціонування у сфері надання послуг з виробництва рекламної продукції. Ця специфіка визначає вплив на процес формування контракту та специфіку регламенту організації, що демонструється відповідним обліком операцій. Чітке визначення процесу укладання контракту дозволить комерційним структурам, які виробляють рекламовану продукцію, скоротити витрати та час на цьому етапі та запобігти порушенням правил реклами на законодавчому рівні. Відповідно до ст. 27 Закону України «Про рекламу» [1] особи, винні у порушенні законодавства про рекламу, несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до законодавства. Ось чому точність і правильність бухгалтерського обліку займає важливе місце в системі управління рекламними компаніями.

Організаційна структура рекламної агенції визначається набором послуг, що надаються, та встановленою послідовністю робіт, що дозволяє ефективно та результативно виконувати поставлені завдання відповідно до покладених

функціональних обов'язків.

Особливістю рекламних кампаній, яка впливає на організаційне формування та вибір методів обліку господарського процесу рекламних агентств, є абстрактність і мала дослідженість поняття «реклама». Відповідно до чинного законодавства реклама є інформацією, тому не підлягає обліку, а витрати, понесені на її формування та розповсюдження, потребують відображення. Враховуючи сукупність видів реклами, які відрізняються за методикою виробництва, розповсюдження, наявністю матеріальної чи нематеріальної форми, що впливає на процес облікового відображення формування та надання рекламних послуг розроблено структуру робочого Плану рахунків у частині відображення витрат виробництва рекламного агентства (табл. 1)

Таблиця 1

Структура робочого Плану рахунків у частині відображення витрат
виробництва рекламного агентства

23.1 Витрати на виробництво реклами
23.1.1 Поліграфічна реклама
23.1.2 Медіа реклама
23.1.2.1 Аудіо
23.1.2.2 Відео
23.1.3 Презентаційна реклама
23.1.4 Інтернет реклама
23.2 Витрати на розміщення реклами
23.2.1 Зовнішньої реклами
23.2.2 Реклами у ЗМІ
23.2.2.1 Журнали
23.2.2.2 Радіо
23.2.2.3 Телебачення
23.2.3 Реклама на транспорті
23.3 Витрати на укладання договорів (підготовка зразків, презентацій)
23.4 Витрати на надання консультаційних послуг
23.5 Витрати на надання інших послуг

Джерело [2]

У розділі, що відображає витрати на виробництво рекламного агентства, представлена структура облікового плану роботи дозволяє сформулювати широкую

систему аналітичних рахунків відповідно до спеціалізації та сфери послуг, що надаються рекламним агентством.

Спеціалізація рекламного агентства передбачає поєднання функцій рекламо виробника і видавця, що вимагає придбання відповідного рекламо носія: простору і часу. Понесені витрати на придбання необхідно обліковувати, а з метою контролю за їх ефективним використанням відобразити у складі активів. Порядок розміщення та час представлення залежить від наявності права власності на об'єкт та тривалості використання об'єкта рекламодавцем. Ці умови визначаються на етапі процесу укладення контракту, що вимагає його належної організації та контролю.

Таким чином, роль ознак діяльності та формування організаційно-виробничої структури рекламних підприємств дає змогу виявити особливості їх господарської діяльності та визначити їх вплив на організацію бухгалтерського обліку, що розкриває облікову політику. Відповідним чином створена облікова політика рекламної агенції дозволяє збільшити ступінь інформативності системи бухгалтерського обліку та забезпечить вищу ефективність роботи підприємств у цілому.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 03.07.96 №270/96-ВР “Про рекламу”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>.
2. За. В. Лисюк Організація бухгалтерського обліку у рекламному агенстві: трансформація в сучасних умовах господарювання // Вісник ЖДТУ. 2013. № 2 (64)
3. 2Національний класифікатор України класифікації видів економічної діяльності. URL: <http://justicon.ua/kod-kved-2010-2011.html?language=ua#a1>.
4. Погорілко О. Ю., Кузуб М. В. Діджиталізація бухгалтерського обліку: вітчизняні реалії. ІХ Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації». URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/News/Academy/2021/05/2021.05.14_NewsZbir.pdf.

Кузуб М.В., старший викладач кафедри обліку та оподаткування

<https://orcid.org/0000-0001-6222-4892>, m.kuzub@knute.edu.ua

Талаш Д.Ю., здобувач вищої освіти ФТМ 2к. 8 гр

d.talash_ftm_8_21_b_d@knute.edu.ua

Державний торговельно-економічний університет, м.Київ.

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бухгалтерський облік – один з основних компонентів роботи підприємств, він є так званим «тилом» в аспекті фінансів компанії. 24 лютого 2022 року українці прокинулися в нових реаліях, Україна стала на інший шлях власної історії. Повномасштабне вторгнення росії та його наслідки суттєво охопили та вплинули на всі сфери життя людей. Цього ж дня президентом Володимиром Зеленським було оголошено воєнний стан, який згодом був підтверджений Торгово-промисловою палатою України. Дане рішення призвело до певних наслідків, про які ми дізнаємося у даній роботі.

Коли відбувається будь-яка дія, що перегруповує структуру активів, додає зміни у власному капіталі чи зобов'язаннях, вона обов'язково повинна бути внесена вчасно в бухгалтерський облік за двома принципами – послідовність та безперервність.

Принцип безперервної діяльності вважається одним з найголовніших припущень в обліку, особливо під час війни. Своїм змістом воно передбачає, що підприємство буде здійснювати роботу в майбутньому і не планує мати потребу у її припиненні. В умовах війни, компанія має оцінити свою здатність продовжити працювати безперервно та зробити висновок у власній фінансовій звітності. За умови припинення регулярного ведення обліку, у фірми можуть виникнути проблеми, що забере змогу контролю в реальному часі. [2]

Окрім безперервності, компаніям також слід переглянути саме ті аспекти бухгалтерського обліку, що знаходяться під впливом невизначеності оцінок: бухгалтерські, справедливої вартості, очікуваних кредитних збитків. До цього можна

додати також інші сфери, такі як: зменшення корисності активів, впливовість на контракти та контрактні угоди, облік хеджування.

Враховуючи умови, було виявлено зменшення корисності необоротних активів, як згадувалося вище, для тих компаній, які: знаходяться на окупованій території чи в зонах бойових дій, або мають шанс пошкодження майна; сенситивні до порушення процесів логістики; пов'язані з підвищенням цін на певні ресурси (паливо); мали власні активи на території країн-терористів росії та білорусі. Це призводить до зниження ринкової вартості активу, втрати клієнтів, невикористання активу.

Підприємства зобов'язані складати фінансову звітність на підставі даних бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтуються на принципах, визначених застосовною концептуальною основою. Питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. Війна може вплинути на здатність уповноважених осіб забезпечити організацію бухгалтерського обліку та фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій. Необхідно повністю дотримуватися застосовних стандартів бухгалтерського обліку (МСФЗ або ПСБО) стосовно розгляду подій після звітного періоду та оцінки безперервності діяльності. [1]

До переліку змін також входять не коригуючі події після дати звітності. Прикладом може стати кінець лютого 2022 року, так як повномасштабне вторгнення в Україну розпочалося саме в цей період часу.

Згідно з ПСБО 6 цю подію варто розкрити у примітках фін звіту лише у тому випадку, коли відсутність будь-яких відомостей може вплинути на самих користувачів звітності та їх здібність проводити оцінювання та виносити рішення.[8]. Згідно ж МСБО 10, стосовно категорії значних подій, які не потребують корегування після звітного періоду, суб'єкт господарювання має висвітлити: попередню оцінку фінансового впливу події або надати інформацію, що провести оцінювання не можливо; характер подій.[7]. Підсумувавши ці дані, можна зробити висновок, що організація залежно від впливовості війни на їх діяльність мусить у примітках до

фінансової звітності визначитися щодо можливого впливу на майбутній звітний період підприємства.

За законом №2118 були внесені зміни у Податковий кодекс України: за умови відсутності можливості своєчасно виконати свої обов'язки у вигляді вчасної сплати податків та подання звітності, платник податків звільняється від відповідальності. Обов'язковість звітування перенесено на три місяці після закінчення воєнного стану.
[3]

До змін внаслідок впливу воєнного стану на бухгалтерський облік також можна внести певні пункти: суб'єкти господарювання мають право подачі заявки на сплату податків за спрощеною системою ставкою в 2% доходу онлайн; підприємці не повинні сплачувати ЄСВ за себе на період війни і 12 місяців після зняття статусу наявності бойових дій; без зареєстрованих податкових накладних за лютий-травень 2022 року дозволялося сформувати податковий кредит з ПДВ; немає потреби платити екологічний податок, за землю та за нерухомість на територіях, де точилися бої.

Повномасштабний наступ росії вніс чималі зміни в Податковий кодекс України, процес подачі фінансової звітності та його регулярність, аналіз і безперервність, а також він призвів до знецінення великої кількості необоротних активів, що знаходяться у власності підприємств. Найголовнішою та найактуальнішою думкою лишається твердження: «Коли компанія проводить навіть невеликий обсяг діяльності у тяжкі часи, йому не слід зволікати, потрібно вести бухгалтерський облік, щоб мати об'єктивний контроль над активами організації в режимі реального часу». Кожне підприємство, яке у військовий час веде бухгалтерський і податковий облік, сплачує своєчасно податки та заробітну плату працівникам, допомагає державі приблизити перемогу і подолати агресора.

Список використаних джерел:

1. Інформаційний лист ради Аудиторської палати України щодо впливу військової агресії російської федерації на фінансову звітність та аудиторські звіти.
URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/ІНФОРМАЦІЙНИЙ-ЛИСТ-АПУ.pdf>

2. KPMG «Облік та фінансова звітність під час війни». URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2022/05/oblik-finansova-zvitnist-pidpryyemstv-pid-chas-viyny.pdf>
3. Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану". URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77306.html>
- Кузуб М.В. Розвиток «хмарних» технологій у бухгалтерському обліку. Розвиток бухгалтерського обліку, оподаткування і контролю в умовах інтеграційних процесів. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. 22-23 жовтня 2020 рік – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2020. 371 с.
5. Kuzub, M. V. *Problems of development modern science: theory and practice*, EDEX, Madrid, Spain. ISBN 978–617–7214–33–4, p. 210–214.
6. Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>
7. МСФЗ 10 Консолідована фінансова звітність. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-10_ukr_2016.pdf
8. НП(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99#Text>

Лиска П.О., адвокат, аспірант кафедри обліку та бізнес-консалтинг
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, м. Харків
e-mail: PavelLyska996@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, податкова політика.

Корпоративна соціальна відповідальність підприємства впливає на кінцеві показники його діяльності та ефективності бізнесу. Особливу актуальність проблеми корпоративної соціальної відповідальності набувають у воєнний період та період післявоєнного відродження. Підприємствам самотійно в цих умовах важко сформуванати корпоративну соціальну відповідальність, тому їм потрібна підтримка держави за допомогою різних важелів, в тому числі за допомогою податкової політики.

Під податковою політикою розуміється сукупність заходів для встановлення нових і скасування чинних податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, зміни ставок, об'єктів оподаткування та об'єктів, що пов'язані з оподаткуванням, податкової бази з податків та інших обов'язкових платежів до бюджету з метою забезпечення фінансових потреб держави на основі дотримання балансу економічних інтересів держави та платників податків.

З наведеного визначення вбачаємо, що саме податкова політика держави створює умови для ефективного функціонування підприємств та здійснення ними своїх основних функцій, в тому числі в сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Корпоративна соціальна відповідальність – відповідальне ставлення компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та

постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.

Виходячи з цих визначень, можна зробити висновок щодо наявності певних резервів забезпечення корпоративної соціальної відповідальності за допомогою інструментарію податкової політики.

В умовах воєнного стану внесені суттєві зміни в податкове законодавство, які по-різному впливали на діяльність суб'єктів господарювання, в тому числі на їх корпоративну соціальну відповідальність. Так, зміни стосувалися звільнення від єдиного соціального внеску, оподаткування різних категорій підприємців, виділення грантів на розвиток бізнесу та інші. Особливостями для воєнного стану стали: зупинення перебігу податкових строків, зокрема, строків давності, передбачених ст. 102 ПК України; пеня за ст. 129 ПК України не нараховується, а нарахована – підлягає списанню, якщо таке порушення є результатом введення воєнного стану; мораторій на податкові перевірки на період воєнного стану: податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються (з певними виключеннями); звільнення платника податків від відповідальності за невиконання податкових обов'язків: якщо вони не були виконані через бойові дії чи введення військового стану, такий платник податків має їх виконати протягом 6 місяців після припинення або скасування воєнного стану. Наявні і інші особливості у сферах оподаткування доходів фізичних осіб, податку на додану вартість, акцизу, єдиного податку, реєстраторів розрахункових операцій, єдиного соціального внеску.

До основних напрямів потенційного впливу податкової політики на КСП можуть бути віднесені.

1) Створення умов та можливостей для продовження підприємницької діяльності, в тому числі релокація бізнесу.

Держава, реалізуючи податкову політику, усвідомлює проблематику втрати сотнями тисяч людей роботи, активів, майна, бізнесу та намагається стимулювати їх подальшу підприємницьку активність. Проте, варто відмітити, що податкова політика з початку введення воєнного стану не завжди є раціональною через неврахування диференціації платників податку за територіальним принципом та за ступенем

воєнних втрат та ризиків. Звільнення від оподаткування бізнесу без обмеження за видами економічної діяльності та незалежно від наслідків що зазнали підприємства від воєнних дій, не сприяло формуванню відповідального відношення у підприємців. Для забезпечення армії, потреб військовослужбовців, у тилу працює бізнес, сплачує податки, військовий збір, тому створення нових робочих місць, розвиток малого бізнесу є запорукою функціонування та подальшого відновлення економіки. Через формування та удосконалення податкової політики в сфері зайнятості населення та малого бізнесу в воєнний час відбуваються процеси розвитку. Особливу увагу варто приділяти бізнесу, що працює у регіонах з невеликою кількістю населення (невеликі міста, села тощо) на розвиток і підтримку громад, відбудову інфраструктури для дітей, створення робочих місць з метою зменшення відтоку працездатних людей до інших міст та країн.

2) Формування та розвиток людського капіталу. Цей напрям є важливим для гармонізації відносин підприємців та найманих працівників.

Держава стимулює проходження громадянами різноманітних курсів (навчання, здобуття нової професії чи підвищення кваліфікації), в тому числі з подальшим працевлаштуванням. При цьому вплив податкової політики проявляється через зменшення податкового навантаження на відповідні витрати підприємців. До цього напрямку також можуть бути віднесено податкове стимулювання витрат на охорону здоров'я (оплата медичних обстежень, спортивних секцій тощо).

3) Формування іміджу компанії, що стимулює у споживачів додатковий попит і, як наслідок, збільшення робочих місць, оплати податків, залучення на договірних засадах спеціалістів тощо. Для формування іміджу велике значення має відповідальне ставлення компанії до своїх обов'язків в податковій сфері, що дозволяє зменшити невиробничі витрати, пов'язані з податковими перевітками, штрафними санкціями та таке інше.

4) Залучення інвесторів, ділових партнерів і нових співробітників. Основним інструментом розвитку інвестиційної активності виступають податкові інвестиційні пільги, що створюють зацікавленість потенційних внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Залучення додаткових інвестицій є основою для розвитку бізнесу,

збільшення масштабів продажу та розширення кола ділових партнерів, а також створення нових робочих місць.

5) Соціальне страхування. Роль роботодавців в соціальному страхуванні полягає як у відрахуванні обов'язкових внесків, так і створення власних фондів, резервів, накопичень на майбутнє для своїх працівників. Розкриваючи тему корпоративної соціальної відповідальності, варто зазначити про ставлення бізнесу до соціального страхування, як гарантії надання соціального захисту (матеріальне забезпечення на випадок хвороби; повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; втрати годувальника; безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом) за рахунок грошових фондів. Додатково великий бізнес створює власні фонди з метою накопичення сум, які можна використовувати у разі виникнення обставин необхідності надання допомоги своїм працівникам. В умовах актуалізації євроінтеграційних перспектив України важливе значення набуває реформування системи соціального страхування. Виходячи з європейської практики, перспективним в повоєнний період слід вважати зменшення податкового навантаження на роботодавців з одночасним залученням до соціального страхування найманих працівників.

б) Зменшення тіньової зайнятості. Працівники прагнуть бути офіційно оформленими, отримувати зарплату відповідно до законодавства, бути соціально захищеними, що стимулює сплату податків та зборів до бюджетів різних рівнів, проте вимагає прозорості в сфері витрачання бюджетних коштів та коштів соціальних фондів. Традиційно в цьому напрямку доцільним вважається зменшення податкового навантаження на працю, але цей податковий інструмент не є ефективним без застосування інших заходів державного регулювання.

7) Залучення осіб з обмеженими можливостями. Для таких осіб бізнес створює умови, як в обов'язковому порядку (встановлено законодавством кількість таких осіб на штатний розклад), так і залучає за власним бажанням до роботи. Соціально відповідальний бізнес намагається прийняти на роботу осіб з обмеженими можливостями не з метою отримання пільг, відображення у звітності, а з метою зайняття місць професіоналами, стимулювання задіяти таких осіб, надання їм рівних

можливостей, створення прикладу для інших бізнесів, виконання соціальної функції. Створюючи робочі місця, соціально відповідальний бізнес створює і умови для них (пандуси, вбиральні, робочі місця та місця відпочинку, транспортні питання тощо), тому, на думку автора, для таких бізнесів необхідно впроваджувати податкову політику зменшення податкового навантаження. Такий зв'язок свідчить і про подальшу лояльність клієнтів, підвищення морального духу співробітників, а також інших переваг, що перебувають у зв'язку з податковою політикою.

8) Розвиток благодійництва та меценатства. В даний час ми бачимо, що проводяться ефективні збори коштів на допомогу ЗСУ, окремим бійцям, благодійним фондам, як від людей, підприємців, так і від великого бізнесу. Тому у післявоєнний період проведення таких зборів, залучення коштів на будівництво, створення робочих місць, створення парків тощо повинно продовжуватись. Варто акцентувати увагу на волонтерство та інші форми участі співробітників компаній та малого бізнесу (особисто фізичні особи-підприємці чи самозайняті особи), що допомагають в умовах воєнного стану.

9) Стимулювання екологічних заходів. Створюючи чи реконструюючи шкідливі підприємства, бізнес зобов'язаний дбати про довкілля та зменшувати шкідливі викиди до мінімуму, як це давно відбувається в Європейському Союзі, розвинутих країнах не лише тому, що існують нормативи, а саме з метою докладання зусиль в соціальну відповідальність бізнесу. Наслідки для екології України війни – жахливі, тому будь-яке підприємство-виробник зобов'язано бути соціально відповідальним.

Проведене дослідження свідчить про наявність опосередкованого зв'язок між податковою політикою та корпоративною соціальною відповідальністю у напрямках корпоративного управління, прав людини, трудових відносин, довкілля, чесних операційних практик, відносин зі споживачами, розвитку і підтримки громад, післявоєнних відбудов.

На думку автора, післявоєнний період повинен характеризуватись тим, що кожен бізнес повинен бути соціально відповідальним та не лише мати на меті отримання прибутку, а й займати активну соціальну позицію, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні

найбільш гострих соціальних проблем. тому післявоєнний період потребує чіткого плану впровадження податкової політики щодо формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Мостовенко Н. А. кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк
n.mostovenko@lutsk-ntu.com.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2050-1529>

FACTORS INFLUENCING THE INNOVATIVE ORIENTATION OF BANKING BUSINESS MODELS

Key words: innovations, innovative activity, banks, banking activity, bank business model.

Goal. In domestic realities, banking institutions continue to be the main financial intermediaries and, recently, show more interest in innovation. Therefore, methodological and practical issues of using innovations and innovative activities in financial intermediation require in-depth study.

Introduction. Today the development of financial systems of individual countries takes place under the significant influence of various factors, largely caused by the processes of globalization. The existence of global financial architecture causes the interdependence of many processes of the world economy and leads to the integration and inclusion of national banking systems in it.

The results. Analysis of the publications of domestic researchers allows us to identify certain points of the influence of globalization processes on modern banking business and to emphasize their features. Thus, the impact of globalization on the business model of a modern bank is as follows [1, p. 10-11; 2 p. 11]:

1) the transformation of the global banking sector, and, as a result, the creation by national banks of a network of foreign divisions, their transformation into transnational financial and credit institutions;

2) an increase in the share of foreign assets and liabilities in the balance sheets of banks, an increase in the volume of international agreements and transactions, and a share of profits from international business;

3) intensifying competition on the international and national banking markets, creating strategic alliances, liberalizing the movement of capital;

4) creation of development and risk management strategies by banks, taking into account changes in the economic situation in the world;

5) unification of the rules for conducting internal and external operations, formation of uniform standards on a global scale;

6) provision of round-the-clock access to any financial markets, which speeds up the execution of banking operations;

7) the expansion of banks on international financial markets affects the national monetary and economic policy, there is a concentration of international banking capital;

8) increasing risks and increasing the need to introduce global regulation of banking business;

9) prompt dissemination of information about any innovative solutions, products, technologies accelerates the pace of the innovation process in the banking sector;

10) increase in the mobility of clients, which puts forward additional requirements for their quality service, etc.

Undoubtedly, the development of modern banking is influenced by a number of factors. Some of them are due to changes in the national economic or political system, and others are caused by changes in the global economy. In addition to the factors of their globalization, it is also worth detailing the factors that become additional incentives for changing the concept of modern banking. It is under their influence in recent years took place the transformation and adaptation of business models of banking institutions with an orientation towards the active implementation of innovations (see Fig. 1), which causes new requirements for the methods, forms and content of banking management and marketin.

It should be noted that an important aspect of the introduction of innovations in banking activity is the change in the needs of «average customers» of the bank; and the growth of their financial awareness, in turn, stimulates banks to introduce innovations. On the one hand, certain clients are ready to pay for consideration of their individual needs, personal service, and certain banking products become an element of prestige, a part of demonstrative consumption. On the other hand, there is a group of consumers who use single

services, but the gradual growth of their welfare may lead to the growth of their consumption of additional banking services.

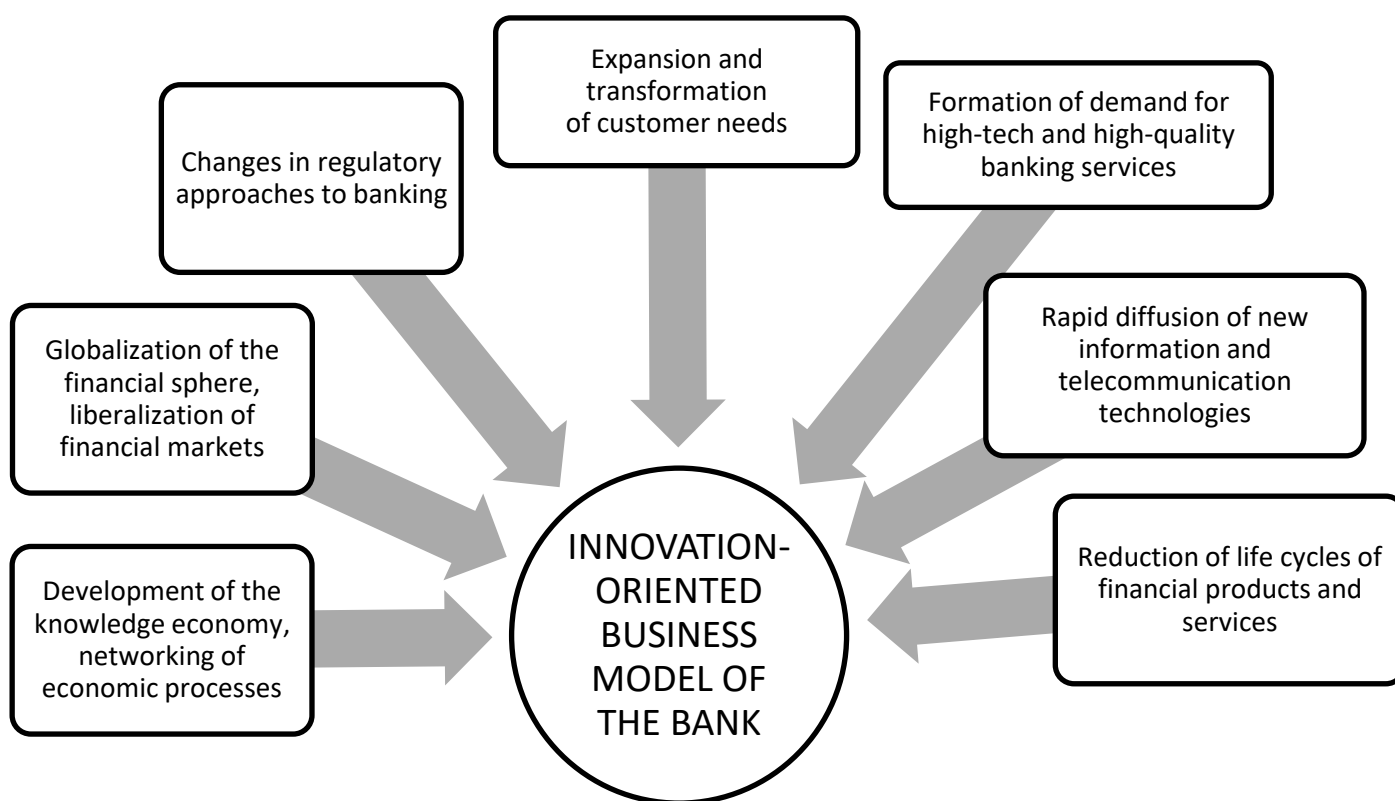

Fig. 1 Factors influencing the innovative orientation of the business model of a modern bank *

* *Note: author's creation*

Conclusions. Therefore, innovative activity brings significant changes to bank management, forces a new look at the concept of conducting banking business. Banking institutions that are faster than others to master the latest operating principles and implement innovations will be able to expand their market niche and continue to function effectively. Undoubtedly, entrepreneurs, introducing innovations, want to increase the number of customers, win back a larger share of the market niche, beat competitors, reduce costs, etc., which are aimed at ensuring the growth of business profits or obtaining other economic effects. As far as the banking sphere is concerned, the achievement of this content is also important. But, as it was found, the emergence of innovations in the banking sector is enhanced by the influence of external factors and the presence of competition of a special

content. The banking product is not unique, is not subject to patenting, and cannot be the object of intellectual protection.

Conflict of interest. Dependence of banks on the results of innovative activities has two manifestations. On the one hand, there is an intensification of competition, which in the banking sector is mainly non-price in nature, affecting the ability to generate income streams. Banking products are easily replaceable in the eyes of consumers, and therefore the implementation of a client-oriented approach should be a priority in management, since the preservation of the client base is a guarantee of preserving both the market position and further growth. On the other hand, the most important feature of the banking business is that it is more prone to loss of stability than other sectors and branches of the economy.

It is also worth adding that the goal of such strategies is not always the task of profit maximization, and «fast» innovations in banking can themselves be the cause of a crisis if they lead to the complication of credit debts, their securitization, and deficiencies in the fair value of unsecured loans. etc.

Prospects for further research. Today, banking innovation is a means of achieving competitive advantage. Therefore, the issue of wide implementation of innovative approaches in management activities allows to improve banking systems of anti-crisis management, to mitigate the consequences of the development of crisis situations, to achieve not only an economic, but also a strategic effect. Therefore, the search for ways to introduce innovations in the development of business models of banks is seen as a promising direction of applied research.

References:

1. Yehorycheva S. B. Innovatsiina diialnist komertsiinykh bankiv: stratehichni aspekty : monohrafiia. Poltava: TOV «ASMI», 2010. 348 s.
2. Koval Ya. S. Bankivski innovatsii yak neobkhidnist efektyvnoho funktsionuvannia derzhavnoho mekhanizmu. ΛΟΗΟΣ. Mystetstvo naukovoï dumky. 2019. №6. S. 15-20. DOI: 10.36074/2617-7064.06.00.003.

Одемчук А.Ю., бакалавр, Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

e-mail – mi-agent@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-1724-0292>

ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Ключові слова: Інфляційні процеси, купівельну спроможність, конкурентоспроможність.

Вступ. Інфляційні процеси є важливим аспектом економіки будь-якої країни, оскільки вони можуть мати значний вплив на рівень життя населення, економічний розвиток та конкурентоспроможність країни в глобальному світі. Тому вивчення інфляційних процесів та шляхів їх подолання є дуже актуальне.

Ще одним важливим аспектом вивчення інфляційних процесів є аналіз їх впливу на фінансове забезпечення населення та соціальної сфери країни. Значний рівень інфляції може призвести до зниження рівня життя населення, збільшення бідності та нерівності в доходах, що може мати серйозні наслідки для стабільності суспільства та політичної ситуації в країні.

Результати дослідження. Інфляція - це загальне і тривале підвищення цін. Тому одноразове підвищення цін не можна назвати інфляцією. Інфляція призводить до втрати купівельної спроможності грошей.

Виділяють три основні причини інфляції:

1) інфляція, зумовлена попитом: якщо попит зростає швидше, ніж пропозиція товарів, ціни зростають (ефект дефіциту). Це може бути результатом надмірного створення грошей, збільшення населення або ефекту «наздоганяння» після кризи (наприклад, пандемії);

2) інфляція витрат: збільшення витрат, з якими доводиться стикатися підприємствам, впливає на ціни товарів і послуг, які, у свою чергу, зростають. Це може бути або збільшення імпортової продукції (ми говоримо про імпортовану інфляцію), або виробничих витрат, таких як ціни на енергоносії чи заробітна плата (особливо якщо останні зростають швидше, ніж продуктивність). Ця інфляція витрат

може призвести до інфляційної спіралі, коли компанії підвищуватимуть ціни, щоб зберегти свої прибутки;

3) інфляція через гроші: прихильники монетаристської теорії виявляють зв'язок між грошовою масою в обігу та інфляцією. Інфляція тут викликана надмірним грошовим утворенням, точніше занадто сильним зростанням грошової маси порівняно зі зростанням виробництва [1].

Інфляцію, яку часто заклеймують, не завжди вважають шкідливою. Це часто спостерігається в економіках, що розвиваються, в яких попит на товари зростає швидше, ніж пропозиція внаслідок зростання купівельної спроможності. Крім того, зменшуючи вартість боргу, він заохочує запозичення, що може стабільно стимулювати економіку, якщо запозичення використовуються для інвестування. Але в цілому інфляція негативно впливає на купівельну спроможність домогосподарств і потенціал зростання [2]. Якщо ціни ростуть швидше, ніж заробітна плата, це призводить до зменшення кількості товарів і послуг, які можна купити. Інфляція також може негативно вплинути на конкурентоспроможність економіки та зовнішню торгівлю (в умовах внутрішньої інфляції імпортна продукція стає дешевшою за вітчизняну, а експортна продукція знаходить менше покупців).

Інфляція покарає заощадження, призводячи до втрати вартості заощаджених сум і знижуючи норму прибутку. Усі ці наслідки можуть призвести до падіння економічної активності, скорочення інвестицій і, отже, потенціалу зростання [3].

Висновки. Якщо інфляція має грошове походження, грошово-кредитна політика є ідеальним важелем, який обмежує пропозицію грошей шляхом підвищення процентних ставок та/або резервних вимог. Це гальмує економічну активність.

Якщо інфляція слідує за збільшенням попиту, держава може зменшити дохід, який вона розподіляє (пільги, програми громадських робіт) або обмежити підвищення зарплат державних службовців. Крім того, збільшення спроможності компаній збільшити пропозицію допомагає покласти край дисбалансу між попитом і пропозицією.

Ці два важелі можуть мати побічний ефект, викликаючи рецесію. Ось чому часто надають перевагу більш структурним діям: розвитку ринкової конкуренції, покращенню конкурентоспроможності бізнесу, кращому регулюванню практики концентрації тощо.

Список використаних джерел

1. Економічна теорія: тенденції та розвиток системи економічних ідей: монографія / Забарна Е. М., Задорожнюк Н. О., Кухарська Н. О., Волкова Н. І. та ін.; за заг. ред. Е. М. Забарної. Одеса : Астропринт, 2018. 392 с.
2. Козакова О. М. Макроекономіка: підручник. Херсон: Олді-плюс, 2018. 428 с.
3. Юлимук М.М. Геоекономічні та політико-правові виклики структурній перебудові міжнародних зв'язків України: монографія. Київ : ДТЕУ, 2019. 320 с.
4. Ящишина І. В. Сталий розвиток України: проблеми і перспективи: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 227 с.

Пасічник Ю.В., д.е.н., професор,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ,

e-mail y.v.pasich@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9742-1378

СОЦІАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ РЕФОРМУВАННЯ САМОВРЯДУВАННЯ НА РІВНІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Ключові слова: принципи, положення, стратегія розвитку, фінансування.

Вступ. В непростих суспільних умовах теперішнього розвитку України актуалізується проблема стабільного функціонування сільських територіальних громад. У цьому контексті, незважаючи на здійснену територіальну децентралізацію, залишається низка прогалин у соціальному зрізі, які з врахуванням вибраного курсу на вступ до Європейського Союзу, необхідно заповнювати. Серед таких прогалин виокремлюються окремі напрями щодо необхідності реформування самоврядування для поліпшення інфраструктури, оперативного надання якісних соціальних послуг, транспортне сполучення. Саме тому наявні проблеми пропонується вирішувати на основі пропонованого соціального концепту.

Мета. На основі аналізу фінансового стану місцевого самоврядування обґрунтувати теоретичні основи їх реформування із подальшим трансформуванням у практичну площину.

Результати. Військові дії на частині території України зумовлюють різновекторні тенденції розвитку сільських територіальних громад. На більшій частині території, яка перебуває під контролем України є можливість відносно мирного вирішення поточних та перспективних завдань розвитку. Водночас, на соціальній складовій суттєво відчувається вплив війни – міграція наших громадян, призов у лави Збройних Сил України, економія щодо соціальних видатків тощо. Сільські територіальні громади вимушені затверджувати бюджети із врахуванням військових чинників. В цих умовах мають продовжуватись процеси децентралізації, зокрема фінансового спрямування, розширенням повноважень громадських організацій, залучення населення до розбудови соціальної інфраструктури. Ці

завдання можливо реалізувати із подальшим реформуванням органів місцевого самоврядування. Серед механізмів такого реформування пропонується активізувати соціальну складову. Для з'ясування специфіки зазначеного реформування проаналізуємо обсяги державного фінансування громад (рис. 1).

Рис.1. Державне фінансування територіальних громад у 2022 р. Джерело: [1]

Оцінюючи ці фінансові ресурси, зазначимо, що є чітке визначення пріоритетів розвитку і незважаючи на військові дії на частині території України, видатки на соціальну сферу доволі розгалужені. Зважаючи на зростаючі потреби соціальних видатків у сільських територіальних громадах, є доцільність їх зростаючого збільшення, для чого необхідне перманентне удосконалення самоврядування. У цьому контексті застосуємо як механізм такого вдосконалення соціальний концепт.

Подамо окремі тлумачення цього терміну. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови концепт пояснюється як «формулювання, загальне поняття, думка» [2, с. 452]. Аналізуючи різні джерела К. Голобородько зробив висновок що «...концепту може відповідати інформація про предметно-логічні зв'язки даної реалії з іншими, про асоціативні культурологічні зв'язки, які відновлюють мовні об'єднання між даною реалією та іншими; про істотні та неістотні ідентифікуючі ознаки» [3, с. 30]. Дотично до процесів реформування самоврядування на рівні сільської територіальної громади соціальний концепт розуміється як

теоретична конструкція соціального змісту яка формує відносини всередині громади і передбачає, що члени громади погоджуються слідувати певним умовним правилам, які відображають національну ідентичність та місцеві традиції. Як і будь-яка інша теоретична конструкція, соціальний концепт базується на принципах та положеннях. Сформулюємо їх так.

Принципи.

1. Відповідність базових цінностей соціального змісту європейським. Україна у червні 2022 р. була визнана кандидатом у члени Європейського Союзу, тому такі цінності як пріоритет людини – члена територіальної громади, справедливий розподіл бюджетних ресурсів, відсутність корупційних проявів мають бути дотримані.

2. Наявність плану розвитку громади. Останнім часом затверджено на рівні Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, профільних міністерств низку нормативно-правових актів щодо реформування місцевого самоврядування у напрямі розширення повноважень, затвердження власних програм розвитку, використання фінансових ресурсів тощо. Ці нормативні акти є базою для затвердження обґрунтованих стратегій розвитку громади, в тому числі і соціального спрямування.

3. Професійність у прийнятті рішень щодо розвитку громади. Це стосується як посадових фахівців територіальних громад, так і депутатів конкретної сільської або селищної ради, тому що в складних умовах теперішнього часу та обмежених фінансових ресурсах необхідно розробляти та впроваджувати життєзабезпечувальні рішення щодо функціонування та розвитку територіальної громади.

4. Перманентне підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, регулярна звітність перед громадою, залученість наукових установ та громадських організацій до вирішення актуальних проблем функціонування та розвитку конкретної територіальної громади. Цей принцип має сприяти вибору домінантних напрямів розвитку, тому що реалії ХХІ ст. обумовлюють постійну зміну ситуацій, умов тощо зовнішнього середовища, до якого необхідно пристосовуватись.

Базуючись на цих принципах запропонуємо такі положення.

1. Основою реформування самоврядування на рівні територіальних громад мають бути перевірені часом і позитивно визначені теорії та концепції, зокрема:

теорія справедливості, теорія добробуту, теорія громадських організацій, теорія груп, концепція соціальної справедливості, концепція щастя, а також низка концепцій екологічного змісту.

2. Перманентний моніторинг та залучення додаткових фінансових ресурсів із українських або зарубіжних джерел для реалізації напрямів розвитку громади, в тому числі і соціального напрямку.

3. Налагодження ділових контактів органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад із господарюючими структурами, домогосподарствами щодо сприяння у їх діяльності з метою поповнення бюджету громади.

4. Юридичне оформлення із закріпленням у відповідних нормативно-правових актах відповідальності посадових осіб органів управління громадою за вчинені правопорушення будь-якого змісту.

Реалізація цих принципів та положень сприятиме реформуванню самоврядування на рівні сільських територіальних громад та збезпечуватиме динамічний розвиток конкретної громади.

Висновки. Подальша розбудова незалежної України, яка в теперішніх складних умовах шукає оптимальний шлях подальшого розвитку, зумовлює суттєву зміну всіх суспільних інститутів. У цьому контексті також мають бути продовжені вектори реформування органів місцевого самоврядування, зокрема і на місцевому рівню щодо сільських територіальних громад. Запропонований соціальний концепт, який базується на розроблених принципах та положеннях сприятиме цьому процесу.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на надзвичайну актуальність проблеми реформування органів місцевого самоврядування на рівні сільських територіальних громад, де проживає третина населення України, є доцільність продовження цієї проблематики, зокрема у напрямках реалізації стратегій розвитку, пошуку джерел фінансування, залучення інвестиційних ресурсів, зокрема і у соціальну сферу.

Конфлікт інтересів. Зважаючи на особливості українського менталітету, можливі конфліктні ситуації між органами управління територіальної громади і

мешканцями, громадськими організаціями, державними органами влади, тощо. Такі ситуації повинні вирішувати згідно нормативно-правових актів, а також використовуючи положення запропонованого соціального концепту.

Список використаних джерел

1. Onyshchuk I. Analiz vykonannia mistsevykh biudzhetiv za 2022 rik. Shvedsko-ukrainskyi Proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini», SALAR International), livens@ukr.net. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.

2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. V. T. Busel. K. ; Irpin : Perun, 2003. 1440 s.

3. Holoborodko K. Yu. Lihvistychnyi status kontseptu. Kultura narodov Prychernomoria. Symferopol, 2002. № 32. S. 27–30

Пилипець М.Т., студентка бакалаврського рівня, к. е. н., доц. **Білорус Т.В.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,

pylypetsmaria@gmail.com

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Ключові слова: кадрове забезпечення, управління персоналом, метод SAST.

Кадрове забезпечення є невід’ємною складовою системи управління персоналом. Теоретико-методологічні засади дослідження цього поняття знайшли своє відображення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Актуальні підходи до визначення поняття «кадрове забезпечення» наведені у табл.1.

Таблиця 1

Підходи до визначення дефініції «кадрове забезпечення»

№	Автор(и), джерело	Визначення поняття «кадрове забезпечення»
1.	Ковальова О. П. [1, с. 90]	«Кадрове забезпечення – процес у вигляді ланцюга “пошук” – “відбір” – “залучення” необхідного кількісного та якісного складу працівників з метою проведення інтелектуальної праці для оптимального збалансування інтересів всіх зацікавлених осіб, здійснення стратегічного планування, мінімізації різноманітних ризиків з метою прибуткової діяльності підприємства та залучення інвестиційних коштів».
2.	Котельникова Ю. М. [2, с. 201]	«Кадрове забезпечення розвитку підприємства – процес реалізації управлінських рішень щодо забезпечення потреб в кадрах шляхом проведення низки заходів з метою досягнення в певних умовах намічених результатів».
3.	Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. [3, с. 334]	«Кадрове забезпечення — посадові особи, структурні ланки та організації, які безпосередньо виконують функції менеджменту персоналу або приймають закони, розробляють рекомендації, встановлюють правила, норми, вимоги чи характеристики».

Метою дослідження є аналіз підходів різних авторів до визначення поняття «кадрове забезпечення» та на цій основі виведення авторського визначення за допомогою методики Strategic Assumption Surfacing and Testing (SAST) [4].

Розпочати доцільно з оцінки визначень з використанням сформованої системи вимог та критеріїв (враховані вимоги до визначень з ДержСтандарту й вимоги за фаховим спрямуванням), де за відповідність критерію надаються бали (табл. 2).

Критерії для оцінювання визначень*

№	Критерій	Максимальний бал
1.	Системність – визначення має бути систематизованим, тобто відображати положення поняття в системі категорій обраної сфери;	5
2.	Наявність лише істотних ознак – визначення має містити лише суттєві для обраної сфери діяльності ознаки поняття.	5
3.	Відсутність тавтології – визначення є тавтологічним у разі повторення того самого, що зафіксовано вже в самому терміні.	5
4.	Відсутність заперечень – у визначенні не використовується заперечувальна форма, в протилежному випадку сутність категорії буде зрозуміти не можливо.	5
5.	Мовна правильність – визначення повинно відповідати всім правилам наукового стилю української (чи іноземної) мови.	5
6.	Об'єктивність – визначення повинно бути позбавлене упереджень автора.	5
7.	Сумірність – визначення повинно бути сумірне з поняттям, що міститься в ньому, формуючи його зміст.	5
8.	Лаконічність – визначення повинно бути раціонально коротке та складатися з одного речення.	5
9.	Цілісність – визначення не заперечує саме собі, а отже і не викликає дисонанс.	5
10.	Доступність – визначення повинно бути зрозуміле для будь-якої людини, тож в ньому не можуть бути наявні категорії, що вимагають попереднього ознайомлення.	5
Максимальна кількість балів за відповідність всім критеріям:		50

* розроблено автором

Для оцінювання визначень поняття «кадрове забезпечення» за наведеною вище системою вимог ми будемо користуватися наступною шкалою: 1 – дуже слабо задовольняє вимогу (критерій), 2 – слабо задовольняє вимогу (критерій), 3 – середній рівень, 4 – досить високий рівень, 5 – повною мірою задовольняє вимогу (критерій). Далі знайдемо сумарну оцінку кожного визначення за всіма критеріями (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінювання визначень за критеріями*

№	Автор(и)	К ₁	К ₂	К ₃	К ₄	К ₅	К ₆	К ₇	К ₈	К ₉	К ₁₀	Σ
1.	Ковальова О. П.	4	4	2	5	4	5	5	3	5	5	42
2.	Котельникова Ю. М.	4	4	5	5	4	3	4	4	3	5	41
3.	Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М.	4	3	5	5	4	4	3	3	4	4	39

* розроблено автором

Таким чином, визначення №1 набрало найбільшу кількість балів, а саме 42 з 50-ти. Найменшу кількість балів набрало визначення №3 (39 балів з 50-ти).

Проведемо вербальний аналіз визначень, виокремивши переваги та недоліки кожного (табл.4).

Переваги та недоліки визначень категорії «кадрове забезпечення»

№	Автор(и), джерело	Переваги визначення	Недоліки визначення
1.	Ковальова О. П. [1, с. 90]	Визначення позбавлене упередженості автора, сумірне з поняттями, що містяться у ньому.	Наявні несуттєві ознаки, що притаманні галузі управління, за рахунок чого була порушена вимога щодо лаконічності твердження.
2.	Котельникова Ю. М. [2, с. 201]	Дефініція є зрозумілою для людей з будь-якої сфери. Використані категорії не потребують попереднього ознайомлення.	Автору не вдалося повною мірою забезпечити об'єктивність та цілісність даного визначення.
3.	Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. [3, с. 334]	Відсутність тавтологій та заперечень суттєво спростили сприйняття наведеного твердження.	Наявність не лише суттєвих ознак вплинули на недостатню сумірність та лаконічність визначення.

Таким чином, кожен з авторів використовував власний підхід до пояснення категорії «кадрове забезпечення». В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що найбільш комплексним варіантом, що набрав максимальну кількість балів, є визначення №1. Воно всебічно характеризує кадрове забезпечення. Достатньо повно відповідають обраним критеріям також визначення №2 та №3.

Тож, варто розглянути дані визначення використовуючи методику SAST.

I. У кожному із зазначених вище варіантів визначення поняття «кадрове забезпечення» визначимо часткові припущення:

1. Кадрове забезпечення – процес (1.1) у вигляді ланцюга “пошук” – “відбір” – “залучення” (1.2) необхідного кількісного та якісного складу працівників (1.3) з метою проведення інтелектуальної праці (1.4) для оптимального збалансування інтересів всіх зацікавлених осіб (1.5), здійснення стратегічного планування (1.6), мінімізації різноманітних ризиків (1.7) з метою прибуткової діяльності підприємства та залучення інвестиційних коштів (1.8).

2. Кадрове забезпечення розвитку підприємства – процес (2.1) реалізації управлінських рішень (2.2) щодо забезпечення потреб в кадрах (2.3) шляхом проведення низки заходів (2.4) з метою досягнення в певних умовах намічених результатів (2.5).

3. Кадрове забезпечення — посадові особи, структурні ланки та організації (3.1), які безпосередньо виконують функції менеджменту персоналу або приймають закони

(3.2), розробляють рекомендації (3.3), встановлюють правила, норми, вимоги чи характеристики (3.4).

II. Знайдемо групи узгоджених за змістом часткових припущень та узагальнимо кожен з груп деяким частковим твердженням:

1.1+2.1 – процес;

2.2+3.2 – реалізація функції менеджменту;

1.3+2.3 – забезпечення потреби у персоналі;

1.8+2.5 – з метою досягнення високої результативності підприємства.

III. Для неузгоджених часткових припущень формулюємо контрприпущення та переносимо їх у системі координат «індиферентно-важливо, непевно-впевнено» (табл.5).

Таблиця 5

Узгодження часткових припущень визначень категорії «кадрове забезпечення»*

Припущення	Контрприпущення
1.2 - ланцюг “пошук” – “відбір” – “залучення”	1.2* - добір персоналу
1.4 - з метою проведення інтелектуальної праці	1.4* - з метою забезпечення навчання та розвитку
1.5 - для оптимального збалансування інтересів всіх зацікавлених осіб	1.5* - досягнення компромісу
1.6 - здійснення стратегічного планування	1.6* - врахування динаміки попередніх періодів
1.7 - мінімізації різноманітних ризиків	1.7* - скорочення рівня непередбачуваності
2.4 - шляхом проведення низки заходів	2.4* - завдяки цілеспрямованим діям
3.1 - посадові особи, структурні ланки та організації	3.1* - персонал
3.3 - розробляють рекомендації	3.3* - створюють пропозиції
3.4 - встановлюють правила, норми, вимоги чи характеристики	3.4* - затверджують нормативно-правові акти

* розроблено автором

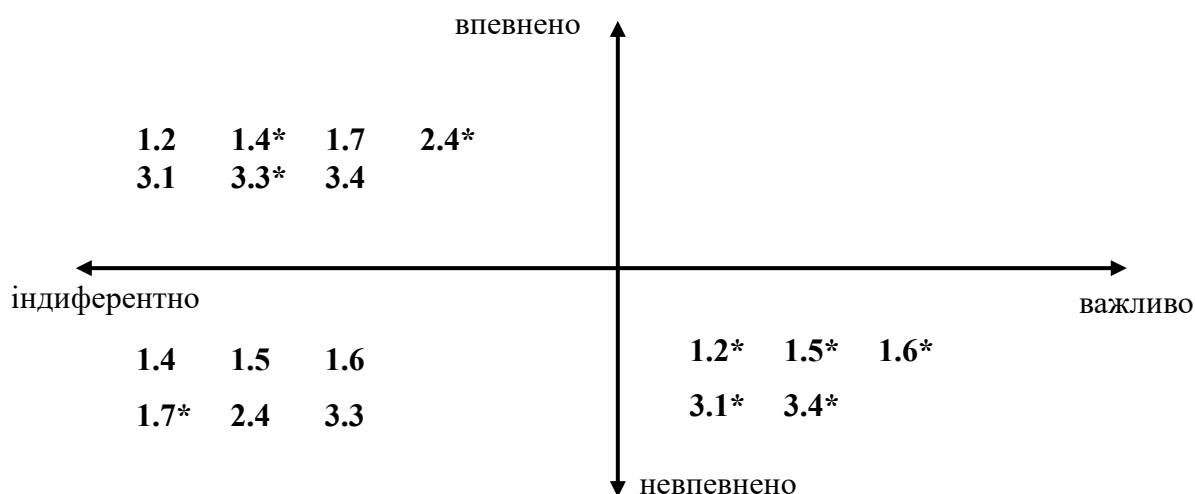

Рис. 1 Матриця позиціювання припущень та контрприпущень визначення поняття «кадрове забезпечення»

IV. Сформуємо власне визначення поняття «кадрове забезпечення»:

Кадрове забезпечення – це процес, спрямований на задоволення потреби в персоналі, з урахуванням динаміки руху кадрів, з метою досягнення високих показників діяльності підприємства.

Використана література

1. Ковальова О. П. Значення кадрового забезпечення для попередження дисфункціональності Наглядових рад підприємств / О. П. Ковальов // Економіка транспортного комплексу. – 2019. – Вип. 34. – С. 86 – 98.

2. Котельникова Ю. М. Кадрове забезпечення розвитку підприємства / Ю. М. Котельникова // Інфраструктура ринку. – 2018. – № 19. – С. 201 – 209.

3. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.

4. Mitroff I. I., Emshoff J. R. On Strategic Assumption-making: A Dialectical Approach to Policy and Planning. *Academy of Management Review*. 1979. Vol. 4, № 1. P. 1–12.

Autor: mgr Monika Raczyńska

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej,

e-mail: monika.raczynska@doktorant.wsb.edu.pl;

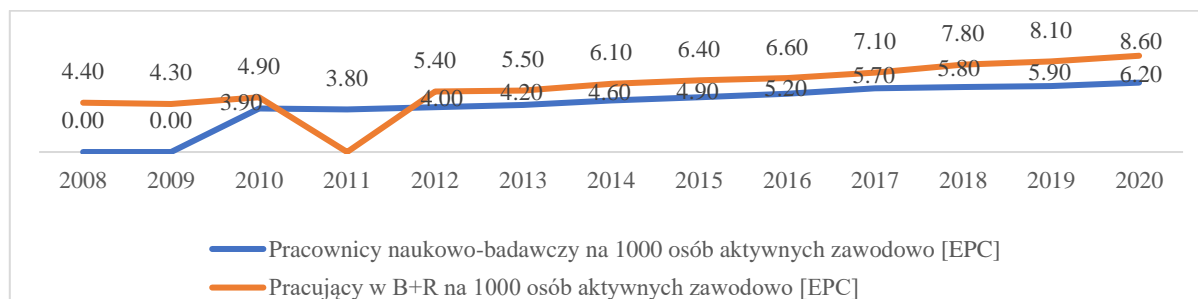
ORCID: 0000-0002-6870-3779

ANALIZA INNOWACJI W POLSCE

Słowa kluczowe: Innowacje, analiza, Polska

Wstęp: Wyniki dot. innowacji w Polsce publikuje za pomocą m.in. wskaźników Główny Urząd Statystyczny (GUS). Stosując analizę przy rozwiązywaniu danego problemu naukowego wg J. Apanowicza¹ należy dążyć do rozłożenia go na tyle części (tez, struktur, zjawisk, faktów), na ile jest to możliwe, dopuszczalne i niezbędne, by można było zgłębić (ustalić) istotę, związki przyczynowo-skutkowe i właściwości. Analizę najczęściej prowadzi się pod jakimś wyróżniającym ją kątem, to znaczy rozkłada się tylko jeden lub kilka aspektów badanych zdarzeń lub procesów, celowo pomijając inne. Wskazana jest analiza systemowa. Jej podstawę stanowi systemowe traktowanie i rozpatrywanie zjawisk i procesów jako systemu lub organizacji. W tym przypadku analizę można traktować jako metodę badawczą. **Cel:** Analiza innowacji w Polsce wybranych wskaźników Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). **Wyniki:** Główny Urząd Statystyczny (GUS) publikuje dane dotyczące innowacji w Polsce, które zaprezentowano poniżej.

Wykres 1. Dane GUS dot. pracowników naukowo-badawczych na 1000 osób aktywnych zawodowo [EPC] i pracujących w B+R na 1000 osób aktywnych zawodowo [EPC] w latach

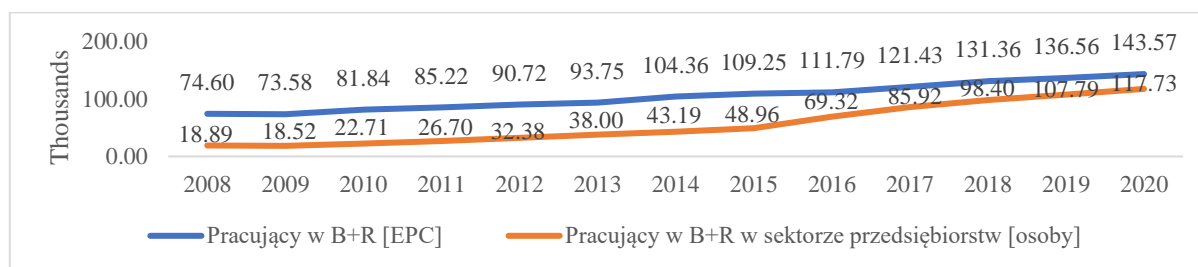
Uwagi: Brak danych dla 2011 r. w zakresie pracujących w B+R na 1000 osób aktywnych zawodowo [EPC]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

¹ J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie i habilitacyjne*, Difin, Warszawa 2005, s. 28–29.

Wykres 2. Dane GUS dot. pracujących w B+R [EPC] i pracujących w B+R w sektorze przedsiębiorstw [osoby] w latach

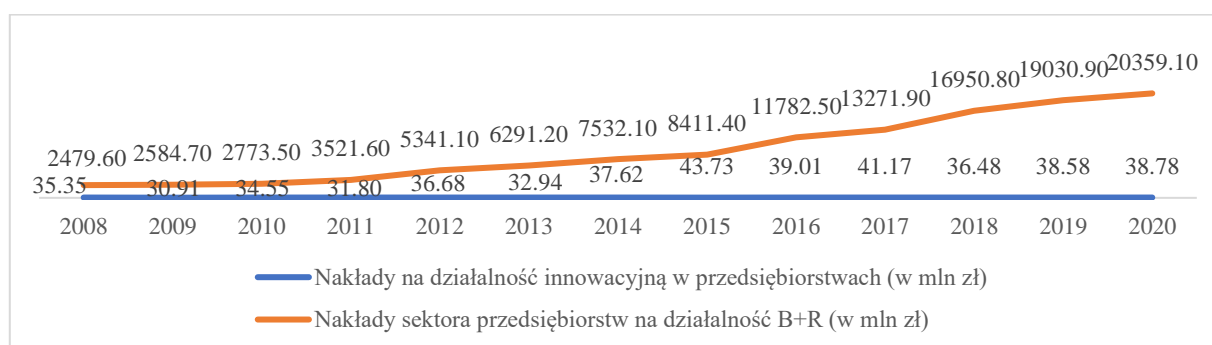

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Obserwowano (wykres ....) wg GUS wzrost „Udziału pracowników naukowo-badawczych na 1000 osób aktywnych zawodowo [EPC]”; „Pracujących w B+R na 1000 osób aktywnych zawodowo [EPC]”; „Pracujących w B+R” i „Pracujących w B+R w sektorze przedsiębiorstw”. Powyższe może przełożyć się na zwiększenie w 2020 r. liczby innowacji i przychodów przedsiębiorstw w dłuższej perspektywie czasowej.

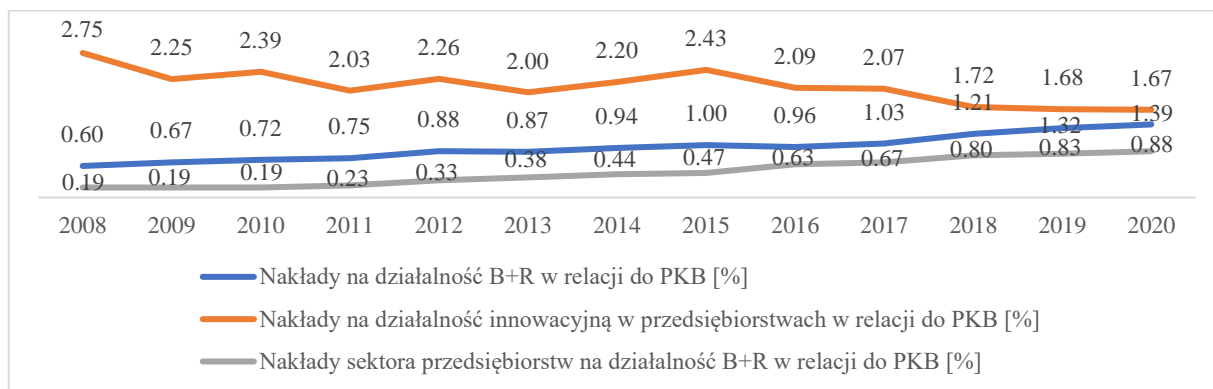
„Nakłady sektora przedsiębiorstw na działalność B+R [w mln zł]” systematycznie rosły (wykres .....). „Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach [w mln zł]” były znacznie mniejsze, w latach 2017, 2019 i 2020 r. wzrastały, a w 2016 r. i 2018 r. nieznacznie spadały.

Wykres 3. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach i działalność B+R [mln zł] w latach

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wykres 4. Nakłady na działalność B+R, innowacyjną w przedsiębiorstwach, sektora przedsiębiorstw na działalność B+R w relacji do PKB [%] w latach

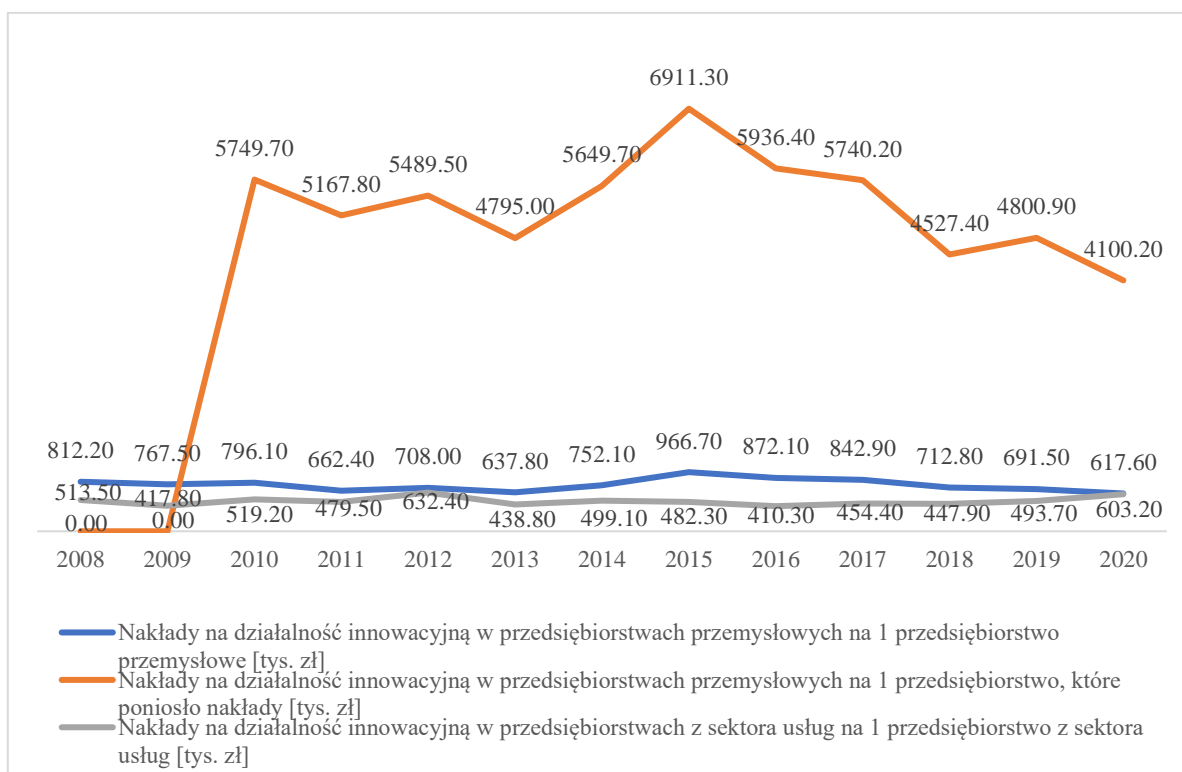

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wykres .... obrazuje spadek wartości wskaźnika od 2016 r.: „Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB [%]”, wzrost od 2017 r. poziomu „Nakładów na działalność B+R w relacji do PKB [%]”; a od 2016 r. „Nakładów sektora przedsiębiorstw na działalność B+R w relacji do PKB [%]”.

Jednak (wykres ...) w latach 2016, 2017, 2018 i 2020 spadały, a w 2019 r. wzrosły, „Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo” i „(...), które poniosło nakłady [tys. zł]”. Wzrastały natomiast w latach 2017, 2019 i 2020, a w 2015, 2016 i 2018 spadały „Nakłady na działalność innowacyjną w sektorze przedsiębiorstw usługowych [tys. zł]”.

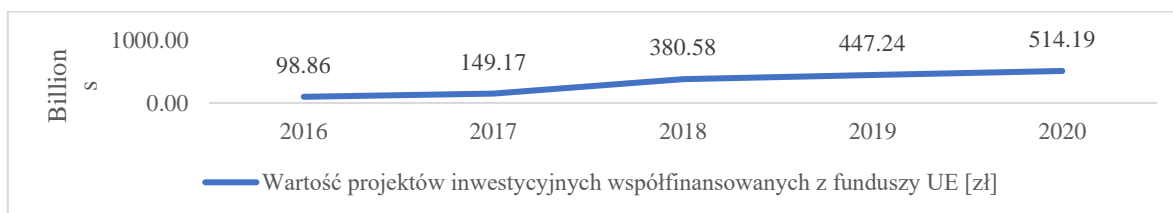
Wykres 5. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych i usług na 1 przedsiębiorstwo przemysłowe i które podniosło nakłady [tys. zł] w latach

Uwagi: Brak danych w latach 2008 i 2009 w zakresie Nakładów na działalność innowacyjną przedsiębiorstwach przemysłowych na 1 przedsiębiorstwo, które poniosło nakłady [tyś. zł]

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wykres 6. Wartość projektów inwestycyjnych współfinansowanych z funduszy UE [mld zł] w latach

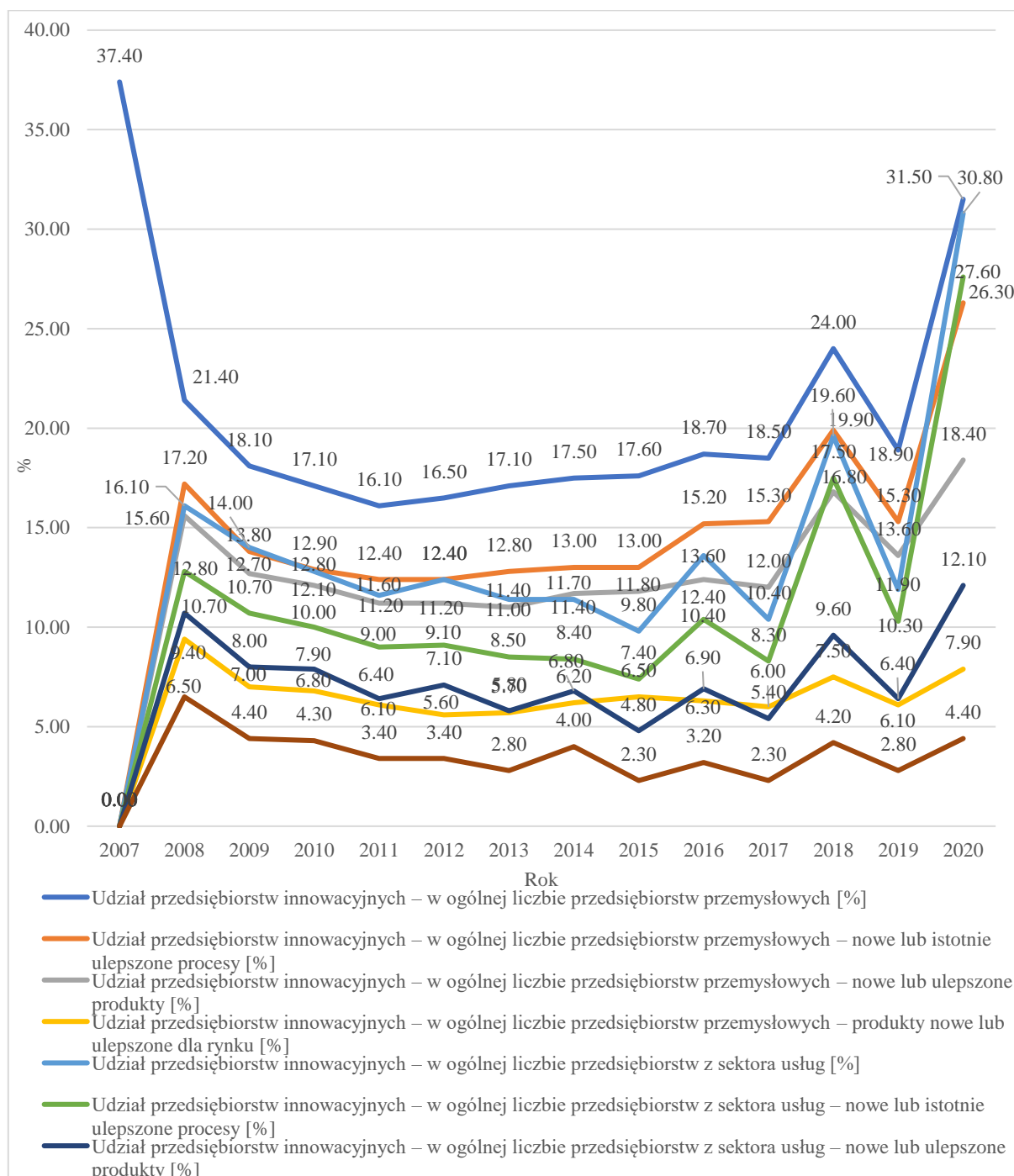
Uwagi: Brak danych w GUS za poprzednie lata (przed 2016 r.). Wartość obejmuje nie tylko projekty innowacyjne przedsiębiorstw.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wzrastała od 2016 r. „Wartość projektów inwestycyjnych współfinansowanych z funduszy UE [mld zł]”, która może przyczyniać się jednak do powstawania innowacji w różnych wymiarach.

Spadek odnotowały wszystkie wskaźniki (wykres ...) w 2019 r, a w 2017 r. (poza wskaźnikiem „Udział przedsiębiorstw innowacyjnych – w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych – nowe lub istotnie ulepszone procesy [%]”). Z wykresu ... wynika znaczny wzrost wskaźników dot. udziału przedsiębiorstw innowacyjnych w Polsce w 2018 i 2020 r., nieco mniejszy w 2017 r., natomiast znaczny spadek w 2015 r., 2017 r., 2019 r.

Wykres 7. Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w Polsce w latach

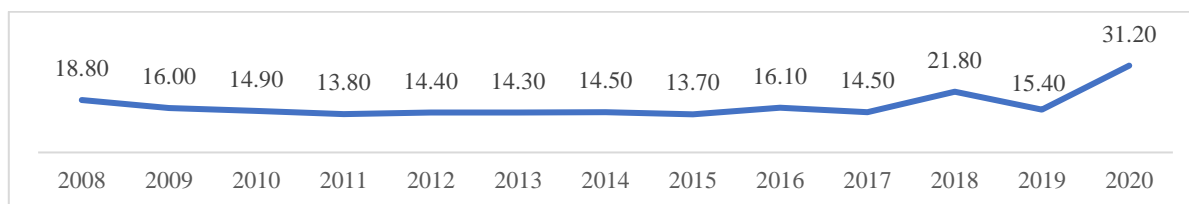

Uwagi: Brak danych dla 2007 r. w zakresie wszystkich ww. wskaźników poza wskaźnikiem Udział przedsiębiorstw innowacyjnych – w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych [%].

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

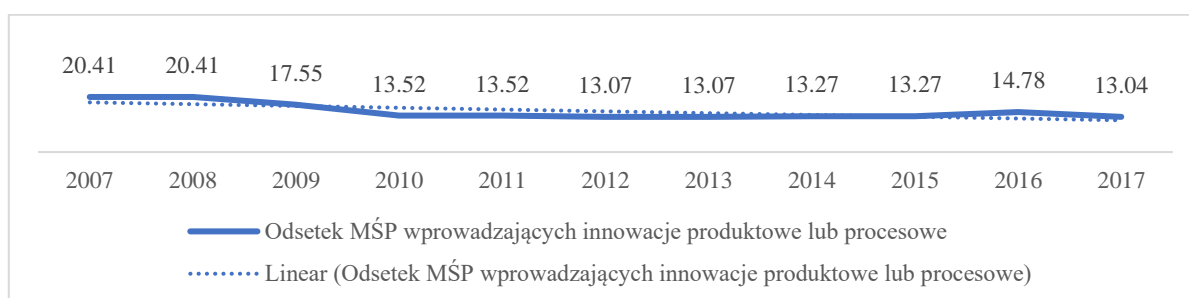
Wyniki (wykres ...) za 2020 r. i lata kolejne dot. wskaźnika „Średni udziału przedsiębiorstw innowacyjnych – w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług [%]” wymagać będą dalszej analizy. Odnotowano wzrost w 2020 r. i 2018 r. i nieznaczne w 2014 r. i 2016 r.

Wykres 88. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych – w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług [%] w latach

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wykres 9. Odsetek MŚP wprowadzających innowacje produktowe lub procesowe w latach

Uwagi: Wskaźnik nie występuje w GUS za lata późniejsze niż 2017 r.

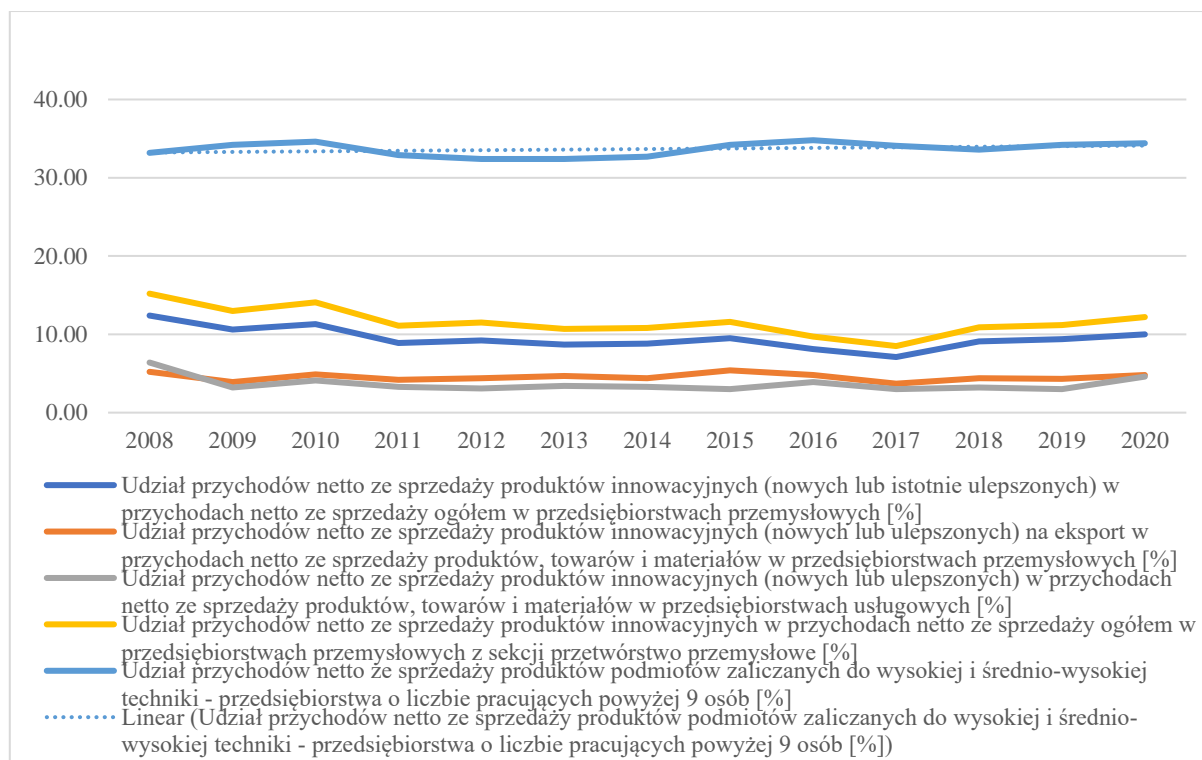
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 2.09.2020 r.]

Do 2017 r. wskaźnik „Odsetek MŚP wprowadzających innowacje produktowe lub procesowe [szt.]” wykazywał trend ujemny (wykres ....). Wskaźnik nie występuje w GUS za lata późniejsze niż 2017 r.

Z wykresów ..... wynika, że mimo wzrostu nakładów na działalność B+R, spadał (do 2017 r.) udział wdrożeń innowacji i spadał udział przychodów z tytułu innowacji. Jednak w kolejnych latach (2018, 2019, 2020) odnotowano wzrost wskaźników: „Udziału przychodów ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych z sekcji przetwórstwo przemysłowe [%]”; „Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych (nowych lub istotnie ulepszonych) w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych [%]”; „Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych (nowych lub ulepszonych) na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w przedsiębiorstwach przemysłowych [%]. Trend wzrostowy odnotował „Udział przychodów ze sprzedaży produktów podmiotów zaliczanych do wysokiej i średnio wysokiej techniki – przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 9

osób [%]”. Natomiast wskaźnik „Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych (nowych lub ulepszonych) w przychodach netto produktów, towarów i materiałów w przedsiębiorstwach usługowych [%]” odnotował wzrost w 2018 r. i 2020 r., a spadek w 2019 r.

Wykres 10. Udział przychodów ze sprzedaży produktów innowacyjnych Polsce wg GUS w latach

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, <https://strateg.stat.gov.pl> [dostęp 7.11.2022 r.]

Wnioski: Z badań wynika, że mimo wzrostu nakładów na działalność B+R, spadały nakłady na działalność innowacyjną (poza „Nakładami na działalność innowacyjną w sektorze przedsiębiorstw usługowych [tyś. zł]”), spadał (do 2017 r.) udział wdrożeń innowacji i spadał udział przychodów z tytułu innowacji (poza „Udziałem przychodów ze sprzedaży produktów podmiotów zaliczanych do wysokiej i średnio wysokiej techniki – przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 9 osób [%]”). Wyniki (wykres ...) za 2020 r. i lata kolejne dot. wskaźnika „Średni udziału przedsiębiorstw innowacyjnych – w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług [%]” wymagać będą dalszej analizy. Nie jest jasne, czy znaczny wzrost w 2020 r. i 2018 r. i nieznaczne w 2014 r. i 2016 r. przedsiębiorstw innowacyjnych jest związany z dodatkowym wsparciem krajowym i UE, realizacją projektów unijnych wdrożenia innowacji technologicznej w przedsiębiorstwach,

które są do realizacji do 2023 r. w perspektywie finansowej 2014–2020, kumulowaniem, zwłaszcza w 2020 r. (okres pandemii COVID-19), uruchamianiem innowacji wstrzymanych po spadku w 2019 r. (przewidywania przedsiębiorstw odnośnie turbulencji). Przychody z wdrażania innowacji, w zależności od specyfiki innowacji, osiągane są pewien czas po wdrożeniu, w okresie trwałości i późniejszym. Zatem finansowe wyniki wdrażania innowacji w przedsiębiorstwie mogą być widoczne w późniejszym okresie, zwłaszcza, że mogą mieć stawiane za cele nie tylko aspekt finansowy, a również społeczny, środowiskowy.

Perspektywa dalszych badań: Weryfikacja wyników w kolejnych latach, zbadania czynników wpływających na zaistniałą sytuację, wpływu agresji rosyjskiej w Ukrainie, z zastrzeżeniem, że nie powinno się promować wojny, COVID-19 w celu zwiększenia innowacyjności, działalności innowacyjnej, wdrażania innowacji, a wykorzystywać inne, nieinwazyjne metody, promujące zrównoważony rozwój.

Konflikt interesów: Nie występuje.

Referencje:

1. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie i habilitacyjne*, Difin, Warszawa 2005, s. 28–29.
2. Główny Urząd Statystyczny w Polsce.

Русин О. О., аспірант

ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет», Ужгород

oleksandr.rusyn@uzhnu.edu.ua, ORCID 0000-0002-3399-9266

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Ключові слова: цифрові інструменти, територіальні громади, електронні сервіси, сервіс «Дія».

Розвиток інформаційних технологій та зростання кількості даних, що обробляються, вимагають від державних та місцевих органів влади нових підходів до управління територіальними громадами. У зв'язку з цим набувають актуальності цифрові інструменти, які можуть відігравати важливу роль у забезпеченні ефективного та прозорого управління територіальними громадами в Україні. Вони дозволяють оптимізувати роботу органів місцевого самоврядування та поліпшити взаємодію між ними та місцевим населенням. З їх допомогою можна спрощувати процеси збору, обробки та аналізу даних, забезпечувати доступність інформації для місцевого населення, а також покращувати якість надання адміністративних послуг.

Загалом, коли ми говоримо про цифрові інструменти, їх варто розділити на національні та локальні. На національному рівні – це портал та додаток Дія, на яких громадяни в одному місці можуть знайти всі цифрові послуги. Також існує для допомоги гід по цифровим послугам, яким можна скористатися. На локальному рівні – це локальні або муніципальні послуги, які не є державними, вони надаються на місцевому рівні [1].

Використання цифрових інструментів стає все більш популярним серед територіальних громад України. Зокрема, вони допомагають у забезпеченні більш ефективної взаємодії з місцевим населенням та поліпшенням якості надання муніципальних послуг. Наприклад, більшість міських рад в Україні вже мають свої інтернет-портали та мобільні додатки, які дозволяють мешканцям міста дізнаватися про новини, події, послуги та програми місцевого самоврядування. В Україні активно

впроваджуються різноманітні електронні сервіси та портали на рівні територіальних громад. Найбільш відомими сервісами є «Дія», «ProZorro», «Vulyk», «Dia.City», «eHealth», «iGov» та інші. Ці сервіси забезпечують можливість звернення громадян до державних органів для отримання послуг та інформації в електронному вигляді, що значно зменшує час на їх отримання та робить процес більш доступним для громадян.

Зокрема, сервіс «Дія» надає можливість отримання паспорта громадянина України, реєстрацію місця проживання без відвідування державних установ та багато інших послуг [2], а система «ProZorro» надає можливість проведення електронних закупівель та забезпечує відкритість та прозорість у використанні публічних коштів [3]. «Dia.City» та інші портали допомагають громадянам та бізнесу отримати інформацію про містобудівні проекти та розробки територіальних громад.

Також використовуються електронні системи документообігу та відеоконференції для забезпечення прозорості та доступності рішень, що приймаються на рівні місцевого самоврядування. Активно використовуються кілька систем електронного документообігу, зокрема «Електронний кабінет громадянина», «Єдине вікно доступу до адміністративних послуг», «Електронний кабінет суб'єкта господарювання» та «Митний офіс».

«Електронний кабінет громадянина» дозволяє громадянам отримувати різні адміністративні послуги та перевіряти статус їхніх звернень онлайн. «Єдине вікно доступу до адміністративних послуг» дозволяє громадянам та бізнесу звертатися за адміністративними послугами до різних органів влади в одному місці. «Електронний кабінет суб'єкта господарювання» дозволяє бізнесу отримувати інформацію про стан своїх платежів та зобов'язань перед державою, а також подавати різні звіти та декларації онлайн. «Митний офіс» дозволяє електронно подавати різні документи та заявки в митниці, отримувати інформацію про рух товарів через митний кордон та багато іншого.

Крім цього, системи моніторингу та аналізу даних стали невід'ємною складовою ефективного управління територіальними громадами в Україні. Застосування таких систем дозволяє збирати, обробляти та аналізувати різні дані, що

стосуються різних аспектів управління територіальними громадами, наприклад, демографічні дані, економічні дані, дані про стан навколишнього середовища, соціальні дані тощо. Системи моніторингу та аналізу даних дозволяють управлінцям територіальних громад виявляти та аналізувати тенденції та проблеми, що потребують уваги, та приймати рішення на основі об'єктивних даних. Наприклад, аналіз даних про демографічну ситуацію допоможе управлінцям розробляти стратегії збільшення чисельності населення в територіальній громаді, а використання геоінформаційних систем - впроваджувати плани розвитку територій, забезпечувати ефективне використання земельних ресурсів, контроль над будівництвом та інфраструктурою, а також моніторинг екологічної ситуації та розробку заходів з її поліпшення.

Слід зазначити, що одним з найбільш ефективних цифрових інструментів є системи управління проектами, які дозволяють керівникам громад з легкістю контролювати роботу та ефективність різноманітних проектів, що реалізуються на їх територіях, формулювати задачі, присвоювати їм пріоритети та терміни виконання, визначати відповідальних осіб, вести комунікацію між учасниками проекту, контролювати виконання робіт та бюджету, уникнути можливих проблем та вчасно реагувати на них. Крім того, вони забезпечують високий рівень взаємодії між різними департаментами та сприяють узгодженню дій між учасниками проекту.

Ще одною невід'ємною частиною сучасної технологічної інфраструктури в багатьох територіальних громадах України стали системи відеоспостереження. Їх активно використовують для забезпечення безпеки місцевих жителів та моніторингу громадського порядку. Відеокамери розміщуються на вулицях, в парках, на зупинках громадського транспорту та інших місцях, де можуть виникнути проблеми з безпекою. Інформація з камер збирається і записується на серверах, що дозволяє оперативно реагувати на події. Системи відеоспостереження допомагають у виявленні злочинів, їх розслідуванні та притягненні винних осіб до відповідальності. Вони також забезпечують контроль за дотриманням правил дорожнього руху та заборон на в'їзд до певних зон міста, що підвищує безпеку громади.

Все це свідчить про те, що використання цифрових інструментів у територіальних громадах України є необхідним і важливим елементом для забезпечення ефективного управління та розвитку громад. Відмінність цифрових інструментів від класичних полягає в тому, що вони дозволяють ефективно збирати, аналізувати та використовувати великі обсяги даних, що дозволяє зробити більш обґрунтовані та оперативні рішення. Також можна підкреслити, що залучення цифрових технологій є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку територіальних громад України в умовах цифрової економіки. Необхідно підтримувати та просувати впровадження цифрових інструментів в управлінні територіальними громадами, сприяти розвитку цифрової інфраструктури та підвищувати рівень цифрової грамотності серед населення.

Список використаних джерел:

1. «Сергій Карелін про Електронні інструменти в територіальних громадах», n.d., «Громадський простір», <https://www.prostir.ua/?news=serhij-karelin-pro-elektronni-instrumenty-v-terytorialnyh-hromadah>
2. Міністерство цифрової трансформації України, n.d., «Послуги Дія», <https://diia.gov.ua/services>
3. Ткаченко М. М., n.d., «Про нас | ProZorro», <https://prozorro.gov.ua/about>

Сало Я. В., к.е.н.

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

saloiana35@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1066-783X>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Ключові слова: маркетингові комунікації, корпоративна соціальна відповідальність, маркетинг, екологічний маркетинг, навколишнє середовище.

Вступ. З появою концепції «екологічно відповідального бізнесу» почала зростати увага до питань екології та сталого розвитку. У контактних аудиторій підприємства постав запит на дотримання бізнесом принципів сталості та збереження довкілля. В свою чергу, бізнес стає більш відповідальним за прийняття певних рішень та – за свої дії, зокрема – за комплекс маркетингових комунікацій. Тому актуальним є дослідження сучасного комплексу маркетингових комунікацій екологічно відповідального бізнесу.

Метою роботи є аналіз теоретичних аспектів сучасного комплексу маркетингових комунікацій екологічно відповідального бізнесу та розгляд найуспішніших його реалізацій.

Результати. Однією з основних тенденцій комплексу маркетингових комунікацій є зростання важливості комунікацій із зацікавленими сторонами. Компанія повинні спілкуватися зі споживачами, інвесторами, постачальниками та іншими зацікавленими сторонами, щоб повідомляти про свої екологічні досягнення, ділитися інформацією та відповідати на запитання.

Наприклад, компанія Patagonia зробила звіти про сталий розвиток доступними для своїх клієнтів, де розповідає про свої екологічні досягнення та проблеми, з якими вони стикаються [3]. Це дає споживачам можливість купувати продукти, які були виготовлені екологічно відповідально.

Ще одна тенденція у розвитку комунікацій екологічно відповідального бізнесу – використання соціальних медіа. За допомогою соціальних медіа компанії можуть швидко та ефективно комунікувати зі своїми споживачами та іншими зацікавленими сторонами. Наприклад, компанія Coca-Cola використовує Twitter для повідомлення про свої екологічні досягнення та спільні проекти зі збереження навколишнього середовища. Крім того, компанія використовує Instagram для демонстрації своїх продуктів, виготовлених з відновлюваних матеріалів, та закликає своїх споживачів до рішучих дій щодо збереження навколишнього середовища [6].

Іншою важливою тенденцією є залучення до співпраці. Виробники можуть співпрацювати з іншими організаціями, урядовими та неурядовими структурами для досягнення спільних цілей щодо збереження навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку. Наприклад, компанія Walmart співпрацює з організаціями, що займаються охороною довкілля та зменшенням відходів, і запроваджує нові технології для зменшення негативного екологічного впливу своїх операцій.

Компанії можуть використовувати різні канали комунікації, такі як, корпоративні сайти, соціальні медіа та прес-релізи, для повідомлення про свої екологічні досягнення та цілі. Крім того, важливо створювати структури та процеси, які дозволяють ефективно взаємодіяти із зацікавленими сторонами та забезпечувати відкритість та прозорість у відносинах з ними. Окрім цього, компанії можуть сприяти екологічній освіті та підвищенню свідомості про сталість та збереження навколишнього середовища [1]. Це можна зробити через проведення навчальних заходів та кампаній, в яких розповідається про екологічні проблеми та способи їх розв'язання. Наприклад, компанія Unilever запустила кампанію «Краса, що змінює світ», в якій пропонує використання продуктів з екологічно відповідальних джерел та розповідає про проблеми з відходами та способи їх зменшення.

Іншим прикладом є компанія Tesla, яка займається виробництвом електромобілів та акумуляторів, що допомагають зменшити забруднення повітря та вплив на кліматичні зміни. Tesla активно використовує соціальні медіа та інші канали комунікації для повідомлення про свої досягнення та взаємодії зі своїми клієнтами та

іншими зацікавленими сторонами. Можна стверджувати, що екологічно відповідальний бізнес та ефективна комунікація є ключовими факторами для досягнення стійкості та збереження довкілля. Це дає змогу компаніям не лише зменшити свій екологічний вплив, а й забезпечити підтримку та лояльність своїх клієнтів та інших зацікавлених сторін.

Хоча екологічно відповідальний бізнес та ефективна комунікація мають великий потенціал для забезпечення стійкості та збереження довкілля, вони також стикаються з низкою викликів і перешкод [2]. Один з основних викликів – це складність вимірювання та оцінки екологічного впливу компанії та її продуктів. Це може бути особливо складно для компаній, які мають складний ланцюжок поставок і використовують різні матеріали та процеси виробництва. Крім того, не завжди очевидно, як виміряти та оцінити позитивний екологічний вплив компанії, такий як зменшення рівня забруднення повітря. Інший виклик полягає в тому, що екологічно відповідальний бізнес може бути менш прибутковим у короткостроковій перспективі. Наприклад, компанії можуть нести витрати на впровадження нових технологій та інноваційних рішень, що може знизити їхню прибутковість на початкових етапах.

Важливою складовою розвитку екологічно відповідального бізнесу є концепція соціальної відповідальності, сутність якої полягає у тому, що метою компанії, окрім фінансового прибутку, є допомога суспільству. Корпоративна соціальна відповідальність — це філософія управління, згідно якої компанія враховує соціальні та екологічні проблеми у своїх бізнес-операціях і взаємодію з зацікавленими сторонами [5]. У сучасному соціально свідомому середовищі працівники компанії та клієнти цінують роботу та витрачають гроші на підприємства, які віддають перевагу впровадженню принципів корпоративної соціальної відповідальності у свою діяльність. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність компанії вимагає від неї дотримання кодексу етики та покращення якості трудового життя та якості життя населення. Кожен бізнес самостійно приймає рішення про запровадження корпоративної соціальної відповідальності у свою діяльність, ця концепція дозволяє створити баланс між економічними, екологічними, етичними та соціальними проблемами бізнесу.

Екологічне управління ґрунтується на основі екологічної політики організації та передбачає поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення. Декларуючи власну екологічну політику і впроваджуючи її на практиці через систему екологічного управління, компанія ліквідує формалізм адміністративно регульованої природоохоронної діяльності. З моменту проголошення власної екологічної політики, екологічний компонент діяльності компанії перестає бути примусовим «додатком» до її основної діяльності. Адже цим самим компанія підтверджує, що встановлення цієї політики та її впровадження є наслідком її прямих інтересів.

Стратегії збереження біорізноманіття також є основою іншої тенденції – відповідального споживання та виробництва, у якому вітається лише зменшення відходів та природних ресурсів. Навіть краще, все це створює циркулярну економіку, яка набирає обертів, оскільки відходи з одного сектору стають сировиною в іншому. У 2020 р. Європейська комісія прийняла План дій із кругової економіки в рамках Green Deal [4].

В основі плану лежить створення екологічно чистих продуктів, підвищення обізнаності споживачів, зменшення відходів і стимулювання певних галузей до участі в циркулярній економіці: електроніка та ІТ, акумулятори та транспортні засоби, упаковка, пластик, текстиль, будівництво, харчова промисловість. Загалом у плані перераховано 35 заходів, першим з яких є пропозиція оновити законодавство про акумулятори, включаючи переробку акумуляторів на цінну сировину. Якщо ЄС націлений на це, іншим компаніям за межами ЄС доведеться подумати про свої виробничі стратегії та про те, як перейти до відповідального виробництва. Подібним чином щороку викидається електроніка на 10 млрд. дол., яка містить важкі метали. Втрати продовольства через неправильне зберігання та транспортування становлять 400 млрд. дол., а з іншого боку, є країни, де проблема голоду є надзвичайно гострою. Ось чому компанії повинні подумати та змінити свої бізнес-моделі, щоб наблизити їх до сталого розвитку через відповідальне виробництво та споживання.

Висновки. У світі, де стійкість і збереження довкілля стає дедалі актуальнішою темою, екологічно відповідальний бізнес та ефективна комунікація відіграють дедалі

важливішу роль. Компанії, які здійснюють екологічно відповідальну діяльність та ефективно спілкуються зі своїми клієнтами та іншими зацікавленими сторонами, можуть отримати значні переваги: забезпечення лояльності клієнтів, покращення своєї репутації. Для того, щоб забезпечити ефективну комунікацію та розвиток екологічно відповідального бізнесу, компанії мають ретельно дослідити свій екологічний вплив і зосередитися на зменшенні негативного впливу на довкілля. Крім того, важливим є встановлення метрики для вимірювання та оцінки ефективності екологічно відповідальної діяльності компанії та її продуктів. Незважаючи на складнощі та виклики, екологічно відповідальний бізнес та ефективна комунікація мають великий потенціал для забезпечення стійкості та збереження довкілля.

Список використаних джерел

1. Бобровська Н. В., Костирко А. Г. (2016) Екологічна свідомість у використанні природних ресурсів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* Вип. 249. С. 37-44.
2. Грішнова О. А., Думанська В. П. (2011) Екологічний вектор соціальної відповідальності. *Економіка і управління.* № 3. С. 32–38.
3. Зелений маркетинг у соцмережах. URL: <https://marketer.ua/ua/green-social-media-marketing/> (дата звернення: 08.04.2023).
4. Перший рік Green Deal: як Україна інтегрується у нову екологічну політику ЄС URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/12/21/7117835/> (дата звернення: 08.04.2023).
5. Розвиток майбутнього: як екологічний і соціальний підхід сприяє сталому розвитку компанії. URL: <https://mind.ua/publications/20218003-rozvitok-majbutnogo-yak-ekologichnij-i-socialnij-pidhid-spriyae-stalomu-rozvitku-kompaniyi> (дата звернення: 08.04.2023).
6. Як СОСА-COLA допомагає створити світ без відходів. URL: <https://www.coca-cola.ua/do-good/world-without-waste/our-strategy/world-without-waste> (дата звернення: 08.04.2023).

ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ключові слова: експорт, експортери, інституції, інструменти підтримки.

Повномасштабна військова агресія розпочата проти України поставила перед державою небачені досі виклики, серед яких у економічній площині слід виокремити втрату експортних можливостей та ризику втрати експортних ринків. Додатковими перешкодами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни стали [1]: фізична втрата активів та людських ресурсів, логістичні проблеми, зокрема черги на західних кордонах України, закриття морських торгових шляхів, складні митні формальності та корупція на митниці, неможливість задовольнити попит на зовнішніх ринках, падіння попиту на продукцію підприємства, а також необхідність розширення географії експорту, особливо для тих експортерів, які працювали на ринок країн СНД.

Підтримка експортної діяльності українського бізнесу в умовах активних військових дій потребує використання системи ефективних інструментів. На інституційному рівні підтримка та розвиток експортної діяльності проводиться Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки України, Міністерство зовнішніх справ тощо, які здійснюють реалізацію стратегічно-програмних документів підтримки експортної політики, дипломатичну підтримку українських експортерів, працюють над розширенням географії ринків збуту, стимулюванням галузевої диверсифікації експорту тощо. Кабінет Міністрів в окремих випадках здійснює регулювання обсягів експорту продукції шляхом запровадження ліцензування та квот з метою збереження рівноваги на внутрішньому ринку. Зміни правил щодо експорту окремих видів продукції були запроваджені у 2022 р. у зв'язку з військовою агресією, продовжені у 2023 р. [2] та поширюються на окремі групи товарів, серед яких паливо-

мастильні матеріали, природній газ, деревина, дорогоцінні метали, також вводиться ліцензування на низку сільськогосподарських товарів. Такі обмеження є виправданими з огляду на ситуацію у якій опинилися економіка, однак вони здійснюють негативний вплив на посилення експортного потенціалу держави в цілому.

Відповідно до розпорядження Кабінет міністрів України утворено Державну установу Офіс з розвитку підприємництва та експорту [3] (функціонує з 2015 р. (утворений на базі Офісу з просування експорту України)). Метою його діяльності є підтримка малого та середнього бізнесу у частині налагодження співробітництва із закордонними бізнес-партнерами, розвиток експортних компетенцій українського бізнесу, а також промоція українських товарів та послуг. На базі Офісу з розвитку підприємництва та експорту формується мережа центрів підтримки підприємництва Дія.Бізнес [4]. В умовах російсько-української війни Офісом розроблені наступні інструменти підтримки експорту (станом на початок 2023 р.):

Biz For Ukraine [5] ініціатива спрямована на сервісні компанії у секторах ІТ, креативна індустрія, консалтинг, інжиніринг та інші компанії, що можуть надавати послуги дистанційно. The Supply Chain Resilience (SCR) platform ініціатива створена для подолання розірваних ланцюгів постачання спричинених військовою агресією шляхом пошуку міжнародних партнерів, захисту міжнародних ланцюгів постачання (збереження, реструктуризація, зміна існуючих), пошук необхідних складових для підтримки виробництва. Ключовими галузями та секторами на які спрямована ініціатива стали агровиробництво, будівельна галузь, сектор ІТ, цифрових послуг, електроніки, легка промисловість, енергоємні галузі промисловості, охорона здоров'я, мобільність та транспорт, сировина, відновлювані джерела енергії тощо.

Ukrainian Food Platform [6] – Інтернет сервіс спрямований на підтримку харчової промисловості, шляхом пошуку імпортерів та просування харчових продуктів на закордонних ринках, що здійснюється шляхом прямого контакту між експортером та імпортером. Станом на початок 2023 р. платформа налічувала понад 100 компаній, що мали потенційні можливості для збільшення обсягів експорту своєї продукції. Do Business With Ukrainians платформа спрямована на просування малого

та середнього підприємництва за кордоном. В2В-платформа дає можливість активізувати співпрацю іноземних компаній з перевіреним малим та середнім бізнесом з України. Підтримка експортної діяльності також здійснюється через Центри підтримки експорту у регіональних Торгово-промислових палатах [7], зокрема шляхом надання послуг консультативного, освітнього та аналітичного характеру. Крім того важливим інструментом підтримки та стимулювання експортної активності, що широко використовується у світовому досвіді є використання послуг Експортно-кредитного Агенства (ЕКА). Використання інструменту ЕКА є ефективним для підтримки національного експорту, особливо високотехнологічної продукції, а також галузей, що є пріоритетними для розвитку економіки. Експортно-кредитні агентства можуть перебувати у державній, приватній або змішаній власності. Найвідомішими державними експортно-кредитними агентствами є Eximbank (США), NEXI (Японія), ECGD (Великобританія). Змішану форму власності мають SBCE (Бразилія), CESCE (Іспанія), SEK (Швеція), ECGE (Єгипет), приватними є експортно-кредитні агентства – Euler Hermes (Німеччина), COFACE (Франція), Atradius (Голландія), також приватні ЕКА в Португалії, Литві, Греції, Австрії та Аргентині. Однак, навіть повністю приватні експортно-кредитні агентства здійснюють підтримку експортерів за державний рахунок і під чітким державним контролем [8].

В Україні процес створення інституції ЕКА розпочався у Законі «Про зовнішньоекономічну діяльність» ще у 1992 р., однак реальний процес розпочався у 2018 р. із Постанови Кабінету Міністрів [9] якою було утворено ЕКА у форма ПрАТ зі статутним капіталом у 200 млн грн. Однак, фактично працювати ЕКА розпочала лише у 2022 р. коли із початком повномасштабної війни потреба у підтримці експортерів набула особливої актуальності. Відповідно до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» [10] Кабінетом Міністрів України створено ПрАТ «Експортно-кредитне агентство» (ЕКА) яке стало учасником фінансового ринку України нового типу діяльність якого регулюється НБУ. Метою діяльності ЕКА є стимулювання експорту товарів, робіт, послуг українського походження, шляхом здійснення страхування, перестраховування, надання гарантії за

договорами, які забезпечують розвиток експорту. ЕКА страхує експорт всіх робіт, послуг українського походження; експорт товарів згідно з УКТ ЗЕД з урахуванням обмежень, встановлених статтею 8 Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» в редакції від 24.03.2022. У 2023 р. ЕКА пропонує різні види підтримки для експортерів та українських банків.

За період 2020-2023 рр. ЕКА було укладено 62 угоди на загальну суму 146,465 млн грн., 3,34 млн євро та 532 тис. дол США. [11]. У 2022 р. було укладено 46 угод, а обсяг отримано фінансування від ЕКА склав 247,668 млн грн., у 2023 р. укладено 8 угод за якими надано підтримки на 26,5 млн грн. Відповідно до опитування підприємців (станом на січень 2023 р.) допомогою Офісу з розвитку підприємництва та експорту скористалися 4,2% опитаних, фінансуванням експорту через ЕКА лише 0,2% [12]. За підсумками роботи ЕКА можна зробити висновок, що зростає необхідність нарощування кількісно-якісних показників роботи інституції, із розширенням підтримки видів діяльності, що виробляють товари із високою часткою доданої вартості. Необхідним також є збільшення обсягів фінансування, зокрема статутного капіталу та ресурсів, зокрема шляхом залучення МФО, випуску боргових паперів ЕКА (під гарантії уряду), відкриття лімітів на перестраховання за кордоном, збільшення лімітів страхування, а також розгортання нових програм страхування воєнних ризиків за інвестиціями в Україні [13].

Як бачимо, система підтримки та стимулювання експортної активності підприємницької діяльності в Україні перебуває на етапі становлення та розвитку. Відтак, особливу увагу слід звернути на розвиток інструментів пріоритетної підтримки експорту товарів та послуг із високою часткою доданої вартості, оскільки більшість українських виробників такої продукції не спроможні самостійно організувати кредитування збуту своєї продукції на світовому ринку, особливо в умовах нестабільності та обмеженості фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Основні економічні тенденції та очікування в січні 2023 р. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/wordpress/>.
2. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік. Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 27.12.2022 № 1466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1466-2022-%D0%BF#Text>.
3. Офіс з розвитку підприємництва та експорту. URL: <https://business.diaa.gov.ua/eero>.
4. Дія. Бізнес. URL: <https://business.diaa.gov.ua/pro-ofis>.
5. Biz For Ukraine. URL: <https://www.bizforukraine.com/>.
6. Ukrainian food platform. URL: <https://ukrainian-food.com.ua/>.
7. Підтримка експорту. URL: <https://ucco.org.ua/services/zovnishn-oiekonomichna-diiial-nost>.
8. Шаров О.М. Забезпечення повноцінного функціонування Експортно-кредитного агентства (ЕКА) України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zabezpechennya-povnocinnogo-funkcionuvannya-eksportno-kreditnogo-agentstva>.
9. Питання утворення Експортно-кредитного агентства. Постанова Кабінету Міністрів України; Статут, Положення, Порядок від 07.02.2018 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2018-%D0%BF#Text>.
10. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності Закон України від 20.12.2016 № 1792-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text>.
11. Укладені угоди страхування, перестраховання, гарантування, компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами. URL: <https://www.esa.gov.ua/publicna-informacziya/ukladeni-eka-ugody/#.ZBsN8cLP2Uk>.
12. Дослідження стану бізнесу в Україні. Січень, 2023. 79. URL: https://business.diaa.gov.ua/uploads/5/28594-stan_ta_potrebi_biznesu_v_umovah_vijni_rezul_tati_opituvanna_v_sicni_2023_roku.pdf.

13. Гетманцев Д. Рецепт стрімкого розвитку української економіки й порятунку експорту. URL: <https://forbes.ua/money/retsept-strimkogo-zrostannya-eksportu-ta-ekonomiki-vid-danila-getmantseva-za-pidsumkami-dialogu-z-biznesom-na-samiti-eksporteriv-forbes-21032023-12520>.

Солоненко Юлія Валеріївна, к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця
u.solonenko@donnu.edu.ua   ORCID 0000-0003-1696-2151

Щур Дмитро Анатолійович, здобувач вищої освіти
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця
shchur.d@donnu.edu.ua   ORCID 0000-0002-0287-1104

ПОГІРШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Через зовнішньоекономічні чинники у сучасності економічна ситуація не сприятлива для підприємств. Складнощі із інвестуванням та розробкою нових проектів, оновленням устаткування та виробничої інфраструктури виникають постійно під впливом інфляції та зростання вартості інноваційних технологій. Крім того, знижується рівень платоспроможності населення, що за умови неналежної цінової політики може знизити чистий прибуток підприємства. Саме тому для успішної діяльності виробництва у даний період необхідно вміти аналізувати його фінансовий стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий стан підприємства досліджували вітчизняні вчені: Б.І. Левчук, В.А. Коваль, К.В. Кіптик, А.С. Святенко, А.Є. Лобойко. Аналіз систем показників для визначення погіршення фінансового стану та банкрутства підприємства здійснювали наступні закордонні науковці: В. Бівер, Е. Альтман, Р. Ліс, Р. Таффлер, Г. Спрінгейт [1].

Мета дослідження. Визначити показники, які ідентифікують за допомогою експрес-аналізу фінансовий стан підприємства та допоможуть розробити систему рекомендацій щодо покращення стану досліджуваного підприємства.

Основна частина. Фінансовий стан підприємства – це оцінка визначення фінансового здоров'я підприємства в певний момент часу, яка відображається в його

фінансових звітах [3]. Знання фінансового стану підприємства дозволяє його керівництву приймати рішення щодо подальшого розвитку бізнесу, прогнозувати прибутки та визначати ризики, пов'язані з діяльністю підприємства. Також, оцінка діяльності підприємства важлива для інвесторів та кредиторів, які мають бажання зрозуміти можливі ризики при здійсненні фінансових операцій з підприємством.

Одними з найважливіших показників діагностики фінансового стану є : коефіцієнт зносу основних засобів, фондвіддача основних засобів, рентабельність активів, коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт покриття загальний, коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів, коефіцієнт платоспроможності. Здійснимо розрахунок та аналіз визначених показників для підприємства ПрАТ «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»». Зобразимо у таблиці 1 та дослідимо дані необхідні для розрахунку системи показників.

Таблиця 1 - Показники діяльності ПрАТ «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»» у 2020-2021 р.

Назва	Умове позначення	Базовий рік (тис.грн)	Звітний рік (тис.грн)
Сума зносу основних засобів	З	303 508	350 070
Первісна вартість основних засобів	ПВ	663 600	689 901
Виручка від реалізації продукції	ВР	311 305	342 530
Основні засоби (залишкова вартість)	ОЗ	360 092	339 831
Чистий прибуток	ЧП	4 399	5 550
Активи	А	440 855	442 949
Оборотні активи	ОА	80 681	103 097
Поточні зобов'язання	ПЗ	43 254	40 502
Довгострокові зобов'язання	ДЗ	3 511	2 807
Власний капітал	ВК	394 090	399 640

Джерело – [2]

З таблиці один можна констатувати, що у звітному році знос основних засобів збільшився. Також, відбулось оновлення фондів в результаті якого зросла їх первісна вартість. У порівнянні з базовим роком зросли : виручка від реалізації продукції, чистий прибуток, активи, оборотні активи та власний капітал – виявленні підвищення позитивні для фінансового стану, конкурентоспроможності та стійкості підприємства у несприятливих ринкових умовах. Знизився рівень довгострокової та

короткострокової заборгованості, що, безумовно, позитивно для підприємства. Негативним є зниження залишкової вартості основних засобів.

У таблиці 2 зображені формули для розрахунку та нормативні значення показників.

Таблиця 2 - Алгоритм розрахунку базових показників фінансового стану

Показник	Алгоритм розрахунку	Нормативне значення
Коефіцієнт зносу основних засобів	$\frac{З}{\frac{ПВ}{ВР}}$	Менше 0,5
Фондовіддача	$\frac{ВР}{(ОЗбаз + ОЗзв)/2}$	Більше 0
Рентабельність активів	$\frac{ЧП}{А} * 100\%$	Більше 0,05
Коефіцієнт оборотності активів	$\frac{ВР}{(Абаз + Азв)/2}$	Більше 0
Коефіцієнт покриття загальний	$\frac{ОА}{\frac{ПЗ}{ВК}}$	1-1,5
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	$\frac{ДЗ + ПЗ}{ВК}$	Менше 1
Коефіцієнт платоспроможності	$\frac{ВК}{ДЗ + ПЗ}$	Більше 1

Джерело : – [3]

Коефіцієнт зносу основних засобів характеризує розмір частини вартості основних засобів, котра була списана на витрати виробництва. Він допомагає визначити рівень зносу основних засобів та розраховується як відношення суми зносу до первісної вартості.

Фондовіддача дозволяє оцінити ефективність використання основних засобів.

Рентабельність активів висвітлює рівень прибутку отриманого підприємством з кожної гривні вкладеної в активи. Вона оцінює ефективність використання активів.

Коефіцієнт оборотності активів показує потенціал підприємства щодо одержання прибутку за наявної структури капіталу [3].

За коефіцієнтом покриття здійснюється аналіз загальної ліквідності та визначається відношення поточних активів до поточної заборгованості, що дозволяє визначити число одиниць поточних активів, яке припадає на одну грошову одиницю

поточних зобов'язань. За даним коефіцієнтом аналізують достатність оборотних коштів для виплати власних боргів.

Відношення загальної заборгованості до власного капіталу висвітлює коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів. Він повинен бути меншим за одиницю.

Коефіцієнт платоспроможності дозволяє оцінити наскільки негативні фактори можуть бути знижені шляхом надходженням коштів, щоб при цьому підприємство могло здійснювати необхідні платежі [3].

Таблиця 3 - Система показників для ПрАТ «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»»

Назва	Базовий рік	Звітний рік	Відносне відхилення звітнього року від базового	
			Абс. Знач. (+)	У %
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4574	0,5074	0,05	10,93
Фондовіддача	0,87	0,98	0,11	12,65
Рентабельність активів	0,998	1,25	0,252	25,25
Коефіцієнт оборотності активів	0,72	0,78	0,06	8,33
Коефіцієнт покриття загальний	1,87	2,55	0,75	7,36
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	0,12	0,11	-0,01	8,33
Коефіцієнт платоспроможності	8,42	9,23	0,81	9,62

Джерело – [2]

Проаналізувавши показники таблиці 3 можна констатувати, що коефіцієнт зносу основних засобів у звітному році перевищив нормативний показник на 0,0074. Показник 2020 року за даним параметром знаходився у межах нормативного значення. За фондовіддачею ефективність використання основних засобів зросла на 12,65% та знаходиться у нормі. Рентабельність активів позитивна. Відбулось підвищення згаданого показника аж на 25,25 %. У 2021 році порівняно з 2020 оборотність активів збільшилась на 0,06 (8,33%). Даний параметр більший за 0 та є оптимальним. Коефіцієнт покриття перевищує норму під час всього періоду дослідження. Зростання коефіцієнта у 2021 році порівняно з 2020 склало 7,36 %. Еталонним для підприємства є показник коефіцієнту співвідношення позикових і власних засобів, що свідчить про правильне планування діяльності виробником. У звітному період згаданий показник покращився на 8,33%. Коефіцієнт

платоспроможності задовільний. Рівень платоспроможності ПрАТ «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»» у 2021 році підвищився. У наявній ситуації доцільно:

-здійснити впровадження інноваційних технологій шляхом використання наявного потенціалу платоспроможності;

-продати застаріле устаткування задля вивільнення коштів та успішного проведення процесів модернізації;

-аналіз нових прибуткових продуктів та технологій їхнього створення, щоб нове устаткування було придатним не лише для виробництва наявного товарного асортименту, а й для можливого його розширення;

-побудова стратегії розвитку для підтримки наявного фінансового стану, розвитку підприємства та мінімізації наявних ризиків.

Висновок. Отже, підбір системи показників для визначення фінансового стану дозволив виявити проблемні аспекти ПрАТ «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»». До них можна віднести: застарілість устаткування. Проаналізовано, що підприємство потребує впровадження інновацій та модернізації устаткування. Безумовно, зараз складний час для впровадження інновацій і даний процес тимчасово погіршить фінансовий стан підприємства, проте відсутність дій щодо вирішення знайденої проблеми можуть спричинити відсутність можливості її вирішення за ще більш негативних умов у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Марусяк Н.Л., Пильнюк Д.О. Банкрутство підприємства: сутність, причини та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. С. 23-27.

2. Clarity project. Річна фінансова звітність *Приватне Акціонерне Товариство «Кременчуцька Кондитерська Фабрика «Рошен»»*. URL: <https://clarity-project.info/>

3. Бегун С.І., Особливості аналізу фінансового стану підприємства в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 4. С. 36-42.

Стамат В.М. – кандидат економічних наук, доцент,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв,
vmkolesnyk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5789-4023

Калашников І.С. – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м.
Миколаїв, i.kalashnikov158@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Ключові слова: менеджмент, сучасні технології менеджменту, ефективність менеджменту, інформаційні та комунікаційні технології.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена тим, що за сучасних умов господарювання, управління втрачає свою методичну та технологічну сутність, перетворюючись на мистецтво оригінальних творчих задач. Враховуючи дані тенденції, українська наука управління повинна сформулювати та використовувати такі технології менеджменту, які будуть мати високий рівень ефективності та базуватися на вітчизняних традиціях управління.

Метою роботи є проведення оглядового аналізу поняття сучасних технологій менеджменту, їх змісту та реалізації, а також виявлення тенденцій розвитку сучасних технологій менеджменту, які можуть бути застосовані на українських підприємствах.

Результати. Менеджмент як специфічний вид діяльності та його конкретні технології займають значне місце у функціонуванні українських підприємств. Необхідно відзначити, що ефективна система менеджменту є ключовим фактором успіху українських підприємств на глобальному ринку, який характеризується високим ступенем конкурентної боротьби та швидкою динамікою розвитку. При цьому важливо враховувати, що для підвищення ефективності менеджменту українських підприємств необхідно проводити ретельний відбір існуючих технологій менеджменту за певними критеріями, які, зокрема, відображають можливість застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у рамках обраної

методології. Для виживання підприємствам необхідно використовувати найактуальніші технології менеджменту.

Головним завданням управління організації є успішне досягнення її цілей. Тому грамотний вибір технології реалізації менеджменту безпосередньо впливає на можливість зростання та розвитку організації у перспективі. Сучасна наука управління містить досить широкий спектр технологій управління. При цьому ефективність їх застосування здебільшого залежить від конкретних ситуаційних факторів, що впливають на організацію зсередини чи зовні. З іншого боку, необхідно враховувати масштаб діяльності організації. Отже, значним аспектом дослідження управлінської практики є визначення глобальних тенденцій розвитку конкретних технологій менеджменту та оцінка їхньої ефективності у певних умовах. В результаті проведення таких досліджень технології менеджменту вдосконалюються та адаптуються до конкретних галузей та умов української економіки. При цьому апробація сучасних технологій менеджменту на практиці має призводити до оптимізації методології застосування певної технології менеджменту та знаходження результативних способів досягнення цілей організацій.

Менеджмент є значним інтеграційним процесом, який передусім забезпечує успішне функціонування будь-якої організації. Як відомо, менеджмент включає кілька специфічних функцій та підпроцесів, які визначають його зміст як специфічний вид діяльності. Ряд авторів, що досліджують процеси управління, давали різні визначення цього терміну. Але, на нашу думку, необхідно орієнтуватися на максимально загальне визначення, яке охоплює максимальну кількість його характерних рис. Менеджмент «...являє собою сукупність прийомів та методів цілеспрямовані на об'єкт задля досягнення певного результату...» [1, с. 68].

На даний момент у науковій літературі сформувався кілька підходів щодо визначення поняття «технологія менеджменту». На думку деяких авторів, технологія менеджменту (управління) є «сукупністю характерних прийомів і способів здійснення функцій за допомогою логічно послідовної роботи з інформацією та застосування елементів активізації діяльності підлеглих з метою найбільш

ефективного прийняття та реалізації рішень» [2, с. 12]. Дане визначення показує найбільш характерні аспекти, властиві технології менеджменту, а саме:

- метою застосування даної технології є надання процесу управління раціонального характеру з погляду поставлених цілей;
- застосування технології менеджменту призводить до розчленування процесу управління на взаємозалежні стадії.

Інші автори визначають технологію менеджменту (управління) як послідовне, доцільне, своєчасне, раціональне та успішне вирішення проблем, що виникають у діяльності організацій на поточний момент або на довгострокову перспективу [3, с. 158]. Прихильники такого підходу вважають, що технологія управління охоплює як процес розробки управлінського рішення, так і реалізацію цього рішення.

Крім того, існує думка, що технології менеджменту це «...набір методів та інструментів, що дозволяє організаціям управляти активами для створення конкурентної переваги...» [4]. В якості елементів вони включають різні методи для пошуку і обробки інформації, прийоми ефективного впливу на співробітника, принципи управління і системи контролю. Прихильники більш універсального підходу до визначення технології менеджменту вважають, що це «методи, прийоми, способи, порядок, регламент виконання процесу управління, які відображають послідовність і взаємозв'язок процедур, операцій і етапів, що складають цей процес» [5, с. 68]. Метою створення та застосування технологій менеджменту є вдосконалення процесів управління, підвищення їхньої ефективності.

Отже, з урахуванням наведених вище визначень сформулюємо авторське визначення технології менеджменту з урахуванням синтезу найбільш характерних рис цього економічного феномена. Технологія менеджменту (управління) – це сукупність методів і прийомів управління, які вибудовані у технологічний ланцюжок і дозволяють доцільно, своєчасно та раціонально досягати цілей організації шляхом послідовного здійснення основних функцій менеджменту підвищення ефективності діяльності організації загалом.

Наукова література на даний момент містить багато альтернативних думок щодо видів технологій менеджменту та їх класифікації. Деякі автори виділяють

наступний перелік технологій менеджменту: 1) технології управління персоналом; 2) технології управління якістю; 3) технології структурування бізнес-процесів управління; 4) технології операційного управління, технології управління виробництвом, логістичні технології; 5) технології стратегічного управління [6, с. 304].

Інші автори виділяють таку класифікацію технологій менеджменту: 1) управління за цілями [7]; 2) управління за результатами [8, с. 146]; 3) управління з урахуванням споживчих інтересів [9, з. 317]; 4) управління з урахуванням активізації роботи персоналу [1, з. 324]; 5) управління у виняткових ситуаціях [10, с. 112]; 6) управління шляхом перевірок та вказівок [1, с. 333.]; 7) управління з урахуванням «штучного інтелекту» [10, з. 114].

Зазначені види технологій менеджменту склалися внаслідок наступної еволюції світової та української управлінської практики. В основу сучасної класифікації технологій менеджменту мають бути покладені основні тенденції розвитку менеджменту протягом ХХІ ст.

Висновки. В результаті проведеного аналізу необхідно зазначити, що на теперішній час вітчизняною та світовою наукою сформовано достатньо широкий перелік сучасних технологій менеджменту, які враховують ситуаційний підхід до управління підприємствами.

Перспективи подальших досліджень полягають в оцінці системи менеджменту підприємств в умовах кризи, воєнного та повоєнного стану.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів сучасних технологій менеджменту полягає в розбіжностях між очікуваннями та потребами різних зацікавлених сторін, таких як: керівництво, працівники, клієнти та інвестори.

Л і т е р а т у р а

1. Андрейченко А. В. Стратегічний менеджмент в інноваційних організаціях. Системний аналіз та прийняття рішень: підручник. Київ : КНЕУ, 2018. 868 с.

2. Кальченко Н. Н., Клименчукова Н. С., Решетняк Н. В. Авторська концепція розробки та застосування високих технологій менеджменту з метою підвищення ефективності та якості управлінської діяльності. *Стійкий розвиток науки та освіти*. 2018. №4. С. 10-14.
3. Комаров В. Ф., Алоян Г. Н. Управлінські технології як спосіб удосконалення менеджменту. *Вісник СумДУ. Сер. Соціально-економічні науки*. 2019. № 3. С. 158-169.
4. Редька М. С. Проблема адаптації зарубіжних управлінських методик в сучасних українських компаніях. *Економіка та менеджмент інноваційних технологій*. 2021. №3, ч.1. С.21-25
5. Балєєвських А. С. Управління промисловим підприємством в умовах економічної нестабільності. *Проблеми сучасної економіки*. 2021. № 1 (57). С. 68-71.
6. Жемчугов А. М., Жемчугов М. К. Сильна стратегія підприємства. Розробка та реалізація. *Стратегічний менеджмент*. 2021. № 4. С. 304-314.
7. Жемчугов А. М., Жемчугов М. К. Управління за цілями. Система показників. *Проблеми економіки та менеджменту*. 2019. № 4 (32). С.62-65
8. Строкілін В. С. Технологія управління за результатами в системі HR-менеджменту організації. *Економіка, управління, фінанси: матеріали IV Міжнар.наук. конф. (м. Київ, квітень 2018 р.)*. Київ : Зебра, 2018. С. 146-149.
9. Агаларова Є. Р., Фролова Т. Ю. Управління поведінкою споживача: від маніпуляції до мотивації. *Молодий учений*. 2014. № 1. С. 317-319.
10. Тебекін А. В. Стратегічний менеджмент: підручник. Харків : Юрайт, 2016. 260 с.

Стамат В.М. – кандидат економічних наук, доцент,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв,
vmkolesnyk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5789-4023

Кучер А.І. – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв,
andreyjiu4@gmail.com

РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ У СВІТІ

Ключові слова: тенденція, міжнародний маркетинг, глобальний ринок, оптимізація планування, брендинг, торговельні відносини, глобальні комунікації.

Вступ. Міжнародні маркетингові тенденції за останні роки суттєво змінились. Завдяки приходу інформаційної ери суб'єкти сьогоденного глобального ринку стали більш пов'язані між собою. Цей зв'язок призвів до серйозних змін щодо підходів до продажу товарів та послуг в усьому світі. Компанії, які прагнуть досягти успіху на теперішній час та мати довгострокові конкурентні переваги, повинні відстежувати зміни комунікацій на глобальному ринку.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні основних тенденцій розвитку міжнародного маркетингу у світі.

Результати. Для ефективного здійснення управління міжнародною маркетинговою діяльністю потрібно ідентифікувати, розуміти та впроваджувати тенденції розвитку як глобального ринку, так й міжнародного маркетингу зокрема [1]. Міжнародний маркетинг є широкомасштабною та перспективною діяльністю, розвиток якого на сучасному етапі характеризують такі основні тенденції:

1. Розширення міжнародної маркетингової інфраструктури, тобто створення представництв і дослідницьких центрів, консалтингових фірм, рекламних агентств, навчальних центрів тощо

2. Збільшення інвестицій промислових, торговельних і сервісних фірм у маркетинг (за даними Інституту маркетингу Німеччини, у собівартості традиційних товарів індивідуального користування витрати на маркетинг становлять приблизно 25%, а на нові товари - до 70%);

3. Удосконалення маркетингових інструментів: впровадження скануючих касових апаратів у роздрібній торгівлі, електронних платіжних систем, програм з математичним забезпеченням для навчання та розвитку професійних навичок тощо.

4. Оптимізація маркетингового планування та контролю за рахунок комп'ютерних технологій, у тому числі використання маркетингових інформаційних систем та спеціально створених електронних баз даних клієнтів.

5. Актуалізація вивчення попиту та поведінки споживачів з урахуванням детальної сегментації ринків в умовах посилення та ускладнення конкуренції.

6. Посилення ролі брендингу (branding) – маркетингової діяльності щодо створення довгострокової переваги товарів та послуг, здійснюється через вплив на споживача торговельних марок, рекламних звернень, упакування [2].

Міжнародний маркетинг постійно розширює межі свого застосування, оновлюється та вдосконалюється. Зараз майже кожна компанія відчуває вплив з боку зарубіжних конкурентів і прагне діяти в міжнародному масштабі. Багато компаній використовують бенчмаркінг (benchmarking) — постійне самооцінювання та порівняння себе з лідерами бізнесу в усьому світі для отримання необхідної інформації з метою поліпшення власних бізнес-характеристик. Наразі, для маркетологів, які працюють в глобальному середовищі, важливим буде використання таких тенденцій: впровадження автоматизованого маркетингу, зосередження на створенні групи лояльних покупців та прихильників у певних країнах до бренду компанії, використання прямого ефіру для просування бізнесу, відео-маркетинг, партнерство та взаємодія з іншими підприємствами та галузями (co-branding), побудова роботи з цінними клієнтами, розширення можливостей співробітників [3]. Як зазначають практики, актуальним на теперішній час є застосування таких маркетингових інструментів, які забезпечать відповідність ринку, автентичність та зв'язок з цільовою аудиторією, а саме: планування невизначеності платформ

(врахування форс-мажорних дій власників відомих платформ та соціальних мереж); планування економічної невизначеності (на фоні уповільнення темпів економічного зростання у світі маркетингологи вимушені зосередитись на релевантності, стратегії та автентичності, а не на широкомасштабних проєктах при обмеженому бюджеті); інтегровані міжнародні комунікаційні канали (врахування комплексу міжнародних каналів зв'язку, а також тих, що доповнюють один одного) [4].

Висновки. Отже, міжнародний маркетинг має вирішальне значення для фінансового успіху будь-якої кампанії. Дедалі більше поширюється міжкультурний аналіз, який визначає відмінності в бізнес-культурі, тому слідувати трендам у міжнародному маркетингу вкрай важливо, щоб функціонувати серед високої конкуренції на ринку. Надзвичайно важливим є зміцнення зв'язку, комунікацій між компаніями та споживачами з використанням різного роду платформ, соціальних мереж та інших діджитал-інструментів.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні системи чинників формування нового середовища міжнародного маркетингу з урахуванням нових вимог сучасності у глобальному середовищі.

Конфлікт інтересів. Сьогодення для маркетингологів є надзвичайно складним через наявність економічної невизначеності, яка спричинена інфляційними процесами, стрімке зростання вартості життя, вторгнення Російської Федерації на територію України, триваючі наслідки пандемії коронавірусної хвороби Covid-19. За таких умов міжнародний маркетинг вимагає стимулювання зростання економічних дій з меншим обсягом ресурсів.

Список використаних джерел

1. Аль-Тмейзі А. Ю. Тенденції розвитку сучасного маркетингу. *Ефективна економіка*. 2019. №7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/47.pdf

2. Основні тенденції розвитку міжнародного маркетингу на сучасному етапі.
URL: <https://knigi.studio/mejdunarodnyiy-marketing/osnovni-tendentsiji-rozvitku-mijnarodnogo-166175.html>

3. Zameo, S. (2021) 10 big international marketing trends for business growth.
URL: <https://www.textmaster.com/blog/10-international-marketing-trends-for-business-growth/>

4. 2023 International Marketing Trends. URL: <https://www.wordbank.com/us/blog/global-trends/2023-international-marketing-trends/>

Фірсова С.Г., к.е.н., доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

sgfirsova@knu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0848-1390>

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕВЕДЕННЯ КЛІЄНТІВ НА ЦИФРОВІ КАНАЛИ

Ключові слова: пандемія, стратегії цифровізації, оф-лайн та он-лайн канали

Вступ. Світовий бізнес постраждав через спалах COVID-19. Пандемія неочікувано стала цифровим прискорювачом у всьому світі. Компанії та ринки були змушені адаптуватися до обмеженої мобільності, а отже, значною мірою поклалися на цифрові технології. Це стало тривожним дзвінком для компаній, щоб вони припинили зволікати у своїх зусиллях з цифровізації. Пандемія та соціальне дистанціювання, яке вона викликає, змушують бізнес швидше переходити на цифрові технології. Під час карантину та обмежень мобільності по всьому світу клієнти ставали все більш залежними від онлайн-платформ у своїй щоденній діяльності, що це змінило поведінку не лише під час кризи, але й надовго після неї. Так, оскільки клієнти були змушені залишатися вдома по кілька місяців, вони справді звикли до нового цифрового способу життя. Вони поклалися на електронну комерцію та додатки для доставки їжі, зросли обсяги цифрового банкінгу та безготівкових платежів, здоров'я стало найважливішим – люди дистанційно зв'язувалися з особистими тренерами чи лікарями. Діти навчалися, а батьки працювали вдома через онлайн-платформи відеоконференцій, такі як Zoom і Google Meet

Метою дослідження є вплив світової пандемії та спричиненого нею соціального дистанціювання на рівень використання цифрових технологій компаніями.

Результати. Компанії більше не можуть зволікати з цифровізацією, якщо від цього залежить їхня стійкість. Криза справді виявила готовність (чи неготовність) окремих сегментів ринку та гравців галузей переходити на цифрові технології. Найбільше постраждають певні демографічні групи, які, як відомо, є цифровими іммігрантами та відстаючими сегментами, оскільки соціальне дистанціювання суттєво змінює їхні звичаї спілкування віч-на-віч. Сектори, які потребують більш

прямих фізичних взаємодій і є трудомісткими, постраждали більше. З іншого боку, галузі з високою цифровізацією бізнес-процесів й економічною організацією можуть бути в набагато кращому становищі. Отже, різний ступінь готовності визначає стратегію цифровізації. Кожна компанія може провести самооцінку на основі своєї здатності переходити на цифрові технології та бажання своїх клієнтів використовувати цифрові канали. Наведемо основні стратегії переведення клієнтів на використання цифрових каналів на який акцентує увагу Ф. Котлер [1].

Компанії, у яких клієнти все ще бачать цінність фізичної взаємодії, тому мають низьку мотивацію переходити на цифрові технології, мають застосовувати стратегію міграції. Ця стратегія має бути зосереджена на створенні стимулу для переходу на цифрові технології, одночасно забезпечуючи більшу цінність через он-лайн клієнтський досвід. Щоб сприяти цифровій взаємодії, компанії повинні продемонструвати переваги виходу в Інтернет. Вони можуть створювати позитивні та негативні стимули для заохочення цифрової міграції. Позитивні стимули можуть приймати форму миттєвого задоволення, наприклад повернення грошей, знижки та рекламні акції для споживачів на цифрових платформах. Негативні стимули можуть приймати форму додаткових платежів за вибір оф-лайн методу під час взаємодії, або в крайніх випадках, компанії можуть зробити оф-лайн режим недоступним для доступу. Окрім грошових стимулів, компанія може інформувати клієнтів про свої цифрові можливості та про те, як це покращить спосіб ведення бізнесу.

Компанії повинні визначати точки розчарування клієнтів на їх шляху та вирішувати їх за допомогою цифровізації. Фізичні взаємодії мають властиві слабкості, особливо щодо їх неефективності. Основною причиною розчарування є довгий час очікування або черги в оф-лайн точках взаємодії. Складні процеси також часто призводять до плутанини та втрати часу клієнтів. Для клієнтів, яким потрібні швидкі та прості рішення, цифрові технології можуть взяти на себе деякі процеси. Окрім того, людська взаємодія має високий ризик збою служби. Некомпетентний персонал, нестандартні відповіді та погана гостинність є одними з основних причин скарг. Коли оф-лайн проблеми стають більш очевидними, особливо коли бізнес

розширюється, створення альтернативного цифрового каналу може стимулювати зміну поведінки.

Коли спілкування між людьми створює цінність і все ще є бажаним, підприємства можуть використовувати цифровий зв'язок. За допомогою відео платформи клієнти можуть зв'язуватися з прямим персоналом, який може працювати з будь-якого місця (відео банкінг у фінансових послугах або віртуальні консультації в телемедицині). Цей підхід економить кошти, зберігаючи переваги людських точок взаємодії. Більш просунутий підхід полягає у використанні чат-бота, який може замінити персонал на першій лінії для базових запитів та консультацій. Віртуальні помічники з голосовими технологіями тепер здатні відповідати на прості запитання та виконувати команди. Незважаючи на певні обмеження, технологія обробки природної мови (NLP) дозволяє розмовам бути природними.

Компанії повинні в створювати можливості, які відповідають потребам цифрових клієнтів, а відтак – інвестувати в цифрову інфраструктуру (апаратне забезпечення, програмне забезпечення та ІТ-системи), яка стане основою для надання цифрового досвіду клієнтам. Зрештою, вони повинні створити організаційні можливості, які включають цифрову експертизу, навички та гнучку культуру. Компанії повинні починати свої цифрові інвестиції зі створення інфраструктури даних клієнтів. Цифровізація відкриває багато нових тактик, таких як індивідуальна персоналізація та прогнозний маркетинг. Але основою такої тактики є швидке та динамічне розуміння клієнтів. Таким чином, компаніям потрібні технології для керування та аналізу великих даних у режимі реального часу.

Компанії також повинні трансформувати свої бізнес-процеси. Цифровізація – це не просто автоматизація поточних операцій. Компаніям часто доводиться реорганізовувати весь бізнес, щоб відповідати новій цифровій реальності. Крім того, компанії цифрових іммігрантів накопичили фізичні активи, які необхідно відцифрувати. В епоху після пандемії компанії, яким вдається створити цифровий досвід для клієнтів, процвітатимуть. Цифровізація не повинна зупинятися на базовому залученні клієнтів. Натомість він має охоплювати всі точки взаємодії з клієнтами, від маркетингу до продажів, розповсюдження, доставки продуктів і

обслуговування. І всі ці цифрові точки дотику мають бути організовані в синхронізовану взаємодію з клієнтом.

Одним із найважливіших факторів, який визначає успіх цифрової трансформації, є організація. Співробітники повинні мати цифрові інструменти для віддаленої роботи та віртуальної співпраці з іншими. У традиційних компаніях, які перебувають у процесі трансформації, ці нові цифрові інструменти потребують інтеграції із застарілими ІТ-системами. Щоб прискорити процес організаційного навчання, компаніям потрібно залучити нових цифрових талантів, таких як спеціалісти з обробки даних, UX-дизайнери та ІТ-архітектори. Компанії також повинні зосередитися на культурі, яка часто є основною перешкодою для цифрових трансформацій. Їм потрібно побудувати гнучку культуру зі швидким експериментуванням, а також постійну співпрацю між бізнес-менеджерами та цифровими талантами.

Цифровізовані компанії використовують контент-маркетинг у соціальних мережах і на платформах електронної комерції, які вважаються факторами гігієни, без яких вони не можуть конкурувати. Щоб активізувати свою гру, компаніям потрібно запровадити більш передові технології, які ще не є основними. Вони повинні розглянути можливість використання штучного інтелекту для посилення своєї маркетингової діяльності (використання технології обробки природної мови для розширення можливостей чат-ботів і голосових помічників).

Висновки. Перехід від офлайн до онлайн і навпаки був дуже болісним, оскільки точки дотику були роз'єднані й працювали розділено. Клієнтів не розпізнавали миттєво, і їм доводилося представлятися кожного разу, коли вони переходили між каналами. Завдяки цифровізації безперебійний клієнтський досвід, у якому ціла вартість є більшою, ніж сума її частин, нарешті може стати реальністю. Бути цифровим брендом означає використовувати всі ресурси для задоволення потреб цифрових клієнтів, перш ніж займатися рештою. Створення цифрових активів стає пріоритетом номер один. Першими в розробці є цифрові продукти. Цифрові бренди процвітають під час кризи, не докладаючи додаткових зусиль. Але коли йдеться про цифровізацію, універсального підходу для всіх не існує. Кожен галузевий сектор і

кожен гравець у галузі перебуватиме в різному стані цифрової зрілості. Першим кроком є оцінка цифрової готовності клієнтської бази, в якій вони конкурують. Наступним – самооцінка цифрових можливостей організації. Залежно від оцінки готовності компаніям необхідно буде розробити та реалізувати різні стратегії цифрової трансформації.

Перспективи подальших досліджень. Поєднання штучного інтелекту, біометрії, датчиків та Інтернету речей може допомогти компаніям створити цифрову фізичну точку дотику, яка є персоналізованою для кожної людини та контекстом для точного моменту взаємодії. Використання доповненої реальності та віртуальної реальності може прискорити маркетингову кампанію та дослідження продукту. Ці технології можуть кардинально змінити ситуацію, а лідери цифрових технологій повинні бути піонерами.

Список використаних джерел

1. Marketing 5.0: Technology for humanity / P. Kotler, H. Kartajaya, I. Setiawan. – JohnWiley&Sons. Inc., 2021 – 238 p.
2. Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital Hardcover / P. Kotler, H. Kartajaya, I. Setiawan. – JohnWiley&Sons. Inc., 2016 – 210 p.
3. Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit / P. Kotler, H. Kartajaya, I. Setiawan. – JohnWiley&Sons. Inc., Hoboken, NewJersey, 2010. – 190 p.

Чередніченко Є.С., студентка
Чередніченко О.О., к.т.н., доцент
НУБіП України, м. Київ
ya1971@ukr.net

ОРГАНІЧНЕ РОСЛИННИЦТВО ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ

Ключові слова: органічне виробництво, собівартість, прибуток, економічна ефективність.

Органічне виробництво є актуальним через певні екологічні, економічні та соціальні переваги, а також через проблеми, які виникли внаслідок російського вторгнення в Україну. Інтенсивний розвиток сільського господарства має негативний вплив на довкілля та виснажує природні ресурси [1]. Органічне сільське господарство має значні можливості для усунення негативних тенденцій.

Органічне сільське господарство спрямоване на виробництво якісної продукції без використання хімічних добрив і вирощування ГМО. Створення та розвиток поведінкової економіки, здатної ефективно реагувати на динамічні зміни зовнішнього середовища, та формування соціальної відповідальності визначають актуальність питання продовольчої безпеки на засадах органічного виробництва.

З початку інтенсифікації органічного виробництва на початку XXI ст. Україна стала одним із постачальників органічної продукції, зберігаючи лідируючі позиції навіть під час COVID-19. За інформацією FiBL та IFOAM, у світі постійно збільшуються площі органічного виробництва та кількість виробників [2]. Більше 3 млн виробників у світі займаються органічним виробництвом [3, 4]. Станом на 2022 р. в Україні було 418 сільськогосподарських підприємств зі статусом органічного виробництва та переробки [5].

Вважається, що органічне землеробство є соціально відповідальним проєктом, оскільки прибуток отримується не в короткостроковому періоді, а ризики вирощування при цьому вищі [6]. Тому компанії, які займаються виробництвом такої продукції, планують довгострокову перспективу розвитку.

Компанія «К. А.» займається виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції, впроваджуючи інноваційні бізнес-концепції з мінімізацією негативного впливу на довкілля. Використовуючи органічні технології, вирощують озиму пшеницю, жито, горох, соняшник та полуницю [7].

Органічні продукти мають меншу врожайність і потребують вищих витрат. У виробничій собівартості сільськогосподарських культур найбільшу питому вагу складають мінеральні добрива, пестициди та садивний матеріал. У органічному виробництві замість отрутохімікатів компанія використовує фітобіопрепарати.

Озиме жито - це культура з високою собівартістю виробництва та відносно низькою ціною реалізації. Через це рентабельність культури зафіксована на рівні 6,71%. На відміну від традиційної технології органіка має певні переваги: нижча виробнича собівартість - на 270,64 грн, вища ціна реалізації - на 707 грн/т, в 6-7 разів вища рентабельність виробництва.

Реалізація соняшнику приносить підприємству значні прибутки. Але органічне виробництво цієї культури є більш продуктивним [1]. Зокрема, ціна реалізації 1 т вища на 1371 грн, прибуток – на 996 грн, рівень рентабельності – на 13,8 в.п.

Отже, використання органічних технологій сприяє покращанню результатів діяльності підприємств.

Після повномасштабного вторгнення росії майже 30% органічних земель України опинилися в окупації, заміновані або поки що не придатні для використання. Незважаючи на це, виробники органіки по можливості продовжують діяльність, намагаючись не скорочувати площі та не відступати від принципів виробництва екологічно чистої продукції, а деякі продають органічну продукцію без преміальної націнки.

Попит на органічну продукцію в Україні сьогодні значно знизився внаслідок зменшення лояльних споживачів, порушення ланцюгів виробництва та збуту, зниження купівельної спроможності населення. Водночас деякі виробники органічної продукції продовжують працювати і не планують відмовлятися від цього виду землеробства. Війна закінчиться, виробники зможуть відновити свою діяльність і

впроваджувати інноваційні бізнес-концепції з мінімізацією негативного впливу на довкілля з одержанням більших прибутків.

Різні країни ставлять перед собою амбітні цілі щодо виведення органічного виробництва на новий рівень. Збільшення виробництва та споживання органічних продуктів потребує уваги виробників продукції, постачальників, роздрібних торговців і споживачів.

Список використаних джерел:

1. Lioutas E.D., Charatsari Ch. (2018). Green Innovativeness in Farm Enterprises: What Makes Farmers Think Green? *Sustainable development*, 26, 337–349.
2. Cherednichenko O. (2020). Current state and development of specialized enterprises - producers of sunflower. *Publishing House of Rzeszow University of Technology «MODERN MANAGEMENT REVIEW»*, MMR, vol. XXV, 27 (2/2020). URL: <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/zim/419>.
3. Сайт Федерації органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/>
4. Willer H, Trávníček J, Meier C та Schlatter B. (2021). The world of organic agriculture statistics & emerging trends 2021. *Bonn: Research Institute of Organic Agriculture FiBL*. P. 340. URL: <https://soz.bio/opublikovana-svezhaya-mirovaya-statist/>
5. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Ayuya O.I. (2019). Organic certified production systems and household income: Micro level evidence of heterogeneous treatment effects. *Org. Agric.* 9. 417–433.
7. Веб-сайт KUSTO AGRO GROUP. URL: <http://kustoagro.com/>

Ходаківська О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ
iae_zem@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Юрченко І.В., к.е.н., с.н.с.
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ
yourchenkoua@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

РИНКОВИЙ ОБІГ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: ринковий обіг земель, землі сільськогосподарського призначення, купівля-продаж, вартість земель, паї, право власності, угода.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-ІХ, землі сільськогосподарського призначення в Україні були залучені у повноцінний ринковий обіг [1]. Відповідно чого, з 1 липня 2021 р. власники земель сільськогосподарського призначення отримали правомочність реалізовувати право власності на землі шляхом їх купівлі/продажу. 24 лютого 2022 р. в Україні розпочалась війна, життя кожного українця змінилось назавжди. Зміни торкнулись всіх сфер, в тому числі ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Метою дослідження є визначення основних тенденцій та вартісних показників ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні в умовах війни.

За результатами моніторингу транзакцій купівлі продажу прав власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, встановлено, що з 24 лютого 2022 р. по 6 травня 2022 р. робота Державного реєстру земель в Україні була зупинена. Впродовж 76 днів транзакції щодо переходу права власності на землі сільськогосподарського призначення не відбувались.

З поновленням функціонування ринкового обігу земель, фіксується суттєве зниження кількості угод купівлі-продажу. Так у лютому було зареєстровано 10,5 тис. угод купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, тоді як в травні лише 438 (зменшення на 96%). Разом з цим відзначається різке зменшення площ земель, права власності на які були відчужені через купівлю-продаж. За лютий такі площі склали 28 тис. га, тоді як в травні 726 га (зменшення 97%).

Незважаючи на суттєве зниження активності ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення з початку війни в Україні, вартість земель, навпаки, збільшилась. Якщо в лютому 2022 р. вартість купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення в Україні була на рівні 28,8 тис. грн/га, то в травні 35 тис. грн/га (збільшення на 22%).

Вартість ріллі в Україні за досліджуваний період 24.02.2022-01.04.2023 рр. становить 37 тис. грн/га. Найбільша вартість зафіксована в західних областях України: Львівській – 92 тис. грн/га; Івано-Франківська – 75 тис. грн/га; Закарпатській – 46 тис. грн/га (рис. 1).

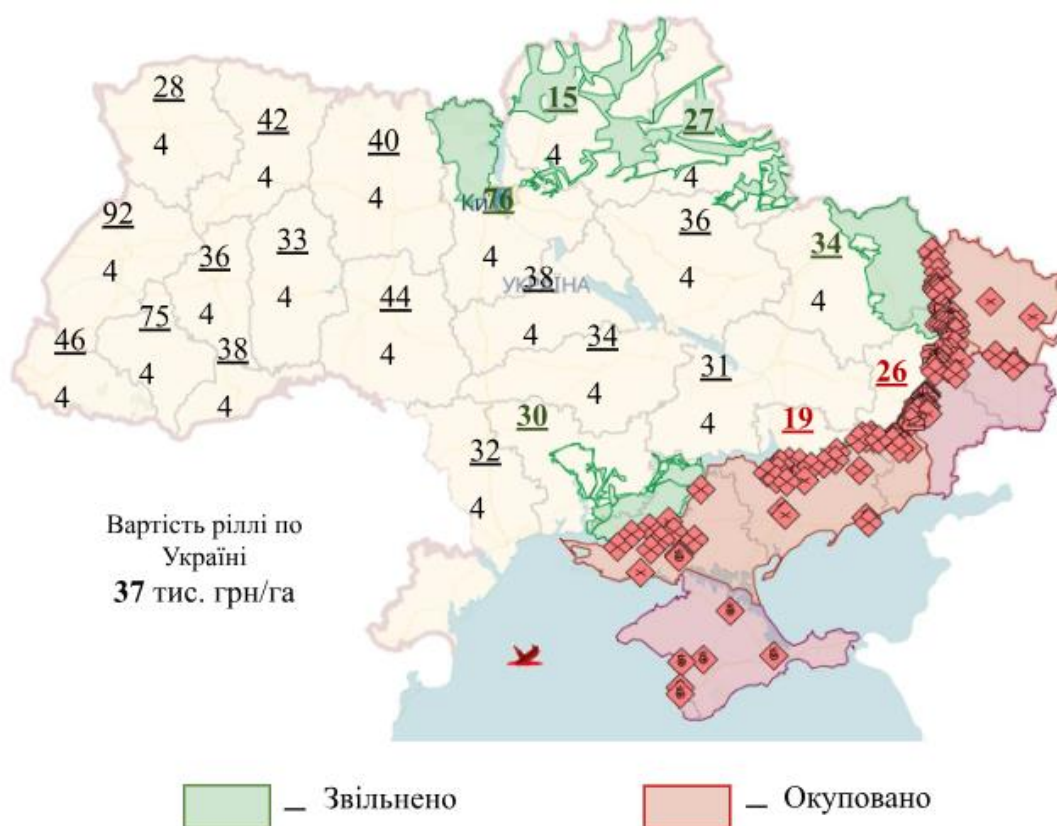

Рис. 1. Вартість ріллі в Україні 24.02.2022-01.04.2023 рр., тис. грн/га
Джерело: побудовано за даними [2, 3]

З урахуванням ведення бойових дій, ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення був майже повністю відновлений на всій території країни, крім Луганської та Херсонської областей (в даних областях транзакцій з 24.02.2022 р. не відбувалось).

Дослідження вартості ріллі в регіонах, де велись/ведуться бойові дії, свідчить, що вартість ріллі в деяких областях не тільки не зменшилась, а навпаки збільшилась (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка вартості ріллі в областях де велись/ведуться бойові дії в Україні

Область	Вартість ріллі 01.07.2021-24.02.2022 р., тис. грн/га	Вартість ріллі 24.02.2023-01.04.2023 р., тис. грн/га	Відношення вартості (+; -)
Донецька	29	26	-3
Запорізька	24	19	-6
Київська	50	76	25
Луганська	30	х	х
Миколаївська	23	30	7
Сумська	31	27	-4
Харківська	31	34	3
Херсонська	24	х	х
Чернігівська	27	15	-12
По Україні	33	37	4

Джерело: розраховано за даними [3]

Київська область є лідером за вартістю ріллі серед областей де велись бойові дії. За час війни в даній області вартість ріллі збільшилась на 33% і становить 76 тис. грн/га. Найбільше зменшення вартості ріллі відбулось у Чернігівській області (на 80%), де вартість ріллі зафіксована на рівні 15 тис. грн/га. Крім зазначеної області, від'ємна динаміка вартості ріллі відзначена в Донецькій -10%; Запорізькій -25%; Сумській -13%.

Порівнюючи загальну динаміку вартості ріллі по Україні до війни та після її початку, тенденція до зменшення вбачається лише в областях де відбувались бойові дії. Загалом вартість ріллі по Україні з початку війни збільшилась на 11% та становить 37 тис. грн/га.

Моніторинг ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні свідчить, що власники земельних часток (паїв) не поспішають їх відчужувати шляхом продажу, що підтверджується структурою договорів відчуження права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Якщо до війни частка договорів купівлі-продажу земель в загальній структурі складала 30% то після 24.02.2021 р. їх частка скоротилась на 4% і становить 26%.

Дослідження угод купівлі-продажу прав власності на землі сільськогосподарського призначення в Україні в умовах війни дає підстави стверджувати, що війна в Україні частково зупинила ринковий обіг земель строком на 76 діб, після чого обіг був відновлений в тих областях де це є можливим. Після 24 лютого активність ринкового обігу земель знизилась на 96%. Луганська та Херсонська області єдині, в яких з початком війни ринковий обіг був зупинений та наразі не функціонує. В переважній більшості областей, де відбувались/відбувається бойові дії вартість ріллі в середньому зменшилась на 10%, проте загалом по Україні збільшилась на 11%.

Перспективою подальших досліджень є розроблення механізмів мінімізації негативного впливу війни та пов'язаних з цим ризиків на функціонування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Автори представленого дослідження не мають реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення, Закон України № 552-IX (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
2. DeepStateMAP. (б. д.). DeepStateMap. <https://deepstatemap.live/>
3. Моніторинг земельних відносин – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. (б. д.). Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру – Офіційний веб-сайт. <https://land.gov.ua/index.php/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn/>

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 4

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ**

Sabina AUHUNAS, PhD

State Scientific and Technical Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

German National Library of Science and Technology (TIB) Hannover, Germany

saugunas159@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0686-5649>

BUILDING THE RESEARCH INFRASTRUCTURE MODULE IN THE UKRAINIAN RESEARCH INFORMATION SYSTEM (URIS)

Key words. Open Science, URIS, Research infrastructure, CRIS, euroCRIS, DRIS, research information system, ERIC

Introduction. In recent years, Ukraine has made significant progress in developing open science practices to ensure open access to research infrastructure. In 2019, in accordance with the program "On Approval of the Concept of the State Targeted Program for the Development of Research Infrastructures in Ukraine for the Period up to 2026" [1], the effectiveness of the program implementation is ensured by attracting targeted investments to increase the competitiveness of research infrastructures, coordinating their operation, collecting and analyzing data on such infrastructures, implementing the provisions of international legislation in the relevant field into national legislation to ensure the implementation of the Agreement on the Association of Research Infrastructures. In 2020, the Ministry of Education and Science of Ukraine published the National Research Infrastructure Roadmap, which outlines the strategic priorities for the development of research infrastructure in the country. The Roadmap included plans to create new research facilities, modernize existing infrastructure, and develop human capital in research. In 2021, the Government of Ukraine approved the Concept of the State Targeted Program for the Development of Research Infrastructures in Ukraine for the period of 2022-2026 [1]. The program aims to modernize the research infrastructure in Ukraine and support the development of innovative research [1]. The program is a significant step forward

for the research infrastructure in Ukraine and has the potential to improve research capacity and stimulate innovation in the country. In 2022, the Government of Ukraine adopted the National Plan for Open Science, covering the period from 2023 to 2030. The aim of the plan was to bring Ukraine's research practices in line with the EU's open science policy [2]. The development of research infrastructure in Ukraine has been a priority for the government in recent years, as the country seeks to modernize its scientific potential and support innovation.

Thus, the Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU) decided to develop and implement the Research Infrastructures module (RI module) within the framework of the URIS project, which is designed to provide information on scientific equipment, scientific products, services, scientific resources, specialized premises, infrastructure and other facilities used in scientific, research and development activities in order to provide access to their database for Ukrainian scientists, innovation actors, and other stakeholders.

In 2022, the Government of Ukraine adopted the National Plan for Open Science, covering the period from 2023 to 2030. The goal of the plan was to bring Ukraine's research practices in line with the EU's open science policy. The roadmap identified the main stages of the plan, which consist in providing open access to scientific results and scientific and technical information, where the implementation of this task is to develop a unified mechanism for monitoring the effectiveness of the implementation of open access principles by higher education institutions and research institutions through the development of the National Research Information System (URIS).

Objective. The development of the RI module was a challenge for us, since we did not have an open and established database that could be integrated and imported from external databases into the system. Moreover, today, Ukraine still lacks any approach to the classification of RI (research infrastructures), despite its integration into the global research space and membership in the European Research Infrastructure Consortia (ERIC). Therefore, as part of the preparation of the RI module, MESU collected information on RI from institutions

and research facilities that are subordinated to the ministries and academies of sciences of Ukraine in order to fill the module and form a register.

Results. Based on the results of the study, we received up-to-date information on research equipment of 88 institutions (1100 units, 6074 pieces of equipment and 4250 research services). The following information was processed and imported into the System's database (.xlsx format) from the register of research institutions: Type of research infrastructure; Type of access; City; Institution; Year of manufacture of scientific equipment. In addition, during the processing of the database, a selective verification of data reliability, data normalization and systematization were carried out in accordance with the above structure, which included the division of combined records into separate records, the formulation of service names and descriptions [3].

After analyzing the database and forming the register for RI in 2021, the URIS team began work on developing the RI module. The information imported from the registry (.xlsx format) and added to the "Institution Profile" was integrated into the RI module. The RI module contains information on research infrastructure facilities (general and contact information, employees, research infrastructure elements belonging to the institution and their references) and information on research infrastructure elements (general and contact information, their references). The RI module of the filter controls displays statistical information by the following criteria: Type of research infrastructure; Year of manufacture of scientific equipment; Subordination of the institution to which it belongs: Type of institution to which it belongs: City.

The advanced RI search module (<https://nauka.gov.ua/en/infrastructure/>) has all the functionality of the basic module, but also supports simultaneous processing of search results using filters that the user can set independently for each search query. In the process of developing the module, a list of filters was formed by which it is necessary to filter in the advanced search in the area of RI: Type of infrastructure; Subordination of the institution to which it belongs; Type of institution to which it belongs; City; Institution to which it belongs;

Type of structural unit to which it belongs; Type of research infrastructure; Type of access; Access format; Type of access fee; Type of scientific resources; Scientific areas; Types of scientific and technical activities; Subtypes of scientific and technical activities; Year of manufacture of scientific equipment; Year of commissioning of scientific equipment; Year of beginning of creation of scientific resource; Year of completion of creation of scientific resource (Fig. 1).

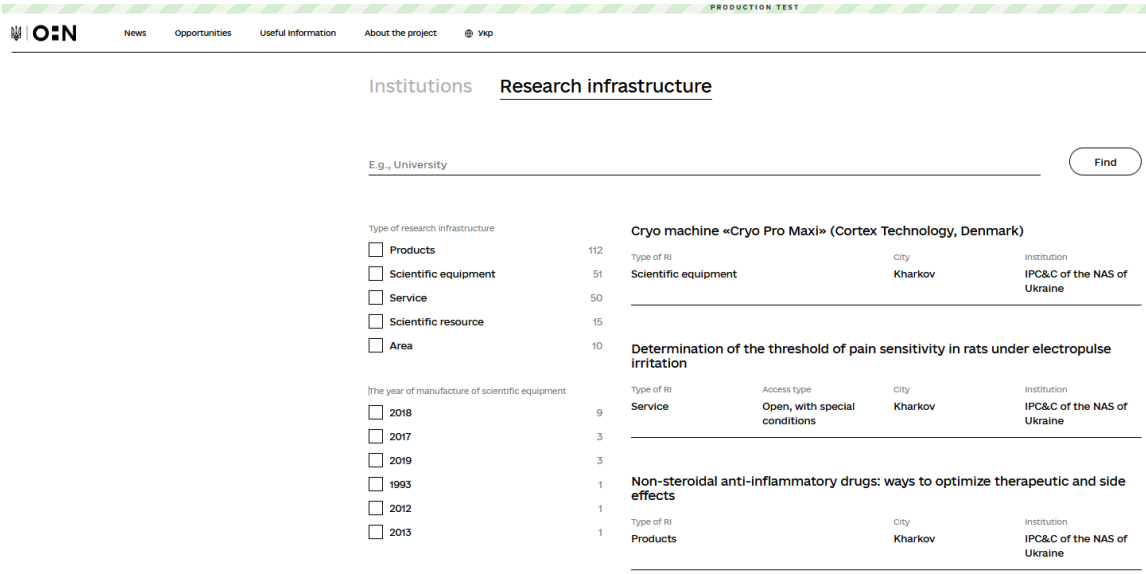

Figure 1. Module with descriptive data of research infrastructure in the URIS system

Prospects for further research. Further work to improve the RI module will include In 2023-2024, it is planned to develop an operational taxonomy of research infrastructures, which will be based on existing, most appropriate classifications used in various institutional contexts of the European Union (e.g., the European Strategy Forum for Research Infrastructures (ESFRI), Horizon Europe and MERIL2) and other international organizations (e.g., the OECD Global Science Forum). Using the EU experience, a taxonomy will be developed and implemented in the URIS module.

Conclusions. The implementation of CRIS will bring many benefits to various stakeholders: researchers - quick access to information and reduced administrative burden, sponsors – the ability to easily track the results and impact of their supported work, businesses

– help in finding new promising technologies, officials – improved decision-making, and, finally, increased public awareness of domestic science. The system will contain information on publications, dissertations, patents, researchers, scientific organizations (their departments and divisions), and project descriptions. In addition, it will display numerous research metrics at the level of the researcher, research group, and institution. The CRIS system will be updated regularly and will link related research objects.

Conflict of interest. The funding sponsors had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript, and in the decision to publish the results.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. Order on Approval of the Concept of the State Targeted Program for the Development of Research Infrastructures in Ukraine for the Period up to 2026 (April 14, 2021, No. 322-p). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Tex>.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. On Approval of the National Plan for Open Science (October 08, 2022, No. 892-p) <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-natsionalnoho-planu-shchodo-vidkrytoi-nauky-892-081022>.
3. Kaliuzhna, N. Auhunas, S. (2022). Research Information Infrastructure in Ukraine: first steps towards building a national CRIS. *Procedia Computer Science*, 211, 230-237. doi: 10.1016/j.procs.2022.10.196.

Бортош М.Ю., канд. фіз.-мат. наук

Химинець М.В., аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

maria.bortos@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1648-1350>

khymynets.myroslava1@student.uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6363-421X>

ПРО РОЗШИРЕНІ БІНАРНІ КОДИ ГОЛЕЯ ЗА ГРУПОВОЮ АЛГЕБРОЮ ГРУПИ $C_3 \times D_8$

Ключові слова: розширені бінарні коди, коди Голя, групова алгебра.

Вступ. Розглянемо відому конструкцію лінійних бінарних кодів запропоновану Т. Харлі. Ірландський вчений використав метод, аналогічний до піонерського підходу запропонованого С. Д. Берманом ще у 1967 році. Даний підхід розглядає односторонні ідеали в групових алгебрах скінченних груп над скінченними полями, як коди над тими ж полями. Так, наприклад, цій тематиці присвячені роботи Т. Харлі та І. МакЛогліна [1, 2], С. Т. Догерті, Дж. Гілдеа, Р. Тейлора і О. А. Тилищак [3] та ін.

Мета. Дослідження конструкцій розширених бінарних кодів Голя за груповою алгеброю групи $C_3 \times D_8$.

Результати. Нехай F_2 – поле з двох елементів. $G = \{g_1, g_2, \dots, g_n\}$ – скінченна група порядку n . Нехай $v = \alpha_{g_1}g_1 + \alpha_{g_2}g_2 + \dots + \alpha_{g_n}g_n \in F_2G$ ($\alpha_i \in F_2$). Визначимо матрицю $\sigma(v) \in M(n, F_2)$ вигляду

$$\sigma(v) = \begin{pmatrix} \alpha_{g_1^{-1}g_1} & \alpha_{g_1^{-1}g_2} & \dots & \alpha_{g_1^{-1}g_n} \\ \alpha_{g_2^{-1}g_1} & \alpha_{g_2^{-1}g_2} & \dots & \alpha_{g_2^{-1}g_n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \alpha_{g_n^{-1}g_1} & \alpha_{g_n^{-1}g_2} & \dots & \alpha_{g_n^{-1}g_n} \end{pmatrix}.$$

Для заданого елемента $v \in F_2G$ визначимо бінарний код: $C(v)$, як підпростір простору F_2^n породжений рядками матриці $\sigma(v)$. У просторі F_2^n вводиться скалярний

добуток $[(v_1, \dots, v_n), (w_1, \dots, w_n)] = \sum_{i=1}^n v_i w_i$ та відповідне ортогональне доповнення $C^\perp = \{v \in F_2^n \mid [v, w] = 0, w \in C\}$. Бінарний код C називається само дуальним, якщо $C = C^\perp$.

Розширений бінарний код Голя визначається довжиною кодових слів 24, розмірністю підпростору кодових слів – 12, а мінімальна відстань Хемінга коду – 8.

Лема 1. Нехай $G = \langle x, y, z \mid x^3 = 1, y^4 = 1, z^2 = 1, xy = yx, xz = zx, yzyz = 1 \rangle$, $v = \sum_{i=0}^3 (\alpha_{i+1} + \alpha_{i+13}z)y^i + (\alpha_{i+5} + \alpha_{i+17}z)y^i x + (\alpha_{i+9} + \alpha_{i+21}z)y^i x^2$. Якщо код $C(v)$ самодуальний, тоді $\sum_{i=1}^{24} \alpha_i = 0$,

$$\begin{aligned} & (\alpha_1 + \alpha_3 + \alpha_5 + \alpha_7 + \alpha_9 + \alpha_{11})(\alpha_2 + \alpha_4 + \alpha_6 + \alpha_8 + \alpha_{10} + \alpha_{12}) + \\ & (\alpha_{13} + \alpha_{15} + \alpha_{17} + \alpha_{19} + \alpha_{21} + \alpha_{23})(\alpha_{14} + \alpha_{16} + \alpha_{18} + \alpha_{20} + \alpha_{22} + \alpha_{24}) = 0, \\ & \alpha_1(\alpha_{22} + \alpha_{18} + \alpha_{20} + \alpha_{24}) + \alpha_2(\alpha_{23} + \alpha_{19} + \alpha_{21} + \alpha_{17}) + \alpha_3(\alpha_{24} + \alpha_{20} + \alpha_{22} + \alpha_{18}) \\ & + \alpha_4(\alpha_{21} + \alpha_{17} + \alpha_{23} + \alpha_{19}) + \alpha_5(\alpha_{14} + \alpha_{22} + \alpha_{16} + \alpha_{24}) + \alpha_6(\alpha_{15} + \alpha_{23} + \\ & + \alpha_{13} + \alpha_{21}) + \alpha_7(\alpha_{16} + \alpha_{24} + \alpha_{14} + \alpha_{22}) + \alpha_8(\alpha_{13} + \alpha_{21} + \alpha_{15} + \alpha_{23}) \\ & + \alpha_8(\alpha_{13} + \alpha_{21} + \alpha_{15} + \alpha_{23}) + \alpha_9(\alpha_{18} + \alpha_{14} + \alpha_{20} + \alpha_{16}) + \alpha_{10}(\alpha_{19} + \alpha_{15} + \\ & + \alpha_{17} + \alpha_{13}) + \alpha_{11}(\alpha_{20} + \alpha_{16} + \alpha_{18} + \alpha_{14}) + \alpha_{12}(\alpha_{17} + \alpha_{13} + \alpha_{19} + \alpha_{15}) = 0. \end{aligned}$$

В результаті обчислень отримали кількість елементів v групової алгебри $F_2(C_3 \times D_8)$ групи $C_3 \times D_8$ таких, що $C(v)$ – розширений бінарний код Голя. Існує рівно 12 288 елементів v таких, що $C(v)$ є розширеним бінарним кодом Голя.

Висновки. В роботі досліджено конструкцій розширених бінарних кодів Голя за груповою алгеброю $F_2(C_3 \times D_8)$ групи $C_3 \times D_8$.

Список використаних джерел

1. Hurley, T. (2006). Group Rings and Rings of Matrices. *Int. Jour. Pure and Appl. Math*, 31, no. 3, 319–335.

2. McLoughlin, I., & Hurley, T. (2008). A group ring construction of the extended binary Golay code. *IEEE Trans. Inform. Theory*, 9 (54), 4381–4383.

3. Dougherty, S.T., Gildea, J., Taylor, R., & Tylyshchak, A. (2018). Group rings, G-codes and constructions of self-dual and formally self-dual codes. *Designs, Codes and Cryptography*, 86 (9), 2115-2138. DOI: 10.1007/s10623-017-0440-7.

Бугайова А. І., здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Турчин В.М., канд. фіз.-мат. наук, доцент

Дніпровський національний університету імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

nansybugaiova@gmail.com

ОЦІНЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ЛІНІЙНОГО ОСЦИЛЯТОРА

Ключові слова: випадкова величина, оцінка параметрів, осцилятор, похибка.

Вступ. Матеріальна точка рухається під дією пружної сили. Рівняння руху точки має вигляд

$$\ddot{x} + k^2x = 0. \quad (1)$$

Загальний розв'язок рівняння (1)

$$x = A\cos(kt - \alpha), \quad \dot{x} = -A\sin(kt - \alpha). \quad (2)$$

Параметри A і α однозначно визначають гармонічне коливання (2).

Нехай у моменти t_i , $i = 1, 2, \dots, n$, ми маємо можливість вимірювати значення x_{t_i} і $\dot{x}_{t_i}$, але не точно, а з похибками e_{t_i} та $\dot{e}_{t_i}$ відповідно. Тоді, вимірюючи x_{t_i} і $\dot{x}_{t_i}$, в якості результату отримаємо

$$\xi_{t_i} = x_{t_i} + e_{t_i}, \quad \dot{\xi}_{t_i} = \dot{x}_{t_i} + \dot{e}_{t_i}, \quad i = 1, 2, \dots, n.$$

Щодо похибок e_{t_i} , $\dot{e}_{t_i}$, $i = 1, 2, \dots, n$, припустимо, що вони є незалежними нормально розподіленими випадковими величинами із середнім 0 і дисперсіями σ^2 та σ^2 відповідно.

Мета. За спостереженнями ξ_{t_i} та $\dot{\xi}_{t_i}$, $i = 1, 2, \dots, n$, оцінити параметри A і α гармонічного коливання (2).

З (2) у кожен момент t_i , $i = 1, 2, \dots, n$, маємо

$$A_{t_i} = \sqrt{\xi_{t_i}^2 + \frac{\dot{\xi}_{t_i}^2}{k^2}}, \quad \alpha_{t_i} = kt_i + \arctg\left(\frac{\dot{\xi}_{t_i}}{k\xi_{t_i}}\right) + \pi m, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad m \in Z.$$

В якості оцінок параметрів A і α природно розглядати

$$\bar{A}_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n A_{t_i}, \quad \bar{\alpha}_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \alpha_{t_i}.$$

Результати. Нехай гармонічне коливання

$$x = A \cos(kt - \alpha), \quad \dot{x} = -A k \sin(kt - \alpha)$$

задано значеннями параметрів $A = 1$, $\alpha = \pi/2 = 1.5708$, $k = 1$.

Статистичне моделювання $\bar{A}_n$ і $\bar{\alpha}_n$ в припущенні нормального розподілу похибок e_{t_i} , $\dot{e}_{t_i}$ з середнім 0 і квадратичними відхиленнями $\sigma = 6.5 * 10^{-5}$, $\dot{\sigma} = 2.7 * 10^{-3}$ відповідно дало такі результати.

Типова реалізація оцінки $\bar{A}_n$ як функції n зображена на рис.1, по осі абсцис число n спостережень, по осі ординат $\bar{A}_n$.

Типова реалізація оцінки $\bar{\alpha}_n$ як функції n зображена на рис.2, по осі абсцис число n спостережень, по осі ординат $\bar{\alpha}_n$.

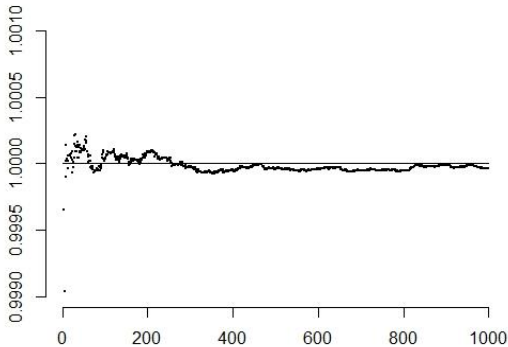

Рис. 1

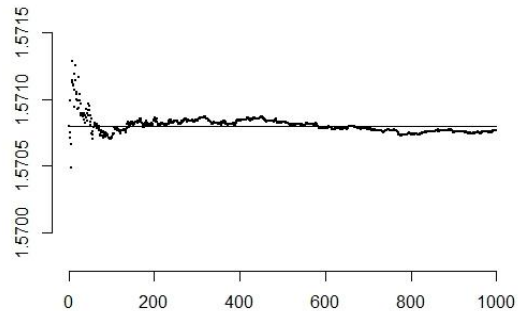

Рис. 2

На рис.3, рис.4 зображені гістограми розподілу $\bar{A}_{500}$ і $\bar{\alpha}_{500}$ відповідно. Кожна з гістограм побудована за вибіркою об'ємом 100.

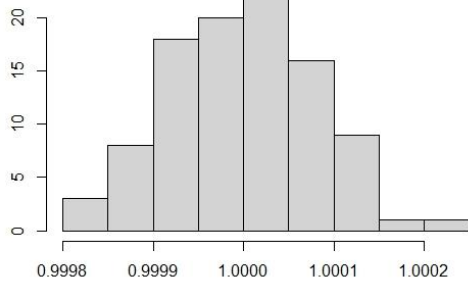

Рис. 3

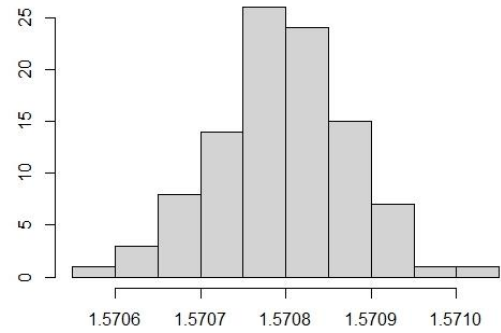

Рис. 4

Висновки. Запропоновано метод оцінки параметрів лінійного осцилятора за спостереженнями.

Перспективи подальших досліджень. Оцінка параметрів для складніших механічних систем.

Список використаних джерел

1. Турчин В. М. (2014) *Теорія ймовірностей і математична статистика. Основні поняття, приклади, задачі.* Дніпропетровськ: ІМА-прес.
2. Эльясберг П. Е. (1983) *Измерительная информация: сколько ее нужно? Как ее обрабатывать?* М.: Наука.

Варга Я.В., канд. фіз.-мат. наук

Рего В.Л., ст. викладач

Ганзе М.О., аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

iana.varga@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-7842-248X>

vasyl.reho@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4995-2577>

myroslav.hanze@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6310-8312>

ПРО НЕЛІНІЙНУ КРАЙОВУ ЗАДАЧУ ДЛЯ ІТЕРАЦІЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

Ключові слова: диференціальні рівняння, вектор-функціонал, крайова задача.

Вступ. Однією з основних задач теорії диференціальних рівнянь є дослідження питань існування, єдиності, багатозначності, додатності та наближеної побудови розв'язків нелінійних n – вимірних систем диференціальних рівнянь, які підпорядковані заданим крайовим умовам [1-3].

Мета. Розробити і обґрунтувати оригінальний конструктивний чисельно–аналітичний метод, який може застосовуватися для дослідження існування і наближеної побудови розв'язків загального вигляду нелінійних функціональних крайових задач.

Результати.

Розглядається крайова задача загального вигляду

$$\frac{dx(t)}{dt} = f(t, x(t), x(x(t))), \quad t \in [a, b], \quad (1)$$

для системи ітераційних диференціальних рівнянь із нелійними крайовими умовами

$$\Phi(x(t), x(x(t))) = d, \quad (2)$$

де $f \in C([a, b] \times D \times D, R)$, $d \in R^n$ – заданий вектор, Φ – неперервний n -вимірний вектор-функціонал, і існують деякі $n \times n$ матриці K_1, K_2 з невід’ємними елементами, такі що для всіх $t \in [a, b]$, $u_i, v_i \in D, i = 1..n$ виконується нерівність

$$f(t, u_1, u_2) - f(t, v_1, v_2) \leq K_1(u_1 - v_1) + K_2(u_2 - v_2). \quad (3)$$

Для дослідження крайової задачі (1), (2) використовується підхід описаний в [1].

Розглядаються лише ті розв’язки (1), (2) які належать множині

$$S := \{x \in C([a, b]; D): |x(t_1) - x(t_2)| \leq L|t_1 - t_2|, \forall t_1, t_2 \in [a, b]\}, \quad (4)$$

де L – задана діагональна матриця.

На підставі умов (3) і (4) можемо отримати умови (5) для всіх $t \in [a, b]$.

$$\begin{aligned} f(t, u_1, u_2) - f(t, v_1, v_2) &\leq K_1(u_1 - v_1) + K_2L(u_1 - v_1) = \\ &= [K_1 + K_2L] |u_1 - v_1| \end{aligned} \quad (5)$$

Замість вихідної задачі (1), (2) пропонується розглядати допоміжну двоточкову крайову задачу (6), (7), де z, η вважаються невизначеними параметрами.

$$\frac{dx(t)}{dt} = f(t, x(t), x(x(t))), \quad t \in [a, b], \quad (6)$$

$$x(a) = z, \quad x(b) = \eta. \quad (7)$$

Розглядувана задача досліджується шляхом пов’язаності з послідовностями функцій (8) і (9), які справджують (7) для довільних z, η .

$$\begin{aligned} x_m(t, z, \eta) &= z + \int_a^t f(s, x_{m-1}(s, z, \eta), x_{m-1}(x_{m-1}(s, z, \eta), z, \eta)) ds - \\ &- \frac{t-a}{b-a} \int_a^b f(s, x_{m-1}(s, z, \eta), x_{m-1}(x_{m-1}(s, z, \eta), z, \eta)) ds + \frac{t-a}{b-a} [\eta - z], \end{aligned} \quad (8)$$

$$t \in [a, b], m = 1, 2, \dots,$$

$$x_0(t, z, \eta) = z + \frac{t-a}{b-a} [\eta - z] = \left[1 - \frac{t-a}{b-a}\right] z + \frac{t-a}{b-a} \eta, \quad t \in [a, b]. \quad (9)$$

Із розв’язку задачі (6), (7) за належного вибору числових значень параметрів z, η одержимо розв’язок вихідної крайової задачі (1), (2).

Висновки. Універсальність даного методу підтверджується тим, що він може легко застосовуватися у випадку крайових умов різних рівнів складності.

Список використаних джерел

1. Ronto A., Ronto M. and Varha Y. (2017) Investigation of transcendental boundary value problems using Lagrange Interpolation. *International Workshop QUALIDE-2017*, December 24-26, Tbilisi, Georgia, 158-163.
2. Ronto A., Ronto M. & Varha Y. (2015) A new approach to non-local boundary value problems for ordinary differential systems. *Applied Mathematics and Computation*, 250, 689-700.
3. Rus I.A., Egri E. (2006) Boundary value problems for iterative functional -differential equations. *Stud. Univ. Babeş-Bolyai Math.*, vol.51, No. 2, 109-126.

Дивак В.В., кандидат педагогічних наук, доцент
Державний торговельно-економічний університет, Київ, Україна
vvdivak@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У РИТЕЙЛІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ МАРКЕТОЛОГІВ

***Вступ.** На сучасному етапі розвитку торговельної галузі, обійтися без інформаційних технологій сьогодні досить складно. Для обліку навіть невеликих обсягів торгівлі використовують, як мінімум, електронні таблиці. Чим більше обсяги торгівлі, тим більше вимог пред'являють торгові організації до інформаційних потоків, які супроводжують рух товарів і дозволяють приймати ефективні управлінські рішення.*

Нові інформаційні системи управління підприємством є важливим і необхідним засобом, який дозволяє: швидко, якісно і надійно проводити отримання, облік, зберігання і обробку інформації по товарах і послугах; своєчасно і якісно вести аналіз і прогнозування господарської діяльності підприємства; оперативне прийняття рішення по питаннях управління підприємством.

Результати. Під час проведення опитування встановлено, що студенти мають певний досвід застосування інформаційних систем у збуті, маркетингу, торгових, фінансових та бухгалтерських системах тощо. Проте мало знайомі з можливостями автоматизації обліку торговельних операцій на прикладі інформаційної системи «Парус-Торгівля та Склад». Використання інформаційної системи «Парус-Торгівля та Склад» дає можливість створення замовлень постачальнику на основі аналізу продажів і поточних залишків товарів, ведення складського обліку товарних залишків, реєстрації повернень їх від покупців і повернень товарів постачальникам тощо.

У процесі експерименту, що проводився серед студентів освітнього ступеня «бакалавр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 075 «Маркетинг» спеціалізації «Маркетинг» Київського національного торговельно-економічного університету, встановлено, що технологія використання інформаційних систем у ритейлі на прикладі інформаційної облікової системи «Парус-Торгівля та Склад» має достатній потенціал для активізації навчальної діяльності, дозволяючи підвищити рівень фахових компетентностей майбутніх маркетологів, забезпечуючи ефективність і якість навчального процесу.

Експериментально доведено, що вивчення майбутніми маркетологами методичних рекомендацій до практичних занять «Інформаційні системи в ритейлі» сприяло підвищенню рівня фахової компетентності студентів в експериментальних групах: кількість студентів з високим рівнем фахової компетентності збільшилась на 24,3%, із достатнім рівнем збільшилась на 11,5%. Кількість студентів, для яких рівень фахової компетентності на початок експерименту був визначений як низький, зменшилась на 32,8%.

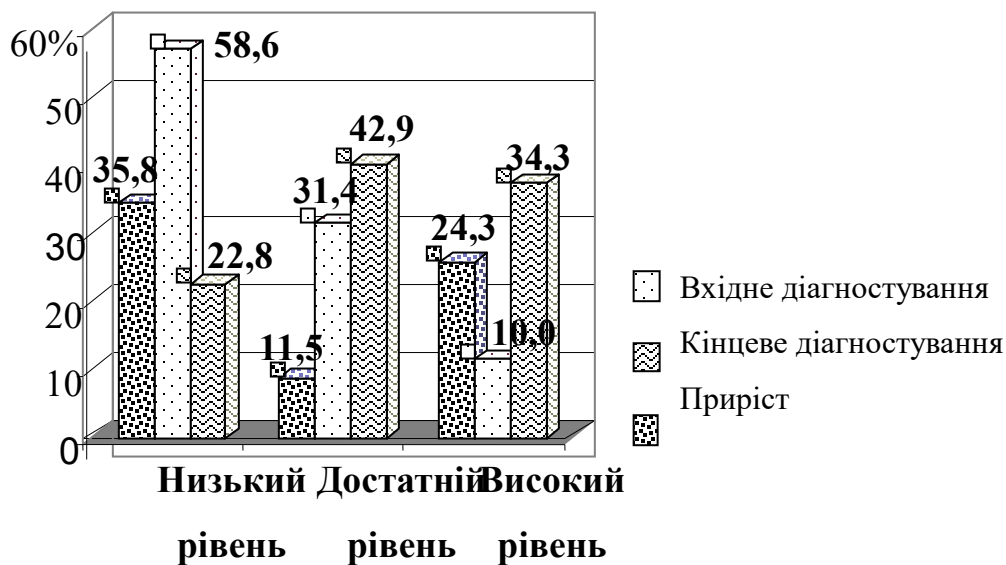

Рис. 1. Приріст рівня фахової компетентності майбутніх маркетологів у відсотках до загального числа респондентів у групі

Також, 91% опитаних студентів які приймали участь у експерименті вважають доцільним запровадження у навчальний процес вивчення дисципліни «Інформаційні системи у ритейлі» методичних рекомендацій до практичних занять «Інформаційні системи у ритейлі», що допомагає у розв'язанні складних задач бізнес-процесів в роздрібних торгових компаніях їх автоматизації для побудови конкурентоспроможної системи управління логістикою роздрібних торгових компаній.

Результати експерименту дозволяють стверджувати, що застосування технології розвитку фахової компетентності майбутніх маркетологів суттєво збільшило рівень їх професійних знань.

Перспективами подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій до практичних занять «Інформаційні системи в ритейлі» для освітнього рівня «магістр» спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» спеціалізації «Категорійний менеджмент у ритейлі».

Список використаних джерел

1. Вовчак І.С. (2001) *Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті*: Навч. посібник. Тернопіль: Карт-бланш. 354с.
2. Гужва В.М., Постевой А.Г. (1999) *Інформаційні системи в міжнародному бізнесі*: Навч. посібник. К.: КНЕУ. 164 с.
3. Бова Т. В. (2006) *Організаційно-інформаційна система управління на машинобудівних підприємствах* : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Запоріжжя. 20 с.

4. Нордфальт Й. (2015) *Ритейл-маркетинг: Практики и исследования /In-Store Marketing. On sector knowledge and research in retailing*. М.: Альпина Паблишер. 490 с.
5. Ochoa Siguencia L. (2018) *Contemporary Information Technologies in Business Management*. Publishing House of the Research and Innovation in Education Institute, Czestochowa.
6. Клепікова О.А. (2013) Сучасний стан і місце інформаційних технологій в управлінні підприємством. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, № 5, 74-77.
7. Жлуктенко В.І., Наконечний С.І., Савіна С.С. (2001) *Теорія ймовірностей і математична статистика: Навч.-метод. посібник: у 2-х ч. Ч. II. Математична статистика*. К.: КНЕУ, 336 с.
8. Бородич С.А. (2001) *Эконометрика: уч. пособие*. К.: Новое знание. 408 с.

Журавльова З.Ю., канд. фіз.-мат. наук, доцент

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса,

z.zhuravlova@onu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3271-8864>

ПРО ОДИН ВИПАДОК АНАЛІТИЧНОГО ОБЕРНЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ЛАПЛАСА

Ключові слова: перетворення Лапласа, аналітичне обернення, ряд Тейлора, узагальнені функції, згортка

Вступ. Інтегральне перетворення Лапласа є апаратом, що широко використовується для розв'язання крайових задач математичної фізики, що залежать від часу. Проте аналітичне обернення розв'язків отриманих у просторі трансформант Лапласа у багатьох випадках є складним. Тому пошук нових методів для аналітичного обернення інтегрального перетворення Лапласа є актуальним.

Метою даної роботи є дослідження одного випадку трансформанти Лапласа, для якого можна навести формулу аналітичного обернення.

Результати. Розглянемо трансформанту Лапласа наступного вигляду

$$\frac{1}{c_0 + \sum_{i=1}^N c_i (r(s)e^{-w(s)})^{n_i}} \quad (1)$$

де $r(s), w(s)$ – неперервні однозначні функції такі, що $w(s) > 0, Re s > 0$, причому $|r(s)e^{-w(s)}| < 1, Re s > 0$; $c_0 \neq 0, c_i, i = \overline{1, N}$ – дійсні сталі або функції, що не залежать від параметру перетворення Лапласа $s, N \geq 1, n_i, i = \overline{1, N}$ – натуральні числа.

Позначимо функцію комплексної змінної s $r(s)e^{-w(s)}$ через z . $|r(s)e^{-w(s)}| = |z| < 1$. Тоді вираз (1) можна переписати у вигляді

$$f(z) = \frac{1}{c_0 + \sum_{k=1}^N c_k z^{n_k}} \quad (2)$$

Очевидно, що функція (2) має $\max_{1 \leq k \leq N} n_k = \eta$ особливих точок $z_i = \alpha_i, i = \overline{1, \eta}$.

Відповідно, точки $s_i = v_i, i = \overline{1, \eta}$, що визначаються з рівняння $r(s_i)e^{-w(s_i)} = \alpha_i, i =$

$\overline{1, \eta}$, є особливими точками для функції (1). Так як у формулі оберненого перетворення Лапласа $\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma-i\infty}^{\gamma+i\infty} f(s)e^{st} ds$ γ є абсциса у півплощині абсолютної збіжності інтегралу Лапласа (Doetsch, 1974), то $Re s > \nu > 0$, де $\nu = \max_{1 \leq i \leq \eta} \nu_i$. Відповідно, при $Re s > \nu > 0$ $|r(s)e^{-w(s)}| = |z| < \vartheta < 1$, де $\vartheta = r(\nu)e^{-w(\nu)}$. Таким чином отримуємо, що функція (2) в області $|z| < \vartheta < 1$ є має особливих точок.

Теорема. Якщо $L^{-1} \left[(r(s)e^{-w(s)})^k \right]$ існує для будь-яких $k = 0, 1, 2, \dots$, і ряд $\sum_{k=0}^{\infty} \frac{f^{(k)}(0)}{k!} L^{-1} \left[(r(s)e^{-w(s)})^k \right]$ є збіжним, то

$$L^{-1} \left[\frac{1}{c_0 + \sum_{i=1}^N c_i (r(s)e^{-w(s)})^{n_i}} \right] = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{f^{(k)}(0)}{k!} L^{-1} \left[(r(s)e^{-w(s)})^k \right].$$

Тут функція $f(z)$ має вигляд (2).

Розглянемо часткові випадки даної теореми для функцій $r(s)$ та $w(s)$, які широко зустрічаються у задачах математичної фізики.

Наслідок 1. Якщо для деякого $m \in \mathbb{N}$: $|s^m e^{-sA}| < 1$ при $Re s > \nu > 0$, то

$$L^{-1} \left[\frac{1}{c_0 + \sum_{i=1}^N c_i (s^m e^{-sA})^{n_i}} \right] = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{f^{(k)}(0)}{k!} \delta^{(mk)}(t - kA),$$

де $A > 0$ – дійсне число, $f(z)$ має вигляд (2), $\delta(t)$ – узагальнена функція Дірака.

Наслідок 2. Якщо для деякого $m \in \mathbb{N}$ $\left| (\sqrt{s^2 + a^2})^m e^{-b\sqrt{s^2 + a^2}} \right| < 1$ при $Re s > \nu > 0$, то

$$\begin{aligned} & L^{-1} \left[\frac{1}{c_0 + \sum_{i=1}^N c_i \left((\sqrt{s^2 + a^2})^m e^{-b\sqrt{s^2 + a^2}} \right)^{n_i}} \right] = \\ & = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{f^{(k)}(0)}{k!} \left[\delta^{(mk)}(t - kb) - a(-1)^{mk} \frac{\partial^{mk}}{\partial x^{mk}} \left(\frac{x J_1(a\sqrt{t^2 - x^2})}{\sqrt{t^2 - x^2}} \right) \Big|_{x=kb} \theta(t - kb) \right], \end{aligned}$$

де $a, b > 0$ – дійсні числа, $f(z)$ має вигляд (2), $\delta(t)$, $\theta(t)$ – узагальнені функції Дірака та Хевісайда відповідно.

Дана теорема та її наслідки представляють собою розширення відповідних теорем, які були наведені та доведені у [2].

Висновки. Було розглянуто один випадок трансформанти Лапласа, для якого сформульовано та доведено теорему обернення. Також сформульовано та доведено наслідки для двох часткових випадків, які широко зустрічаються на практиці. Для цих випадків доведено збіжність рядів, що використовуються.

Перспективи подальших досліджень. Даний підхід може бути використано для аналітичного обернення трансформант Лапласу більш складної структури, а саме коли експоненти, що входять до виразу (1) мають різні степені.

Список використаних джерел

1. Doetsch, G (1974). Introduction to the Theory and Application of the Laplace Transformation. New York: Springer-Verlag.
2. Zhuravlova, Z (2021) The case of analytical inversion of Laplace transform. *Researches in Mathematics and Mechanics*, 26(37), 63-95.

Капустей М. М., здобувач

Слюсарчук П. В., канд. фіз.-мат. наук, професор

Боярищева Т.В., канд. фіз.-мат. наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

m.kapustey@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4438-3395>

petro.slyusarchuk@uzhnu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9235-1497>

tetjana.bojarishcheva@uzhnu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2899-4900>

ТОЧНІСТЬ НАБЛИЖЕННЯ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ГРАНИЧНІЙ ТЕОРЕМІ В ТЕРМІНАХ ЗРІЗАНИХ ПСЕВДОМОМЕНТІВ

Ключові слова: псевдомоменти, нерівність Беррі-Ессеена, граничні теореми теорії ймовірностей.

Вступ. У роботі [1] одержано узагальнення нерівності Беррі-Ессеена із використанням різного вигляду псевдомоментів. Завдяки роботі [1] псевдомоменти набули широкого застосування у граничних теоремах. У роботі [3] розглядаються умови, при виконанні яких швидкість збіжності буде вищою, ніж у нерівності Беррі-Ессеена. Псевдомоменти знайшли застосування до оцінки швидкості збіжності цін опціонів [3]. У роботах [4] і [5] розглядаються різні підходи до узагальнення результатів із [1] для різнорозподілених випадкових величин. У даній роботі ми узагальнюємо результати роботи [1] на послідовність серій незалежних в кожній серії різнорозподілених випадкових величин, при цьому узагальнюються результати робіт [4] і [5].

Мета. Узагальнити для послідовності серій випадкових величин оцінки Золотарьова в центральній граничній теоремі в термінах усереднених псевдомоментів.

Результати. Розглянемо послідовність серій $\xi_{n1}, \dots, \xi_{nn}$ незалежних в кожній серії випадкових величин з математичними сподіваннями $M\xi_{ni} = 0$, дисперсіями $D\xi_{ni} = \sigma_{ni}^2$,

$\sigma_{ni} > 0$, $\sum_{i=1}^n \sigma_{ni}^2 = 1$, $\bar{\sigma}_n = \max\{\sigma_{n1}, \dots, \sigma_{nn}\}$. Позначимо: $F_{ni}(x)$ функція розподілу ξ_{ni} , $f_{ni}(t)$ характеристична функція ξ_{ni} , $S_n = \xi_{n1} + \dots + \xi_{nn}$, $\Phi_n(x)$ – функція розподілу S_n ; $\Phi(x)$ – функція розподілу стандартного нормального закону, $\rho_n = \sup_x |\Phi_n(x) - \Phi(x)|$.

Для довільного $y > 0$ визначимо псевдомоменти вигляду

$$v_{nk}^{(1)}(y) = \int_{|x| \leq y} \max(1, |x|^3) |d(F_{nk}(x\sigma_{nk}) - \Phi(x))|,$$

$$v_{nk}^{(2)}(y) = \int_{|x| > y} \max(1, x^2) |d(F_{nk}(x\sigma_{nk}) - \Phi(x))|,$$

$$\bar{v}_n^{(1)}(y) = \bar{\sigma}_n^2 \sum_{k=1}^n v_{nk}^{(1)}(y), \quad \bar{v}_n^{(2)}(y) = \bar{\sigma}_n^2 \sum_{k=1}^n v_{nk}^{(2)}(y).$$

Теорема. Нехай $\bar{\sigma}_n^2 \leq \frac{3}{4}$ при $n \geq 2$. Тоді існує стала C , що для всіх $n \geq 1$

$$\rho_n \leq C \inf_{y>0} \left(\bar{\sigma}_n \bar{v}_n^{(1)}(y) + \bar{v}_n^{(2)}(y) \right),$$

$$\tilde{v}_n^{(1)}(y) = \sum_{k=1}^n \sigma_{nk}^3 v_{nk}^{(1)}(y), \quad \tilde{v}_n^{(2)}(y) = \sum_{k=1}^n \sigma_{nk}^2 v_{nk}^{(2)}(y).$$

Деякі наслідки. У теоремі покладемо $y = \bar{\sigma}_n^{-1}$.

Наслідок 1. Нехай $\bar{\sigma}_n^2 \leq \frac{3}{4}$ при $n \geq 2$. Тоді для всіх $n \geq 1$

$$\rho_n \leq C \left(\bar{\sigma}_n \bar{v}_n^{(1)}(\bar{\sigma}_n^{-1}) + \bar{v}_n^{(2)}(\bar{\sigma}_n^{-1}) \right).$$

Введемо псевдомоменти вигляду

$$v_{nk}^{(0)}(r) = \int_{-\infty}^{\infty} \max(1, |x|^r) |d(F_{nk}(x\sigma_{nk}) - \Phi(x))|,$$

$$\bar{v}_n^{(0)}(r) = \bar{\sigma}_n^2 \sum_{k=1}^n v_{nk}^{(0)}(r)$$

Наслідок 2. Нехай $\bar{\sigma}_n^2 \leq \frac{3}{4}$ для $n \geq 2$, $2 < r \leq 3$. Тоді для всіх $n \geq 1$

$$\rho_n \leq C \bar{\sigma}_n^{r-2} \bar{v}_n^{(0)}(r)$$

Нехай $\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_n, \dots$ - послідовність незалежних випадкових величин з математичним сподіванням $M\xi_i = 0$, дисперсією $D\xi_i = \sigma_i^2$, $B_n^2 = \sigma_1^2 + \dots + \sigma_n^2$.

Позначимо через $F_k(x)$ функцію розподілу випадкової величини ξ_k і покладемо $\frac{\xi_k}{B_n} = \xi_{nk}$. Тоді $S_n = \frac{\xi_1 + \xi_2 + \dots + \xi_n}{B_n}$,

$$F_{nk}(x) = F_k(xB_n), \sigma_{nk}^2 = \frac{\sigma_k^2}{B_n^2}, \bar{\sigma}_n^2 = \frac{\sigma^2}{B_n^2}, \sigma = \max_{1 \leq k \leq n} \sigma_k,$$

$$v_k^{(0)}(r) = \int_{-\infty}^{\infty} \max(1, |x|^r) |d(F_k(x\sigma_k) - \Phi(x))|, \bar{v}_n^{(0)}(r) = \frac{\sigma^2}{B_n^2} \sum_{k=1}^n v_k^{(0)}(r).$$

Наслідок 3. Нехай $\frac{\sigma^2}{B_n^2} \leq \frac{3}{4}$ для $n \geq 2$. Тоді

$$\rho_n \leq C \left(\frac{\sigma}{B_n} \right)^{r-2} \bar{v}_n^{(0)}(r).$$

Висновки. У роботі здійснено узагальнення відомих раніше оцінок швидкості збіжності розподілів сум незалежних різно розподілених випадкових величин у схемі серій.

Список використаних джерел

1. Zolotarev V. M. (1973) Exactness of an approximation in the central limit theorem. *Proceedings of the Second Japan – USSR Symposium on Probability Theory*. Berlin: Springer-Verlag, 531-543.

2. Mishura Y., Munchak Y., Slyusarchuk P. (2015) The rate of convergence to the normal law in terms of pseudomoments. *Modern Stochastics: Theory and Applications*, Vol. 2, №2, 95-106.

3. Ю. Мішура, Є. Мунчак. (2015) Швидкість збіжності цін опціонів з використанням методу псевдомоментів. *Теорія ймовірностей і математична статистика*, 92, 110-124.

4. Капустей М.М., Слюсарчук П.В. (2018) Оцінка швидкості збіжності в центральній граничній теоремі для послідовності серій в термінах середніх псевдомоментів. *Теорія ймовірностей та математична статистика*, Вип. 2 (69), 91-00.

5. Vojarishcheva T. V., Slyusarchuk P. V. (2003) The approximation of convergence of sums to the normal law. *Theory of stochastic processes*, №3-4.

Ломага М.М., старший викладач,

Самусь Є.І., старший викладач,

Головачко В.В., студент 3-го курсу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

uevgenija.samus@uzhnu.edu.ua,

mariia.lomaha@uzhnu.edu.ua,

holovachko.vasyl@student.uzhnu.edu.ua

ВИБІР CMS ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ КОРИСТУВАЦЬКИХ ВЕБДОДАТКІВ

Підвищення функціональності користувацького вебдодатку є одним із важливих питань в процесі розроблення подібних додатків. Підвищення функціональності досягається різними методами, одним з яких є спрощення адміністрування вебдодатків. З цією метою користувацький додаток інтегрується в *CMS*.

CMS — система керування вмістом, що використовується для управління зазвичай неструктурованими даними. Подібні *CMS* дозволяють керувати наповненням вебсайту як текстовим, так і графічним, можуть бути успішно інтегровані в інформаційну систему і служити для організації документообігу тощо. *CMS* дозволяє здійснювати доступ до редагування інформацією різними адміністраторами (можна задати чітке розмежування прав для різних користувачів на редагування окремих блоків). Але існує безліч готових систем управління вмістом сайту, у тому числі і безкоштовних. Тому гостро стоїть питання вибору *CMS*.

Обґрунтований вибір системи для інтеграції користувацьких додатків пов'язаний з аналізом характеристик *CMS*. Розглянемо основні параметри *CMS*, згідно яких будемо здійснювати вибір подібної системи керування вмістом:

1) технологічність – використання технологій, що дозволяють підвищити пропускну спроможність і надійність системи;

2) наявність призначеного для користувача сервісу, що забезпечує зрозумілість і доступність користувачу;

3) сумісність (апаратна і програмна) – можливість функціонування системи на різних платформах, сумісність з СУБД, можливість підключення додаткових модулів;

4) масштабованість – можливість розбудовування системи;

5) ступінь готовності – розрізняють контент-системи з готовим ПЗ, що дозволяє встановити систему автоматично і лише провести самостійну надбудову та проєктоване ПЗ, де розробник сам настраює функціонал контент-системи на сервері замовника.

Системи останнього типу з проєктованим ПЗ працюють на основі шаблону *MVC (model-view-controller)*. Інформація в базі даних змінюється за допомогою модуля редагування. В цьому випадку сторінки заново створюються сервером при кожному запиті, а це збільшує навантаження на системні ресурси, яке проте може бути суттєво понижено при використанні засобів кешування, які є в сучасних вебсерверах. Також можлива реалізація за змішаним типом – модуль представлення генерує сторінку один раз, надалі вона завантажується з кешу. Кеш може оновлюватися по закінченню деякого терміну часу, при внесенні змін в структуру сайту, по команді адміністратора, так і автоматично.

Також при обґрунтуванні вибору CMS слід враховувати не лише технологічні рішення, а ще й фінансову доцільність придбання контент системи.

Список використаних джерел

1. Документація Drupal. URL:

https://www.drupal.org/uk/docs/user_guide/uk/understanding-drupal.html.

2. Gregor Hohpe, Bobby Woolf. Enterprise Integration Patterns: Designing, Building, and Deploying Messaging Solutions (Addison-Wesley Signature Series). URL: <http://www.dialektika.com/books/5-8459-1146-x.html>.

3. Годд Томлінсон. CMS Drupal 7. (2011) Керівництво по розробці системи управління вебсайтом. Видавництво Вільямс, серія книг Expert's Voice (укр.мов), 560 с.

Artur Nikolaienko, PhD
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
artur.nikolaienko@gmail.com

IT IN SPACE ACTIVITY

Key words: IT, space research, geolocation in space, machine learning, data analysis.

Introduction. The use of information technology (IT) has significantly changed space activities. The use of IT in space technology has made it possible to achieve great feats, from launching satellites to exploring other planets. From data collection to developing advanced software systems, IT has enabled space companies to increase productivity, reduce costs and increase efficiency.

Objective. The purpose of this study is to highlight the advantages of using IT to improve space research, develop advanced satellites, and qualitatively process the results of space activities, including with the use of artificial intelligence (AI).

Results. In total, during the years of independence, 150 launch vehicles developed in Ukraine went into space. Until 2017, the space industry remained unattractive for private investors and only recently 120 investors invested \$3.9 billion in space projects, which were spent on rocket launches: 37 commercial and 51 government launches of space vehicles took place [1].

The main difficulty of the limited development of space projects is the colossal amount of investment, we are talking about tens of millions of dollars only at the start. The second difficulty is the long horizon of forecasting investments - space projects can take up to 20 years to get the first profit. In Ukraine, all factors are joined by other features - in particular, the absence of a local market, the Ukrainian state is usually a contractor on international projects.

Ukraine signed the agreement with NASA to jointly cooperate within the "Artemis" program that envisages the peaceful exploration of the Moon, Mars and other celestial objects. The State Space Agency of Ukraine says the agreement contains a set of principles that will guide the signatory states in participating in the program. According to the ex-head of the SSAU Volodymyr Usov, this step allows Ukraine to be able to implement its projects in partnership with the world's leading space agencies. Now, Ukrainian projects are to become a part of the global framework of the Moon's exploration by ISECG as well as open up the full potential of Ukraine in space research within the "Artemis" program in particular [2].

It should be understood that IT is so closely connected with space programs that sometimes it is extremely difficult to single out the achievements of software engineers in one or another space project. The exception is the use of ready-made IT solutions to solve certain problems, a good example of such an exception is the solution of the Ukrainian developer Volodymyr Agafonkin for an interactive map. The US space agency NASA uses this solution to track its new Perseverance rover. Volodymyr wrote about this on his Facebook page. This interactive map shows the landing site for NASA's Perseverance rover within Jezero Crater. It is available online. The map is created using the popular open-source JavaScript library Leaflet. It is used by many popular projects, including Foursquare, Pinterest, Flickr, Craigslist, GitHub, 500px, The Washington Post, USA Today, Financial Times [3].

It is also worth highlighting a separate category of space and near-space projects in Ukraine - startups. Some of them have already managed to attract investments and the first customers, and some are still finalizing their developments. I would especially like to highlight Space Cossacks and Space Logistics Ukraine, these companies, although relatively young on the market, have already managed to attract the attention of the Ukrainian and world public.

Space Cossacks is creating a hybrid of an aerostat and a copter that will be able to launch rockets at an altitude of 20 km. The founders of the project, Oleksandr Lozynskyi and Dmytro Khmara, developed it with their own funds. Last year, the team won the national ActinSpace Hackathon and then represented Ukraine at the European stage in Toulouse, France. In parallel

with the work on the main project, the Space Cossacks team is creating a prototype lunar rover, an apparatus for processing regolith and an exoskeleton for astronauts [1].

Space Logistics Ukraine is a private company from Dnipro, determined to build a spaceport in Ukraine for launching ultralight launch vehicles. They will be able to launch satellites weighing 100-120 kg (micro and nano-satellites) into an orbit of 500-600 km. Today, the company has an agreement with Progresstech Ukraine, an engineering and design center that is one of Boeing's contractors. An engineering note was prepared, according to which the company began the first stage of analytical work [1].

Ukrainian space startup Promin Aerospace received \$6.5 million in pre-orders for future services. The co-founder and executive director of the startup, Mykhailo Rudominskiy, told about this. According to him, the team received letters of interest in their services at the end of 2022. There were several different organizations, including the Public University of Aberdeen Scotland and private space companies. The Promin Aerospace team is developing a rocket that should be many times cheaper than its counterparts. It does not have stages during the flight when the spent element separates and starts burning another one. According to the founders of the startup, the Promin Aerospace rocket "burns" gradually during the entire flight. This approach may save money [4].

Conclusion. The use of information technology in space technology has made significant progress, and satellites can now collect vast amounts of data needed for weather forecasting, navigation and communications. Space exploration equipment equipped with advanced IT systems has allowed scientists to explore other planets and deep space. The use of artificial intelligence made it possible to analyze huge data sets and make predictions about future space events.

IT has played a crucial role in the development of space industry [5]. The use of advanced IT systems has made it possible to achieve great feats, from launching satellites to exploring other planets. The use of artificial intelligence made it possible to analyze vast arrays of data received from satellites and make predictions about future space events. The role of IT will

grow both in the context of everyday life and in the context of such high-tech industries as space activities.

Future perspectives. The application of IT in space exploration is a rapidly developing field and there are many opportunities for further research. Future research can be focused on the development of new software systems to solve new problems in space exploration, such as high-speed navigation, auto-correction of the aircraft route taking into account the gravitational fields of surrounding objects, etc.

Conflict of interest. None.

References

1. Власенко В. Битва за «НОВИЙ КОСМОС»: яку роль відіграє Україна. URL: <https://mind.ua/publications/20198288-bitva-za-novij-kosmos-yaku-rol-vidigrae-ukrayina>
2. UkraineInvest (2023) Ukraine to cooperate with NASA on Moon`s colonization program. URL : <https://ukraineinvest.gov.ua/news/ukraine-to-cooperate-with-nasa-on-moons-colonization-program/>
3. Karpenko O. (2021) NASA chooses a Ukrainian developer`s solution for an online map for tracking the Mars rover. URL : <https://ain.capital/2021/02/22/nasa-chooses-a-ukrainian-for-tracking-mars-rover/>
4. Palyvoda N. (2023) Ukrainian startup Promin Aerospace, which is developing a rocket, has received pre-orders for \$6.5 million. URL : <https://mind.ua/en/news/20255328-ukrainian-startup-promin-aerospace-which-is-developing-a-rocket-has-received-pre-orders-for-6-5-m>
5. Сімахова А.О., Ніколаєнко А.К. (2022) Вплив глобальних викликів на національний ІТ-сегмент, *Проблеми системного підходу в економіці*, 3(89), С. 38-42.

Політика В.Д., здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Турчин Є.В., канд. фіз.-мат. наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

politikavd@gmail.com,

evgturchyn@gmail.com

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОТУЖНОСТІ СИСТЕМИ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ ЕНЕРГІЇ МОРСЬКИХ ХВИЛЬ МЕТОДАМИ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

Ключові слова: машинне навчання, дерева рішень, випадковий ліс, бустінг.

Нами розглядається наступна задача: по положенню перетворювачів енергії морських хвиль спрогнозувати їх сумарну потужність. Вихідні дані являють собою координати і потужності для таких перетворювачів, розташованих біля узбережжя Австралії (див. [1]).

Ми будемо вирішувати цю задачу за допомогою алгоритмів машинного навчання.

Незалежні змінні $x_1, y_1, \dots, x_{16}, y_{16}$ – координати хвильових перетворювачів, що об'єднані у систему. Залежна змінна P – сумарна потужність системи. Усі розрахунки проводилися за допомогою мови програмування R.

Перший з використаних алгоритмів машинного навчання – алгоритм градієнтного бустінгу XGBoost (див. [2]). Для XGBoost в якості “слабкого алгоритму” були обрані дерева регресії. Оптимальні параметри алгоритму XGBoost виявились такими: $\text{max\_depth} = 6$, $\text{eta} = 0.1$, $\text{nrounds} = 5000$, $\text{min\_child\_weight} = 950$.

Якість алгоритму оцінювалась по метриці MAE та MAPE, тобто по середній абсолютній помилці та середній абсолютній помилці у відсотках відповідно. Були

отримані наступні значення метрик MAE та MAPE (усереднені по декільком тестовим вибіркам):

$$\text{MAE} = 3566, \text{MAPE} = 0.002415.$$

Наступний алгоритм машинного навчання – це Cubist (див. [3], [4]). Суть цього алгоритму полягає у комбінації дерев рішення та лінійної регресії. Спочатку створюється дерево, яке розбиває вхідні дані на підгрупи. Потім, на основі цих даних, алгоритм будує лінійні моделі для кожної з підгруп. Ці моделі використовуються для розбиття даних і подальшої побудови регресійних моделей. Для спрощення дерева, вузли усуваються за допомогою обрізки та/або комбінуються.

Cubist також може використовувати подібну до XGBoost схему. В цьому випадку створюється послідовність дерев. Перше дерево створюється так само, як це було зазначено раніше. Інші дерева створюються на основі відкоригованих даних, у яких кожен відгук зменшений або збільшений, в залежності від того чи був він раніше переоцінений або недооцінений відповідно. Остаточний прогноз є середнім з прогнозів для кожного дерева моделі.

Якщо створити модель на основі 15 дерев (committees = 15), то усереднені MAE та MAPE на тестових вибірках такі:

$$\text{MAE} = 7438, \text{MAPE} = 0.005036.$$

Ми використали також алгоритм random uniform forest (див. [5], [6]), це новий різновид алгоритму “випадковий ліс” із посиленою декореляцією дерев. Для нього значення усереднених MAE та MAPE на тестових вибірках такі:

$$\text{MAE} = 4877, \text{MAPE} = 0.003307.$$

Нарешті, останнім алгоритмом був класичний випадковий ліс (див. [2], [7]), програмна реалізація – пакет ranger.

Для цього алгоритму були отримані наступні значення усереднених MAE та MAPE в залежності від параметрів:

Параметри алгоритму	Усереднена MAE	Усереднена MAPE
num.trees = 600, min.node.size = 3	4812	0.003262
mtry = 3, num.trees = 800, min.node.size = 5	5009	0.003395
mtry = 5, num.trees = 900, min.node.size = 4	4863	0.003297

Таким чином, алгоритм XGBoost забезпечує найкращу точність прогнозу.

Висновки. Нами побудовано модель, яка дозволяє з досить високою точністю прогнозувати потужність системи хвильових перетворювачів.

Варто зазначити, що являє інтерес не лише прогноз потужності системи перетворювачів по їх координатам, але і задача пошуку оптимального положення такої системи (тобто положення, де сумарна потужність буде максимальною або близькою до максимальної).

Список використаних джерел

1. Neshat, M. (2019). *Wave Energy Converters Data Set (Version V1)* [Data set]. *UCI Machine Learning Repository*. <https://archive.ics.uci.edu/ml/datasets/Wave+Energy+Converters>.
2. Boehmke, B., & Greenwell, B. (2019). *Hands-on machine learning with R*. Chapman and Hall/CRC.
3. Kuhn, M., & Quinlan, J. R. (2023). *Cubist (Version 0.4.2.1)* [R package]. *CRAN*. <https://cran.r-project.org/web/packages/Cubist/index.html>.
4. Quinlan, J. R. (1993). Combining instance-based and model-based learning. In P. Utgoff (Ed.), *Proceedings of the Tenth International Conference on Machine Learning* (pp. 236-243). Morgan Kaufmann Publishers.
5. Ciss, S. (2022). *randomUniformForest (Version 1.1.6)* [R package]. *CRAN*. <https://cran.r-project.org/web/packages/randomUniformForest/index.html>.

6. Ciss, S. (2015). Random Uniform Forests for Classification, Regression and Unsupervised Learning. *Journal of Machine Learning Research*, 16, 1225-1259. <https://hal.science/hal-01104340/file/RandomUniformForests.pdf>.

7. Wright, M. N., Wager, S., & Probst, P. (2022). *ranger* (Version 0.14.1) [R package]. *CRAN*. <https://rdr.io/cran/ranger/>.

Рогаль К. Ю., магістр 1-го курсу УУННІ

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

rohal.karolina@student.uzhnu.edu.ua

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ ФІШИНГОВИХ АТАК

Ключові слова: фішинг, цифрова безпека

Вступ. Цифрова безпека завжди була важливою складовою онлайн-життя, а у часи війни це особливо актуально. Згідно статистики [1-2], число кібератак по всьому світі минулого року виросло на 38%, порівняно з 2021. З цих 38%, переважну кількість успішних атак становили фішинг-атаки (82%). В контексті кібербезпеки України хочу зазначити, що минулого року було здійснено кілька десятків видів фішинг-атак (в період з 01 травня по 31 липня 2022 року було зафіксовано 13 видів [3]), переважна кількість яких містила кілька сотень тисяч індивідуальних спроб (у серпні 2022 року було зафіксовано 2 види атак [4], число спроб яких становило 977 785). Дивлячись на ці цифри, не тяжко уявити, що на цей вид цифрової небезпеки слід звернути особливу увагу.

Фішинг – різновид кіберзлочину, принципом якого є маскування під легітимні особи чи організації з метою викрадення у користувачів інтернету персональні дані чи інфікування їх пристроїв шкідливим ПЗ для ще детальнішого викрадення даних [5].

Ціллю та жертвою фішинга може стати кожна людина, від простих громадян до начальників та важливих працівників (цей різновид носить назву spear-phishing [букв. «рибалка списом»]). Особи стають жертвою таких атак здебільше у зв'язку з людськими факторами. Часто використовується вплив на відчуття терміновості людей – нібито заблоковані банківські картки чи заблоковані сторінки соціальних мереж викликають паніку у людей, зумовлюють їх спочатку діяти, а потім думати.

Під впливом такого стресу люди можуть не помітити навіть такі очевидні вказівки, як неправильна електронна адреса, помилки у правописі, дивні мобільні номери і т. д. Саме тому важливо знати, що діяти у випадку отримання таких повідомлень. Також важливо знати ознаки спроби фішинга, адже навіть якщо момент паніки настане, помітивши ці ознаки люди зможуть заспокоїти себе та буде менше шансів потрапитися на них.

Мета: проаналізувати види фішинг-атак, що трапилися минулого року, та скласти на їхній основі інструкції про запобігання.

За основу були взяті дані, надані громадською організацією «Платформа прав людини» (<https://www.ppl.org.ua/monitoring/monitoring-cifrovix-prav>), які у свою чергу також посилалися на веб-ресурс урядової команди CERT-UA (<https://cert.gov.ua/>).

Результати. Після детального розгляду та аналізу поданих звітів, були виявлені найчастіші види фішингових атак: електронні листи – як приватним особам, так і державному сектору та підприємствам.

Рекомендації захисту були поділені на дві категорії, оскільки spear-phishing потребує інший підхід у зв'язку з тим, що і фішингові тактики інші.

Методика захисту від звичайного фішинга:

- Критичне мислення: важливо при отриманні листів та повідомлень відійти на декілька секунд та подумати – чи має сенс те, що ми отримали це лист?
- Перевіряти домени: перевірити, чи домен сторінки, на яке веде посилання, співпадає з доменом, який зловмисники намагаються імітувати. Наприклад, зрівняти `instagram[.]com` (легітимна сторінка) та `l.instagram[.]com` (фішингова сторінка).
- Звіритися з офіційними джерелами: у випадку отримання листа начебто від органів влади чи компаній, буде корисно звіритися на веб-сторінці органу чи компанії в питанні, чи було розіслано повідомлення такого характеру, чи ні. Частіше всього органи у питанні вже знають про розсилку шкідливих повідомлень та інформують людей про це на своїх офіційних веб-сторінках, чи на своїх каналах Telegram.

- Не натискати на посилання: це корисна порада у випадку таких фішинг-атак, де йдеться про начебто заблоковані/зламані акаунти соціальних мереж. Посилання у таких листах краще відразу проігнорувати та зайти на свою сторінку соціальної мережі звичайними шляхами. Якщо акаунт дійсно був заблокований, це буде відображено на легітимній сторінці соціальної мережі.

Методика захисту від spear-phishing:

- Мислити критично: критичне мислення важливе і в цьому випадку. Якщо отримане повідомлення не має сенсу, його краще проігнорувати.

- Перевірити, чи співпадають домени: у випадку отриманні посилань, окрім того як не відкривати їх взагалі, корисно перевірити, чи співпадає адреса посилання з доменом. Наприклад, якщо електронний лист від «[...]gov[.]ua», але посилання веде на сторінку типу «gov.mil[.]ua[.]aspx[.]ію», очевидно, що це не буде легітимним сайтом.

- Проконсультуватися зі співробітниками: якщо лист начебто надійшов з компанії, спитатися у колег та у начальства, чи був такий лист кимось заплановано. Частіше всього про заплановані розсилки повідомлять наперед.

- Бути обережними зі вкладеними файлами: вкладені файли краще всього відкривати тільки у листах, отримання яких очікуване (наприклад, обіцяний співробітником звіт). Навіть при очікуваних листах корисно уточнити, чи справді відправив адресант листи, чи ні. Така перевірка особливо корисна при захисті від фішинг-атак, що надходять від скомпрометованих адрес організації.

Висновки. У ході дослідження було зроблено наступне:

- Знаходження джерела.
- Обробка та аналіз матеріалів.
- Створення рекомендацій на їхній основі.

Список використаних джерел

1. Pasquale, F. D. (2023). *63 Terrifying Cyber Security Statistics from 2022 - Tekspace*. URL: <https://www.tekspace.com.au/blog/cyber-security-stats-2022/>
2. Check Point Research Team. (2023). *Check Point Research Reports a 38% Increase in 2022 Global Cyberattacks - Check Point Software*. URL: <https://blog.checkpoint.com/2023/01/05/38-increase-in-2022-global-cyberattacks>
3. CrowdStrike. (2023). *What is Phishing? Techniques and Prevention | CrowdStrike*. URL: <https://www.crowdstrike.com/cybersecurity-101/phishing/>
4. Pasquale, F. D. (2023). *63 Terrifying Cyber Security Statistics from 2022 - Tekspace*. URL: <https://www.tekspace.com.au/blog/cyber-security-stats-2022/>
5. ГО «Платформа прав людини». (2022). *Війна у цифровому вимірі та права людини. Аналітичний звіт за грудень 2022 р.* URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%93%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2022_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3.docx.pdf
6. ГО «Платформа прав людини». (2022). *Війна у цифровому вимірі та права людини. Аналітичний звіт за період з 01 травня по 31 липня 2022 р.* URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2.0.pdf>
7. ГО «Платформа прав людини». (2022). *Війна у цифровому вимірі та права людини. Аналітичний звіт за період з 24 лютого по 30 квітня 2022 р.* URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/%D0%92%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90-%D0%A3-%D0%A6%D0%98%D0%A4%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9C%D0%A3-%D0%92%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%A0%D0%86-%D0%86-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%90-%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%98>.
8. ГО «Платформа прав людини». (2022). *Війна у цифровому вимірі та права людини. Аналітичний звіт за серпень 2022 р.* URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2022_final_16.pdf
9. CrowdStrike. (2023). *What is Phishing? Techniques and Prevention | CrowdStrike*. URL: <https://www.crowdstrike.com/cybersecurity-101/phishing/>

Семчишин Г.Я., старший викладач

Герич М.С., канд. фіз.-мат. наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

halyna.semchyshyn@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-1029-579X>

miroslava.gerich@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9634-5254>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ АНАЛІТИЧНИХ ОБЧИСЛЕНЬ MAPLE В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

Ключові слова: система аналітичних обчислень Maple, знаходження похідних, обчислення визначених інтегралів.

Вступ. Система аналітичних обчислень Maple володіє потужними можливостями щодо розв'язання широкого класу математичних задач. Водночас ця система була створена для наукової та інженерної діяльності та потребує адаптації для ефективного використання в навчальних цілях. В існуючій методичній літературі наведені тільки поверхневі відомості з використання команд системи аналітичних обчислень Maple для отримання розв'язків деяких типових задач елементарної математики [1 – 3]. Але це тільки «верхівка айсберга» з точки зору використання потужностей системи для активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Мета. Проаналізувати можливості використання системи аналітичних обчислень Maple при вивченні початків аналізу в шкільному курсі математики.

Результати. Похідна функції $f(x)$ в системі аналітичних обчислень Maple знаходиться за допомогою двох простих команд: прямого виконання – $\text{diff}(f(x), x)$ та відкладеного виконання – $\text{Diff}(f(x), x)$. Наприклад,

> Diff(sin(x^2), x)=diff(sin(x^2), x)

$$\frac{d}{dx} \sin(x^2) = 2x \cos(x^2)$$

Визначений інтеграл функції $f(x)$ на відрізку $[a; b]$ в системі аналітичних обчислень Maple також обчислюється за допомогою двох команд: прямого виконання – $\text{int}(f(x), x, x=a..b)$ та відкладеного виконання – $\text{Int}(f(x), x, x=a..b)$. Наприклад,

> Int(x+cos(x), x=0..Pi)=int(x+cos(x), x=0..Pi)

$$\int_0^{\pi} (x + \cos(x)) dx = \frac{1}{2} \pi^2$$

Відмітимо, що одним з важливих аспектів адаптації системи аналітичних обчислень Maple до процесу навчання математики в старшій школі є спосіб подання результатів виконання обчислень в звичному для учнів вигляді.

Згідно навчально-методичної літератури, при вивченні правил диференціювання функцій похідна функції позначається $f'(x)$, а в системі аналітичних обчислень Maple отримуємо

> diff(f(x), x)

$$\frac{d}{dx} f(x)$$

Дане позначення похідної широко використовується у вищих навчальних закладах при вивченні математичного аналізу, а не в шкільному курсі математики. Крім того, похідну частки функцій стандартна команда подає у незвичному вигляді:

> Diff(f(x)/g(x), x)=diff(f(x)/g(x), x)

$$\frac{d}{dx} \left(\frac{f(x)}{g(x)} \right) = \frac{\frac{d}{dx} f(x)}{g(x)} - \frac{f(x) \left(\frac{d}{dx} g(x) \right)}{g(x)^2}$$

Ці проблеми можна успішно розв'язати нестандартно використавши команди або створивши авторські процедури.

Висновки. До поняття похідної приводять багато задач природознавства (про обчислення прискорення, лінійної густини стержня, сили струму, потужності, швидкості хімічної реакції, швидкості зростання популяції тощо) та економіки (обчислення продуктивності праці за певний проміжок часу тощо), а визначений

інтеграл використовується при розв'язуванні багатьох прикладних задач (про масу неоднорідного стержня, роботу змінної сили, кількість речовини, яка вступила в хімічну реакцію, чисельність популяції тощо). Таким чином, вміння швидко та правильно знаходити похідні та обчислювати визначені інтеграли за допомогою системи аналітичних обчислень Maple при розв'язуванні задач дисциплін математичного циклу є дуже корисним.

Список використаних джерел

1. Михалевич, В. М., Дода, А. Ф. (2010) *Елементарна математика. Алгебра. Новітні інформаційні технології навчання (Maple). Ч.1 : практикум*. Вінниця : ВНТУ.
2. Михалевич, В. М., Дода, А. Ф. (2010) *Елементарна математика. Алгебра. Новітні інформаційні технології навчання (Maple). Ч.2 : практикум*. Вінниця : ВНТУ.
3. Михалевич, В. М., Крупський, Я. В. (2011) Розвиток системи Maple у навчанні вищої математики. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 21 (1). URL: <http://journal.iitta.gov.ua>.

Синявська О.О., канд. фіз.-мат. наук, доцент

Тегза А.М., канд. фіз.-мат. наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

olga.synyavska@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-2711-3940>

antonina.tegza@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5310-4311>

ДЕЯКІ МЕТОДИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Ключові слова: математичний аналіз, системи комп'ютерної математики, Maxima, Python.

Вступ. На сьогоднішній день як середня, так і вища освіта не може бути ефективною без використання інноваційних технологій. Тому всі освітяни намагаються використовувати сучасні засоби організації навчальної діяльності, що охоплюють весь процес навчання, починаючи з визначення мети і до отримання результатів.

Мета. Дана робота пропонує розглянути один із способів проведення інтегрованих занять із поєднанням аналітичного обчислення та застосування програмного забезпечення, що допоможе студентам як математичних, так і технічних спеціальностей, ефективніше засвоїти, часто достатньо складний для розуміння першокурсниками, теоретичний матеріал курсу математичного аналізу.

Результати. У роботі показано як можна візуалізувати деякі теоретичні поняття, твердження і формули математичного аналізу, а також розв'язувати практичні завдання засобами програмного середовища Maxima [2-3] та мови програмування Python [1]. Таким чином, вивчення даного курсу буде більш доступним і цікавим студентам, яке раціонально поєднуватиме логічну строгість дисципліни і її наочність.

Наприклад, при вивченні теорії функціональних та степеневих рядів доцільно продемонструвати студентам графічне наближення ряду Маклорена до функції $y = \cos(5x)$ в околі нуля. Склавши невеликий код у Python, одержимо наступний результат (рис. 1):

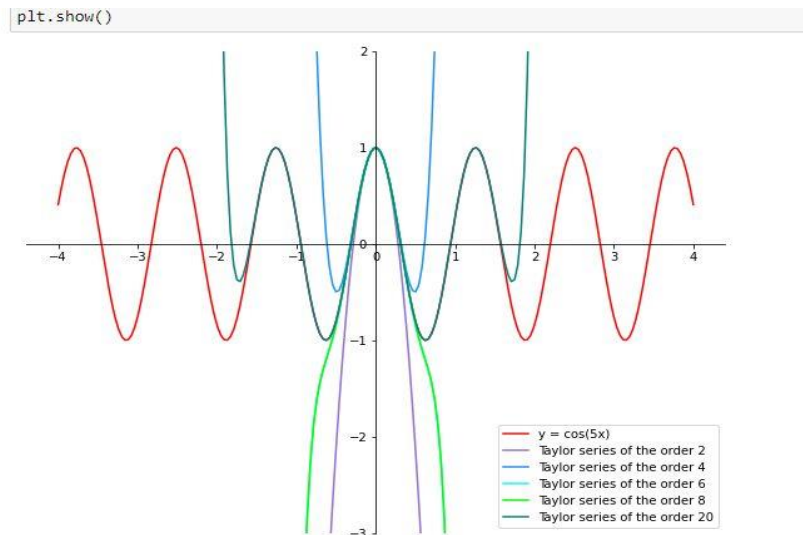

Рисунок 1

При вивченні теорії інтегрального числення для студентів ІТ спеціальностей поряд із аналітичними обчисленнями варто показати способи обчислення інтегралів засобами прикладних програм.

Із використанням системи комп'ютерної математики (СКМ) Maxima можна обчислювати невизначені інтеграли і первісні за допомогою символічного представлення. Можна знаходити невизначені інтеграли від різних типів підінтегральної функції із використанням тільки команди $\text{integrate}(f(x), x)$, зокрема від різних раціональних виразів і диференціальних біномів. Однак, при інтегруванні деяких ірраціональностей не відразу вдається отримати відповідь. У таких випадках, крім застосування прикладного пакету, потрібно також використати класичний метод інтегрування – метод заміни змінної або підстановки.

Наприклад, для обчислення інтегралу $\int \frac{dx}{\sqrt{(x-1)(x-2)^3}}$ потрібно спершу застосувати команду спрощення підінтегральної функції `radcan(expr)`, де `expr` – вираз, який може містити логарифм, експоненціали та радикали. Тоді отримаємо інтеграл, який вже можна обчислити за командою `integrate`.

```
(%i28) radcan(%);
(%o28) 
$$\int \frac{1}{(x-2)^{3/2} \sqrt{x-1}}$$

(%i29) %, nouns;
(%o29) 
$$-\frac{2\sqrt{x^2-3x+2}}{x-2}$$

```

Рисунок 2

Наприклад, для обчислення інтегралу від ірраціональної функції $\int \frac{dx}{2x + \sqrt[3]{(x-1)x^2}}$, потрібно ввести нову змінну t , що задовольняє рівність $G(x, t) = 0$, зокрема $x = g(t)$, і виконати команду `changevar(integrate(f(x),x),G(x,t),t,x)` [4].

У результаті підстановки $\frac{x-1}{x} = t^3$, система Махіма показує новий інтеграл від змінної t у необчислюваній формі. Для обчислення такого інтегралу потрібно ввести з клавіатури команду `%, nouns` або через меню Спростити/Обчислити необчислювані (`noun`) форми.

```
(%i3) %, nouns;
(%o3) 
$$\int \frac{1}{2x + (x-1)^{1/3} x^{2/3}}$$

(%i4) changevar(% , ((x-1)/x)=t^3, t, x) ;
(%o4) 
$$-3 \int \frac{t^2}{t^4 + 2t^3 - t - 2}$$

→ %, nouns;
(%o5) 
$$-3 \left( \frac{\log(t^2 + t + 1)}{6} + \frac{\operatorname{atan}\left(\frac{2t+1}{\sqrt{3}}\right)}{3^{3/2}} - \frac{4 \log(t+2)}{9} + \frac{\log(t-1)}{9} \right)$$

```

Рисунок 3

Висновки. Використовуючи засоби системи комп'ютерної математики Maxima та мови програмування Python будь-яку задачу математичного аналізу може бути візуалізовано. Головними перевагами для студентів використання СКМ є безпосередня візуалізація відповідного способу розв'язання тієї чи іншої задачі, що дозволяє зрозуміти суть роботи методу, тобто показати його практичне застосування; а також значна економія часу для обчислень.

Список використаних джерел

1. Kado, K. (2022) A teaching and learning the fundamental of calculus through Python-based coding. *International Journal of Didactical Studies*, 3(1), 15006. <https://doi.org/10.33902/IJODS.202215006>
2. Maxima. A Computer Algebra System. <https://maxima.sourceforge.io/index.html>
3. Souza, P.N., Fateman, R.J., Moses, J., & Yapp, C. (2004) The Maxima Book. <https://maxima.sourceforge.io/docs/maximabook/maximabook-19-Sept-2004.pdf>
4. Жалдак, М. І., Михалін, Г. О., & Деканов, С. Я. (2012) *Математичний аналіз з елементами інформаційних технологій*. Київ. Редакції газет природничо-математичного циклу.

Струнгар А. В., канд. наук із соц. комун., заступник директора з наукової роботи

Плисенко Г. П., канд. економ. наук, старший науковий співробітник

Рачинська О.І., в.о. завідувача відділу науково-бібліографічної аналітики та супроводження наукових баз

Державна науково-технічна бібліотека України, Київ, Україна

galinaplysenko@gmail.com

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ БАЗ ДАНИХ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ «ВІДКРИТОЇ НАУКИ»

Ключові слова: відкрита наука, бази даних, Scopus, Web of Science, відкритий доступ.

Вступ. Актуальною світовою тенденцією є впровадження нової концепції прозорості (відкритої) науки, керованої даними, забезпечення доступу до широкого спектру наукових досліджень, впровадження парадигми відкритої науки. В Європі така концепція реалізується через EOSC – віртуальне середовище з відкритими та загальнодоступними сервісами. Відтак в Україні Розпорядженням КМУ від 08.10.2022 № 892-р «Про затвердження національного плану відкритої науки» був проголошений курс на євроінтеграцію та реалізацію концепції Відкритої науки. Перші кроки у цьому напрямі Україна зробила ще у 2018 році, коли Рішенням Колегії МОН від 08.06.2018, протокол № 6/2-13 «Про запровадження Відкритого українського індексу наукового цитування» було поставлене завдання перед Державною науково-технічною бібліотекою України (далі – ДНТБ України) розробити відповідний сервіс.

Мета – проаналізувати вплив руху відкритої науки на показники публікацій українських вчених в базах даних Scopus та Web of Science.

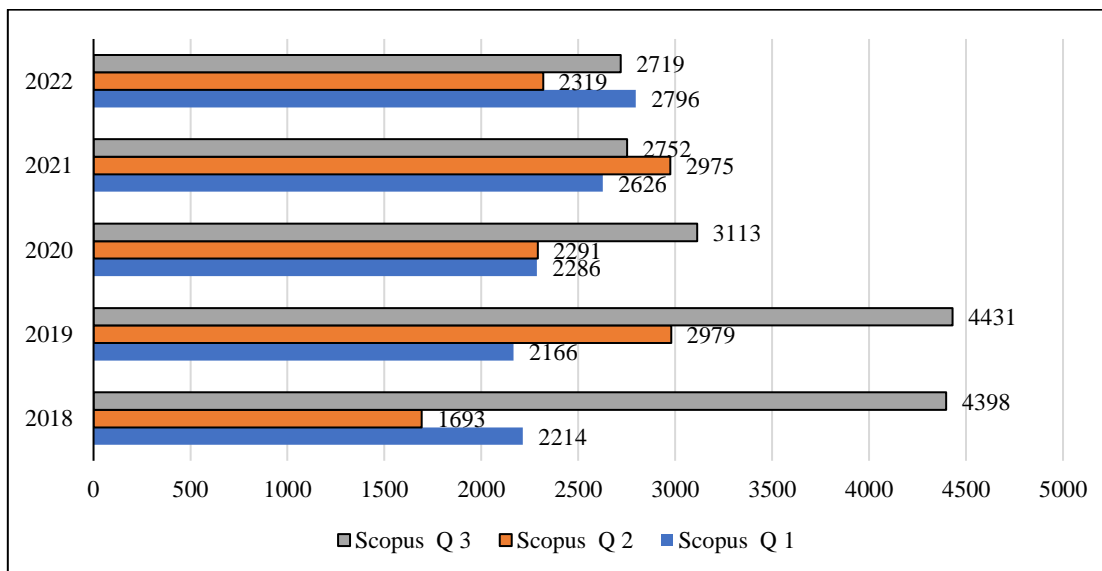

Результати. Відкриту науку визначають як «набір практик, покликаних зробити наукові процеси і результати більш прозорими і доступними для осіб поза дослідницької групи. Він включає в себе повний доступ до дослідницьких матеріалів, даних і лабораторним процедурам, доступним онлайн. Багато вчених також є прихильниками відкритого доступу, паралельний рух, яке дозволяє читати наукові статті без передплати або плати за доступ» [1]. Також зарубіжні науковці стверджують, що «відкрита наука підвищує ефективність, контроль та відтворюваність результатів, повторного використання наукової роботи та підвищує прозорість всіх наукових процесів» [2]. Деякі визначають «відкриту наука» як «рух за надання вільного доступу до даних наукових досліджень та їх розповсюдження для будь-якого члена суспільства, що дозволяє повторно використовувати, перерозподіляти та відтворювати основні дані та методи представлених досліджень» [3].

«Відкрита наука може допомогти прискорити наукове відкриття. Коли вчені діляться своїми матеріалами і даними, інші можуть використовувати і аналізувати їх по-новому, потенційно приводячи до нових відкриттів» [1]. Останніми роками відкритий доступ стає важливим для дослідників, бібліотекарів, адміністраторів закладів вищої освіти та фінансових установ, урядовців, видавців. Існує багато науково-інформаційних ресурсів відкритого доступу (Open Access Journals Search Engine (OAJIS), Directory of Open Access Books, тощо) для академічних, практичних і наукових досліджень. В міжнародній науковій літературі приділяється значна увага дослідженню науково-інформаційних баз даних з відкритими публікаціями та вбудованим інструментарієм роботи із великими масивами даних.

Наукові установи та заклади вищої освіти державної форми власності з червня 2019 року отримали можливість відкритого доступу до міжнародних наукових баз даних, зокрема Scopus та Web of Science, за рахунок бюджетних коштів [4]. І проаналізувавши кількість публікацій українських вчених у виданнях включених до цих

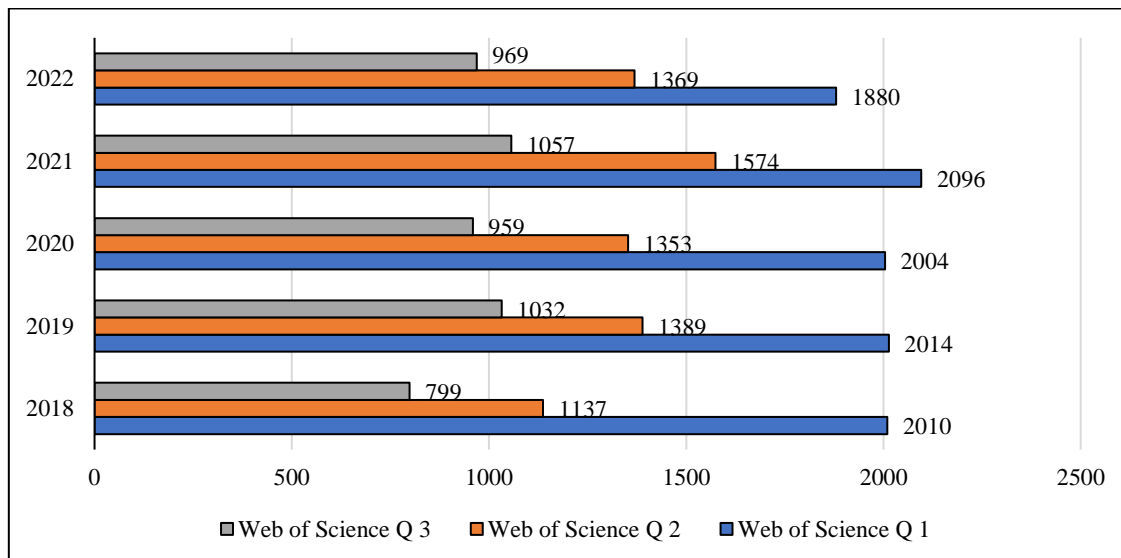
баз даних за останні 5 років спостерігаємо тенденцію до збільшення кількості публікацій саме після надання відкритого доступу (див. рис. 1 та рис. 2).

Джерело: розраховано авторами

Рис. 1. Кількість публікацій українських вчених в базі даних Scopus по відповідних кварталях за 2018–2022 роки

Підключення або продовження доступу всіх наукових установ та закладів вищої освіти відбувається через ДНТБ України, куди подаються відповідні запити щодо підключення або зміни IP адреси установи. Сподіваємося, що на основі цих показників та наявності бюджетних коштів вдасться і надалі продовжити відкритий доступ до міжнародних наукових баз даних, зокрема Scopus та Web of Science.

Джерело: розраховано авторами

*дані за 2022 рік на основі попередніх підрахунків, кінцевий термін аналізу публікацій за базою даних Web of Science червень-серпень 2023 року.

Рис. 2. Кількість публікацій українських вчених в базі даних Web of Science по відповідних кварталях за 2018–2022 роки

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відкрита наука надає можливість створювати наукову колаборацію вітчизняних науковців з міжнародними експертами та вченими. Цей рух сприяє розповсюдженню науки та наукових відкриттів за допомогою сучасних цифрових інструментів. Проведений нами аналіз кількості публікацій українських вчених в базі даних Scopus та Web of Science свідчить про позитивний ефект від можливостей відкритого доступу до наукових баз даних. В подальших дослідженнях варто здійснити порівняльний аналіз світового досвіду та національного сервісу OUCI щодо відмінності від наукових реферативних баз даних Scopus та Web of Science, в яких цитується біля 60 українських наукових видань в кожній.

Список використаних джерел

1. Елізабет Гілберт, Каті Коркер. Що таке «відкрита наука»? (І чому деякі дослідники цього хочуть). URL: <https://futuro.in.ua/news/640-shcho-take-vidkryta-nauka-i-deyaki-doslidnyky.html>
2. Hilpert S., Kaldemeyer C., Krien U., Günther S., Wingenbach C., Plessmann G. The Open Energy Modelling Framework. 2017. A new approach to facilitate open science in energysystem modelling. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/201706.0093/v1>.
3. Albagli S., Maciel M. L., Abdo A. H. Open Science, open issues. Brasília, Rio de Janeiro: IBICT. URL: <https://cutt.ly/Qhlsq9e>.
4. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dostup-za-koshti-byudzhetu-do-scopus-ta-wos-dlya-vishiv-ta-naukovih-ustanov-ukrayini-bude-prodovzhenonakaz-mon>

Яцко М. В., канд. екон. наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

maksym.yatsko@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-1145-5302>

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ВИКЛАДАЧА

Ключові слова: дистанційне навчання, Google calendar, Google Slides, Google Docs, Google Chat.

Вступ. Сучасний стан розвитку вищої освіти, під дією світової пандемії COVID-19, повномасштабного збройного вторгнення в Україну, перебуває в режимі дистанційного навчання.

Так, поряд із класичними формами навчання, в широку практику входить дистанційне, що має свої переваги, та в певний момент часу є адекватною відповіддю на зовнішні обставини.

В той же час, дистанційне навчання є новою формою навчального процесу, як з точки зору здобувачів освіти, так і з точки зору викладача. Тому, набуває актуальності питання розкриття окремих елементів організації робочого місця викладача.

Основні тези:

1. Створення подій та заходів. Інструментарій Google calendar. Використання різного роду електронних календарів підвищує взаємну дисципліну та організованість учасників освітнього процесу, забезпечує повідомлення учасників про заходи та облік відвідувань. Створення подій, в той же час, дозволяє організовувати роботу викладача з точки зору його наочної зайнятості на лекціях або консультаціях. Це дозволяє формувати індивідуальний графік роботи (пар) лектора. Окремо, варто зазначити, що події та заходи можна створювати, як для онлайн формату, так оффлайн.

Інструментарій Google calendar дозволяє формувати списки учасників, а також знайти їхній вільний час учасників, якщо це подія кафедрального або факультетського масштабу. Є можливості налаштування таких параметрів як: статусу події (налаштування видимості для інших), опису подій, додавання документів події, попереднє опитування, тощо.

2. Повідомлення учасників про заходи, облік відвідувань за допомогою інструментарію Google calendar. Створення заходів, про що йшла мова в попередньому пункті, дозволяє створення сповіщення про подію (електронним листом та сповіщенням). Це, в свою чергу, є нагадуванням про заплановані події, підвищує відвідуваність заходів. Але повідомлення учасників потребує формування списків учасників, де можна організувати різний статус дозволів гостей (змінювати подію, запрошувати інші, переглядати список гостей).

3. Особливості організації лекційних занять з інструментарієм Google Slides. Такий інструментарій дає можливість створювати презентації, керувати доступом до матеріалів презентацій. Характерною особливістю є те, що інструментарій Google Slides забезпечує особливості показу презентацій під час лекційних занять з можливістю візуального контролю учасників заходу. Крім того, запуск слайд шоу та доступ до нього можливо здійснити одразу з середовища Google Meet. Таке середовище дає можливість формувати нотатки до презентації (слайдів), що будуть доступні лише доповідачу, а також можливість бачити кількість та назви наступних слайдів. Доступ до Google Slides дає можливість керувати панеллю активності, спостерігати за користувачами з права перегляду, тенденції переглядів, тощо.

4. Організація дистанційних практичних занять. Функціонал Google Sheets, Google Docs. Неабиякою проблемою в процесі організації дистанційного робочого місця викладача, є проведення практичних та лабораторних занять. В цьому можуть допомогти технічні рішення Google Sheets, Google Docs. Це створення спільних документів для: розв'язку задач, персоніфікований доступ, доступ за посиланням,

створення спільних документів для доповіді на питання. В процесі розв'язку розрахункових задач, вдалим рішенням, є використання Google Sheets, де в одній таблиці може працювати ціла група здобувачів з правами редагування.

5. Чати із здобувачами вищої освіти Google Chat. Спілкування зі здобувачами вищої освіти можна організувати використовуючи специфічний месенджер **Google Chat**, який дає можливість створення груп, отримувати сповіщення на мобільний телефон, обмінюватися файлами, завданням чи гіперпосиланнями.

Також, цікавим, в процесі організації роботи викладача є використання чату структурного підрозділу (кафедри чи факультету).

Висновки. Отже, важливим в процесі навчання та досягнення мети освітньо-професійних та освітньо-наукових програм вищої освіти є форма навчання, що проявляється в певній сукупності процесів, що взаємодіють на когнітивні властивості здобувача. Ми зупинилися на основних тезах, що дозволяють підвищити якість роботи викладача та організацію його робочого місця.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 5

ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ,
МИСТЕЦТВО ТА ФІЛОСОФСЬКІ
НАУКИ

КАРМАДОНОВА Т. М.,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки

ім. Г.М. Доброва НАН України», місто Київ

e-mail: takarmadonova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>

ВПЛИВ РОЗШИРЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ НАУКИ НА СУСПІЛЬНУ ДОВІРУ ДО НАУКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: публічний простір науки, публічна сфера, публічний дискурс, суспільна довіра до науки, громадськість.

Вступ. В період повномасштабної війни в Україні, довіра до науки може бути підірвана, оскільки громадськість відчувається незахищеною та подекуди неінформованою щодо дій уряду та військових. Якщо громадськість має можливість брати участь у наукових дослідженнях, знайомитись з науковими даними та результатами, то це може сприяти формуванню більш об'єктивної картини щодо важливих питань, пов'язаних з війною. Більш того, розширення публічного простору науки може забезпечити більш відкриту та прозору взаємодію між науковою спільнотою та громадськістю, що може збільшити рівень довіри до науки та підтримати відкритий діалог.

Всебічний аналіз природи публічної сфери та її трансформації здійснив Юрген Габермас. Публічна сфера — за визначенням Юргена Габермаса — це сфера соціального життя, у якій безпосередньо формується громадська думка. Іншими словами це є арена, форум публічного дискурсу з приводу соціально-політичних проблем життя і розвитку суспільства загалом [1]. Габермас стверджує, що «публічна сфера» є сферою нашого соціального життя, позаособистістний феномен, що наближається до громадської думки. Доступ гарантується всім громадянам та відбувається комунікація, обмін інформацією, думками. При цьому публіка може бути розсіяна в різних місцях, але завдяки ЗМІ люди завжди чують один одного.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити можливості розширення публічного простору науки для забезпечення більш відкритої та довірливої взаємодії між науковою спільнотою та громадськістю в умовах воєнного стану, що дозволить підвищити рівень довіри до науки та підтримувати відкритий діалог.

В умовах сьогодення ступінь розвитку публічної сфери виступає одним з основних критеріїв оцінки якості демократії, оскільки дотримання, захист та гарантія прав та свобод громадянина можливі лише за її наявності [2]. Крім того, розширення публічного простору науки може забезпечити більшу відкритість та прозорість у наукових дослідженнях, що сприятиме довірі громадськості до наукових даних та результатів. Це особливо важливо в умовах війни, де правильні рішення на основі наукових даних можуть мати значення для забезпечення безпеки та захисту населення.

Фактично публічна сфера – це своєрідний форум публічного дискурсу, атрибутами якого є вільна дискусія та вільні засоби комунікації, необхідні різноманітним групам інтересів, по-перше, для ефективного захисту від зловживань з боку держави, по-друге, для підтримки і розширення участі суспільства в політичних процесах, зокрема спільної практичної діяльності, спрямованої на досягнення цілей, що всіма поділяються [3].

Проте, важливо зазначити, що розширення публічного простору науки не є достатньою умовою для підвищення довіри громадськості до науки в умовах воєнного стану. Для цього необхідно, щоб наукові дослідження були проведені на високому рівні, з урахуванням наукових принципів, та щоб наукові дані та результати були доступні та зрозумілі для громадськості.

Підтримка етичних стандартів науковцями є передумовою довіри до науки широкої громадськості. Це важливо для того, щоб громадськість могла вірити у науку, а наукові дослідження могли бути використані для розв'язання реальних проблем у світі.

Попри те що розширення публічного простору науки робить науку більш відкритою для суспільства, воно сприяє тенденції зменшення посередників між наукою та суспільством. Оф-лайн семінари та лекції поступаються Інтернет журналам

та лекціям на YouTube. Що з одного боку несе позитивні моменти, а з іншого боку може мати й негативні наслідки. З одного боку, зменшення посередників між наукою та суспільством може сприяти збільшенню доступності наукової інформації та збільшенню широкого розуміння наукових процесів. Це може сприяти розвитку критичного мислення та наукової грамотності серед широких верств населення. З іншого боку, це може призвести до зменшення значення ролі наукових експертів та зростання ризику поширення невірної або неповної наукової інформації. Крім того, зменшення взаємодії між науковцями та суспільством може зменшити можливість обговорення результатів досліджень, що може позбавити науку можливості враховувати потреби та погляди широкої громадськості.

Розширення публічного простору науки може мати багато форм, наприклад, відкриті наукові дослідження розміщені в Інтернеті або у відкритих архівів досліджень; відкриті лекції та презентації; відкриті програми з залучення громадськості в зборі даних, розробці програмного забезпечення; відкриті форуми та дискусії; відкриті журнали та публікації, а також відкриті наукові конференції. Це може дозволити науковцям та іншим зацікавленим особам дізнатися про нові тенденції та розвиток в науці.

Розширення публічного простору науки може сприяти залученню до наукової діяльності різних соціальних груп, що може збільшити різноманіття ідей та підходів до вирішення проблем, пов'язаних з війною. Наприклад, залучення до наукових досліджень військових, ветеранів та мирних жителів може допомогти вирішенню проблем, пов'язаних з безпекою та захистом населення. Військові та ветерани можуть мати великий досвід у вирішенні військових та безпекових проблем, який може бути корисним для наукових досліджень, пов'язаних з цими темами. Вони можуть бути корисні для підготовки досліджень щодо заходів з безпеки, стратегії бойової дії та захисту населення від можливих небезпек. Залучення мирних жителів до наукових досліджень може забезпечити більш повну картину ситуації та врахування потреб та побажань всіх зацікавлених сторін.

Результати та висновки. В умовах воєнного стану громадськість може мати більш емоційний та підвищений інтерес до наукових досліджень та результатів, тому

вчені та наукові журналісти повинні враховувати ці особливості та забезпечувати належний рівень етичності та інформаційної безпеки. З одного боку, збільшення доступності наукової інформації може допомогти людям краще зрозуміти причини та наслідки війни, технічні можливості та обмеження військових дій, що може сприяти підвищенню свідомості та розумінню необхідності певних заходів та дій. З іншого боку, розповсюдження неповної або невірної наукової інформації може викликати паніку серед громадськості, що може привести до необґрунтованого підвищення рівня напруженості, погіршення відносин між різними соціальними групами та послаблення довіри до науки в цілому.

Загалом, розширення публічного простору науки може стати важливим фактором у формуванні довіри громадськості до науки в умовах воєнного стану. Проте, для цього необхідно забезпечувати відкритість та прозорість у наукових дослідженнях, а також враховувати особливості емоційної та інформаційної безпеки в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень автор вбачає у вивченні можливостей залучення громадськості до наукових досліджень в умовах воєнного стану. Дослідження можуть включати аналіз різних форм інтерактивної комунікації між науковою спільнотою та громадськістю, які дозволяють підвищити рівень довіри до науки та підтримувати відкритий діалог між ними.

Автор дослідження "Вплив розширення публічного простору науки на суспільну довіру до науки в умовах воєнного стану" дотримувалася етичних принципів та прийняла заходи для уникнення та управління можливими конфліктами інтересів, що забезпечило достовірність результатів та незалежність дослідження.

Список використаних джерел:

1) Габермас, Ю. (2000). Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів: Літопис.

2) Ващенко, А. (2018). Громадянське суспільство та публічна сфера: контури теоретичного огляду. *Evropský politický a právní diskurz*, (5), 72-79.

3) Гудзенко, О.З., Демичева, А.В., Зубарева О.І. (2021). Публічна сфера міста: суб'єкти, практики, механізми (пере)форматування: монографія. В.В. Кривошеїна, О.В. Ходус (ред.). Дніпро: Видавничо-поліграфічний центр «Формат А плюс».

Роман Орловський, аспірант;

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

e-mail: orv1979@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6924-3866

ПОСТАТІ, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА СТАНОВЛЕННЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЗА РАССЕЛА, ЗАСНОВНИКА ТОВАРИСТВА ВАРТОВОЇ БАШТИ

Ключові слова: Джонас Венделл, Джордж Стетсон, Нельсон Барбур, міллерити, адвентисти, барбурити.

Вступ. Чарльз Тейз Рассел (1852–1916) - засновник Товариства Вартової Башти Біблій та Брошур та релігійного Міжнародний руху Дослідників Біблії. З цього руху беруть свій початок релігійна організація Свідків Єгови та спільноти Дослідників Біблії. Віряни цих релігійних груп у чималій присутні як у світі загалом, так і в Україні зокрема. Чарльз Рассел при описанні свого розвитку формування як релігійного діяча вказав на декілька осіб, яким він завдячує своєму становленню. Цими постатями, зокрема були: Джонас Венделл, Джордж Стетсон та Нельсон Барбур [1]. Варто зауважити, що досліджень з опису життєвого шляху цих осіб є досить мало. Тому, **метою** цього дослідження є висвітлення ключових фактів біографій постатей, які внесли свій вклад у духовне становлення засновника Товариства Вартової Башти.

Основні визначення цього дослідження. *Міллерити* – послідовники руху Вільяма Міллера 1830–1840 рр. у США та Європі, які згідно з власними тлумаченнями біблійних пророцтв очікували другого приходу Христа у 1843-1844 рр. *Велике Розчарування* – 22 жовтня 1844 р., день, який став кульмінаційним в очікуванні міллеритами приходу Христа на хмарах небесних. *Адвентисти* – сукупність спільнот, які вийшли з міллеритського руху, серед яких були наступні: церква євангельських адвентистів, церква адвентистів-християн, церква адвентистів сьомого дня, спільнота «Союз Життя і Приходу», групи адвентистів прийдешнього віку тощо. Варто зазначити, що у рамках цього дослідження, що цей термін жодним чином не

асоціюється з церквою адвентистів сьомого дня, а має на увазі інші раніше перелічені спільноти.

Виклад основних результатів досліджень. *Джонас Венделл (1815–1873)* – став християнином у 1843 р. Через два роки він прийняв доктрини про скорий другий прихід Христа, несвідомий стан померлих та про вічне знищення нерозкаяних грішників. Вже у 1847 р. Венделл почав проповідувати свої погляди у м. Сіракузи, штат Нью-Йорк. Згодом у 1850-х рр. Венделл став мав писав листи у журнал «Дослідник Біблії», який належав Джорджа Сторрса, колишньому видатному міллеритському проповіднику. Також тоді він належав до групі адвентистів, які призначили дату повернення Христа на 1853 р.. Внаслідок несправдженого очікування він полишив релігію і в такому стані перебував до середини 1860-х рр. Однак, взимку 1864–1865 рр. Венделл віра відновилася завдяки його другу Еду Тернеру, подорожуючому проповіднику і він приєднався до церкви адвентистів-християн. Таким він відновив свою проповідницьку діяльність і впродовж 1865-1871 рр. звершував її у штатах Огайо, Нью-Йорк, Пенсильванія, Нова Англія. Венделл почав відстоювати іншу дату другого приходу Христа, а саме – 1873 р. З метою поширення цієї ідеї він у 1870 р. написав і опублікував буклет «Теперішня істина». Однак він не дожив до цієї дати, оскільки 7 серпня 1873 р. він впав вниз головою зі сходів і отримав серйозні внутрішні пошкодження. І хоча за тиждень, 13 серпня Джонас Венделл виголошував проповідь на церковному пікніку, але вже наступного дня він помер [2].

Джордж Вашингтон Стетсон (1814–1879). Родина Стетсонів бере початок у Північній Америці з середини XVII ст., коли перші Стетсони у 1634 р. переїхали з Англії до м. Скитуате, штат Массачусетс. Відомо, що Джордж Стетсон працював лікарем, шкільним вчителем, також понад 40 років був практикуючим християнином. Також Стетсон був звершував проповідницьке служіння у церкві адвентистів-християн, на початку якого мав спілкування з Генрі Грю та Джорджем Сторрсом, які також згодом здійснили вплив на погляди Чарльза Рассела. На початку 1870-х рр., як він та вище згаданий Джонас Венделл публікували свої статті у журналі Сторрса «Вісник життя та прийдешнього Царства», а також в журналі «Світова криза», який

належав деномінації адвентистів-християн. Чарльз Рассел зазначав, що Стетсон був «людиною видатних здібностей і відмовився від блискучих перспектив мирських та політичних почестей, щоб отримати можливість проповідувати Христа». Протягом десяти місяців 1872 року він був пастором адвентистів-християн у Пітсбурзі. Потім Стетсон переїхав у церкву у місті Едінборро, де звершував пасторське служіння протягом шести років аж до своєї смерті 9 жовтня 1879 р. Його передсмертним прохання полягало в тому, щоб похоронне служіння здійснював його молодий товариш – Чарльз Тейз Рассел. У просторому міському залі на траурному служінні, де Рассел виголосив похоронну промову, були присутніми понад 1200 осіб [3].

Нельсон Барбур (1824–1905) – лікар, винахідник, дослідник та адвентистський служитель. Народився у місті Трупсвилль, штат Нью-Йорк. на початку 1840-х рр. у віці 19 років він познайомився з поглядами Вільяма Міллера через міллеритського служителя Генрі Ф. Гілла. Згодом, Генрі Ф. Хілл став служителем церкви євангельських адвентистів. Барбур та Гілл підтримували дружні відносини впродовж всього свого життя. Барбур став апологетом міллеритського віровчення і позиціонував себе як «незалежного» проповідника. Після Великого Розчарування він відмовився від віри в інтерпритацію міллеритами пророчих періодів і вирішив здобувати освіту лікаря. Він став спеціалістом з нервових та суглобових захворювань. Коли на Австралійському континенті було виявлене золото, Барбур подався туди та працював на золотих копальнях. Водночас, згідно його слів, він там знаходив можливість проповідувати християнство.

У 1859 році Нельсон Барбур повернувся в США. Під час цієї подорожі кораблем він, повернувшись до досліджень пророчих періодів дійшов висновку, що Христос повернеться у 1873 році. У наступному році він продовжив свої дослідження у бібліотеці Астора у м. Нью-Йорк. Повністю переконавшись у своїх висновках він написав листи своїм колишнім соратникам-адвентистам, зокрема Генрі Ф. Гіллу. Також Барбур відвідав одного колишніх лідерів міллеритського руху Дж. Літча, який не сприйняв його поглядів.

Барбур залишався у Нью Йорку до 1864 р. та і був проповідником в одній з адвентистських громад того міста. У тому ж році він переїхав до міста Оберн, штат

Нью-Йорк, де повернувся до медичної практики. Там він створював різні винаходи, один з яких викликав чималу зацікавленість серед інженерів.

До 1865 році він повернувся до Нью-Йорка, де почав відкрито проповідувати свої погляди на другий прихід Христа у 1873 році. У 1867 році його погляди прийняв Бенджамин В. Кейт, який також згодом став соратником Чарльза Рассела. Також декілька знайомих винахідників підпали під його вплив.

У 1870 році погляди його послідовників стали звертати різні адвентистські групи, де цей рух стали називати за іменем свого засновника – «рухом барбуритів». До того часу рух барбуритів не набував великої популярності, оскільки серед адвентистів тоді були популярними ідеї Вільяма К. Турмана, який проголошував другий прихід у 1869 році. Однак після того, як ці очікування не справдились погляди Нельсона Барбура стали все частіше з'являтися у періодичних виданнях церкви адвентистів-християн. А прихильники після розчарування ідеєю Уильяма К. Турмана роздробилися на декілька груп. Зокрема серед них був згаданий вище Джонас Венделл, який згодом став проповідувати 1873 рік, як час другого приходу.

Барбур писав статті та опублікував невелику книгу під назвою «Опівнічний крик, або свідчення пришествя Господа ц 1873 році». В очікуванні появи Христа багато барбуритів зібралися на острові Террі, і перебували там певний час до осені 1873 року. Згодом Барбур передніс дату на осінь 1874 рік. А у грудні 1873 році він почав видавати власне періодичне видання «Північний крик і Вісник ранку», який досягав тиражу 20 тисяч примірників.

Після не виконання передбачення рух барбуритів встатив велику кількість прихильників, а газети Барбура стало налічувати всього декілька тисяч примірників. Барбур вже планував визнати свою помилку і розпустити сам рух. Однак його товариш Кейт знайшов лексичне підґрунтя погляду, що другий прихід Христа насправді повинен бути невидимим, і переконав у цьому Барбура та деяких інших однодумців. Адвентисти відкинули нові погляди Барбура, що невидиме повернення відбулося у 1874 році. Тоді на сторінках адвентистських періодичних видань відбувалися запеклі дебати між барбуритами та адвентистськими спільнотами. В результаті у кінці 1875 року барбурити стали вважати себе «мудрими дівами» притчі

Христа у з Матв. 25 розділ, а всіх інших адвентистів – обманутими людьми або навіть відступниками. При цьому тираж «Вісника ранку» і далі знижувався, а на початку 1876 року зник взагалі.

Впродовж 1876–1879 р. Барбур мав знайомство та співпрацю з Чарльзом Расселом. Тут зазначимо, що у 1877 році Барбур та Рассел відвідували конференцію адвентистів-християн на Альтон-Бей з метою проповідувати свої погляди про невидиме повернення Христа. Однак їхні погляди не були там сприйняті.

Після низки розчарувань, Барбур відмовився від ідеї невидимого повернення Христа і повернувся до традиційної адвентистської позиції, що він відбудеться видимо для всіх. Водночас продовжував призначати дати приходу Христа на 1881 та 1886 рр. Задначимо, що ще у 1873 р. Барбур заснував невелику адвентистську громаду у м. Рочестер, штат Нью-Йорк., яку згодом назвав «Церква незнайомих». Він помер під час подорожі у Західні Штати у 1905 році не дочекавшись наступного розчарування у поверненні Христа, яке призначив на 1907 р. [4].

Висновки. Усі ці постаті, які яких згадує Чарльз Рассел як осіб, які вплинули на його духовне становлення, належали до служителів міллеритсько-адвентистської релігійної традиції. Деякі з них були схильні до призначень дат другого приходу Христа. Також, варто зазначити, що ці служителі більшою чи меншою мірою були особисто знайомі один з одним.

Список використаних джерел

1. Proclaiming the Lord's Return (1870–1914). (1993). In *Jehovah's Witnesses: proclaimers of God's kingdom* (pp. 42–60). Watchtower Bible and Tract Society of New York.
2. George Washington Stetson (n.d.). In *The Treatises of George W. Stetson (1861–1879)* (p. 2). <https://absonh.net/Downloads/BSL3/Library/History/STETSON.PDF>
3. Stetson, G. W. (1873). In Memory of Elder Jonas Wendell. *The World's Crisis*. URL: <https://absonh.net/Downloads/BSL3/Library/History/WENDELL.PDF>
4. Schulz, B. W., & Vienne, R. D. (2008). Nelson Barbour: The Time-ists' Last Breath. *Journal From the Radical Reformation*, 15(1), 54–57. URL: <https://focusonthekingdom.org/Barbour.pdf>

Віталій Романюк, викладач;

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, romanukv49@gmail.com

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ОДНОГО ІЗ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Ключові слова: Володимир Винниченко, Українська революція 1917-1921 рр.,
Центральна Рада, більшовики, Директорія УНР

Вступ. Володимир Винниченко є одним з провідних діячів Української революції 1917-1921 рр. Він очолював одну з найбільших вітчизняних партій початку ХХ ст. – Українську партію соціалістів-революціонерів. Вона ж мала найбільше представництво в Центральній Раді та повагу серед населення. Все це дозволяло Володимирі Винниченку займати достатньо високі посади, зокрема бути головою Генерального Секретаріату з червня до серпня 1917 р., першим очільником Директорії УНР (14 грудня 1918 року – 10 лютого 1919 р.) тощо. Разом з тим, політичні погляди вказаного діяча були дуже еkleктичними. Саме тому питання їх вивчення й на сьогодні залишається дискусійним і потребує подальшого дослідження. Відповідно, поєднання дослідження діяльності та політичних поглядів Володимира Винниченка дозволяє загалом краще зрозуміти особливості його ролі в подіях Української революції 1917-1921 рр.

Метою роботи є здійснення оцінки громадсько-політичної діяльності Володимира Винниченка в 1917-1921 рр.

Результати дослідження. Політична діяльність Володимира Винниченка розпочалася в рамках першої політичної партії нашого народу в Російській імперії – Революційної української партії, а потім – Української соціал-демократичної робітничої партії. Подібна діяльність призвела до того, що в 1903 р. його виключили з університету. Крім того, на період до 1917 р. припадає кілька арештів та ув'язнень В. Винниченка. Це змусило вказаного діяча певний час проживати закордоном. Повернутися до Києва він зміг лише після Лютневої революції в Російській імперії.

Як один з лідерів Революційної української партії, а потім вітчизняної соціал-демократії Володимир Винниченко поєднував у поглядах соціально-економічні проблеми робітництва та селянства з національними прагненнями народу. Разом з тим, перебування закордоном обумовило зацікавлення марксизмом, що відбувається під впливом спілкування з прогресивними діячами вказаного руху в Західній Європі на початку ХХ ст. [5, с. 23].

Саме вказані політичні установки вплинули на подальшу діяльність В. Винниченка. Створена в квітні 1917 р. Українська партія соціалістів-революціонерів мала найчисельніше представництво в Центральній раді, а тому й політична вага Володимира Кириловича також була достатньо значною. У програмі партії наголошувалося, що основним її завданням є створення соборної України, хоча з усіх питань суспільного розвитку представники даної політичної сили підтримували Тимчасовий уряд [6, с. 129]. Такі позиції відобразилися на державотворчій діяльності Центральної Ради.

Володимир Винниченко був одним з авторів Першого Універсалу даного національного зібрання. У документі проголошено про формування української національно-територіальної автономії, однак вказувалося на невідривності від Росії та її політичного вектору. Крім того, даним документом створюється Генеральний Секретаріат першим головою якого став В. Винниченко. Він же очолив делегацію до Петрограда, що мала донести до Тимчасового уряду прагнення українців. Перебуваючи в російській столиці Володимир Кирилович відмічав у щоденниках, що знаходиться на роздоріжжі. Він призначений першим міністром, але стратегії дій у нього фактично немає. Діяч знав, що повинен піднімати Україну, але його охоплював страх і відчувалася відсутність політичного досвіду [3, с. 270]. Разом з тим, у «Відродженні нації» В. Винниченко наголошував, що Генеральний Секретаріат на самому початку своєї діяльності не мав реальної влади, не призначав чиновників, не володів армією тощо. Хоча при цьому міністри включно з самим Володимиром Кириловичем були переважно людьми честолюбними, які прагнули зробити вагомий вклад в українську історію [1, с. 226].

В. Винниченко також був автором і наступних універсалів Центральної Ради. Саме за його безпосередньої участі відбулося досягнення компромісу вказаного органу з Тимчасовий урядом, що вилилося в проголошення Другого Універсалу. Крім того, Володимир Кирилович, хоч і був непримиренним поборником прав і свобод пролетаріату, не висловлював прихильності до більшовизму та підтримував ідею соціально-економічних перетворень на національному ґрунті. Такі погляди стали основою його участі в створенні Третього Універсалу. Однак, втілення принципів вказаного документу не принесли адекватної реакції в українському суспільстві. Відповідно, В. Винниченко почав відчувати розчарування від політичної діяльності [4, с. 107, 128-129].

У щоденниках описуючи події підступу більшовиків до Києва взимку 1918 р. Володимир Кирилович наголошував, що вказана політична сила «не відає, що творить». Він вважав, що організована ними влада скоро захлинеється в крові, бо людьми, що підтримують їх керують почуття елементарної соціальної помсти, яка не може стати основою для справедливою соціалістичної революції [3, с. 277]. Разом з тим, саму війну проти більшовиків В. Винниченко вважав, не скільки боротьбою проти Росії, стільки сутичкою з своїм же народом, яким користуються більшовики у власних цілях. Відповідно, Володимир Кирилович достатньо швидко на початку 1918 р. став на шлях проголошення незалежності Української Народної Республіки і був одним із розробників Четвертого Універсалу Центральної Ради [4, с. 135].

Цікавими були погляди Володимира Винниченка й стосовно формування української армії. Він, як і більшість, членів Центральної Ради, заперечував таку нагальну необхідність. У одній з статей в квітні 1917 р. він наголошував, що треба не створювати українське військо, а українізувати солдат-українців в російській армії, створити окремі загони, що мали бути свідомими національної справи. Крім того, діяч стверджував, що не можна допускати мілітаризації українського політичного руху. Така позиція з огляду на подальше розгортання подій та особливості формування державних інституцій видається недалекою. Діяч не врахував можливої загрози для українського народу з боку сусідів і вважав, що створення українського війська

приведе до мілітаризації української революції, дасть зброю в руки буржуазії, яка розпочне терор проти власного населення [2].

Разом з тим, після державного перевороту 29 квітня 1918 р. В. Винниченко не захотів співпрацювати з урядом П. Скоропадського й на певний час відходить від політичної діяльності. Лише у час, коли політика гетьмана стала викликати невдоволення в широких верств населення В. Винниченко як непримиренний лідер українських соціал-демократів став одним з очільників повстання проти діючої влади. Крім того у листопаді 1918 р. він очолив Першу Директорію УНР. При цьому, у щоденниках Володимир Кирилович наголошував, що українське населення не готове було підтримувати національну ідею та Директорію. У власних записах діяч поставав розгубленим і ображеним на українське суспільство. Він писав: «Нема у нас нації. Є темний, осоловілий від усіляких історичних дурманів народ. Ми хочемо зробити його нацією, а він скося дивиться на наші маніпуляції й сердито бурчить» [3, с. 309].

Разом з тим, курс Володимира Винниченка в Директорії УНР був дуже близьким до того, що проголошувався більшовиками. Він спирався не тільки на загальні лозунги, що лунали в суспільстві, а й на погляди самого діяча. З одного боку, більшовики розгорнули активну пропаганду і численні маси українського народу співпереживали простим лозунгам про владу радам, передачу землі селянам, заводів робітникам, а також встановлення мирного життя. Відповідно, В. Винниченко, як натхненний соціал-демократ схильний був відповідати на такі запити тогочасного суспільства. З іншого боку, Володимир Кирилович наголошував на необхідності формування українських рад на противагу більшовицьким. Через таку позицію та політичну боротьбу з С. Петлюрою В. Винниченкові інкримінують зближення в поглядах з більшовиками [4, с. 162-163].

У 1919 р. Володимир Кирилович припинив політичну діяльність в Україні й виїздить до Москви. Тут він отримав від більшовиків пропозицію очолити одне з міністерств в Раді Народних Комісарів на території України. Однак, з огляду більше на політичні амбіції самого В. Винниченка не змогли домовитися, бо пропонувалося діячеві очолити відання закордонними справами, тобто бути ширмою для тих верств

населення, які підтримували соціалізм з національною складовою і пам'ятало його роботу в попередніх урядах [5, с. 127].

Висновки. Володимир Винниченко представляв у своїй діяльності цікаве поєднання поглядів діяча українського національного руху з його ідеєю державності та позицій загальноєвропейської соціал-демократії та марксизму, яка передбачала формування правлячої ролі пролетаріату. Його погляди були достатньо близькими з більшовиками. Особливо після 1918 р., коли він побачив незадоволення політикою Центральної Ради та Директорії серед широких мас населення. Разом з тим, протягом всієї громадсько-політичної діяльності В. Винниченко не полишав ідеї створення української автономії. Він на існуванні тісних зв'язків з Росією і надав перевагу лише частковій самостійності УНР. Разом з тим, у часи першої українсько-більшовицької війни взимку 1917 р. дуже швидко став на позиції державності й був залучений до роботи над Четвертим Універсалом, що проголосив незалежність УНР. Все це свідчить, про те, що В. Винниченко був людиною що намагалася побудувати в Україні соціалістичну справедливу державу. Однак, він був честолюбним та недосвідченим у процесі державотворення, що часто не дозволяло йому правильні рішення.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей соціально-економічних поглядів В. Винниченка, їхнього співвідношення з позиціями більшовиків. Крім того, подальші студії присвячені діяльності В. Винниченка дозволять пояснити дискусійні питання стосовно його ролі в окремих урядах та органах управління.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Відродження нації. Частина I. Київ; Відень, 1920. 348 с.
2. Винниченко В. Український мілітаризм // Робітнича газета. 1917. 12 квітня.
3. Винниченко В. Щоденник у 4 т. Т. 1 : 1911-1920. Едмонтон ; Нью-Йорк: КІУС, УВАН, 1980. 499 с.
4. Кульчицький С. В., Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. Київ: Альтернативи, 2005. 373 с.
5. Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. К.: Світогляд, 2005. 324 с.
6. Шкіль О. Становлення та розвиток української Партії соціалістів-революціонерів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Серія 06. Історичні науки. 2004. Випуск 1. С. 126-129.

Галина Сеньківська, канд. істор. наук, викладач,
galya_senk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6360-9807>

Валентин Крисько, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, walentunkrisko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Ключові слова: синтаксис, речення, комунікативний аспект, логічний аспект, семантичний аспект, структурний аспект, історичне джерело.

Вступ. Сучасний заклад загальної середньої освіти повинен виховувати в учнів здатність до самостійної навчальної та пошукової діяльності, самостійного отримання знань, уміння критично інтерпретувати історичні факти та робити логічні висновки. Для правильної організації самостійної роботи варто враховувати такі вимоги, як забезпечення її посильності для всіх учнів класу, доступність і різноманітність, з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей учнів та дотримання дидактичних вимог до занять.

Мета дослідження – визначити особливості самостійної роботи учнів з історичними джерелами на уроках всесвітньої історії.

Результати дослідження. Структура самостійної роботи учнів з історичним джерелом містить у собі таку єдність складників: 1) актуалізація знань і корекція опорних уявлень; 2) мотивація навчальної діяльності; 3) усвідомлення змісту; 4) самостійне виконання роботи; 5) узагальнення та систематизація результатів; 6) підбиття підсумків.

Для того, щоб самостійна робота учнів з історичними джерелами була ефективною, необхідно дотримуватися низки умов:

1. Вчитель повинен чітко та конкретно визначити правила роботи з джерелом;
2. Необхідно враховувати характер запитань та їх складність на різних етапах уроку і те, що він може змінюватися;

3. Завдання для самостійної роботи мають відповідати принципу доступності;
4. Важливо дотримуватися принципу диференціації завдань відповідно до знань та умінь учня;
5. Необхідно дотримуватися систематичності і послідовності при опрацюванні історичного джерела під час самостійної роботи;
6. Варто поєднувати різноманітні види самостійної роботи під час навчального заняття та урізноманітнювати їх, наприклад використовувати дидактичні карти або ігри.
7. Під час самостійної роботи з історичними джерелами повинен бути взаємозв'язок класної і домашньої роботи.

Навчання не може бути результативним без когнітивної діяльності учня, його творчої роботи на всіх етапах процесу навчання, особливо без його прагнення самому зрозуміти суть різних явищ, які розкриваються вчителем у ході викладання. Будь-яке навчання неможливе без самостійної роботи учня, організатором якої в навчальному процесі виступає вчитель.

Термін «самостійна робота» в процесі навчальної діяльності школярів носить відносний характер, тому що вона, перш за все, їх когнітивна діяльність, що організовується, насамперед за допомогою системи спеціальних завдань, які спираються на власні знання, вміння і досвід [1]. Самостійна робота спрямована на формування в учнів якостей, які проявляються в їх здатності свідомо ставити мету своєї діяльності на кожному конкретному етапі і комплексі заходів по її досягненню.

У міру оволодіння учнями прийомами самостійної роботи частка безпосереднього втручання вчителя в процес пізнання скорочується. Разом з тим, зростає необхідність опосередкованого впливу вчителя на самостійну роботу учня. Володіючи цілісною системою спеціальних завдань, вправ, тестів, він мотивує учнів до самостійної пізнавальної діяльності учнів, проєктує їхні дії до мети навчання і отримання знань. При відборі завдань до конкретного уроку вчитель виходить із завдань розвитку мислення учнів, їхнього вміння шукати переконливі аргументи, узагальнювати отримані результати, оцінювати свою роботу.

Багато вчителів історії використовують у своїй діяльності уроки самостійної роботи з історичними джерелами. Робота на уроці з фрагментами документів, репродукціями картин, фото та відеоматеріалами повинна бути організована так, щоб читання або розглядання історичних джерел займало меншу частину часу, а більшу – розбір, власне історичного документа чи свідчення. Прикладом цього може бути робота з писемним історичним джерелом. Керівництво з боку вчителя проявляється тут, перш за все, в постановці системи питань і завдань до тексту історичного джерела. У найбільш загальному вигляді їх можна представити як завдання, що вимагають:

1) пошуку в джерелі відповідей на поставлені питання, розкриття власного бачення теми і назви творів, окремих слів або частин тексту; аналізу його логічної структури, виявлення головної думки, основних висновків і аргументів;

2) передачі досліджуваного змісту в перетвореній формі – в ідеї анотації, плану, тез;

3) визначення зв'язків досліджуваних принципів зі змістом обраної теми, з життєвими ситуаціями; пошуку інформації, що підкріплює висновки джерела або суперечить їм; оцінки його теоретичного і практичного значення;

4) застосування теоретичних особливостей джерела в процесі інтерпретації учнями фактів з всесвітньої історії або сучасної дійсності.

В інтересах ефективної роботи з історичними документами важливо враховувати своєрідність джерел і типологію питань та завдань до них. Питання до документів у зв'язку з оновленням концепції історичної освіти отримали новий напрямок. Виокремлюються завдання, які акцентують у документі авторську позицію, критичне сприйняття джерела, цілісні аспекти досліджуваної проблеми [2].

Грунтуючись на ідеї відомого французького історика про те, що «список історичних питань не може мати кінця», можна застосувати перелік типологічних питань до документів, що включає в себе як традиційні (обов'язкові) питання, так і питання, актуалізовані цінностями і метою загальної освіти в сучасному світі.

До першого рівня відносяться питання, які допомагають встановити особу автора документа, час, місце і обставини його створення, а також визначити вид даного джерела.

Питання другого рівня (про що йдеться в документі?) спрямовані на вибіркоче читання джерела і працюють з інформацією, яка лежить на поверхні тексту. Умовно названі історико-логічними, ці питання ставляться до дослідника з метою виокремлення головного, істотного в досліджуваному джерелі, тобто фактів, про які розповідає автор документа, причин і наслідків, що пов'язані з цими фактами, авторських оцінних суджень стосовно цих фактів та інших інтерпретацій історичного минулого.

Питання третього рівня (які цінності закладені в змісті документа?) виводять на аксіологічний аналіз документа. На відміну від питань двох попередніх рівнів, вони пов'язані з реконструкцією та аналізом ціннісних установок, норм і традицій народів, що відносяться до різних культур, діяльності історичних особистостей або соціально-політичних організацій, які представлені в документі, а також з вивченням ціннісних установок самого автора документа.

Питання четвертого рівня (чи можна довіряти інформації, що міститься в документі?) передбачають критичне ставлення до джерела. На цьому етапі роботи з документом учні ставлять під сумнів його достовірність, намагаються пояснити мотиви і причини свідомої або підсвідомої маніпуляції автора документа історичними фактами і використаними джерелами.

Питання п'ятого рівня (як застосовувати документ, чим він корисний при вивченні всесвітньої історії?) завершальні в системному аналізі історичного тексту і допомагають виявити його цінність у вивченні конкретної теми або в дослідженні навчальної проблеми. Це – праксіологічний підхід, що визначає сенс використання конкретних джерел в пізнавальній діяльності учнів і в професійній роботі вчителя.

Таким чином, комплексний багаторівневий аналіз першоджерела передбачає творчий підхід, який може включати в себе наступні аспекти і прийоми роботи:

«1) атрибуція часу створення або періоду, про який у ньому йдеться; (рідше – атрибуцію автора, місце та обставини створення документа); аргументацію своєї версії посиланнями на першоджерело;

2) визначення події, явища і процесу, з яким співвідноситься даний текст; використання контекстних знань з курсів вітчизняної та загальної історії для їх

короткої характеристики, пояснення причин і наслідків історичних фактів; обґрунтування оціночних висновків про їх місце і значущості в історії України і світу;

3) логічний аналіз інформації джерела, цитування і переформулювання своїми словами висловлювань автора про причини, цілі, сутності, наслідки і т. п. подій і явищ, очевидцем і сучасником яких був автор тексту;

4) творча, образна реконструкція особистості автора спогадів або персонажа за зразковим планом («соціальний портрет», аргументація своєї версії прямими посиланнями на текст документа або аналізом і узагальненням непрямих свідчень;

5) емпатична інтерпретація вибору «об'єктів пам'яті», міркувань і оціночних висловлювань автора документа, пояснення їх специфіки, суперечливості, парадоксальності у зв'язку з історичною ситуацією і становищем автора (його соціально-психологічним портретом);

6) критичний аналіз джерела та оцінка його значущості для вивчення історичного минулого, розуміння його проблем, вирішення дискусійних питань, розвитку інтересу до історії» [3].

Висновки. Таким чином, завдання для самостійної роботи можуть бути різноманітними за формою (проблемні питання, пізнавальні завдання, аналіз фрагментів документів і багато інших) і мати широкий діапазон застосувань. Ефективність завдання залежить від уміння вчителя відбирати і використовувати їх у навчальному процесі. Вони можуть бути дієвим засобом підготовки учнів до сприйняття нового матеріалу, сприяти актуалізації отриманих раніше знань і умінь, і сприяти усвідомленню їх недостатності й необхідності їхнього поповнення.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження основних аспектів самостійної роботи учнів 8 класу закладу загальної середньої освіти на уроках всесвітньої історії під час вивчення теми «Епоха Просвітництва» та методичне застосування різних видів історичних джерел під час вивчення історії.

Список використаних джерел

1. Фіцула М. (2013). Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 232 с.
2. Пометун О. (2006). Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза. 328 с.
3. Пометун О. І., Гупан, В. С. Власов Н. М. (2018). Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посіб. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 208 с.

Топчий В. І., аспірант 3-го року навчання факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені Іллі Ілліча Мечникова
м. Одеса, Україна
krassus64@gmail.com

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Ключові слова: Ксенофонт Афінський, Давня Греція, діяч, автор, джерело.

Впродовж усієї історії відомий давньогрецький діяч Ксенофонт Афінський завдяки своїм творам та ідеям був дуже популярний серед багатьох істориків, політиків, філософів та письменників різних історичних періодів та епох, однак постаті вченого увага майже не приділялася.

Сам Ксенофонт Афінський – це відомий давньогрецький політик, історик, філософ та полководець (прибл. 440 – прибл. 350 рр. до н. е.), який народився в Афінах у сім'ї аристократів й увійшов в історію як відомий військово-політичний діяч Стародавньої Греції, що усе життя підтримував Спарту та її олігархічну систему управління державою. Автором було написано велику кількість праць з історії, філософії, політики та економіки. Слід зазначити, що роботи Ксенофонта продовжували впливати на подальший розвиток літератури та політичної думки Давньої Греції й на багатьох відомих історичних постатей після його смерті [7].

Як було зазначено вище, впродовж вивчення праць та думок Ксенофонта Афінського, постаті вченого приділялося мало уваги, але тим не менш існує декілька авторів, які активно займалися даним питанням.

Зокрема, інтерес представляє робота відомого давньогрецького історика Полібія (208–126 рр. до н. е.) й має назву «Всесвітня історія» [6]. У своєму дослідженні автор торкається подій двох Пунічних війн й проводить глибокий аналіз тактики та військових дій римських і карфагенських полководців. Торкаючись подій Пелопоннеської Полібій передусім почав використав твори Ксенофонта, такі як: «Агесілай», «Анабасис» та «Грецька історія». Наприклад, автор згадує про

повернення Ксенофонта з походу до Персії та про похід спартанського царя Агесілая II на Схід [6, 221].

Робота Ксенофонта, яка має назву «Агесілай» [2] й присвячена відомому давньогрецькому полководцю та царю Спарти Агесілаю II (442–358 р. до н. е.). У цьому творі Ксенофонт розповідає безпосередньо про діяльність спартанського царя, як полководця та політика, також кілька разів згадуючи себе, оскільки він був особисто знайомий із спартанським царем. Полібій, у роботі «Агесілай», зацікавили деякі воєнно-політичні моменти, пов'язані з Пелопоннеською війною, а також діяльність самого Агесілая II. Дана робота була написана між 358–356 рр. до н. е.

Друга робота Ксенофонта, на яку посилається Полібій у своїй праці «Всесвітня історія» має назву – «Анабасис» [3]. Автор у даному творі розповідає про похід 13 тис. грецьких найманців на територію Персії з метою допомогти сину перського царя Дарія II (475–404 рр. до н. е.) Кіру Молодшому відвоювати царський трон у його старшого брата, царя Персії Артаксеркса II (прибл. 436–359 рр. до н. е.) та про їх шлях назад в Грецію, приділяючи при цьому велику увагу битвам, опису життя населення тогочасного Близького Сходу та великій кількості інших подій пов'язаних із ним. Дана праця була написана приблизно у I пол. IV ст. до н. е. й безпосередньо пов'язана із Ксенофонт, так як він сам був учасником згадуваного походу та фактично однією із головних дійових осіб (після загибелі командира військ, Ксенофонта призначили стратегом та впродовж 5 років він командував військами, поки вони не повернулися назад до Греції).

Остання робота Ксенофонта, на яку посилається Полібій у своїй праці має назву – «Грецька історія» [4]. Під час аналізу свого дослідження Ксенофонт приділяє велику увагу битвам та подіям, що відбувалися під час згаданої вище Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н. е.), а також проводить детальний аналіз військово-політичної ситуації у Давній Греції того періоду (саме з цієї причини Полібій й використав її). Твір була написана прибл. у 354 до н. е.

Праця самого Полібія була написана прибл. у II пол. 40-их рр. II ст. до н. е. Сам автор дуже часто й з повагою згадує ім'я Ксенофонта, називаючи його одним із найбільш освічених письменників Давньої Греції [6, с. 557].

Також цікавою для даного дослідження є і наступна праця, написана відомим античним письменником II ст. н. е. Лукіаном Самосатським (120-180) [5].

У своїх сатиричних «Творах» Лукіан Самосатський передусім займався висміюванням суспільних, релігійних та філософських забобон, а також інші вади сучасного для нього суспільства. В своїх роботах Лукіан дуже часто згадує ім'я Ксенофонта в тому чи іншому контексті, особливістю в даному випадку є те, що він більш-менш каже скільки років прожив давньогрецький автор (за даними автора – більше 90 років). Праці були написані прибіл. в сер. II ст. Критика або повага до постаті Ксенофонта – відсутня.

Ще до одного історичного твору, який також представляє інтерес, належить робота відомого античного історика кін. II – першої пол. III ст. Діогена Лаертського (180-240), яка має назву – «Життя, навчання та висловлювання відомих філософів» [1].

У своїй роботі Діоген охарактеризував Ксенофонта Афінського передусім як «сократика», тобто послідовником відомого давньогрецького філософа Сократа (Ксенофонт був одним із його учнів), про що він написав так:

«Ксенофонт, син Грілла, афінянин, зі справи Ерхії. Був він на рідкість скромний і на рідкість гарний. Кажуть, Сократ зустрів його у вузькому провулку, загородив йому палицею дорогу і запитав, де можна купити таку-то й таку-то їжу? Отримавши відповідь, він продовжував: "А де можна людині стати прекрасною та доброю?" І коли Ксенофонт не зміг відповісти, Сократ сказав: "Тоді йди за мною й дізнаєшся". З цього часу він став слухачем Сократа, перший почав записувати його слова й у своїх «Спогадах» доніс їх до читачів...» [1].

Також автор праці розповідає про особисте життя Ксенофонта, його військову політичну діяльність та перераховує роботи, які при житті написав давньогрецький політик:

«Написав він близько 40 книг (його твори діляться на книги по-різному): «Анабасис» (з передмовою до кожної книги, але без загальної передмови), «Вихування Кіра», «Еллінську історію», «Спогади», «Бенкет», «Домострой», «Про кінну їзду», «Про полювання», «Про начальника кінноти», «Апологию Сократа»,

«Про доходи», «Гіерона» (або «Про тиранію»), «Агесілая» та «Афінський» й «Спартанський державний устрій»... [1].

Фактично це єдине з джерел, що нині збереглися, де повністю розповідається біографія Ксенофонта (за винятком подій, що послужили причиною смерті відомого письменника). Робота була написана приблизно між II та III ст. н. е. Сам автор намагається з повагою відноситися до постаті, яку він розглядає.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що Ксенофонт Афінський, будучи дуже різнобічною особистістю, активно займався вивченням соціальних, політичних та військових подій Давньої Греції другої половини V – першої половини IV ст. до н. е. й таких понять як демократія та олігархія.

Також можна додати, що завдяки своїм творам він був відомий як у свій час, так і в більш пізній період, але у вітчизняній історіографії особистість Ксенофонта, як і його роботи, досліджено недостатньо.

Література:

1. Диоген Лаэртский. Жизнь, учения и изречения знаменитых философов [Електронний ресурс] / [пер. с древнегреч. Гаспаров М. Л.]. Москва: Мысль, 1986. URL: https://royallib.com/read/laertskiy_diogen/gizn_ucheniya_i_izrecheniya_znamenitih_filosofov.html

2. Ксенофонт. Агесилай [Електронний ресурс] / [пер. с древнегреч. В. Г. Борухович, Э. Д. Фролов]. Москва: Наука, 1976. URL: <https://coollib.com/b/551663-ksenofont-grecheskaya-istoriya/read>

3. Ксенофонт. Анабасис [Електронний ресурс] / [пер. с древнегреч. М.И. Максимова]. Москва: АН СССР, 1951. URL: https://royallib.com/read/ksenofont/anabasis_kira.html

4. Ксенофонт. Греческая история [Електронний ресурс] / [пер. с древнегреч. С.Я. Лурье]. Ленинград: ОГИЗ Соцэкгиз, 1935. URL: https://royallib.com/read/ksenofont/grecheskaya_istoriya.html

5. Лукиан Самосатский. Сочинения в 2 т. [Електронний ресурс] / [пер. с древнегреч. Н. П. Баранова]. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. URL: https://royallib.com/read/lukian/lukian_samosatskiy_sochineniya.html

6. Полибий. Всеобщая история / [пер. с греч. Ф.Г. Мищенко]. Москва: Наука, 2007. 1498 с.

7. Штоль Г. В. История Древней Греции в биографиях [Електронний ресурс]. Смоленск: Русич, 2003. URL: https://royallib.com/read/shtol_genrih/istoriya_drevney_gretsii_v_biografiyah.html

Топчий В. І., аспірант 3-го року навчання факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені Іллі Ілліча Мечникова
м. Одеса, Україна
krassus64@gmail.com

ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ У ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: БАЧЕННЯ КСЕНОФОНТА АФІНСЬКОГО

Ключові слова: Ксенофонт Афінський, Давня Греція, демократія, олігархія, конфлікт.

Політичні конфлікти у Давній Греції (у сер. V – першій пол. IV ст. до н. е.) в баченні відомого давньогрецького історика та філософа Ксенофонта Афінського мають багато спільного із подіями, які на даний момент відбуваються на території сучасної України.

Ксенофонт Афінський – це відомий давньогрецький політик, історик, філософ та полководець (прибл. 440 – прибл. 350 рр. до н. е.), який народився в Афінах у сім'ї аристократів й увійшов в історію як відомий військово-політичний діяч Стародавньої Греції, що усе життя підтримував Спарту та її олігархічну систему управління державою. Автором було написано велику кількість праць з історії, філософії, політики та економіки, в яких він дуже часто торкався політичних конфліктів у Давній Греції. Передусім це стосувалося Спартанської держави та Афін, в якій загалом домінувала демократія [18].

З метою докладного дослідження даної проблеми, було проведено аналіз декількох праць Ксенофонта Афінського, серед яких передусім можна виділити такі, як: «Лакедемонська політія», в якій автор проводить огляд та аналіз основних спартанських законів, введених прибл. між IX-VI ст. до н. е спартанським царем Лікургом Спартанським приблизно [11]; «Грецька історія», де Ксенофонт приділяє увагу розповідям про події пов'язані із Пелопоннеською, Коринфською та Беотійською війнами [8]; «О доходах міста Афіни», де робиться акцент на економічні поради автором Афінам [12] та інші вказані нижче у списку літератури твори.

Сам Ксенофонт Афінський не був першим істориком, що описував боротьбу між Спартою та Афінами, але фактично став першопрохідцем в плані висвітлення політичної та ментальної різниці між афінським та спартанським суспільством.

Взагалі, більшість сучасних вчених вважає, що саме боротьба за територію та вплив вважаються причинами, які змусили Спарту та Афіни воювати один з одним. Тобто, як вже було сказано вище, відомо, що впродовж майже усього свого існування в Афінах, як держави, домінувала демократія, яка увесь час намагалася протиставити себе усім давньогрецьким полісам й захопити владу над усією Грецією. Але з іншої сторони знаходилася Спарта, в якій, як було зазначено вище, домінувала олігархічна система правління з елементами монархії й так, як і Афіни, вони намагалися захопити владу в Давній Греції [1, 137 с.] [2, 203 с.].

Але, згідно творам Ксенофонта Афінського, можна припустити, що основною причиною боротьби було не захоплення влади, а конфлікт політичних інтересів у суспільстві обох держав [8] [9] [6] [7].

Справа в тому, згідно наведених Ксенофонтом історичних даних, Спарта фактично була військовою державою, де більша частина спартанців служила в армії й підпорядковувалося двом царям, яких обирала рада старійшин, в яку входили виключно найбагатші та найвпливовіші спартанці. Інша частина населення була загалом рабами, кількість яких перевищувала 20 тис. людей [8] [4] [5].

З приводу Афін, у висвітленні Ксенофонта Афінського, можна сказати, що їх система правління була дуже схожа на олігархічну. Наприклад, в них також була рада старійшин, в яку зазвичай обиралися люди аристократичного походження, були раби, які згідно законам обох держав не мали право, як і жінки, брати участь у політичному житті держави. Унікальність в даному випадку була тільки в тому, що звичайним людям дозволили брати участь у політичному житті Афін, яке й обирало представників у верхівку влади в полісі. [8] [9] [12] [10].

В результаті певної різниці в поглядах у суспільствах Афін та Спарти й виникло зіткнення двох політичних систем, що не тільки не призвело до потрібних для них результатів, а навпаки призвело до серйозної політико-економічної кризи й ліквідації полісної системи як такої у 146 р. до н. е. Римською республікою [14] [16, 152 с.].

Можна зробити висновок, що висвітлена Ксенофонтом у його працях суспільно-політична боротьба між Спартою та Афінами є яскравим прикладом зіткнення двох різних політичних систем й показом того, що дані конфлікти призводять лише до серйозних криз та занепаду у будь-якій державі.

Також можна додати, про проведення певної аналогії із сучасністю. На даний момент яскравим прикладом боротьби різних політичних систем у світі є – це війна між Україною, яка позиціонує себе в якості демократичної держави та Російською Федерацією, що також вважає себе державою з демократичною системою правління, однак насправді її можна віднести до держави із олігархічною системою правління з елементами монархії та диктатури.

Література:

1. Античная Греция. Том 1. Становление и развитие полиса. Москва: Наука, 1983. 421 с.
2. Античная Греция. Том 2. Кризис полиса. Москва: Наука, 1983. 382 с.
3. Боннар Андре. Греческая цивилизация. Т.3. От Еврипида до Александрии / [пер. с фр. Е. Н. Елеонской]. Москва: Искусство, 1991. 398 с.
4. Ксенофонт. Агесилай [Электронный ресурс] / [пер. с древнегреч. В. Г. Борухович, Э. Д. Фролов]. Москва: Наука, 1976. URL: <https://coollib.com/b/551663-ksenofont-grecheskaya-istoriya/read>
5. Ксенофонт. Анабасис [Электронный ресурс] / [пер. с древнегреч. М. И. Максимова]. Москва: АН СССР, 1951. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=120067>
6. Ксенофонт. Гиерон // Штраус Л. О тирании / [пер. с англ. и древнегреч. А. А. Россиуса], [пер. с франц. А. М. Руткевича]. СПб.: Издательство С.-Петерб. ун-та, 2006. С. 39-63.
7. Ксенофонт. Гиппарх (обязанности начальника конницы) [Электронный ресурс] // Сочинения Ксенофонта в пяти выпусках, вып. 5 / [пер. с древнегреч. Янчевецкий Г. А.]. Митава: Мелкие статьи, 1880. URL: https://librebook.me/gipparh__obiazannosti_nachalnika_konnicy/vol1/1

8. Ксенофонт. Греческая история [Электронный ресурс] / [пер. с древнегреч. С.Я. Лурье]. Ленинград: ОГИЗ Соцэкгиз, 1935. URL: <https://coollib.com/b/291089/read>
9. Ксенофонт. Домострой // Ксенофонт. Воспоминания о Сократе / [пер. с древнегреч. С. И. Соболевский]. Москва: Наука, 1993. С. 197-260.
10. Ксенофонт. Защита Сократа на суде // Ксенофонт. Воспоминания о Сократе / [пер. с древнегреч. С. И. Соболевский]. Москва: Наука, 1993. С. 153.
11. Ксенофонт. Лакедемонская полития [Электронный ресурс] / [пер. с древнегреч. Л.Г. Печатновой]. Санкт-Петербург: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2014. URL: <https://djvu.online/file/SevVobVReCdJZ>
12. Ксенофонт. О доходах [Электронный ресурс] / [пер. с древнегреч. Э. Д. Фролова]. Москва: АН СССР, 1964. URL: <https://coollib.com/b/551664-ksenofont-o-dohodah/read>
13. Ксенофонт. О коннице [Электронный ресурс] // Сочинения Ксенофонта в пяти выпусках, вып. 5 / [пер. с древнегреч. Янчевецкий Г. А.]. Елгава: Мелкие статьи, 1880. URL: https://librebook.me/o_konnice/vol1/1
14. Моммзен Т. История Рима. 4 т. Т. 1 [Электронный ресурс] / [пер. с нем.]. Москва: Наука, 1997. URL: https://www.e-reading.mobi/bookreader.php/1003504/Mommzen_Teodor_-_Istoriya_Rima.html
15. Ставнюк В. В. Становлення афінського поліса. Київ: Аквілон-Плюс, 2005. 216 с.
16. Строецкий В. М. Афины и Спарта. Борьба за гегемонию в Греции в V в. до н. э. (478-431 гг.). Санкт-Петербург: СПбГУ, Акра, 2008. 291 с.
17. Суриков И. Е. Античная Греция: политики в контексте эпохи: время расцвета демократии. Москва: Наука, 2008. 383 с.
18. Штоль Г. В. История Древней Греции в биографиях (первое издание в 1896 году) [Электронный ресурс]. Смоленск: Русич, 2003. URL: https://royallib.com/read/shtol_genrih/istoriya_drevney_gretsii_v_biografiyah.html

Юрій Ходанич, канд. філос. наук

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

yurahodanych@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5113-3901

СВОБОДА ДУМКИ VS СВОБОДА СЛОВА

На роздуми, якими хочу поділитись, мене наштовхнули слова датського мислителя Сьорена К'єрк'єгора, висловлені в праці «Або – або». Ось вони: «Дивні, однак, люди. Вони не користуються свободами, які мають, але завжди вимагають тих, що не мають: у них завжди є свобода думки, але вони настійливо вимагають собі свободу слова» [Кьєркегор, 2011].

Що намагався донести філософ цієї позицією? Невже заперечити свободу слова чи знівелювати її роль? Залишається тільки домислювати. Однак, як на мене, точно зрозуміло, що свобода думки протиставляється деякою мірою свободі слова, і навпаки. Спробую порефлексувати над цією проблемою, в тому числі актуалізуючи її на сучасність.

1. Простір думки необмежений, а простір слова обмежений завжди. Жодні суспільні чи інші рамки (а без них суспільне життя було б неможливе!) не здатні зруйнувати чи в якийсь спосіб понівечити, знівелювати не лише думку, але й цінність думки. Цінність думки полягає в самій її природній наявності, здатності людини її формувати. Врешті, думати, вдаватись в процес думання. Людина апріорі свободна в думці, більше того, саме завдяки думці вона лише й здатна бути свободною.

Таким чином, свобода або можлива виключно на рівні думки, або неможлива зовсім, або, навпаки, тотально і природно притаманна людині як її атрибут. Останньої позиції притримувались, до прикладу, французькі екзистенціалісти ХХ ст. (А. Камю, Ж.-П. Сартр), які стверджували, що людина настільки свободна, що ця свобода тяжіє над нею постійно. В результаті, людина не здатна нічого з тією безмежною свободою в собі зробити.

Що ж стосується неможливості свободи, таку позицію я цілком відкидаю, оскільки, з християнської точки зору, Бог творить людину вільною, тобто дарує їй свободу. І ця свобода стає головним чинником розвитку людської особистості. Бог, будучи Всемогутнім і Всесильним, не посягає на людську свободу. Завдяки цьому можна стверджувати про об'єднуючий Божу і людську природу момент – свободу. Абсолютно вільний Бог творить людину вільною, аби вона мала можливість стати співтворцем, жила в повноті, а головне – могла вільно обрати свій шлях, і, як не дивно, обрати належність Богу чи неналежність Йому.

Більш прийнятною для мене є позиція про обмеженість, відносність існування і належності людині свободи. Адже тільки Господь володіє абсолютним виміром свободи. Що ж до свободи думки, то на цьому рівні свобода людини хоча й обмежена, проте через цілковиту належність і цілковитий стосунок до людини як свого генератора здобуває свою «необмеженість». На рівні ж свободи слова людська свобода обмежена дуже ґрунтовно й повсюдно, оскільки метафізично і природно людина прагне буття-з-іншими, вона істота, в тому числі, соціальна, а значить – має фундаментальну потребу в іншому, належному до людського роду як такого.

Отже, обмеженість свободи слова має місце завдяки тому, що людина повинна адаптуватися до буття-з-іншими. При цьому саме в процесі подібного адаптування, пристосування вона й здатна відчувати себе людиною, свої межі та розуміти свою природу. На простому прикладі: далеко не завжди ми можемо висловити комусь свою думку, оскільки це може образити, засмутити, відвернути іншого, може призвести до припинення спілкування з іншим. Тоді як, на противагу цьому, жодним чином не можна обмежити людину в думці, процесі думання. Думка це завжди щось потаємне, приховане від іншого, закрите від позиції, ставлення іншого. Тільки в думці людина в повній мірі може залишитись собою. Вона є в-собі та для-себе.

Таким чином, якщо слово є образом зовнішнього, що, звісно, впливає з внутрішнього, народжується у внутрішньому, то думка – це образ виключно внутрішнього, належного конкретній особі. І приходжу до наступного висновку: внутрішнє є безмежним, а зовнішнє – обмеженим і навіть ситуативним. Думка ніколи

не «підлаштовується» під щось, вона просто є такою, якою є. Слово ж завжди «формулюється», мусить адаптуватися під ту чи іншу ситуацію. Слово, отже, це адаптований екстракт процесу думання. Подібно як об'єктивний світ завжди «програє» в барвах і горизонтах внутрішньому, суб'єктивному світу людини.

2. Хаос думки призводить до хаосу слова. І навпаки: про впорядкованість думки свідчить впорядкованість слова. Однак, все ж слід визнати, що процес думання хаотичний, або, точніше це «впорядкований хаос», якщо висловлюватись парадоксально. Слово ж або висловлювання в цілому носять впорядкований характер. Таким чином, напрошується досить радикальна позиція: свобода межує з хаосом або неможлива без хаосу, чи, щонайменше, за своєю природою хаотична.

Важливий момент в цьому контексті полягає в тому, аби хаос і впорядкованість думки і слова не здобули свавільного характеру. Отже, варто відрізнити хаос, порядок і свободу від свавілля. Так, у всякому хаосі присутній порядок, а в усякому порядку присутній момент хаосу. Тут я виходжу з діалектичних позицій. Проте, у свавіллі відсутні як хаос, так і порядок, а, відповідно, свавілля діаметрально протилежне свободі. Свавілля це антипод свободи. Якщо свобода це впорядкований хаос чи хаотичний порядок, то свавілля це хаотичний хаос. Іншими словами, хаос без меж, який ні до чого не призводить, який руйнує мир, всілякі рамки і навіть опору під собою. Свавілля це руйнація основи, яка закладає принципи рівноваги, гармонування зовнішнього і внутрішнього. Свавілля приховано чи явно втілює собою насильство, пропагує деструкцію. Свавілля схоже до кроку, спрямованого в безодню. Це триваюча в часі помилка.

Руйнуючий вплив свавілля можливий щонайменше на рівні слова. Він практично неможливий на рівні думки. Таким чином, ще один зріз протиставлення свободи думки і свободи слова, який схиляє до потреби «працювати» з думкою, аби вона не призвела до слова як утілення свавілля. Оскільки, повторююсь, свавілля і думка несумісні.

3. Вимога свободи слова свідчить про нерозуміння цінності свободи думки, яка ні від чого не залежить, і демонструє найвищий рівень незалежності особи та довершеність її внутрішнього життя. К'єрк'єгор вказує, що людина настійливо

вимагає собі свободи слова, при цьому не користуючись тим, що вже має, – свободу думки. Мислитель хоче ніби акцентувати на тому, що свобода думки має безмежну цінність, проявляє глибинний внутрішній зріз людської особистості, тоді як свобода слова тільки показує частковість, неповноту, обмеженість активності людини. Людина, отже, не вдовольняється безмежним і просить для себе обмежене. В цьому й полягає її дивність. Але варто запитати себе, чому людина вимагає свободи слова. Можна спроектувати кілька варіантів відповідей: по-перше, вона не розуміє безцінних можливостей, які пропонує їй без особливих зусиль притаманна їй свобода думки; або, по-друге, саме зі свободою слова в неї асоціюється, власне, свобода. Інша свобода їй практично невідома. Натомість, зводити свободу до свободи слова означає занадто спростити першу, видати частковість за ціле.

4. Наостанок, кілька слів на предмет актуалізації свободи думки і свободи слова. Передусім, як це впливає з попередніх моїх роздумів, свобода думка для сучасної людини залишається практично незнаною. Більше того, відсутні достатні мотивації, стимули і бажання, аби розвідати цей найбільш перспективний зріз свободи, щоб врешті ним вдовольнитись. І, вдовольняючись свободою думки, в людини відпаде гостра потреба просити чи вимагати свободи слова для себе. Те, що вже дано, не здатне перевищити те, що надається, чи навіть здобувається.

Крім цього, сьогодні, в силу бурхливого зростання ролі публічності в суспільному бутті, можливо спостерігати знецінення свободи слова. Слово, яке б мало творити (Бог творить світ словом), наставляти, зрощувати, виховувати, заохочувати, надихати все більше здобуває свій деструктивний, свавільний бік, руйнуючи, тероризуючи, вкидаючи в страх, заповнюючи серця і розуми пустим. Образом другого боку свободи слова, яка стає свавіллям слова, слугує пропаганда, масштаби якої нарощуються. Особливо вона має місце в ситуації, яку всі переживаємо, – війні. Гасло «На війні, як на війні» дуже чітко показує силу і руйнуючий вплив пропаганди як сваволі слова на населення. Мушу визнати, що остання має місце не тільки в діях ворога, але й з боку української сторони. Разом із тим, зауважу, що, якщо пропаганда ворога носить тотальний характер, і це дійсно частина військової кампанії, то український зріз пропаганди спрямований на все

російське – від уряду та історії й завершуючи культурою. Публічно у відкритій формі в українського суспільства формується світогляд помсти, ненависті до ворожого, заперечення його існування й бажання, аби держава-окупант зникла з геополітичної карти світу. Я свідомий того, що подібні настрої справедливі стосовно ворога, проте для мене це вже рівень свавілля, а не свободи слова. Безбар'єрна свобода свободою не може бути. Безвідповідальна свобода свободою не є.

Крім пропаганди як прояву свавілля слова, зафіксує дещо про інше явище такої сваволі – пухомовство. Знову ж таки, завдяки пресу публічності та легкодоступності мовлення (завдяки мережі Інтернет) слово стало знеціненим, пустим, втратило свою творчу підпору. Справжнє і творче губиться в безмежній широті пустого і навіть негідного. Те, що раніше залишалось в строгих межах приватного, стало доступним і цілком досяжним публічно, явним. В цьому всьому процесі я бачу так само поставлену проблему – протиставлення свободи думки і свободи слова. Через непізнаність, отже, безмірної глибини першої людина шукає вираження через обмеженість другої. Публічність спричинила й вагомий психологічний ефект – ілюзію того, що саме через висловлювання людина здатна реалізувати себе. Частково, звісно, це справді так, однак за умови, що слово несе творчу, а не деструктивну роль, є проявом свободи, а не сваволі. Коли слово має зміст, несе собою смисли, здатне змінювати.

Список використаних джерел

1. Кьєркегор, С. (2011). Или – или. Фрагмент из жизни: в 2 ч. Санкт-Петербург: Издательство Русской Христианской Гуманитарной Академии: Амфора, 823 с.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 6

**МЕДИЧНІ НАУКИ: ДІАГНОСТИКА,
ЛІКУВАННЯ, ПРОФІЛАКТИКА.
ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ**

Гвоздюк Я. В., аспірант, молодший науковий співробітник,
Чеканова В. В., старший науковий співробітник, кандидат біологічних наук,
Компанієць А. М., доктор медичних наук, професор.

Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, м. Харків.

yana.hvozdiuk@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ КРІОЗАХИСНОЇ ДІЇ КОМБІНОВАНИХ СЕРЕДОВИЩ (ГЛІЦЕРИНУ ТА 1,2-ПРОПАНДІОЛУ) З ДОДАВАННЯМ ПОЛІВІНІЛОВОГО СПИРТУ НА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ЕРИТРОЦИТІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИКО- ХІМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЦИХ РОЗЧИНІВ

Існуючі у світі сучасні технології кріоконсервування еритроцитів людини при помірно низьких (-70...-80°C) та низьких (-150...-196°C) температурах в основному базуються на створенні кріозахисних середовищ, що містять високі концентрації кріопротекторів, переважно гліцерину у концентрації 30-40% [1,2]. Обов'язковим етапом технології кріоконсервування компонентів крові людини з гліцирином є необхідність процесу дегліцеринізації із суспензії клітин після розморожування, перед застосуванням, що спричиняє додаткові пошкодження та витрати. Тому нагальною потребою теперішнього часу є розробка нових високоефективних кріозахисних середовищ і рішенням цієї проблеми є розробка кріоконсервантів з посиленою їх дією на формування і ріст кристалів льоду, рекристалізації льоду при відігріві для покращення кріозбереженості клітин. На сьогоднішній день сучасним підходом є використання у кріоконсервантах полівінілового спирту (ПВС), якому притаманна антирекристалізаційна активність (IRI-активність) [3,4]. Попередні дослідження показали властивості ПВС як активного інгібітора рекристалізації льоду. Ці результати потребують проведення подальших досліджень ефективності застосування ПВС у кріоконсервантах різного складу [5-8].

Мета роботи – дослідити вплив полівінілового спирту м.м. 9 і 31кДа при додаванні до розчинів кріопротекторів (гліцерин, 1,2-пропандіол) на кріозахисну дію отриманих комбінованих середовищ при заморожуванні еритроцитів донорської

крові людини. Визначити фізико-хімічних властивостей комбінованих кріозахисних середовищ (поверхневу активність, динамічну в'язкість, міцелоутворення).

Матеріалом дослідження були еритроцити, отримані з донорської крові людини групи А (II), заготовленої на гемоконсерванті «Глюгіцир» у ХОЦПК, яка зберігалась не більше 48 годин при температурі $4 \pm 2^\circ\text{C}$. Еритроцити виділяли з крові за допомогою методу центрифугування донорської крові при 1250 g протягом 25 хв.

В роботі використовували кріопротектори гліцерин (Чехія), 1,2-пропандіол (Німеччина), синтетичний полімер — полівініловий спирт (ПВС) м.м. 9 та 31 кДа різних концентрацій («Sigma –ALDRICH», США).

Розчини ПВС та комбіновані середовища готували на основі фосфатно-сольового буферу (ФСБ) (NaCl , 0,9 ммоль/л + Na_2PO_4 , 150 ммоль/л, рН 7,4) та 20-40% розчини гліцерину, 20%, 30% розчини 1,2-ПД — на 0,9% фізіологічному розчині (NaCl).

Для дослідження кріозахисної ефективності багатокомпонентних середовищ, що містять комбінації ПВС з м.м. 9 та 31 кДа з гліцерином та 1,2-пропандіолом, при заморожуванні еритроцитів до зразків еритромаси крапельно, протягом 5 хвилин, додавали комбіновані середовища у співвідношенні 1:1 (за об'ємом). Далі клітини витримували в кріозахисних середовищах протягом 15 хв. при кімнатній температурі (20 ± 1) С.

Концентрацію вільного гемоглобіну в надосадовій рідині і загального гемоглобіну клітинної суспензії визначали гемоглобінціанідним методом за допомогою набору “Гемоглобін Спл 200” (Україна), показник гематокриту — на гематокритній центрифугі СМ-70 (ELM).

Досліджені зразки заморожували в кріоампулах “Nunc” (Німеччина) об'ємом 1,8 мл шляхом занурення в рідкий азот (-196°C). Зразки зберігали при -196°C на протязі 1–7 тижнів. Відігрівали на водяній бані при температурі (42 ± 1) $^\circ\text{C}$ при постійному похитуванні контейнерів.

Після розморожування еритроцити відмивали від кріозахисних середовищ методом серійного центрифугування за допомогою стандартних сольових розчинів. Дослідження фізико-хімічних властивостей (поверхневого натягу та міцелоутворення

визначали сталагмометричним методом, динамічної в'язкості-методом віскозиметрії за допомогою віскозиметра Оствальду).

Для статистичної обробки результатів використовували критерій Манна-Уїтні та програмний пакет «Statistica 6.0» («StatSoft Inc., США).

Досліджено у порівняльному аспекті значення показників гематокриту після заморожування-відігріву у комбінованих середовищах з вмістом гліцерину та ПВС, 1,2-пропандіолу і ПВС. Встановлено, що показники гематокриту в комбінованих середовищах з вмістом гліцерину більші, ніж в комбінованих середовищах, які мають у своєму складі 1,2-пропандіол і мають значення на рівні 40-47%.

Збереженість еритроцитів оцінювали за показниками вільного гемоглобіну в надосаді та загального гемоглобіну. У комбінованих середовищах з вмістом гліцерину та ПВС незалежно від концентрації та м.м. ПВС призводить до зниження вмісту вільного гемоглобіну ($Hb_{віль}$) в надосаді суспензії еритроцитів в порівнянні із розчинами, які вміщували гліцерин. В серії 1,2-ПД+ПВС спостерігається більший вихід вільного гемоглобіну з еритроцитів, ніж в серії гліцерин+ПВС. Підвищення концентрації 1,2-ПД до 30% та ПВС до 0,5% в комбінованих середовищах 1,2-ПД+ПВС м.м. 9 та 31 кДа призвело до зростання вільного гемоглобіну в надосаді майже в 2 рази більшому у порівнянні з 30% розчинами гліцерину.

Показано, що в серії гліцерин+ПВС після заморожування, наступного відігріву і дворазової відмивки за показниками вмісту загального гемоглобіну ($Hb_{зар}$) були знижені в порівнянні з контролем (20% гліцерином). В серії 1,2-ПД+ПВС найбільші значення загального гемоглобіну які перевищували контроль, були отримані в комбінованих середовищах з вмістом 20% 1,2-ПД+0,1%, 0,2%, 0,5% ПВС 9 кДа; 30% 1,2-ПД+0,2%, 0,5% ПВС 9 кДа.

Досліджені показники фізико-хімічних властивостей розчинів ПВС та середовищ, що містять комбінацію ПВС з криопротекторами гліцерин і 1,2-пропандіол, які характеризують гідрофільно-гідрофобні взаємодії у їх розчинах-поверхневий натяг, динамічну в'язкість. Встановлено, що поєднання ПВС різних молекулярних мас (9 і 31 кДа) з криопротекторами змінює фізико-хімічні властивості цих середовищ в залежності від використаних сполук.

Встановлено, що комбіновані середовища на основі поєднання гліцерину, 1,2-пропандіолу мають здатність до міцелоутворення в рідкій фазі. Встановлені значення критичної концентрації міцелоутворення (ККМ) комбінованих середовищ. При збільшенні молекулярної маси ПВС від 9 до 31 кДа у комбінованих середовищах зменшуються значення ККМ за рахунок змішаних міцел [9,10].

Таким чином, показана висока ефективність і перспективність застосування полівінілового спирту (ПВС 9 і 31 кДа) як компонента комбінованих середовищ на основі гліцерину або 1,2-пропандіолу при консервуванні еритроцитів донорської крові, доцільності застосування при створенні нових криоконсервантів для клітин крові.

Список використаних джерел

1. Pegg, D.E. (2015). Principles of cryopreservation. *Methods Molecular Biology*, 1257, 3-19.
2. Valeri, C.R. Rongo, G. (2005). The effect of storage of fresh frozen plasma at -80°C for long as 14 years on plasma clotting. *Transfusion*, 45, 1829-1830.
3. Muraoka, M. Ohtake, M. Yamamoto, Y. (2019). Kinetic inhibition effect of Type I and III antifreeze proteins on unidirectional tetrahydrofuran hydrate crystal growth. *RSC Advances*, 9 (20), 1530-1537.
4. Congdon, T. Notman, R. Gibson, M. (2013). Antifreeze (glyco)protein mimetic behavior of poly(vinyl alcohol): detailed structure ice recrystallization inhibition activity study. *Biomacromolecules*, 14, 1578-1586.
5. Lius, Wong, W. von Moos, E. (2007). In vitro studies of antifreeze glycoprotein (AFGP) and a C-linked AFGP analogue. *Biomacromolecules*, 8, 1456-1462.
6. Gibson, M.S. (2010). Slowing the growth of ice with synthetic macromolecules beyond antifreeze (glyco) proteins. *Polym. Chem*, 1, 1141-1155.

7. Huggins, C.E. (1963). Prevention of hemolysis volumes of red blood cells slowly frozen and thawed in the presence of dimethylsulfoxide. *Transfusion*, 31, 483-493.
8. Гвоздюк, Я.В. Компанієць, А.М. (2022). Дослідження у порівняльному аспекті кріозахисної дії кріоконсервантів на основі гліцерину в комбінації з полівініловим спиртом різних молекулярних мас при швидкому та повільному охолодженні донорської крові людини. *Вісник проблем біології і медицини*, 2 (1)б 89-99.
9. Чеканова, В.В. Пахомова, Ю.С. Компанієць, А.М. Кіреєв, А. Гвоздюк, Я.В. (2021). Фізико-хімічні властивості та міцелоутворення розчинів полівінілового спирту різних молекулярних мас. *Український журнал медицини, біології та спорту*, 2 (30), 242-248.
10. Компанієць, А.М. Чеканова, В.В. Гвоздюк, Я.В. (2022). Кріозахисна дія, та фізико-хімічні властивості комбінованих середовищ, які містять полівінілові спирти різних молекулярних мас (9 та 31 кДа). *Наукові тренди постіндустріального суспільства: Матеріали III міжнародної наукової конференції (21 жовтня 2022 р., м. Дніпро)*, 21, 106-107.

Ivanova A.S.¹, Melekhovets O.K.²

¹PhD Student; ²Professor, MD

Sumy State University, Family Medicine and Dermatovenerology Department

Sumy, Ukraine

e-mail: an.ivanova@med.sumdu.edu.ua

ORCID¹: 0000-0001-9628-616X; ORCID²: 0000-0001-9031-7009

AORTIC ELASTICITY AS THE TOOL FOR CARDIOVASCULAR RISK STRATIFICATION IN PATIENTS WITH HYPERTHYROIDISM

Keywords. Cardiovascular risk, hyperthyroidism, aortic elasticity, aortic stiffness index, echocardiography.

Introduction. Hyperthyroidism is an endocrine syndrome, which has been identified as an important cardiovascular risk factor. Excess thyroid hormone may lead to increased cardiac contractility, raised heart rate, and decreased systemic vascular resistance (Yamakawa et al., 2021). Such hemodynamic alterations predispose patients to rhythm disturbances, primary atrial fibrillation, and heart failure, which can result in fatal events (Cappola et al., 2019). This emphasizes the importance of early diagnosis and treatment of cardiac disturbances secondary to hyperthyroidism.

Decreased arterial compliance is one of the earliest detectable manifestations of adverse structural and functional changes in the cardiovascular system. One of the tools for further cardiovascular risk stratification may be indicators of the elastic properties of the aorta (Ede et al., 2019). Recent studies have demonstrated that increased aortic stiffness and decreased aortic distensibility are associated with an increased risk of micro- and macrovascular complications, coronary artery disease, myocardial infarction, heart failure, and stroke (Ren et al., 2021).

Aim. The aim of this study was to investigate aortic elasticity parameters in patients with hyperthyroidism.

Materials and methods. The study involved 104 participants, which were divided into 4 groups: patients with overt hyperthyroidism (group 1, n = 25 persons, TSH < 0,027

$\mu\text{IU/l}$; $T_4 > 1,7 \text{ ng/dL}$), patients with subclinical thyrotoxicosis (group 2, $n = 21$ persons, $\text{TSH} < 0,027 \mu\text{IU/l}$; $T_4 = 0,9 - 1,7 \text{ ng/dL}$), patients with euthyroid goiter (group 3, $n = 23$ persons) and healthy individuals without thyroid disturbances (group 4, $n = 35$ persons) comparable in age and sex.

Each study participant underwent comprehensive transthoracic echocardiography on a SonoScape S6Pro ultrasound according to the criteria proposed by the American Society of Echocardiography guidelines.

The systolic (Asd) and diastolic (Add) diameters of ascending aorta were measured at parasternal long-axis M-mode images at 3 cm distal to the aortic valve. Asd was determined at the time of the full opening of the aortic valve and Add was determined at the peak of QRS. Simultaneously, cuff right brachial artery systolic (SP) and diastolic (DP) blood pressures were measured. To calculate aortic elasticity parameters were used such formulas: aortic strain (AS) = $(\text{Asd} - \text{Add}) / \text{Add}$; distensibility (AD) = $(2 \times \text{AS}) / (\text{SP} - \text{DP})$; aortic stiffness index (ASI) = $\ln(\text{SP} / \text{DP}) / \text{AS}$ (Gazdag et al., 2015).

Compatibility with normal distribution was evaluated using the Shapiro-Wilk test, and the association between aortic elasticity parameters and hormones level was assessed using correlation analysis. During correlation analysis, for normal distribution the Pearson test was used.

Results. The average meanings of systolic blood pressure in the 1st and 2nd groups were within the normal range, but significantly higher than in the control group ($126,2 \pm 6,8$ and $123,5 \pm 5,1$ vs $115,5 \pm 3,5$ mmHg; $p < 0,02$, each). There was no significant difference in SP if the 3rd and 4th groups were compared ($p > 0,05$). The difference between the obtained average diastolic blood pressure values in the studied groups was insignificant.

The average meaning of the aortic strain in the 1st group was $11,49 \pm 4,85$ %. In the 2nd group, the average AS score was $12,49 \pm 2,68$ %. These results indicate significantly reduced average meanings of the aortic strain in patients with overt and subclinical hyperthyroidism compared to healthy individuals, in which group this indicator was $17,03 \pm 2,41$ % ($p < 0,02$ and $p < 0,05$, respectively). Patients of the 3rd group had almost the same AS in comparison with the control ($16,72 \pm 3,30$ %; $p > 0,05$).

The average scores of aortic distensibility in the research groups demonstrate similar results as previously. AD in patients of the 1st and 2nd groups was significantly lower compared to the control group ($6,56 \pm 1,62$ and $5,44 \pm 2,15$ vs $8,61 \pm 1,75$; $p = 0,032$ and $p < 0,02$; respectively). The average meaning of the aortic distensibility in the 3rd group showed no significant difference compared to healthy individuals ($7,49 \pm 1,75$; $p = 0,413$).

The aortic stiffness index was significantly higher in patients with overt hyperthyroidism than in control participants ($4,22 \pm 0,97$ vs $2,90 \pm 0,44$; $p < 0,01$). Such results may be associated with a much higher risk of cardiovascular diseases. In addition to overt hyperthyroidism, subclinical hyperthyroidism also increases the aortic stiffness, but not so significantly. The average meaning of the ASI in the 2nd group was $3,69 \pm 1,24$, and in the 3rd group – $3,44 \pm 0,66$. Such obtained ASI scores were higher when compared with the control group, in which such average index was $2,90 \pm 0,44$ ($p = 0,032$ and $p = 0,049$; respectively).

In correlation analysis, a negative correlation was found between ASI and TSH levels in patients ($r = -0,34$; $p < 0,02$).

Conclusion. Obtained results of our study showed a statistically significant increase in the aortic stiffness in patients with overt and subclinical hyperthyroidism. The aortic strain and distensibility were decreased in such patients compared with the euthyroid participants of the study. That's why aortic elasticity parameters may be a useful tool for cardiovascular risk stratification.

Prospects for further research. Aortic stiffness is recognized as an important determinant of cardiovascular morbidity and mortality. However, more extensive research should be conducted with a larger sample of participants to investigate how different thyroid disorders may affect arterial elasticity and whether these changes are reversible after specific treatment.

Conflict of interests. There are no potential conflicts of interest.

References:

1. Cappola, A. R., Desai, A. S., Medici, M., Cooper, L. S., Egan, D., Sopko, G., Fishman, G. I., Goldman, S., Cooper, D. S., Mora, S., Kudenchuk, P. J., Hollenberg, A. N., McDonald, C. L., & Ladenson, P. W. (2019). Thyroid and Cardiovascular Disease: Research Agenda for Enhancing Knowledge, Prevention, and Treatment. *Circulation*, *139*(25), 2892–2909.
<https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.118.036859>
2. Ede, H., Karaçavuş, S., Vurgun, V. K., Turan, Y., Gültekin, S. S., & Erbay, A. R. (2019). Aortic Stiffness Index and Aortic Distensibility Measured by Echocardiography May Help to Improve the Equivocal Results of Myocardial Perfusion Scintigraphy. *E-Journal of Cardiovascular Medicine*, *7*(4), 189–198.
<https://doi.org/10.32596/ejcm.galenos.2019.10.052>
3. Gazdag, A., Nagy, E. V., Erdei, A., Bodor, M., Berta, E., Szabó, Z., & Jenei, Z. (2015). Aortic stiffness and left ventricular function in patients with differentiated thyroid cancer. *Journal of Endocrinological Investigation*, *38*(2), 133–142.
<https://doi.org/10.1007/s40618-014-0143-0>
4. Ren, M., Li, X., & Xue, M. (2021). Aortic Elasticity Evaluated by Pulsed Tissue Doppler Imaging of the Ascending Aorta in Different Diseases: A Systematic Review. *Angiology*, *72*(5), 403–410. <https://doi.org/10.1177/0003319721992584>
5. Yamakawa, H., Kato, T. S., Noh, J. Y., Yuasa, S., Kawamura, A., Fukuda, K., & Aizawa, Y. (2021). Thyroid Hormone Plays an Important Role in Cardiac Function: From Bench to Bedside. *Frontiers in Physiology*, *12*(October), 1–14.
<https://doi.org/10.3389/fphys.2021.606931>

Івашко М. В. – м.н.с., **Бурмей С. А.** – н.с., **Бойко Н. В.** – д.біол.н., проф.
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
НДНЦ МОЛЕКУЛЯРНОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ ТА ІМУНОЛОГІЇ СЛИЗОВИХ
ОБОЛОНОК, М. УЖГОРОД
maksym.ivashko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0007-4964-2417
svitlana.burmei@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-8157-4262
nadiya.boyko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-2467-7513

АНТИБІОТИКОЧУТЛИВІСТЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙ СЕЧОСТАТЕВОЇ СИСТЕМИ

Ключові слова: інфекції сечовивідних шляхів, мікроорганізми, антибіотики, антибіотикочутливість.

Вступ. Інфекції сечовивідних шляхів (ІСШ) є одними з найпоширеніших форм захворюваностей серед населення та в медичних закладах. Зазвичай, етіологічними збудниками при ІСШ є *Escherichia coli*, *Staphylococcus saprophyticus*, *Enterococcus faecalis*, *Klebsiella pneumoniae*, *Proteus mirabilis* та інші [1]. Визначення оптимальних стратегій лікування пацієнтів з ІСШ можуть максимізувати терапевтичну ефективність, одночасно зменшуючи витрати та кількість побічних ефектів. Тому наші дослідження мають відношення до впровадження адекватної антибіотикотерапії та зниження розвитку стійкості бактерій до антибіотиків у пацієнтів з ІСШ.

Метою дослідження було дослідити особливості збудників ІСШ у інфікованих пацієнтів, визначити їх етіологічну роль та чутливість до антибактеріальних препаратів.

Результати. Нами було проаналізовано результати бактеріологічних досліджень 30-ти пацієнтів різних вікових категорій (від 8 до 83 років) з різними захворюваннями сечостатевої системи. У всіх пацієнтів було діагностовано ІСШ, зокрема цистит, гематурію, гострий пієлонефрит тощо. Бактеріологічне дослідження проводили

шляхом кількісного посіву біоматеріалу. Родову та видову ідентифікацію виділених штамів проводили загальноприйнятими в клінічній мікробіології методами. До етіологічно значимих відносили штами, кількість яких в 1 мл сечі перевищувала, або була близькою до 10^3 колонієутворюючих одиниць (КУО). Чутливість до антибактеріальних препаратів здійснювали диско-дифузійним методом згідно правил Європейського комітету з тестування чутливості до антимікробних препаратів (EUCAST) [2]. Статистичну обробку даних виконували з використанням програми Microsoft Office Excel.

В ході дослідження було виділено 38 штамів умовно-патогенних мікроорганізмів. Найпоширенішими збудниками ІСШ були паличкоподібні, грамнегативні бактерії родини *Enterobacteriaceae* (55,2%). Серед неферментуючих грамнегативних бактерій найчастіше висівали бактерій роду *Pseudomonas* (21%). По частоті персистенції серед грампозитивних представників переважали бактерії роду *Enterococcus* (18,4%) та *Streptococcus* (5,2%). Слід зауважити, що у 22 випадках причиною інфекційного процесу була монокультура (56,7%), а в решті 8-ми (21,6%) – асоціації, які склалися з двох штамів. Серед бактерій родини *Enterobacteriaceae* найчастіше висівали *Klebsiella* spp. (12 штамів, що складає 57,1%) , 6 штамів *Escherichia* spp. (28,5%), 2 штами *Proteus* spp. (9,5 %) та 1 штам *Citrobacter* spp. (4,7%).

При дослідженні антибактеріальної чутливості бактерій родини *Enterobacteriaceae*, встановлено, що найдієвішими препаратами були левоміцетин (80,9%), піперацилін/тазобактам (76%), меропенем (61,9%), гатіфлоксацин (61,9%), амікацин (52,3%) та левофлоксацин (42,2%). Серед 21-го штаму ентеробактерій – 2 штами виявились полірезистентними. Проти бактерій роду *Pseudomonas* ефективними були піперацилін/тазобактам (87,5%), амікацин (62%), піперацилін (50%), меропенем (50%) та цефтазидим (50%). Відмічено, що найдієвішими антибактеріальними препаратами відносно *Enterococcus* spp. були ванкоміцин (100%), ампіцилін (85,7%), лінезолід (71,4%) та піперацилін/тазобактам (57,1%). При дослідженні чутливості стрептококів, встановлено, що найкраще проявляли свою ефективність ванкоміцин (100%), цефтріаксон (85,1%), цефазолін (74,5%), ампіцилін (70,4%) та гатіфлоксацин (50,9%).

Висновки. Отже, найпоширенішими збудниками ІСШ були бактерії родини *Enterobacteriaceae*, *Pseudomonas* spp., *Enterococcus* spp. та бактерії роду *Streptococcus*. За результатами антибіотикочутливості найефективнішими антибактеріальними препаратами проти ентеробактерій були левоміцетин, піперацилін/тазобактам, меропенем, гатіфлоксацин, амікацин та левофлоксацин. Проти псевдомонад найкраще діяли піперацилін/тазобактам, амікацин, піперацилін, меропенем та цефтазидим. Відносно *Enterococcus* spp. дієвими були ванкоміцин, ампіцилін, лінезолід та піперацилін/тазобактам. Також, встановлено, що ванкоміцин, цефтріаксон, цефазолін, ампіцилін та гатіфлоксацин найкраще проявляли свою ефективність проти стрептококів.

Перспективи подальших досліджень. Для своєчасного та належного лікування інфекцій сечовивідних шляхів важливо мати дані спостереження за поширеністю та характером резистентності збудників у конкретних стаціонарах. Подальші дослідження чутливості збудників ІСШ до протимікробних препаратів можуть допомогти у виборі відповідної емпіричної антибіотикотерапії на основі місцевих даних.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Список використаних джерел:

1. Khan, M. I., Xu, S., Ali, M. M., Ali, R., Kazmi, A., Akhtar, N., ... & Li, F. (2020). Assessment of multidrug resistance in bacterial isolates from urinary tract-infected patients. *Journal of Radiation Research and Applied Sciences*, 13(1), 267-275.
2. Leclercq, R., Cantón, R., Brown, D. F., Giske, C. G., Heisig, P., MacGowan, A. P., ... & Kahlmeter, G. (2013). EUCAST expert rules in antimicrobial susceptibility testing. *Clinical Microbiology and Infection*, 19(2), 141-160.

Ігнатюк А. Д., студентка 3 курсу
медичний факультет ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгород, official@uzhnu.edu.ua

ОНКОЛІТИЧНІ ВІРУСИ ЯК НОВИЙ ПІДХІД ІМУНОТЕРАПІЇ РАКОВИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Ключові слова: онколітичні віруси, імуногенна клітинна смерть, меланома

Вступ. Онколітичні віруси (ОВ) є перспективним новим класом протипухлинної імунотерапії, яка використовує вроджену здатність певних реплікаційно-компетентних вірусів інфікувати та переважно лізувати пухлинні клітини, залишаючи непухлинні клітини недоторканими. ОВ можна вибирати з нативних видів вірусів на основі їхньої вродженої здатності індукувати імуногенну клітинну смерть (ІКС) у ракових клітинах, хоча їх також можна генетично модифікувати для підвищення селективності пухлини, сприяння реплікації, обмеження патогенності та підвищення імуногенності.

На сьогоднішній день чотири ОВ і один неонколітичний вірус схвалені для лікування раку в усьому світі, хоча талімоген лагерпарепвек (T-VEC) залишається єдиним широко схваленим засобом терапії. T-VEC — це сконструйований онколітичний вірус простого герпесу типу 1 (HSV1), призначений для переважної реплікації в пухлинних клітинах і індукції протипухлинної імунової відповіді.

Незважаючи на зростаючий інтерес до досліджень, необхідно краще розуміння базової фармакології ОВ, щоб забезпечити повний терапевтичний потенціал цих агентів у хворих на рак.

Мета. Дослідити та проаналізувати використання онколітичних вірусів як імунотерапії ракових захворювань.

Результати. T-VEC показаний для місцевого лікування неоперабельних шкірних, підшкірних і вузлових уражень у пацієнтів з рецидивом меланоми після початкової операції. На основі ослабленого штаму HSV1, отриманого з герпетичного стоматиту,

T-VEC був розроблений для реплікації в ракових клітинах та індукування протипухлинної імунної відповіді [1].

T-VEC також сконструйований для експресії гранулоцитарно-макрофагального колоніестимулюючого фактора (GM-CSF) під контролем промотору CMV, який забезпечує інший механізм посилення місцевого та системного протипухлинного імунітету шляхом індукції рекрутингу та дозрівання дендритних клітин. Доведено, що T-VEC індукує вивільнення HMGB1 та ектокальретикуліну в клітинах меланоми людини та сприяє поширенню антигену пухлини меланоми в моделях мишей встановлених меланом.

Таким чином, передбачається, що ін'єкція T-VEC індукує селективний ІКС ракових клітин і сприяє опосередкованому T-клітинами імунітету проти антигенів, пов'язаних з пухлиною, що вивільняються під час лізису пухлинних клітин у поєднанні з розчинними сигналами «небезпеки». [2]. Декілька ранніх доклінічних досліджень T-VEC продемонстрували *in vitro* літичну активність у різноманітних лініях ракових клітин людини, включно з тими, що походять від пацієнтів з меланомами, а також клітинними лініями молочної залози, простати та колоректальної аденокарциноми¹¹. Дослідження на моделях мишей підтвердили протипухлинну активність T-VEC *in vivo* в дозах, порівнянних із тими, що застосовуються сьогодні в клініці [3].

Хоча T-VEC вже схвалено для пацієнтів з меланою, активно досліджуються нові показання, крім меланоми. Наприклад, наразі T-VEC досліджується у пацієнтів із раком голови та ший, злоякісними пухлинами очеревини, раком сечового міхура, карциномою Меркеля, плоскоклітинною карциномою шкіри, саркомою м'яких тканин, потрійно-негативним раком молочної залози, раком підшлункової залози, раком прямої кишки, та ураження печінки внаслідок раку молочної залози та колоректального раку [4,5].

ОВ можуть бути доцільними для використання в якості неoad'ювантної терапії завдяки здатності індукувати ефект вакцинації «*in situ*», що дозволяє персоналізовану індукцію пухлиноспецифічної імунної відповіді, а також може індукувати T-клітинну інфільтрацію в пухлини з імунно виключеним та/або безлюдним мікрооточенням.

Неоад'ювантну T-VEC оцінювали у відкритому рандомізованому дослідженні фази II за участю 150 пацієнтів з резектабельною меланомою IIIВ–IVM1а стадії з первинною кінцевою точкою 2-річної безрецидивної виживаності (RFS)³⁵. У цьому дослідженні 76 пацієнтів були випадковим чином розподілені для отримання 6 доз T-VEC з подальшим хірургічним втручанням, а 74 пацієнти були призначені лише для хірургічного втручання. Пацієнти, які отримували T-VEC, мали 17% патологічної повної відповіді з асоційованим підвищенням щільності CD8⁺ Т-клітин у місці пухлини. Це дослідження призвело до приблизного 25% зниження ризику рецидиву захворювання у пацієнтів, які отримували неоад'ювантну T-VEC, таким чином досягнувши первинної кінцевої точки [6,7].

Висновки. Використання онколітичних вірусів є величезною перспективою у протираковій терапії. На підставі підтверджуючих даних клінічних випробувань і клінічних досліджень у реальному світі T-VEC забезпечує додаткову терапевтичну можливість для окремих пацієнтів з меланомою. Завдяки прийнятному профілю безпеки та механізму дії, який значною мірою не збігається з іншими терапевтичними модальностями, T-VEC оцінюється в поєднанні з іншими стратегіями протипухлинного лікування з доступними багатообіцяючими клінічними даними ранньої фази. Низка інших багатообіцяючих ОВ перебуває на стадії клінічної розробки, і поточні дослідження в цій галузі включають пошук нових методів доставки ОВ.

Перспективи подальших досліджень: Розробка та впровадження у практику нових підходів використання онколітичних вірусів у протираковій терапії.

Конфлікт інтересів: відсутність конфлікту інтересів.

Список літератури

1. Macedo, N., Miller, D. M., Haq, R. & Kaufman, H. L. Clinical landscape of oncolytic virus research in 2020.
2. Bommarreddy, P. K., Aspromonte, S., Zloza, A., Rabkin, S. D. & Kaufman, H. L. MEK inhibition enhances oncolytic virus immunotherapy through increased tumor cell killing and T cell activation. *Sci. Transl. Med.* <https://doi.org/10.1126/scitranslmed.aau0417> (2018).
3. Filley, A. C. & Dey, M. Immune system, friend or foe of oncolytic virotherapy. *Front. Oncol.* 7, 106 (2017).
4. Topalian, S. L., Taube, J. M. & Pardoll, D. M. Neoadjuvant checkpoint blockade for cancer immunotherapy. *Science* <https://doi.org/10.1126/science.aax0182> (2020)
5. Cercek, A. et al. PD-1 blockade in mismatch repair-deficient, locally advanced rectal cancer. *N. Engl. J. Med.* 386, 2363–2376 (2022).
6. Xia, M. et al. Graphene oxide arms oncolytic measles virus for improved effectiveness of cancer therapy. *J. Exp. Clin. Cancer Res.* 38, 408 (2019).
7. Chen, S. R., Chen, M. M., Ene, C., Lang, F. F. & Kan, P. Perfusion-guided endovascular super-selective intra-arterial infusion for treatment of malignant brain tumors. *J. Neurointerv. Surg.* 14, 533–538 (2022).

Козачишин Н.І., Нетяженко В.З., д.мед.н., професор,

Пленова О.М. к.мед.н., доцент

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м.Київ,
kozatschuschunnataly@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2185-8845>,
<https://orcid.org/0000-0001-9697-4421>, <https://orcid.org/0000-0003-2875-2514>

ВПЛИВ ПОДВІЙНОЇ АНТИТРОМБОТИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ПОКАЗНИКИ ТРОМБОЦИТАРНОГО ГЕМОСТАЗУ У ПАЦІЄНТІВ З ІХС

Ключові слова: тромбоцитарний гемостаз, ішемічна хвороба серця, антитромботична терапія, черезшкірне коронарне втручання.

Вступ. Ішемічна хвороба серця була, є і залишається однією із основних причин смертності та інвалідності серед людей старших вікових груп. Завдяки імплементації сучасних методів лікування є висока ймовірність усунення небажаних наслідків ішемічних подій. Стратегії реваскуляризації дозволяють подовжити життя пацієнтів, тим самим протидіючи виникненню повторних гострих коронарних синдромів, про що свідчать численні рандомізовані клінічні дослідження [1,2]. Окрім інструментальних методів, важливе місце має правильна фармакотерапія. Застосування антиагрегантів є ключовим для лікування та профілактики як місцевих, так і системних тромботичних ускладнень [3,4]. Згідно з останніми рекомендаціями ESC, в нашому арсеналі є більш потужні інгібітори P₂Y₁₂, такі як тікагрелор або прасугрель. [5,6]. Однак, не завжди дані препарати доцільні у використанні. Краще розуміння ризику виникнення ішемії та кровотечі, а також індивідуальної чутливості до антиагрегантів, відіграло важливу роль у визначенні оптимального режиму для окремого пацієнта. Інтегрований підхід, включаючи шкали для груп ризику, процедурні характеристики та інструменти, допомагають оцінити відповідь на ліки, що є найбільш перспективним підходом для персоналізованого вибору антиагрегантів серед пацієнтів, які проходять черезшкірне коронарне втручання (ЧКВ). [7].

Мета: порівняти вплив подвійної антитромботичної терапії (ПААТ) на функціональну активність тромбоцитів у хворих на стабільну ішемічну хворобу серця після ЧКВ впродовж річного спостереження.

Результати: було обстежено 23 хворих на ІХС (чол. – 12 жін. – 11, середній вік – $63,5 \pm 8,2$, яким впродовж останнього року проведена процедура ЧКВ. На момент обстеження пацієнти приймали ПААТ (ацетилсаліцилова кислота (АСК) 75-100 мг/добу та клопідогрель 75 мг/добу) і входили в групу високого ризику ішемічних подій. Стан функціональної активності тромбоцитів вивчали за допомогою лазерної агрегатометрії за кривими світлопропускання з оцінкою спонтанної агрегації та індукованої арахідоною кислотою (АК), аденозиндифосфату (АДФ), колагену, ристоміцину та адреналіну в низьких дозах. Застосування ПААТ призводило до пригнічення тромбоцитарної активності. Однак, достнього зниження спонтанної агрегації як по показниках світлопропускання ($2,05 [1,19; 2,34]$ vs $1,19[0,54; 1,88]$ $p=0,046$), так і по показниках швидкості ($1,77 [1,7; 2,23]$ vs $1,77[1,32; 2,15]$ $p=0,048$) досягти не вдалося. Натомість, агрегація з АК відображає значне пригнічення активації тромбоцитів, як за кривою світлопропускання ($42,9 [8,14; 64,5]$ vs $9,51[3,42; 10,7]$ $p=0,016$) так і по показникам швидкості ($45,4 [7,25; 78,9]$ vs $8,4[6,58; 41,1]$ $p=0,024$). У випадку з АДФ, за кривою світлопропускання ($36,6 [24,6; 54,4]$ vs $13,4[8,56; 18,6]$ $p<0,001$) та швидкістю ($58,4 [49,3; 68,6]$ vs $29,3[11,5; 35,2]$ $p<0,001$) агрегаційний процес також знизився. Реакція тромбоцитів на колаген, адреналін і ристоміцин (що не прямо відображає доступність фактора Віллебранта), між групами не відрізнялась.

Висновки: враховуючи високий ризик ішемічних подій, стан активності тромбоцитів більш адекватно відображає саме спонтанна агрегація. Подвійна антитромбоцитарна терапія з використанням ацетилсаліцилової кислоти та клопідогрелю призводить до зниження агрегації тромбоцитів з такими індукторами як: арахідонова кислота та АДФ. Достовірно не значимі виявились показники з колагеном, адреналіном та ристоміцином. Таким чином, використання подвійної антитромботичної терапії у пацієнтів після ЧКВ впродовж року є виправданою стратегією запобігання розвитку повторних ішемічних подій.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на детальному вивченні впливу антитромбоцитарних лікарських засобів у пацієнтів різних вікових груп, які отримували процедуру черешкірного коронарного втручання.

Конфлікт інтересів відсутній.

Список використаних джерел:

1. Cao D, Chandiramani R, Chiarito M, Claessen BE, Mehran R. Evolution of antithrombotic therapy in patients undergoing percutaneous coronary intervention: a 40-year journey. *Eur Heart J* 2020;42:339-51
2. Galli M, Vescovo GM, Andreotti F, D'Amario D, Leone AM, Benenati S, Vergallo R, Niccoli G, Trani C, Porto I. Impact of coronary stenting on top of medical therapy and of inclusion of periprocedural infarctions on hard composite endpoints in patients with chronic coronary syndromes: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Minerva Cardiol Angiol* 2021 May 4. [Epub ahead of print].;
3. Capodanno D, Alfonso F, Levine GN, Valgimigli M, Angiolillo DJ. ACC/AHA Versus ESC Guidelines on Dual Antiplatelet Therapy: JACC Guideline Comparison. *J Am Coll Cardiol* 2018;72:2915-31
4. Cuisset T, Deharo P, Quilici J, Johnson TW, Deffarges S, Bassez C, Bonnet G, Fourcade L, Mouret JP, Lambert M, Verdier V, Morange PE, Alessi MC, Bonnet JL. Benefit of switching dual antiplatelet therapy after acute coronary syndrome: the TOPIC (timing of platelet inhibition after acute coronary syndrome) randomized study. *Eur Heart J* 2017;38:3070-8
5. Julinda M, Moritz B, Willibald H, Katharina M, Christian T, Daniel A, Yujun X, Manuela T, Sarah G, Magda Z, David J, Dirk S, Stefanie S, Ulrich M, Ellen H, Adnan K, Franz-Josef N, Steffen M. Randomized comparison of intensified and standard P2Y12-receptor-inhibition before elective percutaneous coronary intervention. *Circ Cardiovasc Interv* 2020;13:e008649
6. Silvain J, Zeitouni M, Paradies V, Zheng HL, Ndrepepa G, Cavallini C, Feldman DN, Sharma SK, Mehilli J, Gili S, Barbato E, Tarantini G, Ooi SY, von Birgelen C, Jaffe AS, Thygesen K, Montalescot G, Bulluck H, Hausenloy DJ. Procedural myocardial injury, infarction and mortality in patients undergoing elective PCI: a pooled analysis of patient-level data. *Eur Heart J* 2021;42:323-34
7. DJ Angiolillo, M Galli, JP Collet, A Kastrati, ML O'Donoghue. Antiplatelet therapy after percutaneous coronary intervention *EuroIntervention* 17 (17), e1371-e1396 DOI: 10.4244/eij-d-21-00904

Меленевич А.Я., к. мед. н.

Харківський національний медичний університет, м. Харків,

e-mail: melenevych@ukr.net, ORCID: 0000-0003-0265-8474

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ НА ХРОНІЧНЕ ОБСТРУКТИВНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ ЛЕГЕНЬ У ПОЄДНАННІ З ГІПЕРТОНІЧНОЮ ХВОРОБОЮ

Ключові слова: хронічне обструктивне захворювання легень, гіпертонічна хвороба, якість життя.

Вступ. Глобальна ініціатива з хронічного обструктивного захворювання легень (ХОЗЛ) для повсякденної оцінки якості життя пацієнтів із ХОЗЛ пропонує використовувати оціночний тест при ХОЗЛ (chronic obstructive pulmonary disease (COPD) Assessment Tes (CAT)) та опитувальник для контролю ХОЗЛ (COPD Control Questionnaire (CCQ)) [1]. У клінічних випробуваннях CAT і CCQ добре себе зарекомендували для оцінки стану здоров'я при ізольованому ХОЗЛ [2]. Обидва опитувальника оцінюють схожі симптоми (кашель, виділення мокротиння, задишку), однак CCQ включає додаткову поглиблену оцінку психічної та фізичної діяльності пацієнтів, тоді як CAT більше зосереджується на таких симптомах, як стиснення в грудях і якість сну [3]. Артеріальна гіпертензія є найпоширенішою супутньою патологією серед пацієнтів із ХОЗЛ [1]. За умов наявності супутньої серцево-судинної патології у пацієнтів на помірне ХОЗЛ суттєво зростають кардіоваскулярні ризики, що потребує своєчасного застосування діагностичних та превентивних заходів. Співставлення результатів оцінки якості життя коморбідних пацієнтів за допомогою опитувальників CAT та CCQ із клініко-діагностичними показниками, асоційованими з погіршенням стану цих хворих, допоможе оцінити користь від застосування опитувальників у рутинній практиці на первинній ланці охорони здоров'я.

Мета: співставити результати оцінки якості життя пацієнтів на ХОЗЛ у поєднанні з гіпертонічною хворобою (ГХ) за допомогою опитувальників CAT та CCQ із результатом тесту з 6-хвилинною ходьбою (Т6ХХ), ступенем зниження сатурації на

тлі ходьби, даними рентгенографії (ознаки емфіземи легень) та ехокардіографії (ознаки перевантаження правих відділів серця). У дослідженні прийняли участь 69 пацієнтів на професійне ХОЗЛ (GOLD 2, група В) у поєднанні з ГХ ІІ стадії.

Результати. Кореляційний аналіз у коморбідних пацієнтів продемонстрував зворотну кореляцію між пройденою дистанцією в Т6ХХ та результатом САТ ($r=-0,67$; $p<0,05$), загальним балом ССQ ($r=-0,74$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «симптоми» ССQ ($r=-0,48$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «функціональний стан» ССQ ($r=-0,75$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «психічний стан» ССQ ($r=-0,46$; $p<0,05$); зворотна кореляція між рівнем сатурації після Т6ХХ та результатом САТ ($r=-0,46$; $p<0,05$), загальним балом ССQ ($r=-0,60$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «функціональний стан» ССQ ($r=-0,71$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «психічний стан» ССQ ($r=-0,41$; $p<0,05$); пряма кореляція між десатурацією (зниженням сатурації в Т6ХХ більше ніж на 4% від вихідного рівня) та результатом САТ ($r=0,47$; $p<0,05$), загальним балом ССQ ($r=0,66$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «функціональний стан» ССQ ($r=0,77$; $p<0,05$), оцінкою за доменом «психічний стан» ССQ ($r=0,41$; $p<0,05$). Десатурацію розглядають як предиктор прогресування легеневої [4] та серцево-судинної [5] патології. У пацієнтів із ХОЗЛ десатурація пов'язана зі швидким зниженням функції легень [6]. Прогресування обструкції дихальних шляхів; зростання гіперінфляції легень; ремоделювання дихальних шляхів, легень та легневих судин у пацієнтів з ХОЗЛ призводить до збільшення постнавантаження на правий шлуночок (ПШ) [7]. Більшість пацієнтів на ХОЗЛ помірної тяжкості є гемодинамічно компенсованими. Першими з'являються ознаки перевантаження ПШ тиском і супроводжуються компенсаторною гіпертрофією ПШ [8]. Подальше прогресування ХОЗЛ сприяє збільшенню навантаження на праві відділи серця з розвитком дилатації ПШ та формуванням гемодинамічних ознак перевантаження об'ємом. Збільшення навантаження на правий відділ серця призводить до зниження толерантності до фізичного навантаження та зниження якості життя хворих на ХОЗЛ [9]. Супутня серцево-судинна патологія істотно впливає на гемодинаміку при ХОЗЛ, що підвищує ризик розвитку серцево-судинних ускладнень [10]. Емфізема на рентгенограмі

органів грудної клітки асоціюється з більш швидким щорічним зниженням об'єму форсованого видиху за першу секунду та прогресуванням ХОЗЛ [11].

ROC (receiver operating characteristic) -аналіз виявив прогностичні властивості опитувальника CCQ щодо наявності ознак десатурації, перевантаження ПШ тиском (товщина стінки ПШ > 5 мм, діаметр ПШ < 30 мм) та емфіземи легень при значенні загального балу CCQ більше 2,8 з чутливістю 78,6% і специфічністю 61%, площа під кривою ROC становила 0,701 ($p=0,001$), а також при результаті за доменом «функціональний стан» CCQ більше 2,25 балів з чутливістю 100% і специфічністю 61%, площа під кривою ROC становила 0,828 ($p<0,001$). ROC-аналіз не показав достовірної прогностичної значущості опитувальника CAT ($p=0,188$) через низьку специфічність результатів (43,9%).

Висновки. Опитувальник CCQ у порівнянні з CAT є більш інформативним щодо об'єктивізації стану пацієнтів на ХОЗЛ помірного ступеня тяжкості у поєднанні з ГХ.

Перспективи подальших досліджень. Слід продовжувати дослідження, спрямовані на пошук клініко-лабораторних та інструментальних предикторів подальшого перебігу коморбідної патології – ХОЗЛ та ГХ, а також співставляти з результатами оцінки якості життя.

Конфлікт інтересів. Немає.

Список використаних джерел:

1. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease (GOLD) The Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease (2023 report). Вилучено з: <https://goldcopd.org/2023-gold-report-2/>.

2. Kostikas, K., Greulich, T., Mackay, A. J., Lossi, N. S., Aalamian-Mattheis, M., Nunez, X., Pagano, V. A., Patalano, F., Clemens, A., & Vogelmeier, C. F. (2019). Treatment response in COPD: does FEV1 say it all? A post hoc analysis of the CRYSTAL study. *ERJ open research*, 5(1), 00243-2018. <https://doi.org/10.1183/23120541.00243-2018>.

3. Zhou, Z., Zhou, A., Zhao, Y., Duan, J., & Chen, P. (2018). A comparison of the assessment of health status between CCQ and CAT in a Chinese COPD clinical population: a cross-sectional analysis. *International journal of chronic obstructive pulmonary disease*, 13, 1675–1682. <https://doi.org/10.2147/COPD.S161225>.

4. Nakahara, Y., Taniguchi, H., Kimura, T., Kondoh, Y., Arizono, S., Nishimura, K., Sakamoto, K., Ito, S., Ando, M., & Hasegawa, Y. (2017). Exercise hypoxaemia as a predictor of pulmonary hypertension in COPD patients without severe resting hypoxaemia. *Respirology (Carlton, Vic.)*, 22(1), 120–125. <https://doi.org/10.1111/resp.12863>.
5. Watanabe, E., Kiyono, K., Matsui, S., Somers, V. K., Sano, K., Hayano, J., Ichikawa, T., Kawai, M., Harada, M., & Ozaki, Y. (2017). Prognostic Importance of Novel Oxygen Desaturation Metrics in Patients With Heart Failure and Central Sleep Apnea. *Journal of cardiac failure*, 23(2), 131–137. <https://doi.org/10.1016/j.cardfail.2016.09.004>.
6. Waatevik, M., Johannessen, A., Gomez Real, F., Aanerud, M., Hardie, J. A., Bakke, P. S., & Lind Eagan, T. M. (2016). Oxygen desaturation in 6-min walk test is a risk factor for adverse outcomes in COPD. *The European respiratory journal*, 48(1), 82–91. <https://doi.org/10.1183/13993003.00975-2015>.
7. Weir-McCall, J. R., Liu-Shiu-Cheong, P. S., Struthers, A. D., Lipworth, B. J., & Houston, J. G. (2018). Pulmonary arterial stiffening in COPD and its implications for right ventricular remodelling. *European radiology*, 28(8), 3464–3472. <https://doi.org/10.1007/s00330-018-5346-x>.
8. van der Bruggen, C. E. E., Tedford, R. J., Handoko, M. L., van der Velden, J., & de Man, F. S. (2017). RV pressure overload: from hypertrophy to failure. *Cardiovascular research*, 113(12), 1423–1432. <https://doi.org/10.1093/cvr/cvx145>.
9. Fakharian A., Masouleh S. K., & Farhadi T. (2017). Relation between Cor Pulmonale Status and Metrics of Six Minute Walk Test in Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Cross Sectional Study. *Chron Obstruct Pulmon Dis*, 2(1):25. <https://doi.org/10.21767/2572-5548.100025>.
10. Trinkmann, F., Saur, J., Borggrefe, M., & Akin, I. (2019). Cardiovascular Comorbidities in Chronic Obstructive Pulmonary Disease (COPD)-Current Considerations for Clinical Practice. *Journal of clinical medicine*, 8(1), 69. <https://doi.org/10.3390/jcm8010069>.
11. Chen, S., Wang, C., Li, B., Shi, G., Li, H., Zhang, J., Gu, Y., Zhou, J., Song, Y., & Bai, C. (2017). Risk factors for FEV1 decline in mild COPD and high-risk populations. *International journal of chronic obstructive pulmonary disease*, 12, 435–442. <https://doi.org/10.2147/COPD.S118106>.

Остафійчук М. В., Гуда Б. Б., Тронько М.Д.

Інститут ендокринології та обміну речовин ім. В.П. Комісаренка НАМН
України, м. Київ, Україна.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ РАДІОЙОДРЕЗИСТЕНТНИХ МЕТАСТАЗІВ ВИСОКОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ КАРЦИНОМ ЩИТОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ

Ключові слова: хірургічне лікування, високодиференційована тиреоїдна карцинома, радіоїодрезистентні метастази, радіоїодтерапія.

Вступ: Рецидиви радіоїодрезистентних метастазів високодиференційованих карцином щитоподібної залози (ВКЩЗ) після проведеного радикального хірургічного лікування та ад'ювантного курсу радіоїодтерапії ^{131}I , згідно статистичних даних останніх років становить **5-10 %** із усіх пролікованих хворих, що створює значні проблеми в тиреоїдній онкохірургії та потребує проведення повторних оперативних втручань із вирішенням методу адекватного хірургічного лікування.

Мета: 1) Визначити та оптимізувати об'єм хірургічного лікування ВКЩЗ та радіоїодрефрактних метастазів ВКЩЗ, на основі аналізу клінічних, імуноцитохімічних, цитоморфологічних та молекулярно-біологічних даних. 2) Визначення основних прогностичних чинників виникнення радіоїодрезистентних новоутворень.

Матеріали і методи:

Проаналізовані дані пацієнтів, які отримали комбіноване лікування (хірургічне та радіоїодне ^{131}I) в ДУ «Інститут ендокринології та обміну речовин ім. В.П. Комісаренка НАМН України» за період із 1990 по 2021 роки, з приводу радіоїодрезистентних метастазів ВКЩЗ.

Проведено клінічне ретроспективне когортне дослідження 164 пацієнтів у яких виник рецидив захворювання (регіонарне метастазування) після проведеного первинного комбінованого лікування.

Всі пацієнти були розподілені на 2 групи. Першу групу склали 97 пацієнтів (59,1%), яким проведено оперативне лікування в об'ємі - видалення регіонарних лімфатичних вузлів методом системного компартментального підходу (компартмент орієнтована дисекція шиї). Друга група - 67 пацієнтів (40,9%), в яких метод хірургічного лікування полягав у видаленні локальних метастазів методом «berry picking».

Результати та обговорення.

В результаті ретроспективного аналізу було виявлено, що такі чинники, як вік 45 років та вище, чоловіча стать[1], значний розмір пухлини (>3 см), мультифокальність ураження, капсулярна інвазія, наявність метастазів та мутації BRAF[2] можуть погіршувати ефективність проведеного комбінованого лікування та частіше призвести до виникнення рецидиву метастатичного процесу високодиференційованих карцином[3].

Після проведення повторної операції у випадках радіоїодрезистентних метастазів типу «berry picking» нами було отримано позитивний радикальний результат тільки у 25,40% пацієнтів (лабораторна та інструментальна ремісія), у порівнянні з групою, в якій проводили компартмент орієнтовану дисекцію шиї - отримано позитивний результат при видаленні лімфовузлів середнього (VI) відсіку шиї - 47,2% та при виконанні бокової дисекції шиї - 76,2%.

Висновки: Системний компартментальний [4] (компартмент орієнтований) підхід показав вищу ефективність повторних оперативних втручань після рецидиву ВКЦЗ порівняно з операціями локального характеру типу «berry picking»[5].

Перспективи подальших досліджень: Розробка алгоритму діагностики та лікування у пацієнтів з підвищеним ризиком розвитку радіоїодрезистентних високодиференційованих карцином щитоподібної залози.

Декларація з етики: автори задекларували відсутність конфлікту інтересів і фінансових зобов'язань.

Список використаної літератури

1. Tronko M, Bogdanova T, Komisarenko I, Kovalenko A, Oliynyk V, Zurnadzhy L, et al. Thyroid cancer in Ukraine after the Chernobyl catastrophe: 25-year experience of follow-up. In: Nakashima M, Takamura N, Suzuki K, Yamashita S, editors. A challenge of radiation health risk management. Nagasaki: Newspaper Publish; 2012. p. 239-44.
2. Тронько М. Д., Коваленко А. Є., Таращенко Ю. М., Остафійчук М. В.. Стратегії лікування папілярних тиреоїдних карцином через 33 роки після аварії на Чорнобильській АЕС. Вісник невідкладної і відновної медицини. 2019;20(2):47-51 (Tronko M. D., Kovalenko A. E., Tarashchenko Yu. M., Ostafiychuk M. V.. Strategies for the treatment of papillary thyroid carcinoma 33 years after the Chernobyl accident. Bulletin of emergency and restorative medicine. 2019;20(2):47-51. Ukrainian).
3. Van Nostrand D. Radioiodine refractory differentiated thyroid cancer: time to update the classifications. *Thyroid*. 2018 Sep;28(9):1083-93. doi: 10.1089/thy.2018.0048.
4. Schlumberger M., Leboulleux S. Current practice in patients with differentiated thyroid cancer. *Nat Rev Endocrinol*. 2021 Mar;17(3):176-88. doi:10.1038/s41574-020-00448-z
5. Capdevila J., Galofré J. C., Grande E., Zafón Llopis C., Ramón Y. Cajal Asensio T., Navarro González E., et al. Consensus on the management of advanced radioactive iodine-refractory differentiated thyroid cancer on behalf of the Spanish Society of Endocrinology Thyroid Cancer Working Group (GTSEEN) and Spanish Rare Cancer Working Group (GETHI). *Clin Transl Oncol*. 2017 Mar;19(3):279-87. doi: 10.1007/s12094-016-1554-5.

Відомості про авторів: Остафійчук Мар'ян Васильович, науковий співробітник відділу хірургії ендокринних залоз, ORCID: 0000-0002-0446-051X; Гуда Богдан Богданович, д-р мед. наук, завідувач науково-практичного відділу орфанних ендокринних захворювань Державної установи «Інститут ендокринології та обміну речовин ім. В.П. Комісаренка НАМН України», Київ, Україна. ORCID: 0000-0003-4156-4083; Тронько Микола Дмитрович, д-р мед. наук, чл. кор. НАН України, акад. НАМН України, завідувач відділу фундаментальних та прикладних проблем ендокринології, директор Інституту, ORCID: 0000-0001-7421-0981.

Особистий внесок:

Тронько М. Д. — керівництво роботою та редагування; Остафійчук М. В., Гуда Б. Б. — аналіз літературних джерел, написання, оформлення, редагування.

Орленко Валерія Леонідівна – д. м. н., заступник директора з наукової роботи клініки, зав. науково-консультативним відділом амбулаторно-профілактичної допомоги хворим з ендокринологічною патологією ДУ «Інститут ендокринології та обміну речовин імені В. П. Комісаренка НАМН України», e-mail: orleva@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8400-576X.

Прохорова Ганна Олександрівна – аспірант ДУ «Інститут ендокринології та обміну речовин імені В. П. Комісаренка НАМН України», email:gannaprokhorova96@gmail.com

ДИСБАЛАНС АДИПОЦИТОКІНІВ ЯК ПАТОГЕНЕТИЧНА СКЛАДОВА ОЖИРІННЯ

Ключові слова: Ожиріння, цукровий діабет, цитокіни, ІЛ-6, ФНП-альфа, остеопротегерин

Вступ. Ожиріння та підвищена вага тіла, які в більшості випадків супроводжують метаболічний синдром та цукровий діабет 2 типу, є одними з незалежних факторів ризику загальної смертності, у тому числі від серцево-судинних хвороб та онкологічних захворювань [1]. Ожиріння – це хронічне захворювання, яке характеризується надлишковим відкладенням жирової тканини. Рекомендації з лікування ожиріння визначили, що індекс маси тіла (ІМТ) ≥ 25 це надмірна вага, а більше 30 – це ожиріння у дорослих [1]. Ожиріння є фактором розвитку в подальшому супутньої патології, такої як цукровий діабет (ЦД), гіпертонічної хвороби, ішемічної хвороби серця, а також онкологічних ризиків [2]. Згідно атласу «Всесвітня федерація боротьби з ожирінням» за 2023 рік, було показано, що до 2035 року 51% населення земної кулі, або понад 4 мільярди людей можуть мати ожиріння або надлишкову вагу, що в свою чергу буде завдавати економічну проблему для світу [3]. Прогресивне збільшення поширеності ожиріння у другій половині минулого століття поставило жирову тканину в центрі наукового інтересу. Вона тепер розглядається не тільки як пасивний резервуар для зберігання надлишкового енергетичного субстрату, а як метаболічний активний ендокринний орган, який секретує гормони та цитокіни.

Цитокіни та адипокіни жирової тканини беруть участь у регуляції багатьох життєво важливих процесів, дисбаланс яких призводить до розвитку інсулінорезистентності, метаболічного синдрому, цукрового діабету та серцево-судинних ускладнень. Порушення функції жирової тканини сприяє розвитку хронічного запалення у бік прозапального профілю [4]. За останні роки було доведено, що як і біла жирова так і коричнева жирова тканина є ендокринним органом, що синтезує біологічно активні адипокіни, такі як лептин, адипонектин, інтерлейкін-1 (ІЛ-1), інтерлейкін-6 (ІЛ-6), фактор некрозу пухлини-альфа (ФНП-альфа), апелін, хемерин і резистин та інші [5,6].

Цитокіни та адипокіни жирової тканини беруть участь у регуляції багатьох життєво важливих процесів, дисбаланс яких призводить до розвитку інсулінорезистентності, метаболічного синдрому, цукрового діабету та серцево-судинних ускладнень. Багато досліджень підтверджують, що наявність метаболічного синдрому або будь-якого з його компонентів корелює з рівнем прозапальних цитокінів [7].

Метою нашого дослідження було дослідження рівня цитокінів: ІЛ-1, ІЛ-6, рецептори до ІЛ-6 (S ІЛ-6R), ФНП-альфа, остеопротегерин (OPG) у хворих з ожирінням на тлі порушення вуглеводного обміну. Концентрацію цитокінів в периферійній крові вивчали імуноферментним методом ELISA з використанням спектрофотометра Star fax-3200, фірми «Star» (США) та набору реактивів фірми «Diacclone» (Франція).

Результати. Результати досліджень представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Середній рівень цитокінів(пг/мл) у пацієнтів з ожирінням

Цитокін	Без цукрового діабету n=50				ЦД 2 типу, n=58			
	Без ожиріння n=19	Ожиріння n=31	t	p	Без ожиріння n=20	Ожиріння n=38	t	p
ФНП-альфа, пг/мл	12,1±1,2	22,0±1,4	5,2	0,001	13,6±0,5	24,8±1,5	7,3	0,001
IL-1, пг/мл	13,6±2,3	11,5±0,6	0,9	0,433	10,5±0,4	12,1±1,0	1,6	0,127
IL-6, пг/мл	17,4±3,3	36,4±0,7	5,6	0,001	13,5±2,7	38,1±2,0	7,3	0,001
S IL-6R, пг/мл	294,6±31,3	333,4±17,6	1,1	0,317	365,0±54,2	354,1±25,2	1,3	0,252
Остеопротегерин, пг/мл	8,7±0,8	23,9±2,2	6,6	0,001	7,4±1,3	23,4±2,6	5,5	0,001

Примітка. p – статистична значимість різниці показників між групами з наявним та відсутнім ожирінням

За нашими дослідженнями, було встановлено вірогідне підвищення IL-6, ФНП-альфа та OPG у обстежених з підвищеною вагою та ожирінням незалежно від наявності порушень вуглеводного обміну, що підтверджує суттєву роль підвищеної маси тіла та ожиріння в розвитку неспецифічного запалення – одного з основних патогенетичних факторів розвитку метаболічних порушень (табл. 1). Ми хотіли особливу увагу звернути на визначення нового цитокіну у осіб з ожирінням.

Глікопротеїн остеопротегерин (ОПГ, OPG), що належить до суперсімейства рецепторів фактору некрозу пухлини, початково був ідентифікований як інгібітор резорбції кістки [7,8,9], але надалі з'ясувалися й інші важливі регуляторні функції OPG. Доведено, що вісь OPG/RANKL (рецептор ліганду NF-κB) відіграє істотну регуляторну роль у скелетній, імунній і судинній системах, у т.ч. при кальцифікації судин, що сприяє формуванню атеросклеротичних уражень. Підвищення рівня OPG пов'язане з частотою і поширеністю ішемічної хвороби серця. Крім того, рівні OPG характеризуються як незалежний фактор ризику для загальної судинної смертності у дорослих з ожирінням та IP [10,11]. За нашими даними, саме рівень OPG виявився

найбільш чутливим прозапальним цитокином. Це підтверджують і інші автори. Е. Р. Kotanidou та співавт. (2018) показали, що особи, що страждають на ожиріння, демонструють підвищення рівня сироваткового OPG вже під час статевого дозрівання, а фундаментальне значення у регулюванні OPG має IP, що супроводжує навіть початкові метаболічні розлади на тлі підвищеної маси тіла [12].

Висновки. Для хворих з ожирінням та цукровим діабетом було встановлено вірогідне підвищення наступних цитокинів: IL-6, ФНП-альфа та OPG незалежно від наявності порушень вуглеводного обміну. Особливо чутливим для даної категорії є остеопротегерин, який можна розглядати як можливий діагностичний критерій даних метаболічних порушень.

Конфлікт інтересів. Автори гарантують відсутність конфлікту інтересів і власної фінансової зацікавленості при виконанні.

Список літератури:

1. Mazur-Bialy A. I., Pochec E., Zarawski M. Anti-inflammatory properties of irisin, mediator of physical activity, are connected with TLR4/MyD88 signaling pathway activation. *International Journal of Molecular Sciences*. 2017;18 doi: 10.3390/ijms18040701.
2. Kushner RF, Kahan S. Introduction: The State of Obesity in 2017. *Med Clin North Am* 2018; 102: 1-11 [PMID: 29156178 DOI: 10.1016/j.mcna.2017.08.003]
3. World Obesity Atlas 2023
4. Ferrucci, L.; Fabbri, E. Inflammageing: Chronic inflammation in ageing, cardiovascular disease, and frailty. *Nat. Rev. Cardiol.* 2018, 15, 505–522. [Google Scholar] [CrossRef]
5. Lee, M.W.; Lee, M.; Oh, K.J. Adipose Tissue-Derived Signatures for Obesity and Type 2 Diabetes: Adipokines, Adipokines and MicroRNAs. *J. Clin. Med.* 2019, 8, 854. [Google Scholar] [CrossRef][Green Version]
6. Weidinger, C.; Ziegler, J.F.; Letizia, M.; Schmidt, F.; Siegmund, B. Adipokines and their role in intestinal inflammation. *Front. Immunol.* 2018, 9, 1974. [Google Scholar] [CrossRef][Green Version]

7. Karampela I, Christodoulatos GS, Dalamaga M. The Role of Adipose Tissue and Adipokines in Sepsis: Inflammatory and Metabolic Considerations, and the Obesity Paradox. *Curr Obes Rep.* 2019 Dec;8(4):434-457. doi: 10.1007/s13679-019-00360-2.
8. Baud'huin, M., Duplomb, L., Teletchea, S., Lamoureux, F., Ruiz-Velasco, C., Maillason, M., Heymann, D. (2013). Osteoprotegerin: Multiple partners for multiple functions. *Cytokine & Growth Factor Reviews*, 24(5), 401–409. doi:10.1016/j.cytogfr.2013.06.001
9. Kotanidou, E. P., Kotanidis, C. P., Giza, S., Serbis, A., Tsinopoulou, V.-R., Karalazou, P., Galli-Tsinopoulou, A. (2018). Osteoprotegerin increases parallel to insulin resistance in obese adolescents. *Endocrine Research*, 1–7. doi:10.1080/07435800.2018.1480630
10. Fan S, Wang Z, Li Q et al (2020) The relationship between BSP mRNA expression and 25 (OH) D/OPG in peripheral blood of newly diagnosed T2DM patients with different bone mass. *Endokrynol Pol* 71(2):160–167
11. Szymańska M, Michałus I, Kaszkowiak M et al (2020) Metabolic bone markers can be related to preserved insulin secretion in children with newly diagnosed type 1 diabetes. *Pediatr Endocrinol Diabetes Metab* 26:10–16
12. Chen L, Chen R, Wang H, Liang F (2015) Mechanisms linking inflammation to insulin resistance. *Int J Endocrinol* 28:2015Return to ref 49 in article

Петрик К.Ю., доктор філософії, Крічфалушій О.П.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна, oksana.kentesh@uzhnu.edu.ua,

ORCID: Петрик К.Ю. 0000-0002-5696-5499, Крічфалушій О.П. 0000-0001-6326-5178

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ПАРАМЕТРАМИ ВСР ТА
ПОКАЗНИКАМИ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ТІЛА У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
МЕТОДОМ ПОБУДОВИ РЕГРЕСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ**

Ключові слова: автономна дисфункція, надмірна маса тіла, ожиріння, варіабельність серцевого ритму, компонентний склад тіла, діти

Вступ. Автономні дисфункції у дітей молодшого віку є однією із основних причин їх дезадаптації до навчального процесу та зниження загальних адаптаційних резервів [1]. Водночас дитяче ожиріння також несприятливо впливає як на фізичне, так і на психологічне здоров'я, саме тому воно є небажаним станом [2]. На основі значної кількості проведених досліджень доведено, що автономні розлади часто асоціюються із надмірною вагою тіла [2,3,4], однак причинно-наслідкові зв'язки між ожирінням та автономними розладами у дітей залишаються не до кінця вивченими. Тому метою нашого дослідження було встановити залежність між показниками варіабельності серцевого ритму (ВСР) та параметрами компонентного складу тіла у дітей молодшого шкільного віку (9-11 років), які навчаються у загальноосвітніх середніх школах м. Ужгорода.

Результати. До дослідження було залучено 222 дітей віком від 10 до 11 років, з яких 128 – дівчат та 94 хлопчики. Обстеження та аналіз отриманих даних проводився без врахування статевої належності, оскільки у цьому віці статеві відмінності у морфо-функціональному розвитку є несуттєвими і нівелюються використанням не абсолютних, а - відносних показників маси та складу тіла.

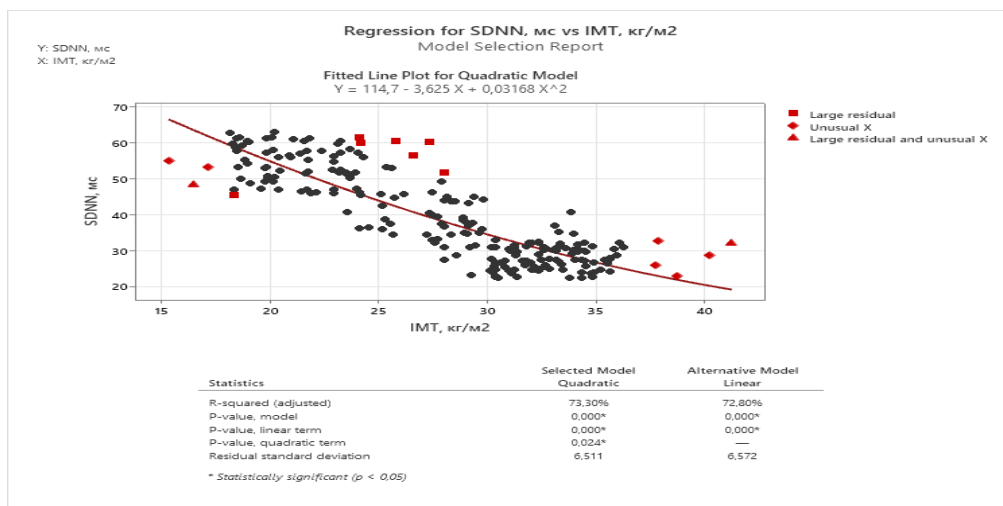
Для аналізу ВСР була використана методика 5-хвилинної реєстрації ЕКГ у II стандартному відведенні. Реєстрація проводилась за допомогою кардіологічного

комп'ютерного діагностичного приладу «КардіоЛаб» (Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Україна). Компонентний склад тіла визначали біоімпедансним методом за допомогою аналізатора складу тіла «TANITA-BC-601» (Японія). Зокрема, визначались: маса тіла (М, кг), індекс маси тіла (ІМТ, $\text{кг}/\text{м}^2$), вміст загального жиру (ВЗЖ %), рейтинг вісцерального жиру (РВЖ, од.), вміст безжирових мас (ВБМ, %).

Найвищі і високо вірогідні коефіцієнти кореляції були знайдені між показниками компонентного складу тіла та показниками загальної потужності автономної регуляції SDNN та активності парасимпатичної ланки RMSSD і рNN50. Зокрема, коефіцієнт кореляції між ВБМ та SDNN дорівнював 0,88 ($p < 0,001$), між РВЖ та SDNN був рівний $-0,88$ ($p < 0,001$), між РВЖ та RMSSD – складав $-0,91$ ($p < 0,001$), між РВЖ та рNN50 – складав $-0,85$ ($p < 0,001$). Дещо менші значення коефіцієнту кореляції були знайдені між спектральними показникам ВСР та показниками компонентного складу тіла. Наприклад, TP позитивно корелював із ВБМ з коефіцієнтом 0,69 ($p < 0,01$) та негативно – із ІМТ, ВЗЖ та РВЖ із коефіцієнтами кореляції відповідно $-0,63$ ($p < 0,01$), $-0,65$ ($p < 0,01$) та $-0,70$ ($p < 0,01$). Відносно низькою, але статистично вірогідною, була кореляція між показниками компонентного складу тіла та відсотковим вкладом хвиль різного частотного діапазону серцевого ритму у загальну ВСР. Зокрема, VLF% позитивно корелював із ІМТ, ВЗЖ та РВЖ із коефіцієнтами кореляції відповідно 0,65 ($p < 0,01$), 0,57 ($p < 0,05$) та 0,59 ($p < 0,01$) і негативно – із ВБМ з коефіцієнтом $-0,57$ ($p < 0,05$). Достатньо високою була кореляція інтегрального показника автономної регуляції ПАРС з усіма показниками компонентного складу тіла. Так, коефіцієнти кореляції між ПАРС та ІМТ, ВЗЖ, РВЖ ат ВБМ склали відповідно 0,76 ($p < 0,01$), 0,78 ($p < 0,01$), 0,78 ($p < 0,01$) та $-0,73$ ($p < 0,01$).

Наступним кроком статистичного аналізу була побудова регресійних моделей між тими парами показників, які статистично вірогідно корелювали між собою, за схемою однофакторного регресійного аналізу. У цій схемі один із показників приймався за функцію (Y), яка залежить від аргументу (X). В якості функції ми

розглядали показники функціонального стану АНС, а в якості аргументу – параметри компонентного складу тіла.

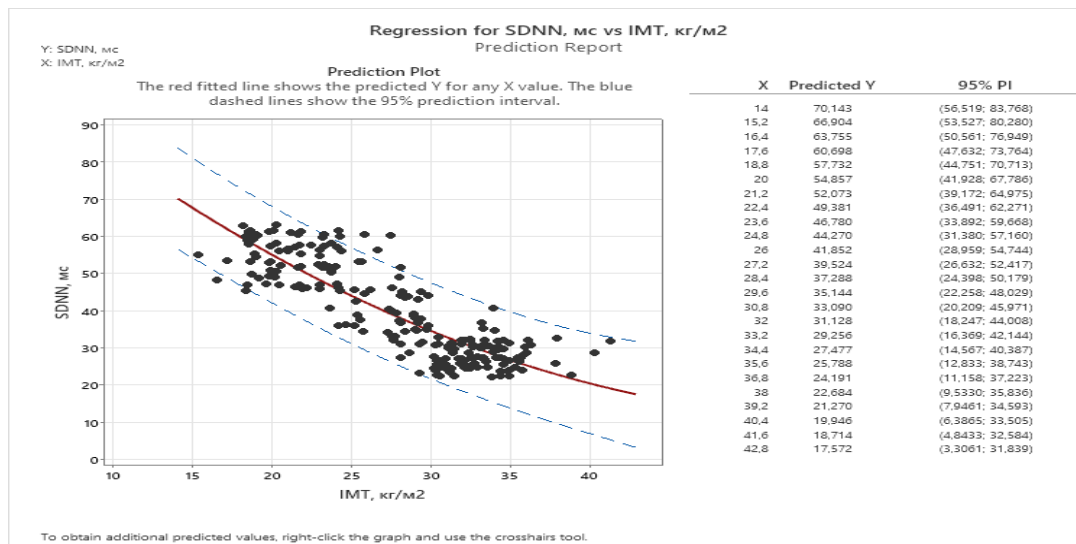

Мал.1. Регресійна модель взаємозв'язку між між SDNN (мс) і ІМТ (кг/м²).

В якості прикладу розглянемо регресійну математичну модель, яка описує взаємозв'язок між SDNN в якості функції (Y) та ІМТ в якості аргумента (X). Найбільш точним для цієї моделі виявилось підібране квадратичне рівняння, що описує зв'язок між Y та X, яке має вигляд: $Y = 114,7 - 3,625 X + 0,03168 X^2$.

Взаємозв'язок між SDNN (мс) і ІМТ (кг/м²) у цій моделі статистично вірогідний ($p < 0,001$) і згідно з цією моделлю 73,3 % варіацій SDNN можуть бути пояснені впливом ІМТ (мал.1.)

Оскільки модель добре узгоджується з отриманими даними, це рівняння можна використовувати для прогнозування SDNN в мс залежно від значення ІМТ в кг/м², або для знаходження значень ІМТ, які відповідають бажаному значенню або діапазону значень SDNN, що ілюструє мал. 2.

Мал.2. Прогноз можливих варіацій SDNN (мс) залежно від значення IMT (кг/м²) в 95% довірчому інтервалі.

Висновки. Кореляційний та однофакторний регресійний аналіз дозволили підтвердити та кількісно характеризувати зв'язок між показниками компонентного складу тіла та низкою показників функціонального стану АНС, зокрема з SDNN, мс та TP, мс², показниками активності парасимпатичної АНС (RMSSD, мс, pNN50, %) та деякими спектральними параметрами серцевого ритму. Отримані рівняння регресії дають змогу передбачити напрям та можливий діапазон змін відповідного показника АНС при зміні параметрів компонентного складу тіла і можуть бути використані при плануванні лікувальних та реабілітаційних заходів у дітей з надмірною масою тіла.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому ми детально зупинимося на вивченні стану автономної нервової системи у дітей з некомпактним вмістом жирової та м'язової тканин в організмі.

Конфлікт інтересів відсутній.

Список використаних джерел.

1. Леженко, Г. О., & Пашкова, О. Є. (2011). Вегетативні дисфункції у дітей. Патогенез, діагностика і терапевтична тактика. *Дитячий лікар*, 4(11), 20-32.
2. Громнацька, Н. М., & Черкас, А. П. (2014). Залежність варіабельності серцевого ритму від характеру розподілу жирової тканини у дітей з метаболічним синдромом. *Сімейна медицина*, (4), 42-46.
3. Белакович Л., Вукович В., Йович М., Банкович С., Костич Т., Радованович Д., ... и Белакович Б. (2017). Время восстановления сердечного ритма у метаболически здоровых и метаболически нездоровых детей с ожирением. *Врач и спортивная медицина*, 45 (4), 438-442.
4. Шевченко Н., Циура О., Шлиенкова Х., Панько Н. и Кварацхелия Т. (2021). Коморбидность сахарного диабета 1 типа с другой хронической патологией у детей. *Грузинские медицинские новости*, (312), 78-82.

Соченко С. І. / Sochenko Serhii

Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, кафедра патологічної анатомії та судової медицини, м.Київ, Україна

Науковий керівник: доктор медичних наук, професор **Дядик Олена Олександрівна**

<https://orcid.org/0000-0003-3446-3532>

**СКЛАДНОЩІ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ І КЛІНІКО-
МОРФОЛОГІЧНОГО ПОРІВНЯННЯ ДЕЯКИХ ВРОДЖЕНИХ ДЕФЕКТІВ
РОЗВИТКУ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ З ХВОРОБОЮ
ГІРШПРУНГА**

**DIFFICULTIES IN DIFFERENTIAL DIAGNOSIS AND CLINICAL
MORPHOLOGICAL COMPARISON OF DIFFERENT GASTROINTESTINAL
CONGENITAL DEFECTS WITH HIRSCHPRUNG'S DISEASE**

Ключові слова. Хвороба Гіршпрунга, агангліоз, гангліозні клітини, нервові сплетіння Мейснера та Ауербаха, інтерстиціальні клітини Кахаля, вроджені вади розвитку кишківника, атрезія, дуплікатура, ентероцеле, гіпогангліоз, ектопія, м'язова дисплазія, судинна мальформація.

Вступ. Хворобою Гіршпрунга називають вроджену ваду розвитку кишечника, при якій у підслизовому та м'язовому нервових сплетіннях (Мейснера і Ауербаха) не виявляються гангліозні клітини. Ця вада розвитку зазвичай трапляється в найбільш дистальних частинах кишечника (ректосигмоїдна форма хвороби), рідше виявляють більш поширене враження з розповсюдженням в проксимальні відділи кишечника (субтотальна та тотальна форми хвороби), а також окремі форми у вигляді панінтестинального, сегментарного враження та інші. Для встановлення діагнозу та/або підтвердження наявності цієї хвороби використовуються різноманітні методи. На сьогодні і усьому світі «золотим стандартом» діагностики вважається гістологічне дослідження. Для встановлення діагнозу береться біопсійний та операційний матеріал від хворих з підозрою на це захворювання та використовуються різні методики патоморфологічного дослідження – світова мікроскопія, гістохімічне,

імуногістохімічне дослідження, щоб найбільш точно виявити рівень агангліозу та провести максимально щадну для хворого операцію з видалення патологічно зміненої ділянки кишечника та зменшити рівень інвалідизації.

Мета роботи полягає в поліпшенні міждисциплінарної співпраці між лікарями різних клінічних спеціальностей та патоморфологів для більш точної диференційної діагностики хвороби Гіршпрунга та інших вад розвитку кишечника.

Матеріали і методи. У патоморфологічному відділенні Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» міста Києва було проведено 45 досліджень клінічних випадків пацієнтів з різними клінічними діагнозами, пов'язаними з вадами розвитку шлунково-кишкового тракту, а саме - хвороба Гіршпрунга, аноректальна атрезія, кишечна атрезія, мембрана тонкої кишки, дуплікатура кишківника, ентероцеле, судинна мальформація тонкого кишківника, тощо. Біоптати та операційний матеріал від хворих забарвлювалися гематоксилін-еозином, за ван Гізеном, ставилась PAS-реакція. Для верифікації наявності, відсутності чи інших варіантів патології гангліозних клітин був застосований імуногістохімічний метод діагности з антитілами до кальретиніну та синаптофізину.

Результати. Розбір проведених досліджень виявив, що не усі випадки, віднесені за клініко-інструментальними даними до категорії «хвороба Гіршпрунга» насправді були такими. Нерідко у цих пацієнтів визначалося значне зменшення кількості нервових клітин, неправильне їх розташування в товщі стінки кишечника, спотворена морфологічна будова (дисморфізм). Окрім хибно розвинених елементів ентеральної нервової системи, нерідко можуть бути виявлені також різноманітні дефекти розвитку м'язової стінки, кровоносних та лімфатичних судин, ектопія ділянок слизової оболонки в підслизову основу та інші порушення. При формуванні клінічного діагнозу, описані вище вади розвитку зазвичай не фігурують, однак в різних комбінаціях вони мають негативний вплив на стан організму пацієнта, маскуючись під широко відому хворобу Гіршпрунга. Втім, після гістологічного дослідження операційного матеріалу діагноз «хвороба Гіршпрунга» нерідко нами знімався, замінюючись на, наприклад, вроджену комбіновану ваду розвитку стінки кишечника. З іншого боку, пацієнти з діагностованими клініко-інструментальними

методами вадами розвитку кишечника нерідко мали різного ступеню вираженості порушення розташування та кількості компонентів ентєральної нервової системи.

Висновки. Для підтвердження діагнозу хвороби Гіршпрунга та подальшого ведення пацієнтів з цією хворобою потрібний комплексний мультидисциплінарний підхід, в котрому дуже важливу роль грає якісне патоморфологічне дослідження з використанням імуногістохімічного методу для встановлення найбільш точного остаточного діагнозу та прийняття необхідних лікувальних заходів щодо цих пацієнтів.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на те, що схема лікування пацієнта у випадку часткового розходження клінічного та морфологічного діагнозів залишається незмінною (за наявності відповідних важких клінічних проявів та відповідних лабораторно-інструментальних даних), а саме хірургічний підхід з резекцією вражених ділянок кишечника, визначення всіх структурних компонентів цих вад має як наукову цінність, так і практичну для діяльності лікарів при веденні пацієнтів. Адже, нерідко різні компоненти описаних вище вад розвитку можуть знаходитися й на інших відрізках шлунково-кишкового тракту, призводячи в майбутньому до виникнення нових функціональних та морфологічних патологічних змін у цих хворих. Отже, правильне ведення історії хвороби, відображення повноти патоморфологічних змін може покращити якість надання медичних послуг і, відповідно, життя самого пацієнта.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність потенційного конфлікту інтересів у відношенні до цього дослідження, авторство та/або публікацію цієї статті.

Тафічук Т. Ф., студентка 3 курсу
медичний факультет ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгород, official@uzhnu.edu.ua

ІМУНОТЕРАПІЯ - НОВИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ПОТРІЙНО- НЕГАТИВНОГО РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ

Ключові слова: імунотерапія, потрійний негативний рак молочної залози, протипухлинна імунна відповідь.

Вступ. Потрійний негативний рак молочної залози (ПНРГЗ) — це підтип раку молочної залози, відомий своєю здатністю вражати молодих жінок, рано метастазувати, незважаючи на оптимальне ад'ювантне лікування, і мати поганий прогноз. Потрійний негативний рак молочної залози (ПНРГЗ) - специфічний підтип раку молочної залози, який не має ні рецепторів до естрогену (EP), ні до прогестерону (PP), ні до людського епідермального фактора росту 2 (HER-2), та має клінічні ознаки, які включають високу інвазивність, високий метастатичний потенціал, схильність до рецидивів і поганий прогноз. Оскільки пухлини ПНРГЗ не мають експресії EP, PP і HER-2, вони не чутливі до ендокринної терапії або лікування HER2, і стандартизовані схеми лікування ПНРГЗ все ще відсутні. Тому розробка нових стратегій лікування ПНРГЗ стала нагальною клінічною потребою.

Імунна система відіграє складну роль у розпізнаванні/профілактиці, ранній ліквідації та прогресуванні раку. Останнім часом ми спостерігаємо великий поштовх у галузі імуноонкології, а саме докладається значна кількість зусиль для вивчення використання комбінованих стратегій лікування ПНРГЗ, коли терапія з різними і потенційно взаємодоповнюючими механізмами дії може ще більше посилити імунну відповідь, тим самим збільшивши групу пацієнтів з раком молочної залози, які отримають користь від цієї стратегії лікування.

Мета. Дослідити та проаналізувати нові імунотерапевтичні методи лікування потрійно-негативного раку молочної залози.

Результати. Рак молочної залози є найпоширенішим типом раку у жінок у всьому світі [1]. Потрійний негативний рак молочної залози (ПНРГЗ), який характеризується відсутністю молекулярних маркерів ER, PR і HER2, та становить від ~15 до 20% усіх випадків раку молочної залози, має найгірший прогноз порівняно з іншими підтипами. ПНРГЗ є високоінвазивним і має найвищий ризик віддалених метастазів (~46%) [2].

При раку, незважаючи на наявність антигенів, пухлини можуть бути «невидимими» для імунної системи через втрату або модифікацію поверхневих антигенів [3]. Крім того, пухлини можуть уникнути елімінації, за рахунок активації негативних регуляторних шляхів, посилення імунного інгібіторного мікрооточення пухлини через інфільтрацію інгібіторних імунних клітин (регуляторних Т-клітин і мієлоїдних клітин-супресорів) і розробки інгібіторних цитокінів (наприклад, трансформуючий фактор росту-6 (TGFB), інтерлейкін-10 (IL-10) тощо) [3].

Існує кілька ліній доказів на підтримку застосування цільового підходу до лікування раку молочної залози. Лімфоцити, що інфільтрують пухлину (ПЛ) є моноклеарними імунними клітинами, які спостерігаються в ракових клітинах і навколо них. Вони складаються з комбінації типів імунних клітин, включаючи Т-лімфоцити, В лімфоцити, НК-клітини, макрофаги. Припускають, що хіміотерапія сприяє покращенню імунної відповіді на ПЛ-багатий рак молочної залози, тим самим покращуючи усунення лімфоцитів, що інфільтрують пухлину, зменшення мікрометастазів, що в результаті приводить до більш сприятливих результатів [4].

Щоб забезпечити ефективну протипухлинну імунну відповідь, система імунного нагляду господаря повинна мати можливість ідентифікувати ПЛ. Доклінічні дослідження ідентифікували неоантигени як продукти соматичних ракових мутацій, що викликають протипухлинну імунну відповідь [5]. Тому передбачається, що збільшення мутаційного навантаження буде пов'язане з підвищеною антигенністю та імуногенністю. Такі типи пухлин, як ПНРГЗ, а також меланома та рак легень, які мають високий мутаційний тягар і передбачувану більшу кількість неоантигенів, краще реагують на імунотерапію контрольними точками [6].

Існує швидко зростаючий перелік стратегій подолання ослаблення імунної стимуляції шляхом (I) виявлення пухлинних антигенів (вакцини), (II) усунення індукованої раком імуносупресії (інгібітори контрольних точок) і (III) збільшення кількості імунних ефektorних клітин (Т-клітинна терапія). Вакцини проти раку призначені для того, щоб змусити імунну систему розпізнавати ППЛ та генерувати імунологічну відповідь, специфічну для ракових клітин. Також, зараз у клініку увійшли два класи інгібіторів імунної блокади (інгібітор контрольної точки): блокатори CTLA-4 і блокатори інгібіторного шляху PD-L1/PD1 [7].

Хіміотерапію можна поєднувати з імунотерапією для посилення протипухлинної активності кількома способами. По-перше, хіміотерапію можна використовувати для циторедукції, корегуючи Т-клітинну відповідь. По-друге, хіміотерапія може сприяти виявленню пухлинного антигену та праймінгу пухлиноспецифічних Т-клітин. По-третє, хіміотерапія може стимулювати імунні ефектори або безпосередньо, або через зміну імунного гальмування [8].

Висновки. Проведений аналіз наукових джерел дозволяє встановити, що імунотерапія - це новий ефективний метод лікування потрійно-негативного раку молочної залози.

Перспективи подальших досліджень: Розробка та впровадження у практику нових підходів використання імунотерапії у лікуванні потрійно-негативного раку молочної залози.

Конфлікт інтересів: відсутність конфлікту інтересів.

Список літератури

1. N. Harbeck et al., Breast cancer. *Nat. Rev. Dis. Primers* 5, 66 (2019).
2. A. G. Waks, E. P. Winer, Breast cancer treatment: A review. *JAMA* 321, 288–300 (2019).
3. L. Yin, J. J. Duan, X. W. Bian, S. C. Yu, Triple-negative breast cancer molecular subtyping and treatment progress. *Breast Cancer Res.* 22, 61 (2020).
4. K. T. Schjoldager, Y. Narimatsu, H. J. Joshi, H. Clausen, Global view of human protein glycosylation pathways and functions. *Nat. Rev. Mol. Cell Biol.* 21, 729–749 (2020).
5. Davies H, Glodzik D, Morganella S, et al. HRDetect is a predictor of BRCA1 and BRCA2 deficiency based on mutational signatures. *Nat Med* 2017; 23:517-25.
6. Zhao EY, Shen Y, Pleasance E, et al. Homologous Recombination Deficiency and Platinum-Based Therapy Outcomes in Advanced Breast Cancer. *Clin Cancer Res* 2017; 23:7521-30.
7. Lowenfeld L, Mick R, Datta J, et al. Dendritic cell vaccination enhances immune responses and induces regression of HER2pos DCIS independent of route: Results of randomized selection design trial. *Clin Cancer Res* 2017; 23:2961-71.
8. Robson M, Im SA, Senkus E, et al. Olaparib for Metastatic Breast Cancer in Patients with a Germline BRCA Mutation. *N Engl J Med* 2017; 377:523-33.

Трохимчук В. В., доктор фармацевтичних наук, професор,

Панкратов І. О.

Національний університет охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика, м. Київ,

tvvo@ukr.net; pankratov2mail10igor@ukr.net

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ТА МОДЕЛЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ (НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ)

Ключові слова: медичне страхування, страхова медицина, військовослужбовці ЗС
Станом на сьогодні, в умовах дії правового режиму воєнного стану, детальна інформація щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, виплати військовослужбовцям Збройних Сил України одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності визначені законодавством України [9,12].

Метою даного дослідження є проведення аналізу існуючих моделей функціонування страхової медицини в світі та Україні для подальшого можливого застосування їх в системі медичного забезпечення Збройних Сил (ЗС) України. Страхова медицина забезпечує реалізацію громадянам соціальних гарантій і прав на отримання медичної допомоги за рахунок накопичених коштів при виникненні страхового випадку, а також фінансування профілактичних заходів [1,2,10,13,17,18]. Запровадження в Україні ефективної, найбільш адаптованої до вітчизняної системи охорони здоров'я моделі медичного страхування потребує наукового дослідження та здійснення аналізу історичного досвіду нашої держави [8,20].

Аналіз літературних джерел [3,4,9,16,17] показує, що наприкінці ХІХ – початку ХХ століття почали створюватися національні системи страхового гарантування. Порівняльна характеристика базових світових моделей фінансування охорони здоров'я і медичного забезпечення ЗС України представлена в табл.1.

Таблиця 1. - Порівняльна характеристика базових світових моделей фінансування охорони здоров'я і медичного забезпечення ЗС України

Модель	Державна (концепція Беверіджа)	Бюджетно-страхова (модель Бісмарка)	Приватно-підприємницька (ринкова)	Медичне забезпечення ЗС України
Показник				
Джерела фінансування	Переважає (до 90 %) з бюджетних джерел (системи, які фінансуються за рахунок оподаткування)	За рахунок цільових внесків підприємців і субсидій держави (системи соціального страхування)	За рахунок реалізації платних медичних послуг, а також за рахунок добровільного медичного страхування	З бюджетних джерел
Оплата медичних послуг	З бюджету держави	За рахунок внесків до фонду охорони здоров'я	За рахунок пацієнта, який потім одержує відповідні виплати від своєї страхової компанії або відшкодування страхової вартості лікування безпосередньо медичному закладу	З бюджету держави
Країни, для яких характерні	Великобританія, Канада Ірландія	Німеччина, Італія, Франція, Швеція, Японія	США, Південна Корея, Нідерланди	Україна, країни НАТО
Переваги	Стимування зростання вартості лікування (низькі витрати на медичну допомогу). Висока ефективність і доступність	Можливість контролю страховальника і застрахованого за використанням страхових фондів. Можливість вибору лікаря й клініки застрахованою особою	Можливість фінансування розробок новітніх медичних технологій і наукових досліджень. Медична допомога високої якості	Висока ефективність і доступність, можливість контролю доступності наданої медичної допомоги
Недоліки	Ігнорування прав пацієнта (відсутність можливості вибору лікаря й контролю над медичним закладом з боку застрахованої особи). Схильність до монополізму і як результат зниження якості медичних послуг	Найчастіше недотримання принципу взаємного доповнення обов'язкового медичного страхування та добровільного медичного страхування	Урядові програми охоплюють тільки частину непрацюючого населення	Відсутність можливості вибору лікаря, недостатні витрати на медицину

В світовій практиці розрізняють дві основні форми медичного страхування населення – це добровільне та обов'язкове медичне страхування.

Добровільне медичне страхування – це вид особистого страхування, яке дозволяє застрахованій особі отримати медичну допомогу в рамках прописаних опцій і бюджету страхового договору [5,6,7,8,15,19].

Обов'язкове медичне страхування є різновидом загальнообов'язкового державного соціального страхування, тобто, це вид страхування, в якому держава гарантує застрахованим особам надання базового пакета медичних послуг, але в Україні на сьогодні це питання чітко не регулюється законодавством. Особливостями обов'язкового медичного страхування в Україні є недостатній рівень витрат на медицину з державного та місцевого бюджетів [14,16,17,18,19]. Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей регламентовано законодавством України [9]. Державне обов'язкове особисте страхування військовослужбовців існувало з 19 серпня 1992 року по 25 грудня 2013 року [11]. З введенням в Україні воєнного стану набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України № 168, яка затвердила зміну страхового захисту одноразовою компенсацією з державного бюджету України [12].

Таким чином, створення дієвої системи страхової медицини повинне передбачати можливість отримання військовослужбовцями медичної допомоги у будь-якому закладі охорони здоров'я, незалежно від відомчого підпорядкування. За надану медичну допомогу заклад гарантовано одержить кошти від страхової компанії, яка контролює результати та якість лікування, аналізує витратну ефективність лікувального процесу згідно з медичними протоколами. При створенні згаданих умов заклади охорони здоров'я будуть зацікавлені у скороченні ліжко-днів, у підвищенні якості та ефективності надання медичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Вороненко Ю.В., Москаленко В.Ф. (ред.) (2000) *Соціальна медицина та організація охорони здоров'я*. Тернопіль: Укрмедкнига.
2. Радиш Я. Ф. (2005) *Медичне страхування*. Київ: Вид-во НАДУ.
3. Тлуста Г. (2014) Медичне страхування в реформуванні системи охорони здоров'я України. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка*, (3), 65-70.
4. Іпполітов Д. Системи охорони здоров'я у світі: історія формування. Вилучено із <https://www.modern-pharmacy.com.ua/sistemi-ohoroni-zdorov-ya-u-sviti-istoriya-formuvannya>.
5. Страхова медицина. Вилучено із <https://web.archive.org/web/20131004212828/rcmdc.com.ua/patsientam/strahova-meditsina.html>.
6. Медичне страхування. Вилучено із <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Андрієнко О. Я., Брилюк Я. Я., Куц С. І., Мегедь В. П., Михнюк В. В. & Радиш Я. Ф. (2004) Актуальні проблеми розвитку обов'язкового медичного страхування у ЗС України. *Медицина залізничного транспорту України*, (4), 80-84.
8. Ходаківська В.П., Котвіцька А.А., Коробова Є.С. & Пастухова О.А. (2012) Історичні аспекти розвитку медичного страхування в Україні. *Запорозький медичинський журнал*, (5), 116-119.
9. *Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей* (Закон України). № 2012-ХІІ. (1991). Редакція від 23.12.2022. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
10. Шекера О.Г. (2015) Концептуальні положення щодо реформування медичного забезпечення Збройних Сил України. *Здоров'я суспільства*, (1-2) 84-92.
11. *Про Умови державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, і порядок виплат їм та членам їх сімей страхових сум* (Постанова КМ України). № 488. (1992). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/488-92>.
12. *Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану*

- (Постанова КМ України). № 168. (2022). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022>.
13. Вороніна Н. В. Страхування військовослужбовців. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали міжнародної наук.-практичної конференції* (с. 496-498) 19 травня 2017. Одеса, Україна: Гельветика.
  14. Антонян А. Медичне страхування. Вилучено із <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2020/04/29/medichne-strahuvannya>.
  15. Василенко А.В. Види добровільного медичного страхування. Вилучено із <https://ukasko.ua/uk/blog/vidi-dobrovilnogo-medichnogo-strahuvannja>.
  16. *Про страхування* (Закон України). № 85/96-ВР. (1996). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20>.
  17. Немченко А.С., Панфілова Г.Л. Медичне страхування. Вилучено із <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1365/medichne-strahuvannya>.
  18. Онуфрійчук Д. О. (2022) Проблеми розвитку медичного страхування в Україні. *Проблеми розвитку страхування в Україні. Науковий студентський збірник*, (3), 37-43.
  19. Нечипорук Л. В. (2015) Теорія і практика медичного страхування в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*, (6), 751–755.
  20. Демецька О. (2017) Обов'язкове медичне страхування: від ілюзій до прагматизму. *Фармацевт Практик*, (11), 4-18.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 7

МОВОЗНАВСТВО,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО,
СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Олена Бойчук, канд. філол. наук, доц.,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород,
olena.bojchuk@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0440-8946>

Мека Патрісія, студентка,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Дакар (Сенегал),
mf2.meka.ntolo@student.uzhnu.edu.ua

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ

Ключові слова: українська мова як іноземна, адаптація, воєнний стан, кризові умови, дистанційна форма навчання.

Вступ. Починаючи з 2019 року освітня система перебуває в умовах постійних змін та адаптації до нових реалій. Спочатку таким викликом стала пандемія коронавірусу, яка змусила і викладачів, і студентів опанувати чимало нових методів, прийомів, технологій та форм навчання. Ще болючішим випробуванням для освітньої системи стало повномасштабне вторгнення росії та оголошення 24 лютого 2022 воєнного стану в Україні. «Російське вторгнення в Україну завдало величезної шкоди фізичному та психічному благополуччю українського народу. Відповідно, студенти-медики та установи змушені були адаптуватися до високого ступеня невизначеності та потрясінь». (Srichawla, Tabari, Găman, Munoz-Valencia, & Bonilla-Escobar, 2022, p. 15) Отже, війна порушила звичний спосіб життя не лише українців, але й студентів-іноземців, які вимушено мігрували у Західну Європу або на батьківщину. Утім після двотижневої перерви в Ужгороді, як і в інших містах, де не відбувалося активних бойових дій, починають відновлювати навчання в дистанційній формі. Зрозуміло, що організація якісного освітнього процесу в кризовій ситуації має свої особливості. Як стверджують дослідники, навчання у «таких умовах – це справжній виклик», адже є чимало чинників, які відрізняють його «від навчання під час довготривалих карантинів, зумовлених коронавірусною інфекцією COVID-19» (Андрушенко В., Андрушенко О., & Смірнов, 2022, с. 56). З огляду на це відбувається процес адаптації

до роботи і навчання в умовах воєнного стану. Такі питання зараз є особливо актуальними і важливими, відтак привертають до себе увагу дослідників (Srichawla, Tabari, Găman, Munoz-Valencia, & Bonilla-Escobar, 2022; Савицький, 2022; Даньків, & Надь, 2022). Утім різні аспекти щодо вивчення української мови як іноземної в сучасних кризових умовах ще потребують окремих досліджень.

Мета дослідження: проаналізувати зміни, які відбулися у викладанні та вивченні української мови як іноземної на медичному факультеті №2 Ужгородського національного університету та простежити їхній вплив на успішність; окреслити шляхи адаптації викладачів і студентів до нових реалій роботи й навчання.

Результати дослідження. Як зазначалося, запровадження в Україні воєнного стану терміново змусило змінити саму систему надання освітніх послуг на державному рівні як у середній освіті, так й у вищих навчальних закладах (Стадник, 2022, с. 69) Як нам здається, робота викладачів після вимушеного від'їзду іноземних студентів до своїх рідних країн технічно і методологічно у найзагальніших вимірах не змінилася. Насамперед змінився психологічний мікроклімат. Важливо було нам, викладачам, зможти працювати в умовах постійних сирен, тривог або, щонайгірше, відключення електроенергії; навчитися керувати своїми емоціями, випромінювати спокій, впевненість. Ці зміни зачепили усіх без винятку. Звернімося до того, що змінилося у дистанційній роботі викладачів української мови як іноземної на медичному факультеті №2 в умовах воєнного стану та як адаптувалися студенти до нових реалій.

Навчання на медичному факультеті № 2 УжНУ проходить на англійській мові. Студенти починають опановувати українську мову як іноземну на першому курсі і до кінця сьомого семестру, відповідно до програми, повинні дійти до рівня B1. Відтак набути вмінь використовувати українську мову як в соціокультурній (для задоволення щоденних потреб під час проживання в Україні), так і професійній сферах (наприклад, для спілкування з пацієнтами в лікарні). Коли ж студенти залишили Україну, то відпала нагальна необхідність використовувати мову як для одних, так і для інших потреб. Тому в умовах воєнного стану викладачі-філологи повинні щонайперше підтримувати зацікавленість студентів до вивчення української

мови; шукати підходи, які би мотивували студентів вивчати дисципліну; допомагати зрозуміти, що саме вони зараз можуть пропагувати українську мову в світі, долучаючись до створення позитивного образу України. Тому для викладачів-філологів після психологічної адаптації найбільшої значимості набули пошуки шляхів вирішення зазначених проблем.

Звідси для студентів найскладнішим у вивченні української мови як іноземної під час війни стала втрата мовного середовища. Опинившись у своїх країнах, чи не єдиною можливістю чути, вчити українську мову, брати активну участь у мовленні стали онлайн-заняття. Тому вимоги до занять суттєво зростають не тільки з погляду викладачів, але й студентів. Вони чекають основного, найбільш важливого, але у доступній формі, з використанням різноманітних активностей для розвитку комунікативних здібностей.

Простежено, що вивчення української мови як іноземної в умовах воєнного стану вимагає від студентів адаптації, спрямованої ще більше на самоорганізованість, дисциплінованість, систематичність та контроль виконання завдань. Студенти запевняють, що зараз вивчати українську мову стало важче, але все-таки можливо. Звернімо увагу на деякі чинники успішності у вивченні мови: по-перше, вмотивованість (прогресують у вивченні української мови ті студенти, які дійсно хочуть продовжувати навчатися в Україні, а відтак розуміють доцільність її вивчення, хочуть опанувати цю мову і використовують її при найменшій можливості попри віддаленість). По-друге, наявність підготовки (помічено, що студентам першого курсу, які тільки розпочали своє навчання восени і не мали достатньої можливості почути «живу» мову, її вивчення дається важче, натомість третьо- та четвертокурсникам опановувати українську набагато легше). Скажімо, співавторці цих рядків, студентці 3 курсу медичного факультету 2, пощастило вчитись очно на підготовчому відділенні у Вінниці, пізніше – в Києві, відтак зараз, навчаючись в Ужгороді, є можливість продовжувати вивчати українську, активно працюючи на заняттях, а в інший час опановувати мову самотужки. По-третє, використання матеріалів/джерел для вивчення мови поза межами домашніх завдань (з огляду на стрімкий розвиток техніки та вільний доступ до інтернету, такі можливості досить

широкі: відео, фільми, слухання/читання книг тощо). Скажімо, мені, як іноземній студентці, допомагають вивчати українську мову пісні, які я дуже люблю і постійно слухаю та співаю. В такий спосіб вдається вивчати нову лексику, покращувати граматику, отримувати етнокультурну інформацію. Але цілком усвідомлюю, що такі можливості відкриваються перед тими студентами, які активно співпрацюють з викладачем, особливо на початковому етапі вивчення мови, які навчаються систематично, сумлінно, зі самовіддачею. Саме такі студенти і прогресуватимуть у вивченні мови, незважаючи на віддалене навчання і воєнний стан, саме вони формують сприятливе підґрунтя і для адаптації викладача до нових реалій. Саме студенти, готові вчитися, дають насагу викладачеві дошукуватися найбільш ефективних підходів у поданні матеріалу, в результаті чого формується певний викладацький досвід роботи в умовах воєнного стану. Натомість дуже часто і сам викладач, зацікавлений своїм предметом, слугує додатковим чинником мотивації студентів у вивчення української мови.

Висновки. У своєму дослідженні звернули увагу на труднощі, що виникли під час викладання / вивчення української як іноземної в умовах війни; проаналізували окремі аспекти адаптації до воєнних реалій, що стосуються як викладача, так і студента (спостереження проведені з огляду на особливості роботи на медичному факультеті №2 Ужгородського національного університету). Було помічено, що після психологічної адаптації викладачам чи не найважче дошукатися таких методів, прийомів, ресурсів у навчанні української мови, які би, з одного боку, підтримували зацікавленість студентів до мови, з іншого боку, допомагали їм компенсувати відсутність «пасивного» мовного середовища. Натомість адаптація студентів в умовах вимушеного від'їзду з України пов'язана з посиленою потребою у розвитку навичок самоорганізованості, дисциплінованості, систематичності та контролю якості виконання завдань. Простежено, що усі зусилля студентів можуть бути позитивними, якщо вони розуміють кінцеві цілі, мають достатню базову підготовку або докладають усіх зусиль для її формування, шукають додаткових матеріалів із вивчення мови, займаються самоосвітою. Помічено, що як студенти, так і викладачі можуть бути додатковими чинниками для підвищення мотивації у викладанні та

вивченні української мови. Щоправда питання мотивації студентів вивчати мову в умовах війни є у перспективі подальших досліджень.

Конфлікт інтересів у дослідженні відсутній.

Список використаних джерел

1. Андрушенко, В., Андрушенко, О., & Смірнов, С. (2022) Дистанційне навчання – результат розвитку інформаційної технології. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*, матеріали II Форуму академічної спільноти; м. Дніпро, 20–24 червня 2022. М. В. Савицький (упор.), І. П. Мамчич (упор.). Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 56–58. Взято з <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zbirnyk-materialiv-II-Forumu-akademichnoyi-spilnoty-OSVITA-V-UMOVAN-VIJNY.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
2. Даньків, А., & Надь, К. (2022) Особливості викладання медичної термінології для англомовних студентів-іноземців в умовах дистанційного навчання. *Перспективи та інновації науки*, 10 (15), 113–120. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-113-120](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-113-120).
3. Савицький, М. (упор.). (2022) *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*, Матеріали II Форуму академічної спільноти, 20–24 червня 2022 року. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА». Взято з <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zbirnyk-materialiv-II-Forumu-akademichnoyi-spilnoty-OSVITA-V-UMOVAN-VIJNY.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
4. Стадник, Н. (2022) Реалії дистанційного навчання іноземних студентів у сучасних умовах. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*, матеріали II Форуму академічної спільноти; м. Дніпро, 20–24 червня 2022. М. В. Савицький (упор.), І. П. Мамчич (упор.). Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 69–70. Взято з <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zbirnyk-materialiv-II-Forumu-akademichnoyi-spilnoty-OSVITA-V-UMOVAN-VIJNY.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
5. Srichawla, B. S., Tabari, M. A., Găman, M. A., Munoz-Valencia, A., & Bonilla-Escobar, F. J. (2022) War on Ukraine: Impact on Ukrainian Medical Students. *International journal of medical students*, 10, 1, 15–17. <https://doi.org/10.5195/ijms.2022.1468>

Софія Борак, студентка,
наук. кер. – **І. Волянюк**, канд. філол. наук, доц.,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, sofikyaborak0819@gmail.com

ЛЕКСИЧНЕ ПОЛЕ КОЛЬОРУ ЯК ЗАСІБ ПОЕТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ключові слова: лексичне поле кольору, Леся Українка, колористика.

Вступ. Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [1].

Кожний етап в історії розвитку суспільства та життя мови вносить свої корективи. Початок ХХ століття приніс українській літературі нові цінності, ідеї та їх нові реалізації. Мовотворчість письменників цього періоду залишається живим джерелом розуміння лексики мистецтва та пізнання художнього слова. Поетичне слово Лесі Українки набуло особливого значення. Вона ввійшла в історію української літературної мови як поет-лірик, а її творчість дійшла до наших днів, що дозволяє нам простежити втілення світлого початку й людяності в житті людини. У всіх своїх творах поетеса акцентує увагу не на діях, а на емоціях своїх ліричних героїв, на їхніх душевних переживаннях, динаміці почуттів.

Поле як лінгвістичне явище перебуває в центрі уваги мовознавців протягом останніх десятиліть. Чуттєві образи розглядаву своїх публікаціях С. Єфремов. Він писав, що «Леся Українка була чи не найбільш сучасним з усіх поетів наших і найповніше одбила в собі ознаки свого часу з усіма його запитами, поривами до високої мети й нидіння серед дрібних та мізерних обставин, з високими замірами та малими вчинками» [2, с.128]. Л. Мацько зазначила, що «мовотворчість Лесі Українки вмістила у собі все: від дитинної ніжності, блакитних легкокрилих мрій, родинної ласки й закоханості, святої віри відеали визволення нації, чистої моралі, від гарту волі

й нестримного пориву до діяльності, до тернових вінців, страшної й невблаганної борні...» [5, с. 10].

Семантично-логічний критерій, в основі якого лежить принцип ідентифікації розглядали в своїх працях О. Бондаренко, С. Моїсеєва, І. Чумак та ін, а епітетні описи та символи О. Потебня, С. Бибики.

Мета дослідження – проаналізувати лексичне поле кольору як засобу поетичної стилістики Лесі Українки.

Результати дослідження. Колористика в поезіях Лесі Українки – це значущий, широкий, багатобарвний світ, психологічно та ідейно насажений. До характеристики життя кольору в її віршах з повним правом можна віднести оцінку, висловлену М. Жулинським щодо стилістики Є. Гуцала: «Ця проза пульсує, бринить звуками, настроями, емоційними «сполохами» подивувань таким живим, повсякчасно змінним, рухливим перетіканням світла, кольорів та їх відтінків в полі та лісі, на землі і в небі, на воді і на траві...» [3, ст. 7].

У вірші Лесі Українки “В небі місяць зіходить смутний...” виведено символічний образ червоного місячного променя:

В небі місяць зіходить *смутний*,
Поміж хмарами вид свій ховає,
Його промінь *червоний, смутний*
Поза хмарами світить-палає [4, ст.36].

Колористична лексика вжита в переносному значенні. Тут зображується червоне місячне сяйво, що привертає увагу читача, оскільки місячне світло не має такого кольору в природі. Ця художня назва місяця (червоний) дуже незвичайна, припускаючи традиційну назву з прихованими символічними елементами. Що символізують кольори? Чому визначення незвичне?

За нашими спостереженнями, червоний колір у поезії Лесі Українки часто уособлює різноманітні предмети та явища дійсності. Здебільшого читачі зустрічають символічні образи червоного, кольору крові, осінніх троянд, багряних іскор чи боротьби, інколи червоне поєднується з чорним і білим – кольорами невинності й любові.

Що стосується рядків у вірші, то ця лексика має в семантиці аксіологічні ознаки позитивного змісту: червоний тут є силою очищення, той, хто хоче пробити бар'єри, жага, боротьба, протистояння. Цей ряд асоціацій у наведеному контексті можна ще продовжувати.

Далі у цій поезії Леся Українка виводить образ ясної зірки із гордим промінням, яка не кориться нічній темряві, яку ніщо не лякає, але...

Гордий промінь в тієї зорі,

Та в нім туга палає огниста...

<...> Чи того, що самотня вона

По безмірнім просторі блукає? [4, ст.37].

У наведених рядках чітко простежується персоніфікація. Зоря – це людина, яка самотня і водночас безстрашна. Червоне саяво місяця – символ поривань. Це те, що має дві протилежні природи: боротьба, сила, протистояння і безсилля.

Тепер зрозуміло, чому місяць сумний. Його промінь не може здолати мряку, пробитися крізь хмари. Червоний, бо саме цей колір викликає асоціації із чимось жагучим і непокірним. Сам собою червоний колір може викликати безліч асоціацій, активізувати те, що уже є у підсвідомості читача і пов'язане певним чином зі сприйманням саме цього кольору. А поява слова «сумний» наче увиразнює межі лексичного поля кольору: «червоний і сумний» – той, що прагне, але не досягає мети; той, що бореться, але ще не може перемогти; той, що протистоїть, але не довго.

Висновки. Отже, аналіз лексико-семантичного поля кольору в ліриці Лесі Українки виявляє різноманітність поетичних осмислень його складників при спільній ідейно-естетичній спрямованості. Компоненти поля, вжиті в переносному значенні, дають можливість кожному для себе трактувати те чи інше поняття, тому для когось це може означати жагу і поривання, а для іншого – тугу та жаль. Вагомими в організації поля лексичних асоціацій є ті кольорові образи, які втілюють суть поетичної творчості та об'єднані спільністю змісту.

Кольори в Лесі Українки вражають сильною емоційно-психологічною напругою, а в контрастних структурах тексту авторка набуває особливого драматичного голосу.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз кольорових позначень як важливого засобу втілення філософського змісту мистецтва в поетичній спадщині Лесі Українки потребує доповнень. Тому в майбутньому ми плануємо детальніше дослідити системні зв'язки лексем в багатоаспектній і емоційно – забарвленій творчості Лесі Українки.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Єфремов С. Статті, наукові розвідки, монографії. К. : Наук. думка, 2002. 706 с.
3. Жулинський М. Відкрився птахам, людям і рослинам... *Літературна Україна*. 2005. 6 липня.
4. Леся Українка. Твори в 2-х т. Т.1. К.: Наукова думка, 1986. 608 с.
5. Мацько Л., Сидоренко О. Що за дивна сила слова! *Культураслова*. Вип. 59. К., 2001. С. 5–10.

Ірина Вігичук, студентка,
наук. кер. – **І. Волянюк**, канд. філол. наук, доц.,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, irynavitychuk@gmail.com

ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Ключові слова: просторічна лексика, Богдан Лепкий, літературна мова.

Вступ. У системі сучасної української літературної мови відбуваються значні лексичні зміни: лексеми однієї мовної підсистеми переходять в іншу. Особливої уваги потребує просторічна лексика, вона межує, з одного боку, із діалектами, арго, жаргоном, сленгом, а з іншого – з літературною мовою.

Просторічна лексика, на відміну від діалектної і жаргонно-арготичної, зрозуміла всім.

За словами І. С. Ільїнської: «Просторічні слова є заниженими своїм стилістичним забарвленням по відношенню до загальнонейтральних не тільки в писемній мові, а і в розмовній, де вони протиставляються своїм стилем як занижені не лише загально нейтральним словам, але й розмовним».

Для просторіччя властивими є експресивно «занижені» оцінювальні слова з палітрою відтінків – від фамільярності до згрубілості, які у літературній мові мають нейтральні синоніми [4].

Основною рисою всіх просторічних слів є їхня яскраво виражена експресивність. Експресія іронії, зневаги, презирства і різкого осуду, експресія брутальності, що нею позначені просторічні слова, не заважає їм активно функціонувати та закріплюватись у мовленні пересічних комунікантів, які добре володіють літературними нормами. Прагнення мовця висловитися в певних ситуаціях якомога експресивніше виявляється сильнішим, ніж суспільні настанови щодо дотримання мовно-етичних норм [2].

Проблемі функціонування просторічної лексики як лінгвістичної категорії присвячено багато розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Л. Щерба, В.

Виноградов, О. Земська, Л. Булаховський, В. Русанівський, М. Жовтобрюх, А. Коваль, О. Тараненко, Л. Масенко, Л. Коробчинська, А. Бурячок), але цей різновид лексики ще й сьогодні є недостатньо вивченим і викликає чимало дискусій [3].

Просторічною лексикою наповнені твори Богдана Лепкого – поета, прозаїка, перекладача, літературознавця, видавця. Характерною особливістю мови його творів стають іншомовні слова, переважно просторічна, діалектна лексика.

Мета дослідження – простежити особливості функціонування просторічної лексики у творах Богдана Лепкого.

Результати дослідження. Просторічну лексику, що функціонує у творах Богдана Лепкого, можна поділити на дві групи:

1. Слова зі зниженим експресивно-емоційним забарвленням: «...біла вапняна **пилюга**» (вірш «Allegro patetico») [1], «**Глину** і зараз знаю, що робити», «Було то властиво величезна **ляндара** зі старинного роду **найтичанок...**» (вірш «Баромстер») [1], «Яцкова ялівка об'їлася конюшини і **згибла**» (вірш «В глухій куті») [1], «Чим скоріше **заков'язне**, тим краще для них, не буде даром хліба **жертви**» (вірш «В таборі») [1], «Ну, чого **вилудила вочі?**» (вірш «В таборі») [1], «...на плечах **заялозений** кожух, на голові вилянула шапка» (вірш «Вечір під святого Андрія») [1], «**Балабухи** пекла стара кухарка Марта, а пекла їх з **пришептами** й **приговорами** по старосвітським звичаям» (вірш «Вечір під святого Андрія») [1].

2. Слова, що своєю граматичною, фонетичною формою або слововживанням різко відходять від літературної норми.

До другої групи можна віднести таку просторічну лексику: «На високій горі стояв **город**; невеликий та гарний» (вірш «Allegro patetico») [1], «...**звідтам** зазирнути в долину, у степ» (вірш «Allegro patetico») [1], «Як було наближатися пустим і від сонця випаленим степом до городу **отсього...**» (вірш «Allegro patetico») [1], «...**на воротях** не гралися діти, ще гарніші від квітів» (вірш «Allegro patetico») [1], «І **дальше** робив своє, не турбуючись мною» (вірш «Allegro patetico») [1], «Розріжняємо всілякі барометри, однак найдокладніші з них є **ртутеві**» (вірш «Баромстер») [1], «Деся люди пізнавали дощ **по ломанню** в крижах...» (вірш «Баромстер») [1], «...вкінці **по піянню** курей» (вірш «Баромстер») [1], «...а нині як на долоні виджу, яке то всьо **хосенне**» (вірш «Баромстер») [1], «Такі славнословія лучалися за **кождим** разом...» (вірш «Баромстер») [1].

«Баромстер») [1], «Хрестив *вуйко* якусь дитину, і *при вписі*, як звичайно, вив'язалася розмова» (твір «Баромстер») [1], «Сльота, кажуть *єгомось*» (твір «Баромстер») [1], «Видно, *дцось* воно знає» (твір «Баромстер») [1], «*Коби лиш* дощ, то най би...» (твір «Баромстер») [1], «*По нім* зайняла місце *чепірната* курка» (твір «Босий») [1], «Розтаборилася вона в подертім *сідженні*, знесла кільканадцять яєць...» (твір «Босий») [1], «...*пєсята* почали скавуліти...» (твір «Босий») [1], «Тому відвернувся Босий від негостинного села і почав ходити *на продульки* в поле і до лісу» (твір «Босий») [1], «О, така гарна днина, *сонінько* сяє...» (твір «В таборі») [1], «Вона теж *в плєну?*» (твір «В таборі») [1], «Мене кращі в коноплях стояли, та й то *воробці* не боялися їх» (твір «В таборі») [1], «В хаті був тільки шестилітній Дорко, а на *подвірю* пастух, Василь» (твір «Вечір під святого Андрія») [1], «...бо під вечір звіялася *заверуха*, а вона була не *кріпкого здоровля*» (твір «Вечір під святого Андрія») [1], «Марта принесла чай і свіжі пампушки, *начинювані рожєю*, рум'яні з біленькими обручками» (твір «Вечір під святого Андрія») [1], «*Видиш* ці дерева?» (твір «Втікати?») [1], «*Полинялі* очі з-під навислих *бровів...*?» (твір «Втікати?») [1], «*Вснуло* тихо і самотньо, як невігріте *куря* ?» (твір «Глум») [1], «Лиш бруд і біда стерегли колиски, і ті дзвони *суботнішні...*» (твір «Глум») [1], «Але *мислі* не йшли» (твір «Глум») [1], «*Ладне жите!*» (твір «Глум») [1], «Пятьох *ксьондзів*, і банда, і народу тьма» (твір «Глум») [1].

Виявлену нами у творах Богдана Лепкого просторічну лексику можна поділити на такі тематичні підгрупи: слова, що виражають зорове сприйняття, фізичний стан людини, риси характеру, рід заняття, назви дій та процесів, слова зневажливості.

Лексика, що передає зорове сприйняття: «А перше то, як *очима зиркала...*» (твір «Мєсть») [1], «Кума *глипнула, вибалушила* очі і вибігла з хати» (твір «Мєсть») [1], «Телем очі *вирячив* на нього. "А це знов що?"» (твір «Крутіж») [1], «Перед ним стояла його Павлінця: кругленька, рум'яненька, *зіркатенька*, — гарна така!» (твір «Не до пари») [1].

Лексика на позначення фізичного стану: «...як *зуби сушила*, як станом викручувала!» (твір «Мєсть») [1], «*Попам'ятає* до смерті» (твір «Мєсть») [1], «Голос його *зуготів* так, що годі було знати, чи він сердиться, чи жартує» (твір «Крутіж») [1].

Лексика, що виражає риси характеру: «Чось ви мені *гонорні* стали, — почав наново» (твір «Месьть») [1].

Лексика на позначення людей за родом занять: «Я собі *прецінь газдиня*, не яка-небудь наймичка або комірниця» (твір «Месьть») [1], «*Хвілозоф!*» (твір «Крутіж») [1].

Назви дій: «Такий єго сором вхопив, якби єго в чужій коморі *на крадежі зловили*» (твір «Месьть») [1], «Якась біда *чолопає* по стайні» (твір «Месьть») [1], «За першим разом лиш *вівкнула...*» (твір «Месьть») [1], «я єї по голові *второцив...*» (твір «Месьть») [1], «...на яких *дзвигтіла* муха» (твір «Крутіж») [1], «У Київській ні, але у Кракові до наук *пристращався*, тільки...» (твір «Крутіж») [1], «*Сповни* волю покійного батька й оженися з Оленою» (твір «Крутіж») [1].

Емоційна лексика на позначення зневажливості: «Ага, до *бовдура!*» (твір «Месьть») [1], «*Осточортіла* мені чарка» (твір «Крутіж») [1].

Висновки. Отже, в лексичному фонді української загальнонародної мови виділяється просторічна лексика, яке об'єднує в собі територіальні та соціальні діалекти. Вона формується насамперед на основі тих елементів загальнонародної мови, які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови або ж вийшли з її складу на пізніших етапах розвитку. Твори Богдана Лепкого також наповнені цією лексикою. Значна кількість різноманітних просторіч, які нам вдалося розподілити на дві групи: слова зі зниженим експресивно-емоційним забарвленням та слова, що своєю граматичною, фонетичною формою або слововживанням різко відходять від літературної норми.

Досліджувану лексику ми також класифікували на тематичні групи. З-поміж них виокремлено такі різновиди просторіч: слова, що виражають зорове сприйняття, фізичний стан людини, риси характеру, рід занять, назви дій та процесів, слова зневажливості.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому ми плануємо ознайомитись з іншими творами Богдана Лепкого, виявити та проаналізувати різні групи лексичних одиниць, які функціонують у них.

Список використаних джерел

1. Бібліотека української літератури. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=72>
2. Онищенко І. Порівняльний аналіз функціонування стилістично зниженої лексики в публіцистичних та інформаційних текстах.
URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-10683.html>
3. Просторічна лексика у системі сучасної української мови.
URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/40icwqwcGradC5bK8sxU3GwgG9e6j9КТ%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/40icwqwcGradC5bK8sxU3GwgG9e6j9КТ%20(3).pdf)
4. Просторіччя. URL: <https://kievpereklad.com.ua/prostorichchya/>.

Дмитро Демченко, аспірант,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
dmchnko@gmail.com

PR-ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ НА ПРИКЛАДІ МАРКЕТИНГ-СТРАТЕГІЇ СТРИМІНГОВОГО СЕРВІСУ NETFLIX

Ключові слова: PR-інструменти, стримінгові платформи, Netflix, маркетинг, інтернет-технології

Внаслідок поширення інтернету у всесвітній мережі з'явилася велика кількість сервісів, що перетворилися на масштабні бізнеси. Багато з таких компаній змінили власні індустрії, а деякі навіть стали її лідерами, вигравши конкуренцію у давніх, традиційних гравців. Разом із новими продуктами та сервісами ці бізнеси привнесли нові підходи до менеджменту, а також — до просування своїх продуктів чи послуг та розвитку бренду.

В основу інтернет-компаній закладений принцип цифровізації. За Петренко Н. та Машковською Л., цифровізація – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн) [1, с. 112-119].

Водночас Україна на державному рівні дала визначення «цифровізації» як «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір», як зазначається у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 роки.

Netflix — один з найяскравіших прикладів нової генерації компаній, що завдяки цифровим технологіям призвели до революції у своїй ніші. Починаючи як компанія, що орендує DVD-диски для перегляду фільмів, Netflix став головною стримінговою платформою сучасності із сотнями мільйонами користувачів.

В. Троцька пояснює термін стримінгу як «процес, технологію передачі інформації за допомогою мережі Інтернет, що дозволяє здійснювати доступ до цієї інформації без її відтворення (завантаження) користувачем»[2]. Відповідно, технологію стримінг можна описати як трансляцію аудіо- та відеоматеріалів за допомогою всесвітньої мережі без необхідності її завантажувати.

В основу роботи Netflix закладений принцип On-demand. Це технологія доставки відеоконтенту (таких як фільми чи ТВ-програми) напряму користувачу для негайного перегляду. Від телебачення технологія On-demand відрізняється рівнем контролю над контентом аудиторії. Користуючись цим принципом, споживач має постійний доступ до відеоматеріалів, а також можливість їх повторного перегляду чи вибір конкретного моменту для перегляду, що не може забезпечити навіть сучасне телебачення.

Впровадивши нові підходи на ринку відеоматеріалів, Netflix мав, з одного боку, забезпечити розуміння цього принципу аудиторією, а з іншого, - його широке розповсюдження. Для цього компанія, зокрема, використала нетрадиційні маркетингові та PR-підходи.

Конкуруючи із традиційними засобами масової інформації, як-от телебачення та радіо, а також традиційними сервісами для перегляду кіноматеріалів, зокрема, прокатних компаній та кінотеатрів, Netflix виявив необхідність відрізнятись від знайомих брендів, щоб виокремити новий, власний, підхід до споживання відеоконтенту.

Для цього компанія часто використовує гумористичні рекламні матеріали, які вона націлює на широку аудиторію. Так, у 2010 році вона запустила кампанію для промоції підходу «негайного», on-demand перегляду телевізійних програм та кіно, розмістивши сучасний пульт в незвичайних для нього умовах Середньовіччя та родинний побут часів Ренесансу. А для промоції телевізійного шоу «Картковий

будинок» сервіс запустив фейкову президентську кампанію головного персонажа серіалу Френка Андервуда, і зробив це під час справжніх виборів у США в 2016 році. Це дозволило компанії ще більш реалістично зобразити власних героїв та наблизити їх до реального життя політичної Америки.

Netflix — один з перших та найяскравіших прикладів сервісу, де власні технології для підбору та перегляду відеоконтенту є також і засобом просування самого сервісу та відеоматеріалів. Завдяки власній цифровій природі Netflix може використовувати такі технології, як штучний інтелект та Big Data для вдосконалення рекомендаційної системи.

Платформа аналізує вподобання користувача та радить відеоматеріали, що мають найвищу вірогідність йому/їй сподобатися. Навіть більше, сервіс персоналізує рекламні матеріали на самій платформі, зокрема, банери, щоб привернути увагу аудиторії до контенту. Таким чином поціновувачі творчості актриси Уми Турман побачать один постер фільму «Кримінального читива», а Джона Траволти — інший.

Відповідно, Netflix як платформа використовує внутрішні профільні інструменти не лише для підвищення залученості глядачів, але й як повноцінний маркетинговий та PR-принцип. Завдяки цьому знайомство з сервісом, безпосередня залученість до нього, а також лояльність та впізнаваність значно зростають, що є саме першочерговими PR-цілями.

Маркетингові стратегії та інструменти цифрових інтернет-компаній не мають обмежуватися лише інтернет-простором, і Netflix це довів. Компанія готує власні рекламні матеріали для широкої аудиторії, у зв'язку з чим використовує усі доступні канали комунікації — телебачення, радіо, зовнішню рекламу.

Використовуючи креативні та нестандартні підходи, Netflix вдається розмити кордони між цифровим та реальним світом і таким чином зробити персонажів власних телевізійних шоу та кіно ближче до глядачів.

В епоху цифровізації та інтернет-технологій маркетингові та PR-інструменти зазнали значних трансформацій. Втім, досвід Netflix показує, що нестандартні, креативні підходи, що не обов'язково прив'язані до всесвітньої мережі, здатні

залучити велику аудиторію та зацікавити її. А просунуте використання даних та алгоритмів здатне зробити перегляд телевізійних шоу та кіно дійсно персональним досвідом, який є унікальним для кожного користувача.

Список використаних джерел

- 1.Петренко Н. О., Машковська Л. В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. Право і суспільство. 2020. № 2.
- 2.Троцька. В. Онлайн-стрімінг та авторське право на твори. Web of Scholar. 2020.

Грина Поляк, канд. філол. наук, ст. викладач;

Анастасія Ариванюк, магістрантка,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м Кременець, kovalukjrin2@gmail.com, anastsiavlasuk@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ РОДОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Ключові слова: іменник, родова диференціація, сучасна українська літературна мова, чоловічий рід, жіночий рід, середній рід.

Вступ. Однією з актуальних проблем сучасної української літературної мови є родова диференціація іменників. Сьогодення вимагає розгляду питань становлення, статусу та правильного трактування граматичної категорії роду українських іменників. Поняття «категорія роду» в процесі історичного формування набуло чимало самобутніх рис, які відрізняють українську мову від інших. Мовознавець І. Г. Матвіяс наголошує на тому, що ««рід» має статут лексико-граматичної категорії, яка відображена у формах жіночого, чоловічого та середнього роду» [1, с. 50]. Інші лінгвісти мають дещо іншу думку стосовно родової диференціації іменників, і розглядають її як «відношення між узгоджуваним і узгоджуючим словом». Існують різні теорії щодо виникнення цієї лексико-граматичної категорії, зокрема це відображено в історичних граматиках. Проте й досі науковці не можуть розв'язати цього питання.

Мета дослідження – з'ясувати тенденції родової диференціації іменників у сучасній українській літературній мові.

Результати дослідження. Категорія роду тісно переплетена з такими розділами мовознавства як морфологія, словотвір та синтаксис. Відображається певний розвиток і в лексико-семантичній сфері української мови. У дослідженні ми акцентували увагу на родовій диференціації іменників, які реалізуються у формі однини.

Однією з актуальних тенденцій родової диференціації іменників є співвідносність назв осіб чоловічого та жіночого роду. Ця особливість впливає на продуктивне творення іменників, які позначають особу. Вона реалізується в суфіксальному різновиді афіксального словотворення. Зокрема, це можна простежити в позначенні осіб за певним фахом, діяльністю, територіальною приналежністю тощо. Наприклад, директор – директорка, дипломат – дипломатка, дисидент – дисидентка, поляк – полька.

Науковець А. Загнітко зазначає, що: «особливо широко функціонують похідні від іменників чоловічого роду суфіксальні кореляції жіночого роду в розмовному мовленні, вони нерідко не фіксовані словниками. Потрібно зазначити, що процес активного поширення корелятивних форм жіночого роду впливає на вдосконалення регулярних виявів родової категоризації іменника. Наприклад, в пасивні форманти переходять пов'язані з жіночим родом суфікси -ш-а, -ис-а, пор.: учитель – учительша, учителька; директор – директорша, директриса, директорка. Поширенішим і позбавленим емоційно-експресивних відтінків стають утворення з суфіксом -к-, водночас указуючи на жіночу стать особи й належність до відповідної професії. Впадає у вічі зменшення кількості суфіксів-дублетів на позначення осіб жіночого роду» [2, с. 32].

Слова запозичені з інших мов також мають свої особливості грамам морфологічного роду. Незмінювані іменники (нульової відміни) можуть входити до чоловічого, жіночого чи середнього роду на основі родової диференціації за ознаками істот / неістот. Загальні назви диференціює за родами насамперед їхня семантика, належність назв істот чи неістот і розділення осіб і не-осіб у низці іменників-назв істот.

У сучасній українській літературній мові простежуються тенденції відносно перерозподілу загальних назв іншомовного походження за морфологічними родами, котрі припадають на назви неістот. На думку В. Горпинича: «зміна граматичного роду в більшості випадків спричинена низкою факторів, серед яких виступають в першу чергу, рівень входження іншомовного слова до лексичної системи української мови, формування його лексико-семантичних та синонімічних зв'язків і підпорядкування цього слова відповідним морфологічним категоріям. Одним із домінантних факторів

динаміки граматичного роду в іменниках-назвах неістот з омонімічними нульовими закінченнями виступає система лексико-семантичних зв'язків» [3, с. 52]. Іншомовне слово реалізується в певній лексичній групі однорідних назв, відображаючи перенесення граматичного роду загальної (родової) назви на назву конкретну (видову).

За останній час відбулися певні граматичні зміни і в морфологічному роді аббревіатур. Можна сказати, що морфологічний рід аббревіатур обумовлений опорним словом-іменником вихідних для них словосполучень, напр.: ПАРЄ (Парламентська асамблея Ради Європи) – жін. р., ОПУ (Організація Патріотів України) – жін. р., ОПУ (Офіс Президента України) – чол. р. В українській мові сьогодні можна побачити формально-граматичну мотивованість морфологічного роду окремих аббревіатур на зразок ВАК (чол. р.), ЖЕК (чол. р.). Такі тенденції властиві лише аббревіатурам ініціально-звукового різновиду, роль опорного слова тут виконують іменники жіночого чи середнього роду.

Висновки. Родова диференціація іменників здавна вивчалась багатьма мовознавцями. Існує чимало різних думок стосовно трактування цього поняття. Але важливими також є тенденції розвитку цієї лексико-граматичної категорії. Однією тенденцією родової диференціації іменників є співвідносність назв осіб чоловічого та жіночого роду. Слова запозичені з інших мов мають свої особливості грамем морфологічного роду. Також простежуються тенденції стосовно перерозподілу загальних назв іншомовного походження за морфологічними родами: припадають на назви неістот. Важливим є те, що в роді аббревіатур теж виникли певні зміни, які покликані зробити словотвір більш продуктивним.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження родової диференціації іменників на прикладах поезій волинського автора Романа Олександровича Дубровського та методичного аспекту застосування його творчості на уроках української мови під час вивчення теми «Іменник як частина мови» у 6 класі закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Білодід К. (1969). Сучасна українська літературна мова : морфологія (с. 50). Київ : Наукова думка, 1969.
2. Загнітко А. П. (1990). Функції граматичних форм роду іменників. *УМЛШ*. 1990. (6), 50–54.
3. Горпинич В. О. (2004). Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів Київ : ВЦ «Академія».

Грина Поляк, канд. філол. наук, ст. викладач;

Марія Дмитришин, магістрантка,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м. Кременець, kovalukjrin2@gmail.com, mariasitkiv@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО

Ключові слова: граматична категорія роду, родова диференціація іменників, жіночий рід, чоловічий рід, середній рід, спільний рід, основна школа, 6 клас.

Вступ. Основу української мови як навчальної дисципліни становить система наукових понять, що формують ефективне засвоєння закономірностей і правил. Чинна програма з української мови для 5 – 9 класів передбачає вивчення низки мовних понять, у тому числі граматичних.

Дослідник В. Горпинич зазначає, що в методиці навчання мови, в тому числі і граматики, виділяють три аспекти: «перший – відбір основних мовних понять з метою введення їх до навчальної програми і шкільних підручників; другий – визначення ступеня повноти засвоєння їх; третій – розроблення методики формування мовних понять» [1]. Третій аспект лишається актуальним у сучасній методиці.

У сучасній лінгвістиці та методиці навчання української мови немає комплексного дослідження, яке стосувалося б вивчення граматичної категорії роду та родової диференціації іменників у 6 класі основної школи. Тому важливим є дослідження методичних аспектів цих морфологічних понять.

Мета дослідження – дослідити методичні особливості вивчення граматичної категорії роду та родової диференціації іменників на уроках української мови в ЗЗСО.

Результати дослідження. Граматична категорія роду розглядається як найдавніша, яка притаманна усім іменникам сучасної української літературної мови та синтаксично незалежна. Це одна з найхарактерніших властивостей іменника, що стала фундаментом для успішного вивчення інших граматичних ознак: числа, відмінків, поділу іменників на I, II, III, IV відміни.

Науковиця Н. Зробок у науковій розвідці «Семантичні основи родової класифікації іменників і геноваріативність» зазначає, що «граматичний рід як одна з найістотніших ознак іменника становить собою багатоаспектну категорію, тому його функціонування вчені пояснюють по-різному. Одні вважають, що він не визначається змістом слова, і намагаються відшукати пояснення генезису граматичного роду у внутрішньомовних законах, вбачаючи імовірний напрямок вирішення цієї проблеми у встановленні причин початкового узгодження в роді. Інші лінгвісти стверджують, що граматичний рід є безпосереднім відображенням змісту предметів, їх біологічної статі» [2].

Усі іменники, винятком є лише множина, належать до одного з чотирьох родів:

- 1) чоловічий (*ніж, Миколаїв*);
- 2) жіночий (*клавіатура, стільниця*);
- 3) середній (*сонце, молоко*);
- 4) спільний (*ледащо, базікало*).

Характерними особливостями іменників чоловічого роду є нульове закінчення у називному відмінку форми однини, їх можна визначити на основі співвіднесення з займенниками він, цей. Іменники жіночого роду мають закінчення *-а, -я* в називному відмінку форми однини, рідко нульове закінчення, можна співвіднести із займенником *ця* або *вона*. Іменники середнього роду в називному відмінку однини закінчуються на голосні *-о, -е, -а*, також зазвичай позначають назви молодих істот та мають закінчення *-а, -я*. Відбувається співвіднесення із займенниками *воно, це*. У мовознавчій теорії також трапляється поняття спільного роду іменників, який ґрунтується на основі позначення осіб чоловічої і жіночої статі за характерними ознаками їхньої поведінки. Іменники спільного роду не ілюструють якогось виняткового граматичного значення роду, так, як лише позначають людей залежно від їхньої статі, вони вливаються в означувані слова у формах чоловічого або жіночого роду.

Вивчення розділу «Іменник» за програмою Нової української школи розпочинається у шостому класі основної школи. Розглядаються такі основні теми: дефініція іменника, велика буква та лапки у власних назвах, рід іменників, число,

відмінки та відмінювання іменників, правопис складних іменників. Важливе місце відводиться саме вивченню граматичного роду та його диференціації.

На вивчення теми «Рід іменників. Іменники спільного роду» відповідно до модельної навчальної програми «Українська мова. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти (за редакцією Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) виділяється одна навчальна година [3]. Під час уроку учні повинні пригадати навчальний матеріал, який вивчався у 3 класі, де вони були ознайомлені із родами іменників. Для пригадування граматичного роду іменника учням можна запропонувати такі питання:

1. Як визначити рід іменника?

2. Які іменники, на Вашу думку, можуть належати до спільного роду?

3. Чому треба бути уважним, визначаючи рід у прізвищах? Ці питання допоможуть активізувати пізнавальну діяльність і стимулюватимуть їх до активної роботи на уроці.

Можна використати завдання, де учні можуть записати одним словом іменник спільного роду. Прикладом можуть бути такі питання: «Хто не хоче працювати? (*нероба*); Хто любить багато говорити? (*базіка*); Як називають неслухняного хлопчика чи дівчинку (*вереда*). Шестикласникам пропонується на основі цих слів пояснити правила.

Для формування умінь та навичок у визначенні роду іменника використовується вправа, в якій до кожного із запропонованих прикметників потрібно дібрати необхідний за змістом та формою іменник, визначити його рід. Активно при вивченні теми застосовуються різноманітні ребуси, ілюстровані у зображеннях, в яких зашифрований іменник, який належить до одного зі згаданих родів іменника.

Важливу роль у навчанні української мови відіграють комп'ютерні та інтернет-технології. Серед них можна використати освітню платформу «Мій клас», де розміщені завдання до кожної теми, зокрема представлені такого типу:

«1. Розподіли на групи (шестикласникам пропонується розділити іменники *курча, корабель, пожежа, дівчина, юнак, горе* на три групи);

2. Заміни подані вирази одним словом – іменником спільного роду(*Той, що плаче без причини – ...; Той, хто мешкає поруч, поблизу кого-небудь –...; Той, хто є постійно жадібним –...*);

Довідка: *правиша, нероба, бродяга, пустомеля, плакса, роботяга, жаднюга, роззява, листоноша, вереда, ледацюга, приبلуда, сусіда, сирота, самоучка, каліка, білоручка.*

3. Відредагувати речення, звертаючи увагу на рід іменників та форми слів, поєднаних з ними. Записати відредаговані речення.

1. *Дівчина відчувала сильну біль.*

2. *Хвороба може спричинити сильну головну біль, іноді навіть памороки» [4].*

Особливе місце у навчанні української мови відіграє вчитель, який самовдосконалюється, оновлює свою методичну базу знань. Саме він повинен доступно пояснити на основі життєвих прикладів інформацію про родову диференціацію іменника та граматичну категорію роду.

Висновки. Граматичний рід розглядають як багатоаспектну категорію, тому науковці по-різному трактують це поняття. Усі іменники, винятком є лише множина, належать до одного з чотирьох родів: чоловічого, жіночого, середнього та спільного, що є основою для розуміння поняття «родова диференціація». Для вивчення теми «Рід іменників» необхідно використовувати різні методи і прийоми. Серед них: «Мозкова атака», ребуси, дидактичні картки, завдання для розвитку логічного мислення, тренувальні вправи, які допоможуть шестикласникам чітко розмежовувати рід іменника, зокрема і спільний рід, який ґрунтується на основі позначення осіб чоловічої і жіночої статі за характерними ознаками їхньої поведінки.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження родової диференціації іменників на прикладах поезій відомої поетеси Ліни Василівни Костенко та методичного аспекту застосування її творчості на уроках української мови під час вивчення теми «Іменник» у 6 класі закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Зробок, Н. М. (2001). Семантичні основи родової класифікації іменників і геноваріативність. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (8), С. 175-179.

2. Горпинич В. О. (2004). Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія. 335 с.

3. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. (2021). Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти». Відтворено з https://drive.google.com/file/d/1ngp-IBriUmeHFzzN-7QxjTU14_c9BRE0/view

4. Освітня платформа : «Мій клас» (2022). Відтворено з <https://miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/6/imennik-43064/rid-imennikiv-42978>

Грина Поляк, канд. філол. наук, ст. викладач;

Дарія Кравчук, магістрантка,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м. Кременець, kovalukjrin2@gmail.com, darialevkova2001@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Ключові слова: функційно-семантична категорія, неозначеність, мовознавство, мовні одиниці, категорійна система.

Вступ. Удосконалення загальноприйнятих класифікаційних схем аналізу низки лінгвістичних понять стає підґрунтям для виникнення категорій, які залишаються поза увагою, і розгляд їх в руслі функційної дослідницької теорії. До поняттєвої сфери відносять і функційно-семантичні категорії, які ще іменують як референційні, номінативні або поняттєві. На думку відомого дослідника-синтаксиста І. Вихованця, вони «виражають передусім різні значення абстракції, значення, абстраговані від властивостей, зв'язків і відношень позамовної дійсності» [1].

Дослідження в руслі значеннєвості становить фундамент виокремлення функційно-семантичної категорії як складової функційно-семантичного поля, з одного боку, та як самостійної, непідпорядкованої лінгвістичному значенню – з іншого.

Мета дослідження – охарактеризувати теоретичні аспекти вивчення категорії неозначеності в системі функційно-семантичних категорій.

Результати дослідження. В українській науковій парадигмі функційно-семантичні категорії характеризують як самостійні лінгвістичні величини.

Дослідник І. Вихованець в українському мовознавстві «з-поміж двох понять – функційно-семантичне поле та функційно-семантична категорія надає перевагу другому визначенню, виділяючи його як основне для категорійної граматики української мови. Virізнєння функційно-семантичних категорій та засобів їхнього позначення ґрунтується не лише на мовній, а й на мовленнєвій основі, їхній вияв

розглядають на основі функцій мови, таких як комунікативна та пізнавальна» [2].

Цікавим є комплексне дослідження, побудоване на функційно-семантичній основі категорії заперечення, запропоноване М. Баган. Зокрема, вона наголошує, що «концепція ФСП дає змогу охопити на основі спільної функції заперечення різномірні мовні засоби і чітко встановити їхні функціональні відмінності. З іншого боку, такий підхід видається дещо штучним, бо передбачає чітку градацію виражальних засобів за ступенем важливості їхніх ознак, яку об'єктивно встановити важко: у різних комунікативних ситуаціях другорядні ознаки можуть ставати визначальними» [3]. Відповідно до цього доречним є виокремлення функційно-семантичної категорії неозначеності як самостійної лінгвістичної величини. Вперше про категорію неозначеності було згадано в дисертаційному дослідженні І. Поляк «Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові»: «Неозначеність – самостійна, некорелятивна, когнітивно орієнтована функційносемантична категорія, значеннєво-формальна спеціалізація якої пов'язана з узагальненою семантикою невизначеного, неконкретизованого, неточного вияву кого- або чого-небудь, кількісних, темпоральних, просторових та інших ознак; структурована грамемами, що перебувають у відношенні неопозитивних відмінностей й альтернативі, та зреалізована морфологічними одиницями, найбільш спрямованими на її вираження (центральною) і різною мірою віддаленими від ядра (напівцентральною, периферійною та абсолютно периферійною)» [4].

Використана в аналізованому понятті властивість функційно-семантична цілком виправдана. Коли вивчають будь-яку категорію чи мовну одиницю, ставиться акцент на їхньому функційному потенціалі, що стало важливим завданням сучасної лінгвістики. Мовознавці визначають специфіку граматичних функцій, їхній опис у сфері семантичності та асемантичності, первинності і вторинності та ін. Функційністю просякнута вся мовленнєва діяльність, тому варто з цієї точки зору, вивчати і категорію неозначеності, в першу чергу її формальні маркери, які відіграють певну роль у комунікативному процесі.

Функційно-семантична категорія неозначеності заснована на інтеграції різномірних мовних засобів, які покликані реалізовувати спільну функцію,

маркуючи при цьому чітко не визначені, точно не окреслені явища об'єктивної дійсності, їхню кількість, темпоральні, локативні чи інші прояви.

На думку І. Вихованця «продуктивним є застосування до опису неозначеності інших кваліфікаційних принципів. У сучасній лінгвістиці заслуговує поцінування диференціація категорій на комунікативно й формально спрямовані та когнітивно орієнтовані» [5]. Керуючись сукупністю цих властивостей, які є основою такого структурування, функційно-семантична категорія неозначеності має належність до когнітивно орієнтованих, адже її виділення є наслідком мисленнєвих операцій.

У лінгвістиці, коли мовознавці описують кваліфікаційні ознаки категорійних одиниць, важливим є акцентування на їхніх структурних властивостях та особливостях відношень між грамами, граматичними значеннями. Дослідник І. Вихованець розмежовує еквіполентну опозицію, «тобто опозицію, члени якої є рівноправними. Саме в таких відношеннях перебувають грами однини і множини категорії числа іменників», і привативну опозицію, коли структурні компоненти категорії «семантично перетинаються: один із них, виражаючи своє значення, передає також значення, що його виражає інший член» [6]. Схожі міркування щодо природи привативної опозиції висловила науковиця Н. Костусяк у монографії «Структура міжрівневих категорій». Аналізуючи неопозитивні відмінності, дослідниця вбачає їхню сутність у тому, що «компоненти (граматичні значення) певної категорії відмінні один від одного наявністю і співвідносних, і неспіввідносних ознак» [7]. Запропоновані мовознавцями наукові ідеї є доречними для того, аби використати їх для опису функційно-семантичної категорії неозначеності. В такій ситуації доцільно говорити про неопозитивні відмінності в межах категорійних значень, які об'єднані спільною ідеєю неозначеності.

Вивчення вибраної категорійної величини в аспекті значеннєво-формальної спеціалізації дає змогу визнати головними не формальні показники, а значеннєві параметри у визначенні її категорійного змісту.

Висновки. Охарактеризована низка концептуальних засад дослідження різних категорійних одиниць становить науковий фундамент кваліфікації категорії неозначеності. Неозначеність має такі ознаки: вона є самостійною, некорелятивною,

когнітивно орієнтованою функційно-семантичною категорією, значеннєво-формальна спеціалізація пов'язана із загальною семантикою невизначеного і неконкретизованого виявлення ког- або чого-небудь, темпоральних, просторових та інших властивостей; структурована грамемами, які перебувають у відношенні неопозитивних відмінностей й альтернативі, та описана морфологічними одиницями, що спрямовані на її вираження (центральною) та в різній мірі віддаленими від ядра (напівцентральною, периферійною та абсолютно периферійною).

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження вияву категорії неозначеності на основі творів відомого українського письменника Василя Шкляра та методичного аспекту застосування його творчості на уроках української літератури закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. (2004). Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики української мови / за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. Київ : Університетське вид-во «Пульсари». 400 с.
2. Вихованець І. Р. (1996). Принципи категорійної граматики української мови. Мовознавство. Харків. С. 177–181.
3. Баган М. П. (2012). Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 376 с.
4. Поляк І. П. (2019). Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові [Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 «Українська мова». Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки]. Репозиторій Волинського національного університету імені Лесі Українки. URL: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dysertatsiya-Polyak-I.P.pdf>
5. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М (1983). Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. Думка. 219 с.
6. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. (2017). Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго. 752 с.
7. Костусяк Н. М. (2012). Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 452 с.

Грина Поляк, канд. філол. наук, ст. викладач;

Лілія Медвідь, магістрантка,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м. Кременець, kovalukjrin2@gmail.com, lili4ka1306@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧЕНЬ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Ключові слова: синтаксис, речення, комунікативний аспект, логічний аспект, семантичний аспект, структурний аспект, мовознавство.

Вступ. Сучасне вивчення речення покликане утвердити його центральну роль в граматичній системі сучасної української літературної мови та виділити його важливе місце у формуванні та вираженні думки мовця.

Дослідниця Н. Бондаренко у науковій розвідці «Лінгвістичні засади компетентнісної методики навчання синтаксису» зазначає, що «мовознавці розглядають речення як складне, багатоаспектне й різнопланове утворення в усій багатовимірності його складників, що об'єднують і увінчують всі аспекти, рівні та яруси мовної системи. Це цілком відповідає традиційній для закладу загальної середньої освіти орієнтації на різні аспекти розгляду – мовних явищ. Водночас науковці зосереджуються на основному об'єкті – мовленні в усьому багатстві й розмаїтті його конструктивних можливостей, семантичних (смислових) і стилістичних варіантів, паралельних і синонімічних побудов» [1, с. 12].

Незважаючи на різноманітність наукових розвідок, досі не існує загальноприйнятого визначення речення, і воно розглядається лише з одного боку. Виникають суперечки між мовознавцями у розумінні співвідношення «речення висловлення – предикативна одиниця». Немає спільної думки щодо класифікації односкладних, простих, багатокомпонентних речень. Також бракує наукових праць про розвиток синтаксичних умінь та навичок.

Мета дослідження – визначити особливості теоретико-методичних аспектів дослідження речень в сучасному українському мовознавстві.

Результати дослідження. Досліджуючи речення як основну синтаксичну одиницю, варто зрозуміти, що за допомогою нього реалізуються основні функції мови: комунікативна, когнітивна. Саме через це речення є складною багатогранною конструкцією в ступеневій системі мови, так, як формує структурні особливості синтаксичних одиниць.

У 90-х роках ХХ століття серед українських науковців у сфері мовознавства виникла теорія, згідно з якою пропонується в реченні розрізняти такі аспекти як:

1) Комунікативний аспект;

2) Формально-синтаксичний;

3) Семантико-синтаксичний [2]. Отже, під час синтаксичного розбору речення треба враховувати ці аспекти, адже низка чинників різної природи спрямована на визначення належності до певної конструкції та класифікаційного типу.

Мовознавці виділяють такі аспекти при вивченні речення, як логічний, семантичний та комунікативний [3]. Саме виділення цих аспектів сприяло більш ширшому осмисленню речення та різнобічності його дослідження.

Логічний (логіко-синтаксичний, логіко-граматичний) напрям у лінгвістиці пов'язаний із традиційним мовознавчим вченням. Ця точка зору заснована на діалектному взаємозв'язку мови та мислення. Згідно з цим підходом до вивчення речень, їх розглядають як способи вираження думки, зокрема описується здатність її формування й передавання, речення ототожнюють з умовиводом. Досить часто дослідники-мовознавці пов'язують логічний аспект із структурним, так, як певні думки відбиваються в структурі речення, а членованість думки виражає членованість речення.

Структурний (конструктивно-синтаксичний, статичний) аспект заснований на теоріях про структуру речення. Дослідники, в першу чергу, звертають увагу на структурні елементи, які створюють структурну схему речення – це своєрідний зразок, на основі якого будується висловлення. Науковці та лінгвісти описують весь механізм побудови граматичних основ, їх розширення, описують послідовність утворення простих і складних речень.

Логічний і структурний аспекти вивчення речень доповнюються не менш важливим для методики семантичним. Цей аспект дослідження синтаксичних одиниць розглядається в кількох різних напрямках, які по-різному вирішують проблему. Проте, є спільні риси для них – це розмежування мовної і мовленнєвої семантики.

На думку дослідника А. Загнітко: «всі рівні смислового зв'язку реалізуються на матеріалі речення – всередині його членів, між ними й між тематичним і рематичним його компонентами. Смисловий зв'язок встановлюється й між реченнями, надфразними одиницями, мікротемами в тексті й між текстами. Правильно встановлений смисловий зв'язок на всіх рівнях визначає зв'язність висловлювання. Тому важливо вчити учнів встановлювати смислові зв'язки. Мовленнєва семантика речення багатша, ніж мовна. Вона проявляється у межах мовного значення. Мовленнєвий смисл змінний, він залежить від наповнення структурної схеми конкретними словами, що містять потрібну інформацію. Остання і визначає вибір слів із певним лексичним значенням» [3]. Смисл речень є доволі різноманітним, тому не можна спрогнозувати кількість і смислове розмаїття потенційних речень. Інтерес мовознавців до когнітивної парадигми у сучасній науці сприяв розвитку нового напрямку вивчення синтаксису під назвою «когнітивний», який заснований на знаннях людини, що в свою чергу проєктуються на синтаксичні конструкції.

Також в руслі семантичного підходу виникає чималий інтерес до співвідносних синтаксичних конструкцій, які несуть такий самий смисл, проте відрізняються своєю граматичною формою, це зумовлює розвиток стилістичного синтаксису. Основною метою цієї галузі мовознавства є дослідження речень та інших одиниць у різних мовленнєвих стилях, їх синонімічну варіативність, стилістичні якості членів речення, порядок слів (прямий чи не прямий), варіативність зв'язків між членами речення. Стилiстично забарвлені речення виражають удосконалений зміст, мають високий рівень метафоризації.

Комунікативний напрям дослідження речень покликаний глибше й організованіше аналізувати їхні семантичні та структурні якості, відкрити нові горизонти вивчення.

Важливим елементом синтаксичної семантики, значущим в інформаційному плані, є виділення головного, заради чого будується й записується речення. Розуміння важливості вказаного аспекту спричинило розвиток такого напрямку, як комунікативний синтаксис. Ця галузь мовознавства розглядає розділ граматики з точки зору її комунікативного призначення, заради якої синтаксичні засоби існують.

У системі українського синтаксису найбільш вивчений комунікативний аспект простого речення. Головні постулати цієї галузі мовознавства, на думку Н. Гуйванюк, «важливі для дидактики – розмежування синтаксичних одиниць на некомунікативні (сполучення слів) та комунікативні (речення, текст), динаміка мовленнєвих одиниць, їх актуальне членування, комунікативні варіанти речень, модальність, роль порядку слів та інтонації у формуванні смислу (змісту) висловлювань тощо» [4].

Комунікативний аспект речення виражений в актуальному членуванні й виділенні головного та важливого у повідомленні, підтвердженні інформаційного центру висловлювання. Для цього використовують логічні наголоси, інтонацію, певний порядок слів, неповні речення, відокремлення як окремо, так і в поєднанні.

Висновки. Отже, досліджуючи основні теорії синтаксису, можна зробити висновок про те, що жодна не є універсальною та повною. Це пов'язано з тим, що кожна теорія вивчає мовні явища досить обмежено та односторонньо, не висвітлює в повній мірі їх багатогранність та взаємозв'язок властивостей. Не існує чіткого розмежування напрямів аналізу речення, що не сприяє відмежуванню його властивостей. Тому виникають певні труднощі у вибудовуванні окремих концепцій. У деяких авторів наукових теорій логічний аспект вбирає в себе комунікативний і досить часто зливається із структурним. Семантичне значення речення не може бути виражене в рамках одного аспекту.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження функціонування речень з неозначеною семантикою на прикладах поезій відомої української поетеси та письменниці Ліни Василівни Костенко та особливостей вивчення речень з неозначеною семантикою у шкільному курсі української мови закладу загальної середньої освіти на прикладі творів.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н. (2015). Лінгвістичні засади компетентнісної методики навчання синтаксису. Українська мова і література в школі. (3), 10–14.
2. Вихованець І. Р. (1993) Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Загнітко А. П. (2008). Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 3-тє, виправл. і доп. Донецьк : ДонДУ. 294 с.
4. Гуйванюк Н. (2009). Слово – Речення – Текст : вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 664 с.

Наталія Толочко, канд. наук із соц. ком., доц.,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород,
nataliia.tolochko@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9828-9687>

ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕПРОГРАМ ДЛЯ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ ЗАКАРПАТТЯ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: суспільне телебачення, регіональні медіа, повномасштабна війна, етноспільноти, інформаційна безпека.

Національний медіаринок зазнав суттєвих змін в умовах повномасштабної російсько-української війни: стрімко збільшуються обсяги контенту, використовуються нові формати; скорочується аудиторія традиційних медіа; зменшуються обсяги рекламного ринку; редакції проживають кризові періоди тощо. Крім цього, українська медіасистема поступово трансформується на шляху вступу нашої держави до ЄС, у мовах застосування нових законів «Про медіа», «Про національні меншини (спільноти) України». Серед іншого, приділяється увага мові ЗМІ, забезпеченню прав етносів, у тому числі права на інформацію.

Закарпатська область є багатонаціональною, полікультурною, а регіональні медіа, що працюють тут, мають тривалу традицію іномовлення. Відтак актуальним є дослідження контенту, що виходить для національних меншин, та змін, що відбуваються на медіаринку у зв'язку з війною, в контексті оновленого законодавства. Відповідно, метою цієї розвідки є аналіз телевізійних програм для нацменшин Закарпаття і про них, представлених в ефірі суспільного регіонального телеканалу «Суспільне Ужгород» та приватного «TV21 Ungvár».

Етнонаціональній тематиці в медіа приділяють увагу українські науковці Ю. Бідзіля, М. Мушинка, В. Габор, Н. Сидоренко та інші. Дослідження друкованих та аудіовізуальних ЗМІ для етноспільнот узагальнено в колективній монографії кафедри журналістики УжНУ. Різні аспекти функціонування телебачення, зокрема на регіональному рівні, вивчають О. Білоус, О. Головчук, О. Джолос, П. Дворянин,

І. Пенчук, Є. Соломін тощо. Утім проблематика медіа нацменшин досі потребує системного наукового аналізу.

Закарпаття є поліетнічним прикордонним регіоном, що став тилковим та прийняв сотні тисяч внутрішньо переміщених осіб. Наприкінці березня 2022 р. таких людей було більш ніж 380 тисяч, а в січні 2023 р. в області реєстрували понад 150 тисяч осіб, які рятуються від війни [3]. Щодо етнічного складу населення області, крім корінної нації – українців, – найбільш чисельними етнospільнотами в різні роки були угорці, румуни, євреї, роми, чехи і словаки, німці, росіяни. У період незалежної України, відповідно до всеукраїнського перепису населення 2001 року, в області проживали представники понад 100 національностей і народностей, зокрема, найбільша в Україні угорська спільнота (12,1% від населення краю), єдина в Україні – словацька (0,5%), одна з найбільших – румунська (2,6%), чисельна ромська громада (1,1%) [1]. Найбільша кількість програм для них у період незалежної України була представлена на обласному телебаченні. До 2018 р. на колишньому телеканалі «Тиса-1» виходив контент угорською, словацькою, румунською, німецькою, ромською, російською. Загалом українською велося орієнтовно 80 % програм, іншими мовами – близько 20 % [5, с. 63]. У процесі перетворення обласної телерадіокомпанії у філію Суспільного мовника кількість передач зменшилася через зміни у програмному наповненні, юридичні перетворення, кадрові проблеми тощо. Склалася ситуація, за якої спорадично виходив контент для угорців, а для інших меншин – тільки по одній програмі замість двох-трьох, як раніше [2, с. 273-274].

Під час повномасштабної війни закарпатська філія Суспільного стала бек-офісом. Вона одна з трьох в Україні продукує контент мовами етнospільнот, що набуває особливої ваги в контексті інформаційної безпеки України та її євроатлантичних прагнень. З 24 лютого 2022 р. вихід телевізійних програм для угорців «Magyar szó/Угорське слово», румунів «Acasă la români / У румунів вдома», німців «Mit eigenen Augen / На власні очі», словаків «Slovenské pohľady / Словацькі погляди», ромів «Романо Джівіпен» і дайджест «EthnoVision» призупинили, а тематика нацспільнот була представлена у форматі інформаційних сюжетів, репортажів, інтерв'ю, сторителінгу, що є складовою інформаційних програм або

трансляються окремо. Прикметно, що спеціальні передачі для меншин почали відновлювати у травні 2022 р., утім до березня 2023 р. довоєнних обсягів досягти не вдалося.

Проаналізувавши контент «Суспільне Ужгород» про і для етноспільнот, спостерігаємо часте використання сторителінгу в інформаційних матеріалах, а також традиційні жанри – репортаж, інтерв'ю, бесіду. Щодо тематичного наповнення, зафіксовано звернення до тем ВПО, благодійної допомоги, військових із числа меншин, а також культури, історії, спорту. Наприклад, одним із перших у 2023 році вийшов репортаж про відзначення Різдва румунською громадою Закарпаття. У межах угорськомовної програми «Magyar szó/Угорське слово» журналісти підготували кілька історій про етнічних угорців, які служать в ЗСУ, а також матеріали історичної проблематики. У передачі для німців «Mit eigenen Augen/На власні очі» висвітлювали благодійну допомогу, культурні події, розповідали про німецькі родини, депортовані в період СРСР, а також про ВПО, які мають німецьке коріння тощо. Програма «Романо Джівіпен/Ромське життя», використовуючи сторителінг, презентує історії ромів, які рятуються від війни на Закарпатті, а також волонтерів, благодійників, котрі допомагають переселенцям. Позитивним прикладом, що слугує інтеграції етносів, спонукає до вивчення української мови і культури, є матеріали, в яких представники етносів діляться досвідом життя в Україні, вивчення державної мови, роботи в україномовному середовищі (випуски про угорця, вірменку, грузина). Проблемні питання, пов'язані з національними громадами, висвітлювали і в регіональному марафоні.

Варто зазначити, що з часу створення Суспільного мовлення спостерігаємо посилення уваги до тематики національних спільнот в ефірі комерційних телеканалів Закарпаття. Це зумовлено, з одного боку, бажанням виділитися з-поміж конкурентів, а з іншого – відтоком кадрів із колишнього державного каналу внаслідок його реформування [2, с. 266]. До прикладу, в ефірі угорської частини телеканалу «21 Ужгород» – «TV21 Ungvár» представлені інформаційні, суспільно-політичні, розважальні, спортивні програми угорською мовою. У період повномасштабного вторгнення вони продовжували виходити, а також створювали нові, наприклад,

«Menekültek Kárpátalján/Переселенці на Закарпатті». Кожен випуск, хронометражем 4-6 хв., присвячено історії одного чи кількох українців, із якими спілкується журналіст. За форматом програма має ознаки сторителінгу та є важливою для актуалізації проблем, із якими стикаються українці під час війни. Водночас зазначимо, що значним недоліком угорськомовних передач, що виходять для жителів Закарпаття на згаданому телеканалі, є відсутність україномовних титрів. Крім того, в багатьох програмах відчувається єдина інформаційна політика, зроблено акцент на ефективній діяльності угорської спільноти, підтримці Угорщиною Закарпаття. В ефірі телеканалу також представлена передача для ромів «Романо лав/Ромське слово». У період війни її призупинили. Загалом від початку виходу в 2019 до середини лютого 2022 р. вийшло 103 випуски, що доступні й на офіційному ютуб-каналі [6]. До слова, ця програма титрувалася угорською мовою, що значно збільшувало її аудиторію.

Отже, телеканал «Суспільне Ужгород» сьогодні утримує лідерство в регіоні за кількістю програм для різних етносів (контент для п'яти етноспільнот), але поступається приватному телеканалю «TV21 Ungvár» за кількістю різноматематичних передач та обсягами контенту (були представлені і продовжують вихід угорськомовні новини, програма про ВПО, а також кулінарна, політична, культурна, жіноча, туристична, освітня, спортивна програми власного виробництва і придбані в телеканалів Угорщини). На нашу думку, поряд із позитивними наслідками роботи «TV21 Ungvár» можуть виявитися й негативні: посилення інформаційного впливу на угорців Закарпаття з боку матірньої держави, що може бути небезпечним у перспективі, з огляді на інформаційні загрози. Вважаємо, що за таких обставин регіональний телеканал «Суспільне Ужгород» повинен потурбуватися про вдосконалення контенту, зокрема для меншин. Крім того, важливо враховувати національно-історичну та ментальну специфіку аудиторії, створювати не тільки інформаційні, розважальні проекти, що зазвичай приваблюють глядачів, а й аналітичні, культурологічні, освітні програми для титульної нації, етноспільнот. При цьому дбати про утвердження демократичних цінностей, повагу до України, її історії й культури. Розвиток іномовного контенту на регіональному телебаченні в дозволенних державою обсягах є перспективним і в контексті євроатлантичних прагнень України, задоволення

інформаційних потреб етносів тощо. Корисною, на нашу думку, була б співпраця українського суспільного мовлення, зокрема й закарпатської філії, з незалежними телерадіоорганізаціями за кордоном – насамперед із суспільними мовниками в сусідніх країнах (Угорщині, Словаччині, Румунії, Польщі) з метою обміну актуальним контентом, навчання журналістів, інтеграції до західноєвропейського медіапростору.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнський перепис населення 2001. Сайт Державного комітету статистики. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення: 7.02.2023).
2. Закарпатські медіа крізь призму етнотолерантності: монографія / Бідзіля Ю., Соломін Є., Толочко Н., Шаповалова Г., Шебештян Я. Ужгород: Гражда, 2019. 372 с.
3. Закарпатська область прихистила чи не найбільшу кількість переселенців — понад 380 тис. осіб. Мінрегіон: вебсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/zakarpatska-oblast-pryhystyla-chy-ne-najbilshu-kilkist-pereselencziv-ponad-380-tys-osib/> (дата звернення: 02.11.22).
4. Суспільне Ужгород. YouTube: вебсайт. URL: <https://www.youtube.com/@SuspilneUzhhorod/playlists> (дата звернення: 3.03.22).
5. Bidzilya, Y., Tolochko, N., Haladzhun, Z., Solomin, Y., Shapovalova, H. (2022) The problems in the development of public broadcasting in the polycultural borderland Region of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11(53), 59–69. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.6>
6. TV21 Ungvar. YouTube: вебсайт. URL: <https://www.youtube.com/@TV21Ungvar/featured> (дата звернення: 5.03.22).

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

**Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції**

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 8

**ПЕДАГОГІКА. ПИТАННЯ ДО
ДИПЛОМНОЇ ТА
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Босик Д. А., магістрантка 1 курсу
факультету фізичного виховання біології та психології
Тригуба О. В., к. с.-г. н.,
доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець
darynabosyk@ukr.net; boratun1@ukr.net

НАВЧАЛЬНІ ІГРИ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ *SOFT SKILLS*

Ключові слова: школа, урок, навчальні ігри, *soft skills* (м'які навички), учні.

Вступ. Нова епоха потребує нових навичок: уміння критично мислити, знаходити творчий підхід до розв'язання проблем, легко адаптуватися до мінливого світу та ін. Тому вчитель повинен розуміти, що теперішнє покоління дітей йде в ногу із сучасністю, а отже, потрібно використовувати щось нове, для того, щоб учні проявляли цікавість до навчання та розвивали творчі здібності [5]. Вирішенню цієї проблеми значно сприяє впровадження в навчальний процес активних методів, де провідну роль відіграють навчальні ігри, які дозволяють формувати знання учнів шляхом інтенсивного автономного навчання, пізнавальної діяльності та сприяють розвитку «м'яких» навичок (*soft skills*) [4]. Через ігри ми можемо стимулювати здатність дітей сприймати інформацію, незалежно від віку [2]. Ушинський К., Блонський П., Гросс К., Шіллер Ф., стверджують, що будь-яка гра відіграє дуже важливу роль у нашому житті, спонукаючи до певних змін, створюючи мотивацію наближення до природи, пробуджуючи інтерес, підвищуючи рівень навчальної діяльності, розвиваючи комунікативні навички [1]. Перевага гри перед іншими формами навчання і виховання полягає в тому, що за допомогою неї можна досягти мети непомітно для учнів, тобто не потребує ніяких способів примусу.

Завдання сучасного вчителя підготувати учнів до дорослого життя, дієвою у цьому плані є ігрова форма, яка сприяє розвитку м'яких навичок, оскільки у

майбутньому саме вони користуватимуться попитом. *Soft skills* – навички, які людина розвиває впродовж життя. Це безмірні особистісні якості. До них відносяться соціальні навички, емоційний інтелект, сила волі, наполегливість, креативність, стресостійкість і вміння знаходити спільну мову з оточуючими, здатність пристосовуватися до мінливих умов життя та праці, здатність до навчання тощо [3]. Але основною складовою цих умінь є здатність до подальшого саморозвитку. Саме такі навички можуть бути основою для успішності людини, її комфортного та щасливого життя.

Мета статті: ознайомитися із навчальними іграми які використовуються у старшій школі на уроках біології та екології з метою формування м'яких навичок в учнів.

Результати дослідження. Сьогодні існує велика кількість прийомів і технологій, які допомагають розвивати в учнів необхідні для життя в суспільстві навички. Найкраще із цим завданням справляється технологія розвитку критичного мислення – різновид навчання особистісно орієнтованого, яке розвиває у школярів творче, аналітичне та конструктивне мислення. Одним із шляхів розвитку м'яких навичок є використання навчальних ігор. Ігрову діяльність можна використовувати на різних типах уроків та на будь-якому етапі [2].

Проходивши переддипломну практику у Володимирецькому ліцеї «Колегіум», ми впроваджували навчальні ігри в навчальний процес на уроках біології та екології з метою формування м'яких навичок.

При вивченні курсу «Біологія і екологія» цікавою та пізнавальною для дітей 10 класу виявилася гра «Ерудит-лото». Її було застосовано після ознайомлення з темою «Біорізноманіття тварин».

Учні діляться на команди до п'яти осіб. Кожній команді дається картка з настільної гри «Лото», а вчитель називає числа, зображені на діжечка, які дістає з мішечка. Якщо на картці є озвучене число, капітан каже – стоп. Командам пропонується відповісти на запитання з присвоєним номером. Якщо відповідь правильна, номер закривається діжечкою, якщо ні, то фішкою. Виграє команда, у якої всі числа на картці закриті і дані правильні відповіді на запитання. Ця гра сприяла

розвитку уваги, пам'яті, розумових здібностей, уміння колективно працювати, формуванню культури спілкування, мислення, спонукати до самоосвіти.

Також учням 10 класу сподобалася «Своя гра», яка була застосована при завершенні вивчення теми «Біорізноманіття». Дана гра особлива тим, що тут кожний сам за себе, та не вдасться відсидітися за чиеюсь спиною. Учень може відповісти будь-коли, навіть поки зачитується питання. Відповідно питання для «Своєї гри» сформульовані так, щоб питальне, а точніше вказівне слово було на початку. У результаті запитання стають твердженнями. Правила гри зазначають, що: у змаганнях бере участь кожен учень окремо по три гравці в одному раунді. Кожний бій складається з декількох раундів, в яких виголошується п'ять питань однієї теми. Вони мають свій рівень складності, відповідний до номіналу в 10, 20, 30, 40, і 50 балів. Після завершення кожного раунду бали гравців підраховуються. Завдання учасника – дати правильну відповідь на запитання раніше ніж суперники. Гравець отримує бали, що відповідають номіналу. Якщо гравець відповість неправильно, він отримує негативні бали, відповідну до вартості питання. Якщо гравець не ризикує відповісти, він нічого не отримує, але й нічого не втрачає. Далі право відповіді має гравець, який першим плеснув в долоні. У випадку неправильної відповіді першого учня правом відповіді може використати другий, потім – третій. На роздуми питання дається не більше п'яти секунд. Переможець той, хто отримав найбільшу кількість балів. Для прикладу наведемо п'ять питань для одного раунду. 10 б. Саме його називають кораблем пустелі. (Верблюд). 20 б. Італійці шукали скарб під ними. (Леви). 30 б. Саме в неї Віктор Цой запитував, скільки пісень ще не написано. (Зозуля). 40 б. Пішохідний перехід у нас називається зеброю, а в Америці – саме так. (Панда). 50 б. У грецькій міфології це чудовисько – на пів жінка – на пів змія, а в нас – це яйцекладний ссавець. (Єхидна) [2]. За допомогою запропонованої гри учні проявляли та актуалізували, систематизували свої знання з біології і екології, але і навчилися висловлювати свою думку, неординарно мислити, а найголовніше – відчутти користь від отриманих знань, відчутти ситуацію успіху.

Висновки. Використання ігрових технологій з метою формування м'яких навичок сприяє підвищенню сприйняття інформації; умінню критично та творчо мислити; з

відповідальністю ставитися до власного навчання; співпрацювати з іншими; підвищенню якості освіти; бажанню і вмінню стати людиною, яка вчиться протягом всього життя. Рівень знань, розвитку, вихованості та пристосованості до суспільних умов можна суттєво підвищити в учнів 10 класу, якщо на уроках біології та екології поєднати навчальну діяльність з ігровою, зокрема використовуючи ігри «Ерудит-лото» та «Своя гра».

Список використаних джерел

1. Ващенко Л. Компетентнісний підхід в освіті: від засвоєння знань до оволодіння ними. *Біологія і хімія в сучасній школі*. 2012. № 4. С.14–18.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підруч. К. : Академвидав, 2012. 352 с.
3. Збірник методологічних та дидактичних авторських розробок учасників Всеукраїнського семінару-практикуму для голів обласних методичних об'єднань біологічного напрямку з теми: Сучасні методи навчання у процесі викладання біології (Великий біологічний колоквіум) / за заг. ред. В. В. Вербицького. *Серія: Біологічні науки*. 2021. К. : НЕНЦ, ч.2 с. 496.
4. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С.162–167.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. K. : TOB Vidavничий дім Пляди, 2017. 206 с.

Воробйова О.П., к. н. з держ. упр., старший дослідник

Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ,

e-mail: oksana.vorobyova@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-7064-4341

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЦИФРОВОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД США

Ключові слова: цифрова освіта, якість цифрової освіти; забезпечення якості; забезпечення якості цифрової освіти; забезпечення якості у вищій освіті, вища освіта.

Вступ. Важливою умовою освітньої діяльності закладів вищої освіти є забезпечення якості вищої освіти, а сьогодні це особливо актуальним є для сфери цифрового навчання. Про актуальність цифрової освіти зазначено у міжнародних стратегічних документах: Цілі стійкого розвитку 2030 (The Sustainable Development Goals 2030, 2020), що визначають стратегічні напрями, спрямовані на економічне зростання та задоволення соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і можливості працевлаштування, а також забезпечують основу для відновлення щодо кризи COVID-19 й, наразі, наслідків воєнної агресії РФ проти України. Ціль 4 Якісна освіта включає положення, досягнення яких у період до 2030 р. вимагає запровадження цифровізації в освіті, серед них: забезпечення рівного доступу до всіх рівнів освіти та професійної підготовки для вразливих верств населення, включаючи людей з обмеженими можливостями, корінні народи та дітей, які перебувають у вразливому становищі; створення та модернізація закладів освіти з урахуванням інтересів дітей, молоді, осіб з обмеженими можливостями та гендеру, що забезпечуватимуть для всіх безпечне, ненасильницьке, інклюзивне середовище ефективного навчання; суттєве збільшення забезпеченості кваліфікованими учителями, у тому числі через міжнародну співпрацю задля підготовки вчителів.

Європейська Комісія затвердила оновлений План дій з цифрової освіти на 2021-2027 рр. (Digital Education Action Plan 2021-2027, 2020) як політичну ініціативу, яка визначає спільне бачення високоякісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти в

Європі й спрямована на підтримку адаптації систем освіти держав-членів ЄС до цифрової епохи. Також, План дій з цифрової освіти сприятиме досягненню відповідних цілей Європейського плану навичок (European Skills Agenda) і документу «Цифровий компас 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття» (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade), а також є ключовим засобом втілення бачення Європейського освітнього простору (ЄОП) до 2025 р. ЄОП включатиме шість вимірів: *якість* освіти та підготовки, *інклюзивність* і гендерна рівність, *зелені та цифрові трансформації*, *викладачі та тренери*, *вища освіта* та *геополітичний вимір*. План дій з цифрової освіти ЄС визначає два стратегічні пріоритети: сприяння розвитку вискоелективної екосистеми цифрової освіти та покращення цифрових компетентностей для цифрової трансформації, а також відповідні заходи для їх підтримки.

«Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання» (Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth), звіт Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) «Тенденції формування освіти 2019» (Trends Shaping Education 2019). Визначення цифрової трансформації як нової суспільної парадигми суспільства та освітньої сфери, зокрема, представлено Європейською Комісією у документі «Покращення та модернізація освіти» (Improving and modernizing education), де зазначено, що «модернізація та підвищення якості освіти потребують реформ. ...всі держави-члени мають спільну зацікавленість у тому, щоб ці реформи мали прогрес і приносили результати... Це означає, що вдосконалення та модернізація освіти є ключовим пріоритетом у порядку денному ЄС» [1]. Для підтримки сучасної освіти в Європі та за її межами Європейською Комісією було створено робочу групу Education and Training 2020 (ET 2020), якою розглядаються питання щодо визначення прогалів, «пов'язаних із цифровими компетентностями, та розроблення освітніх програм для їх усунення; підготовки викладачів для цифрової освіти; ролі керівництва та лідерства у просуванні ідеї модернізації освіти; забезпечення якості, валідації та акредитації набутих компетентностей; якості цифрових та онлайн-навчальних матеріалів; використання відкритих освітніх ресурсів (OER) та відкритої освіти; нових, потенційних і діючих технологій та їх ролі

у навчанні; розроблення ініціатив з питань загальної освітньої політики; розвиток цифрових компетентностей та навичок; аналітики (learning analytics) та навчання щодо обробки даних у сфері освіти» [2].

Узагалі План дій з цифрової освіти на 2021-2027 рр. вбудований в систему стратегій Європейського Союзу та спрямований на досягнення глобальних цілей, визначених низкою стратегічних документів, зокрема Європейський порядок денний з навичок/компетентностей (European Skills Agenda), Європейський план дій з соціальної підтримки (European Social Pillar Action Plan), Цифровий компас 2030 (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade), Декларація з європейських цифрових прав і принципів (Declaration on European Digital Rights and Principles).

Метою є визначити основні підходи до забезпечення якості цифрової освіти у США.

Забезпечення якості вищої освіти у США відбувається через використання механізму акредитації. Міністерство (U.S. Department of Education) відповідає за акредитаційні агенції та є гарантом дотримання стандартів з акредитації та оприлюднення списку національних агенцій з акредитації. Процедуру акредитації у США здійснюють федеральні та державні установи та представники неурядових організацій. Також важливо наголосити, що Міністерство освіти США та Рада з акредитації вищої освіти (Council for Higher Education Accreditation, CHEA) визначає та оприлюднює список акредитованих програм цифрового навчання.

Агенції з акредитації подають до Міністерства освіти інформацію про акредитацію, що оприлюднюється в «Базі даних акредитованих закладів вищої освіти та програм» (Database of Accredited Postsecondary Institutions and Programs) [16]. Також дані про акредитацію поширюються на платформі «Коледж-Навігатор» (College Navigator) [17], де розміщується вся інформація про заклади вищої освіти в країні.

Як було зазначено в [ст_ВЛТ] «до основних функцій процесу **акредитації можна віднести: оцінювання якості освітніх програм закладу вищої освіти; стимулювання процесів постійного покращення якості; підтримка процесу самооцінювання закладу; визначення критеріїв щодо якості. До основних**

акредитаційних заходів належать: стандарти; самостійне оцінювання; оцінювання на місці (в закладі); прийняття рішення та оприлюднення; моніторинг; оцінювання». Агенція з акредитації періодично проводить оцінювання кожного закладу чи програми для підтвердження відповідності вимогам акредитації та наданого статусу.

Проведення акредитації університетів з цифровим навчанням відноситься до функціональних обов'язків Акредитаційної комісії з дистанційного навчання (The Distance Education Accrediting Commission, DEAC).

Сфера визнання для DEAC Секретарем освіти (the Secretary of Education) визначена як: «акредитація закладів вищої освіти у США, які пропонують ступеневі програми та/або програми без надання ступеня, насамперед методом дистанційного або заочного навчання» [19]. Визнання Радою з питань акредитації університетів (Council for Higher Education Accreditation, CHEA). DEAC є повноправним членом Міжнародної мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти (The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, INQAAHE) з 2017 р.

Місія DEAC це «забезпечення студентів високою якістю дистанційної освіти шляхом акредитації, експертного оцінювання та інституційного вдосконалення». Візія DEAC – «головна організація з акредитації дистанційного навчання в світі, що встановлює високі стандарти для академічної якості, надихає на досконалість у навчанні та досягненнях студентів через добровільне оцінювання та експертне оцінювання». До основних цінностей відносять: цілісність, відкритість та прозорість; стандарти та аналіз, що базується на доказах; кількісний та якісний аналіз; постійне вдосконалення; орієнтація на майбутнє; внесок у соціальне благо [20].

Мета діяльності DEAC це забезпечення високого рівня якості вищої освіти цифрового навчання використовуючи встановлені та затверджені стандарти і процедури. Процес акредитації включає:

- підготовка звіту про самооцінювання (детальне вивчення того, яким чином заклад відповідає стандартам і політиці акредитації);
- візит експертної команди та підготовка нею звіту щодо відповідності стандартам акредитації;

- остаточне рішення щодо огляду та акредитації, яке приймається радою (комісією) [21].

Згідно з DEAC стандарти акредитації це – вимоги, які акредитатори встановлюють у сферах, що включають академічну якість; вимоги до освітніх програм, викладачів і студентів; етичну ділову практику; послуги з академічної підтримки; освітні та дослідницькі ресурси; адміністративний та фінансовий потенціал. Ці стандарти розробляються акредитатором за результатами консультацій із закладами вищої освіти, викладачами, студентами, адміністративним персоналом і представниками громадськості [21; 22]. Політика акредитації охоплює описи функцій та діяльності організації, процесу акредитації, належних процесів звернення, обміну інформацією та запобігання конфлікту інтересів. Політика також розробляється на підставі консультацій з закладами та громадськістю [22].

Інституційне оцінювання базується на полівекторній структурі, що включає в себе збір даних з різних джерел, обов'язкові звіти про оновлення, документально підтвержені атестації закладу, перевірку документації щодо академічної, педагогічної, адміністративної та фінансової експертизи, ретельне вивчення загального звіту членів комісії з акредитації. Справедливість і комплексний підхід до процесу акредитації є основою для ефективної роботи експертів з акредитації. Університети використовують інструкції DEAC під час організації та проведення самооцінювання для наступної акредитації. Необхідно зауважити, що проходження первинної акредитації закладу займає від двох до п'яти років від подачі заявки до отримання остаточного рішення щодо акредитації. Також існують чіткі вимоги для закладів, що хочуть отримати акредитацію у DEAC, зокрема вони повинні мати ліцензію відповідного державного органу управління освітою (або його еквівалент, якщо це не США) та відповідати всім місцевим, державним і федеральним вимогам. Мається на увазі державний дозвіл на дистанційну освіту, що діє у США (регулюється Національною радою з питань угод про взаємне надання державних дозволів (National Council on State Authorization Reciprocity Agreements, NC-SARA). Також підготовка до певних професій – юридичні, інженерні, медсестринські, викладацькі, ветеринарної медицини та інші потребує отримання ліцензії для того, щоб розпочати

діяльність (регулюється Національною асоціацією державних адміністраторів і керівників приватних шкіл (National Association of State Administrators and Supervisors of Private Schools, NASASPS).

Основні вимоги та критерії щодо акредитації освітніх програм за дистанційним навчанням визначено у Довіднику з акредитації DEAC (DEAC Accreditation Handbook) [22]. Це збірка всіх процесів, процедур і стандартів для підготовки до оцінювання від DEAC. Відповідно до Довідника з акредитації DEAC акредитація – це оцінювання (перевірка) якості вищої освіти, що надається відповідним закладом або програмою.

Умови відбору та навчання волонтерів-оцінювачів, яких залучають до роботи в акредитаційній комісії, як зазначено на офіційній сторінці DEAC, конкретизовано у спеціальному документі «Використання програми DEAC для волонтерів» (DEAC Volunteer Evaluator Application) [23], де вказано основні вимоги щодо кваліфікаційних знань й умінь відповідних осіб. До основних обов'язків експертів входить оцінювання якості й відповідності стандартам; надання детального звіту; надання пропозицій, що спрямовані на забезпечення якості вищої освіти в закладі. Також волонтери мають пройти дистанційне навчання щодо оцінювання перш ніж виконувати функції оцінювача. Навчання здійснюється через «Онлайн – навчальний центр DEAC» (Online Training Center) [26].

Сповідуючи «високі стандарти чесності, доброчесності та неупередженості», волонтери-оцінювачі DEAC мають ознайомитися, погодитися та підписати «Кодекс поведінки для оцінювачів» (Code of conduct for evaluators) [24] та «Політика DEAC щодо конфлікту інтересів» (DEAC's Conflict of Interest Policy) [25]. Важливо зазначити, що акредитаційна агенція DEAC є відкритою та прозорою щодо своєї діяльності: на офіційному сайті надається детальна інформація щодо подання документів, у відкритому доступі є шаблони документів для заповнення, детально описується процес проходження акредитації, також присутня інформація щодо залучення та навчання волонтерів-оцінювачів та їх роль у процесі акредитації.

Реагуючи на інноваційні виклики сучасності, DEAC запровадила програму «Освітня програма підтвердженої якості» (Approved Quality Curriculum, AQC) для

оцінювання якості виключно онлайн-курсів, таких як MOOC, StraighterLine та Sophia. Нові провайдери освітніх послуг не є традиційними закладами вищої освіти, а є постачальниками освітніх програм чи курсів у форматі дистанційного навчання, тому метою програми AQC визначено «забезпечення якості освіти та експертного оцінювання курсів дистанційної освіти» [26]. Програма AQC була запроваджена у серпні 2014 р. з оголошення конкурсу про рецензування курсів за дистанційним навчанням, за результатами якого було відібрано проекти StraighterLine та Sophia. Після завершення процесу оцінювання у січні 2015 р. Радою директорів DEAC було розглянуто та схвалено результати пілотного проекту, інструменти оцінювання, курси та процес у цілому. У квітні 2015 р. офіційно оголошено про запуск програми AQC DEAC. Це не акредитація у традиційному розумінні, адже «AQC проводить процес експертного оцінювання, розроблений для того, щоб надати постачальникам дистанційної освіти змістовні, відповідні відгуки, що відповідають принципам покращення якості та удосконалення акредитації» [26]. Маючи розгалужену мережу експертів та фахових рецензентів з досвідом викладання та навчання у дистанційній освіті, AQC має можливість застосовувати системну перевірку курсів на рівні освітніх програм, завданням якої є засвідчення того, що окремі курси забезпечують досягнення результатів навчання у межах освітньої програми в цілому. Програма AQC «призначена для надання постачальникам онлайн-курсів змістовних та релевантних відгуків, що відповідають принципам експертного оцінювання та акредитації, принципам постійного вдосконалення якості» [26]. Процес оцінювання за програмою AQC DEAC «направлений на забезпечення якості пропонованої освітньої програми та надійності запропонованої системи дистанційного навчання» [14]. Отже, основні критерії відповідно до процесу оцінювання програми AQC такі:

- чітко визначена мета навчального курсу;
- методологія, методи та джерела навчання відповідають типу навчання;
- навчання відбувається за допомогою електронних засобів, надання в Інтернеті чи інших методів дистанційного навчання;
- мета навчання чітко узгоджуються із заявленими результатами навчання за курсом;

- освітня діяльність і завдання узгоджуються з навчальними цілями та результатами навчання;
- освітня програма є достатньою для досягнення поставлених цілей/результатів навчання, узгодженою за змістом і послідовністю компонентів та базується на ґрунтовних практичних і наукових дослідженнях;
- освітня програма призначена для участі в аналізі, синтезі та оцінюванні в межах вимог до курсу;
- освітня програма відображає сучасні знання та практику;
- навчальні матеріали є достатньо вичерпними, щоб дати змогу досягти проголошених цілей/ результатів навчання програми;
- методологія курсу є інтуїтивно зрозумілою та логічною;
- екзамени та інші методи оцінювання відображають сучасні знання та практику;
- використання позитивного та підтримуючого підходу в процесі навчання [25].

Згідно з принципом забезпечення та покращення якості нові провайдери освіти мають своєчасно повідомляти про будь-які зміни, які вони мають намір здійснити за курсами, що вже оцінені за програмою АQC, незважаючи на те, що обов'язковий моніторинг таких програм відбувається щорічно. Програма АQC DEAC надає провайдерам дистанційної освіти оптимальний та ефективний механізм щодо процесу оцінювання, що включає в себе процедури експертної перевірки та забезпечення якості, пропонує «зовнішнє підтвердження якості надання дистанційної освіти рецензентами освітніх програм, які обізнані щодо моделей надання дистанційної освіти» [26]. Надзвичайно важливим є забезпечення якості вищої освіти в сучасних умовах пандемічних викликів, а зробити це ефективно можна, підтримуючи розвиток таких програм з оцінювання, як АQC, використовуючи новітні надбання інформаційних технологій та розширюючи можливості освітньої галузі шляхом імплементації електронного навчання.

Результати. У США акредитація є основним способом підтвердження якості вищої освіти, що надається закладом. Організації, що проводять акредитацію, – це неурядові

організації, створені з метою встановлення стандартів акредитації та перевірки закладів і програм на предмет їх відповідності цим стандартам. Кожна така організація має відповідні нормативні документи чи статути, які визначають правові основи їхньої діяльності.

Висновки. Діяльність органів державного управління у США полягає у розробленні державної політики у сфері вищої освіти, контролі щодо її реалізації та забезпечення конституційних прав, здійсненні нагляду за виданими акредитаційним агенціям дозвільними документами та дотримання ними акредитаційних стандартів.

Університетська автономія, активна співпраця закладів з громадськими та професійними об'єднаннями призводять до створення ефективних освітніх ініціатив, удосконалення якості освіти, покращення професійних компетентностей студентів і підвищення конкурентоздатності самих університетів і, як наслідок, усієї системи вищої освіти.

На основі аналізу процесів і процедур інституційної та програмної акредитації, що здійснюють Акредитаційна комісія з дистанційного навчання (The Distance Education Accrediting Commission, DEAC) визначено, що існує загальний підхід щодо забезпечення якості електронного навчання – дотримання певної періодичності щодо процедури самооцінювання; обов'язкове оцінювання чинних, нових та модернізованих освітніх програм; залучення зовнішніх експертів щодо проведення оцінювання; публічність результатів оцінювання.

Перспективи подальших досліджень.

Серед перспективних напрямів дослідження питання забезпечення якості цифрової вищої освіти можна виділити такі - стандартизація цифрової вищої освіти, удосконалення якості цифрової вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Improving and modernizing education. [Online]. Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1481206862153&uri=COM:2016:941:FIN> Accessed on: January 24, 2019. (in English).
- [2] Education and Training. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/digital-skills-competences_en Accessed on: January 22, 2019. (in English).
- [3] Ismail R., Safieddine F., Jaradat A. E-university delivery model: handling the evaluation process. *Business process management journal*, 25(7), pp. 1633–1646, 2019 doi: 10.1108/BPMJ-10-2018-0281 (in English).
- [4] Anwar S. A. , Sohail M. S., Sadiq M., Meera A. R. Quality assurance dimensions for e-learning institutions in Gulf countries. *Quality assurance in education*, 28(4), pp. 205-217, 2020 doi: 10.1108/QAE-02-2020-0024 (in English).
- [5] Santally M. I., Rajabalee Y.B., Sungkur R. K., Maudarbocus M. I., Greller W. Enabling continuous improvement in online teaching and learning through e-learning capability and maturity assessment. *Business process management journal*, 26(6), pp. 1686 – 1707, 2020 doi: 10.1108/BPMJ-11-2018-0335 (in English).
- [6] Rasheed H.M.W., He Y.Q., Khalid J., Khizar H.M.U., Sharif S. The relationship between e-learning and academic performance of students. *Journal of public affairs*. e2492 doi: 10.1002/pa.2492 (in English).
- [7] Tsabedze, V., Ngoepe M. A framework for quality assurance for archives and records management education in an open distance e-learning environment in Eswatini. *International journal of information and learning technology*, 38(1), pp.91-102, 2021 doi: 10.1108/IJILT-03-2020-0033 (in English).
- [8] Pedro N. S., Kumar S. Institutional Support for Online Teaching in Quality Assurance Frameworks. *Online learning*, 24(3), pp.50-66, 2020 doi: 10.24059/olj.v24i3.2309 (in English).
- [9] Vagarinho J. Quality in e-learning: what should contain the definition? *Revista edapeci-educacao a distancia e praticas educativas comunicacionais e interculturais*, 20(1), pp.103-118,2020 doi: 10.29276/redapeci.2020.20.113046.103-118 (in English).
- [10] Vagarinho J. P., Llamas-Nistal M. Process-Oriented Quality in e-Learning: A Proposal for a Global Model. *IEEE ACCESS*, 8, pp. 13710 – 13734, 2020 doi: 10.1109/ACCESS.2020.2965619 (in English).
- [11] Naim A., Alahmari F. Reference Model of E-learning and Quality to Establish Interoperability in Higher Education Systems. *International journal of emerging technologies in learning*, 15(2), pp.15-28, 2020 doi: 10.3991/ijet.v15i02.11605(in English).
- [12] Eftekhari, F.; Nikram, H.; Beshkar, A.; Chokami, S. Rabbani; Nafardavoodi, B.; Gharibshah, J. Implementing the future of learning environments. 14th international technology, learning and development (INTED2020), pp.4437- 4447, 2020 (in English).
- [13] Ismail R., Safieddine F., Jaradat A. E-university delivery model: handling the evaluation process. *Business process management journal*, 25(7), pp.1633 – 1646, 2019 doi: 10.1108/BPMJ-10-2018-0281 (in English).

- [14] Torres-Barzabal M. L., M. del Pilar Ortiz-Calderon, Barcia-Tirado M. D. Quality Indicators for Auditing on-Line Teaching in European Universities. *Techtrends*, 63(3), pp. 330 – 340, 2019 doi: 10.1007/s11528-018-0365-7 (in English).
- [15] Bykov, V. Yu. & Shyshkina, M. P. (2018) The conceptual basis of the university cloud-based learning and research environment formation and development in view of the open science priorities. *Technologies and Learning Tools*. Vol 68. №6. P. 1 – 18. (in English)
- [16] Database of Accredited Postsecondary Institutions and Programs. [Online]. Available: <https://ope.ed.gov/dapip/#/home> Accessed on: February 02, 2019. (in English)
- [17] College Navigator [Online]. Available: <https://nces.ed.gov/collegenavigator/> <https://ope.ed.gov/dapip/#/home> Accessed on: February 04, 2019. (in English).
- [18] Accreditation in the United States. [Online]. Available: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html Accessed on: February 04, 2019. (in English).
- [19] DEAC History [Online]. Available: <https://www.deac.org/Discover-DEAC/DEAC-History.aspx> Accessed on: February 10, 2019. (in English).
- [20] Strategic_plan [Online]. Available: https://www.deac.org/UploadedDocuments/Discover-DEAC/052118_strategic_plan.pdf Accessed on: February 10, 2019. (in English).
- [21] About-Accreditation [Online]. Available: <https://www.deac.org/Discover-DEAC/About-Accreditation.aspx> Accessed on: February 11, 2019. (in English).
- [22] DEAC Accreditation Handbook. [Online]. Available: <https://www.deac.org/UploadedDocuments/2017-Handbook/2017-DEAC-Accreditation-Handbook.pdf> Accessed on: February 10, 2019. (in English).
- [23] Apply-to-Volunteer. [Online]. Available: <https://www.deac.org/Volunteers/Apply-to-Volunteer.aspx> Accessed on: February 12, 2019. (in English).
- [24] Code-of-Conduct [Online]. Available: <https://www.deac.org/Volunteers/Code-of-Conduct.aspx> Accessed on: February 18, 2019. (in English).
- [25] Approved Quality Curriculum [Online]. Available: <https://www.deac.org/AQC/Frequently-Asked-Questions.aspx> Accessed on: February 18, 2019. (in English).
- [26] About-the-AQC [Online]. Available: <https://www.deac.org/AQC/About-the-AQC.aspx> Accessed on: February 20, 2019. (in English).
- [27] Universities Canada. [Online]. Available: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/> Accessed on: February 20, 2019. (in English).
- [28] Quality assurance principles. [Online]. Available: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/quality-assurance-principles/> Accessed on: February 06, 2019. (in English).
- [29] Canada's Association of I.T. Professionals [Online]. Available: <http://www.cips.ca/node/2215> Accessed on: February 10, 2019. (in English).
- [30] Accreditation Outside of Canada [Online]. Available: <http://www.cips.ca/node/2225> Accessed on: February 12, 2019. (in English).

Конфлікт інтересів - відсутній

Гряділь Тарас Іванович

магістр медицини,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

e-mail: taras.griadil@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1048-0656

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ

Ключові слова: штучний інтелект, освітній процес, лікарі-інтерни, медична освіта, медична практика, діагностика, лікування.

Вступ. Штучний інтелект (ШІ) є однією з найбільш перспективних технологій сьогодення, маючи потенціал кардинально змінити майже всі сфери діяльності людей [1]. Однією з таких перспективних сфер застосування є медична освіта, насамперед її не менш важлива частина та заключна частина - підготовка лікарів-інтернів (ЛІ). Використання ШІ може значно поліпшити якість навчання та набуття практичних навичок ЛІ.

Мета. Мета даної публікації - проаналізувати можливості використання ШІ в освітньому процесі ЛІ, зокрема в контексті діагностики та лікування, та оцінити як використання ШІ може вплинути на якість медичної освіти в підготовці медичних фахівців.

Результати. Використання ШІ в освітньому процесі ЛІ надає численні переваги. Перш за все, за допомогою ШІ можна створити віртуальні навчальні середовища, завдяки яким ЛІ можуть тренуватись на симуляціях різних клінічних сценаріїв в тому числі із моделюванням віртуального хворого, який може відповідати на поставлені питання від ЛІ, таким чином проводити останніми віртуальну діагностику [2]. Клінічні випадки можна представити шляхом як віртуальних симуляторів, так і навчальних ігор та інтерактивних уроків, що дозволяють ЛІ, які активно допомагають взаємодіяти з навчальним матеріалом та збільшувати ефективність засвоєваних знань. Такі тренування із залученням технологій ШІ дозволяють їм набувати

практичні навички без прямого контакту з пацієнтами, що в майбутній практиці може зменшити ризик діагностичних помилок.

Крім того, ШІ може аналізувати великі обсяги медичних даних та надавати ЛП стислі та чіткі рекомендації щодо діагностики та лікування на основі накопичених знань і досвіду, що може сприяти більш точній постановці клінічного діагнозу та ефективнішому плануванню лікування, що базується на допомозі в прийнятті складних рішень.

Оскільки медицина майбутнього крокує до персоніфікованого підходу в лікуванні кожного пацієнта, то постає питання щодо вибору найбільш ефективного підходу лікування. Шляхом застосування ШІ, ЛП може віднайти найефективніший підхід до терапії, враховуючи унікальні характеристики пацієнта. Наприклад, ШІ може сприяти визначенню оптимальної дози лікарських препаратів, дієтичних рекомендацій, окремо для кожного пацієнта, забезпечуючи в підсумку максимальну ефективність призначеного лікування.

Не менш важливим в навчанні ЛП є як аналіз так і прогнозування досягнутих цілей в лікуванні пацієнтів. Збираючи дані про виконані призначення, маніпуляції, та показники пацієнта, ШІ користуючись валідною базою клінічних випадків може надати об'єктивну інформацію щодо прогресу досягнень у лікуванні та прогнозуванні стану пацієнтів.

Висновки. Використання ШІ в освітньому процесі ЛП має значний потенціал для покращення якості медичної практики та підготовки фахівців. Віртуальні навчальні середовища та аналітичні системи, засновані на ШІ, дозволяють ЛП набувати практичних навичок та отримувати інтелектуальну підтримку у процесі діагностики та лікування. Однак, необхідно проводити додаткові дослідження, щоб визначити оптимальні методи впровадження ШІ в освітній процес ЛП та оцінити їх вплив на практичну медицину.

Також не слід забувати, що технології ШІ поки не можуть повністю замінити аналітичне мислення та досвід клінічних викладачів, живе спілкування біля ліжка хворого та інші особливості навчання ЛП. Проте ШІ можна розглядати як досить цікавий інструмент задля досягнення різноманітності подачі навчального матеріалу,

проте слід бути обачним в результатах, що генерує ШІ. Також ШІ може не враховувати доступність до надання медичної допомоги або ж економічної спроможності пацієнта.

На превеликий жаль сучасна медична освіта не готує майбутніх лікарів до майбутньої революції ШІ в системі охорони здоров'я [3].

Проте технології ШІ вдосконалюються і вже можуть з досить високою точністю діагностувати ті чи інші захворювання [4].

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження на тему ШІ можуть спрямовані на розробку більш складних та реалістичних віртуальних навчальних середовищ, які б дозволяли ЛП набувати навички, близькі до реальних клінічних ситуацій. Також важливо дослідити можливості застосування ШІ в інших аспектах освітнього процесу, наприклад, в автоматизації оцінки знань та навичок ЛП, а також в індивідуальній підтримці в прогресі навчання ЛП.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо даних, опублікованих в даній роботі.

Список використаних джерел

1. Masters, K. (2019). Artificial intelligence in medical education. *Medical Teacher*, 41(9), 976-980.
2. Kolachalama, V. B., & Garg, P. S. (2018). Machine learning and medical education. *NPJ digital medicine*, 1(1), 54.
3. Imran, N., & Jawaid, M. (2020). Artificial intelligence in medical education: Are we ready for it? *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(5), 857.
4. Lee, J., Wu, A. S., Li, D., & Kulasegaram, K. M. (2021). Artificial intelligence in undergraduate medical education: a scoping review. *Academic Medicine*, 96(11S), S62-S70.

Жукова Г. В., к.пед.н.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ
galinazh1299@gmail.com, ORCID 0000-0002-1248-4669

Булгакова Т. М., к.пед.н.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ
bulgakova_a_0702@ukr.net, ORCID 0000-0003-3511-4158

ОСВІТНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Ключові слова: формальна освіта, неформальна освіта, безперервне навчання, позаакадемічна освіта.

Вступ. У сучасному світі відбувається поступова зміна уявлень про те, як людина повинна отримувати освіту. Основною стає ідея безперервної освіти, згідно якої активно діючий член соціуму повинен вчитися все життя. Частка неформального навчання в системі освітніх послуг постійно збільшується. Незважаючи на зовнішнє протиставлення, формальні і неформальні системи навчання не суперечать, а швидше взаємодоповнюють один одного. Формальне навчання інколи критикують за відставання від практичних потреб. Неформальна освіта націлена, перш за все, на задоволення потреб особистості в професійному зростанні. В її основі лежать гуманістичні ідеї педагогіки співробітництва викладача і учня з акцентом на активну роль учня в організації процесу навчання. У формальному навчанні керуються існуючими загальновизнаними стандартами, а в неформальному – створюють свої стандарти навчання на основі наявного досвіду. Неформальне навчання є творчою лабораторією по апробуванню інноваційних методів і форм навчання.

Метою статті є виокремлення і усвідомлення змісту формальної і неформальної освіти задля теоретичної організації знань і відображення можливих тенденцій зміни освітнього поля.

Результати. Реалізація безперервної освіти в умовах професійної освіти може здійснюватися в різних формах – від проектування з участю бізнесу практикоорієнтованих освітніх програм до стажувань чи короткострокових програм

підвищення кваліфікації, семінарів тощо. Розмаїття програм, які реалізуються, покликано вдосконалити професійні компетенції та прикладні уміння спеціалістів, актуалізувати вже наявні знання. Безперервна освіта повинна представляти інтенсивний, безперервний, інтерактивний, виборчий та гнучкий процес, який будується з урахуванням самих широких запитів слухачів і враховує їх індивідуальні запити.

Університети України створюють умови для реалізації безперервного професійного розвитку широкого кола студентів, від абітурієнтів до співробітників та залучених спеціалістів з подальшим визнанням компетенцій, отриманих в рамках формальної, неформальної та інформальної освіти, а також надають можливість безперервного професійного росту. Їх стратегія полягає у створенні учбових траєкторій для всіх груп навчання – абітурієнтів, бакалаврів, магістрів, аспірантів, молодих спеціалістів, викладачів, зовнішніх слухачів тощо. В рамках даної позаакадемічної діяльності студенти отримують ресурси, необхідні для розвитку їх професійних навичок, компетенцій, отримання нових актуальних знань на безперервній основі [1].

Економіка знань передбачає нові моделі професійного навчання. Сьогодні актуально отримання нових знань, вдосконалення професійних компетенцій через неформальне та інформальне навчання. Найчастіше у вузі реалізується формальне навчання, яке відбувається в організованому структурованому контексті і веде до сертифікації, тобто до видання офіційного документа про освіту або кваліфікації. Інформальне навчання відбувається в повсякденному житті – на робочому місці, в кругу сім'ї або в вільний час. Таке навчання не структуроване і не веде до офіційної сертифікації, воно відбувається без процедурних формальностей. Інформальне навчання багато в чому співпадає з структурою життєдіяльності людини, коли спеціалізовані елементи навчання і науки присутні практично у всіх формах її соціальної активності. У цьому сенсі вже не так важливо, яким шляхом людина набула знання та уміння, необхідні для ефективної діяльності, важливо, щоб вони у неї були. До інформального навчання відносять самоосвіту у вигляді самостійного пошуку відповідей на хвилюючі питання, збагачення духовного світу через читання та відвідування закладів культури тощо [2].

Неформальне навчання також відбувається установами і зазвичай не веде до офіційної сертифікації, але в той же час це відбувається системно, у нього є цілі, результат, тривалість навчання. Неформальним навчанням слід вважати будь-яку виховну активність поза формальною системою. Неформальне навчання передбачає, що споживач освітньої послуги може скористатися нею у будь-який зручний для себе час, на короткий термін, індивідуально, використовуючи механізми самоосвіти, в тому числі набуваючи додаткову спеціальність. Неформальне навчання спрямоване на розвиток особистісних якостей людини, її творчість, інтереси, оптимізацію взаємодії з різними професійними громадами. Саме позаакадемічна освіта може організувати навчання без відриву від роботи, сприяти профорієнтації співробітників у швидкоплинному світі, дати можливість зайнятися новою сферою діяльності, допомогти професіоналам оволодіти прикладними професійними компетенціями, забезпечити вибір освітньої програми, що необхідна для конкретної організації, розробити індивідуальну програму навчання для конкретного підприємства чи кваліфікації. Від реалізації програм позаакадемічної освіти залежить ефективність безперервного навчання.

В Інтернеті створено багато програм, які покликані згладити протиріччя, що існують між ринком праці й бізнесом та освітою, наукою, між вимогами держави та технологіями навчання. Вони виступають важливим ресурсом розвитку України і надають можливість динамічної зміни структури освітньої діяльності у відповідності до змін попиту на ринку освітніх послуг та ринку праці. Підвищується гнучкість побудови процесу навчання за рахунок реалізації індивідуальних навчальних маршрутів і можливості застосування сучасних форм та технологій, інтегрованих методів навчання. Дистанційні інформаційні програми позаакадемічної освіти удосконалюють якість підготовки учнів цієї підготовки, підвищення їх конкурентоздатності на ринку праці, знижують витрати на навчання за рахунок більш ефективного використання ресурсів різних організацій, які реалізує мережева програма [3].

Висновки. Отже, порівнюючи формальну і неформальну освіту, можна визначити, що неформальна освіта в більшій мірі здатна задовольнити освітні потреби

незалежно від віку, статі, наявної освіти. Неформальна освіта відрізняється більш тісним зв'язком з виробничим і соціокультурним середовищем, стимулюванням потреб до самоосвіти та самовдосконалення особистості, вона може служити дієвим інструментом в поповненні нових знань в світі швидкоплинних вимог до професій, за змінами яких формальна освіта не встигає. Переваги системи неформальної освіти складаються з її мобільності, гнучкості в контексті глобальних змін, стихійному розвитку. Разом з тим знання в області неформальної освіти зазнають певних змін, доповнюючи теорію формальної освіти за рахунок розширення уявлень про понятійний простір неформальної освіти. Розгляд неформальної освіти з цих позицій дає приріст знання, в процесі розвитку якого вона зазнає певних змін. Неформальна освіта в системі підвищення кваліфікації, на відміну від формальної, більш відкрита, відрізняється особливістю викладацького складу, не супроводжується документами державного зразка, можлива безконтрольна організація часу, змісту, технологій організації та навчання, освітнього середовища. Учасники цього виду освіти, як правило, націлені на прив'язку освіти до життя, орієнтовані на практичну діяльність.

Перспективами подальших досліджень можуть стати моделі мережевої взаємодії неформальної освіти, які є частиною великого проекту освітніх організацій, де відбувається інтеграція кадрів, ресурсів, наукових та інших досліджень за допомогою дистанційного навчання. Вони є наслідком створення мережі інфраструктури, де інтегруються розробники програм і організуються он-лайн семінари та вебінари за вибраним напрямом.

Конфлікт інтересів. Дослідження неформальної освіти показує, що це не просто наукова ініціатива, а нагальна потреба, яка обумовлена життєдіяльністю сучасної людини в освітньому просторі. З одного боку, неформальна освіта має всі специфічні для дорослих фізичні, психічні, соціальні характеристики, з іншого, всі ці характеристики несуть статус професійної, оскільки практично всі її учасники мають професійну освіту або досвід діяльності.

Список використаних джерел

1. Altbach P. G., Reisberg Liz & Rumbley L. E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO. *World Conference on Higher Education* (pp. 108-114). 2013. London, UK: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
2. Кивлюк О. П. (2017). Неформальна освіта в концепції lifelong learning. *Освітній дискурс*. (1), 22-34.
3. Нікітенко В. О., Олексенко Р. І. & Кивлюк О. П. (2022). Формування цінностей цифрової освіти і цифрової людини у діджиталізованому суспільстві. *Humanities Studies*. (10), 53-63.

Ковалевич В.М.

магістрант I курсу гуманітарно-технологічного факультету vovannty@ukr.net

Олексюк М.П.

к. пед. н. доцент, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, oleksjuk.marja@ukr.net ORCID 0000-0002-5989-4067

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ТА ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ

Ключові слова: технології, компетентнісний підхід, творча діяльність учнів, ключові компетентності, проектна діяльність, предметна компетентність.

Вступ. Сучасна вітчизняна система освіти для розвитку потребує розв'язання важливого завдання – забезпечення формування готовності учнів до успішного повноцінного життя в умовах суспільства. Сучасний школяр має бути готовим самостійно вирішувати проблеми, що постають перед ним як у навчанні, так і в громадському житті, майбутній професійній діяльності та володіти певною системою знань, умінь і навичок, які забезпечують його залучення в систему соціальних відносин. На період до 2021 року у Національній стратегії розвитку освіти в Україні визначено стратегічні напрями розвитку вітчизняної системи освіти, серед яких є «модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу». Метою компетентнісного підходу є формування в учнів вміння самостійно здобувати і застосовувати знання, необхідні для вирішення життєво важливих проблем; потреби навчатися протягом усього життя; усвідомлення значення освіти в розвитку сучасного суспільства. Актуальним завданням сучасної школи на сьогодні є реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі, який передбачає його спрямованість на формування і розвиток ключових та предметних компетентностей учня.

Навчальна програма «Технології» для учнів 10-11 класів визначає, що «в основу змісту й організації процесу навчання покладено компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом навчання є сформовані певні компетентності, як здатності учня успішно виготовити готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності; творчо застосовувати традиційні і сучасні технології; ефективно використовувати техніку, технології і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії та матеріали без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу; турбуватися про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб, культурного та національного самовираження» [3, с. 6].

Аналіз наших наукових досліджень показав, що проблему компетентнісного підходу при вивченні технологій учнів старшої школи вивчали О. Коберник, М. Корець, В. Сидоренко, А. Терещук, В. Титаренко та ін. Суттєвий вплив на розвиток шкільної технологічної освіти має становлення освітніх стандартів та оновлення змісту трудового навчання, розробка та впровадження модульних програм, створення підручників з трудового навчання та технологій.

Науковці звертають увагу на необхідність перегляду традиційних підходів навчання учнів технологій, по-перше, стосовно змісту освіти, який постійно зазнає певних змін; по-друге, практичної спрямованості начально-пізнавального процесу, що потребує подальших досліджень, особливо в старшій школі, стосовно реалізації компетентнісного підходу. У нашому дослідженні з'ясуємо шляхи удосконалення формування ключових та предметних компетентностей в учнів 10-11 класу у процесі навчання технологій.

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати шляхи покращення формування ключових та предметних компетентностей в учнів старших класів у процесі навчання технологій.

Результати досліджень. У державному стандарті виділено такі компетентності: ключові, загально-предметні, предметні [3, с. 1,3].

У дослідженні розглянемо особливості формування ключових та предметних компетентностей, окреслених українськими науковцями і практиками «...навчальна;

громадянська; загальнокультурна; інформаційна; соціальна; здоров'язберігаюча, які інтегруються в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень, здатностей до навчальних галузей й життєвих сфер учнів» [1, с. 407; 7, с. 86-93].

Аналізуючи шляхи удосконалення формування компетентностей в учнів старшої школи у процесі навчання технологій орієнтуємося на положення: освітній процес – це динамічна взаємодія вчителя та учнів під час якої вчитель навчає, тобто передає власний досвід, а школярі пізнають його, усвідомлюють та практично застосовують у власній діяльності.

З'ясування шляхів удосконалення формування ключових та предметних компетентностей у старшокласників розглянемо у процесі реалізації навчальної програми «Технології» (рівень стандарту), для якої характерна модульна структура. Ефективність формування ключових та предметних компетентностей у старшокласників під час навчання підвищиться за таких умов:

1) спрямування навчальної, виховної та розвивальної функцій уроку на формування ключових та предметних компетентностей, виховання та розвиток учнів, а не тільки на опанування ними програмового матеріалу;

2) послідовного застосовування особистісно-орієнтованого й діяльнісного підходів шляхом розробки цікавих творчих проєктів, які вимагають застосування компетентностей, опанованих при вивченні шкільних предметів;

3) відповідності специфіки творчого процесу із засвоєнням способів наукового й практичного пошуку нових, оригінальних рішень процесу формування компетентностей;

4) реалізації вимог позитивної мотивації творчої діяльності під час виконання, як індивідуальних так і групових творчих проєктів.

Навчальну компетентність учнів 10-11 класів розглянемо як єдність його теоретичної й практичної готовності до освітнього процесу [4].

У дослідженні визначимо такі її основні компоненти: готовність старшокласника до самостійного здобуття знань, техніко-технологічної та проєктної діяльності та розглянемо шляхи їхнього формування.

У процесі виконання учнями навчальних завдань формується їх готовність до самостійного опанування знаннями. У зв'язку з цим навчальний процес спрямовували на формування в учня знань, умінь, навичок та досвіду, а саме: самостійно обирати шлях виконання навчальних завдань, визначених вчителем; планувати свої пізнавальні дії згідно з визначеним завданням і розробленим планом дій, працювати з різними джерелами інформації тощо [5].

При розробці конструкції або композиції виробу в старшокласників формується готовність до техніко-технологічної діяльності. Навчальний процес спрямовували на формування в учня знань, умінь, навичок та досвіду: з'ясовувати конструктивні особливості виробу; визначати особливості технологій, використовуваних при виготовленні об'єкта проектування; знаходити і застосовувати різноманітні техніки виконання обробки матеріалів; здійснювати технологічні операції за допомогою відповідного обладнання та інструментів для різних видів обробки тощо [6].

У процесі реалізації навчальних та творчих проєктів в учнів формується готовність до проєктної діяльності. Тому навчальний процес спрямовували на формування в учнів знань, умінь, навичок та досвіду: розробляти згідно із навчальним завданням план роботи, конструкторську документацію; реалізовувати проєкт у логічній технологічній послідовності; визначати й розв'язувати завдання на кожному етапі проєктування; порівнювати готовий виріб із запланованим тощо.

У процесі реалізації навчальних завдань в учнів старшої школи формується громадянська компетентність. Навчальний процес спрямовували на формування в старшокласника знань, умінь, навичок та досвіду: враховувати авторські права розробників використаного матеріалу при пошуку інформації та її застосуванні; відповідально ставитися до виконання навчальних завдань тощо.

Для формування в учнів 10-11 класів загальнокультурної компетентності навчальний процес спрямовували на удосконалення знань, умінь, навичок та досвіду: сприймання й розуміння творів декоративно-ужиткового та інших видів мистецтва; володіння належним естетичним смаком; підвищення позитивної мотивації до реалізації проєктів пов'язаних з мистецтвом [7].

Навчальний процес для формування в учня інформаційної компетентності спрямовували на удосконалення знань, умінь, навичок та досвіду: орієнтуватися в просторі, перенасиченому інформацією; використання сучасних технологій для пошуку та накопичення інформації; оперування інформацією, проводити її аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію для розв'язання проблем, які виникають при виконанні навчальних завдань тощо [2, с. 273].

У процесі колективної реалізації навчальних завдань в старшокласника формується соціальна компетентність. Навчальний процес спрямовували на удосконалення його знань, умінь, навичок та досвіду: співпраці з однокласниками й активного виконання завдань; працювати над спільними завданнями для досягнення кінцевого результату; удосконалювати різні аспекти соціальної компетентності у процесі проєктно-технологічну діяльність тощо [4, с. 196].

Навчальний процес для формування в учня здоров'язберігаючої компетентності спрямовували на удосконалення знань, умінь, навичок та досвіду: збереження фізичного, психічного та духовного здоров'я; усвідомлення правил безпечної праці й дотримання їх при навчально-пізнавальному процесі тощо [4, с. 86-89].

Впродовж реалізації навчального процесу вчитель технологій спостерігав за учнями, аналізував рівні ключових та предметних компетентностей, які їм були властиві. Оцінку рівнів цих компетентностей сформованих в учнів 10-11 класу здійснював з урахуванням відповідного комплексу показників. Визначені результати дали можливість визначити рівень ключових та предметних компетентностей сформованих в учнів класу та розробити стратегію подальшого удосконалення навчального процесу щодо покращення їхнього формування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі результатів дослідження запропоновано умови, які сприятимуть підвищенню ефективності процесу формування та напрямки удосконалення реалізації компонентів ключових та предметних компетентностей в старшокласників під час навчання технологій, а також у навчанні в процесі виконання творчих проєктів шляхом логічного, послідовного, методично обґрунтованого використання методик і технологій навчання одночасно на різних рівнях складності із врахуванням професійних намірів та пізнавальних

можливостей учнів старшої школи. Подальшу роботу бажано спрямувати на пошук шляхів удосконалення навчального процесу щодо опанування учнями компетентностей у навчанні, зокрема: використання проєктної діяльності як одного з визначальних чинників, що активізують інноваційну пізнавальну діяльність; оптимального використання особистісно-орієнтованого й діяльнісного підходів в навчальному процесі; зв'язку проєктної діяльності з галузями суспільного виробництва залежно від технології на яку орієнтуються старшокласники.

Список використаних джерел

1. Бібік Н.М. Компетентність у навчанні. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 408–409.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., стер. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. № 1392 [Чинний від 2011-11-23]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п> (дата звертання 14.08.2020).
4. Коберник О.М., Терещук А.І. Теорія і методика профільного технологічного навчання учнів у старшій школі : навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий, 2013. 365 с.
5. Паращенко Л.І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 71–84. 10. С.
6. Сучасний урок технологій у старшій школі : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. Коберника. Умань: ПП Жовтий О., 2011. 248с. 2–13.
7. Технології. Навчальна програма з технологій (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 р. № 1407. *Трудова підготовка в рідній школі*. 2017. № 4. С. 2-13.

Кривов'яз А. О. (к. х.н, доцент), **Сливка М. В.** (д. х.н., професор), **Король Н. І.** (к. х.н, доцент), **Кут М. М.** (к. х.н, доцент), **Онисько М. Ю.** (д. х.н, доцент)
ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет», Ужгород

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ НАВИЧОК В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: навички, експериментальні уміння, загальноосвітня школа, вчитель хімії, експеримент.

Вступ. Одним з основних завдань сучасної вищої педагогічної освіти є забезпечення майбутніх вчителів хімії глибокими теоретичними знаннями та розвиток необхідних експериментальних умінь та навичок з подальшою їх реалізацією на уроках хімії в загальноосвітній школі.

Оскільки хімія є теоретично-експериментальною наукою, проведення хімічних експериментів є важливим елементом вивчення цього предмету. Практичне виконання державної політики у сфері загальної середньої освіти за допомогою Концепції «Нова українська школа» передбачає орієнтацію навчання хімії на розвиток тих компетентностей, які необхідні для успішної самореалізації особистості та формування нових вмінь та знань [2, с. 19].

Мета. Проаналізувати можливості використання експериментальних навичок випускниками Навчально-наукового інституту хімії та екології (ННІХЕ) ДВНЗ «УжНУ» на уроках хімії в загальноосвітній школі.

Результати. Сучасні вимоги до навчання постійно ускладнюються, тому неперервним є процес пошуку нових форм і методів, які б підвищували активність та ефективність учнів, сприяли їх творчій активності та колективній діяльності. Особливу увагу потрібно приділяти методам, які допомагають учням самостійно здобувати та систематизувати отримані знання, використовувати їх на практиці та застосовувати дослідницькі методи в навчанні. Одним з таких методів є шкільний хімічний експеримент і тому постійне проведення хімічних дослідів буде сприяти

розвитку експериментальних навиків учнів під час навчання і допоможе краще засвоїти необхідний матеріал уроку.

У ході учнівського експерименту поєднуються розумова та практична діяльність, а також знайомство з методами дослідження в хімії. Участь у творчому дослідженні сприяє збільшенню зацікавленості учня до навчання та активізації його мислення [1, с. 46]. Виконання хімічного експерименту дозволяє учням переконатися, що теорії та гіпотези не виникають випадково, а на основі фактів. Учні усвідомлюють, що хімічний експеримент не лише перевіряє гіпотези, але і є джерелом знань. Досліди, які підтверджують взаємозв'язок речовин та явищ, мають світоглядну спрямованість.

Саме через це, значна роль при навчанні в ННІХЕ ДВНЗ «УжНУ» відводиться виробленню експериментальних навичок у випускників спеціальності «Середня освіта». Отримані під час навчання в університеті навички з перекристалізації синтезованих гетероциклічних сполук можуть бути поширені, після закінчення навчання, на уроках хімії в загальноосвітній школі. Для прикладу, на уроках хімії вчителю доступні такі цікаві досліди, як вирощування кристалів неорганічних та органічних солей, які є у вжитку в побутових умовах – мідний або залізний купорос, алюмокалієві або хромокалієві галуни, кухонна сіль, цукор, тіосульфат натрію, монофосфат амонію, амоніачна селітра або карбамід. Цікавими для учнів буде проведення дослідів з очистки забрудненої бензенової кислоти перекристалізацією, оскільки знайомить учнів і з технікою експерименту і демонструє властивості самої кислоти (значна розчинність у гарячій воді та часткова сублимація речовини).

Уроки хімії можуть також включати досліди з прямої перегонки розчинників, адже такими навичками володіють випускники ННІХЕ ДВНЗ «УжНУ». Крім того, для проведення перегонки не потрібне вартісне обладнання. Знання про властивості розчинників та речовин будуть корисними на уроках фізики та біології. Ознайомлення з перегонкою можна використовувати при вивченні тем – «Нафта та її склад», «Спирти». Для досліджень можуть використовуватися розчинники фарби, забруднена вода або спирт. В якості дослідницької роботи з обдарованими учнями

вчитель може запропонувати ідентифікувати розчинник за температурою його кипіння (хлороформ, вода, етанол).

Інтегрованою формою уроку може бути дослідження хімічних речовин в побуті. Для цього можуть бути використані – питна сода, оцтова кислота, пероксид водню, йодоформ, розчин калій перманганату, розпушувач тіста, Е-домішки в продуктах та складові компоненти в шампунях. Дослідницькою роботою для учнів може спостерігання за іржавінням залізних речей, «гасіння» соди оцтом під час приготування тіста, скисання молока при додаванні кислоти, потемніння срібних речей, утворення накипу в чайнику.

Значне поширення на шкільних уроках хімії може мати використання комп'ютерних технологій та спеціалізованих хімічних програм. Виконувани студентами в університеті прогнозування констант та біологічної активності синтезованих сполук з допомогою програм Unreal Chemist, ChemSite 3.01, ChFormulas 1.0, ChemWord Full 1.4, Model ChemLab 2.5, HyperChem, Molecular Modeling, 3D Viewer, Chem3D Ultra, Gusar online, Pass online, Molinspiration Cheminformatics та Qsar можуть бути корисними на уроках хімії для вивчення просторової будови органічних сполук та ізомерії (MEL Chemistry, Mozaik Education, Wolfram|Alpha).

Використання сучасних освітніх ресурсів у навчанні хімії є ефективним способом підвищення мотивації учнів, розширення набору засобів навчання та реалізації складних або небезпечних хімічних дослідів у віртуальному середовищі. Використання таких ресурсів дозволяє зробити процес навчання цікавішим та ефективнішим для підготовлених учнів, а також розширює інформаційне середовище навчання. Проте, вибір ефективних електронних ресурсів, які допоможуть досягти прогнозованих результатів, є складною задачею для вчителя. Для успішного використання Інтернет-ресурсів в навчальному процесі потрібні методичні прийоми та знання про ефективність доступних ресурсів. Проблема вибору таких ресурсів є актуальною сьогодні.

За допомогою презентації вчитель може наглядно продемонструвати 3d-моделі (об'ємна будова) та використати такий підхід в проєктному навчанні для встановлення назви органічної речовини по її 2d-моделі (просторова будова). Цінним

буде моделювання атому карбону для пояснення його валентності. На уроках біології комп'ютерне моделювання допоможе краще пояснити учням будову пептидного зв'язку в білках, будову ДНК та роль водневих зв'язків в природі. Розрахунок констант органічних сполук може бути використане на уроках біології дослідницького характеру для розрахунку калорійності та енергетичної цінності їжі (білки, амінокислоти) або для оцінки норми білків у харчуванні. Можна запропонувати учням провести розрахунок молекулярної маси три- або тетрапептиду.

Вміння робота з такими хімічними редакторами, як ISIS Draw, ChemDraw, Symyx Draw 3.1, CarboDraw 1.0, MarvinSketch 5.2.4, ChemPaster 2.1, ChemSketch та Chemwind дозволяє вчителю використати ці знання для пояснення електронної будови атомів (Periodic Table Pro – Chemistry, ThatQuiz, PL Table v4.40, Talbica NC 2.2, Mendelejev 1.2,2.2, EQTabla 5.20, Integral Scientist Periodic Table 3.13), набору просторових молекул та їх перетворення у вигляді хімічних реакцій в хімії. Використання хімічних редакторів у біології допоможе зобразити процес фотосинтезу, бродиння, утворення нуклеїнових кислот.

Якщо виконання лабораторних робіт з хімії у школі є неможливим, то використання програм CAD, VirtuLab, ChemCollective, Chemistry Lab, Crocodile Chemistry (Crocodile Clips Ltd) з комп'ютерної анімації та робота у віртуальній лабораторії Go-Lab дозволить вчителю вирішити таку проблему і зробити уроки хімії сучасними та цікавими для учнів (New Generation, Smart Learning for All). Віртуальні лабораторії є корисними для посилення мотивації навчання на уроці для підвищення рівня індивідуалізації навчання.

Висновки. Розглянуто можливості використання отриманих в університеті навичок експериментальної роботи випускниками ДВНЗ «УжНУ» на уроках хімії загальноосвітньої школи. Запропоновано тематики дослідницьких робіт для обдарованих учнів.

Перспективи подальших досліджень. Цікавим є розширення отриманих експериментальних навичок в шкільну практику, використання тонкошарової хроматографії для інтегрованих уроків з біології та фізики.

Список використаних джерел

1. Андрусяк К. П. Хімічний експеримент як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. *Тенденції і проблеми розвитку сучасної хімічної освіти: збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної конференції* / За заг. ред. Л. Я. Мідак. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 104 с.

2. Романенко Ю. Використання методу проектів у навчанні хімії / Юлія

Романенко // *Біологія і хімія в сучасній школі*. 2012. №4. С. 19–22.

Марголін А. Г., аспірант

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

e-mail: tourmente@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4974-349X>

Науковий керівник – **Башкір Ольга Іванівна** (доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки).

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ключові слова: педагогічні підходи, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, знаннєвий підхід, особистісно-орієнтований підхід, навчання, французька мова

Чинна реформа освіти «Нова українська школа», ухвалена Міністерством освіти у 2016 році, заснована на компетентнісному, діяльнісному і особистісно-орієнтованому підходах, які є сучасною заміною знаннєво-орієнтованому підходу. Відповідно «Концептуальним засадам...» Нової української школи, протягом 2023 – 2029 відбудуватиметься впровадження нового стандарту освіти, який базуватиметься на компетентнісній основі.

На підставі аналізу освітніх стандартів та нормативних документів було прийнято рішення виконати порівняльний аналіз основних методологічних підходів до вивчення іноземної мови. У сучасній педагогіці співіснує чотири основні підходи – компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний та знаннєвий. Кожен підхід має власний набір переваг і недоліків, і їхня ефективність може відрізнятись залежно від педагогічних форм і умов навчання, очікуваних результатів та контингенту здобувачів.

Знаннєво-орієнтований підхід (англ. knowledge-based education) поєднує знання, навички й уміння, однак його основною метою була передача знань. Здобувачі освіти завчають напам'ять тексти про державний устрій країни, біографії письменників,

зразки листів, правила та списки слів за темою. Навіть підготовка здобувачів базової середньої школи до оцінювання сформованості навичок усного мовлення може відбуватися за рахунок завчання напам'ять декількох текстів.

Компетентнісний підхід підкреслює єдність і зв'язність знань, навичок і умінь (Шаров, 2019), і його головна мета – формування компетентностей, наприклад, розмовляти іноземною мовою на побутові теми, досягти певного рівня чіткості артикуляції, правильності вживання граматичних форм. У компетентнісному підході зміст навчального процесу «стає функціональнішим» (Бібік, 2015, 51) оскільки він базується на відповідних цілях компетентнісного підходу. Цей підхід є особливо ефективним для того, щоб сформувати компетентності. У ході дослідження не виявлено, що компетентнісний підхід постає більш ефективним і являє собою сучасну заміну *знаннєвого* підходу, але останній може бути корисним для глибшого розуміння складних понять, з'ясування правил практичної граматики.

Якщо *компетентнісний* підхід у педагогіці зосереджується на формуванні компетентностей, набутті конкретних умінь, які засновані на «інтегрованих вимогах до результату навчання» (Овсієнко, 2017, 82), то **особистісно-орієнтований** підхід передбачає більш цілісне бачення здобувача освіти та процесу його навчання. Наприклад, можна відмовитися від опанування розповсюджених лексичних тем при вивченні іноземної мови (наприклад, «кухня», «одяг», «на пошті»), якщо у здобувача освіти немає в них потреби. Натомість його може цікавити тексти тематики євроінтеграції, читання романів Камю і Сартра в оригіналі, опанування лексичного матеріалу улюблених пісень тощо.

Якщо *компетентнісний* підхід зосереджується на розвитку умінь, навичок і знань у конкретних сферах, то **особистісно-орієнтований** підхід зосереджується на унікальних якостях, досвіді, цінностях і переконаннях людини, розвитку особистості в цілому. *Компетентнісний* підхід, як правило, більш структурований, тоді як **особистісно-орієнтований** підхід є більш індивідуалізованим і гнучким. Однак ми не можемо не погодитися з Н. Бібік, яка пише, що *компетентнісний* підхід також дозволяє «здіяяти суб'єктність» і залучає «особистісно орієнтований зміст навчання», звертається до досвіду учня (Бібік, 2015, 51). Так само С. Шаров пише, що

компетентнісний підхід має в собі особистісно-орієнтовану направленість (Шаров, 2019), оскільки навчання і виховання направлені на всебічний, гармонійний розвиток здобувача. Тобто обидва підходи не суперечать один одному; обидва зосереджені на індивідуальних потребах і здібностях здобувачів освіти, націлені на навчання для розуміння, а не запам'ятовування, як було у *знаннєвому підході*.

Діяльнісний підхід (від *фр.* *approche actionnelle, démarche actionnelle*) спрямований насамперед на активну навчально-виховну діяльність здобувачів, а не на пасивне поглинання інформації, він розвиває «практичні уміння й навички» (Овсієнко, 2017), він, як і *компетентнісний підхід*, сприяє розв'язанню конкретних проблем, однак *діяльнісний* найбільше наголошує на активній участі.

Діяльнісний підхід дозволяє автоматизацію та відпрацювання граматики, лексики, фонетики у рольових іграх, діалозі, реальному спілкуванні. Цей підхід, на відміну від *компетентнісного*, більше зосереджений на розвитку навичок у конкретній діяльності (а не виконанні вправ, роботі з підручником), наприклад у підготовці до співбесіди. *Компетентнісний підхід* також не виключає використання методів, форм, властивих діяльнісному підходу, вони «набувають діяльнісного характеру», націлені на формування навичок ефективної взаємодії між здобувачами освіти (Бібік, 2015).

Отже, попри зрозумілі глибинні відмінності зазначених вище методологічних підходів, неможливо провести між ними чітку межу, оскільки вони можуть поділяти одні й ті ж цілі, засоби, форми та методи навчання. На прикладі вивчення іноземної мови, порівняння дає підстави стверджувати, що не існує єдиного «найкращого» підходу, у своїй єдності вони прагнуть задовольнити різні потреби здобувачів. Кожен із досліджуваних підходів має свої унікальні сильні та слабкі сторони. Їхня ефективність залежить від контексту, умов і потреб здобувачів освіти.

Перспективною тематикою подальших наукових розвідок є використання компетентнісного підходу при формуванні дискурсивної компетентності.

Автор дотримувався етичних норм при написанні статті і не має жодного потенційного конфлікту інтересів, пов'язаного з даною статтею.

Список використаних джерел

1. Шаров, С. (2019). Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник МНУ імені в. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 4(63), 194-199.
2. Бібік, Н. (2015). Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*, 1, 47-58.
3. Овсієнко, Л. (2017). Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 2, 82-87.

Молнар Т. І.

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

tetjana_molnar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасне інформаційне суспільство висуває нові вимоги до вищої педагогічної освіти, яка покликана забезпечити формування у майбутніх учителів початкових класів важливих професійних компетентностей, що дозволять успішно соціалізуватися в майбутньому.

Сьогодні в таких країнах, як Австралія, Великобританія, Ізраїль, Канада, Китай, США та ін. стає популярною STEM-освіта, концепція якої передбачає включення у свою структуру творчих дисциплін, які не тільки збагачують зміст освіти, а й значно підвищують якість підготовки майбутніх фахівців. Інтеграція науково-технічної та творчої (гуманітарної) областей покращує результативність освітнього процесу. Разом з тим, активна робота обох півкуль мозку забезпечує розвиток як логічного (ліва півкуля), так і інтуїтивного, креативного (права півкуля) мислення.

Міністерством освіти і науки України створено робочу групу, яка займається розробкою концепції та плану заходів щодо впровадження STEM-освіти. Ця група працює досить активно та докладає зусиль для успішної реалізації цієї ініціативи. На сьогоднішній день важливим завданням є введення STEM-технологій у систему підготовки фахівців педагогічного профілю та обґрунтування доцільності використання інноваційних форм організації навчання з метою успішної реалізації STEM-освіти.

Загальні аспекти впровадження STEM-технологій у закладах освіти розглядаються у працях вітчизняних науковців, як от: Т. Андрущенко, С. Бревус, В. Величка, Л. Глоби, К. Клімової, К. Крутій, М. Попової та ін.

Акронім STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) був уведений у 2001 р. науковцями Національного наукового фонду США для опису тренду в освітній та професійній сферах. STEM охоплює природничі науки, технології, технічну творчість та математику. Це підхід до організації освітнього процесу, за якого збільшується природничо-науковий компонент та використання інноваційних технологій [1].

Ефективне впровадження елементів STEM-освіти нерозривно пов'язане з використанням сучасного інформаційно-освітнього середовища ЗВО, яке поєднує в собі широкий вибір навчального програмного забезпечення, навчальні інструменти на основі веб-технологій, зокрема мережу Інтернет, електронну пошту, форуми, чати, відео-конференції, записи аудіо- та відео-матеріалів, широке коло навчальних інструментів (веб-сервіси, веб-квести, програмний продукт Skype, Zoom), технології Wiki, Bloq, Webquests [2].

У результаті впровадження інноваційних STEM-технологій в освітній процес змінюється бачення науково-педагогічного працівника щодо викладання навчальних дисциплін, проведення лекцій, семінарів, лабораторних і практичних робіт, педагогічних практик тощо.

STEM-освіта розвиває здібності до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування й критичного мислення. Здобувач вищої освіти набуває високого рівня наукових, творчих, професійних, загальних, фахових, предметних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності [3].

Соціально-економічні процеси, модернізаційно-освітні виклики потребують педагога нової формації: компетентного, умотивованого, кваліфікованого, який має академічну свободу й розвивається професійно впродовж життя, самостійно й творчо здобуває інформацію, організовує освітній процес із максимальним наближенням до потреб і запитів підростаючого покоління. Для вирішення актуальних питань професійного розвитку вчителя Нової української школи в процесі запровадження

STEM-освіти розроблено чимало збірників, посібників та методичних матеріалів. Формується потужна матеріально-технічна база, яка забезпечує належне інформування щодо інновацій у системі освіти. Все, що вимагається від педагога, це бажання працювати із запропонованим обсягом інформації та використовувати її на практиці, проводячи захоплюючі інтерактивні уроки. Це сприяє удосконаленню професійної діяльності педагогічних працівників щодо розвитку STEM-освіти.

Таким чином, упровадження елементів STEM-освіти у підготовку майбутніх учителів початкових класів дозволяє більш ефективно опанувати складний матеріал, формувати у здобувачів вищої освіти відповідальність, уміння обґрунтовувати конструктивні рішення, працювати в команді, сприяє активізації пізнавальної та творчої діяльності у процесі вирішення навчальних, практичних і дослідницьких завдань. STEM-освіта спрямована на вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів, наповнення її більш цікавими і сучасними технологічними підходами до навчання, що дозволить їм бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Стрижак, О. Є. (2017). STEM-освіта: основні дефініції. Інформаційні технології і засоби навчання. Т. 62, 6. 16–33.
2. Шулікін, Д. (2015). STEM-освіта: готувати до інновацій. STEM-освіта в Україні: від дошкільника до компетентного випускника: матер. Всеукр. круглого столу (м. Київ, 29 червня 2015 року). Освіта України. 26, 8–9.
3. Кузьменко, О. С. (2018). STEM-моделювання фізичних явищ у процесі навчання студентів професійно-технічним дисциплінам в закладах вищої освіти. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка Серія: Педагогічні науки. 168, 120–124.

АКТУАЛЬНІСТЬ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ НА ЕТАПІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЛІКАРІВ-ДЕРМАТОВЕНЕРОЛОГІВ

Після вторгнення російських військ в Україну, велика кількість людей почала стикатися як з психологічними, так і з фізичними проблемами зі здоров'ям. Постійне емоційне напруження, переживання за себе та близьких, вимушене переселення – усе це виступає тригером для загострення хронічних дерматозів, в першу чергу псоріазу та атопічного дерматиту. В зв'язку з вимушеним переміщенням більшість дерматологічних пацієнтів втратили доступ до звичної медичної допомоги. Тому багато українських дерматологів почали масово консультувати онлайн своїх пацієнтів. Завдяки візуальному характеру дерматологічної спеціальності, наявності нових технологій, мобільних додатків, які дають можливість отримати якісну зорову інформацію, телемедицина стає додатковим надійним інструментом, який дозволяє поставити правильний діагноз і призначити відповідне лікування у більшості випадків, що є дуже важливим в умовах воєнного часу, коли доступ до очних консультацій лікаря є обмеженим. Проте при телемедичних консультаціях ефективність лікування хворих залишається нижчою у порівнянні з класичними медичними консультаціями, особливо коли мова йде про хронічні дерматози. В першу чергу це пов'язано з низькою прихильністю пацієнтів до лікування, як наслідок відсутності прямого спілкування пацієнта з лікарем, особливо, коли хворий вперше отримує консультацію в цього лікаря і не повністю довіряє йому. Крім того на прихильність пацієнта до лікування значний вплив мають стрес, депресивні стани, тривожність, що на пряму пов'язано з війною.

Для формування прихильності до лікування під час першої консультації важливо простими словами пояснити пацієнту про причини та механізми розвитку захворювання, розповісти про можливі варіанти лікування, надіслати інформаційний матеріал щодо захворювання, запитати про очікування пацієнта від лікування. Також

більш часте спілкування з лікарем або його помічником з використання телемедичних технологій, проведення віртуального анкетування щодо виконання лікарських призначень може певною мірою підвищити результати лікування, та бути своєрідною заміною обмеженого спілкування пацієнта з лікарем. Крім того, для підвищення схильності до лікування важливим є спрощення режимів прийому медикаментів (надавати перевагу медикаментам, які приймаються 1 раз на день), вибір препаратів, які легше переносяться організмом, розглянути можливість смс- інформування або телефонних дзвінків з нагадуваннями щодо необхідності прийому медикаментів.

Таким чином, в зв'язку з сьогоdnішніми реаліями, коли онлайн консультування з кожним днем стає більш поширеною формою комунікації лікаря та пацієнта, а часто, являється єдиною можливістю пацієнта звернутись до лікаря, впровадження основ телемедицини в навчальний процес на етапі післядипломної освіти є нагальною потребою.

Сідун Я.Є., здобувач вищої освіти ОС Магістр
спеціальність 012 «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет, м.Мукачево
E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

ВПЛИВ ГРИ – ЯК ОСНОВА ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гра забезпечує розвиток у дошкільників рухових, розумових та мовленнєвих навичок. Діти, відображаючи в грі різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, вчаться співпереживати і відрізняти вимисел від реальності. У статті розкрито значення гри для дітей дошкільного віку, її значний вплив на всебічний розвиток дитини.

Ключові слова: *провідна діяльність дітей дошкільного віку, сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри, ігрова діяльність, всебічний розвиток.*

Гра являє собою особливу діяльність, яка розквітає в дитячі роки і супроводжує людину протягом всього його життя. Проблема гри привертала і привертає до себе увагу педагогів і психологів, філософів, соціологів, етнографів, мистецтвознавців, біологів. Представників наукових галузей у грі цікавлять свої аспекти, але всі вони сходяться на думці, що гра - невід'ємна частина людської культури. [1] Виявляючи цікавість до світу дорослих, але не маючи можливості включитись до нього, дошкільник моделює цей світ у грі. Ця діяльність є соціальною за своїм походженням і змістом, вона виникає в ході ускладнення досвіду людства, його виробничих та культурних взаємин і відображає суспільні зміни. Сюжет та ролі в грі діти запозичують у суспільстві.

Гра - провідна діяльність дошкільнят, в якій вони виконують ролі дорослих, відтворюючи в уявних ситуаціях їх життя, працю та стосунки.

Гра - це діяльність, у якій дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює всю систему людських взаємин. (З.В. Огороднійчук)

У багатьох наукових трактатах на різноманітні тему, в художніх творах зустрічаються спостереження над іграми дітей і дорослих або судження про них. Чудові, психологічно тонкі картини дитячої гри намалювали В. Гюго, Л.М. Толстой. Свідченням живої історії є ігри радянських дітей, описані А. Гайдаром, А. Барто, С. Михалковим та ін Глибокі судження про природу дитячих ігор, про право на гру належать Олексію Максимовичу Горькому. У особливості дитячої психіки шукав причину дитячої гри І.М. Сеченов. Щирість і безпосередність почуттів дітей у грі помітив К.С. Станіславський. У сучасній теорії питання про історичне походження гри є одним з головних, бо проливає світло на її природу. І до цього дня висловлюються погляди на гру як діяльність, обумовлену біологічними причинами (інстинкти, потяг) і, отже, має постійний, позаісторичний характер.

Важливе значення гри полягає в тому, що діти в невимушеній формі, відтворюючи світ дорослих, засвоюють моральні норми, отримують уявлення про професійні та сімейні ролі. Гра забезпечує розвиток у дошкільників рухових, розумових та мовленнєвих навичок. Діти, відображаючи в грі різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, вчаться співпереживати і відрізняти вимисел від реальності.

Більшість сучасних учених пояснюють гру як особливий вид діяльності, що склався на певному етапі розвитку общества. В початку ХХ століття у дослідників не було одностайності у вирішенні питання, що є первинним в історії людства: праця або гра. Висловлювалися припущення, що гра виникла раніше праці. Вперше з протилежним твердженням про те, що «гра - це дитя праці», виступив німецький психолог і філософ В. Вунд, а в подальшому цю точку зору розвинув російський філософ Г.В. Плеханов у праці «Листи без адреси» (1912). [2]

У житті окремої людини гра, на думку Г. В. Плеханова, передувала праці. У цьому полягає соціальне призначення ігри: вона служить засобом передачі «культурних надбань з роду в рад», готує дітей до праці. Так само він звернув увагу на те, що гра соціальна й за своїм змістом, оскільки діти відображають те, що бачать навколо, в тому числі і працю дорослих. А так як в людському суспільстві рано склався розподіл праці на чоловічі і жіночі види та обов'язки, то хлопчики і дівчатка

в іграх наслідували тим представникам статі, до яких належали самі. Г.В. Плеханов висунув соціальні причини, а саме: існуюче розподіл праці дорослих людей в суспільстві за ознакою статі. Дитячі ігри та колишніх років, і сьогоденного життя переконують, що вони пов'язані зі світом дорослих. Одним з перших, хто довів це положення, оснастивши його науково-психологічними даними, був К.Д. Ушинський. У роботі «Людина як предмет виховання» (1867) К.Д. Ушинський визначив гру як посильний для дитини спосіб увійти у всю складність навколишнього його світу дорослих. Дитячі ігри відображають навколишнє соціальне середовище, що дає «...матеріал, набагато різноманітніше і дійствительнее того який пропонується іграшкової лавкою» (Ушинський К. Д. Избр. Пед. Соч. - М., 1954. - Т. П. - С. 483) . Образне відображення реального життя в іграх дітей залежить від їх вражень, складається системи цінностей. К.Д. Ушинський писав: «В однієї дівчинки лялька куховарить, шие, мие і гладить; в іншої величається на дивані, приймає гостей, поспішає до театру або на раут; у третьої б'є людей, заводить скарбничку, рахує гроші...» (Ушинський К.Д. Избр. пед. соч. - М., 1954. - Т. П. - С. 483).

За допомогою гри діти опановують досвідом взаємодії з навколишнім світом, засвоюють моральні норми, способи практичної та розумової діяльності, вироблені багатовіковою історією людства.

Сучасна вітчизняна теорія гри базується на положеннях про її історичне походження, соціальну природу, зміст і призначення в людському суспільстві.

Але що оточує дитину дійсність надзвичайно різноманітна, а в грі знаходять відображення лише окремі її сторони, а саме: сфера людської діяльності, праці, відносин між людьми. Як показують дослідження О.М. Леонт'єва, Д. Б. Ельконіна, Р.І. Жуковської, розвиток гри впродовж дошкільного віку відбувається у напрямі від гри предметної, що відтворює дії дорослих, до гри рольової, що відтворює відносини між людьми.

У перші роки життя дитини переважає інтерес до предметів, речей, які використовують оточуючі. Тому в іграх дітей цього віку відтворюються дії дорослого з чимось, з якимось предметом (дитина готує їжу на плиті іграшкової, купає ляльку в тазику). А.А. Люблінська дуже влучно назвала гри малюків «полуігрой-полутрудом».

У розгорнутій формі рольової гри, яка, спостерігається у дітей починаючи з 4 - 5 років, на перший план виступають відносини між людьми, які здійснюються через дії з предметами, а іноді і без них. Таким чином, гра ставати способом виділення та моделювання (відтворення в спеціально створених умовах) відносин між людьми, а, отже, починає служити засвоєнню соціального досвіду. [3]

Ігрова діяльність, як доведено А.В. Запорожцем, В.В. Давидовим, Н.Я. Михайленко, не винаходиться дитиною, а задається йому дорослим, який вчить малюка грати, знайомить із суспільно склалася способами ігрових дій (як використовувати іграшку, предмети-заступники, інші засоби втілення образу; виконувати умовні дії, будувати сюжет, підкорятися і т.п.). Засвоюючи в спілкуванні з дорослими техніку різних ігор, дитина потім узагальнює ігрові способи і переносить на інші ситуації. Так гра набуває саморух, а це обумовлює її розвиваючий ефект. На розвиток особистості дитини гра впливає позитивно, оскільки через неї вона пізнає поведінку і взаємини дорослих людей, які стають зразком для її поведінки. У грі дитина набуває основних навичок спілкування, якостей необхідних для встановлення контактів з однолітками. Ігрова діяльність наділена найбільшими можливостями для формування дитячої спільності, у ній найповніше активізується суспільне життя дітей. Дошкільне дитинство - це така пора, коли перед дитиною відкривається навколишній світ людської дійсності. В своїй діяльності, насамперед в своїх іграх, дитина завалодіває предметним світом.

У процесі ігрової діяльності зароджуються і диференціюються нові види діяльності дитини: формується зображувальна діяльність, вперше з'являються елементи праці і навчання. Використання ігрових прийомів, дидактичних ігор забезпечує відповідність природі дитини дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Дошкільна педагогіка / За ред. Логінової В.І., Саморукова П.Г. - М.: Просвещение, 1983. - 304 с.
2. Дошкільна педагогіка / За ред. ликової Т.А. Козлової С.А., Ку роликове Т.А. - М.: Академія, 2009. - 416 с.
3. Основи дошкільної педагогіки / За ред. Запорожця А.В., Маркової Т.А.. - М., 1980. - С. 5 - 40

Скоропляс І. В.,

студентка фахового коледжу Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка,

Науковий керівник: **Мишаківська Л. О.**

викладач фахового коледжу Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець,

ioannaskoroplas8@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ключові слова: воля, вольові якості, вольова поведінка, старший дошкільний вік, заклад дошкільної освіти.

Актуальність дослідження. Проблема формування вольових якостей старших дошкільників в даний час є однією з найбільш актуальних. Беззаперечно, вкрай важливу роль у процесі становлення особистості відіграє вольовий розвиток дошкільника, як стрижень його особистісного зростання, оскільки вольова поведінка є одним з найбільш загальних і суттєвих проявів суб'єктності людини. За відсутності умов розвитку вольової поведінки дитини у дошкільному періоді відбувається уповільнення процесу розвитку в дитини: стійкості й незалежності від випадкових зовнішніх обставин і утворюваних внутрішніх потягів; здатності «володіти собою»; активного ставлення до навколишньої дійсності (ініціювати будь-які починання, цілеспрямовано їх утілювати в життя, наполегливо долати перешкоди на шляху до успіху), що призводить до руйнування зростаючої особистості, її творчої та перетворювальної функцій.

Мета – дослідити особливості розвитку вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу: Науковці та дослідники неодноразово зверталися до визначення поняття «волі» та «вольової поведінки». У психолого-педагогічних словниках поняття «воля» трактується здебільшого як:

– здатність діяти в напрямку чітко визначеної мети, долаючи при цьому зовнішні і внутрішні перешкоди;

– психічна реалізація здатності особистості свідомо керувати своїми діями, приймати рішення для досягнення поставленої мети;

– психічний процес, який полягає у свідомій організації і саморегуляції особистістю своєї поведінки, спрямований на подолання труднощів при досягненні і поставлених цілей [2, с. 147].

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що вольова поведінка дитини дошкільного віку проявляється в: ініціюванні, свідомому прийнятті і послідовному виконанні завдань дорослого, коригуванні своїх дії відповідно до мети завдання, виправленні помилок, досягненні бажаного результату, самостійному доведенні розпочатої справи до кінця, стримуванні своїх безпосередніх бажань та взяті до уваги вимоги дорослого, подоланні труднощів, які постають на шляху досягнення бажаної мети, відповідальному ставленні до своїх обов'язків [4, с. 22].

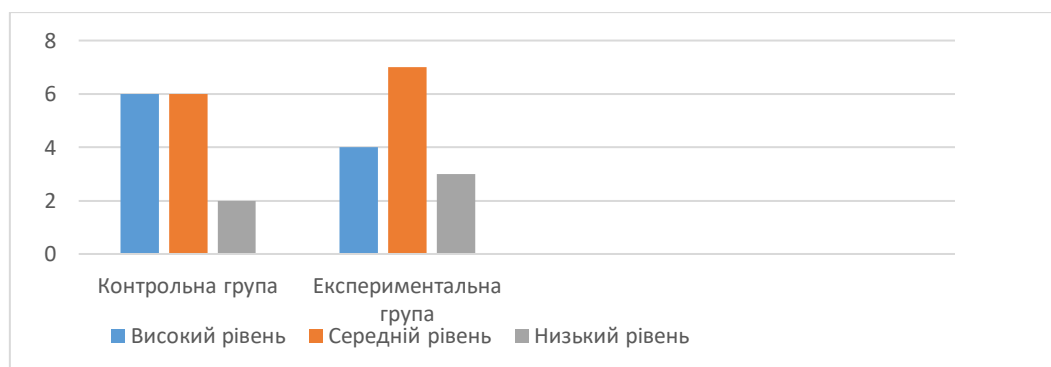
Нами було проведено експериментальне дослідження особливостей прояву вольової поведінки у дітей дошкільного віку. Робота проводилась з дітьми старшого дошкільного віку в кількості 28 респондентів.

Дослідження включало три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На першому етапі (констатувальному) встановлено початковий рівень сформованості вольових якостей у дітей старшого дошкільного віку. На другому етапі дослідження (формуальному) із дошкільниками проводилась цілеспрямована робота із впровадженням різних методів, засобів та прийомів в освітній процес дошкільної освіти задля формування у дітей вольової поведінки. На третьому етапі дослідження (контрольному) було визначено рівень сформованості вольових якостей дошкільників після формувального етапу дослідження.

При проведенні констатувального етапу дослідження було вибрано такі методики: методика «Зафарбуй фігури», анкетування «Самооцінка сили волі», тест «Графічний диктант».

Перша методика «Зафарбуй фігури» проводилася із метою визначення рівня завзятості і цілеспрямованості в структурі монотонної діяльності. Анкетування «Самооцінка сили волі» проводилося для визначення рівня вольових якостей дітей дошкільного віку: рішучості, наполегливості, завзятості, ініціативності, самостійності. Тест «Графічний диктант» призначений для діагностики вміння діяти докладно за інструкцією.

Результати усіх методик було проаналізовано та систематизовано і визначено початковий рівень сформованості вольових якостей дітей дошкільного віку (рис. 1.1):

Рис. 1.1 Рівень сформованості вольових якостей дітей контрольної та експериментальної групи на констатувальному етапі дослідження

Як бачимо із діаграми, рівень сформованості вольових якостей у дітей дошкільного віку після проведення усіх методик на констатувальному етапі дослідження у контрольній групі переважав. Зокрема 7 дітей (50%) контрольної групи та 4 (29%) експериментальної групи мали високий рівень сформованості вольових якостей, 5 дошкільників (36%) контрольної групи та 6 (43%) експериментальної показали середній рівень, 2 дошкільника (14%) контрольної групи та 4 (28%) експериментальної мали низький рівень сформованості вольових якостей після проведення усіх методик на констатувальному етапі дослідження.

Діти із високим рівнем вольових якостей проявляли високу дисциплінованість, самостійність у виконанні завдань, наполегливість, організованість та рішучість. Діти із середнім рівнем вольових якостей потребували допомоги із сторони вихователя під

час виконання завдань, не завжди наполегово та завзято працювали над поставленими завданнями. Діти із низьким рівнем вольових якостей проявляли низький рівень дисциплінованості, неможливість виконати самостійно завдання, у них відсутні наполегливість та завзятість, бажання виконувати завдання до кінця.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили необхідність пошуку шляхів ефективного формування у дітей експериментальної групи вольових якостей та проведення формувального етапу дослідження.

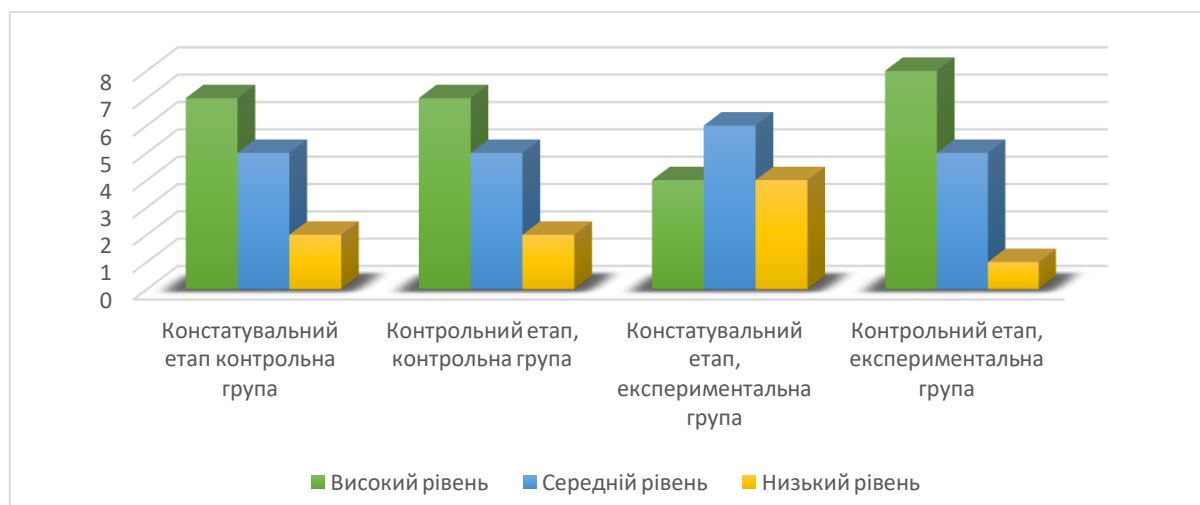
Під час проведення формувального етапу дослідження ми визначали методи, засоби та прийоми формування вольових якостей дітей дошкільного віку. Ефективними методами, засобами та прийомами формування вольової поведінки дітей дошкільного віку вважаємо: ігри (конструктивні предметні, сюжетно-рольові, рухливі, колективні, дидактичні тощо); різні види творчої діяльності (малювання, ліплення, конструювання); трудова та побутова діяльність, індивідуальні творчі завдання; змагання, квести, вікторини, конкурси; художня література (обговорення, вивчення віршів, прислів'їв, загадок); інтерактивні вправи, мультимедіа-тренажери та онлайн-додатки, фізичні вправи тощо [3, с. 218].

Після формувального етапу експерименту було проведено повторне тестування (контрольний етап) дітей дошкільного віку тими ж самими методиками, що і на початковому етапі дослідження і виявлено, що кількісні показники вольової поведінки у дошкільників перевищують в експериментальній групі: 8 дітей (57%) показали високий рівень, на констатувальному етапі таких дітей було лише 4 (29%), 5 (36%) дітей проявили середній рівень, що на 1 дитину менше, порівняно із констатувальним етапом дослідження, лише один дошкільник (7%) мав низький рівень вольових якостей (на констатувальному етапі таких дітей було 4, 28%).

Тобто, діти, які мали низький та середній рівні прояву вольових якостей стали більш відповідальними (самостійно ставили мету і керувалися нею в діяльності, досягали результатів); завзятими та наполегливими (виявляли прагнення до кінця виконати завдання, незважаючи ні на що); рішучими (швидко приймали рішення і сміливо втілювали їх у життя); витривалими, стриманими, дисциплінованими (дотримувалися правил поведінки у закладі дошкільної освіти); ініціативними

(пропонували нові ідеї, пропозиції); креативними та самостійними (діяли без сторонньої допомоги, виконували самостійно всі види діяльності). Результати дослідження висвітлено на діаграмі (рис. 2.2).

Рис. 1.2 Динаміка розвитку вольових якостей дітей дошкільного віку на контрольному етапі дослідження

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз усього вищезазначеного дозволяє стверджувати, що розвиток вольових якостей в дошкільному віці є важливою умовою формування та становлення особистості дитини. Отримані результати педагогічного експерименту підтверджують ефективність застосування визначених нами методів, засобів та прийомів розвитку вольових якостей дітей дошкільного віку.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення компетентності вихователів у процесі формування вольової поведінки дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. Розвиток вольової поведінки у дітей дошкільного віку. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2017. № 10. С. 109–112.
2. Лящ О. Методичні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери. *Психологічні науки*. 2019. № 4 (15). С. 147–161.
3. Остапенко М. Педагогічні умови розвитку вольових якостей у дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи* : матеріали ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. С. 218–222.
4. Поуль В. Психологічні умови розвитку вольової поведінки старших дошкільників та молодших школярів. Краматорськ : Донецький ОППО. 2018. С. 267.

Терпелюк В. В., к. пед. н., доцент, доцент кафедри психології і соціальної роботи;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, volter_312@ukr.net

Москалюк Т. В. здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, tetjanochka15@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІКТИМНИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗЗСО

Ключові слова: соціально-педагогічна реабілітація, віктимність, віктимні підлітки, заклад загальної середньої освіти.

Вступ. Сучасне суспільство у період повномасштабного вторгнення держави-агресора на терени нашої держави потерпає від різноманітних соціальних конфліктів, правопорушень з боку громадян України та іноземних агентів, а також чинників віктимізації населення. Досить часто жертвами віктимізації постають діти підліткового віку. Адже їхня психіка є доволі вразливою у зв'язку з кризами підліткового віку, тому вони часто стають «заручниками» ситуації і піддаються негативному впливу соціального середовища. Важливим напрямком роботи в сучасному закладі загальної середньої освіти є превентивна робота з попередження віктимної поведінки учнів. Якщо негативні наслідки все ж відбулися, то соціальний педагог повинен використовувати увесь інструментарій та потенціал соціально-педагогічної реабілітації, яка спрямована на відновлення соціально значущих властивостей особистості і здатності до саморозвитку та самозабезпечення.

Мета дослідження – вивчити теоретичні аспекти соціально-педагогічної реабілітації віктимних підлітків в умовах ЗЗСО.

Результати дослідження. Дослідник В. Папуша вивчаючи соціально-педагогічну проблему наголошує на тому, що « віктимна поведінка – це вчинки або дії у конкретних ситуаціях, що впливають на мотивацію та рішення злочинців, а також об'єктивно

створюють небезпеку заподіяння шкоди діючому суб'єкту. Віктимною поведінка може бути як за об'єктивним змістом, так і за її суб'єктивним сприйняттям злочинцем. Першу називають віктимною, другу – квазівіктимною» [1, с. 61].

Під час аналізу психолого-педагогічної літератури було віднайдено основні підходи до класифікації віктимної поведінки підлітків. Перший підхід за ступенем дії, поведінка поділяється на активну, пасивну та інтенсивну. За другим підходом, який заснований на характері та прояві особистісних властивостей дитини, які обґрунтовують віктимну приналежність є такі типи поведінки, як універсальний, вибірковий, ситуативний та професійний тип.

В стигмальному підході до класифікації віктимної поведінки виокремлюють дві форми поведінки: провокуюча віктимна поведінка; соціально-схвальна. Провокуюча поведінка має свої підвиди, зокрема, фізична стигма (накульгування, глухота та види тілесних ушкоджень), стигма, пов'язана з силою волі (алкоголізм, токсикоманія, психічні залежності), расова стигма (представники негроїдної та азійської раси), морально-правова стигма (вбивці, проститутки). Соціально-схвальна віктимна поведінка це стигма пристосувальних реакцій (люди з надмірним ступенем пристосуванства), стигма соціалізації (люди, що надмірно соціалізовані, проте жертвують власними інтересами заради суспільних). Ці класифікаційні типи застосуються не лише до дітей підліткового віку, але можуть стосуватися й людей іншого вікового періоду.

Більшість психологів і педагогів схиляються до думки, що у підлітковому віці варто розмежовувати такі основні різновиди віктимної поведінки:

- 1) агресивна (виявляється у формі нападу чи провокативної поведінки);
- 2) саморуйнівний тип віктимної поведінки (схильність до ризику, необдуманість в діях та вчинках, що часто становить небезпеку для їхнього здоров'я та життя);
- 3) ініціативний тип віктимної поведінки (характерні ознаки такої поведінки: відчайдушність, рішучість, принциповість, вимогливість, нетерпимість до поведінки, яка порушує громадський усталений лад);

4) пасивний тип віктимної поведінки (байдужість до тих чи інших ситуацій, які відбуваються в соціумі).

5) некритичний тип віктимної поведінки (непослідовність та невміння правильно аналізувати життєві ситуації).

Ця категорія неповнолітніх потребує соціально-педагогічної реабілітації до якої залучається низка спеціалістів: психологи, соціальні педагоги, корекційні педагоги, медичні працівники, представники ювенальної превенції та адміністрація закладу загальної середньої освіти.

Науковець С. Пальчевський зазначає, що «соціально-педагогічна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом і сім'єю суспільних зв'язків та відносин унаслідок погіршення стану здоров'я, стійких розладів функцій організму (інвалідність); зміни статусу (особи похилого віку, безробітні, біженці); умов життя (смерть члена сім'ї, втрата житла тощо). Метою цих заходів є повернення сім'ї до виконання її функцій, формування в особистості позитивного ставлення до життя, праці, навчання»[2].

Процес соціально-педагогічної реабілітації складається з трьох взаємопов'язаних послідовних етапів:

I етап соціально-педагогічної реабілітації – діагностичний. Його суть полягає у тому, що відбувається збір банку даних про підлітка та його оточення; потім інформація обробляється за допомогою статистичних методів та визначається ступінь віктимізації оточення, психічний стан дитини, виявлення потреб учня. На підставі отриманих даних соціальний педагог або психолог складає соціально-психологічну характеристику.

II етап – реабілітаційний, під час якого відбувається створення та реалізація індивідуальної комплексної реабілітаційної програми, яка має на меті мінімізувати вплив негативних чинників на особистість підлітка, створення позитивного соціального середовища. Ці умови сприятимуть корекції віктимної поведінки підлітка з врахуванням його потреб та цінностей і гармонізують взаємовідносини з соціумом, зокрема з сім'єю, однокласниками та учителями.

У роботі з віктимними підлітками доречним, є використання широкого спектру методів соціально-педагогічного впливу на особистість або групу осіб.

Проаналізувавши роботу шкільних психологів та соціальних педагогів в закладі загальної середньої освіти, ми зробили висновок про те, що реалізуються такі технології:

1) інформування (створення інформаційних бюлетенів щодо прав та обов'язків підлітка; місце знаходження соціальних та правоохоронних служб, до яких варто звертатись у разі виникнення загрозової ситуації тощо);

2) набуття умінь та навичок безпечної життєдіяльності, що має на меті навчання дітей приймати виважені рішення і розподілу значущих проблем, навичкам міжособистісного спілкування з однолітками та дорослими, подолання негативних емоцій і стресових ситуацій (методика «Сонячна країна»);

3) індивідуальні заняття з віктимним підлітком, які націлені на формування стійкої життєвої позиції, визначенню життєвих пріоритетів і цілей («Колесо життя», «Методика шкальних оцінок», «Консультування, зорієнтоване на вирішення проблеми»);

4) психологічне консультування – адресна допомога підліткам під час кризи підліткового віку та інших станів, побудована на основі розуміння учнем закладу загальної середньої освіти сутності проблеми, яка виникла, для прийняття рішення щодо її подолання (психологічні вправи «Мої життєві орієнтири», «На крижині», «Карта внутрішніх ресурсів»);

5) навчання, яке спрямоване на зміни моделі поведінки підлітка (тренінгові заняття на тему: «Твої права та обов'язки », «Небезпека вживання наркотичних речовин», «Злочин проти бажання: його наслідки», «Соціальна справедливість», «Говори Ні в небезпечних ситуаціях» тощо);

б) організація засвоєння навичок самодопомоги на практиці: уміння бути наполегливим, уміння знаходити компроміс, знаходити друзів зі спільними інтересами, встановлювати корисні контакти, протидіяти негативному тиску несприятливого оточення, освоювати прийнятні у соціальному оточенні способи вираження власних вимог, які унормовані законом і правилами поведінки.

III етап полягає у тому, що відбувається узагальнення результатів впровадження комплексної реабілітаційної програми та позитивно підкріплюються результати корекції поведінкових реакцій підлітка та способу його життя. Також доречно проаналізувати ефективність форм та методів роботи.

Науковиця О. Безпалько наголошує на тому, що «програма має складатись з урахуванням вікових та особистісних особливостей дитини та має бути направлена на захист прав дитини, надання соціальної допомоги, психологічну та побутову реабілітацію, організацію медичного обстеження, соціалізацію та інтеграцію дитини в соціум, відновлення та встановлення соціальних зв'язків, подолання деформацій поведінки, формування позитивної установки на навчання та працю, вирішення конфліктів з однолітками та дорослими» [3].

Висновки. Основна мета соціально-педагогічної реабілітації віктимних підлітків в ЗЗСО є налагодження взаємовідносин із соціальним середовищем, зміна соціального статусу підлітка, ідентифікація його як активного суб'єкта власного життя, формування позитивного ставлення до оточення (сім'ї, однолітків, вчителів), через розвиток творчих здібностей підлітка, опираючись на його внутрішній потенціал. Також соціально-педагогічна реабілітація спрямована на виховання соціальної відповідальності, підвищення соціальної активності в різноманітних шкільних та позашкільних заходах, розвиток якісних властивостей, створення позитивних умов, за яких би підліток повірив у свої внутрішні сили, здібності, що є її пріоритетом.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується дослідження прийомів та методів соціально-педагогічної реабілітації віктимних підлітків у закладі загальної середньої освіти та створення модельної корекційної програми роботи з віктимними підлітками.

Список використаних джерел

1. Папуша В. В. (2016). Віктимна поведінка підлітка: форми прояву та їх аналіз. *Наука і освіта*. (11), 60-66.
2. Пальчевський С. С. (2005). Соціальна педагогіка : навч. посіб. (560 с.). Київ : Кондор.
3. Безпалько О. В. (2006). Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія (364 с.). Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.

Філімонова І. А.

доктор філософії, доцент

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Одним із пріоритетних напрямків державної політики України в сфері освіти є інтеграція у світовий та європейський освітній простір, обумовлена необхідністю надання освітніх послуг в сучасних надскладних умовах здобуття вищої освіти: в умовах карантинних обмежень, воєнного стану, отримання освіти людьми з обмеженими можливостями та тими, що перебувають за кордоном. Таку можливість надає дистанційне навчання, яке здійснюється завдяки інформаційно-освітнім технологіям та сучасним системам комунікації [1].

Саме дистанційне навчання, як спосіб отримання освіти із використанням комп'ютерних та сучасних інформаційних технологій, надає здобувачам змогу навчатися на відстані, без відриву від роботи чи перебуваючи за кордоном. Такий спосіб отримання знань передбачає комфортну та зручну для кожного учасника освітнього процесу обстановку та можливість навчатися незалежно від життєвих обставин. Іншими словами, дистанційне навчання передбачає таку організацію освітнього процесу, коли студент навчається самостійно за розробленою викладачем програмою і віддалений від нього у просторі чи в часі, однак може вести діалог з ним за допомогою засобів телекомунікації [4].

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми рівнями відповідно до державних стандартів освіти; за програмами підготовки громадян до вступу у навчальні заклади, підготовки іноземців та підвищення кваліфікації працівників [3].

Сама ідея дистанційного навчання в освіті зовсім не є новою. Науковці стверджують, що дистанційне навчання – основний спосіб залучення студентів до самостійного наукового пошуку, ефективний засіб розвитку їх пізнавальної активності і творчості. Та, незважаючи на незаперечну актуальність, сучасна дистанційна освіта в Україні нагадує традиційні форми заочного навчання, без застосування всіх можливостей принципово нових форм і методів навчання.

До дистанційного навчання висувають ряд вимог. Згідно із законом України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 р. його науково-методичне забезпечення повинно містити:

- методичні рекомендації щодо розроблення та використання психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання;
- критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання;
- змістовне, дидактичне та методичне наповнення дистанційних курсів навчального плану/навчальної програми підготовки [2].

Водночас, існує низка проблем, що стоять на заваді успішній реалізації дистанційного навчання в освітньому процесі закладів вищої освіти, адже новітні технології не є досконалими, а рівень готовності здобувачів опанувати інформацію самостійно є досить низьким. Пояснюється це тим, що провідне місце в освітньому процесі за умов дистанційного навчання посідає самостійна робота студентів, успішне виконання якої є запорукою набуття ними стійких професійних компетентностей.

Тому, при організації дистанційного навчання, в основі якого лежить самостійна робота, необхідно вирішити такі завдання:

- сприяти формуванню чіткої мотивації та свідомого ставлення студентів до виконання поставлених завдань;
- самостійне відпрацювання студентами вмінь і навичок, передбачених програмою кожної навчальної дисципліни;
- розвивати в студентів потребу саморозвитку, самодисципліни, самостійно підвищувати свій освітній рівень.

В умовах дистанційного навчання значних змін потребує і наповнення дисциплін, яке повинне не тільки охоплювати матеріали лекцій і семінарів, а й сприяти виробленню навичок конспектування, користування професійною термінологією, виконання самостійних різнорівневих проблемних та практичних завдань. Тому ми пропонуємо виокремити такі особливості завдань при дистанційному навчанні:

- чіткий обсяг теоретичного матеріалу з кожної теми навчальної дисципліни;
- встановлення певної дози інформації на кожне заняття, із врахуванням можливостей, здібностей кожного студента;
- перелік контрольних запитань для самоперевірки;
- визначення практичних завдань, виконання яких можливе в домашніх умовах та не потребує значних затрат.

Проаналізувавши можливості інформаційно-комунікаційних засобів навчання та зважаючи на особливості практичної підготовки майбутніх фахівців професійної освіти, ми пропонуємо такі шляхи вирішення окреслених завдань.

1. Самостійне опрацювання студентами певного матеріалу та створення презентації прочитаного матеріалу.
2. Виконання практичних задач та завдань за встановленим алгоритмом.
3. Виконання завдань для кращого запам'ятовування спеціальної термінології.
4. Виконання тестових завдань, як оптимальний варіант оцінювання знань студентів, який може бути як у традиційному вигляді, так і в електронному, або ж розміщений на спеціальних дистанційних оболонках.

Отже, аналіз досліджуваної проблеми вказав на недосконалість організації дистанційного навчання в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців професійної освіти. Досвід свідчить про те, що при однотипній методиці проведення лекційних та лабораторно-практичних занять інтерес до їх виконання знижується. Особливого загострення ця проблема набуває під час дистанційного навчання, адже інформаційно-комунікаційні засоби не завжди можуть вирішити проблеми організації освітнього процесу. Тому якість наданих освітніх послуг в першу чергу

залежить від викладачів фахових дисциплін, рівень якості яких безпосередньо залежить від готовності працювати в умовах дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Андрусенко Н. Дистанційне навчання в Україні: *матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.)*. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.
2. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності. *Освітній портал*. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/30.html/>. (:дата звернення 10.01.2023).
- 3 Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>. (дата звернення: 14.01.2023).
4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лют.1998 р. № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27–28. С. 181.

Христова Т.Є., д.б.н., професор

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя,

khrystova_tetiana@mdpu.org.ua, <https://orcid.org/0000-0003-1621-695X>

Авраїмов Д.І., магістрант

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя,

fizreabznu@gmail.com

ДИНАМІКА ШВИДКІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ТХЕКВОНДО

Ключові слова: фізична культура, швидкісні здібності, тхеквондо, здобувачі середньої освіти, середній шкільний вік, фізична підготовленість.

Вступ. Фізична культура в шкільний період життя дитини має велике значення, є основою створення фундаменту для гармонійного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, формування низки рухових умінь і навичок. Повноцінний розвиток дітей шкільного віку без активних фізкультурних занять практично недосяжний (Дубогай, 2006). У зв'язку з тим, що пік природного розвитку, як правило, припадає на старший шкільний вік, основні фізичні здатності та функціональні можливості можна ефективно розвивати саме в шкільному віці. Цей період є сенситивним стосовно всіх фізичних якостей людини (Круцевич, 2012).

Педагогічно правильне застосування фізичних вправ, природних чинників і гігієнічного контенту сприяють успішному розвитку фізичних і духовних сил дитини. Шкільний вік – це час інтенсивного формування та росту тіла, розвитку функцій всіх систем організму та психіки, розкриття здібностей становлення особистості. Разом з тим, це сприятливий період для позитивного впливу на розвиток дітей засобами фізичної культури (Христова, 2019).

Швидкість – це одна з п'яти основних фізичних якостей людини. Під швидкісними здібностями розуміють генетично обумовлену в розвитку комплексну

рухову якість, яка дозволяє виконувати вправи з оптимальною швидкістю. Основними видами швидкісних здібностей є: частота рухів, швидкість одиничного руху, швидкість реакції. Превалюючими методами розвитку швидкості є ігровий, змагальний, аналітичний, сенсорний, повторний, комплексний (Христова, 2017).

Розроблені на цей час програми мають різну спрямованість та призначені для окремих вікових категорій школярів, переважно для дітей молодшого шкільного віку. Проте, проблема формування та розвитку швидкісних здібностей учнів середнього шкільного віку засобами тхеквондо залишається не розкритою, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета дослідження – виявити вплив засобів тхеквондо на рівень розвитку швидкісних здібностей хлопців і дівчат середнього шкільного віку.

В дослідження взяли участь 60 дітей середнього шкільного віку 13-14 років, які були розділені на 2 групи (по 30 осіб в кожній): експериментальну та контрольну. Підлітки експериментальної групи займалися на уроках фізичної культури із застосуванням засобів тхеквондо, а діти контрольної групи – за державною програмою.

Результати дослідження. Чітке планування є одним із найважливіших засобів удосконалення освітнього процесу, що передбачає певний розподіл навчального матеріалу. В навчальній програмі, враховуючи специфіку тхеквондо (Саманджии, 2010), були передбачені такі компоненти: фізична підготовка – 20-25%; загальна фізична підготовка – 15%; спеціальна фізична підготовка – 10%; технічна підготовка – 35-40%; тактична підготовка – 15-20%; спаринг – 10-15%.

Навчальні заняття у поєднанні з самостійними заняттями тхеквондо обумовлюють неперервність й ефективність фізичного виховання. Самостійні заняття включали: фізичну підготовку, розвиток рухових здібностей; теоретичну підготовку; технічну підготовку. Організація уроків, постановка задач, вибір засобів і методів проводився на основі статі учнів і рівня фізичної підготовленості. Урок з використанням тхеквондо складався з трьох частин: підготовчої (організація та психологічна підготовка учнів до активної діяльності в основній частині уроку) – 15 хв.; основної (опанування нових технічних прийомів) – 25 хв.; заключної (поступове

зниження фізичного навантаження, приведення організму в спокійний стан за допомогою дихальних вправ, вправ на розслаблення) – 5 хв.

У хлопців експериментальної групи за тестом «біг 60 м зі старту» відбулись вірогідні покращення ($p < 0,05$), які складають 4,7% від вихідних даних. В контрольній групі зміна за цим показником була не вірогідною ($p > 0,05$) та склала 1,2%. У дівчат експериментальної групи зміни за цим тестом склали 5,5% та були вірогідними ($p < 0,01$). В контрольній групі дівчат ця різниця була меншою (склала 1,1%) та не вірогідною ($p > 0,05$).

За тестом «човниковий біг 4×9» у хлопців експериментальної групи результат покращився на 11%, а різниця між початковим та кінцевим показником була вірогідною ($p < 0,05$). В контрольній групі хлопців також відбулись позитивні зрушення, але вони були не вірогідними ($p > 0,05$) і менш значними, лише 3%. Відсоток покращення у дівчат експериментальної групи склав 7,6%, а різниця між початковим та кінцевим показниками була вірогідною ($p < 0,05$). В контрольній групі дівчат позитивні зміни дорівнювали лише 4,6%, а різниця між показниками була не вірогідною ($p > 0,05$).

За тестом «стрибок у довжину з місця» в обох групах підлітків відбулись позитивні зміни, але в експериментальній групі вони були більш значущими. Так, у хлопців цієї групи результат за даним тестом покращився на 6,6%, але різниця між початковим та кінцевим показником була не вірогідною ($p > 0,05$). В контрольній групі хлопців позитивні зміни були менш значними, дорівнювали 1,2% та були не вірогідними ($p > 0,05$). В експериментальній групі дівчат зміни були вірогідними ($p < 0,05$) і склали 10,7%. В контрольній групі дівчат різниця між початковим та кінцевим показником була не вірогідною ($p > 0,05$), а приріст дорівнював 4,8%.

Слід звернути увагу, що за результатами «тепінг-тесту» у підлітків обох груп відбулись позитивні зрушення, більш суттєвими вони були у дівчат і хлопців експериментальної групи. Так, покращення за даним показником у хлопців експериментальної групи дорівнювало 5,7% і було вірогідним ($p < 0,05$). В контрольній групі досліджуваних хлопців зміни були не вірогідними ($p > 0,05$), а приріст показника склав 1,2%. В експериментальній групі дівчат показник

«теплінг-тесту» вірогідно покращився ($p < 0,05$), а приріст показника склав 4,4%. В контрольній групі дівчат покращення за досліджуваним показником склало 0,6% та було не вірогідним ($p < 0,05$).

На основі аналізу змін результатів за тестом «кидок набивного м'яча» можна констатувати, що в хлопців експериментальної групи відбулися не вірогідні ($p < 0,05$) позитивні зміни, приріст склав 20%. В контрольній групі досліджуваних хлопців різниця між початковим та кінцевим показниками також була не вірогідною ($p < 0,05$), а приріст показника склав лише 3,5%. В експериментальній групі дівчат зміни між отриманими показниками за цим тестом були не вірогідними ($p < 0,05$), приріст показника дорівнював 18,5%. В контрольній групі дівчат позитивні зміни були значно меншими, склали 4,4% та також були не вірогідними ($p < 0,05$).

Зміни за тестом «частота рухів» у хлопців експериментальної групи дорівнювали 23,6%, різниця між вихідним і кінцевим результатом була вірогідною ($p < 0,01$). Приріст за цим показником у підлітків контрольної групи склав 5,4%, зміна даних була не вірогідною ($p > 0,05$). В експериментальній групі дівчат покращення даного показника дорівнювало 20,2%, а різниця між первинним та кінцевим показником була вірогідною ($p < 0,05$). В контрольній групі дівчат приріст за цим параметром склав 7,9 %, а різниця між показниками була не вірогідною ($p > 0,05$).

Отже, узагальнений структурно-логічний аналіз за всіма тестами у хлопців і дівчат обох груп вказує на позитивні зміни, але в експериментальній групі дітей вони були більш значними. Це свідчить про позитивний вплив тхеквондо на розвиток швидкості в дітей середнього шкільного віку.

У результаті роботи можна зробити наступні **висновки**:

1. Одними з провідних рухових здібностей людини є швидкісні здібності. Найефективніше швидкісні здібності розвиваються в молодшому і середньому шкільному віці. Для вчителя важливо не упустити сенситивний період для ефективного впливу на цю групу здібностей. Під швидкісними здібностями розуміють генетично обумовлену в розвитку комплексну рухову якість, яка дозволяє виконувати вправи з оптимальною швидкістю. Основними видами швидкісних здібностей є: швидкість реакції, швидкість одиничного руху, частота (темп) рухів.

2. З метою ефективного розвитку швидкісних здібностей було розроблено й апробовано методику розвитку швидкості дітей середнього шкільного віку засобами тхеквондо. Зміст модуля відповідав віковим й індивідуальним особливостям, рівню фізичної підготовленості дітей.

3. За період дослідження в експериментальній групі у порівнянні з вихідними даними результати тестування значно покращилися, а в контрольній – мали незначні позитивні зміни. Найбільш виражені покращення показників швидкості у хлопців і дівчат експериментальної групи відбулись за тестами «біг 60 м зі старту», «човниковий біг 4×9», «теппінг-тест» ($p < 0,05$). За тестом «частота рухів» більш вірогідні покращення відбулись у хлопців ($p < 0,01$), ніж у дівчат ($p < 0,05$). А за тестом «стрибок у довжину з місця» вірогідні зміни відбулись лише у дівчат ($p < 0,05$), а у хлопців були не вірогідні ($p > 0,05$). Незначні та не вірогідні ($p > 0,05$) зміни у хлопців та дівчат відбулись за тестом «кидок набивного м'яча».

Отже, впровадження запропонованої методики із застосуванням засобів тхеквондо до освітнього процесу з фізичного виховання сприяло розвитку швидкісних здібностей учнів середнього шкільного віку.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення динаміки розвитку швидкісних здібностей під впливом занять тхеквондо в дітей інших вікових груп.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Список використаних джерел

1. Дубогай, О.Д. (2006). Фізкультура як складова здоров'я та успішності навчання дитини. Київ: Шкільний світ.
2. Круцевич, Т.Ю. (Ред.). (2012). Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2012. Т. 2.
3. Христова, Т.Є. (2019). Інформаційно-структурна модель фізичного статусу здоров'я. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту*. З. С. 112-115.
4. Христова, Т.Є. (2017). Тестування рухових здібностей школярів. Мелітополь: ФОП Силаєва О.В.
5. Саманджии, Л.Р. (2010). Тхэквондо. Методика построения тренировочного процесса в начальных и учебно-тренировочных группах. Киев: Нац. Олимп. комитет Украины.

Христова Т.Є., д.б.н., професор

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя,
fizreabznu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1621-695X>

Занкова О.М., магістрантка

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя,
alxzankova@gmail.com

ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА ТЕХНОЛОГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: фізична культура, оздоровлення, технологія, здобувачі вищої освіти, фізична підготовленість, настільний теніс.

Вступ. Трансформаційні зміни освітньої галузі в нашої країни обумовлені поєднанням традиційних підходів, що сформувалися у вищій школі, з креативними ідеями, які пов'язані з наближенням України до європейського та світового освітнього простору. В умовах модернового суспільства вагоме значення в царині налагодження всіх галузей має активізація пізнавального інтересу, без якого не може ефективно функціонувати жодна ланка освітнього простору (Khrystova, 2020; Круцевич, 2012). В турбулентні часи сьогодення актуальним є питання педагогічних умов формування культури здоров'я здобувачів вищої освіти завдяки використанню сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій (Момот, Зайцева, 2020; Салатенко, 2017; Христова, 2019).

За даними вітчизняних учених (Ткаченко, 2018; Захаріна, Глоба, 2018), неабияку популярність серед здобувачів вищої освіти мають спортивні ігри, які обумовлюють підвищений інтерес та високий емоційний фон занять, різноманіття рухових завдань, які вирішуються в процесі ігрової діяльності. В умовах закладів вищої освіти доцільно регулярно організовувати матчі та змагання з ігрових видів спорту між командами студентів, які навчаються в різних академічних групах, на різних курсах і

факультетах. Тому актуальним стає питання змістовного та технологічного наповнення фізичного виховання студентської молоді, яке базується на використанні спортивно-ігрового контенту, зокрема настільного тенісу.

Мета дослідження – довести ефективність фізкультурно-оздоровчої технології вдосконалення фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти на базі використання засобів настільного тенісу, яка спрямована на оптимізацію параметрів фізичного стану та психоемоційного сфери молоді.

Магістральними ланками запропонованої фізкультурно-оздоровчої методики фізичного виховання студентів були такі: оцінка ефективності організаційно-методичного компонента занять з фізичного виховання, моніторинг мотивації до різних видів рухової діяльності, показники фізичного стану, фізичного здоров'я, фізичної підготовленості молоді.

Результати дослідження. Згідно узагальнених даних експертного оцінювання доведено, що **80% експертів не вважають адекватними наявні алгоритми організації та забезпечення процесу фізичного виховання у вишах. На думку 73,3% експертів середній обсяг спеціально організованої рухової активності здобувачів вищої освіти протягом тижня становить менше 60 хвилин; 20% експертів вважають, що обсяг фізичної активності становить від 60 до 120 хвилин, а 6,7% – від 120 до 180 хвилин.**

В роботі обґрунтовано структуру та зміст фізкультурно-оздоровчої методики вдосконалення фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти на базі використання засобів настільного тенісу, зокрема описано такі компоненти: мета, завдання, функції, принципи, етапи реалізації програми, критерії ефективності, а також охарактеризовано організаційно-методичні умови її впровадження в закладі вищої освіти. Запропонована програма занять з настільного тенісу стала емпіричною складовою розробленої технології та сприяла адекватному плануванню навчального матеріалу, наступності та синергії фізичного виховання студентів та підвищенню його ефективності.

Принциповими положеннями розробленої системи занять можна вважати диференціацію засобів настільного тенісу залежно від величини та спрямованості

навантаження, збільшення обсягу годин на загальну фізичну підготовку здобувачів вищої освіти, розширення різноманітності підходів до тренування технічної складової гравців, розробку та впровадження активних, нетрадиційних підходів до навчання, раціоналізацію тренувальних занять, використання сучасного матеріально-технічного забезпечення.

Особливість запропонованої програми також полягає у використанні блоків різної цільової спрямованості. Вони містили комплекси вправ на формування та розвиток системи координаційних здібностей, індивідуальної техніко-тактичної підготовки, інтегральної підготовки.

Оцінювання ефективності впровадженої фізкультурно-оздоровчої технології проводили з використанням сучасних підходів до моніторингу рівня техніко-тактичної та спеціальної фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти під час педагогічного експерименту. Слід звернути увагу, що така організація спеціалізованого процесу фізичного виховання з елементами спортивного тренування впливає на функціональний стан організму людини. Зафіксовано вірогідний приріст за такими показниками: загальна та спеціальна фізична підготовленість, техніко-тактична складова, фізична та розумова працездатність, фізичне здоров'я, функціональний рівень нервової системи та психоемоційної сфери, рухової та зорової сенсорних систем, що підтверджує позитивний вплив занять на зазначені параметри. Вірогідне поліпшення результатів спостерігалось за низкою середніх показників фізичного здоров'я: серед юнаків – за часом відновлення частоти пульсу після 20 присідань, життєвим та силовим індексами, серед дівчат – за показниками силового індексу та часу відновлення частоти серцевих скорочень після 20 присідань. Позитивна динаміка також зафіксована за індексом Руф'є.

Поліпшився рівень загальної фізичної підготовленості. Вірогідні зміни зафіксовані за такими тестами: човниковий біг 4×9 м (серед юнаків – з 10,77 до 9,79 с; серед дівчат – з 11,35 до 10,77 с), біг на 100 м (від 14,79 до 13,95 с та від 17,11 до 15,83 с відповідно), стрибок у довжину з місця (у юнаків – від 224,90 до 232,10 см, у дівчат – від 164,10 до 171,40 см).

Спеціальна фізична підготовленість покращилася серед дівчат за такими показниками: темп маневрування в триметровій зоні вправо та вліво ($t = 2,21, p < 0,05$), вперед і назад ($t = 2,18, p < 0,05$); швидкість ударних рухів у правий бік ($t = 2,27, p < 0,05$). У групі юнаків спостерігалось поліпшення всіх результатів, за виключенням показників імітації удару накатом зліва ($t = 1,63, p > 0,05$). Слід відзначити покращення показників технічної підготовленості юнаків за результатами семи тестів з десяти; дівчат – за результатами п'яти тестів. Відмічено тенденцію до підвищення стабільності нервових процесів, середніх результатів за теппінг-тестом у юнаків і дівчат, однак вірогідних відмінностей не зафіксовано ($p > 0,05$). Вірогідними були зміни за тестами «проста та складна зорово-моторна реакції» у юнаків і дівчат ($p < 0,05$). У здобувачів вищої освіти функціональний стан рухової сенсорної системи покращився та досяг рівня «задовільно», а порівняльно-статистичний аналіз результатів виявив вірогідне зростання за пробою Ромберга ($t = 4,97-5,02, p < 0,05$). Також встановлено покращення порогу зорової чутливості ближньої і далекої точок бачення.

У процесі дослідження виявлена статистично вірогідна динаміка за такими ознаками фізичного здоров'я: серед хлопців – час відновлення частоти пульсу після 20 присідань, життєвий індекс, силовий індекс, серед дівчат – силовий індекс та часу відновлення пульсу після 20 присідань.

За період експерименту зафіксовано поліпшення результатів загальної фізичної підготовленості студентів: за тестами човниковий біг 4×9 м, біг 100 м, стрибок у довжину з місця.

Дівчата-студентки досягли підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості за трьома моторними тестами: темп маневрування в триметровій зоні вправо та вліво, вперед і назад, швидкість ударних рухів у правий бік. Аналогічна тенденція відзначена в групі юнаків за всіма ознаками, за виключенням імітації удару накатом зліва.

Результати технічної підготовленості поліпшилися серед юнаків у семи тестах, серед дівчат – у п'яти тестах з десяти.

Висновки. Отже, запропонована синергічна фізкультурно-оздоровча технологія на основі використання настільного тенісу для здобувачів вищої освіти обумовлює позитивний вплив на рівень фізичного здоров'я, показники фізичної підготовленості, стан рухової та зорової сенсорних систем, психологічний статус, розумову та фізичну працездатність. Це дозволяє рекомендувати запропонований технологічний підхід для спортивно-орієнтованого фізичного виховання у закладах вищої освіти.

Перспективи подальших пошуків у царині зазначеної проблеми полягають у системному підході до дослідження. Подальшу роботу планується проводити з метою вивчення особливостей динаміки функціональної підготовленості здобувачів вищої освіти.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Список використаних джерел

1. Khrystova, Tetiana. (2020, January 12-13). Professional preparation of the future teacher of physical culture for sports-gaming activities. *Implementation of modern science into practice: Abstracts of I International Scientific and Practical Conference*. Varna: New Route. P. 100-103.
2. Круцевич, Т.Ю. (Ред.). (2012). Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2012. Т. 2.
3. Момот, О.О., Зайцева, Ю.В. (2020). Фізкультурно-оздоровчі та спортивні технології в освітньому просторі: теорія і практика. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.
4. Салатенко, І.О. (2017). Спортивно-орієнтована технологія як перспективний напрямок удосконалення фізичного виховання студенток вищих навчальних закладів. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка.
5. Христова, Т.Є. (2019). Стан здоров'я майбутніх учителів та вектори його оптимізації. *Інноваційна педагогіка*. 12 (1). С. 143-146.
6. Ткаченко, П.П. (2018). Модернізація системи фізичного виховання студентів на основі особистісно орієнтованого вибору рухової активності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 139 (1). С. 183-186.
7. Захаріна, Є.А., Глоба, Т.А. (2018). Переваги використання настільного тенісу у секційній роботі студентів з фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. ЗК (97). С. 224-228.

Чекан О. І., к. пед. н.,

доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти

Мукачівський державний університет, Україна

Сарканич М. Я.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

група ДО-1м, спеціальність 012 Дошкільна освіта

Мукачівський державний університет, Україна

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО

Створення українського національного інформаційного середовища у суспільстві відображено в законах: “Про затвердження завдань Національної програми інформатизації”, “Про Національну програму інформатизації”, “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”; концепції Національної програми інформатизації; указі Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 року “Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин” тощо.

Як стверджується у Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті – пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують подальше вдосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [4, с. 22].

Інформатизація освітнього процесу включає створення та впровадження комп'ютера в освітнє середовище, розвиток цього середовища на основі інформаційних систем, мереж, відповідних педагогічних технологій, побудованих на базі використання сучасної комп'ютерної техніки [2, с. 3]. Інформатизація освіти неможлива без її комп'ютеризації.

Нам імпонує думка В. Давиденко, який вважає, що головна мета занять дитини старшого дошкільного віку за комп'ютером: розвивати у дітей логічне мислення; учити пошуку стратегії у розв'язанні задач; сприяти розвитку умінь і навичок правильно оцінювати, аналізувати ситуації та події; сприяти розвитку умінь і навичок планувати та передбачати результати своїх дій; розвивати швидкість реакції; сприяти розвитку просторових уявлень; розвивати образні компоненти мислення, уяву, увагу, зосередженість, кмітливість; сприяти вивченню алфавіту; сприяти розвитку умінь і навичок додавання, віднімання і порівняння чисел [1, с. 26].

На думку психологів (В. Бондаровська, Н. Полька, Л. Чайнова), чим раніше у світ дитини увійде комп'ютер, тим менший психологічний бар'єр між нею і машиною, оскільки у дитини практично немає страху перед технікою.

Г. Лаврентьєва вважає, що використання комп'ютерної техніки в освітньому процесі ЗДО позитивно впливає на загальний розвиток дітей [3, с. 10].

Один із шляхів уведення комп'ютера в освітній процес є гра (О. Кореганова, Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська), тому в закладах дошкільної освіти використання комп'ютера можливе через комп'ютерно-ігровий комплекс, що дозволяє реалізовувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання дітей дошкільного віку.

Застосування комп'ютерно-ігрового комплексу в системі дошкільного виховання допомагає через гру формувати у дітей психологічну готовність до роботи з обчислювальною технікою у школі [3].

Дослідниця проблеми формування основ комп'ютерної грамотності дітей старшого дошкільного віку С. Дяченко виявила, що у процесі використання в педагогічному процесі розвивальних комп'ютерних ігор вже на початку одержання нового досвіду (формування основ комп'ютерної грамотності) набуваються позитивна мотивація гри та специфічні розумові навички, пов'язані з вибором і відстеженням свого способу дій, необхідного для досягнення мети. Дошкільник, керуючи комп'ютерною навчально-розвивальною грою, починає спочатку думати, а потім діяти [2].

С. Новосьолова стверджує, що комп'ютерні ігри по-перше, стимулюють індивідуальну діяльність дитини, її творчий потенціал, а по-друге, є тим важливим засобом, що об'єднує дітей у цікавих колективних іграх, коли за одним комп'ютером грає двоє-троє вихованців [5]. З думкою автора погоджуємося частково, оскільки вважаємо, що колективна гра на комп'ютері можлива лише за умови, якщо діти вирішують завдання за однією сюжетною лінією, допомагаючи один одному (сітковий тип гри), але в цей час знаходяться за різними комп'ютерами. За одним комп'ютером не може працювати одночасно більше ніж одна дитина старшого дошкільного віку.

У той же час, ми погоджуємося з думкою Т. Осипової, що використання комп'ютера дошкільниками має бути не ціллю, а засобом виховання і розвитку творчих здібностей дитини, формування її особистості, збагачення інтелектуальної сфери в дошкільному віці. Комп'ютери в дошкільному закладі використовуються, насамперед, як засіб гри, як нова складна і керована самою дитиною іграшка, за допомогою якої вона вирішує різноманітні ігрові завдання [6]. Ситуації, в які потрапляє дитина під час комп'ютерної гри уявні, однак почуття, що дитина переживає – реальні.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури свідчить, що значна частина публікацій присвячена висвітленню проблеми доцільності комп'ютеризації освітнього процесу ЗДО, навчання в комп'ютерно-ігровому комплексі, а також використання навчальних комп'ютерних програм та ігор для дітей старшого дошкільного віку.

Отже, сучасний стан розвитку інформаційного суспільства сприяє ефективному використанню інноваційних та інформаційних технологій в усіх ланках освітньої галузі, включаючи дошкільну. Активізації впровадження комп'ютера в освітній процес та в самостійну діяльність дітей старшого дошкільного віку сприяє ряд факторів, а саме:

– поповнення нормативно-правової та законодавчої бази з проблеми інформатизації освітньої галузі;

- створення та впровадження в педагогічний процес закладів дошкільної освіти нових освітніх програм, які рекомендують використання комп'ютера як засобу навчання;
- зростання дидактичних можливостей сучасного комп'ютера;
- розробка та надходження в місця реалізації нових програмно-педагогічних засобів, комп'ютерних програм та ігор для дітей старшого дошкільного віку;
- впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів, які готують фахівців в галузі дошкільної освіти, курсів та дисциплін з проблем застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які стимулюють формування інформаційної культури майбутніх педагогів (підвищення рівня володіння комп'ютером; навчають правил застосування комп'ютера в освітньому процесі ЗДО та санітарно-гігієнічних вимог);
- наявність персональних комп'ютерів у сім'ях, в яких є діти дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Давиденко В. О. Сходинки до інформатики : [заняття з комп'ютерної грамоти] / В. О. Давиденко // Розкажіть онуку, 2010. – № 5. – С. 95–106.
2. Дяченко С. В. Дидактико-методичний супровід процесу формування комп'ютерної грамотності / С. В. Дяченко // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – № 9 (196). – С. 193–200.
3. Лаврентьева Г. П. Вплив комп'ютерно орієнтованих засобів навчання на розвиток особистості дитини в підготовці до школи / Г. П. Лаврентьева, С. М. Іванова // Нові технології навчання: [наук.-метод.зб.] – К. : Наук.-метод. центр вищ. освіти, 2004. – Вип. 39. – С. 67–77.
4. *Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Освіта України, 2001. – № 1. – С. 22–25.*
5. Новосьолова С. Нова інформаційна технологія в роботі з дошкільнятами. Чи застосовна вона? / С. Новосьолова, Г. Петку, І. Пашилїте // Дошк. виховання, 1989. - № 9. - С. 73-76.
6. Осипова Т. Г. Комп'ютерні програми для дітей дошкільного віку / Т. Г. Осипова // Дитячий садок від А до Я, 2003. - № 1. - С. 149-161.

Швед Юлія

магістрантка КОГПА ім. Тараса Шевченка

Науковий керівник: **Гуральна С.**, канд. мистецтвознавства, доцент

КОГПА ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглянуто проблему творчих здібностей у психологічних та педагогічних дослідженнях науковців. Висвітлено поняття «творчість» та його чотири стадії розвитку. Розглянуто такі поняття як «задатки», «здібності», «схильність», «талант», подано їх різні наукові тлумачення. Відзначено низку праць вчених, які займалися вивченням творчих здібностей. Зазначено основні складові їх формування у дітей шкільного віку.

Ключові слова: школа, мистецтво, психолого-педагогічна література, творчість, задатки, здібності, талант.

Одним із стратегічних напрямків сучасної мистецької освіти є прилучення школярів до творення художньо-естетичної культури, закладання у їх свідомість високих духовних цінностей, реалізації та примноження природних задатків, а також створення відповідних умов для формування майбутньої творчої особистості. Відтак, перед педагогічною наукою ХХІ ст. постає завдання виховати та підготувати активну особистість – людину, яка зможе брати участь у різноманітних процесах соціальних перетворень майбутнього.

Як один із способів формування і розвитку такої особистості нами розглядається музична навчальна діяльність, в процесі якої підростаюче покоління засвоює суспільний досвід, норми моральної поведінки, знайомиться з духовним мистецтвом, розвиває творчі здібності.

У Державному стандарті загальної середньої освіти зазначено, що одним із завдань сучасної школи є забезпечення цілісного розвитку успішної особистості учня у процесі освоєння мистецьких надбань людства, а відтак усвідомлення власної національної ідентичності в міжкультурній комунікації, формування компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження, розкриття креативного потенціалу та залучення до культурних процесів в Україні.

Як відомо, навчання мистецтву завжди було і залишається одним з найтриваліших. Воно з'єднує реально існуючі явища, випадки, характери, пропускаючи їх крізь призму естетичних ідеалів. Вивченням проблеми естетичного впливу мистецтва на особистість займалися такі вчені як В. Бутенко, С. Кримський, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Рагозіна, Т. Рейзенкінд, Г. Шевченко та ін.

У шкільному середовищі відбувається залучення дітей до усіх творчих сфер діяльності, що допомагає не тільки поліпшити вже наявні таланти, а й виявити нові. Розширюючи свій світогляд, здобуваючи нові знання і навички, школярі отримують здатність мислити ширше. Вони вчаться звертати увагу на деталі, усвідомлювати суть того, що відбувається, неординарно підходити до розв'язання будь-якої проблеми. Саме у дітей шкільного віку виявляються здібності до різних видів творчої діяльності, що сприяє розвитку у них самостійності, впевненості, сміливості та появі інших особистісних якостей.

Значний внесок у дослідження розвитку творчих можливостей особистості здійснили українські (В. Клименко, Є. Лузік, О. Потебня, В. Роменець, Л. Шелестова та ін.) та зарубіжні (Г. Алдер, Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, О. Лук, С. Максимова, А. Маслоу, О. Матюшкін, О. Мороз, Є. Ніколаєва, Я. Пономарьов, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс та ін.) педагоги і психологи.

Незважаючи на це, проблема творчих здібностей залишається однією із важливих і суперечливих проблем у психолого-педагогічних дослідженнях сучасної музичної психології. Так, обґрунтуванням понять «творчість», «творча діяльність» у психологічному аспекті займалися К. Абульханова-Славська, Д. Богоявленська, В. Моляко, В. Рибалка, В. Роменець, С. Рубінштейн. На думку дослідників, структуру

творчої діяльності, складають три компоненти: творчий прояв, творча позиція, творча продукція. [Лук А.Н. Психология творчества с.41-42].

Вітчизняними дослідниками вивчалися також природа творчих здібностей, їх компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування.

Зокрема, педагогічні проблеми формування творчих здібностей розглядалися у працях С. Висоцького, І. Зязюна, Н. Кічук, Н. Печенюк, С. Сисоевої, В. Шубінського, О. Шупти та інших. На думку вчених, творчі здібності володіють певними ознаками: швидкість і гнучкість думки; точність; рівень мотивації; рівень розвиненої уяви.

«Творчість у широкому розумінні (як виконання чогось суспільно корисного) розкриває потребу особистості у самореалізації, самоактуалізації і розширенні своїх можливостей творити» [Лук А.Н. Психология творчества с.41-42]. У вузькому сенсі творчість – людська діяльність, що породжує щось якісно нове, ніколи раніше не виявлене і має суспільно-історичну значущість.

Відомий психолог Лев Виготський зазначав, що «творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки у самій людині» [Виготський Л.С. Воображение и творчество в детском с. 93].

Творчість має свої критерії оцінки, свою шкалу цінностей, свою психофізичну структуру, своє суб'єктивне і об'єктивне значення в розвитку особистості. Критерії творчості включають: самостійність (повну або часткову), пошук і вибір можливих варіантів руху до мети, створення в процесі руху до мети нового продукту.

Ступінь повноти самостійності пошуку і створення продукту визначає рівень творчості – високий, середній, низький.

В основі будь-якої творчої діяльності лежить прогноз – передбачення її можливих наслідків. Наприклад, заняття музикою сприяють появі більш тонкого слуху, розвитку смаку, розумінню класики.

Розрізняють чотири стадії процесу творчості: підготовка, дозрівання, інсайт і перевірка. Центральним творчим моментом вважається осяяння, інтуїтивне схоплення бажаного результату, яке виникає в предметній діяльності.

Розуміння природи творчості невіддільне від розгляду психо-фізіологічних особливостей особистості. Мова йде про індивідуальні властивості людини, що скоріше є вродженими, а не набутими. Насправді темперамент являє собою єдину, суто природну особистісну особливість людини, що визначає її дії і вчинки. Психолог Іван Павлов визначив, що темперамент – це прояв типу нервової системи в діяльності та поведінці людей. У підсумку їх співвідношення склалась наступна відповідність: сильному, рухливому типу нервової системи відповідає сангвінічний темперамент, урівноваженому, інертному типу – флегматичний, неврівноваженому, збудженому – холеричний, слабкому типу – меланхолійний темперамент [Русланов В.М. О природі темперамента С. 19-32]. Незважаючи на це, людина цілком може володіти та виявляти у спілкування і роботі різні типи темпераментів.

Окрім вроджених особливостей нервової системи, дитині також спадково передаються певні **задатки**. У психології «задатки» трактуються як «... вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, що становлять природну основу розвитку здібностей» [Психологічний словник / під ред. А. В. Петровського, С. 119]. Природні задатки виявляється при перших спробах людини зайнятися діяльністю. Наприклад, музичний слух перевіряється у спробі відтворити почутий звук. Проте, не всі задатки перетворюються у здібності. Це залежить від конкретно-історичних умов життя та від характеру діяльності.

У минулому існувала думка, що органи мозку і тіла людини можуть вказувати на її задатки. Ф. Галль розвивав ідею про залежність здібностей від поверхні черепа. І сьогодні нам відоме марновірство, за яким людина з високим чолом ніби то має значні розумові здібності. Сучасна нейрофізіологія заперечує ці погляди. Друга гіпотеза про залежність здібностей від розмірів мозку також не знайшла підтвердження. Отож, зовнішніх анатомо-фізіологічних показників, помітних з першого погляду, які могли б засвідчити здібності нормальної людини, наука так і не знайшла.

Психолого-фізіологічні дослідження стверджують, що в утворенні здібностей відіграє роль загальний тип нервової системи, чутливість аналізаторів та особливості анатомо-фізіологічної організації людини. Здібності при цьому розуміються як «...

індивідуально психологічні особливості особистості, що є умовою успішного виконання продуктивної діяльності» [Психологічний словник / під ред. А. В. Петровського, С. 381.]. Вчений Б. Теплов писав: «По-перше, під здібностями розуміються індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; по-друге, здібностями називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише ті, що мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності, чи багатьох діяльностей, по-третє, поняття “здібність” не зводиться до тих знань, навичок чи умінь, які вже вироблені у даної людини, але можуть пояснити легкість і швидкість набуття цих знань і навичок» [Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. С.16].

Отже здібності - це вроджені психічні властивості людини, що залежать від природніх особливостей нейронних структур мозку та його функцій (зорова пам'ять, музичний слух, чутливість до запахів, смаків). Здібності реалізуються в діяльності людини залежно як від зовнішніх умов, так і від внутрішніх факторів. Відомо безліч випадків, коли здібна людина має всі умови для розвитку, але її лінь, безвілля, байдужість стають нездоланим бар'єром у діяльності. Водночас, буває, що за відсутності сприятливих зовнішніх умов розвиваються талановиті особистості.

Ось як образно пояснив Л. Венгер взаємозв'язок між задатками, умовами виховання та розвитком здібностей: «Задатки можуть більшою чи меншою мірою сприяти розвитку здібностей так само, як суглинок чи чорнозем різною мірою сприятливий для розвитку рослин. Але що саме виросте із насінини – яблуня чи слива – залежить не від ґрунту, а від того, яке насіння було вкинуте». За дослідженнями американських психофізіологів, розвиток здібностей приблизно на 42-48% визначається задатками і на 52-58% умовами виховання. Отже, задатки дані людині з народження або виникають завдяки природному розвитку організму, а здібності набуваються в результаті навчання.

Розрізняють здібності трьох видів: інтелектуальні, сенсорні та творчі.

Здібності інтелектуальні – перші прояви здібностей дитини, основу яких складають дії наочного моделювання: заміщення, використання готових моделей і

побудова моделі на основі встановлення відношень між замінником і заміщуваним об'єктом.

Здібності сенсорні – перші прояви здібностей дитини, пов'язані із сприйняттям дитиною предметів та їх якостей, що складають основу розумового розвитку; інтенсивно формуються з 3–4 років.

Здібності творчі – різновид здібностей дитини, пов'язаний з уявою, які дозволяють дитині знаходити оригінальні способи і засоби рішення задач, придумати мелодію, казку або історію, створити задум гри або малюнка.

За рівнем розвитку виокремлюють репродуктивні та творчі здібності. *Репродуктивні* виявляються в успішності оволодіння знаннями, навичками, вміннями; *творчі* – у здатності до винайдення нового, оригінального, до наукових відкриттів. Між ними існує тісний зв'язок. Нові відкриття людина робить спираючись на свої знання, минулий досвід. Проте, людина, яка володіє репродуктивними здібностями, не обов'язково має творчі здібності і навпаки. Хоча здібності залежать від природних задатків, але самі вони є продуктом власної діяльності.

Прояв творчих здібностей спершу проявляється у схильності до певного виду творчої діяльності. Термін «схильність» з'являється у вітчизняній психології у 1940-х роках. Б. Теплов та С. Рубінштейн включили їх поряд з бажаннями, інтересами, потягами у структуру спрямованості особистості. Відомо, наприклад, що Вольфганг Моцарт щойно навчився ходити (йому не було ще й 3-х років), приходив у музичну кімнату та годинами слухав гру на клавесині свого батька [Жизнь знаменитых детей. с. 168]. Виконання діяльності, до якої в дитини є схильність, не завжди приносить вагомі результати, чи значно кращі, ніж у ровесників. Найважливішою ознакою схильності є підвищено зацікавлене, яскраво позитивне емоційне ставлення дитини до діяльності. Виконуючи її, дитина переживає особливу радість, задоволення.

Схильність випереджає здібності, це особлива налаштованість людини, мотиваційна основа для засвоєння знань, умінь і навичок, потрібних для виконання певної діяльності. Схильності виникають у дитини тільки на фоні її високої загальної активності, за умови прагнення до самостійності і ініціативності. Потім вони розвиваються і формують справжні творчі здібності.

Творчі здібності визначаються як сукупність психічних властивостей, характерних для творчої особистості з нестандартним мисленням. До них відносять уяву, гнучкість розуму, дивергентне мислення, мотивацію творчості та інші властивості. Вони виявляються у тих випадках, коли дитина діє не за шаблоном, пропонує і реалізує оригінальні способи рішення практичних та ігрових задач, виявляє творчість та отримує такі її продукти, як музика, малюнок, казка, оповідання, конструкція.

Саме поняття «творчі здібності» має складну структуру. Дослідники (В. Андреев, І. Лернер, А. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов, О. Яковлев та ін.) виділяють різні його складові компоненти. Зокрема, В. Андреев вирізняє мотиваційні, інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні та самоорганізаційні здібності. Усі компоненти тісно пов'язані між собою і в процесі творчої діяльності відіграють певну роль. Проте, Л. Момот і Л. Шелестова вважають, що творчими, у вузькому значенні слова, є інтелектуально-евристичні здібності. Це, передусім, здібність генерувати ідеї, висувати гіпотези, фантазувати, асоціативно мислити, бачити суперечності, переносити знання і вміння в нові ситуації; це здатність відмовитися від нав'язаної ідеї, незалежно судити, критично мислити, оцінювати. Саме ця група творчих властивостей, на думку дослідників, більшою мірою ніж інші, бере участь у створенні нового творчого продукту.

Підсумовуючи думки вчених, приходимо до висновку, що **творчі здібності** – це синтез якостей і рис характеру особистості, які характеризують ступінь відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності, які зумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Сукупність здібностей, які зумовлюють особливо успішну діяльність людини в одній чи кількох сферах, які вирізняють її серед інших людей, що виконують ту ж діяльність у тих же умовах, називають **обдарованістю**. Н. Лейтес та В. Крутецький виявили систему психологічних ознак обдарованості дитини, які об'єднуються у три блоки: 1) уважність, зібраність, готовність до напруженої роботи; 2) потреба в праці та працьовитість; 3) швидкість мисленневих процесів, висока продуктивність

розумової діяльності на основі високого рівня володіння операціями мислення [С.311 Дуткевич Т. В.:]

Вчений Н. Лейтес вирізняє три категорії обдарованих дітей: діти із незвичайно високим рівнем розумового розвитку (вундеркінди, «індиго-діти»), діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості (до математики чи до інших наук), що виявляються найчастіше у підлітковому віці та діти прихованих здібностей, що відзначаються чимось особливим, певною рисою (пізнавальною активністю, оригінальністю, експериментаторством) [С.4-5 Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса...]

Обдарована дитина відзначається високим рівнем досягнень, а також значними можливостями їх отримання у майбутньому в таких сферах діяльності: інтелектуальній (академічних досягненнях, творчому мисленні, спілкуванні й лідерстві), художній та руховій. Такі діти відзначаються певними особистісними якостями, що утруднюють їх контакти з ровесниками (оригінальність, критичність, високий рівень розвитку) [С.319 Дуткевич Т.].

Талант – це володіння розвинутими здібностями, це видатна вроджена якість, побудована на особливих природних здібностях, яку набувають у дорослому віці.

Отже, здібності – це система властивостей особистості, що відповідає вимогам діяльності та забезпечує високі досягнення в ній, прямо не зумовлені досвідом особистості, її знаннями, навичками та вміннями. Вони розвиваються у процесі діяльності та спілкування, а їх природною основою виступають задатки. Важливо пам'ятати, що початковий прояв здібностей – схильність до певного виду діяльності – виникає у ранньому віці. При чому схильність випереджує здібності, виступає їх фактором – надає позитивного емоційного забарвлення діяльності й пробуджує приховані сили.

Оскільки наше дослідження торкається лише опрацювання наукової літератури, подальшого розвитку потребують дослідження методик розвитку творчих здібностей у дітей шкільного віку та віднайдення дієвих способів їх реалізації.

Список використаної літератури:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк.: Кн. для учителя. 3-е изд. Москва: Просвещение, 1991. 93с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
3. Жизнь знаменитых детей. К.: Богдана, ЛТД, 1993. 256 с,
4. Лук А. Н. Психология творчества. М.: Наука, 1978. 127 с.
5. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. – М.: Изд. центр» Академия», 2000. 336 с.
6. Психология. Словник. / За заг. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. М.: Политиздат, 1990.
7. Русланов В. М. О природе темперамента и его месте в структуре индивидуальных свойств человека. *Вопр. психологии*. 1985. №1. С. 19-32.
8. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Избранные труды в 2-х т.. М.: Педагогика, 1985. Т.1 329 с.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 9

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ
НАУКИ: ПОЛІТОЛОГІЯ,
ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ,
КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Грегірчак Дмитро Богданович

кандидат політичних наук, викладач-методист

ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мукачівського державного університету»

м. Мукачево, Україна

gregirchak.d@gmail.com

ІДЕЯ ВІЛЬНОГО ТА ПРИРОДОВІДПОВІДНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ Ж.-Ж. РУССО

Педагогічна спадщина мислителів епохи Просвітництва багата на гуманістичні концепції. Твори педагогів-просвітників, серед яких особливої уваги заслуговує постать Жана-Жака Руссо (1712-1778), виводили суспільство за рамки схоластичної освіти та авторитарного виховання на новий рівень, де в центрі стояла Особистість.

Метою нашого дослідження є аналіз філософсько-педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо по проблемі вільного та природовідповідного виховання особистості дитини.

Почнемо з того, що формування особистості – це послідовна зміна та ускладнення системи відношення до навколишньої дійсності, інших людей і до себе. Ж.-Ж. Руссо вважав, що на формування якостей особистості потрібно впливати саме в дитячому віці. Головною метою виховання, на думку просвітника, є розвиток вільної особистості у природних умовах.

У своїй філософсько-педагогічній концепції французький мислитель підкреслював необхідність упровадження демократичної освітньої системи, яка мала б сприяти виявленню в дитини талантів і нахилів, закладених природою. Адже, виховання, на його думку, буде сприяти розвитку дитини лише в тому випадку, якщо матиме природовідповідний характер, спонукатиме її до самостійного набуття особистого досвіду і знань і буде прямо пов'язано з природним розвитком індивіда. Відтак, основою філософсько-педагогічної системи Руссо є принципи гуманізму, природовідповідності та індивідуального підходу до дітей [2].

Систематичний виклад своєї філософсько-педагогічної програми природовідповідного виховання Руссо зробив у романі «Еміль, або про виховання» (1762). Головними факторами впливу на дітей Руссо вважав природу, людей і речі, які їх оточують. Природа розвиває органи чуття і людські здібності. Важлива роль належить вихователю, який тактовно, непомітно для дитини спрямовує всю її діяльність, формує її погляди та інтереси. Головне завдання вихователя – пристосувати виховання до природного розвитку дитини.

Важливий внесок Руссо у педагогіку полягає і в тому, що він здійснив спробу намітити вікову періодизацію розвитку дитини від народження до повноліття і визначив відповідні кожному періоду завдання, зміст і методи навчання і виховання.

Перший період – від народження до 2 років. На цьому етапі виховання зводиться в основному до піклування про нормальний фізичний розвиток дитини. Другий період («сон розуму») – від 2 до 12 років. Головні завдання вихователя в цей період – це вправи, які розвивають органи чуття, практичне засвоєння елементарних знань, моральне виховання на прикладах. Не слід примушувати дитину у цьому віці думати, зачувати вірші, казки. Третій період – від 12 до 15 років. Це етап розумового й трудового виховання, розвитку спостережливості, самодіяльності, трудових умінь. Учити треба тільки корисному із галузі природознавства та математики, навчання потрібно будувати на власному досвіді дітей та їх самодіяльності. При виборі предметів для навчання необхідно керуватися інтересами дитини. Основу дидактики Руссо вбачає у розвитку в дітей самостійності, уміння спостерігати, кмітливості. Руссо виступає проти ілюстрованої наочності (малюнків, картин). Предметом вивчення є сама природа, тому більшість занять треба проводити на природі. У третьому періоді відбуваються і елементи трудового виховання особи. Праця, яка виступає у Руссо як виховний засіб – це суспільний обов'язок кожного, адже вона сприяє формуванню позитивних моральних якостей. Він наголошував, що тільки особиста праця робить людину вільною і незалежною. Руссо закликав навчати підлітків ремеслам не тільки для того, «щоб стати робітниками, а для того, щоб стати людьми». Вид ремесла обирається вихователем, а не самою дитиною, відповідно до її природних задатків. Четвертий період в періодизації розвитку дитини («буря

пристрастей») – від 15 років до повноліття. Це етап морального і статевого виховання [3]. Повноцінне моральне виховання відбуваються тільки в суспільстві. Руссо перед моральним вихованням ставить три завдання: виховання добрих почуттів шляхом реальних справ, прикладів, а не міркувань; виховання добрих суджень через вивчення біографій видатних постатей, вивчення історії тощо; виховання доброї волі шляхом здійснення добрих вчинків. Щодо статевого виховання Руссо пропонує усунути з поля зору дитини все шкідливе, збуджуюче, зокрема сумнівні книги. Водночас, Руссо закликав не здійснювати цілеспрямованого релігійного виховання. Він визнавав тільки природну релігію: кожна людина вправі вірити у Бога по-своєму. На його думку, діти самі рано чи пізно підійдуть до розуміння божественного начала і виявлять, що є тільки одна релігія – «релігія серця».

Руссо вважав, що дітей простих людей виховувати не треба, бо вони є вже вихованими самим життям; треба виховувати дітей аристократів, щоб кожний з них став людиною, а не дармоїдом. Погляди Руссо на виховання хлопців мали прогресивний характер, а щодо виховання дівчат Руссо притримувався традиційної точки зору: дівчата повинні готуватися стати дружинами і матерями, тому їм необхідно давати не широку розумову освіту, а піклуватися про їх фізичний розвиток, естетичне виховання, привчати до ведення домашнього господарства.

З ідеєю природовідповідного виховання в філософсько-педагогічній концепції Ж.-Ж. Руссо безпосередньо пов'язана ідея свободи. За Руссо, вільний той, хто вміє користуватись своїми силами. Таким чином, безпосереднім вираженням ідеї вільного виховання є вимога Руссо, щоб дитина була вільною у виборі змісту навчального матеріалу і методів його вивчення. Що її не цікавить, у користі чого вона не впевнена, того вона і не буде вчити. Діти повинні мати повну свободу: бігати, сміятись. У стосунках із дорослими вони зобов'язані дотримуватись тільки одного закону: не заважати старшим, як ті не заважають дітям. Філософ-педагог заперечує застосування методів покарання у виховному процесі. Вперше в історії педагогіки висуває метод «природних наслідків» (природний наслідок поганих вчинків), наголошуючи, що виховують шляхом переживання вихованцем наслідків зроблених ним поганих вчинків.

Ж.-Ж. Руссо доволі часто висловлював свою стурбованість тим, що формалізація дитячої освіти здатна привести до інтелектуальної обмеженості. Дитині, чие мислення працює в заданих рамках і націлене на пасивне запам'ятовування, буде складно зробити творчий перехід від засвоєних знань до нових, використовувати їх в повсякденному житті. Плануючи процес навчання відповідно до ідей Руссо, наставник має сприяти тому, щоб навчання включало пошукові, дослідницькі завдання, евристичні міркування. М. Грибинюк зазначає, що Руссо закликає застосовувати метод вивчення оригіналу – викликати і зберегти чуттєвий образ об'єкта в реальних умовах його буття [1].

Отже, актуальним для сучасної освітньої системи залишається положення Ж.-Ж. Руссо про те, що дорослим не слід обмежувати розвиток дитини домінуванням логіко-знакового мислення. Зв'язок навчання і виховання з чуттєвим досвідом дитини, залучення в освітній процес чуттєвого сприйняття як вихідної форми пізнання, сприяє не тільки розвитку образного мислення та вивільненню творчих здібностей дитини, але також опосередковує його орієнтування в навколишньому середовищі, формуванню у нього цілісних образів предметів і явищ. Таким чином, основою розвитку особистості Руссо вважав виховання, за якого зважаючи на природу дитини, необхідно відмовитися від встановлених волею вихователя обмежень, дотримуватися непорушних природних законів. Виховний процес за таких умов ґрунтується на тому, що внутрішньою його мотивацією є прагнення дитини до самовдосконалення, самопізнання, творчого саморозвитку відповідно до природних здібностей, пізнавальних потреб та інтересів. Можна не погоджуватися з деякими ідеями педагога, але в одному він був правий : підґрунтям процесу виховання і навчання має бути прагнення дитини до самовдосконалення, самопізнання, творчого саморозвитку відповідно до її природних здібностей, пізнавальних потреб та інтересів.

З розглянутого можна зробити висновок, що філософсько-педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо, які базувалися на ідеї виховання всебічно розвиненої особистості, були прогресивними для свого часу та вплинули на подальший розвиток педагогічної думки і не втратили актуальності в наш час. Принципи природовідповідності, гуманізму та індивідуального підходу до дітей, які закладені в філософсько-

педагогічній концепції Руссо слугують підґрунтям для формування демократичної педагогіки загалом та застосування на практиці у закладах дошкільної освіти та новій українській школі.

Список використаних джерел

1. Грибинюк, М.Б. Можливості використання педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо у початковій школі на прикладі роману «Еміль, або Про виховання». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, № 15(250). Ч. I., С. 240-249.
2. Лях, Г.Р., Данильченко, Є.М. Принципи загальнолюдського природного виховання Ж.-Ж. Руссо у контексті розбудови нової української школи. *Молодий вчений*, №7(1), 115-118. [Електронний ресурс] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_7%281%29_27
3. Руссо, Ж.-Ж. *Эмил, или о воспитании. Педагогические сочинения.* (Т. 1). Г.Н. Джибладзе (ред.). Москва: Педагогика.

Джуган Руслана Іванівна

голова ради молодих вчених факультету суспільних наук

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ruslana.sopko@uzhnu.edu.ua   ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5999-7752>

Джуган Володимир Васильович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

volodymyr.dzhugan@uzhnu.edu.ua   ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7896-836X>

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ (НА ПРИКЛАДІ МИТНОЇ РЕФОРМИ)

Україна ставши кандидатом на членство у Європейському Союзі 23 червня 2022 року повинна виконати певні вимоги – критерії та успішно провести чергову низку реформ. Аналізуючи шлях України у реалізації Угоди про асоціацію України – ЄС (з 27 червня 2014 р.) констатуємо очевидні успіхи. Серед успішних запроваджених реформ на даний час варто відмітити: децентралізації, освітньої (НУШ), медичної та ін.

Аналізуючи послідовність кроків нашої держави до вступу у ЄС, ми знаходимося на перед останньому 4 етапі, а саме отриманні статусу кандидата в члени ЄС. Успішними вважатимемо кроки: підписання Угоди про асоціацію; включення в офіційну програму розширення ЄС; подача заявки на вступ.

Варто наголосити, що усі реформи в Україні підтримуються за рахунок коштів Європейського Союзу, США, Канади та ін. Україна десятиріччями була залежною від допомоги західних партнерів – донорів та кредиторів. З початком повномасштабної агресії РФ потреба у зовнішній допомозі зростає до небачених обсягів. Вибухове зростання державних видатків через потребу фінансувати війну проти російського

агресора, на тлі падіння доходів держбюджету, не лишили уряду України іншого шляху, окрім як шукати кошти за кордоном. Фінансова допомога з-за кордону – на додаток до допомоги військової – стала визначальною для збереження керованості та стабільності української держави. Тієї стабільності, що не перестає дивувати західні суспільства, експертів, політиків і навіть тих урядовців, які виділяли кошти на порятунок України.

Макрофінансова позика – це стандартний для ЄС інструмент підтримки інших країн. Лідери ЄС, передусім Німеччина, виступали за те, щоби надати Україні ці гроші як грант, тобто безповоротну допомогу, але ця ідея не знайшла одностайної підтримки. Як компроміс, узгодили гранично пільгові умови, які гарантують, що після отримання 18 млрд євро Україна не опиниться у "борговій ямі"[1].

По-перше, термін погашення позики складає 35 років. На такий термін ЄС ще ніколи не позичав кошти Україні. Минулорічні позики мали термін 25 років, до великої війни зазвичай йшлося про 15-річний термін. Тривалість позики полегшує її погашення, адже за два-три десятиріччя реальна вартість 1 євро буде суттєво нижчою, ніж сьогодні.

По-друге, у найближчі 10 років Україна не повинна платити. Погашення має розпочатися лише у 2033 році, йдеться у рішенні Ради ЄС. Це – безпрецедентно довгий пільговий період. Понад те, не виключене також списання боргу (вже зараз європейські політики кажуть, що це є можливим) або його погашення з контрибуції держави-агресора.

По-третє, Україна не платитиме відсотки та інші платежі за обслуговування цього кредиту [1].

Перелік реформ, узгоджених між Україною та ЄС і зафіксованих у меморандумі, заслуговує на особливу увагу. Домовленості Києва та Брюсселя передбачають, що перший транш у 3 млрд євро буде здійснений безумовно; Києві розраховує отримати ці гроші ще в січні. Наступні 15 млрд євро (4,5 млрд євро на квартал) Київ отримуватиме лише за виконання узятих зобов'язань. А у разі відкату якоїсь із ключових реформ у майбутньому Україна ризикує втратити право на безвідсотковий кредит – за меморандумом, у цьому разі ЄС має зупинити «відсоткову субсидію»[1].

Усе це дає високий рівень впевненості, що реформи з цього переліку будуть належно втілені. Адже ціна їхнього зриву є надзвичайно високою. Тому враховуючи усі вище наведені докази С. Сидоренка, ми вважаємо, що в умовах війни ці реформи будуть запровадженими, але питання полягає у термінах.

Говорячи про плинність реформ, то спостерігаємо дуже повільну тенденцію у їх впровадженні, тому що корупція для нашої країни є системним явищем, поряд з цим кожні 5 років змінюється керівництво країни і тільки під тиском іноземних партнерів Україна створює САП, НАБУ і т. д. Серед тих реформ, які впровадити досить складно через згадані нами проблеми виділяємо: судову, охорони довкілля, митну та ін. Саме останню спробуємо проаналізувати більш експертно маючи досвід моніторингу митниці у 2022 році.

На нашу думку проведення аналітичного та емпірико-соціологічного моніторингу по оцінці реформи митниці та окремих аспектів роботи територіальних органів Держмитслужби України в Закарпатській області надає більш вагоме розуміння усіх нюансів. Саме Закарпатська область, на нашу думку, є ключовою у показниках впровадження митної реформи, адже це єдина область вважається західними воротами України, адже тут аж чотири кордони наших європейських сусідів. На сьогоднішній день Закарпатська митниця має чималу ділянку кордону та охоплює 19 пунктів пропуску (сполучення не тільки автомобільне, пішохідне, а й залізничне та повітряне). Кожного дня чималі потоки тих, хто перетинає кордон в тій чи іншій мірі стикаються з такими проблемами, як недостатній рівень прикордонної інфраструктури, подекуди навіть низький, недосконалий механізм розмитнення, довгий час очікування під час перетину кордону тощо, все це породжує довжелазні черги бажаючих перетнути кордон, непорозуміння між учасниками зазначеного процесу та призводить до корупції, контрабанди та різних правопорушень.

Узагальнюючі результати моніторингу митниці осінню 2022 року. У вересні серед основних проблем, які були зафіксовані – багатокілометрові черги вантажівок до пропускних пунктів. Ще на початку вересня Закарпатська митниця інформувала, що на під'їздах до пунктів пропуску «Ужгород-Вишне-Немецьке» (українсько-словацький кордон) та «Чоп-Загонь» (українсько-угорський кордон) утворюються

значні черги із вантажівок, які слідують до країн ЄС. До кінця місяця ситуація не стала кращою, станом на 26 вересня на виїзд з України найбільша кількість вантажних авто на пункті пропуску «Тиса – Загонь» - біля 1000 вантажівок. Було проведено наради митників із колегами у Словаччині і Угорщині, щодо оптимізації митного контролю.

У жовтні варто відзначити, що нагальною проблемою залишається наявність черг, цю проблему не вирішує запроваджена процедура спрощеного транзиту. Також за звітній період було зафіксовано порушення митних правил ввозу, зокрема на митному посту «Ужгород-автомобільний» на українсько-словацькому кордоні вилучили незаконну комп'ютерну техніку на 1 млн грн. Загалом, як відзвітувала Закарпатська митниця, за період від початку повномасштабної російської агресії обсяги контрабанди на Закарпатті зменшилися, а схеми незаконного переміщення товарів змінилися. Наразі, згідно повідомлень у закарпатських медіа, митниця спростила процедуру передачі конфіскаату на потреби ЗСУ. Крім цього заслуговують уваги статистичні показники, оприлюднені Закарпатською митницею. Згідно них, за 9 місяців 2022 року експорт зріс на 66%, імпорт – на 50% у порівнянні із відповідним періодом 2021 року.

У листопаді на Закарпатській митниці відбулося декілька резонансних подій, пов'язаних із виявленням контрабанди, а також із затриманням працівників митниці за підозрою у корупції. Так, у ЗМІ з'явилася інформація про 2 вантажівки, які з контрабандним товаром потрапили на територію України. Закарпатська митниця відзвітувала, що обидва транспортні засоби із «високоліквідними товарами» були затримані, а товар, в загальній кількості 19 128 одиниць, тимчасово вилучений. Також на українсько-угорському кордоні закарпатські митники спільно з прикордонниками виявили водія автобуса, який під виглядом паломницької місії насправді перевозив до Євросоюзу 200 ящиків контрабандних сигарет. Загалом за 10 місяців 2022 року у зоні діяльності Закарпатської митниці задокументовано 957 протоколів про порушення митних правил, на розгляд суду передано 939 справ про на загальну суму майже 170 млн грн. По 927 справах отримано позитивні рішення від судових інстанцій на суму близько 164 млн гривень.

Також, за процесуального керівництва прокурорів Офісу генпрокурора під час одержання неправомірної вигоди було затримано начальника митного посту «Тиса» Закарпатської митниці та його заступника, які у вересні 2022 року отримали неправомірну вигоду від одного перевізника у розмірі 10 600 євро.

У грудні враховуючи загальну ситуацію з електропостачанням в країні та Закарпатті зокрема, актуальним питанням в кінці листопада-грудні стало ввезення генераторів, акумуляторів без сплати мита. Станом на початок місяця вже було ввезено 6,5 тисяч генераторів зі звільненням від сплати митних платежів на суму 45,1 млн грн. Загалом за 11 місяців 2022 року закарпатські митники оформили понад 160 тисяч митних декларацій. Зокрема: в режимі імпорт – 96,5 тисяч, експорт – 57,7 тисяч, транзит – 6,4 тисяч.

Останній місяць року відзначився й кадровими змінами в керівництві Закарпатської митниці. 7 грудня 2022 року перший заступник голови Держмитслужби Олександр Щуцький представив нового керівника Закарпатської митниці Олександра Семиргу. «Наступний блекаут, який ми не можемо дозволити особливо під час війни, це те, що відбувалося останнім часом на Закарпатській митниці. Ті ганебні випадки, пов'язані із корупційними зловживаннями та контрабандними схемами переміщення товарів, набули далеко не регіонального розголосу та засудження. Тим паче, мова про прикордонну митницю, події з якої негативно сприймаються міжнародною спільнотою, зокрема, суміжними митницями Румунії, Словаччини та Угорщини. Тож, ми ставимо крапку на тих псевдо митниках, які шкодили економічним інтересам держави», - зазначив Щуцький. Варто зауважити, що протягом 2022 року в Закарпатській митниці змінилося вже три керівники - Ігор Безсмертний, Сергій Пасюк та Олександр Семирга. За останні три роки (листопад-2019-грудень 2022) у Закарпатській митниці змінилося 8 керівників.

Підсумовуючи результати досліджень та пояснень сталих тенденцій ми отримали у відповідях начальника управління та забезпечення митного контролю та оформлення Закарпатської митниці, зокрема проблема черг наявна і митна служба України реагує на неї на міжурядовому рівні, зокрема підписавши Меморандуми про співпрацю з Європейськими країнами, також нагально з вересня місяця вирішується

проблема зниження показника пропуску вантажів Угорщиною. Щоб вирішити вказану проблему на 20 листопада Угорщина передає додатковий сканер Словаччині, що значно прискорила роботу та збільшила пропускну здатність вантажів. Також позитивними ми вважаємо плани до 24 лютого щодо побудови 2 нових пунктів пропуску, та реконструкцію 2 автомобільних пунктів пропуску, про що наголошували учасники ЗЕД. Сподіваємось, що після перемоги ці плани будуть реалізовані і проблема черг вирішиться на усіх КПП Закарпатської області.

Позитивне покращення комунікації митної служби з бізнесом є впровадження європейської системи «NCTS» єдиного транзиту з 36 країнами, які підписали цю угоду. Це засвідчують результати 2 фокус групи, яка відбулась 26 листопада, на відміну від першої, яка відбулась 1 жовтня. Закарпатська митниця організовує наради де чітко роз'яснює процедуру декларування транзиту, аудиту та ін.

Представники митниці не одноразово наголошувала, на відмінностях діяльності митної та прикордонних служб, зокрема проблема черг та корупція при перетині кордону більше на її думку залежить від прикордонників ніж митників. Наша рекомендація: митній службі України потрібно проводити роз'яснювальну роботу стосовно своєї діяльності серед населення, тому що в умовах підготовки процесу вступу України до Європейського Союзу, в умовах війни збільшується кількість громадян, що перетинатимуть кордон, і щоб уникнути непорозумінь, важливо чітко пояснювати алгоритм перетину та бажано створити гарячі лінії повідомлень про випадки корупції на пунктах пропуску.

Реалізуювши дослідження моніторингу реформи митниці у Закарпатській області ми дійшли висновку, що реформа митниці на Закарпатті у процесі реалізації, або виконана формально чи за змістом.

Список використаних джерел

1. Сидоренко С. Порятунок в обмін на реформи: за яких умов Київ отримає гроші ЄС та США у 2023 році/ *Європейська правда* [Електронний ресурс]
URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/16/7154226>

Ковбаско О.М., к.т.н., доцент

Державна науково-технічна бібліотека України, Київ, 095 427 35 80

ORCID:0009-0003-2045-2119

Кузнецова Т.К., к.е.н., доцент

Державна науково-технічна бібліотека України, Київ, 050 864 41 81

ORCID:0000-0003-2800-3847

Струнгар А.В., к.соц.ком.

Державна науково-технічна бібліотека України, Київ, 093 772 91 91

ORCID: 0000-0001-8702-9911

Шаповалов Є.Б., к.т.н.

Національний центр «Мала академія наук України», Київ, 068 901 15 75

ORCID: 0000-0003-3732-9486

ХИЖАЦЬКІ КОНФЕРЕНЦІЇ: ПРОБЛЕМА, НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ, ОЦІНКА ХИЖАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

Ключові слова: хижацькі конференції, ознаки хижацьких конференцій, протидія розповсюдженню хижацьких конференцій, конференція, тези, аналіз, дослідження, наука.

Вступ. Останніми роками в світі, зокрема й в Україні стрімко збільшується частка хижацьких конференцій. Вони проводяться, а в гіршому випадку тільки анонсуються, під виглядом справжніх наукових заходів з метою отримання прибутків організаторами, без здійснення рецензування та відбору поданих матеріалів. Це явище пов'язане з розширенням хижацької видавничої бізнес-моделі, в якій попри стягнення плати за публікацію не забезпечується надання авторам редакційних і видавничих послуг, передбачених науковими виданнями [1],[2]. Наразі дослідники, які вивчають явище хижацьких конференцій, припускають, що таких конференцій у світі може відбуватися навіть більше, ніж реальних наукових зібрань [3]. Це завдає значної шкоди науковцям, які часто не розуміють, що стають причетними до наукових подій дуже низької якості або і взагалі, фейкових, що результати своїх досліджень вони

публікують у збірниках, більшість матеріалів яких або не повною мірою відповідають вимогам до наукових публікацій, або є публікаціями з сумнівними даними. В умовах відсутності рецензування та оцінки матеріалів, які подаються на хижацькі конференції, їх подальше використання дослідниками та практиками може мати дуже негативні наслідки, що зрештою, веде до підриву довіри суспільства до науки.

Метою дослідження є визначення факторів, які сприяють розповсюдженню хижацьких конференцій в Україні, негативних наслідків участі в цих заходах та розробка критеріїв оцінки хижацької поведінки наукових заходів, які можуть бути використані для реалізації інструментів протидії їхньому розповсюдженню в Україні.

Результати. Проведений аналіз української нормативно-правової бази в галузі науки та вищої освіти виявив, що показники участі у конференціях використовуються для оцінки дослідницької діяльності науковців та науково-педагогічних працівників, студентів-магістрів. І це є основним фактором, що сприяє зростанню попиту на наукові конференції в Україні. З іншого боку, відсутність унормованих вимог до проведення наукових заходів та врегульованих механізмів перевірки доброчесності їх провайдерів є головними факторами розповсюдження хижацьких конференцій. У той же час події останніх трьох років, а саме епідемія коронавірусу та пов'язані з нею карантинні обмеження і повномасштабне російське вторгнення на територію України створили перешкоди для проведення якісних наукових заходів, що, у свою чергу, сприяло зростанню кількості хижацьких конференцій.

Дослідження збірників матеріалів конференцій, опублікованих на web-сайтах українських провайдерів хижацьких конференцій, дозволило виявити, що серед учасників цих заходів є науковці з ступенем доктора наук, доктора філософії, кандидата наук, а також викладачі, асистенти, аспіранти, студенти-бакалаври та магістранти, які, у тому числі, представляють топові українські заклади вищої освіти. Результати опитування фокус-групи з 23 осіб, які мають публікації у збірниках матеріалів хижацьких конференцій свідчать, що серед основних потреб та мотиваційних чинників, які впливають на рішення про участь у цих заходах: необхідність опублікувати результати досліджень у короткий термін, складнощі з пошуком конференції за відповідним науковим напрямом, доступні ціни, а також

можливість опублікувати матеріал невисокої якості та отримати сертифікат про участь у науковому заході. При цьому переважна кількість учасників хижацьких конференцій (91 %) не усвідомлювали свій вибір.

Негативні наслідки участі в хижацьких конференціях пов'язані, передусім, з їх низькою якістю, тобто невисокою здатністю задовольняти потреби дослідників, які беруть в них участь (наприклад, щодо спілкування, навчання, побудови або підтвердження наукової репутації, оприлюднення та отримання відгуків на результати досліджень, тощо). Видання хижацьких конференцій, у переважній більшості випадків, не індексуються у наукометричних базах, і наявність публікації у таких збірниках, з урахуванням широкого впровадження наукометричних показників для оцінки дослідницької діяльності, не можливо буде використати для отримання наукового ступеню/звання, для демонстрації своїх здобутків в заявках на участь у грантових проектах, наукових звітах та інш.

Для протидії розповсюдженню хижацьких конференцій Джеффри Білл, бібліотекар Наукових ініціатив Університету Колорадо в Денвері, виклав в мережу Інтернет список підозрілих видавців, які проводять хижацькі конференції та публікують фейкові журнали (<https://beallslist.net>). Ще один список сумнівних (або хижацьких) конференцій є у бібліотеці Каліфорнійського технологічного інституту (<https://libguides.caltech.edu/c.php?g=512665&p=3503029>). Цілий ряд публікацій описують критерії для визначення хижацької поведінки для конференцій, які мають допомогти дослідникам відрізнити їх від справжніх заходів.

Хижацькі конференції активно мімікують та пристосовуються до різноманітного ландшафту наукової сфери та форм наукової співпраці. У звіті ІАР зазначається, що якість конференцій найкраще зрозуміти як спектр екстремальних, «хижих» випадків з одного боку та високоякісних випадків з іншого – і багато відтінків сірого між ними [3].

Запропоновані критерії (табл.1) надають змогу виявляти ознаки недоброчесної поведінки організаторів конференцій, а спектральний підхід може розглядатися у якості базису для нового дослідження з розробки інструментів протидії розповсюдженню хижацьких конференцій.

Спектр хижацької поведінки для конференцій

Шахрайська	Оманлива	Неприйнятно низька якість	Низька якість	У перспективі низька якість	Сумнівна якість	Якісна			
Високий ризик			Низький ризик						
<p>Типові ознаки: 1. Не відбудеться чи буде відмінено за незрозумілих обставин 2. Веб-сторінка (сайт) використовується у злочинних/ шахрайських цілях 3. Реєстраційні збори не повертаються у разі відміни 4. Ім'я визнаних дослідників (вчених) використовується у програмах в маркетингових матеріалах чи у консультативних радах без їхнього дозволу 5. Не фінансується якою-небудь науковою установою, навчальним закладом, радою чи спонсором, тому усі гроші надходять від учасників конференції 6. Таргетування (улесливими запрошеннями) молодих дослідників, які нічого не підозрюють 7. Неправдиві твердження, що матеріали проходять експертну оцінку або обіцянка надзвичайно короткого процесу експертної оцінки 8. У найжахливіших випадках, спустошення банківських рахунків/ карток зареєстрованих осіб які нічого не підозрюють</p> <p>Коли конференція стає оманливою?</p> <p>Коли вона бреше про свою справжню мету або вводить в оману доповідачів чи зареєстрованих осіб стосовно статусу конференції, пов'язаних з цим витрат або послуг що надаються</p>			<p>Типові ознаки: 1. Організатор проводить безліч конференцій з різних галузей науки одночасно та/або різних містах /онлайн-платформах 2. Назви занадто великі, тому конференції не вистачає орієнтованості 3. Запрошених просять виступити на теми не пов'язані з їхніми дослідженнями 4. Запрошеним пропонується взяти участь, наприклад, головувати на секції за темою не пов'язаною з їх дослідженнями 5. Запрошення містять орфографічні та граматичні помилки 6. Перебільшення престижу та/або місцезнаходження заходу 7. Низька відвідуваність 8. Погана організація 9. Подання результатів досліджень низької якості</p> <p>Коли конференцію можна вважати неякісною? Чим більше співпадінь за ознаками, тим нижча якість</p>			<p>Типові ознаки: 1. Добре спланована та організована, з відповідним місцем проведення / онлайн-платформою 2. Конференція переслідує чітко визначену наукову мету 3. Фінансується та/або організована авторитетними організаціями 4. Має ретельну експертну оцінку представлених матеріалів 5. Збираються тези і /або статті та видаються (публікуються) у авторитетному журналі 6. Надійна система для забезпечення академічної значущості, просування досліджень, доповідачів та розглянутих тем 7. Ясність щодо витрат на організацію конференції 8. Будь-який спонсор дотримується вимог 9. Допомога з питань розміщення, пересування, подорожей, платежів, програми супроводу осіб (учасників) і т.п. 10. Враховує забезпечення стійкості та безпеки 11. Іноді вдається до будь-якої хижацької практики, але робить належні дії, коли виникають незгоди</p>			

Джерело: Складено авторами на основі [3].

Висновки. З метою протидії розповсюдженню хижацьких конференцій в Україні необхідно широке висвітлення проблеми поширення хижацьких конференцій поряд з хижацькими журналами, надання негайної відповіді на існуючу проблему на

інституційному рівні та проведення системної роботи з підвищення обізнаності науковців, молодих вчених, студентів щодо хижацьких практик у науковій сфері.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з оцінкою рівня розповсюдження явища хижацьких конференцій в Україні та розробкою інструментів протидії розповсюдження хижацьких конференцій на основі критеріїв оцінки хижацької поведінки організаторів конференцій.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність потенційного конфлікту інтересів щодо дослідження, авторства та/або публікації цих тез.

Список використаних джерел

1. Beall, Jeffrey; Levine, Richard (25 January 2013). «"OMICS Goes from «Predatory Publishing» to «Predatory Meetings»». Scholarly Open Access. Archived from the original on 5 June 2016. Retrieved 22 October 2016.
2. Stone, Teresa Elizabeth; Rossiter, Rachel Cathrine (2015). «Predatory publishing: Take care that you are not caught in the Open Access net». *Nursing & Health Sciences*. 17 (3): 277–279. doi:10.1111/nhs.12215. PMID 26224548.
3. Inter Academy Partnership. Combatting predatory academic journals and conferences. Report, 2022. Available: <https://www.interacademies.org/publication/predatory-practices-report-English> [Accessed 02 Aug 2022].

Фальковська Людмила Михайлівна

старший викладач кафедри соціальної та практичної психології

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

loboznjuk@gmail.com

ORCID 0000-0001-6486-3030

Коршак Валерія Сергіївна

студентка IV курсу соціально-психологічного факультету

спеціальності 053 «Психологія»

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

valeriiakorshak@gmail.com

**ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДОСЯГНЕННЯ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Майже в кожних стосунках настає час, коли ми відчайдушно хочемо, щоб нас зрозуміли. Це також моменти, коли може бути найважче спілкуватися. Якщо ми трохи змінимо наше визначення комунікації, ми можемо збільшити наші шанси бути зрозумілими. Перш за все варто визначити ефективну комунікацію як взаємодію, кульмінацією якої є взаєморозуміння. Використовуючи це визначення, «правильний спосіб» спілкування стає плинним і вимагає гнучкості. Це також робить кожну взаємодію командною роботою. Немає єдиного способу забезпечити розуміння. Справжнє спілкування вимагає вкладення в обидві сторони діалогу – розмова та використання невербальних сигналів, а також активне прислуховування до змісту та тону. Якщо всі сторони працюють над взаєморозумінням, вони будуть гнучкими у спілкуванні та братимуть участь як слухачі, щоб прояснити значення.

Прагнучи ефективно спілкуватися, ми починаємо з трьох простих запитань. Які емоції я відчуваю? Який конкретний досвід викликав цю емоцію? Що (якщо щось) я сподіваюся змінити завдяки цьому спілкуванню?

Особа, яка починає розмову, може налаштувати команду на успіх, підготувавши команду до розмови. Підготовка може бути такою простою, як: «Я хочу поділитися з вами чимось, і мені дуже хотілося б, щоб ви зрозуміли, звідки я прийшов».

Посилаючись на Л. Томассена [1], можна виокремити чотири взаємопов'язані виміри, створюючи відносини в просторі та часі, здавалося, становлять презумпції для взаєморозуміння під час бесіди:

1. Рамки, в яких відбувається спілкування;
2. Предмет, про який йде спілкування;
3. Особи, між якими здійснюється спілкування;
4. Дії, вербальні та невербальні, через які відбувається спілкування.

Перш за все варто почати з «каркасу». Так званий «каркас» – це структурні умови, за яких люди зустрічаються і взаємодіють. Або ж пасивний аспект спілкування, але важливий для того, як сторони почуваються в цій ситуації. Ці рамки впливають на можливості дій учасників діалогу, контекст дискусії в даній ситуації та зміст дії [2]. Каркаси не є незмінними. Усвідомлюючи їх важливість, можна розглянути можливість їх зміни, коли це доцільно і можливо. Наприклад, двоє друзів можуть зустрітись у кав'ярні замість кінотеатру, де буде відрізнятись зміст розмови та обсяг часу, витрачений на неї.

Наступне, що варто розглянути – це установки. Зустріч між людьми відбувається у певному місці. Розташування, дизайн інтер'єру, журнали в очікуванні, кімната тощо, що впливає на налаштування співрозмовників, настроїв та сприйняття.

Кожна зустріч має часовий вимір. Час, відведений на зустріч, зазвичай обмежений, наприклад, певними справами, і саме це є основною перешкодою для вдалого спілкування, адже одному зі співрозмовників може бути потрібно більше часу на розуміння, більш детальне пояснення. Це припущення було предметом кількох досліджень. Деякі автори навіть знайшли зв'язок між довшим часом і вищою якістю

[3; 4; 5], тоді як інші роблять висновок, що зміст діалогу є більш важливим для якості, ніж витрачений час [6].

Не менш важливим є соціальний аспект, де визначаються ролі. На це може впливати вік, професія, обізнаність, питання, які розглядаються, де один із учасників розмови, наприклад, має взяти на себе роль помічника [7]. Говорячи про культурний аспект, варто зазначити, якщо зустріч відбувається в певному культурному контексті, з глибоким впливом на досвід індивіда та конструювання значення. Індивід говорить, діє і сприймає своє оточення в культурно обумовленому контексті [8]. Стикаючись з чужими культурами, ми відкриваємо, наскільки різноманітним може бути сприйняття тих чи інших речей. У деяких випадках співрозмовники не погоджуються говорити «однією мовою». Однак навіть у межах різних культур існують субкультури (сім'ї, школи, класи, стать, групи дозвілля, політичні групи тощо), представлення відмінностей, які можуть бути не такими для сприйняття. Проте, приміром, ціль і вирішення певної спільної проблеми впливають на взаєморозуміння.

Звертаючись до М.М. Філоненка, а саме сформульованих специфічних особливостей процесу комунікації, можна виокремити наступне:

1. Наявність відносин двох індивідів, кожний з яких є активним учасником спілкування. При цьому взаємне інформування припускає налагодження спільної діяльності.

2. Специфіка людського обміну інформацією полягає в особливій ролі тієї або іншої інформації, її значимості для кожного учасника спілкування. Ця значимість інформації зумовлена тим, що люди не просто «обмінюються значеннями», але прагнуть при цьому виробити загальний зміст. Це можливо лише за умови, що інформація не тільки прийнята, а й зрозуміла, осмислена. З цієї причини кожен комунікативний процес являє собою взаєморозуміння, єдність діяльності, спілкування і пізнання.

3. Можливість взаємного впливу партнерів один на одного за допомогою систем знаків. Іншими словами, обмін інформацією в цьому випадку припускає вплив на поведінку партнера і зміну станів учасників комунікативного процесу.

4. Комунікативний вплив має місце лише за наявності єдиної або подібної системи кодифікації і декодифікації системи знаків.

5. Можливість виникнення комунікативних бар'єрів. У цьому випадку чітко вистає зв'язок, що існує між спілкування і відношенням [9].

Взаємозв'язок будується на принципі розуміння; ми відчуваємо себе комфортніше, коли ми поруч з людьми, з якими маємо щось спільне. Наприклад, ми від природи почуваємось більше розслаблено, коли поруч з нами члени родини, спільна релігія, компанія, клуб або асоціації. Ця спільність забезпечує основу для встановлення миттєвої довіри та розмови проходять більш гладко, коли всередині стосунків присутня довіра, а отже і взаєморозуміння.

Дослідження психологічних механізмів досягнення взаєморозуміння сучасної молоді є важливим напрямом в психології. На сьогоднішній день вже було проведено досить багато досліджень, що дозволило отримати деякі висновки про те, які механізми сприяють взаєморозумінню між молоддю. Але це тільки початок, існує багато напрямків досліджень, які можуть допомогти в розв'язанні проблеми досягнення взаєморозуміння сучасної молоді. Один з таких напрямків - дослідження комунікації між молоддю різних національностей. Дослідження можуть допомогти зрозуміти, які механізми сприяють взаєморозумінню між молоддю різних культур, які чинники заважають комунікації і як їх можна подолати. Інший напрямок досліджень - дослідження відносин між молоддю та різними інституціями (наприклад, школою, релігійною організацією тощо). Ці дослідження можуть допомогти зрозуміти, які чинники сприяють взаєморозумінню між молоддю та цими інституціями, які чинники можуть заважати і як ці чинники можна змінити, щоб поліпшити взаєморозуміння.

У авторів відсутній конфлікт інтересів (потенційний та реальний), що впливає або може вплинути на наукову роботу.

Список використаних джерел

1. Thomassen A. G., Hystad S. W., Johnsen B.H. Bartone P. T. The effect of hardness on PTSD symptoms: A prospective mediational approach. *Military Psychology*. 2018. Vol. 30(2). P. 142–151.
2. Goodwin C, Duranti A. P: Duranti A, Goodwin C, editors. *Rethinking context: language as an interactive phenomenon*. Victoria: Press Syndicate of the University of Cambridge, Australia, 1992:1 –42
3. Howie JG, Porter AM, Forbes JF. Quality and the use of time in general practice: widening the discussion. *BMJ* 1989; 298:1008 –10
4. Howie JG, Porter AM, Heaney DJ, Hopton JL. Long to short consultation ratio: a proxy measure of quality of care for general practice. *Br J Gen Pract* 1991; 41:48– 54.
5. Roland MO, Bartholomew J, Courtenay MJ, Morris RW, Morrell DC. The «ve minute'» consultation: effect of time constraint on verbal communication. *BMJ (Clin Res Ed)*. 1986; 29:870–6.
6. Andersson SO, Ferry S, Mattsson B. Factors associated with consultation length and characteristics of short and long consultations. *Scand J Prim Health Care*. 1993; 11:61 –7.
7. Dimitrova BE. NaE r tvaE samtaler genom en tredje. *Interaktion och icke-verbal kommunikation i møte med tolken (Two persons communicating through a third person. Interaction and non-verbal communication in the setting with an interpreter)*. Edsbruk: Akademitryck AB, 1991
8. Hastrup K. Kultur som analytisk begreb (Culture as an analytical concept). In: Hauge H, Horstboll H, editors. *Kulturbegrebets kulturhistorie (The history of the concept of culture)*. AE rhus: AE rhus Universitetsforlag, 1988:120–39
9. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 10

СТОМАТОЛОГІЧНІ НАУКИ

О. М. Дорошенко, доктор медичних наук, професор,

О. А. Омеляненко, кандидат медичних наук, доцент,

Т. О. Стеценко, М. М. Дорошенко

Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ,

durektsiya_is@ukr.net

ПОТРЕБА В ОРТОПЕДИЧНОМУ ЛІКУВАННІ ДЕФЕКТІВ ЗУБІВ І ЗУБНИХ РЯДІВ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ

Ключові слова: гастроєзофагальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ), дефекти зубів і зубних рядів, ортопедичні конструкції

Вступ. Стоматологічний синдром у пацієнтів з гастроєзофагальною рефлюксною хворобою (ГЕРХ) супроводжується ураженням м'яких тканин порожнини рота, патологією тканин пародонту і твердих тканин зубів із розвитком ерозії зубної емалі, карієсу та його ускладнень, що ведуть до втрати зубів та появи дефектів зубних рядів [1-6]. Новітні матеріали і методики сучасної ортопедичної стоматології володіють важливими перевагами, а їх використання у складі ортопедичних конструкцій значно покращує властивості ортопедичних конструкцій. Однак, як і раніше, найбільш застосованими в Україні є ортопедичні конструкції на металевій основі. Довготривале перебування сплавів металів у порожнині рота веде до їх негативного впливу на слизову оболонку порожнини рота і всього організму, особливо за наявності супутніх захворювань.

Мета: проаналізувати основні скарги, стан порожнини рота та потребу в ортопедичному лікуванні пацієнтів із різними формами ГЕРХ.

Результати: Нами обстежено 119 пацієнтів із ГЕРХ віком від 25 до 65 років: 56 пацієнтів з неерозивною формою та 63 - із ерозивною формою ГЕРХ. Всім пацієнтам проводили опитування та клінічний огляд порожнини рота.

Особливу увагу звертали на наявність в порожнині рота дефектів зубів і зубних рядів, стан наявних ортопедичних конструкцій, якість їх виготовлення.

Діагноз GERX попередньо був встановлений лікарем-гастроентерологом. Стоматологічне обстеження пацієнтів проводили на кафедрі ортопедичної стоматології НУОЗ України імені П. Л. Шупика.

Проведене опитування пацієнтів виявило, що найпоширенішими скаргами були відрижка, нудота, поганий апетит, болі в епігастрії, під ребрами, за грудиною, швидка втомлюваність, наявність рясного нальоту на язиці, сухість порожнини рота та губ, тріщини на губах, неприємні відчуття та запах в порожнині рота, , кровоточивість ясен, біль різної інтенсивності в ділянці зубів в результаті дії подразників, неможливість вживати кислу і тверду їжу, труднощі при чищенні зубів та неможливість перебування на холодному повітрі. Усі симптоми були яскравішими при ерозивній формі GERX

Нами помічені суттєві відмінності між станом ротової порожнини у пацієнтів при різних формах GERX. Усі показники виявилися значно гіршими при ерозивній формі GERX і більш тривалим перебігом основного захворювання.

У пацієнтів при неерозивній формі GERX карієс твердих тканин зубів і патологічна стертість зустрічалися у 64,2% і 44,64% відповідно, ерозію твердих тканин зубів різної інтенсивності - у 58,9 %, десквамативний глосит у 5,35 %, ексфолюативний і ангулярний хейліт у 7,14 %, хронічний рецидивуючий афтозний стоматит у 8,9 %, лейкоплакію у 7,14 % осіб. У 33,9 % спостерігали парестезії і печію СОПР. У 10,7 % - хронічний катаральний гінгівіт, у 12,5 % - генералізований пародонтит (ГП) початкового - I ступеню тяжкості, у 51,78 % обстежених ГП I – II ступеню тяжкості, у 25 % - ГП II - III ступеня тяжкості, що супроводжувався помірною рецесією ясни і гіперестазією в області шийок і коренів зубів. Спостерігали переважно рухомість зубів I-II ступеня, виражену травматичну оклюзію. Дефекти зубних рядів (ЗР) виявили у 37,5 % обстежених пацієнтів. Серед дефектів переважали дистально необмежені дефекти щелеп (19,5%), включені дефекти у бічних ділянках (11%) та поодинокі дефекти (7%).

Звертали особливу увагу на наявність ортопедичних конструкцій в порожнині рота, термін користування ними, їх стан та якість виготовлення. З анамнезу пацієнтів встановлено, що термін служби ортопедичних конструкцій складав від 5 до 10 років. У 12 осіб (21,4 %) ми виявили штамповано-паяні конструкції зубних протезів, серед них 9 осіб мали пошкодження і стирання нітрид-титанового покриття на поверхні металевої конструкції, надломи у місцях пайки та відколи пластмасового облицювання (21,2 % осіб). Серед 10 осіб (18,5 %) із металокерамічними конструкціями у 2-х пацієнтів (3,7 %) наявні керамічного облицювання та часткове розцементування конструкцій також у 2 пацієнтів (3,7%). Незнімні ортопедичні конструкції на основі діоксиду циркону виявили у 5 пацієнтів (4,0%) 1 групи. Знімні пластинкові протези із дротяними кламерами – у 6 (11,1 %) осіб, бюгельні протези – у 4 (7,4 %) осіб і у 3 осіб (5,6 %)– знімні ацеталові зубні протези.

В той же час, при обстеженні пацієнтів із ерозивною формою ГЕР карієс твердих тканин зубів і патологічна стертість зустрічалися у 79,36 % і 66,7% відповідно, ерозія твердих тканин зубів різної інтенсивності - у 73,0 %, десквамативний глосит у 7,93 %, ексфолюативний і ангулярний хейліт у 9,5 %, хронічний рецидивуючий афтозний стоматит у 11,1 %, лейкоплакію у 9,5 %. У 35 (55,6 %) пацієнтів 2 групи виявили парестезії і печію СОПР.

Стоматологічне обстеження тканин пародонту у разі ерозивної форми ГЕРХ виявило у 65 % осіб ГП II-III ступеню тяжкості, лише у 35 % I - II ступеня тяжкості. Перебіг пародонтиту супроводжувався значною рецесією ясни і гіперестазією в області шийок і коренів зубів. Виявляли рясне розташування зубного нальоту, над'ясенного та під'ясенного зубного каменю, рухомість зубів II-III ступеня, виражену травматичну оклюзію. Особливістю перегу ГП при ерозивній формі ГЕРХ є блискавична генералізація патологічного процесу з ураженням пародонту усіх зубів, більш інтенсивні прояви запалення, часте виділення гнійного ексудату із пародонтальних карманів. Перебіг ГП нерідко носить неперервно рецидивуючий характер, часті загострення патологічного процесу приводять до швидкої втрати зубів.

Дефекти ЗР виявили у 53,9 % обстежених із ерозивною формою ГЕРХ. Серед дефектів переважали дистально необмежені дефекти ЗР – у 18 осіб (28,6%), включені дефекти у бокових ділянках у 13 (20,6%) та поодинокі дефекти зубних рядів - у 3 осіб (4,7%).

ШПП наявні в порожнині рота у 19 (30,15 %) пацієнтів із ерозивною формою ГЕРХ, серед них 12 осіб (19 %) мали пошкодження і стирання нітрид-титанового покриття на поверхні металевої конструкції, надломи у місцях пайки та відколи пластмасового облицювання. Серед 13 (20,63 %) осіб із металокерамічними конструкціями у 2-х (3,17 %) виявили наявність відколів керамічного облицювання та часткове розцементування конструкцій. У 3 пацієнтів (4,76%), виявили незнімні зубні протези на основі диоксиду циркону. Знімні пластинкові протези із дротяними кламерами – у 12 (19 %) осіб, бюгельні протези – у 8 (12,7 %) осіб і у 4 осіб (6,34 %) – знімні ацеталові зубні протези.

Висновки. Стоматологічний статус у пацієнтів із ерозивною формою ГЕРХ був значно гіршим, а потреба у протезуванні значно вищою порівняно із пацієнтами з неерозивною формою ГЕРХ. Вивчення особливостей ураження щелепно-лицевого апарату у пацієнтів з ГБР дозволить виявити певні закономірності, що дозволять провести коректні діагностичні і лікувальні заходи.

Перспективи подальших досліджень. Провести ортопедичне лікування дефектів зубів і зубних рядів у пацієнтів із різними формами ГЕРХ стандартними і запропонованими методами ортопедичного лікування та провести порівняльну характеристику їх ефективності.

Конфлікт інтересів. При написанні тез жодного конфлікту інтересів не виявлено.

Список літератури:

1. Boyko TV. Suchasni aspekty diahnostryky khvoroby hastroezofahealnoho reflyuksu (ohlyad literatury). Dosyahnennya klinichnoyi ta eksperymentalnoyi medytsyny. 2017; 2:8–12. [in Ukrainian]
2. Chukhrai NL. Vzaiemozviazok mizh fizychnymy vlastyvostramiy rotovoyi ridyny u ditey ta rezystentnistiu emali. Visnyk stomatolohiyi. 2017; 2:41–45. [in Ukrainian].
3. Dellon ES, Hirano I. Epidemiology and natural history of eosinophilic esophagitis. *Gastroenterology*. 2018; 154(2):319–332.e3.
4. Kaskova LF, Popyk KM, Ulasevych LP. Fizychni pokaznyky rotovoyi ridyny u ditey shkilnoho viku z riznym stomatolohichnym statusom. *World of Medicine and Biology*. 2019;4(70):091–094. DOI: 10.26724/2079-8334-2019-4-70-91-94 [in Ukrainian]
5. Kopchak OV. Zminy funktsionalnoy aktyvnosti trombocytiv ta yikh kontsentratsiynoyi zdatnosti pry otrymanni PRP-preparativ u khvorykh na heneralizovanyj parodontyt ta kardiovaskulyarnu patolohiyu. *Nauk. visn. Uzhgor. un-tu. Ser. Medycyna*. 2017;(1):122–9 [in Ukrainian]
6. Lucendo AJ, Molina-Infante J, Arias B, von Arnim U, Bredenoord AJ, Bussmann C, et al. Guidelines on eosinophilic esophagitis: evidence-based statements and recommendations for diagnosis and management in children and adults. *United European Gastroenterol J*. 2017;5(3): 335–58. doi: 10.1177/2050640616689525.

О. М. Дорошенко, доктор медичних наук, професор,

О. А. Омеляненко, кандидат медичних наук, доцент,

О. В. Шепелинський, Я. В. Островський, Р. В. Островський,

М. М. Дорошенко

Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ,

durektsiya_is@ukr.net

РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПАЦІЄНТІВ ПОХИЛОГО І СТАРЕЧОГО ВІКУ ІЗ СТОМАТОЛОГІЧНОЮ І ЗАГАЛЬНОСОМАТИЧНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ ЗА ДАНИМИ ОПИТУВАЛЬНИКА ОНІР-14 (ORAL HEALTH IMPACT PROFILE)

Ключові слова: часткова і повна втрата зубів, якість життя пацієнтів похилого і старечого віку, ортопедичні конструкції.

Вступ. В Україні, як і в багатьох розвинених країнах, в останні десятиріччя значно зросла частка людей похилого віку.

Наявність загальносоматичної і стоматологічної патології у осіб похилого і старечого віку посилює негативний вплив на якість життя і його оцінку. Для них характерні часткова і повна втрата зубів, порушення структури навколишніх тканин, що нерідко супроводжуються запальними процесами та больовими відчуттями та вкрай негативно впливає на функції жування, мовлення, погіршує зовнішній вигляд із можливими негативними психосоціальними наслідками

Якість життя стоматологічних хворих, як і усіх інших пацієнтів, є непостійною категорією і, як правило, змінюється з віком, а також у результаті проведення лікувальних і профілактичних заходів, тому її завжди необхідно оцінювати у динаміці [1-5]. Доведено, що унаслідок успішного лікування показники якості життя поліпшуються.

З метою оцінки якості життя стоматологічних хворих протягом останніх 20-30 років створено численні шкали й опитувальники [6].

Мета. Метою дослідження стала оцінка якості життя пацієнтів похилого і старечого віку, які потребують виготовлення раціональних ортопедичних конструкцій, за даними опитування, огляду та результатів опитувальника ОНІР-14 (Oral Health Impact Profile).

Результати. Проведене опитування 94 мешканців м. Києва віком від 60 до 89 років, які звернулись за стоматологічною допомогою на кафедрі ортопедичної стоматології НУОЗ України імені П. Л. Шупика, виявило, що пацієнти старечого та похилого віку погано орієнтуються в питаннях профілактики стоматологічних захворювань та гігієни ротової порожнини. При цьому нами виявлена пряма закономірність наявності взаємозв'язку між стоматологічною і загальносоматичною патологією. Ступені тяжкості клінічних проявів різних патологій із боку порожнини рота суттєво впливали на якість життя пацієнтів.

Характерною особливістю пацієнтів похилого і старечого віку з дефектами зубних рядів та повною втратою зубів є те, що абсолютно всі мали ті чи інші супутні соматичні захворювання. Причому, більшість із них мали в анамнезі від 2 до 5 соматичних захворювань. Характерним було переважання патології серцево-судинної системи (у 58,6 % пацієнтів похилого і старечого віку). В структурі загальної захворюваності у пацієнтів похилого і старечого віку, крім патології серцево-судинної системи, також відзначали патологію органів дихання (у 25 % осіб), органів шлунково-кишкового тракту (у 29,8% пацієнтів), хвороби сечовидільної системи (у 10%), ендокринні захворювання - 18,1%. Крім того, пацієнтів скаржилися на неприємні відчуття в порожнині рота під час користування знімними зубними протезами.

Комплексне ортопедичне обстеження виявило повну втрату зубів у 37% осіб похилого і у 68 % старечого віку. Більшість пацієнтів із великими дефектами зубних рядів чи не мали ортопедичних конструкцій, чи не користувалися ними через відсутність комфорту і больові відчуття при їх застосуванні. При цьому ми виявляли у більшості хворих травматичні ураження через невідповідність конструкції протезів тканинам протезного ложа і поля. У 75% пацієнтів термін користування знімними

зубними протезами перевищував 5 років, що вказує про нагальну потребу надання їм якісної стоматологічної допомоги.

Для нашого дослідження ми обрали опитувальник ОНІР-14 (Oral Health Impact Profile), що містить запитання, які умовно належать до трьох основних сфер, пов'язаних зі стоматологічним здоров'ям: • проблеми під час уживання їжі; • проблеми зі спілкуванням; • проблеми в повсякденному житті.

Результати визначення якості життя пацієнтів похилого і старечого віку із стоматологічною і загальносоматичною патологією, що потребували ортопедичного лікування, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати визначення якості життя пацієнтів похилого і старечого віку із стоматологічною і загальносоматичною патологією, що потребували ортопедичного лікування

І Блок. Запитання, пов'язані з проблемами під час уживання їжі	Вік пацієнта	
	60-75	75-90
	Сума балів	
1. Чи Ви втратили смак до їжі через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	75	87
2. Чи відчуваєте Ви больові відчуття в роті?	72	88
3. Чи виникає у Вас утруднене вживання їжі через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	85	94
4. Чи Ви незадовільно харчуєтеся через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	71	78
5. Чи доводиться Вам переривати вживання їжі через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	73	87
ІІ Блок. Запитання, пов'язані з проблемами зі спілкуванням		
6. Чи відчуваєте Ви незручності через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	74	85
7. Чи відчуваєте Ви труднощі при вимові слів через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	69	88

8. Чи відчуваєте Ви себе обмеженим у спілкуванні з людьми через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	45	56
9. Чи ставлять Вас проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами в незручне становище?	34	36
10. Чи викликають у Вас проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами підвищену дратівливість при спілкуванні з людьми?	56	78
III Блок. Запитання, пов'язані з проблемами в повсякденному житті		
11. Чи відчуваєте Ви труднощі у звичайній роботі через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	45	59
12. Чи заважають Вам проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами відпочивати, розслабитися?	52	67
13. Чи стає ваше життя менш цікавим через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	45	48
14. Чи доводиться Вам повністю "випадати з життя" через проблеми із зубами, слизовою оболонкою рота або протезами?	36	42

Представлені в табл. 1 дані свідчать, що за всіма означеними питаннями трьох блоків анкети ОНІР – 14 пацієнти похилого і старечого віку, що звернулися з метою ортопедичного лікування, які не мали або мали незадовільні зубні протези, засвідчили наявність значних проблем, що стосуються уживання їжі, спілкування та повсякденного життя. Треба відмітити, що дані проблеми зростали із віком пацієнтів, що підтверджується статистичним опрацюванням матеріалу між віковими групами ($p < 0,001$).

Висновки. Не викликає ніяких сумнівів, що виготовлення раціональних конструкцій зубних протезів у пацієнтів похилого і старечого віку значною мірою здатне покращити якість їх життя. Незважаючи на те, що методи виготовлення і якість зубних протезів постійно удосконалюються, останні час від часу потребують заміни.

Перспективи подальших досліджень. На нашу думку, застосування сучасних знімних конструкцій зубних протезів із опорою на дентальних імплантатах у хворих старечого і похилого віку дозволить значно швидше досягти успішного ефекту ортопедичного лікування втрати зубів, поліпшити гігієну ротової порожнини і покращити якість їх життя.

Конфлікт інтересів. При написанні тез жодного конфлікту інтересів не виявлено.

Список літератури:

1. Vorobets AB, Hasyuk PA, Rosolovska SO, Kostyrenko OP. Henderni vidminnosti odontometrychnykh pokaznykiv koronok velykykh kutnykh zubiv lyudyny. Svit Medytsyny ta Biolohiyi. 2016; 4(58): 16–18. [in Ukrainian]
2. Keretsman AO. Henderni osoblyvosti zakhvoryuvanosti ta poshyrenosti khvorob orhaniv travlennya sered dorosloho naseleння Zakarpatskoyi oblasti. Zdorovya Natsiyi; 2015; 1: 136–143. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2015_1_28. [in Ukrainian]
3. Slynko YuO, Sokolova II, Udovychenko NM. Poshyrenist defektiv zubnykh ryadiv u dorosloho naseleння Kharkivskoho rehionu. Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sport. 2019; 4, 6 (22): 260–264. doi: 10.26693/jmbs04.06.260 [in Ukrainian]
4. Margrit-Ann G, Schwarz JM, Alexander S, Jerg-Bretzke L. Gender Dentistry A Systematic Review of Literature on Caries And Periodontitis. J Dent Maxillofacial Res Volume. 2018; 1(2): 1–5. doi: 10.31038/JDMR.2018123.
5. Roberto LL, Crespo TS, Monteiro-Junior RS. Sociodemographic determinants of edentulism in the elderly population: A systematic review and meta-analysis. Gerodontology. 2019; 00: 1–13. <https://doi.org/10.1111/ger.12430>.
6. Cassio E, Raposo-do-A, Evelyn K, Nivaldo A. Quality of life among children with cleft lips and palates: a critical review of measurement instruments. Brazilian J Plast Surg. 2011;26(4):639– 44.

Дрогомирецька Мирослава Стефанівна – д-р мед. наук, професор, завідувач кафедри ортодонції, НУОЗ України імені П. Л. Шупика, м. Київ.

Адреса: м. Київ, E-mail: dr.myroslava@gmail.com.

Абу Сулейман Мохаммед Садек – аспірант кафедри ортодонції, НУОЗ імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна.

Адреса: м. Київ, E-mail: dr.mohammed-sadek@hotmail.com.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТВІН-БЛОКУ ТА МОДИФІКОВАНОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АПАРАТУ НА ТРГ ПОКАЗНИКИ ІЗ ДИСТАЛЬНИМ ПРИКУСОМ ТА ЗВУЖЕННЯМ ВЕРХНІХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ

Вступ. Дистальний прикус (ДП) - часта проблема в ортодонтичній практиці, що може викликати порушення функцій дихання, мовлення, жування та ковтання. Деформації верхньої та нижньої щелеп можуть змінити об'єм глотки, що може сприяти порушенню дихальної функції. Ранньо діагностований ДП можна лікувати функціональними апаратами, які стимулюють передній ріст нижньої щелепи. У 1982 році William J. Clark створив функціональний апарат твін-блок для лікування сагітальних аномалій прикусу [1]. Дослідження показали, що використання ТБ збільшує розміри верхніх дихальних шляхів [2], хоча є негативні спостереження [3], однак його ефективність потребує додаткових досліджень. В ході виконання дослідження ми розробили модифікований функціональний апарат (Рис.1.) для лікування аномалій скелетних форм дистального прикусу у дітей із ретрогнатичним положенням нижньої щелепи та патологією верхніх дихальних шляхів.

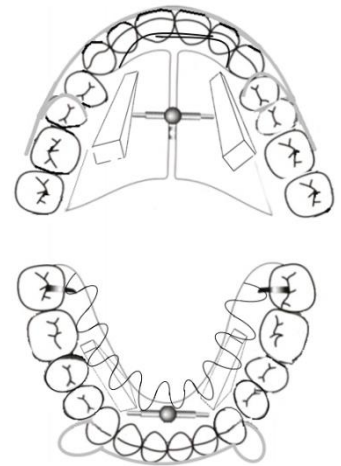

Рис.1.

Наш функціональний пристрій відрізняється від твін-блоку конструкційно. Він має верхню та нижню знімні пластини з похилими площинами (піднебінно-язичними доріжками), які забезпечують свободу бічних рухів зубів та створюють оклюзійні сили. Ці поверхні не торкаються зубів та не травмують ясна, що дозволяє закриттю

вертикальної щілини та підвищенню висоти прикусу. В апарат також можна ввести пружини для зміни інклинації центральних різців у разі дистального прикусу II підкласу. Введення до апарату дуги з петлями вздовж нижньої щелепи спонукає язик зайняти фізіологічне положення, особливо під час ковтання, тим самим покращити функцію дихання за рахунок збільшення прохідності дихальних шляхів.

Ключові слова. дистальний прикус, твін-блок, модифікований функціональний апарат, ТРГ.

Мета. Порівняння результатів ефективності впливу запропонованого модифікованого функціонального апарату і твінблоку на зміни показників ТРГ в динаміці ортодонтичного лікування пацієнтів із скелетними формами дистального прикусу, ретрогнатичною нижньою щелепою та звуженням верхніх дихальних шляхів.

Матеріал і методи дослідження. Нами проведене ортодонтичне лікування 104 дітей із скелетними формами ДП та звуженням верхніх дихальних шляхів у періоді змінного прикусу, на піку зростання (CS3 і CS4 - пубертальні стадії) віком від 7 до 13 років на кафедрі ортодонції Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика.

Пацієнти були поділені на 2 групи дослідження: до I групи увійшли 53 дітей з II класом I підкласом за Енглем, до II групи - 51 дітей з II класом II підкласом за Енглем. В залежності від апарату, який використовувався для лікування, кожна група була поділена додатково на 2 підгрупи. До 1-ої підгрупи I групи увійшли 31 дітей, ортодонтичне лікування яких здійснювали МФА, до 2-ої - 22 дитини, яким застосовували твін-блок. Аналогічно, до 1-ої підгрупи II групи увійшло 28 дітей, лікування яких проводили МФА, до 2-ої підгрупи - 23 дитини, лікування яких проводили твін-блоком. 30 дітей без патології прикусу (I клас) і патології дихання склали контрольну групу.

Використовували цефалометричне дослідження Макнамарі [4] для оцінки дихальних шляхів, типу росту профілю та положення щелеп. Для аналізу достовірності використовували програмне забезпечення IBM SPSS Statistics v26 2019

та критерій хі-квадрат. Застосовували незалежний t-критерій для порівняння середніх змін показників в групах з МФА та твін-блоком, з P менше 0.05 вважали значущим.

Результати дослідження. Не було виявлено різниці у вимірах співвідношенні щелеп (SNA) між групами дослідження та контрольною групою протягом всього ортодонтичного лікування. Обидва функціональні апарати були ефективними для стимулювання переднього росту нижньої щелепи (SNB) і не виявили різниці в ефективності.

У обох групах (у II класі I підгруп) після 10-12 місяців лікування спостерігали зменшення кутів Upper 1 to palatal plane, Upper 1 to NA (°) і відстані Upper 1 to NA (mm) при застосуванні запропонованого апарату і твін-блоку. Результати були однакові у обох групах. У другій групі (II клас II підклас) була відмічена протрузія верхніх різців, але після застосування МФА значення нормалізувалися. Використання власного апарату було ефективнішим у другій групі, оскільки мав протракційні пружини для корекції нахилу передніх зубів. При застосуванні твін-блоку часто потрібна додаткова фіксація брекетів для корекції нахилу різців у другій групі. Різниця між апаратами була статистично значущою протягом 10-16 місяців лікування.

Через 10-12 міс. показники Lower 1 to NB (°) та Lower 1 to NB (mm) нормалізувалися при лікуванні двома апаратами, ефективність однакова. Різці зсунулися вперед за рахунок стимулювання росту щелепи.

За 10-12 місяців лікування МФА виявився ефективнішим у I групі, показники кута під'язикової кістки та відстані Н-Н1 нормалізувалися. ТБ зменшив показники незначно тільки у підгрупах I та II груп через 12-16 місяців. Обидва апарати стимулюють ріст н/щ вперед та підйому під'язикової кістки. МФА переміщує під'язикову кістку швидше за допомогою дузі з петлями.

Результати дослідження свідчать про зменшення CVA, кута OPT/CVT та збільшення відстані OA в обох групах. У перших підгрупах обох груп показники нормалізувалися протягом 10-12 місяців лікування за допомогою МФА. Застосування ТБ протягом 10-12 місяців призвело до незначного зменшення цих показників,

наближення до значень контрольної групи спостерігалось після 12-16 місяців лікування (T1-T3, T5-T7).

ТРГ показники	Контроль на група (n=30)	53 дітей з II класом I підкласом (I група)						51 дітей з II класом II підкласом (II група)						Порівняння між групами													
		1 підгрупа МФА (n=31)			2 підгрупа ТБ (n=22)			МФА (n=28) 1 підгрупа			ТБ (n=23) 2 підгрупа			T1-C	T2-C	T3-C	T4-C	T1-T3	T2-T4	T5-C	T6-C	T7-C	T8-C	T5-T7	T6-T8		
		До Mean ± SD	10-12 міс. (T1) Mean ± SD	12-16 міс. (T2) Mean ± SD	До Mean ± SD	10-12 мо. (T3) Mean ± SD	12-16 міс. (T4) Mean ± SD	До Mean ± SD	10-12 міс. (T5) Mean ± SD	12-16 міс. (T6) Mean ± SD	До Mean ± SD	10-12 міс. (T7) Mean ± SD	12-16 міс. (T8) Mean ± SD														
Вимірювання сагітального та вертикального співвідношення щелеп																											
SNA	82.71 ±1.35	84.01 ±3.34	83.14 ±3.24	82.64 ±3.31	82.31 ±4.52	82.92 ±3.32	82.01 ±5.11	81.84 ±2.14	81.2 ±3.13	82.02 ±2.54	81.71 ±3.24	81.44 ±3.31	82.92 ±4.12														
SNB	80.25 ±0.14	76.5 ±1.21	80.12 ±1.31	80.89 ±1.52	75.1 ±1.31	80.34 ±1.25	80.52 ±1.74	74.8 ±2.19	79.51 ±3.29	80.25 ±1.74	74.1 ±1.91	80.19 ±1.33	80.58 ±1.34	*	*	*	*			*	*	*	*				
ANB	2.89 ±0.46	6.35 ±1.96	2.96 ±1.21	2.51 ±1.75	6.14 ±1.24	3.23 ±1.38	2.73 ±1.28	5.83 ±1.24	3.12 ±1.19	2.52 ±2.04	5.14 ±1.34	2.98 ±1.41	2.44 ±1.28	*	*	*	*			*	*	*	*				
PL to ML	23.87 ±1.41	23.79 ±4.23	25.6 ±3.22	25.89 ±2.41	24.19 ±4.11	30.4 ±4.21	31.2 ±5.47	24.12 ±3.79	25.21 ±3.21	26.4 ±5.11	23.79 ±3.31	29.89 ±2.41	30.8 ±4.75	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	*	
FMA	32.38 ±4.25	32.16 ±4.31	34.28 ±4.12	34.71 ±4.22	31.42 ±3.34	38.85 ±3.34	39.4 ±5.31	30.96 ±3.41	32.99 ±3.21	33.4 ±5.45	31.21 ±3.53	37.71 ±4.22	39.7 ±6.34	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	*	
Зубоальвеолярні зміни																											
Upper 1 to palatal plane	103.2 ±4.36	114.4 ±7.25	104.2 ±8.32	103.8 ±5.78	113.1 ±6.94	107.2 ±7.19	103.8 ±5.86	93.74 ±6.41	102.4 ±7.14	103.7 ±4.47	92.47 ±6.14	96.34 ±7.74	97.8 ±4.39	*	*	*	*			*	*			*	*		
Upper 1 to NA (°)	23.35 ±1.98	26.14 ±3.12	24.09 ±4.03	23.14 ±1.38	27.37 ±4.21	25.01 ±3.11	23.85 ±1.58	18.8 ±1.41	22.4 ±1.37	23.46 ±2.91	17.23 ±1.54	19.7 ±3.33	20.94 ±1.78	*	*	*	*			*	*			*	*		
Upper 1 to NA (mm)	5.33 ±2.03	6.11 ±3.14	5.45 ±2.04	4.73 ±2.93	6.74 ±2.14	5.83 ±1.74	5.86 ±3.15	2.76 ±1.31	4.83 ±1.43	5.74 ±1.75	1.44 ±1.19	3.22 ±1.09	3.17 ±2.03	*	*	*	*			*	*			*	*		
Lower 1 to NB (°)	25.61 ±2.74	21.47 ±2.78	25.14 ±3.04	25.91 ±2.54	24.77 ±2.76	24.81 ±1.98	25.51 ±2.71	21.11 ±2.65	24.86 ±2.17	24.94 ±3.57	21.39 ±2.88	25.5 ±1.31	25.83 ±2.74	*	*	*	*			*	*			*	*		
Lower 1 to NB (mm)	5.12 ±1.65	2.11 ±1.34	5.12 ±1.38	5.74 ±1.88	2.67 ±1.19	4.54 ±1.64	5.12 ±2.45	1.98 ±1.31	3.58 ±1.33	4.47 ±1.26	2.07 ±1.24	3.45 ±1.41	5.74 ±1.65	*	*	*	*			*	*			*	*		
Вимірювання під'язикової кістки																											
H-RGP-cv3ia	25.97 ±3.41	35.74 ±5.33	26.29 ±4.43	25.59 ±4.38	35.14 ±5.17	31.51 ±5.44	26.14 ±5.44	37.25 ±5.87	26.91 ±3.41	26.09 ±5.38	36.24 ±5.14	32.12 ±6.42	26.19 ±5.12	*	*	*	*			*	*			*	*		
RGP-cv3ia-H (H-H1)	5.34 ±2.14	14.06 ±3.09	5.95 ±3.12	5.15 ±3.82	15.14 ±5.33	10.38 ±4.12	7.47 ±5.21	14.37 ±5.45	6.73 ±3.18	5.85 ±4.93	14.91 ±4.41	11.25 ±3.19	5.82 ±2.97	*	*	*	*			*	*			*	*		
Положення хребців																											
CVA	104.1 ±5.32	118 ±8.54	103.1 ±5.58	101.5 ±9.51	114 ±6.21	109.1 ±4.58	104.5 ±7.41	109 ±7.26	103.6 ±5.74	101.6 ±4.65	114 ±6.54	108.4 ±7.34	104.6 ±4.98	*	*	*	*			*	*			*	*		
OPT/CVT	1.21 ±1.47	4.39 ±1.51	1.58 ±1.47	1.14 ±1.02	4.49 ±1.41	3.21 ±2.17	1.51 ±1.02	3.91 ±1.23	1.56 ±2.41	1.44 ±1.21	3.49 ±1.63	2.41 ±1.12	1.28 ±2.67	*	*	*	*			*	*			*	*		
O-C1	6.44 ±2.34	2.14 ±3.44	6.28 ±3.12	6.55 ±3.12	2.04 ±1.23	4.44 ±2.34	6.69 ±3.12	1.73 ±1.02	5.78 ±3.52	6.18 ±1.25	1.94 ±1.23	3.15 ±1.24	5.18 ±3.36	*	*	*	*			*	*			*	*		
Вимірювання носоглотки																											
Va-PNS	43.11 ±2.32	41.62 ±3.81	42.7 ±3.14	43.4 ±2.52	40.92 ±1.41	41.78 ±2.21	43.85 ±3.57	40.21 ±1.11	41.13 ±2.11	42.93 ±3.71	39.92 ±1.61	41.86 ±1.21	43.16 ±1.36														
PNS-ppw	25.11 ±2.13	23.37 ±1.65	24.03 ±2.12	25.73 ±3.32	24.17 ±2.62	24.86 ±1.13	25.16 ±2.33	23.36 ±1.81	23.97 ±2.81	25.71 ±3.52	22.97 ±1.13	23.41 ±1.83	25.84 ±2.95														
Вимірювання ротоглотки																											
P-MPW	13.14 ±1.31	8.81 ±2.06	13.12 ±2.25	14.08 ±2.14	8.34 ±2.85	11.48 ±2.14	11.48 ±2.14	8.27 ±2.18	13.18 ±3.25	13.28 ±2.28	8.13 ±2.14	10.6 ±2.32	13.17 ±3.27	*	*	*	*			*	*			*	*		
Вимірювання гортаноглотки																											
Ep-LPW	18.31 ±1.32	12.48 ±2.08	18.03 ±1.54	18.49 ±2.25	12.38 ±2.11	14.95 ±2.74	17.99 ±3.58	11.88 ±2.19	17.99 ±2.74	18.49 ±3.83	12.18 ±2.75	15.37 ±2.42	17.79 ±3.31	*	*	*	*			*	*			*	*		

Таблиця: Результати ТРГ показників у пацієнтів дослідних груп в динаміці ортодонтичного лікування.

Дослідження носоглотки не показало змін у вимірах у обох групах порівняно з контрольною групою, що підтверджує низьку кореляцію між носоглотковою функцією дихання та зубощелепними структурами при нормальній функції носа [5]. З іншого боку, у обох групах спостерігалось збільшення вимірів ротоглотки (P-MPW), що повернулось до норми через 10-12 місяців при застосуванні запропонованого апарату та через 12-16 місяців при застосуванні ТБ (Т1-Т3, Т5-Т7). Аналогічні результати показали вимірювання гортаноглотки (Ep-LPW) (Т1-Т3, Т5-Т7).

Висновки: обидва ортодонтичні апарати ефективні для дистального прикусу, але модифікований функціональний пристрій має переваги перед твін-блоком, включаючи швидшу нормалізацію значень кутів і відстаней, виправлення нахилу передніх зубів та швидшу переміщення під'язикової кістки завдяки дузі з петлями. Обидва апарати сприяють росту передньої нижньої щелепи та підйому під'язикової кістки. МФА дозволяє швидшу нормалізацію кутів та відновлення ротоглотки та гортаноглотки до норми порівняно з ТБ.

Список літератури:

1. Clark WJ. The twin-block traction technique. *Eur J Orthod* 1982; 4:129-38.
2. Jena AK, Singh SP, Utreja AK. Effectiveness of twin-block and Mandibular Protraction Appliance-IV in the improvement of pharyngeal airway passage dimensions in Class II malocclusion subjects with a retrognathic mandible. *Angle Orthod* 2013; 83: 728-34.
3. O'Brien K, Wright J, Conboy F, Sanjie Y, Mandall N, Chadwick S, et al. Effectiveness of early orthodontic treatment with the Twin-block appliance: A multicenter, randomized, controlled trial. Part 1: Dental and skeletal effects. *Am J Orthod Dentofacial Orthop* 2003; 124: 234-43.
4. McNamara JA. Influence of respiratory pattern on craniofacial growth. *Angle Orthod* 1984; 54: 283-311.
5. Freitas MR, Alcazar NMPV, Janson G, Freitas KMS, Henriques JFC. Upper and lower pharyngeal airways in subjects with Class I and Class II malocclusions and different growth patterns. *Am J Orthod Dentofacial Orthop* 2006; 130: 742-745.

Дрогомирецька Мирослава Стефанівна – д-р мед. наук, професор, завідувач кафедри ортодонтії, НУОЗ України імені П. Л. Шупика, м. Київ.

Адреса: м. Київ, E-mail: dr.myroslava@gmail.com.

Абу Сулейман Мохаммед Садек – аспірант кафедри ортодонтії, НУОЗ імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна.

Адреса: м. Київ, E-mail: dr.mohammed-sadek@hotmail.com.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТВІН-БЛОКУ ТА МОДИФІКОВАНОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИСТРОЮ НА ЗМІНУ ОБ'ЄМУ ВЕРХНІХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ І ЛЕГЕНЕВИХ ФУНКЦІЙ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ДИСТАЛЬНИМ ПРИКУСОМ

Вступ. Дистальний прикус є поширеною проблемою в ортодонтичній практиці, яка може спричинити порушення функцій дихання, мовлення, жування та ковтання. Деформації верхньої та нижньої щелеп можуть змінити об'єм глотки, що може впливати на дихальну функцію. Якщо ДП виявляється рано, то його можна лікувати за допомогою функціональних апаратів, які стимулюють ріст нижньої щелепи вперед. У 1982 році William J. Clark створив функціональний апарат твін-блок для лікування сагітальних аномалій прикусу [1]. З досліджень стало відомо, що використання ТБ може збільшувати розміри верхніх дихальних шляхів [2]. Однак, є також негативні результати [3], тому ефективність ТБ потребує подальшого дослідження. В рамках нашого дослідження було розроблено модифікований функціональний апарат (див. Рис. 1), який можна використовувати для лікування скелетних форм дистального прикусу у дітей з ретрогнатичним положенням нижньої щелепи та патологією верхніх дихальних шляхів.

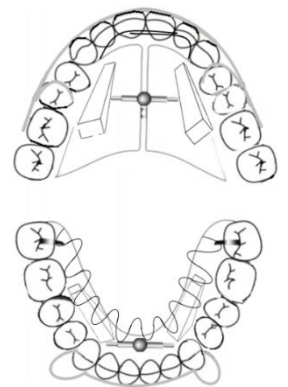

Рис.1.

Наш функціональний пристрій відрізняється від твін-блоку конструкцією. Він складається з верхньої та нижньої знімних пластин з похилими площинами (піднебінно-язичними доріжками), які забезпечують свободу бічних рухів зубів та створюють оклюзійні сили. Дані поверхні не торкаються зубів

та не травмують ясна, що дозволяє закриттю вертикальної щілини та підвищенню висоти прикусу. Крім того, апарат має можливість введення пружин для зміни інклинації центральних різців у разі дистального прикусу II підкласу. Внесення до апарату дуги з петлями вздовж нижньої щелепи спонукає язик зайняти фізіологічне положення, особливо під час ковтання, тим самим покращуючи функцію дихання за рахунок збільшення прохідності дихальних шляхів.

Ключові слова. дистальний прикус, твін-блок, модифікований функціональний апарат, антропометрія, спірографія.

Мета. Порівняння результатів ефективності ортодонтичного лікування скелетних форм дистального прикусу запропонованим модифікованим функціональним апаратом (МФА) і твін-блоком (ТБ) щодо параметрів змін легеневої функції у пацієнтів із ретрогнатичним положенням нижньої щелепи (н/щ) та звуженням верхніх дихальних шляхів (ВДШ).

Матеріал і методи дослідження. Нами проведене ортодонтичне лікування 104 дітей із скелетними формами ДП та звуженням ВДШ у періоді змінного прикусу, на піку зростання (CS3 і CS4 - пубертальні стадії) віком від 7 до 13 років на кафедрі ортодонції Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика. Пацієнти були поділені на 2 групи дослідження: до I групи увійшли 53 дітей з II класом I підкласом за Енглем, до II групи - 51 дітей з II класом II підкласом за Енглем. В залежності від апарату, який використовувався для лікування, кожна група була поділена додатково на 2 підгрупи. До 1-ої підгрупи I групи увійшли 31 дітей, ортодонтичне лікування яких здійснювали модифікованим функціональним апаратом, до 2-ої - 22 дитини, яким застосовували твін-блок. Аналогічно, до 1-ої підгрупи II групи увійшло 28 дітей, лікування яких проводили МФА, до 2-ої підгрупи - 23 дитини, лікування яких проводили ТБ. 30 дітей без патології прикусу (I клас) і патології дихання склали контрольну групу.

Спірометричні вимірювання проводилися спірометром SP80B відповідно до рекомендацій Американського торакального товариства щодо стандартизованої спірометрії [4]. Маневри форсованої спірометрії виконувалися максимум із п'яти спроб, доки значення та криві не ставали прийнятними та відтворюваними.

Дані спірометрії аналізували до та в різні терміни після проведеного ортодонтичного лікування за допомогою програмного комп'ютерного забезпечення spirometer V 3.2.0.

Достовірність проведених досліджень аналізували за допомогою програмного IBM SPSS Statistics v26 2019 з подальшою оцінкою рівня значущості за допомогою критерію хі-квадрат. Застосовували незалежний t-критерій для порівняння середніх змін показників в групах з МФА та твін-блоком, з Р менше 0.05 вважали значущим.

Результати дослідження. В динаміці проведеного ортодонтичного лікування результати спірометричних вимірювань показали значення показників (ФЖЄЛ, ОФВ1, ОФВ1/ ФЖЄЛ %, ПШВ, і МОШ 25, 50, 75 і 25–75%), що відповідали показникам контрольної групи, у дітей обох груп перших підгруп, яких лікували модифікованим функціональним апаратом, через 10-12 місяців лікування, та у дітей, яких лікували твінблоком – через 12-16 місяці (табл.1). Якщо до лікування ФЖЄЛ у дітей I групи була 2.54 ± 0.49 , то при лікуванні запропонованим апаратом через 10-12 місяців склала 3.82 ± 1.31 , що відповідало показникам контрольної групи 3.71 ± 0.68 . В той же час при лікуванні дітей твінблоком аналогічні показники визначені лише через 12-16 місяців, в той час як через 10-12 місяців вони становили лише 2.93 ± 0.14 , що було суттєво гірше як з показниками контролю, так і показниками дітей, яких лікували запропонованим пристроєм. Аналогічна закономірність виявлена нами і при вивченні інших спірометричних показників.

Порівняння спірометричних показників в групах дослідження в динаміці ортодонтичного лікування

Таблиця 1

Показники спірографії	Контрольна група (КГ) (n=30)	53 дітей з II класом I підкласом (I група)						51 дітей з II класом II підкласом (II група)						Порівняння між групами											
		I-1 МФА (n=31)			I-2 ТБ (n=22)			II-1 МФА (n=28)			II-2 ТБ (n=23)			T1 - КГ	T2 - КГ	T3 - КГ	T4 - КГ	T1 - т3	T2 - т4	T5 - КГ	T6 - КГ	T7 - КГ	T8 - КГ	T5 - т7	T6 - т8
		До Mean ±SD	10-12 міс. (T1) Mean ±SD	12-16 міс. (T2) Mean ±SD	До Mean ±SD	10-12 міс. (T3) Mean ±SD	12-16 міс. (T4) Mean ±SD	До Mean ±SD	10-12 міс. (T5) Mean ±SD	12-16 міс. (T6) Mean ±SD	До Mean ±SD	10-12 міс. (T7) Mean ±SD	12-16 міс. (T8) Mean ±SD												
ФЖСЛ	3.71 ±0.68	2.54 ±0.49	3.82 ±1.31	3.91 ±1.14	2.51 ±0.36	2.93 ±0.14	3.62 ±0.71	2.46 ±0.74	3.62 ±0.48	3.78 ±0.78	2.34 ±0.74	2.55 ±0.18	3.32 ±0.58	*	*		*	*		*	*		*	*	
ОФВ1	3.14 ±0.37	2.28 ±0.42	3.21 ±1.72	3.3 ±1.12	2.01 ±0.21	2.15 ±0.45	3.07 ±0.38	2.16 ±0.24	3.12 ±0.32	3.23 ±0.71	2.04 ±0.54	2.18 ±0.35	3.11 ±0.28	*	*		*	*		*	*		*	*	
Індекс Тифно (%)	93.77 ±2.63	79.71 ±4.41	94.58 ±16.4	95.21 ±17.5	80.2 ±5.52	85.18 ±4.02	92.21 ±3.71	82.2 ±5.16	92.6 ±7.14	93.62 ±3.28	81.7 ±4.46	85.69 ±4.74	91.27 ±3.68	*	*		*	*		*	*		*	*	
ПШВ	5.53 ±0.89	3.74 ±0.49	5.34 ±1.81	5.39 ±2.14	3.54 ±0.15	3.96 ±0.75	5.42 ±0.39	3.04 ±0.74	5.18 ±0.14	5.61 ±0.89	3.15 ±0.74	3.38 ±0.41	5.28 ±0.72	*	*		*	*		*	*		*	*	
МОШ 25%	4.78 ±0.76	2.62 ±0.39	4.43 ±1.15	4.73 ±1.12	2.52 ±0.82	3.25 ±0.14	4.62 ±0.86	2.79 ±0.24	4.66 ±0.12	4.81 ±0.58	2.89 ±0.52	3.13 ±0.74	4.49 ±0.59	*	*		*	*		*	*		*	*	
МОШ 50%	2.71 ±0.35	1.79 ±0.34	2.83 ±1.73	2.91 ±1.47	1.39 ±0.36	1.81 ±0.14	2.67 ±0.28	1.61 ±0.16	2.42 ±0.21	2.67 ±0.91	1.42 ±0.37	1.75 ±0.13	2.82 ±0.28	*	*		*	*		*	*		*	*	
МОШ 75%	1.25 ±0.14	0.98 ±0.21	1.19 ±0.74	1.26 ±0.53	0.87 ±0.38	0.98 ±0.12	1.18 ±0.37	0.81 ±0.12	1.19 ±0.15	1.31 ±0.72	0.59 ±0.36	0.73 ±0.14	1.07 ±0.37	*	*		*	*		*	*		*	*	
МОШ 25-75%	3.19 ±0.46	1.49 ±0.27	2.93 ±1.78	3.27 ±1.29	1.67 ±0.64	1.89 ±0.41	3.05 ±0.35	1.48 ±0.29	3.07 ±0.42	3.24 ±0.61	1.25 ±0.45	1.64 ±0.32	3.08 ±0.67	*	*		*	*		*	*		*	*	

Примітка: КГ: Контрольна група, МФА: Модифікований функціональний апарат, ТБ: Твін-блок.

* $p \leq 0,05$ – достовірність відмінностей показників.

ВИСНОВКИ: за результатами проведених досліджень можна зробити висновок, що модифікований функціональний апарат показав швидші результати у нормалізації спірометричних показників, таких як ФЖЄЛ, ОФВ1, ОФВ1/ ФЖЄЛ %, ПШВ, і МОШ 25, 50, 75 і 25–75%, порівняно з твін-блоком. Час, необхідний для нормалізації показників при використанні модифікованого функціонального апарату, був меншим, ніж при використанні твін-блоку. Отже, можна стверджувати, що модифікований функціональний апарат є більш ефективним у лікуванні дистального прикусу та порушень дихальної функції.

Ці результати підкреслюють важливість використання модифікованого функціонального апарату для лікування дистального прикусу та порушень дихальної функції. Для більш точної оцінки ефективності цього апарату може знадобитися проведення додаткових досліджень, але в цілому, результати вказують на його високу ефективність.

Список літератури:

1. Clark WJ. The twin-block traction technique. *Eur J Orthod* 1982; 4:129-38.
2. Jena AK, Singh SP, Utreja AK. Effectiveness of twin-block and Mandibular Protraction Appliance-IV in the improvement of pharyngeal airway passage dimensions in Class II malocclusion subjects with a retrognathic mandible. *Angle Orthod* 2013; 83: 728-34.
3. O'Brien K, Wright J, Conboy F, Sanjie Y, Mandall N, Chadwick S, et al. Effectiveness of early orthodontic treatment with the Twin-block appliance: A multicenter, randomized, controlled trial. Part 1: Dental and skeletal effects. *Am J Orthod Dentofacial Orthop* 2003; 124: 234-43.
4. American Thoracic Society. Standardization of spirometry – 2005. *Eur Respir J*. 2005; 26:319-38.

НАУКОВІ
ПУБЛІКАЦІЇ

Інформаційний партнер

26-28 квітня, 2023
м. Ужгород

Збірник тез доповідей учасників Міжнародної
міждисциплінарної науково-практичної конференції

«ВІДКРИТА НАУКА УКРАЇНИ: ВІЗІЙНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

СЕКЦІЯ 11

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

БЕЗЕГА Т.М.,

кандидат історичних наук, доктор філософії, адвокат

м. Ужгород, e-mail: bezehatanya@gmail.com

РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: органи адвокатського самоврядування, адвокатура України, новітні технології, дистанційний режим, діджиталізація, воєнний стан.

Вступ. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації, а саме з 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року на всій підконтрольній Україні території було запроваджено воєнний стан. Президент України В. Зеленський, на підставі пропозиції РНБО України, відповідно до п.20 ч.1. ст.106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» постановив ввести в Україні воєнний стан на тридцять діб. Згодом його дію було продовжено. За Указ Президента № 64/2022 «Про ведення воєнного стану в Україні» проголосувало 300 народних депутатів. Внаслідок цього особливого правового режиму відбулися суттєві зміни і в діяльності інституту адвокатури України.

Метою дослідження є роль інформаційно-комунікаційних технологій та організаційно-правові засади функціонування адвокатури, як правозахисного інституту у період воєнного стану.

Під час дії воєнного стану Національна асоціація адвокатів України, яка об'єднує всіх адвокатів України (65,5 тис. зареєстрованих в єдиному реєстрі адвокатів України на 16.11.2022 р.) та функціонує з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, була змушена працювати в дистанційному режимі [1].

Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури регіонів та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури України (КДКА і ВКДКА) на відміну від інших органів адвокатського самоврядування, таких як ради адвокатів регіонів (РАР) та Рада адвокатів України (РАУ), зобов'язані не тільки забезпечити кворум під час ухвалення рішень, але й дотриматись усіх прав громадян, що за

законом можуть брати участь у засіданнях та наділені такими правами відповідно до ЗУ «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. №5076-VI [2].

У березні 2022 року постало питання пошуку рішень для оптимізації кваліфікаційних і дисциплінарних процедур на рівні РАУ в зв'язку з неможливістю своєчасного внесення змін до профільного закону. Після узгодження технічного рішення он-лайн-засідань із вимогами законодавства, було напрацьовано відповідні зміни до Регламентів ВКДКА [3] та КДКА регіону [4], а також до Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність [5]. Результатом стало ухвалення рішення РАУ від 25.03.2022 р. №34 [6], в якому було прописано процедуру як для членів органів адвокатського самоврядування, так і для учасників справ, що зробило можливим проведення он-лайн засідань (в режимі реального часу при підключені до Інтернету) за допомогою програм, відеоконференцзв'язку та інших засобів комунікації) [7].

Вказані технічні та організаційно-правові заходи у своїй сукупності дозволили відновити у найкоротший термін роботу кваліфікаційно-дисциплінарних органів адвокатури. Таким чином, напрацьована практика цілком може використовуватися і у подальшому після припинення воєнного стану [8].

У зв'язку з воєнними реаліями РАУ, звернувшись до Верховний Суд і РСУ та закликала уточнити процедури розгляду справ у цивільній, адміністративній та господарській юрисдикціях під час воєнного стану. Рішення РАУ з цього приводу, було прийнято 4 березня 2022 р. під час засідання в дистанційному режимі.

В умовах воєнного стану реалізація такого пріоритетного завдання адвокатури як представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах значно ускладнилось [9].

Відповідно до даних обставин Рада адвокатів України закликала визначити таку загальну правову природу судового провадження, за яким суди мають діяти за узгодженою процедурою, виходячи з обставин поведінки учасника судового процесу. Наприклад, надавати пріоритет засіданням у режимі відеоконференції та дозволити як виняток використання інших засобів зв'язку, ніж наразі передбачені [10].

Науково-технологічна революція останнього десятиліття кардинально змінила суспільні відносини в інформаційній сфері буквально у всіх аспектах життя людини. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) безперервно створюють нові суспільні відносини [11]. Як бачимо, не оминув розвиток ІКТ адвокатуру та суд. Безперечно, інформаційні технології значно пришвидшили, а у воєнний період, ще й уможливили роботу цих інституцій, однак разом з цим підняли і багато питань, пов'язаних саме із їх організаційно-правовою діяльністю та інформаційним забезпеченням.

Не можливо не згадати, що впровадження та апробація згаданих технологій відбулась, ще у довоєнний період, а це дало можливість оперативно відкоригувати свою роботу як інституту адвокатури так і судовій системі України.

Слід зазначити, що із цією метою в українському судочинстві ще з 2017 року триває процес створення Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС), яка дала істотний поштовх електронному судочинству в Україні. 5 жовтня 2021 року було офіційно оголошено про запуск перших трьох підсистем (модулів) ЄСІТС: 1) «Електронний кабінет»; 2) «Електронний суд»; 3) підсистема відеоконференцзв'язку [12]. Чинним процесуальним законодавством України встановлено перелік суб'єктів, які реєструють офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку, **до таких осіб законом віднесено і адвокатів.**

Як бачимо, технічний прогрес впливає безпосередньо і на інститут адвокатури. Ще півтора десятка років тому навряд чи хтось припускав, що допити можна буде проводити он-лайн за допомогою відеозв'язку. Тож українська адвокатура не є консервативною та наразі вона перебуває у процесі змін, які диктує час.

Перш за все, треба зазначити, що Радою адвокатів України на сьогодні прийнято ряд важливих організаційних рішень до кінця дії режиму воєнного стану. Серед них є рішення відповідно до якого, з метою захисту адвокатів, було закрито для публічного доступу інформацію про їхні адреси, мобільні телефони, фотографії, соцмережі, розміщені в Єдиному реєстрі адвокатів України [13].

Пандемія Covid-19, та початок збройної агресії росії, суттєво вплинули на професійну діяльність значної кількості адвокатів України, які вимушено почали

здійснювати свою діяльність та підвищення кваліфікації за допомогою дистанційного зв'язку [14].

Висновки: Сучасна розбудова цифрових інструментів для роботи адвокатів суттєво допомогла їхній діяльності за часів карантинних обмежень та воєнного стану. Ці напрацювання НААУ в сфері цифрової трансформації не лише полегшили роботу українських адвокатів, але й допомогли підняти її авторитет і на міжнародному рівні.

Органи адвокатського самоврядування України рахуються з настанням цифрової ери і в режимі реального часу напрацьовують рекомендації до законодавства яке б допомогло забезпечити належний захист прав людини під час використання систем інформаційно-комунікаційних технологій та появи новітніх норм права, що регулюють суспільні відносини із урахуванням сучасних технологій. В перспективі залишається актуальним питанням модернізації законодавчої бази, що регулює діяльність і самої адвокатури та внесення нових сучасних норм та дефініцій інформаційно-комунікаційної діяльності адвокатури України, що сприятиме її адаптації до європейського правового поля.

Список використаних джерел:

1. Оніщик Ю.В. Організаційно-правові засади діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6373/13409-1?inline=1>
2. Вилков С.В. Навіть у воєнний час ми вимушені відстоювати незалежність інституту адвокатури. *Юридична практика*. 20.01.2023 р. <https://pravo.ua/navit-u-voiennyi-chas-my-vymusheni-vidstoiuvaty-nezalezhnist-instytutu-advokatury-serhii-vylkov-holova-vkdka/>
3. Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 04-05.07.2014 № 78 (з наступними змінами та доповненнями) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr078871-14>
4. Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 № 268 (з наступними змінами та доповненнями) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr268418-13>

5. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 30.08.2014 № 120, із змінами // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14>
6. Рішення Ради адвокатів України від 25.03.2022 № 34 «Про внесення змін та доповнень до Регламенту ВКДКА, Регламенту КДКА регіону та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність» // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0034871-22>
7. ВКДКА проведе дистанційні засідання за новими правилами. 19.04.2022 р. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/151213.html>
8. Вилков С.В. Правове забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування у період воєнного стану (досвід ВКДКА) URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/1&isAllowed=y>
9. РАУ закликала уточнити процедури судового розгляду справ під час воєнного стану. *Я і Закон*. 30.03.2023 р. URL: <https://yaizakon.com.ua/rau-zaklikala-utochniti-protseduri-sudovogo-rozglyadu-sprav-pid-chas-voennogo-stanu/>
10. РАУ закликала уточнити процедури розгляду справ у цивільній, адміністративній та господарській юрисдикціях під час воєнного стану. URL: <https://unba.org.ua/news/7329-rau-zaklikala-utochniti-proceduri-rozglyadu-sprav-u-civil-nijadministrativnij-ta-gospodars-kij-yurisdikciyah-pid-chas-voennogo-stanu.html> (дата звернення 20.04.2022).
11. Клименко К., Костенко О. Інформаційна діяльність та інформаційне забезпечення діяльності адвоката в Україні. *World Science*. № 3(55), Vol.4. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ws/article/view/406/393>
12. Ізовітова Л.П. Діджиталізація адвокатури: як впровадження інновацій зробило українських адвокатів однією з найпрогресивніших спільнот у Європі. 22.08.2019 р. URL: <https://unba.org.ua/publications/4604-didzhitalizaciya-advokaturi-yak-vprovadzheniya-innovacij-zrobilo-ukrains-kih-advokativ-odnieyu-z-najprogressivnishih-spil-not-u-evropi.html>
13. Про закриття для публічного доступу персональних даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану: рішення Ради адвокатів України від 2 березня 2022 року № 22. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-02-r-shennyarau-22_62443775bdf77.pdf (дата звернення 20.04.2022).
14. Як адвокати, які співпрацюють з системою БПД, захищають права українців в умовах воєнного стану. 03-06-2022. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/yak-advokati-yaki-spivpratsuyut-z-sistemoyu-bpd-zahischayut-prava-ukrainsiv-v-umovah-voennogo-stanu>
15. Ізовітова Л.П. Досвід розвитку української адвокатури та діджиталізації цікавить іноземні організації адвокатів. 24.11.2021 р. URL: <https://ukranews.com/ua/news/816612-dosvid-rozvytku-ukrayinskoyi-advokatury-ta-didzhitalizatsiyi-tsikavyt-inozemni-organizatsiyi>

Биндюк К. Г. – студент,

Риженко Н. О. – к. ю. н., адвокат, доцент

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

e-mail: K.Byndyuk.FMTP.081.20@knu.edu.ua

КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ

Ключові слова: касаційні фільтри, цивільне законодавство.

Вступ: не один рік точаться активні обговорення серед практиків та науковців про ефективність суду касаційної інстанції в Україні. Реалізація права кожної сторони на касаційне оскарження утворила перезавантаженість Вищих судів України, у зв'язку з цим деякі справи розглядались тривалий час, а касаційні оскарження надходили майже по кожній справі. Проте такі тенденції не відповідали завданням, які покладались на суди касаційної інстанції.

Мета: визначити поняття «касаційні фільтри», їх суть та мету запровадження у цивільному законодавстві, проблеми та переваги запровадження касаційних фільтрів.

Результати: неодноразово у своїх рішеннях Європейський суд із прав людини зазначав про важливість перегляду судами вищих інстанцій рішення прийнятого по суті, вказуючи на те, що одним із базових аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata*- принципу остаточного характеру судового рішення. Саме цей принцип наголошує на тому, що жодна сторона не повинна мати права вимагати перегляду обов'язкового та остаточного судового рішення тільки з тією метою, щоб просто домогтися нового слухання справи та нового рішення. Безумовно, кожен може помилятися і судді не виключення, тому вищі судові органи мають повноваження перегляду для того, щоб виправити судові помилки та мінімізувати недоліки судових рішень, але це не повинно бути тенденцією на перегляд кожної справи у касаційній інстанції [1, с. 104].

З жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України « Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та

інших законодавчих актів», у якому законодавець починає формувати касаційні фільтри у цивільному процесі, де визначається, що підставою для касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального чи порушення норм процесуального права [2].

15 січня 2020 року в Україні був прийнятий Закон України № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [3], цим нормативно-правовим актом закріпилась тенденція «касаційних фільтрів» або інакше – процесуальні фільтри доступу до касаційного оскарження, що призвело до впровадження конвенційних стандартів доступу до правосуддя [4, с. 59].

Фільтри касаційного перегляду – це обов’язковий елемент самообмеження юрисдикції Верховного Суду, який дозволяє відмежовувати суд касаційної інстанції як екстраординарну стадію процесу від звичайної процесуальної діяльності. Саме ці фільтри повинні вирізнятися справедливістю, бути зрозумілими усім учасникам судового процесу, вони не повинні містити великої кількості оціночних термінів, а також необмеженого розсуду судді ще на стадії допуску скарги [1, с. 107].

Підставами касаційного оскарження судових рішень законодавець визначає:

1. Використання судом апеляційної інстанції у судовому рішенні норми права без врахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, які викладені у постановках Верховного Суду, крім винятків, коли у постанові Верховного Суду зазначено про відступлення від такого висновку;
2. Вмотивована та обґрунтована скаржником необхідність відступлення від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, які викладено у постановках Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;
3. Відсутність висновку Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;
4. Якщо судові рішення оскаржується з підстав, які передбачаються частинами першою та третьою статті 411 Цивільного процесуального кодексу України:

- 1) судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, якщо:
  - справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду;
  - в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави про відвід обґрунтованими, якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою;
  - судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, що зазначені в судовому рішенні;
  - судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглянула справу;
  - справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою;
  - судові рішення ухвалено судом з порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції;
  - суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі.
- 2) Підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, на які посилається заявник у касаційній скарзі, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо:
  - суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини другої статті 389 ЦПК України;
  - суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження;
  - суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи;

- суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів [5].

Висновки: касаційні фільтри – це обов’язковий елемент самообмеження та юрисдикції Верховного суду, є позитивним явищем, яке наслідувала України від інших країн, проте наявність у відповідних нормах норм, які визначають касаційні фільтри, оціночних понять, відсутність чітких формувань, незмінність процедури розгляду справ судами першої та апеляційної інстанції, може стати істотною перешкодою на шляху у побудові суду на основі касаційної інстанції. Для вирішення таких проблем необхідно створити міцну базу для здійснення найефективнішого судочинства судами перших інстанцій, деталізувати та роз’яснити зміст всіх оціночних понять, які застосував законодавець під час впровадження касаційних фільтрів.

Перспективи подальших досліджень: вже третій рік поспіль адвокати, юристи та інші активні учасники юриспруденції з’ясовують ефективність касаційних фільтрів. На нашу думку, запровадження таких фільтрів є позитивним явищем, проте необхідно детальніше та конкретніше з’ясовувати випадки практичного застосування касаційних фільтрів, та можливості обходу їх. Проте, на сьогодні це дуже актуальна тема для студентських досліджень перспектив розвитку такої сфери, вирішення проблем з якими стикаються як сторони, так і суди у своїй діяльності.

Конфлікт інтересів: запровадження касаційних передбачає як позитивні риси, наприклад, розвантаження Верховного Суду, що у результаті призвело до швидшого розгляду справ касаційною інстанцією, так і негативні, це постійний перегляд, аналіз, тлумачення правових висновків Верховного Суду кожною зі сторін. На сьогодні Україна має певні проблеми на законодавчому рівні, а саме лишається питання офіційної систематизації правових висновків Верховного Суду, у зв’язку з чим єдиним джерелом рішень суду касаційної інстанції є Єдиний державний реєстр судових рішень. Проте, даний реєстр має свої недоліки, які не адаптовані під потреби швидкого пошуку правових висновків судів вищих інстанцій, особливо під час військового стану.

Використання попередніх висновків Верховного Суду як остаточного судового рішення є позитивною тенденцією. Проте негативною паралеллю цього є часта змінюваність законодавства, що впливає з адаптації законодавства до суспільства, проте у свою чергу це призводить до нестабільності судової практики та необхідності прийняття рішень про відступлення від власних правових висновків Верховним Судом.

Використані джерела:

1. Ткачук Н. В. Фільтри касаційної скарги в дії: ефективність механізму. – Актуальні проблеми держави і права. – Випуск 89. – с. 104-112. Режим доступу: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/issue/view/57/19>
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів Закон України №2147-VIII від 3 жовтня 2017 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n2>
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ Закон України № 460-IX від 15 січня 2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text>
4. Гулаткан С. В. Нові касаційні фільтри цивільно-процесуального кодексу України.- Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття.- Харків. 2020.- с. 59-61. Режим доступу: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/hulatkan/pdf
5. Цивільний процесуальний кодекс України №1618-IV від 18 березня 2004 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Бідалова К.С., студентка 3-го курсу ФМТП

науковий керівник: **Риженко Н.О.**,

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, адвокат

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

karina_zvit@ukr.net

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Цивільні процесуальні правовідносини – це невід’ємна частина життя особистості, яка проживає в цивілізованому суспільстві. У наш час дуже важко уявити сучасне життя без відносин між особами, які звертаються до суду з різноманітних питань, щоб захистити свої права, які було якимось чином порушено. Суспільство звикло до вирішення різного роду спорів як мирним шляхом так і за допомогою звернення до компетентного судового органу. Спори можуть виникати з різного роду справ, наприклад, таких як: позови про відшкодування шкоди, справи про розлучення, аліменти, поділ майна, спори між бізнес-партнерами та багато чого іншого. Дуже важливим аспектом є те, що цивільне право регулює правовідносини та в свою чергу встановлює права та обов'язки сторін. Сторони, а саме позивач, відповідач, треті особи мають розуміти наслідки вчинення ними тих чи інших дій або своєї бездіяльності.

Суд – це єдиний орган влади, який може здійснювати правосуддя в Україні відповідно до конституційних принципів. Саме суд в свою чергу встановлює чи наявний спір між сторонами та чи підставі для відкриття провадження у справі, створює умови для її розгляду та вирішення у встановлені відповідно до чинного законодавства строки. Особливість цивільно-процесуальних відносин полягає у захисті прав, свобод і інтересів особи, держави чи суспільства та не є тільки внутрішньою справою держави [1, с. 8].

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором згідно ч. 1 ст. 5 ЦПК України [2]. З цього можна

зрозуміти, що суд наділений відповідними повноваженнями заради якомога швидкого, а головне якісного та справедливого врегулювання наявного між сторонами спору.

Функціональною характеристикою цивільних процесуальних правовідносин будуть ті функції, які виконують захист та охорону суб'єктивних прав. У літературі є різноманітні думки з приводу визначення цивільно-процесуальних правовідносин. Наприклад, у працях Кучера В.О., зазначається, що цивільні процесуальні правовідносини – це система динамічних багатостадійних правових відносин, які мають імперативно-диспозитивний характер та виникають між обов'язковими суб'єктами-судом й іншими учасниками цивільного процесу, здійснюються відповідно до норм законодавства та правового статусу суб'єкта [3, с.60-61]. Натомість Андрієнко І.С. визначає цивільні процесуальні правовідносини такими, що врегульовані нормами цивільного процесуального права та виникають між судом та іншими учасниками процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної справи [4, с.15].

На мою думку, позиція Кучера В.О. є більш доцільною та влучною, адже в ній чітко визначено безпосередній зв'язок суду зі сторонами справи, його функції та підкреслено індивідуальність, а саме можливість як імперативного так і диспозитивного підходу до кожної з ситуацій, які можуть виникати в результаті розгляду спору. Хоча з думкою Андрієнко І.С. також не можна не погодитись тому, що цивільно-процесуальні відносини дійсно виникають між судом та різними суб'єктами, а саме як фізичними так і юридичними особами судового процесу задля вирішення тих чи інших питань. Обидві думки є дійсно актуальними та необхідними в контексті цивільно-правових правовідносин.

Зміст цивільних правовідносин можна розглядати як права та обов'язки учасників. Суб'єктивним цивільно-процесуальним правом буде міра поведінки, яка дозволена суб'єкту, тобто певні юридичні можливості, які надані особі. З багатьох різних суб'єктивних прав можна виділити такі основні: можливість суб'єкта самостійно вчиняти фактично та юридично значущі дії, змога вимагати від іншого суб'єкта безпосереднього виконання покладеного на нього обов'язків та мати

можливість у разі порушення своїх прав звертатися до суду за їх захистом. У цивільно-правових правовідносинах виділяють два типи обов'язків-активні та пасивні. В активних обов'язках є вимога здійснити дію та діяти в інтересах правомочного суб'єкта, за невиконання обов'язку настає відповідна до законодавства санкція. У свою чергу обов'язки пасивного типу утворюються цивільно-процесуальними заборонами, що означає неможливість вчинити дію, адже така дія буде порушувати інтереси правомочного суб'єкта [5, с. 50].

Отже, підсумовуючи усе вищесказане можна дійти висновку, що цивільні процесуальні правовідносини-це дуже важливий елемент відносин суспільства, які мають певну типовість та закономірність. У разі виявлення фізичною або юридичною особою порушення своїх прав згідно до законодавства та неможливості врегулювання спору мирним шляхом, особа може звернутися до суду для врегулювання спору, швидкого та справедливого його вирішення.

Список використаних джерел

1. Діденко, Л.В. (2019). Цивільно-процесуальні відносини: Теоретичні аспекти (с.8). Одеса: Гельветика.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: станом на 7 сер. 2022р./ Верховна Рада України. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Кучер, В.О., Курило, Т.В., Парасюк, М.В., Парасюк, В.М., Грабар, Н.М., Татарин, І.І., Баліцька, О.Ю., Євхутіч, І.М. (2016). Поняття, ознаки та види цивільних процесуальних правовідносин (с. 60-61). Львів: ЛьвДУВС.
4. Андрієнко, І.С. (2020). Цивільний процес України (с.15). Одеса, Україна.
5. Діденко, Л.В. (2016). Особливості змісту цивільних процесуальних правовідносин (с. 50). Одеса, Україна.

Грабчук О.В., кандидат наук з державного управління
Державний університет «Житомирська політехніка» м. Житомир
kppd_gov@ztu.edu.ua
ORCID 0000-0001-8066-6547

Коршак В.С., студентка IV курсу факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин, спеціальності 081 «Право»
Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир
frip_kvs@ztu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДНК-ЛАБОРАТОРІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ АРМІЇ РФ

Ключові слова: криміналістичні ДНК-лабораторії, ДНК-зразки, розслідування, воєнні злочини, кримінальні правопорушення.

Вступ. Початок повномасштабного вторгнення в Україну поставив нові виклики, пов'язані з необхідністю виявлення, розкриття та розслідування воєнних злочинів, учинених під час російської агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях та в регіонах, де ведуться активні бойові дії.

Бойові дії на території України ведуться кожного дня, не залишаючи у спокої жоден регіон. На тимчасово окупованих територіях загарбники встановлюють авторитарні, репресивні режими із застосуванням насильницьких дій проти мирного населення. Повертаючи території, нерідко викриваються випадки масових убивств, розправ, катувань, тортур, згвалтувань та інших тяжких за наслідками правопорушень. Розслідування та доказування таких злочинів ускладнюється багатьма факторами, серед яких втрата часу з моменту вчинення кримінального правопорушення; складність притягнення до відповідальності агресорів, які постійно змінюють дислокацію та переховуються на непідконтрольних територіях; колосальна кількість потерпілих та людських втрат тощо. Робота в екстремальних умовах є виснажливою, як фізично, так і морально, що ускладнює процес розслідування та впливає на його якість.

Актуальність дослідження питань використання криміналістичних ДНК-лабораторій в Україні полягає в тому, що це є ефективний і сучасний інструмент у розслідуванні тяжких правопорушень, зокрема вчинених військовими рф. Варто зауважити, що використання ДНК-лабораторій в Україні відповідає міжнародним стандартам та допомагає підтримувати високий рівень прав людини та законності.

Мета. Обґрунтувати актуальність та необхідність використання ДНК-лабораторій в Україні під час розслідування воєнних злочинів армії рф.

Результати. Дослідження слідів біологічного походження з метою вирішення завдань кримінального судочинства досить давно й успішно застосовується в судовій медицині та криміналістиці. Проте до кінця ХХ століття можливості цього напряму обмежувалися проведенням цитологічних та імунологічних досліджень відповідних об'єктів з метою встановлення видової належності залишених слідів. Революційний прорив у цьому напрямі відбувся після винаходу методів ідентифікації особи за її генетичними ознаками, що містяться в ДНК [1]. Криміналістичні ДНК-лабораторії можуть використовуватися під час розслідування воєнних злочинів для збору та аналізу ДНК-зразків, що можуть допомогти встановити як особу загиблих чи потерпілих, так і ідентичність підозрюваних осіб.

На сьогодні криміналістичні обліки індивідуальних генетичних ознак людини набувають усе більшої значущості у вирішенні завдань кримінального провадження. У процесі розслідування можуть збиратися ДНК-зразки з різних джерел і походження, таких як кров, слина, волосся, шкірні клітини або інші біологічні матеріали. В послідуєчому такі зразки-об'єкти можуть бути проаналізовані в криміналістичній ДНК-лабораторії, де експерти проводять порівняльний аналіз ДНК-профілів з метою встановлення ідентичності або відмінності між різними зразками [1].

Якщо у розслідуванні воєнного злочину є підозрювані, то їх ДНК-зразки можуть бути зіставлені зі зразками, виявленими та вилученими на місці злочину або з інших джерел, щоб встановити їх причетність до злочину. Це може бути корисно в тих випадках, коли інші докази винуватості особи є непрямими, неоднозначними, а також у випадках заперечення підозрюваними своєї причетності до злочину. Використання ДНК-лабораторій дозволяє пришвидшити процес ідентифікації людей після звільнення

території, що були під окупацією військових рф. Наприклад, за повідомленням поліції Харківщини, використання новітніх ДНК-лабораторій тільки за один тиждень роботи в грудні 2022 року в Ізюмі допомогло ідентифікувати близько 30 осіб [2].

Сучасні досягнення молекулярно-генетичної експертизи дозволяють отримувати інформацію про конкретну особу за допомогою найрізноманітніших слідів біологічного походження. Одним із різновидів є спадкова індивідуальна інформація з молекули ДНК, що являє собою речовину в хромосомах, де розташовано генетичний код людини. У молекулах ДНК «записані» спадкові ознаки, що визначають біологічну індивідуальність кожної людини, її характеристики, що передаються від покоління до покоління.

Проблема ідентифікації особи за слідами біологічного походження практично була вирішена з введенням такої унікальної методики молекулярної генетики як полімеразна ланцюгова реакція, що дозволило досліджувати не тільки початковий біоматеріал, який був направлений на дослідження, а й збільшити його кількість багаторазово, що, по-суті, дає можливість аналізувати матеріал однієї клітини.

Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження є дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК), отримана з крові, біологічних виділень (сперми, слини, піхвових виділень тощо), волосся, лупи, епітеліальних клітин, а також з частин органів та інших тканин організму людини, вилучених під час огляду місця події [3, с. 48].

Таким чином, криміналістичні ДНК-лабораторії – це необхідний інструмент у розслідуванні воєнних злочинів, оскільки вони дозволяють встановлювати ідентичність осіб та зв'язки між різними зразками біологічного матеріалу, що може бути корисним при встановленні складу кримінального правопорушення.

В Україні криміналістичні ДНК-лабораторії можуть використовуватися для розкриття воєнних злочинів, які відбуваються на території України або внаслідок воєнних дій, в яких беруть участь українські війська. Криміналістичні ДНК-лабораторії в Україні працюють на підставі законодавства, яке регулює збір та обробку біологічного матеріалу для криміналістичної експертизи. Відповідно до вимог закону, відібрання зразків для ДНК-аналізу може бути проведено за згодою особи або на підставі судового дозволу. У розслідуванні воєнних злочинів армії рф

криміналістичні ДНК-лабораторії можуть бути використані для зіставлення ДНК-зразків з різних джерел, щоб встановити ідентичність або відмінності між ними. Це може допомогти у встановленні обставин злочину, ідентифікації підозрюваних або обвинувачених осіб та встановленні їх причетності до військових злочинів. Однак, слід зазначити, що використання криміналістичних ДНК-лабораторій під час війни повинно відбуватися в рамках міжнародних стандартів та законів, що регулюють захист прав людини та запобігання злочинам війни. Крім того, необхідно забезпечити безпеку працівників лабораторій та збереження інформації про ДНК-зразки від несанкціонованого доступу.

Висновки. Використання криміналістичних ДНК-лабораторій під час розслідування воєнних злочинів армії РФ наразі є важливим аспектом для збереження правопорядку та захисту прав людини. Воєнний конфлікт спричинює вбивства, сексуальну експлуатацію та інші насильницькі кримінальні правопорушення. У таких ситуаціях зібрання та аналіз ДНК-об'єктів може допомогти встановити ідентичність потерпілих та злочинців, що може бути важливим доказом у судових процесах. Крім того, використання криміналістичних ДНК-лабораторій може допомогти зберегти генетичну спадщину та історію роду людей, які були змушені залишити свої домівки та переїхати із зони конфлікту. Збереження ДНК-зразків може допомогти встановити ідентичність людей та повернути їх родинам.

Отже, перспективні напрями використання ДНК-лабораторій в Україні різноманітні, основними з яких є:

1. Розвиток методів ДНК-аналізу. Сучасні технології дозволяють проводити більш точний та швидкий аналіз ДНК-зразків, що дозволяє ефективніше виявляти причетність осіб до воєнних злочинів та ідентифікувати загиблих воїнів та цивільного населення.

2. Розширення бази ДНК-зразків. Україна може розширювати базу ДНК-зразків, збираючи їх від більшої кількості осіб, що працюють на фронті або є потенційними свідками військових злочинів. Це дозволить більш ефективно проводити розслідування та встановлювати ідентичність загиблих воїнів та цивільних.

3. Використання ДНК-аналізу в інших сферах. Крім розслідування воєнних злочинів, ДНК-аналіз може бути використаний в інших сферах, таких як судово-медична експертиза, ідентифікація невідомих осіб або встановлення батьківства.

4. Міжнародне співробітництво. Україна може співпрацювати з іншими країнами, які мають досвід використання ДНК-аналізу під час воєнних конфліктів, для обміну знаннями та технологіями.

Перспективами подальших досліджень є вивчення можливостей мобільних та рухомих ДНК-лабораторій під час розслідування окремих категорій злочинів.

Конфлікт інтересів. У авторів відсутній конфлікт інтересів (реальний та потенційний), включаючи особисті, фінансові чи будь-які інші відносини, що впливають або можуть вплинути на наукову роботу.

Список використаних джерел:

1. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості / Степанюк Р.Л. та ін. Харків: М-во внутр. справ України, 2022. 120 с.

2. Кравченко О. ДНК-лабораторія в Ізюмі встановила перші родинні зв'язки із загиблими на Харківщині. *LB.ua – Дорослий погляд на світ*. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/12/30/540962_dnklaboratoriya_izyumi_vstanovila.html?fbclid=IwAR3XA8SFtzxS8P9oxR8hdvPMrpnsCDex3lj8BniKbjIeyhVnEknYf7savg4 (дата звернення 31.03.2023).

3. Атаманчук В.М., Волошин О.Г. Ідентифікація невпізнаних трупів методом ДНК-аналізу з метою отримання інформації про особу. *Актуальні питання криміналістики*. 2019. С. 47-51

Доманська Христина Юріївна,
студент 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ,
hristinadomanska@gmail.com

МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: нові робочі місця, фінансова підтримка, грант, ремонтно-відновлювальні роботи, внутрішньо переміщені особи.

Мета: ознайомлення суспільства з механізмом створення нових робочих місць під час воєнного стану, особливостями цього процесу; пошук нових можливостей для створення власного бізнесу; можливі шляхи пошуку роботи, зокрема для внутрішньо переміщених осіб.

Унаслідок повномасштабної війни в Україні станом на січень 2023 р., за оцінкою Київської школи економіки, прямих збитків зазнали щонайменше 109 великих і середніх підприємств різних форм власності, а загальна сума збитків оцінюється в 13 млрд дол. За оцінками експертів, серед великих і середніх підприємств 19 (17%) приватних і державних підприємств повністю зруйновано, ще 90 (83%) пошкоджено частково. Внаслідок таких руйнувань зросли ризики для трудової діяльності, добробуту працездатного населення та членів їх сімей.

Унаслідок ракетних обстрілів, перебоїв з постачанням електроенергії та зв'язком ускладнилася діяльність малого та мікробізнесу, які пропонують робочі місця для значної частини працездатного населення. Станом на початок листопада 2022 р., повністю припинили свою діяльність 12,4 % малих та 8 % мікропідприємств; майже зупинили роботу – 24,6 % та 22,5 %; працювали частково – 33,2 % та 31,9 % підприємств відповідно. Тобто лише близько 40 % малих та мікропідприємств працюють на повну потужність [1].

Механізм створення нових робочих місць під час воєнного стану може бути різним в залежності від конкретної ситуації в країні та її економічних можливостей.

Враховуючи дещо важку економічну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що наша країна піклується про працевлаштування своїх громадян і вже почала створювати необхідні для цього умови. Про це свідчить те, що 41,6% бізнесів планують надалі розвиватись і конкурувати через унікальні ділові зв'язки, партнерства, 38,9% – через технологічні інновації, та 20,9% використовуючи бізнес-інновації [2].

Одним з елементів даного механізму є залучення державного та приватного капіталу. Держава може надати пільги та державну фінансову підтримку для створення нових робочих місць. Приватний сектор також може бути залучений до створення нових робочих місць шляхом інвестування військової промисловості, виробництва продуктів харчування та медичного обладнання та іншого обладнання, що необхідне для підтримки фронту та населення. Для створення нових робочих місць також можуть бути створені спеціальні програми для підтримки малих та середніх підприємств, які зможуть підтримати економіку країни в умовах воєнного стану.

За останній рік українці відкрили через "Дію" 140 тисяч бізнесів. Понад 136 тисяч з них – це фізичні особи — підприємці, ще 4 тисячі – юридичні особи. Однак через свої розміри малий бізнес та мікробізнес мають обмежений доступ до коштів для розвитку. На щастя, під час війни з'явилося чимало можливостей для залучення грантів.

Наймасштабнішою стала державна грантова програма "єРобота", яка охоплює всі сфери діяльності малого бізнесу і спрямована на створення робочих місць [3]. Цей проєкт передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Він спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць.

Проєкт включає 6 грантових програм, зокрема, українці зможуть отримати:

1. мікрогранти для створення власного бізнесу;
2. гранти для розвитку переробного підприємства;
3. державне фінансування закладки саду;

4. кошти для розвитку тепличного господарства;
5. грант на реалізацію стартапу, у тому числі у сфері ІТ;
6. кошти на навчання ІТ-спеціальностям [4].

Також прикладом створення нових робочих місць може бути залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану.

До таких робіт, що виконуються в умовах воєнного стану, належать:

1. Ремонтно-відновлювальні роботи, насамперед роботи, що виконуються на об'єктах забезпечення життєдіяльності.
2. Розбір завалів, розчищення залізничних колій та автомобільних доріг.
3. Ремонт і будівництво житлових приміщень.
4. Сільськогосподарські роботи (весняно-польові роботи, збирання врожаю, сінокосіння).
5. Надання допомоги населенню, насамперед особам з інвалідністю, дітям, громадянам похилого віку, хворим та іншим особам, які не мають можливості самостійно протидіяти несприятливим факторам техногенного, природного та воєнного характеру.
6. Роботи, пов'язані з підтриманням громадського порядку [5].

Залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт може забезпечити не тільки створення нових робочих місць, але й підвищити рівень свідомості та відповідальності громадян перед державою та суспільством.

Важливим завданням держави є надання підтримки внутрішньо переміщеним особам, зокрема шляхом створення пріоритетних умов для працевлаштування. Адже, отримавши заробітну плату, переселенці матимуть можливість винаймати житло, харчуватися, забезпечувати першочергові потреби в медичних засобах, одязі, товарах домашнього вжитку та загалом швидше адаптуватися до нового місця проживання та нових умов життя.

Для стимулювання бізнесу працевлаштовувати вимушених переселенців діє урядова програма з надання роботодавцям компенсації оплати праці внутрішньо переміщеним особам. Головним завданням такої програми є надання державою

підтримки внутрішньо переміщеним особам, проте ця програма, з іншого боку, допомагає підтримати суб'єктів підприємництва та сприяє активізації їх діяльності.

Умови, механізм виплати та порядок використання коштів для надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування переселенців (далі - компенсація витрат) визначено у Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 331 (зі змінами) [6].

Висновок. Отже, попри те, що кількість безробітних в Україні стрімко росте, створення нових робочих місць триває навіть в умовах воєнного стану. До цього механізму належать: використання державного та приватного капіталу, створення грантових програм, залучення працездатних осіб до ремонтно-відновлювальних робіт, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб тощо.

Проте війна триває і цілком можливо, що з'являться нові можливості для створення нових робочих місць. Такі перспективи явно матимуть позитивний вплив, зокрема на економіку України, яку необхідно буде відбудувати.

Важливо пам'ятати, що механізми створення нових робочих місць повинні бути обґрунтовані, ефективні та спрямовані на досягнення конкретних цілей, що пов'язані з воєнним станом.

Список використаних джерел:

1. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. KSE. 2023. 26 січ. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>.
2. Ключові результати дослідження стану та потреб українського бізнесу. CID. 2022. 08 серп. URL: <https://cid.center/key-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-ukrainian-business/>.

3. Рихліцький Володимир. Гранти на бізнес. Як і де отримати безповоротну фінансову допомогу на підприємництво. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/17/690436/>.
4. Стрикун Ганна. ЄРОБОТА: гранти на власну справу від Держави. URL: <https://platforma-msb.org/yerobota-granty-na-vlasnu-spravu-vid-derzhavy/>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text_.
6. Голос України. Працевлаштування внутрішню переміщених осіб дозволить адаптуватися їм до нових умов життя та поживати роботу бізнесу. URL: <http://www.golos.com.ua/article/362446>.

Іванова М.А.,

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник: **Ярошевська Т.В.**, доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро

ivanova85787@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ключові слова: права дитини, усиновлення з іноземним елементом, збройна агресія росії, сімейні правовідносини, колізійні питання.

Вступ. Проблема дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування є досить нагальною проблемою на території нашої держави, оскільки кількість таких дітей, на жаль, на кінець 2021 року перевищує за 30 тисяч, а з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України – кількість не тільки зросла, а й продовжує зростати в рази, а то і в десятки разів. Та жорстока війна, яку веде росія проти нашої країни, що проявляється насамперед у вбивствах мирних мешканців, військовослужбовців, катуваннях, тортурах, завдання авіа - та ракетних ударів по критичній та цивільній інфраструктурах відображається, певним чином, не тільки на дорослих, а й на дітях.

Основною **метою** дослідження – захистити права українських дітей, що залишилися без батьківського піклування та виявити проблемні питання при усиновленні з іноземним елементом, головним завданням якого є надання цим дітям гідних сімейних умов та довгоочікуваних батьків.

Результати дослідження. З початку збройної агресії росії на території України весь цивілізований світ намагається всім можливим допомагати нашій країні: зброєю, грошима, засобами для існування тощо. Окрім цього, багато сімей виявили справжнє бажання встановити опіку над дітьми, які постраждали через війну в Україні, щоб надалі дати гідне майбутнє таким маленьким людям, які й так вже багато втратили.

Конвенцією ООН по правах дитини (далі – Конвенція) [1], до якої також приєдналася Україна, визначено, що Уряди держав беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах, маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя

Окрім цього, Конвенцією закріплюється положення щодо того, що першочерговим завданням держави-учасниці, які підписали цю Конвенцію та свідомо визнають існування такого системного інституту як усиновлення повинні забезпечувати найкращі інтереси дитини, а також здійснювати контроль за дотриманням рівних прав та гарантій відповідно до тих, які діють всередині країни.

Загалом, Сімейним кодексом України [2] регулюються питання, пов'язані із сімейними правовідносинами насамперед з іноземним елементом. Не виключенням є і норми, які регулюють питання щодо усиновлення дитини. Окрім цього, існують випадки застосування законодавства іноземних держав в Україні у випадку, якщо такі норми не суперечитимуть загальним засадам, закріпленими у Сімейному кодексі України.

Згідно зі статтею 207 Сімейного кодексу України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Відповідно, усиновлення дитини – громадянина України іноземцем здійснюється на загальних засадах, закріплених в українському законодавстві.

Дозвіл же на усиновлення іноземцем дитини, яка є сиротою чи позбавленою батьківського піклування може бути наданий тільки у випадку, якщо з моменту взяття такої дитини на облік до відповідних органів державної влади минув рік і жоден громадянин України не виявив бажання усиновити/удочерити/взяти під опіку чи піклування таку дитину. При цьому, навіть у випадку усиновлення громадянина України іноземцем дитина має повне право на збереження своєї національної та/чи релігійної ідентичності.

Розглядаючи національне законодавство з питань усиновлення дитини з іноземним елементом можна побачити, що на сьогодні, хоча це питання, нібито вже

врегульовано, але все ж таки, залишаються певні колізійні питання в яких все ще необхідно детально розбиратися.

Законом України «Про охорону дитинства» [3] визначено, що усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України. Переважне право серед інших іноземців на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають громадяни держав, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином можна зрозуміти, що законодавцем обмежуються права іноземців на усиновлення українських дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надаючи перевагу, все ж таки, громадянам України. При цьому, також зазначається, що переважне право серед іноземних громадян надається громадянам тих держав, з якими в Україні є укладені міжнародні договори з цього питання.

На шляху до євроінтеграції та вдосконалення законодавства до європейських норм Україною була ратифікована Європейська конвенція про усиновлення дітей (далі – Європейська конвенція) [4], у якій передбачено, що механізм та порядок усиновлення визначається відповідно до законодавства, яке діє всередині країни, а також відповідно до традицій та звичаїв, що закріплені державою.

Згідно з Європейською конвенцією дозволяється всиновлювати дитину двом особам різної статі, які перебувають у шлюбі між собою або які перебувають у зареєстрованому партнерстві, якщо такий інститут існує; або одній особі. Держави можуть поширювати дію Європейської конвенції на одностатеві пари, які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві. Вони також можуть поширювати дію Європейської конвенції на різностатеві й одностатеві пари, які разом проживають у постійних стосунках.

Натомість Сімейним кодексом України передбачається, що не можуть бути усиновлювачами особи, які є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини. Окрім цього, Кодексом визначено, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі [2].

Тобто в цьому випадку спостерігається деяка колізія у законодавстві, оскільки Європейською конвенцією, яку Україна ратифікувала, дозволяється усиновлення дитини особами однієї статі, які, причому, не перебувають у шлюбі, а Сімейним кодексом України, перш за все, забороняється шлюб осіб однієї статі й визначається, що шлюбом є відносини між особою чоловічої та жіночої статі, а, по-друге, забороняється усиновлення дитини особами, які не перебувають у шлюбі за одним виключенням – якщо особа є родичем цієї дитини. Саме тому, Європейську конвенцію прийнято із застереженнями, що, безпосередньо, впливають з українського законодавства.

Загалом, усиновлення дитини з іноземним елементом має специфічний порядок, оскільки процедура проведення даної дії у кожній державі є різною, а міжнародне усиновлення якраз і є зіткненням двох законодавств, що, своєю чергою, породжує колізії.

В українському законодавстві, а, безпосередньо, у Законі України «Про міжнародне приватне право» [5] якраз визначено яким чином регулюються колізії під час міжнародного усиновлення.

Згідно з цим Законом, за загальним правилом, усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Якщо усиновлювач – подружжя, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу.

Дивлячись на ситуацію в нашій країні, яка складається на даний час, на ці нескінченні обстріли житлових будинків, критичної інфраструктури тощо є досить логічним, що іноземці, які мають намір та всиновлюють дитину з України забирають останню за кордон. Проте, безперечно, Україна не може просто віддати іноземцям дитину і забути про її існування. Відповідна консульська установа, яка знаходиться у країні проживання усиновлювачів і усиновленого, за дорученням Міністерства закордонних справ України, зобов'язана вести облік та здійснювати контроль за умовами життя усиновленого аж до 18 років. Проте, на сьогодні це є певною проблемою, оскільки дійсно велику кількість українців було усиновлено і консульські установи просто фізично не встигають здійснювати нагляд за усіма.

Висновок. Роблячи підсумки з цього дослідження можна зауважити, що проблема міжнародного усиновлення є досить актуальною у наш час. Війна росії проти України здійснила значний вплив у цьому напрямку, оскільки, дійсно, велика кількість дітей, причому різного віку, страждають від того, що їх батьків просто вбило і вони залишились сиротами чи без батьківського піклування. Саме тому, в такому разі, на допомогу приходять іноземці, звичайні люди, які намагаються допомогти таким дітям зробити їх життя хоч на трішечки краще. Доцільно також розвивати сферу міжнародного усиновлення, підписувати більше двосторонніх договорів з іншими державами з якими ще не має договору про таке усиновлення, оскільки, на жаль, дітей, які постраждали внаслідок війни й залишились сам на сам з цим стає все більше.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. (редакція зі змінами, схваленими Резолюцією 50/150 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р.), ратифікована Постановою Верховної Ради України №789-ХІІІ від 27.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 28.03.2023р.).
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. №2947–ІІІ // Відом. Верхов. Ради України. 2002. №21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 28.03.2023 р.).
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-ІІІ // Відом. Верхов. Ради України. 2001. №30. Ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 28.03.2023 р.).
4. Європейська Конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27.11.2008 р., ратифікована Законом України №3017-VI від 15.02.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17/conv#o34 (дата звернення: 28.03.2023 р.).
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. №2802-XI // Відом. Верхов. Ради України. 2005. №32. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 28.03.2023 р.).

Коломієць Карина Вікторівна

Доктор філософії права, старший викладач кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

kolomieckarina15@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8045-0188

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОПИТУ УКРАЇНСЬКИХ СПОЖИВАЧІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ – НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ АБО ЗАГРОЗА ДЛЯ БІЗНЕСУ?

Ключові слова: споживач, платоспроможність, споживчий попит, підприємництво, клієнт, покупець.

Одного лютогового ранку 2022 року все, окрім інстинкту самозбереження, стало для українського народу не важливим. На той момент здавалось, що нічого вже не буде як раніше. Проте, за більше ніж рік несправедливої агресії країни-окупанта на території нашої держави, з того самого ранку, зрозумілим назавжди стало одне – ми країна незламного духу, безстрашних людей та адаптивного до важких змін бізнесу. Але, також, підприємництво відчуло, що ключовим елементом збереження бізнесу під час війни є необхідність розуміти і відчувати потреби свого споживача та його можливості, як ніколи раніше.

Метою даного дослідження є аналіз зміни споживчого попиту українців під час військового стану в розрізі впливу на бізнес.

Наприкінці 2022 року дослідницька компанія Gradus Research провела соціологічне опитування, результати котрого дають нам можливість краще зрозуміти настрої споживача на 2023 рік, виділивши так звані «споживчі тренди» і, як висновок, проаналізувати необхідні дії підприємців для свідомої боротьби за свого споживача.

Отже, коротко про результати дослідження.

Споживчий тренд №1: раціоналізація попиту.

Брак роботи (37% населення залишаються непрацевлаштованими) та зниження рівня доходів, про яке заявляє 78% громадян, змушують їх купувати дешевші бренди

(64% опитаних). При цьому майже п'ята частина населення (18%) може собі дозволити купувати більш дорогі бренди.

Більше споживачів планують покупки заздалегідь (76%), і лише 15% громадян приймають рішення про купівлю товару безпосереднього у точці продажу, тобто купляють його спонтанно.

Споживчий тренд №2: бренди мають значення.

54% опитаних споживачів при здійсненні покупки звертають особливу увагу на бренд. Інша третина населення (33%) стверджує, що після початку повномасштабної війни росії проти України бренд товару не має для них жодного значення.

55% тих, хто продовжує купувати знайомі бренди — роблять це через позитивний досвід від покупки товарів саме цих брендів.

Споживчий тренд №3: попит на українське зростає.

69% опитаних українців заявляють, що свідомо обирають продукцію українських брендів.

А 56% тих, хто почав купувати нові бренди під час війни, роблять це, щоб підтримати українських виробників [1].

Як ми бачимо, платоспроможність та підхід до покупок в українського споживача змінились, що є результатом безлічі факторів (необхідність покинути домівку та облаштувати життя на новому місці, втрата роботи, підвищення вартості «споживчого кошику» тобто, загалом— відсутність можливості стабільного і впевненого фінансового планування майбутнього).

Звичайно, наслідком вищезазначених змін є суттєві втрати підприємців, так звана «упущена вигода» українського бізнесу. В той же час, окрім нових викликів, український бізнес отримав деякий «карт-бланш» від національного споживача — якщо до війни, переважна більшість покупців, за можливості та однакової цінової пропозиції — обирали закордонні товари, то, з 24.02.2022 більша частина з них — почали свідомо підтримувати українських товаровиробників.

Чи це є тимчасовими змінами, чи нові «споживчі тренди», що примусово були сформовані у зв'язку з війною — стануть основоположними під час відбудовування економіки після нашої перемоги? Важко спрогнозувати однозначну відповідь, але

точно потрібно розуміти як діяти підприємцям з новим «світосприйняттям» споживачів, тим паче, як показують результати опитування "Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік", яке провела Європейська Бізнес Асоціація, 76% планують розширення бізнесу у 2023 році: з них 28% планують розширювати географію присутності, 26% - відкриття нових напрямків, 25% - вихід на зовнішні ринки, 21% - зміну кількості співробітників [2]. А жодне масштабування бізнесу не можливе за відсутності стратегії щодо залучення покупця та її втілення в життя на практиці.

Яким же чином діяти бізнесу, щоб втримати «свого» та завоювати «нового» споживача у 2023 році, і, при цьому, залишитись економічно конкурентоспроможним?

По-перше, – зробити цінову політику гнучкою та доступною для клієнтів різної платоспроможності. Не можливо ігнорувати той факт, що частина втрачених споживачів – результат їх фінансової неспроможності у зв'язку з війною, разом с наявністю на ринку продуктів – аналогів за більш доступною ціною. А новому споживачу - важливо дати можливість познайомитись з продукцією компанії, створити умови залишитись постійним покупцем – і повірити, що після перемоги, зміна його фінансових можливостей буде гармонійно впливати на зростання вашого прибутку.

По-друге, - створювати «універсальні рішення». Час, як ніколи раніше, став цінністю для українців- на разі потрібно «встигнути все» до сигналу повітряної тривоги. Саме тому, потрібно проаналізувати які дотичні товари та послуги підприємці могли б «комплексно» надавати/продавати споживачу. Обидві сторони матимуть лише плюси від даних дій: економія часу для покупців, збільшений чек та дохід – для продавців.

По-третє, - зменшити витрати на рекламу шляхом заохочення до написання відгуків та розповсюдження інформації про діяльність суб'єкта господарювання- задоволеними клієнтами (знижками на наступне замовлення, наприклад). Ера раціоналізації попиту стимулює споживачів думати двічі перед натиском «додати в кошик». Тому другої можливості скласти позитивне враження від продукції/послуги більше може і не бути, а як ще стати ближчим до клієнта як не через «сарафанне

радіо», тобто, позитивної характеристики вашого товару/послуги від близького оточення покупця. Навіть якщо відгук буде не задовільним – це ще одна безкоштовна можливість для підприємця отримати реальне розуміння якості проданих товарів та/або наданих послуг, що дасть можливість чітко та швидко зрозуміти необхідні кроки для покращення ведення бізнесу.

В четверту чергу, - «персоналізація пропозиції». Яким би відомим не був ваш бренд, якою б розгалуженою не була ваша клієнтська база та скільки б позитивних відгуків ваш товар би не набрав, - споживач обиратиме ту компанію, котра дасть йому відчуття своєї цінності як клієнта. І в даному питанні більша частина існуючих діджиталізованих засобів комунікації, таких як чат-боти, наприклад, в кінцевому випадку не допомагають клієнту вирішити своє запитання, або обрати товар – а, навпаки, залишають негативні враження про бренд тому, що використовують заздалегідь заготовлені шаблонні відповіді, на протигагу живому листуванню, котрі, звичайно, не можуть спрогнозувати всі можливі запитання, що може згенерувати мозок людини.

Підсумовуючи, необхідно констатувати, що український бізнес як і народ в цілому, не був готовий, ще не оговтавшись від пандемії, до жорстокої боротьби за життя та розвиток, але, в той самий час, обидвоє, навіть зі зміною фінансових можливостей що вплинули на купівельну платоспроможність та розвиток бізнесу загалом – намагаються знаходити найкращі шляхи для об'єднання, задоволення потреб один-одного та підтримки економіки України з метою подолання спільного ворога.

Зміни в споживчих смаках тісно пов'язані зі зміною фінансової платоспроможності, в свою чергу як і зміна цінової політики товарів і послуг – з фінансовими та організаційними труднощами підприємців. Проте, вибір споживача в бік національного товаровиробника, котрий став елементом патріотичної підтримки нашої економіки під час війни – відкриває нові можливості для розвитку українського підприємництва і, на мою думку, збереже свої позиції і в після військовий час, за умови створення представниками бізнесу сприятливого купівельного клімату для українського покупця.

Список використаних джерел:

1. Сила брендів, підтримка українського та ще більша раціоналізація попиту — як війна змінила споживчу поведінку українців у 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://gradus.app/documents/326/Gradus_Research_-_Consumer_Trends_2023_UA_qIR1bY4.pdf
2. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік: презентація результатів дослідження яке провела Європейська Бізнес Асоціація. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/Prezentatsiya-MSB-indeksu-2023.pdf>

Миколюк Н.В., студентка

Державно торговельно-економічного університету м. Київ

ПОНЯТТЯ ПОЗОВУ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: цивільний процес, позов, предмет, підстава, зміст.

Вступ: на даний момент позов є основним та найбільш важливим елементом цивільного процесу. Адже зараз позовне провадження, де саме він виступає головним засобом щодо забезпечення прав, свобод та інтересів особи, є одним із найпоширеніших застосовуваних видів цивільного судочинства.

Мета: визначити сутність поняття позову в цивільному процесі, визначити, які елементи він включає та розкрити їх значення на основі аналізу чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу: на сьогоднішній день поняття позову не закріплено на законодавчому рівні, існують лише доктринальні підходи до розкриття його сутності. Зокрема В.В. Комаров зазначає, що позов є фундаментальною категорією цивільного судочинства й позовного провадження, оскільки він є одним із центральних інститутів цивільного процесуального права, під яким необхідно розуміти вимогу позивача до відповідача, звернену через суд, про захист прав, свобод чи інтересів, яка здійснюється в певній, визначеній законом, процесуальній формі[1, с.4]. А, на думку, Ю.В. Білоусов позов – це матеріально – правова вимога позивача до відповідача, звернена через суд або інший орган цивільної юрисдикції про захист порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або інтересу, який здійснюється в певній, визначеній законом, процесуальній формі[1, с.4].. Крім цього існують думки і інших науковці таких як М.С. Шакарян та Р.Є.Гукасян. На думку першої позовом необхідно вважати пред'явлену до суду для розгляду й вирішення в певному процесуальному порядку матеріально-правову вимогу однієї особи до іншої, що постає із спірних матеріально-правових відносин та засновується на певних юридичних фактах[1, с.4 -5]. А відповідно до твердження другого під позовом слід

розуміти звернення до суду юридично заінтересованої особи за захистом порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу[1, с.4].

Також стосовно визначення поняття позову існують такі теорії як моністична, дуалістична та процесуальна. Відповідно до першої позов є єдиним поняттям як для матеріального, так і для процесуального права[1, с.6]. Друга розглядає його окремо для матеріального права та процесуального права, тим самим заперечуючи єдине матеріально-процесуальне поняття позову[1, с.6]. І остання визнає позов винятково процесуальною категорією, зауважуючи, що його юридична природа не має матеріально-правових елементів.

Крім вищезазначеного поняття позову можуть розглядати окремо в матеріально-правовому та процесуальному аспектах або одночасно у цих двох напрямках. В матеріально-правовому значенні позов – це засновані на цивільному праві і пред'явлені через суд матеріально – правові вимоги позивача до відповідача[2]. В процесуальному значенні він визначається як звернення заінтересованих осіб до суду за захистом своїх прав[2]. Стосовно розгляду позову одночасно в двох вищезазначених аспектах, то слід зазначити, що цей напрям розкриття сутності даного поняття на сьогоднішній день вважається найбільш доцільним та обґрунтованим.

Стосовно поняття позову хотілося б ще звернути увагу на один нюанс. Коли ми відкриємо Цивільно процесуальний кодекс України і переглянемо статті, які стосуються безпосередньо позову, то можемо помітити, що замість нього вживається таке поняття як позовна заява. З цього логічно було б зробити висновок, що ці обидва терміни є тотожним за своїм змістом і наше поняття позов може мати ще якусь інакшу свою назву. Але якщо проаналізувати думки науковців з цього питання, то впливає наступне. Вони вважають, що вживання словосполучення позовна заява замість терміну позову є не зовсім коректною, наголошуючи на тому, що вони все ж таки різні за своїм значенням і співвідносяться через «зміст» і «форму». Тобто позовна заява виступає формою вираження позову.

Далі перейдемо до розгляду елементів позову. Насамперед зазначимо, що ж під ними розуміють. Елементи позову – це його складові частини, які характеризують

суть конкретного позову, його зміст та правову природу[2]. Ними виступають предмет, підстави та зміст позову.

Розпочнемо з предмету позову. Предмет позову – це частина позову, яка становить матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої суд повинен ухвалити рішення[3]. До цієї вимоги висуваються певні критерії. Зокрема, вона повинна мати правовий характер, тобто бути врегульованою нормами матеріального права, а також підпадати під цивільну юрисдикцію[3]. Також необхідно звернути увагу на те, що предмет позову це такий елемент, який не має стовідсотковий сталий характер, інколи він може зазнавати змін. Адже ч.3 ст. 49 ЦПК України передбачає, що до закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет позову шляхом подання письмової заяви[4]. Але при цьому варто пам'ятати, що існують випадки коли його забороняється змінювати. Про це нам говорить ч.4 ст. 49 ЦПК України, де зазначається про те, що у разі направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції зміна предмета не допускається, крім певних випадків[4].

Крім цього всього хотілося сказати і про те, що інколи предмет позову можна сплутати з якимось матеріальним предметом (об'єктом) спору, тому що на перший погляд це можуть здатися однакові речі, але це не так. Це можна продемонструвати на такому прикладі. Припустимо у нас є об'єкт спору житловий будинок. І з приводу нього можуть бути подані різні позови, які будуть стосуватися визнання права власності на нього, виселення із нього, де предметами будуть виступати вимога позивача про його право власності, дострокове розірвання договору житлового найму[5]. Отже як бачимо об'єкт спору – це те на підставі чого виникає подання позову і відповідно сам його предмет.

Стосовно підстави позову, то можна сказати наступне. Під нею розуміють обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, які об'єктивуються у поданих доказах[6]. Підстава як і предмет позову також може бути змінною. Про це нам говорить ч.3 ст. 49 ЦПК України, де говориться що до закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити підстави позову шляхом подання письмової заяви[4]. І така само як і предмет, в тих же самих випадках, його інколи не можна

змінити. При цьому слід звернути увагу на один нюанс. Одночасна зміна предмету позову і його підстави не допускається. Відповідно до практики Верховного Суду України, якщо відразу змінити повністю предмет та підставу позову, то це слід розглядати вже як нові позовні вимоги і одночасну відмову від раніше заявлених вимог[3].

Але це ще не всі особливості підстави позову. Ні в якому разі підставою не можна вважати норму права, на яку посилається позивач. Це можна підтвердити практикою Верховного Суду України, яка говорить нам про те, що під підставами позову слід розуміти обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги, а не самі собі посилення позивача на певну норму закону, яку суд може замінити, якщо її дія не поширюється на ці правовідносини[3]. При цьому необхідно звернути увагу і на обставини, адже вони також мають певні свої критерії і не всі їх можна вважати підставами позову. Зокрема ними повинні бути лише юридичні факти матеріально-правового характеру, тобто такі факти, які тягнуть певні правові наслідки: виникнення, зміну чи припинення правовідносин[3]. До цих фактів не відносять докази у справі та цивільні процесуальні факти. Перші лише підтверджують наявність чи відсутність юридичних фактів, а другі – наявність обставин, необхідних для реалізації права на пред'явлення позову[3]. Плюс до цього всього позивач має пам'ятати про те, що юридичних фактів може бути не один, а декілька і він повинен їх застосовувати всі. Адже відсутність одного із них може зробити позов необґрунтованим.

І останній наш елемент це зміст позову. Під ним розуміють частину позову, яка відображає вид судового захисту, а саме – звернену до суду вимогу про здійснення певних дій, пов'язаних із застосуванням конкретних способів захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права[3]. Але не дивлячись на існуюче його визначення, все ж таки існує дискусія з приводу нього. Деякі вчені вважають, що до складових позову входять лише предмет та підстава, а зміст повністю охоплюється цими двома елементами і його не слід виділяти окремо[3]. Проте інші науковці вважають, що його виокремлення є необхідним, оскільки в позові повинні відобразитися 2 вимоги позивача (вимога до суду про захист оспорюваного чи

порушеного права та вимога позивача до відповідача) [3]. Стосовно законодавчого рівня, то в ЦПК України також нічого не згадується про зміст позову на відмінно від предмета та підстави.

Отже з вищесказаного можемо зробити такий висновок: поняття позову на даний момент залишається дискусійним явищем в цивільному судочинстві, адже не існує єдиної думки про те, що під ним необхідно розуміти. І до того всього ще й відсутнє його законодавче визначення, що тільки ускладнює ситуацію з розкриттям його сутності.

Стосовно ж елементів позову, то можна сказати наступне: всі три вони перебувають в тісному взаємозв'язку між собою і не можуть існувати один без одного, адже невикористання одного елемента може призвести до відсутності всіх інших або їх неправильного застосування. Так, якщо ми не визначимо підстави позову, тоді ми не зможемо встановити безпосередньо, який саме у нас буде предмет позову. Водночас без його конкретного визначення, ми не зможемо обрати правильну процесуальну форму захисту наших прав та інтересів, що виступає нашим змістом позову.

Список використаних джерел

1. Братель, О. (2016). Позов – цивільний процесуальний та матеріально-правовий юридичний факт. Підприємництво, господарство і право, (1 (239)), 3–10.
2. Міністерство юстиції України Головне територіальне управління юстиції у Хмельницькій області Старосинявське районне управління юстиції методичні рекомендації на тему : « Позовне провадження». (2015).
3. Позов у цивільному процесі. (б. д.). <https://allreferat.com.ua/uk/pravo/referat/4566/page/2>
4. Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс України № 1618-IV (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Пуль, С. (2014). Особливості зміни предмету позову у цивільному судочинстві. ФП 2014-4, 286–292.
6. ПС ЛІГА:ЗАКОН - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. (б. д.). <https://ips.ligazakon.net/document/КК003378>

Мірошніченко А.О., студентка 3 курсу факультету Міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, e-mail:
a.miroshnichemko@gmail.com

Науковий керівник: **Риженко Наталія Олександрівна**, кандидат юридичних наук,
адвокат, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У роботі визначено ключові підходи до трактування поняття «судовий захист в умовах воєнного стану». Сформовано підходи до розгляду справ у судах цивільної юрисдикції на час введення воєнного стану. Обґрунтовано основні завдання судів при розгляді справ в умовах сьогодення. Акцентовано увагу на важливості захисту прав і свобод громадян.

Ключові слова: безпека, воєнний стан, судовий захист, права і свободи громадян.

Постановка проблеми. Військові дії на території країни певним чином впливають на загальні засади здійснення правосуддя. Так, на початку вторгнення держави-агресора відбулося обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, заблоковано сторінку на Судовій владі України, де завжди опубліковувалась інформація про дату, час та місце судового засідання, на окупованих територіях розгляд справ було призупинено. Тому важливо розуміти як реалізувати своє право на звернення до суду в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням забезпечення права на звернення до суду в порядку цивільного судочинства багато уваги приділяють вітчизняні вчені, зокрема: М.П. Апанасюк, О.А. Беяневич, О.В. Дзера, І.О. Дзера, І.М. Завгородня, А.В. Луць, П.М. Рабінович, А.С. Савченко, О.І. Сліпченко, М.О. Ткалич та інші.

Мета роботи: розглянути теоретичні аспекти забезпечення права на звернення до суду в порядку цивільного судочинства в умовах воєнного стану та зазначити основні напрями діяльності судових органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. (ст.10) [1], закріплює неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, у тому числі й судів.

Від 24.02.2022 року розгляд справ у судах у порядку цивільного судочинства відійшов на другий план, оскільки на той момент відбувалося багато правопорушень саме у кримінальній сфері. Так, за офіційною інформацією на 19.05.2022 рік на телефон цілодобової гарячої лінії Уповноваженого з прав людини звернулася 41 тис. громадян щодо злочинів проти людяності [2]. Але, попри це все, люди влаштовуються на роботу, одружуються/розлучаються, і прагнуть справедливості та правосуддя у своєму житті. Тому робота судів, що здійснюють цивільне судочинство, є необхідною умовою захисту наших прав та інтересів в умовах сьогодення.

Як зазначалося раніше, суди мають працювати у робочому режимі. Право людей на доступ до правосуддя гарантоване Конституцією України (ст. 124) [3] та не може бути обмеженим. Але існує ряд обставин, що унеможливають реалізацію нашого права. Відповідні причини зазначені у *Таблиці 1*:

Причини неможливості розгляду справ у судах в умовах сьогодення		
Окупація території	Оголошення повітряної тривоги	Відсутність електроенергії у зв'язку з обстрілами критичної інфраструктури

Таблиця 1. Причини неможливості розгляду справ у судах в умовах сьогодення

Розглянемо окремо кожну обставину у сфері розгляду справ у судах, що здійснюють цивільне судочинство.

1.Окупація території. Відповідно до ЦПК України [4] територіальна підсудність цивільних справ передбачає розмежування за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача/за вибором позивача/якщо однією із сторін є суд чи суддя. З аналізу судової практики з'ясуємо, що у більшості випадків позов подається до суду, найближчого до зареєстрованого місця проживання особи. Але з початку війни за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [2]

більше 8 мільйонів громадян було переміщено до інших регіонів країни внаслідок територіальної окупації. Саме в умовах масового переселення громадян та обмеження можливостей поштових операторів доставляти листи на окуповані території під загрозу потрапляє право на судовий захист.

Тому для забезпечення права осіб на звернення до суду Верховним Судом, відповідно до наданих йому повноважень у воєнний час, було змінено територіальну підсудність більше 100 судів. Така зміна дозволяє забезпечити доступність правосуддя для всіх громадян, незалежно від їх місцезнаходження.

2.Оголошення повітряної тривоги. У разі, якщо у місті лунає повітряна тривога, суддям рекомендується діяти відповідно до вказівок цивільної оборони та місцевих владних органів. У деяких випадках судові засідання припиняються та переносяться на інший день.

Тоді виникає питання, коли сигнал «повітряна тривога» подається до початку судового засідання, чи можна вважати причину неявки сторони в суд поважною? Відповідно до ЦПК України (ст. 223) [4] встановлено перелік обставин, за яких можливе відкладення розгляду справи, і дана обставина не входить у зазначений список. Але на час введення воєнного стану суд насамперед має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини, сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав, зокрема на участь у судовому розгляді. Тому, оскільки підтвердження даного факту є швидким за рахунок існування різних інформаційних джерел (наприклад, додаток Київ Цифровий, канали новин у Telegram/Viber), судова установа може прийняти рішення про відкладення судового розгляду на інший зручний час без відповідного клопотання особи.

3. Відсутність електроенергії у зв'язку з обстрілами енергетичної інфраструктури. Хоч на сьогодні не відбувається ніяких обмежень, але був період, коли електроенергія, яка повинна відповідати поточному рівню споживання, не могла бути доставлена на певну територію. Це спричинено російськими ударами по енергетичній інфраструктурі.

І така відсутність електроенергії в судовій установі значно ускладнювала розгляд справи. Основні проблеми, пов'язані з відсутністю електроенергії в судовій

установі, полягали у наступному: 1) неможливість використання комп'ютерів та інших електронних засобів обробки даних, що затримує роботу суду, 2) неможливість використання аудіо- та відеозаписів, що може затруднити доказування в судовій справі, 3) відсутність можливості використання мережі Інтернет, що ускладнює взаємодію між судом та іншими органами. І тому, як правило, розгляд справ переносився на інший день.

Отже, незважаючи на виклики воєнного часу суди, що розглядають справи у порядку цивільного судочинства, все ж таки намагаються забезпечити виконання свого основного завдання – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справ, що підтверджується у *Таблиці 2*:

Суди цивільної юрисдикції	Справи, що перебували на розгляді	Справи, що надійшли на розгляд	Справи, що були розглянуті
Суди першої інстанції	916 тис. справ	649 тис. справ	685 тис. справ
Апеляційні суди	76 тис. справ	52 тис. справ	53 тис. справ

Таблиця 2. Статистичні дані щодо роботи судів цивільної юрисдикції першої, апеляційної інстанцій у 2022 році

Тобто попри негативні умови воєнного часу показник розглянутих справ перевищив показник їх надходження, що говорить про налагоджену роботу судів. Але якщо аналізувати практику здійснення правосуддя у Верховному Суді, то відповідно було тимчасово зупинено розгляд справ у відкритих судових засіданнях за участі сторін судового процесу задля встановлення безпеки відвідувачів, суддів і працівників апарату суду.

На мою думку, дане рішення Верховного Суду є правильним, оскільки в умовах сьогодення, коли важко прибути до зали судового засідання з об'єктивних причин, унеможлиблюється розгляд справи. І тому постає необхідність удосконалення електронних систем, наприклад Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, який, відповідно до п. 3 Положення про Єдиний державний вебпортал

електронних послуг [5], призначений для реалізації права кожного на звернення до державних органів, що полегшить умови подання позовної заяви до суду.

Висновки. З урахуванням вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, що процес захисту цивільних прав, свобод та інтересів у судових органах починається виключно після реалізації права на звернення до суду в повному обсязі. Але за сьогоденних умов, враховуючи те, що велика кількість учасників судового процесу не може з'явитися до суду через загрозу їхньому життю, по можливості суддя має відкласти розгляд справи. Тому зараз спостерігається активізація судового процесу в онлайн-режимі (участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції).

На період введення воєнного стану основними напрямками реалізації права на звернення до суду з метою захисту прав та інтересів громадян, є: 1) спрощення механізму звернення до суду за умови посилення електронних систем, 2) направлення справи до суду, територіально найближчого до непідсудного суду, 3) перехід судів на електронну комунікацію зі сторонами процесу.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Оголошення. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-n#Text>

Негрій Артем Юрійович

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ,
negrijartem@gmail.com

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ

Справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою є одними з найскладніших у процесуальному праві. Ці справи пов'язані з дуже важливими правовими питаннями, такими як забезпечення прав інших членів родини, управління майном та інші. У таких справах важливо дотримуватися процесуальних особливостей, щоб забезпечити справедливість та правоохоронні інтереси.

Процесуальною особливістю в цих справах є встановлення факту відсутності особи. Цей факт може бути встановлений лише після ретельного дослідження всіх можливих джерел інформації, що стосуються фізичної особи. До цих джерел належать, зокрема, документи, свідчення свідків, експертизи тощо. Другою процесуальною особливістю є забезпечення права на захист інтересів особи, яка вважається безвісно відсутньою. В таких справах слід надавати можливість участі у процесі відповідним організаціям, які представляють інтереси зниклої особи. Також особливістю є встановлення статусу безвісно відсутньої особи. Цей статус встановлюється відповідно до вимог законодавства. Залежно від встановленого статусу можуть бути прийняті різні рішення, що стосуються, наприклад, управління майном безвісно відсутньої особи або піклування про її дітей. Пошук безвісно відсутньої особи і здійснення заходів щодо її знаходження є важливою процесуальною особливістю. У разі знаходження такої особи або отримання відомостей про її місцезнаходження, процесуальний процес повинен бути переглянутий з метою врахування нової інформації та вирішення питань, які виникають у зв'язку з знаходженням особи..

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою є процедурою, що виконується відповідно до цивільного процесуального законодавства України. Для того, щоб

визнати фізичну особу безвісно відсутньою, необхідно мати достатньо обґрунтованих підстав, що свідчать про те, що місцезнаходження цієї особи невідомо. Під час розгляду такої справи суд повинен виконувати ряд процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин, пов'язаних із зникненням фізичної особи. До таких дій можуть належати звернення до місцевих органів самоврядування, інформування населення, оголошення в розшуку, проведення слідчих дій, зокрема, допиту свідків та встановлення особи спадкоємця. У разі встановлення судом обставин, що свідчать про те, що фізична особа безвісно відсутня, суд приймає рішення про визнання її безвісно відсутньою[1, с. 54] . Якщо ж встановлюється факт смерті такої особи, суд приймає рішення про оголошення її померлою.

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою є наслідком встановлення судом у порядку окремого провадження зазначених у нормах ЦК та ЦПК України обставин, які дають суду законну підставу припускати, що місце перебування такої особи невідоме, а також що факт знаходження її в живих не може бути підтверджений[2, с. 335]. Презумпція безвісної відсутності є матеріально-правовою підставою для визнання фізичної особи безвісно відсутньою. У разі, якщо суд встановить, що фізична особа, що перебуває в стані безвісної відсутності, прожила певний строк, який встановлений законом, то він має право оголосити таку особу померлою в порядку окремого провадження. Презумпція смерті є матеріально-правовою підставою для оголошення фізичної особи померлою.

Справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою носять соціальний характер і зумовлені перехідним періодом розвитку української держави і суспільства, погіршенням криміногенної обстановки, стихійними лихами природного та техногенного характеру, зростанням тероризму у світі та військовими конфліктами. В таких справах важливо з'ясувати всі обставини, пов'язані зі зникненням фізичної особи, а також зібрати достатньо доказів, щоб суд зміг прийняти обґрунтоване рішення щодо її статусу.

Під час війни в Україні виникли складні проблеми у процесуальній особливості розгляду справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. У зв'язку зі збільшенням кількості людей, які зникли безвісти через воєнні дії, судові установи

стали стикатися з великим обсягом таких справ. До того ж, під час війни може бути складно зібрати достатньо доказів про те, що фізична особа є безвісно відсутньою, оскільки належні записи та документи можуть бути втрачені або знищені. Однією з проблем є відсутність достовірної інформації про місцезнаходження безвісно відсутньої фізичної особи. У зв'язку з цим, для забезпечення права на захист інтересів цієї особи, законодавство передбачає можливість залучення до проведення судового розгляду відповідних органів державної влади, включаючи правоохоронні органи та спеціалізовані органи влади, які можуть надати додаткову інформацію про місцезнаходження безвісно відсутньої фізичної особи. Іншою проблемою є збереження доказів у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Зокрема, це стосується доказів про місцезнаходження, стан здоров'я, соціальний статус, наявність родичів, спадкоємців та інших фактів, які можуть бути важливими для вирішення справи. У зв'язку з цим, судам необхідно забезпечувати збереження доказів у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. З огляду на те, що війна в Україні стала причиною збільшення кількості справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, важливо забезпечити дотримання процесуальних правил для забезпечення правоохоронних інтересів та справедливості у таких справах.

Українське законодавство передбачає спеціальний судовий порядок для визнання фізичної особи безвісно відсутньою. У таких справах рішення суду базується на юридичному припущенні - при визнанні безвісної відсутності особи на те, що вона може бути живою. В процесі визнання безвісної відсутності особи принцип змагальності є обмеженим, а суд повинен активно діяти, оскільки рішення суду може серйозно вплинути на законні права та інтереси відсутньої особи, яка не може брати участі в процесі. Якщо після оголошення особи безвісно відсутньою з'являться нові обставини, які свідчать про те, що ця особа може бути живою або що її смерть не була доведена достовірно, то будь-яка зацікавлена особа або прокурор можуть подати звернення на перегляд справи [3, с. 33]. Важливо зазначити, що при визнанні особи безвісно суд враховує всі можливі обставини і докази. Якщо жоден з цих доказів не може бути достатнім для прийняття рішення, суд може призначити перерву на додаткове розслідування або надати можливість зацікавленим особам додаткової

інформації та можливості висловити свої думки. Після цього суд прийме рішення про визнання особи безвісно відсутньою.

Статті 305-309 Цивільного процесуального кодексу України визначають процесуальні особливості розгляду справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою[4]. Згідно з цими статтями, справа про визнання фізичної особи безвісно відсутньою може бути відкрита після того, як особа не повернулася з місця, де перебувала, не зв'язалася з рідними та близькими протягом певного періоду часу, що визначається законом. У разі відкриття такої справи, суд виносить рішення про проведення слідства з метою встановлення фактів, пов'язаних з відсутністю фізичної особи, та її можливої смерті. Згідно зі статтею 305 ЦПК України, особа може бути визнана безвісно відсутньою, якщо відсутність її не підтверджується протягом шести місяців підряд, починаючи з дня, встановленого законом, заявою чи документом, установчим чи статутним актом. Заявник, який має суб'єктивний юридичний інтерес у визнанні фізичної особи безвісно відсутньою, може подати заяву до суду про визнання особи безвісно відсутньою в порядку, передбаченому статтею 306 ЦПК України. У разі визнання особи безвісно відсутньою, суд виносить рішення про визнання особи безвісно відсутньою та призначає опікуна за майном безвісно відсутньої особи в порядку, передбаченому статтею 309 ЦПК України. Ці статті надають можливість зацікавленим особам звернутися до суду із заявою про визнання особи безвісно відсутньою, а також встановлюють критерії і докази, необхідні для визнання особи безвісно відсутньою[4]. Суд у свою чергу ретельно аналізує всі можливі докази та обставини і приймає обгрунтоване рішення про визнання особи безвісно відсутньою.

Отже, можна стверджувати, що справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою потребують особливої уваги та відповідального підходу. Вони стосуються важливих правових питань, які потребують дотримання процесуальних особливостей для забезпечення правоохоронних інтересів та справедливості. У період війни ці справи стали ще складнішими, оскільки можуть бути ускладнені зі збором інформації та проведенням слідчих дій. Проте, важливо дотримуватися встановлених законодавством процедур та забезпечувати право на захист інтересів особи, яка

вважається безвісно відсутньою, а також її родичів та інших зацікавлених сторін. Процесуальні особливості є дуже важливими у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Вони дозволяють забезпечити справедливість та визначити долю особи, яка зникла безвісти. Важливо, щоб усі учасники процесу дотримувалися цих процесуальних особливостей та виконували свої обов'язки у встановленому порядку. Тільки так можна забезпечити правову охорону інтересів особи, яка зникла, а також інтересів її родичів та інших осіб, які мають правові відносини з безвісно відсутньою особою.

Список літератури.

1. Бобко, В. Г., & Жолондієвський, Л. О. (2018). Особливості судового розгляду цивільних справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. *Право і суспільство*, (1 ч 2), 49-54 с.
2. Ясинок, М. М., Курило, М. П., Кіріяк, О. В., Кармаза, О. О., & Запара, С. І. (2016). Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підручник. ММ Ясинок, МП Курило, ОВ Кіріяк, ОО Кармаза, СІ Запара та ін.; за заг. ред. д. ю. н. професора ММ Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.
3. Кличков, А. О. (2020). Підстави і цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в Україні. – 195 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Півненко Людмила Володимирівна старший викладача кафедри

Державно правових дисциплін та міжнародного права

Державний біотехнологічний університет, м. Харків

lusia_pivnenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5564-0273>

ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключова слова: воєнний стан, досудове розслідування, підозрюваний, повідомлення про підозру, строки повідомлення про підозру.

З початку повномасштабної воєнної агресії росії, правоохоронна система України опинилась під своєрідною «лавиною» воєнних злочинів та злочинів проти людяності, фактів державної зради та колабораційної діяльності, які вчиняються на території нашої держави. Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовили виникнення проблем на етапі здійснення досудового розслідування. Органи досудового розслідування не були готові до роботи в таких умовах, більше того, саме законодавство не дозволяло налагодити оптимальну роботу в умовах складних воєнних реалій. Відтак, з метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України прийняла низку законодавчих рішень, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану. У зв'язку з такими рішеннями відповідних змін зазнав і кримінально процесуальний інститут повідомлення про підозру. Варто зазначити, що у надзвичайно складних умовах дії правового режиму воєнного стану питання законності та обґрунтованості повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення набуло особливої актуальності, так як повідомлення про підозру слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в подальшому обґрунтована

підозра дозволяє суду призначити справедливе покарання відповідно до тяжкості та характеру вчиненого кримінального правопорушення.

Мета даної роботи полягає у дослідженні особливостей правового регулювання інституту повідомлення про підозру в умовах воєнного стану.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить законодавчого визначення повідомлення про підозру, а у правових нормах, які регулюють інститут повідомлення про підозру мітяться різні терміни, зокрема «повідомлення про підозру», «складення письмового повідомлення про підозру», «вручення письмового повідомлення про підозру» та «здійснення повідомлення про підозру», що призводить до неоднозначного їх тлумачення.

У науковій доктрині також існують різні погляди з даного питання. Досліджуючи поняття та правову природу підозри Максименко Н., зазначає, що у кримінальному процесуальному значенні підозру можна розуміти як обґрунтоване припущення органу досудового розслідування про вчинення правопорушення певним суб'єктом. На думку дослідниці, можна виділити два складники підозри, а саме припущення про причетність особи до вчинення правопорушення; наявність конкретних дій уповноважених осіб органів досудового розслідування по відношенню до потенційно підозрюваної особи. [1, с. 165] Івасюк І. Г зазначає, що повідомлення про підозру це кримінальне процесуальне рішення слідчого, прокурора, яке приймається в обов'язковому порядку у разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у письмовій формі і спричиняє набуття особою, щодо якої воно прийняте, процесуального статусу підозрюваного. [2, с. 77]. Капліна О.В., наголошує на тому, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру та має бути перевірене для спростування або підтвердження. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276-279 КПК України. [3, с. 241].

На нашу думку, повідомлення про підозру це самостійний інститут кримінального процесуального права, який включає в себе відносно самостійні

правові норми, які регламентують процесуальну діяльність слідчого, прокурора пов'язану з встановленням юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру, складення письмового повідомлення про підозру, його вручення підозрюваному та роз'яснення останньому його прав. Повідомлення про підозру є одним із визначальних етапів стадії досудового розслідування, що повинен обумовлюватися формуванням законної та обґрунтованої підозри, а також забезпеченням підозрюваній особі можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами і способами.

Реалії воєнного часу зумовили прийняття законодавцем ряду змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України. Законодавець акцентувався на специфіці кримінальної процесуальної діяльності саме в умовах дії правового режиму воєнного стану. Ряд законодавчих рішень стосуються безпосередньо правового регулювання інституту повідомлення про підозру.

Загалом, правові положення, що регулюють повідомлення про підозру містяться у статтях 276-279 Кримінального процесуального кодексу України, у яких визначаються підстави прийняття рішення про повідомлення про підозру, зміст письмового повідомлення про підозру, процесуальний порядок та строки вручення письмового повідомлення про підозру, зміну повідомлення про підозру. Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14.04.2022 року було розширено перелік суб'єктів сторони захисту, і відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України до сторони захисту додано **«особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю»**, а у п. 27 ч. 1 ст. 3 КПК України роз'яснено, що такою особою є *«фізична особа, яка не набула статусу підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з її смертю, але стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення»*. [4]

Таким рішенням законодавець намагався врегулювати ситуацію, коли під час досудового розслідування було зібрано докази, які були достатніми для повідомлення

особі про підозру, проте цього не було зроблено через її смерть, надаючи правовий статус таким особам. Але з аналізу положень пунктів 19 та 27 частини першої статті 3 КПК України випливає, що стороною кримінального провадження з боку захисту визнається особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю. Тобто безпосередньо померла особа, а не її представники, спадкоємці тощо. Кримінальний процесуальний кодекс у даному випадку не містить чітких правових положень щодо моменту і підстав набуття померлою особою зазначеного процесуального статусу, визначення живого дієздатного суб'єкта, який зміг би повноцінно брати участь у кримінально процесуальних відносинах з метою реалізації тієї ж «реабілітації», механізмів укладення договору про надання правової допомоги між померлою особою і її захисником, чи призначення такій особі захисника. Така законодавча невизначеність не може гарантувати захист прав та законних інтересів зацікавлених осіб, та прийняття законних обґрунтованих процесуальних рішень.

В умовах дії правового режиму воєнного стану певних змін зазнали правові норми, що регламентують строки повідомлення про підозру. Відповідно до ч. 7 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України, в умовах воєнного стану та у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі підозри протягом 24 годин з моменту її затримання, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до 48 годин (у попередній редакції було 72 години).

З приводу збільшення строку повідомлення про підозру у науково-практичному коментарі Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України, зазначається, що само по собі продовження граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру не обмежує права затриманої особи, оскільки процесуальний статус підозрюваного вона отримує з моменту фактичного затримання, а отже і скористатися усіма права, якими її наділив законодавець, може незалежно від вручення письмового повідомлення про підозру. Водночас, таке збільшення граничного строку може впливати на належність забезпечення права на

інформування, а саме на реалізацію одного з його змістовних елементів – право бути поінформованим про характер і причини підозри (обвинувачення), висунутої проти особи, що здійснюється з метою надання можливостей підготовки адекватного захисту.[5, с. 46]

Резюмуючи усі вище наведені положення, можна зробити висновок, що у зв'язку з повномасштабною військовою агресією російської федерації проти України та запровадженням в нашій країні воєнного стану Кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін, які безпосередньо торкнулися і інституту повідомлення про підозру. Відсутність чіткого правового регулювання інституту повідомлення про підозру призводить до варіативності тлумачення правових норм як судом, так і сторонами обвинувачення та захисту та неоднозначності їх практичної реалізації. Процедура та порядок повідомлення про підозру потребують більш серйозної уваги як з боку науковців і практиків так і належного законодавчого урегулювання.

Використана література:

1. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри//Підприємництво, господарство і право. - № 7. - 2018. - С. 164-168
2. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. Митна справа. - 2013. - № 4 (88). Ч. 2, книга 2. - С. 74–79
3. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, № 1. - 2013. - С. 238-242
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012; в редакції станом на 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. ДніпроЛьвів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

Попович Корнелія Геннадіївна,
магістр права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет» місто Ужгород,
official@uzhnu.edu.ua

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова. Правосуддя, воєнний стан, електронне судочинство, відеоконференція.

Вступ. Відповідно до Конституції України гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Навіть в умовах війни право на судовий захист прав та свобод людини й громадянина гарантується Конституцією України та не підлягає обмеженню. Положення ч. 2 ст. 64 Конституції України містять заборону щодо обмеження конституційного права кожного на судовий захист навіть в умовах воєнного стану.

Метою статті є дослідження проблематики доступу до правосуддя під час дії режиму воєнного стану на території України та надання рекомендацій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та статті 5 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” Законом України “Про затвердження Указу Президента України” “Про введення воєнного стану в Україні” від 24 лютого 2022 року № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” введено воєнний стан на всій території України. Війна вплинула на всі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема на судову гілку влади.

Незважаючи на те, що судочинство в нашій державі, внаслідок війни зазнало певних змін, проте діяльність судової системи не зупинилася. У статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” закріплено, що у період воєнного стану, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26

зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1].

З метою забезпечення здійснення правосуддя на територіях України де ведуться активні бойові дії та на тимчасово окупованих територіях, змінено територіальну підсудність судових справ. Так справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, передаються іншим судам відповідно до встановленої законом підсудності, з урахуванням положень частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», протягом двадцяти робочих днів з дня встановлення такої підсудності або в інший розумний строк [2, с. 27].

В міру деокупації території України розпорядженнями Голови Верховного Суду відновлюється територіальна підсудність судових справ.

Введення воєнного стану на території України, безумовно пов'язаний із суттєвими негативними наслідками, для судової системи. Водночас, ускладнення діяльності судів спричинені війною сприяли активнішому впровадженню в практику судів систем інформатизації та автоматизації судочинства, в тому числі участь сторін у судовому засіданні у режимі відеоконференції. З метою забезпечення гарантій відкритості, гласності, а також своєчасного надсилання судових рішень особливого значення набуває процедура розгляду цивільних справ у режимі відео конференції. Метою даної процедури є скорочення строку розгляду справ та забезпечення доступу громадян до правосуддя [3, с. 291]..

Проведення судового засідання у режимі відеоконференції не є новелою у національному законодавстві. Так, Законом України від 4 липня 2012 року № 5041-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» був визначений порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження та внесені відповідні зміни до Господарського, Цивільного процесуальних кодексів та Кодексу адміністративного судочинства [4, с. 111].

Сторони можуть брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції, як з використанням власних технічних засобів, так і в приміщенні іншого суду – за

допомогою технічних засобів суду. Можливість проведення судового засідання у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів дає можливість забезпечити належний доступ сторін до правосуддя.

Для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції сторони по справі або їхні представники попередньо повинні бути зареєстровані з використанням електронного підпису у системі відеоконференцзв'язку ВКЗ.

Проведення судових засідань у режимі відеоконференції має низку переваг, зокрема, дистанційне судове засідання дає можливість суду та учасникам процесу ефективно досліджувати деякі види доказів, показання, електронні докази, сприяє економії часу та коштів [5, с. 439]. Особливо актуальним є проведення судових засідань у режимі відеоконференції зважаючи на досить часте оголошення повітряних тривог в Україні, через атаки Російської Федерації. Оскільки, у таких випадках відеоконференція дозволяє уникнути ризиків для життя сторін та економити час на прибуття в судове засідання, яке не може відбутися у зв'язку з оголошенням повітряної тривоги.

Проте, проведення судових засідань у режимі відеоконференції пов'язане із певними проблемами. Серед таких проблем, можна виділити відсутність або недостатня кількість у деяких судах технічного забезпечення, погана якість інтернет з'єднання. Варто зауважити, що дані проблеми не є критичними та можуть бути усунені при достатньому фінансуванні судової системи України.

Висновки. З огляду на тимчасову окупацію та активні бойові дії на певній території України, було змінено територіальну підсудність судових справ у зв'язку із неможливістю певних органів судової влади виконувати покладені на них функції. Оскільки, доступ до правосуддя не може бути припинений чи обмежений, навіть під час воєнного стану.

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України набуло актуальності електронне судочинство, яке забезпечує в повною мірою доступ до правосуддя. Війна спричинила ще більший попит на дистанційне судочинство, оскільки є можливість залишатися в безпеці, зменшуються фінансові та часові

витрати та покращується доступ до суду, оскільки є можливість брати участь у судовому засіданні за межами суду.

Зважаючи на складну безпекову ситуацію в Україні, питання доступу до правосуддя залишатиметься актуальним, що своєю чергою зумовлює подальшу необхідність проведення досліджень даного питання.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст. 250.
2. Андронов І. В. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. Випуск 1(42), 2022. С. 27-32.
3. Чорна А.І., Дяченко С.В. Розгляд цивільних справ у судовому засіданні в режимі відеоконференції як складник доступу до правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2021. С. 289-292.
4. Татулич І.Ю. та Остафійчук Л.А. До питання участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2022. С. 111-115.
5. Гловюк І.В. та Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2023. С. 438-444.

Проценко А.Р, студентка

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

aprocenko2101@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО(НАДЗВИЧАЙНОГО) СТАНУ

Ключові слова: державна служба, державний службовець, працевлаштування, військова служба, воєнний(надзвичайний) стан

Вступ. Державні службовці з самого початку виділялися як особлива категорія, яка мала спеціальні права, обов'язки та привілеї, в додачу до основних прав людини. Згідно до ст 1 Закону України «Про державну службу» ми можемо одразу зрозуміти, що державна служба є політично-неупередженою діяльністю із практичного виконання завдань і функцій держави. Відповідно державний службовець - це громадянин України який обіймає посаду державної служби у відповідному органі державної влади, та здійснює повноваження, що закріплені в законодавстві, дотримуючись принципів державної служби.

Мета даного дослідження полягає в ознайомленні зі статусом державного службовця, порівняння його у звичайному та воєнному (надзвичайному) стані. Таким чином ми визначимо наскільки сильно змінюється правовий статус державного службовця в залежності від ситуації.

Почнемо з працевлаштування. Відносини, які складаються коли особа приходить аби вступити на державну посаду, не можна вважати адміністративно-правовими, адже орган, до якого вона вступає на службу, і який є фактично роботодавцем, не має владних повноважень щодо цієї особи, тобто це не відносини влади-підпорядкування, а це є відносини які врегульовуються трудовим правом, тобто трудові відносини. Особа, яка висовує свою кандидатуру на працевлаштування у державній службі, збирає документи аби підтвердити, що відповідає умовам та вимогам, за яких він може вступити на дану державну посаду. В статті 19 Закону України «Про державну службу» описані такі умови: 1. Повнолітній громадянин

України, що володіє українською мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче магістра, якщо ми вступаємо на державну посаду категорії «А» і «Б», чи бакалавра – для посад категорії «В». 2. Забороняється різна дискримінація, під час реалізації державної служби. 3. Не допускаються особи які: а) недієздатна, або з обмеженою дієздатністю особа; б) особа, що має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку; в) позбавлена судом права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади; г) піддавалась стягненню за правопорушення, які пов'язані з корупцією; д) має громадянство іншої держави; е) не пройшла спеціальну перевірку; є) підпадаю під санкції описані в Законі України «Про очищення влади».

Що стосується працевлаштування державних службовців в умовах надзвичайного стану, то відповідно до змін, передбачених Законом № 2259-IX, у період дії воєнного стану на посаду державної служби особи призначаються без конкурсного відбору, хоча він і обов'язковий. Новий працівник може перебувати на посаді поки на цю посаду не призначать переможця конкурсу або до спливу 12-місячного строку після припинення чи скасування воєнного стану. Також важливо, що такі державні службовці, які призначені у період дії воєнного стану, не можуть бути переведені на інші посади державної служби.

Також, на період воєнного стану, відповідними законами передбачені деякі зміни в прописаних функціях, які мають виконувати державні службовці в залежності від посади. Такі зміни подано загалом в статтях 11-18 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» і, відповідно, координуються саме на врегулювання відносин в межах країни в цей час, на особливе державне управління та розробки стратегії, що допоможе усунути чинники, які сприяли введення в країні воєнної стану.

Не відступаючи від воєнної теми, зазначимо, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадянина України. Розглянемо ми це питання, тому що воно торкається як державних службовців, так і цивільного населення. Громадяни також мають право замінити цю

службу на альтернативну (невійськову) службу згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» та Конституцією України.

Але найцікавішими питаннями залишаються такі : 1. Чи можна відносити державну службу до трудових правовідносин? 2. Чи закріплюється за громадянином посада якщо той виконує військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період? 3. Чи можна вважати військову службу і виконання військового обов'язку в запасі саме трудовими відносинами?

Наша думка відносно першого питання базується на висновках деяких науковців саме в бік того, що державна служба є предметом врегулювання трудового права з особливостями, що частково стосуються всіх службовців, а частково — окремих їх груп. Основні особливості торкаються саме підстав виникнення і припинення трудових правовідносин та встановлення міри праці і міри винагородження за працю в державній службі. І.В. Кудрявцев зробив такі висновки про основні характеристики, які відрізняють її від інших видів зайнятості: «Встановлення додаткових вимог при прийнятті на державну службу стосовно стану здоров'я, ділових, особистих і моральних якостей кандидатів, віку, освітнього рівня та інших вад; певного ряду обмежень і заборон, пов'язаних із проходженням державної служби».

Друге питання є легким, але не всі звертають на нього увагу і не надто цікавляться цим поки їх це не стосується. В Кодексі законів про працю маємо статтю 119, а саме в третій її частині ми бачимо чітко поставлену гарантію від держави, за працівниками, призваними на строкову військову службу на особливий період, військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації у яких вони працювали на час призову. Тому відповідь на це питання – однозначно так.

Третє питання можна вважати в деякому відношенні конфліктним, адже потребує вже більше сил на тлумачення та аналіз відповідних законів, які пов'язані в

деякому контексті саме з цим питанням, а сторони, які ним задаються, мають різні відповіді на нього та свою думку. Однозначно захист Вітчизни – обов’язок, та трудові правовідносини тут все-таки присутні. Найкращою аргументацією щодо відповіді на це питання для нас стала перша частина статті 2 Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу». Нею можна привести одразу декілька аргументів:

1. «Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України» - як і в трудовому праві, дана державна служба потребує попереднього професійного навчання, а людина, що вступає на службу має відповідати встановленим стандартам;

2. «Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби» - знову трудові відносини, зарахування часу проходження військової служби до стажу роботи та стажу роботи за спеціальністю, що цілком врегульовується трудовими правами, можна назвати саме наслідком таких специфічних трудових відносин.

Висновок. Державна служба також врегульовується трудовими правами та це неодноразово показано в законодавстві, хоча і не так прямо, як би нам хотілося. Однозначно, з настанням воєнного або надзвичайного стану змінюються і без того особливі умови та вимоги щодо працевлаштування, умов праці, забезпечення вихідних днів та відпустки, звільнення з посади та призначення на нову. Набувають чинності обов’язки, які стосуються захисту Вітчизни та її територіальної цілісності. А також застосовуються гарантії до осіб які були призвані на військову службу у зв’язку з настанням особливого стану.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № № 889- VIII : станом на 1 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 31 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Кудрявцев І. В. Державні службовці як суб'єкти трудового права та їх членство у профспілках / І. В. Кудрявцев // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 472–477 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11kivcup.pdf>

5. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII : станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Sołkiewicz W.

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu w Białymstoku

w.solkiewicz@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0002-7590-2223

**UDZIELANIE NIEODPŁATNEJ POMOCY PRAWNEJ CUDZOZIEMCOM NA
PRZYKŁADZIE STUDENCKIEJ PORADNI PRAWNEJ – PRACOWNI
WYDZIAŁU PRAWA UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU**

Słowa kluczowe: nieodpłatna pomoc prawna, cudzoziemcy, Studencka Poradnia Prawna – Pracownia Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

Nie budzi wątpliwości fakt, iż nieodpłatne poradnictwo prawne jest instytucją, która jest pożądana społecznie. Jej celem jest pomoc osobom niemogącym skorzystać z pomocy profesjonalnego pełnomocnika a tym samym zapobiec wykluczeniu takich osób (Łazuk, Sołkiewicz, 2022).

System nieodpłatnej pomocy prawnej jest regulowany w Polsce ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (Dz.U. z 2021 r. poz. 945). Zgodnie z ustawą, stosownie do art. 4 ust. 1, nieodpłatna pomoc prawna i nieodpłatne poradnictwo obywatelskie przysługują osobie uprawnionej, która nie jest w stanie ponieść kosztów odpłatnej pomocy prawnej, w tym osobie fizycznej prowadzącej jednoosobową działalność gospodarczą niezatrudniającą innych osób w ciągu ostatniego roku. Osoba uprawniona, przed uzyskaniem nieodpłatnej pomocy prawnej lub nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego, składa pisemne oświadczenie, że nie jest w stanie ponieść kosztów odpłatnej pomocy prawnej. Oświadczenie składa się osobie udzielającej nieodpłatnej pomocy prawnej lub świadczącej nieodpłatne poradnictwo obywatelskie. W powiatach wyznaczone są miejsca gdzie adwokaci oraz radcowie prawni udzielają nieodpłatnej pomocy prawnej. W tym miejscu podkreślić również należy, że nieodpłatnej pomocy prawnej udzielają także Studenckie Poradnie Prawne działające przy wydziałach prawa, które są zrzeszone w Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych (Rola FUPP).

Autorka wystąpienia konferencyjnego jest obecnie członkiem sekcji wspierającej, a wcześniej wieloletnim członkiem sekcji prawa administracyjnego oraz sekcji do spraw uchodźców Studenckiej Poradni Prawnej – Pracowni Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. W związku z powyższym, w oparciu o własne doświadczenie oraz inne źródła dotyczące nieodpłatnej pomocy prawnej, przedstawi funkcjonowanie Studenckiej Poradni Prawnej oraz udzielanie nieodpłatnej pomocy prawnej cudzoziemcom.

Celem wystąpienia konferencyjnego jest przede wszystkim:

1. zwrócenie uwagi na nieodpłatną pomoc prawną świadczoną przez Studenckie Poradnie Prawne, w szczególności cudzoziemcom, na przykładzie Studenckiej Poradni Prawnej – Pracowni Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku;
2. sposobu udzielania porad prawnych;
3. określenie typowych spraw z jakimi zgłaszają się cudzoziemcy.

Studencka Poradnia Prawna – Pracownia Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku udziela porad prawnych w sprawach z: prawa cywilnego, prawa karnego, prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (z wyjątkiem KRUS-u), prawa podatkowego, prawa administracyjnego, prawa międzynarodowego oraz prawa uchodźców oprócz porad z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej. Ponadto nie udziela się porad w sprawach, w których został przyznany pełnomocnik z urzędu bądź działał pełnomocnik z wyboru, a także osobom składającym sprawę w imieniu osoby trzeciej bez pełnomocnictwa. Porad udziela się pisemnie, opinie są sporządzane w ciągu od dwóch do czterech tygodni od dnia przyjęcia sprawy (Zasady udzielania porad).

Podstawowym sposobem przyjmowania spraw jest przyjmowanie spraw na miejscu, tj. w siedzibie poradni na Wydziale Prawa UwB. Istnieje również możliwość przesłania formularza na adres mailowy Studenckiej Poradni Prawnej bądź też pocztą tradycyjną na adres Wydziału Prawa. Z tej ostatniej możliwości najczęściej korzystają osoby przebywające w zakładach karnych i aresztach śledczych. Ponadto, sposób założenia sprawy poprzez formularz zaczął być częściej wykorzystywany w związku z wystąpieniem pandemii Sars-Cov-2. Przez pewien czas członkowie Studenckiej Poradni Prawnej udzielali również pomocy prawnej w otwartym ośrodku dla cudzoziemców w Białymstoku.

Sprawy z jakimi zwracają się cudzoziemcy można podzielić na dwie kategorie:

1. sprawy z zakresu jakim zajmuje się Studencka Poradnia Prawna, z którymi zwracają się również polscy obywatele, tj. m.in. odszkodowanie, rozłożenie mandatu na raty, odwołanie od decyzji administracyjnej;
2. sprawy właściwe wyłącznie dla cudzoziemców. W ramach tej kategorii można wyróżnić sprawy dotyczące legalizacji pobytu, Karty Polaka, wizy turystycznej, nabycia obywatelstwa polskiego, nostryfikacji dyplomu.

W okresie gdy członkowie sekcji ds. uchodźców przyjmowali sprawy w ośrodku dla cudzoziemców, liczba spraw była znacząca, a dotyczyła przede wszystkim:

1. legalizacji pobytu cudzoziemców – głównie wzorów odwołań do Rady ds. Uchodźców, a także skarg do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. W tym przypadku porady polegały głównie na przedstawieniu wymogów formalnych, a także na przygotowaniu wzoru, który klienci mogą wykorzystać w swojej sprawie;
2. wniosków o połączenie spraw w sytuacji gdy całe rodziny starają się o status uchodźcy. Wnioski takie mają na celu połączenie procedur pomiędzy np. małżonkami, rodzicem a dzieckiem, czy też włączenie w procedurę dziecka nowonarodzonego już na terytorium Polski;
3. deportacji – sprawy dotyczące głównie podjęcie kroków prawnych w celu zaprzestania procedury deportacyjnej.

Należy podkreślić, że już w dniu wybuchu wojny na Ukrainie, Studencka Poradnia Prawna zaangażowała się w pomoc cudzoziemcom przybywającym z tego kraju. Na stronie internetowej Poradni została udostępniona informacja w języku ukraińskim o możliwości zgłoszenia się osób z Ukrainy poszukujących możliwości legalizacji pobytu w Polsce bądź przysługujących im uprawnieniach oraz formularz przyjmowania spraw (Pomoc prawna dla uchodźców z Ukrainy).

Podsumowując, nie budzi wątpliwości fakt, iż rola punktów nieodpłatnej pomocy prawnej, w tym również Studenckich Poradni Prawnych jest duża. Istnienie nieodpłatnej pomocy prawnej umożliwia uzyskanie pomocy prawnej osobom, które nie mają funduszy,

aby zapewnić sobie pomoc profesjonalisty a tym samym zapobiec wykluczeniu takich osób. Przekrój spraw, z którymi zgłaszają się cudzoziemcy jest duży – są to sprawy właściwe nie tylko cudzoziemcom oraz sprawy, z którymi zgłaszają się wyłącznie cudzoziemcy (tytułem przykładu: legalizacja pobytu). Działania podejmowane przez Studencką Poradnię Prawną – Pracownię Wydziału Prawa w zakresie pomocy cudzoziemcom odpowiadają im aktualnym potrzebom. W momencie gdy istniała taka potrzeba, została podjęta decyzja o wizytach w otwartym ośrodku dla cudzoziemców w celu zapewnienia pomocy prawnej. W momencie wybuchu wojny na Ukrainie, Studencka Poradnia Prawna zapewniła i zagwarantowała możliwość zwrócenia się przez osoby uciekające z Ukrainy ze sprawami dotyczącymi przede wszystkim legalizacji pobytu w Polsce oraz innych przysługujących im uprawnień.

Dalsze badania w zakresie tematu niniejszego abstraktu będą prowadzone przede wszystkim poprzez analizę zmian w zakresie rodzaju spraw z jakimi zgłaszają się cudzoziemcy, a także zmian w polskim systemie nieodpłatnej pomocy prawnej.

Podczas prowadzenia niniejszych badań konflikt interesów nie występuje.

Bibliografia:

Łazuk, S., Sołkiewicz, W. (2022), Wybrane aspekty nieodpłatnego poradnictwa prawnego. W: M. Kacperska (red.), K. Hajder (red.), M. Górny (red.), Polityka społeczna w XXI wieku. Spójność w trójwymiarze (s. 177-184), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej, Dz.U. z 2021 r. poz. 945.

ROLA FUPP, POBRANE Z: [HTTP://WWW.FUPP.ORG.PL/PORADNICTWO-PRAWNE-I-OBYWATELSKIE/ROLA-FUPP-PPIO](http://www.fupp.org.pl/poradnictwo-prawne-i-obywatelskie/rola-fupp-ppio) (15.04.2023)

Zasady udzielania porad, pobrane z: <https://prawo.uwb.edu.pl/wydzial/struktura/inne-jednostki/studencka-poradnia-prawna/zasady-udzielania-porad> (15.04.2023)

Pomoc prawna dla uchodźców z Ukrainy, pobrane z: <https://prawo.uwb.edu.pl/aktualnosci/pomoc-prawna-dla-uchodzcow-z-ukrainy-465.html> (15.04.2023)

Самчук О. С., 11 група., 1 курс ФЕМП.

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

ssamchukkolya@gmail.com

науковий керівник: **Коломієць К.В.** Доктор філософії права, старший викладач
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права ДТЕУ

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ЧИ МОЖЛИВОСТІ?

Ключові слова: розвиток, українське підприємництво, сучасні умови, виклики, можливості, зміни, нові ринки збуту, цифровізація, нові технології, бізнес-середовище, державне регулювання, процес реформ, війна.

24 лютого 2022 року життя нашої країни змінилося на 180 градусів. Відтоді ми відчули дотик слова страх та біль, але ми повною мірою дали зрозуміти світу, що значить незалежний, нескорений та могутній народ великої країни, який зробить все заради своєї свободи. Повномасштабна війна вплинула на всі сфери діяльності, не залишивши осторонь нікого. З кожним днем було важко повірити, що все це відбувається наяву і все важче і важче адаптуватись до нових реалій. З того часу перед кожним українцем та перед кожним підприємцем постало завдання: вистояти цю боротьбу, незважаючи ні на що.

Метою даного дослідження є висвітлення основних викликів та можливостей, які постають перед українськими підприємцями в умовах сьогодення та формування рекомендацій для сучасних бізнесів.

Українське підприємництво майже одразу постраждало внаслідок війни. Сьогодні ж воєнні дії продовжуються і український бізнес досі зазнає шкоди та несе збитки, але в той же час це створило нові виклики і можливості для його розвитку.

Одним із головних викликів є економічна нестабільність та невизначеність щодо майбутнього, що ускладнює планування та інвестування в бізнес.

Основною проблемою стала нестача людського капіталу. За даними ООН, до 15 березня з України виїхали майже 3 млн громадян. Трохи менше половини з них –

люди працездатного віку. Майже всі – жінки. Велика кількість чоловіків працездатного віку була мобілізована, частина працівників переїхала у відносно безпечні регіони. Тож бізнес, який не може релокуватися, потерпає від нестачі робочих рук.

За даними дослідження Advanter.Group, 48% підприємств малого та середнього бізнесу не можуть перевезти виробництво, 31% не встигли це зробити, близько 20% здійснили часткову релокацію бізнесу або в процесі переїзду. [1]

Війна створила нові можливості для українських підприємців. Зокрема, зростання потреб у військовому спорядженні, медичному обладнанні, будівельних матеріалах та інших товарах і послугах, що використовуються. Це може стати додатковою мотивацією для підприємців розвивати нові напрямки свого бізнесу та шукати нових замовників.

Також українські підприємці мають можливість залучати додаткові кошти та підтримку від міжнародних організацій та держав, які підтримують Україну в боротьбі з агресією та наслідками війни.

Таким чином, розвиток українського підприємництва в умовах війни є складним процесом, але в той же час - це можливість для розвитку нових напрямків та пошуку нових можливостей, які можуть стати ключовими для успіху в майбутньому.

Зрештою, приємно усвідомлювати той факт, що з початком повномасштабної війни підприємці не зупинились і навпаки почали використовувати можливість та реєструвати нові суб'єкти господарювання. Найбільше зареєстровано у столиці — 36% новостворених компаній і 15% ФОПів. На другому місці Львів, куди виїзять подальше від війни громадяни і релокується бізнес — 9,2% нових компаній та 8,6% ФОПів. На третьому — Дніпро як промисловий центр та один з ключових центрів тяжіння переселенців з районів бойових дій: у місті зареєстровано 7,6% нових підприємств та 8% ФОПів. [2]

Українські підприємці мають можливість використовувати нові технології та інноваційні підходи для вирішення складних проблем, які виникають в умовах війни. Наприклад, розробка нових систем безпеки, які допоможуть зменшити ризики для працівників на військових базах та безпосередньо по всій території України.

Додатково, українські підприємці, які втратили свою справу в зв'язку з воєнними діями можуть звернути увагу на розвиток альтернативних форм бізнесу, наприклад, екологічного підприємництва, яке стає все більш популярним у світі. Використання відновлювальних джерел енергії та виробництво екологічно чистих товарів може стати відповіддю на сучасні виклики у сфері збереження довкілля та зменшення залежності від імпорту.

А ще, велику перспективу в Україні має соціальне підприємництво. Воно має потенціал для розвитку та може стати важливим інструментом для розв'язання соціальних проблем. Деякі з перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні наступні: розширення ринку соціальних послуг; залучення інвестицій в соціальне підприємництво; сприяння інноваціям; розвиток територій. Тож, соціальне підприємництво має великий потенціал для розвитку в Україні та може стати важливим інструментом для досягнення соціальної рівності, підвищення рівня життя та зменшення бідності

Українське підприємництво має потенціал для розвитку в умовах війни, і це може стати кроком до створення більш стійкої та розвиненої економіки в майбутньому. Однак для цього необхідна підтримка держави та її міжнародних партнерів та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, а також використання сучасних технологій та інноваційних підходів.

На мою думку, українські підприємці можуть зосередитися на розвитку експорту та залученні іноземних інвесторів. У зв'язку з політичною нестабільністю та економічними складнощами в окремих країнах, бізнес-партнери можуть бути зацікавлені у співпраці з українськими підприємствами, що може забезпечити стабільний розвиток підприємства та зміцнення українського бізнесу. Адже наші підприємці – це справжні герої, які кожного дня знаходять в собі сили та енергію працювати в неймовірно складних умовах. Станом на січень 2023 року майже 90% підприємств допомагають пришвидшити перемогу України, допомагаючи ЗСУ та реалізуючи волонтерські та гуманітарні проекти. Про це свідчать результати дослідження «Стан та потреби бізнесу в умовах війни», презентованого в Медіацентрі Україна – Укрінформ. [3] Підприємці продовжують свою роботу задля

розвитку України, підтримуючи економіку і ЗСУ та створюючи світле майбутнє для країни, дбаючи про завтрашній день та наступні покоління. Ці люди безумовно викликають почуття гордості та вдячності!

Серед основних проблем розвитку 50,5% опитаних бізнесменів назвали відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів (у листопаді 2022 року на це вказували 39,5%). Ключовою проблемою у взаємовідносинах із владою бізнес назвав блокування податкових накладних (42,2%), затримку з логістикою на кордоні, черги на митних пунктах (21,1%) і відмови у доступі до державної грантової програми допомоги бізнесу, програми "Доступні кредити 5-7-9%" (13,9%). [3]

Українські підприємці можуть використати війну як можливість для диверсифікації своєї діяльності та пошуку нових ринків збуту. Наприклад, підприємства, які раніше спеціалізувалися на внутрішньому ринку, можуть розглянути можливість розширення діяльності за кордоном, зокрема в країнах, які не зазнали такого рівня економічної дестабілізації.

Ще, українські підприємці можуть активно використовувати можливості цифровізації та впровадження нових технологій. Зокрема, це може включати в себе використання інтернет-магазинів та інших електронних платформ для продажу товарів та послуг, використання хмарних технологій для збереження даних та підвищення ефективності бізнес-процесів, а також впровадження інших інноваційних рішень. Ще однією ініціативою, розробленою командою BRDO спільно з Міністерством економіки України та Міністерством цифрової трансформації є електронне декларування, що має на меті спростити ведення бізнесу в Україні безпосередньо скачувавши подання дозвільних документів під час воєнного стану. Сьогодні, в рамках проекту «FORBIZ – створення кращого бізнес середовища» українські підприємці можуть отримати консультацію та допомогу у сфері бізнесу. В рамках даного проекту та ініціативи EU4Business, а також за підтримки Європейського Союзу досягається основна його мета -спрощення процесу ведення бізнесу та забезпечення ефективного державного регулювання у ключових галузях економіки. Проект підтримує економічне відновлення України та відповідну програму реформ орієнтовану на покращення вітчизняного бізнес-середовища.

Є певні виклики, з якими стикаються українські підприємці в умовах війни. Сюди також безпосередньо відноситься питання безпеки та забезпечення стабільності підприємницької діяльності, зокрема в зоні бойових дій. Крім того, економічна нестабільність та погіршення фінансових умов роботи також є серйозним викликом для підприємців. Недостатня доступність кредитів та зростання вартості сировини та енергії можуть знизити рентабельність та конкурентоспроможність підприємств. [4]

Отже, підсумовуючи, що розвиток українського підприємництва в умовах війни є складним та вимагає від підприємців значного напруження та зусиль, однак, також може стати стимулом для розвитку нових підходів та інновацій. Залежно від того, як підприємці зможуть відреагувати на виклики та знайти нові можливості, це може вплинути на розвиток української економіки та зміцнення її позицій на міжнародному ринку. Наявні можливості та інструменти дозволяють підприємцям знайти нові ринки та розвивати нові бізнес-моделі. Важливо також забезпечити безпеку та стабільність підприємницької діяльності та зробити українське підприємництво більш конкурентоспроможним на міжнародному ринку. Успішне впровадження нових ініціатив та розвиток ефективних бізнес-моделей можуть допомогти підприємцям в протистоянні війні та економічній нестабільності. Також, хочу додати, що Україна робить все більше кроків назустріч, щоб приєднатися до Євросоюзу. Українські підприємці наближають процес євроінтеграції всіма своїми зусиллями і, я впевнена, що зовсім скоро наша країна стане сильною та гідною частиною Європи.

Список використаної літератури

1. Однією з головних складностей став брак людського ресурсу; дослідження Advanter.Group [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>
2. Підприємці не здалися та почали відновлювати і створювати нові бізнеси під час війни; карта реєстрацій бізнесів під час війни [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/200-tis-novih-biznesiv-pid-chas-viyni-shcho-ce-znachit-dlya-ekonomiki-25022023-474999>
3. Опитування підприємців щодо найбільш впливовіших проблем; допомога для пришвидшення перемоги [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3672624-regulatorna-politika-ta-stan-ukrainskogo-biznesu-v-umovah-vijni-pidsumki-2022.html>
4. Українські підприємці мають змогу повною мірою використовувати новітні технології та перспективи цифровізації; допомога держави для розвитку українських бізнесів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/ssamc/Downloads/%D0%9A%D0%9C%D0%A0_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%9F%D0%9A%D0%BC-61.pdf

Топоркова М. М., к.ю.н., доцент,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна
m.toporkova@meta.ua
ORCID: 0000-0002-3545-1448

ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, яка триває в Україні, суттєво вплинула на правовідносини в контексті сімейного права. Збройний конфлікт призвів до переміщення багатьох сімей: деякі перемістилися в інші частини України чи сусідні країни як біженці. Це створило правові проблеми щодо опіки, розлучення та аліментів, оскільки сім'ї були розділені, а їхній спосіб життя порушений.

Введений воєнний стан Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року не обмежує право на розірвання шлюбу. Відповідно до законодавства України, подружжя може розірвати шлюб в будь-який час, якщо вони вирішили, що не можуть продовжувати спільне життя (стаття 105 Сімейного кодексу України).

Розглянемо особливості розірвання шлюбу у таких випадках:

1. Коли чоловік та дружина знаходяться в Україні, не мають неповнолітніх дітей і згодні на розлучення.

Стаття 106 Сімейного кодексу України передбачає можливість подружжя, яке не має дітей, подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану заяву про розірвання шлюбу.

Якщо один із подружжя через поважну причину не може особисто подати заяву про розірвання шлюбу до органу державної реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально засвідчену або прирівняну до неї, від його імені може подати другий з подружжя. Позов про розірвання шлюбу подається за місцем проживання або перебування відповідача. Орган державної реєстрації актів цивільного стану складає актовий запис про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана.

2. Коли один з подружжя перебуває за кордоном або обоє перебувають за межами України

Якщо обидва з подружжя перебувають за кордоном і хочуть розлучитися і у них немає спільних неповнолітніх дітей, можна подати заяву про розірвання шлюбу до найближчої консульської установи України. Відповідно до пункту 1.2 статті 1 Інструкції про порядок реєстрації актів цивільного стану в дипломатичних та консульських установах України, затвердженої наказом Мін'юсту, МЗС України, консульська посадова особа може здійснювати реєстраційні дії стосовно розірвання шлюбу. Але відповідно до пункту 5.1 цієї інструкції консул має право зареєструвати розірвання шлюбу між громадянами України, якщо хоча б один з них постійно проживає за межами України, тобто один із подружжя обов'язково повинен мати відповідно оформлене постійне місце проживання у країні свого фактичного перебування.

Якщо ж одна сторона проти або у подружжя є діти – розірвання шлюбу може відбуватися лише в судовому порядку на території України.

3. Коли один з подружжя зник під час бойових дій.

Згідно до ч. 4 ст. 8 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісті за особливих умов» набуття правового статусу особи, зниклої безвісті за особливих обставин, не змінює її сімейного стану до моменту розірвання шлюбу за заявою другого з подружжя внаслідок визнання особи безвісно відсутньою або до моменту оголошення такої особи померлою.

У таких випадках розірвання шлюбу може здійснюватися за відсутності одного з подружжя на підставі встановлення факту його смерті або проголошення його безвісти зниклим.

4. Коли у подружжя є неповнолітні діти.

У статті 109 Сімейного кодексу України визначено, що подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про

розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Позов про розірвання шлюбу може бути поданий до суду за місцем проживання відповідача або за місцем проживання позивача за умови, якщо в нього/в неї на утриманні є діти, тобто існує територіальна підсудність. Разом з тим, подружжя може домовитись про розгляд справи за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них.

У тих регіонах України, де йдуть активні бойові дії та які перебувають під тимчасовою окупацією, суди тимчасово не працюють, Верховний Суд України змінив їх територіальну підсудність. Так, відповідно до ч. 7 ст. 147 Закон України «Про судоустрій і статус суддів», розпорядження Верховного суду України від 18.03.2022 № 11/0/9-22, якщо розгляд справи підсудний одному із судів, який на період дії воєнного стану призупинив свою роботу, то його функції щодо розгляду справ виконує інший територіально наближений суд.

5. Коли один з подружжя перебуває на окупованій території.

Коли одна сторона знаходиться на окупованій території України й не виходить на зв'язок, або місце перебування такої невідоме, суд може зробити запит у відповідні органи для з'ясування його місця перебування. Якщо це не дало результатів, суд вирішує питання про відкриття провадження та щоб повідомити відповідача про судовий розгляд, суд розміщує інформацію на офіційному веб-порталі судової влади України.

Отже, нові реалії в яких опинилися українці мають певні особливості вирішення проблем у правовому полі. Процедура розірвання шлюбу в умовах війни все ж має певну специфіку з урахуванням наслідків такого режиму в Україні. Однак попри воєнний стан право на припинення шлюбу громадян України не може бути обмежено.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації актів громадянського стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України : Наказ Міністерства юстиції України; МЗС України; Інструкція від 23.05.2001 № 32/5/101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0473-01#Text>
3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісті за особливих умов : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Щербіна К.В., Студентка 3-12

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

K.Shcherbina.FMTP.081.20@knu.edu.ua

ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА В УКРАЇНІ ТА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: Приватизація; державне майно; порушення; законодавство, корупція.

Метою дослідження є розгляд питань приватизації державного майна, дотримання етапів приватизації, виявлення порушення законодавства в цій сфері, аналіз досвіду зарубіжних країн та доцільність його використання.

Актуальність обраної теми підсилює те, що:

- заступник міністра економіки України вважає, що державних підприємств не має існувати, їх треба передати на приватизацію, перетворити у ТОВ або АТ [0].;
- на думку завідувача кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктора юридичних наук, професора Вікторії Резнікової, ключову небезпеку становить законопроект № 8205 «Про особливості припинення за рішенням власника державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 % відсотків акцій (часток) належать державі», який відкриває шлях до виведення майна з державної власності у позаприватизаційний спосіб [2].

Питання приватизації актуальне на протязі декількох десятиліть. Поняття такого явища як приватизація представлено для загального використання в Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна», а саме пунктом 22 ч. 1 ст. 1 цього Закону визначено, що приватизація державного або комунального майна - платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на

користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями [3].

Типовими способами приватизації майна на сьогодні є:

1) продаж об'єктів на аукціоні (з умовами, без умов, за методом покрокового зниження стартової ціни та поданням цінових пропозицій, із зниженням стартової ціни, за методом вивчення цінових пропозицій);

2) викуп об'єктів приватизації (стосується акцій і передбачає продаж їх певної кількості одному покупцю або приватизаційних об'єктів, які не були продані на аукціоні) [4].

Беручи до уваги вище зазначене можемо зробити висновок, що процес приватизації під собою несе продаж державного майна задля розширення фінансування держави, через якісне управління майном. Здійснюється це за допомогою розосередження майна та продаж його, тобто передання його іншому власникові, в той же час само державне значення об'єкта приватизації не змінюється та мета його використання залишається [5].

Приватизація з кожним роком свого існування стикається із різними проблемами. По-перше, порушення законодавства під час приватизації, корупційні схеми під час приватизації значущих для держави об'єктів. Світова практика показує, що велика приватизація здійснюється після закінчення малої приватизації, яка дає можливість нагромадити капітал для купівлі великих об'єктів. Велика приватизація в Україні здійснювалася поряд з процесами малої приватизації [6]. Особливої уваги приділяють підприємствам, які мають для країни стратегічне значення, до прикладі в своєму дослідженні С. М. Грудницька зазначає, що озвучений на початку реформ намір провести масштабну приватизацію держпідприємств через зіткнення інтересів різних груп впливу навколо держпідприємств не дозволяє зробити рішучих кроків, зберігаються малі темпи приватизації. Основні суперечки розгортаються навколо доцільності приватизації підприємств стратегічного значення (Укрзалізниця, Укрпошта, Енергоатом, Укргідроенерго) [7].

Кримінальний кодекс України розглядає кримінальну відповідальність за порушення у сфері приватизації. Порушеннями та способами вчинення злочинів в

сфері приватизації є: 1) заниження вартості приватизаційного майна у спосіб, не передбачений законом; 2) використання для приватизації майна підроблених приватизаційних документів; 3) приватизація майна, яке за законом не підлягає приватизації; 4) приватизація майна неправомочною особою [4].

Неналежна оцінка майна слугує недоодержанню коштів до державного бюджету та може слугувати тому, що продаж державного підприємства, яке не було оцінено належним чином буде передано з ціллю відсторонення конкурентного підприємства. Також виділяють таку проблему, яка тільки збільшує проблеми в цій сфері, а саме те, що вноситься багато змін та доповнень до законодавства чим зумовлює ще більше свободи для зловживань правами.

Причинами неефективної приватизації є низька інвестиційна їх привабливість, великий рівень бюрократичних процедур при здійсненні приватизації, а також корупційні схеми, які заважають можливим інвесторам безперервно викуповувати у свою власність державні підприємства [8]. Для покращення процедури приватизації повинні долучити більше іноземних інвесторів, а задля цього потрібно покращити різні сфери. Однією з основних є судова сфера, яка буде захищати вкладені кошти інвесторів. Питання створення зрозумілого та спрощеного процесу, який би давав можливість розглядати питання, пов'язані з інвестиційними спорами. «Процес має бути легким, спрощеним та зрозумілим, а також швидко давати результат», – сказав голова Верховної Ради України. З цього засідання стало зрозуміло те, що поки Україна не може представляти сильної конкуренції іншим країнам під час залучення інвесторів. Інвестори не вкладають кошти в українські підприємства тому, що не відчувають себе захищеними [8].

Отже, лобіювання своїх інтересів певними групами осіб стає завадою для ефективного процесу приватизації.

Придбання об'єктів приватизації з мотивами монополізації певної сфери, недовіра громадян до прозорості вчинення цього процесу, не впровадження нових форм управління після приватизації та перепродаж таких підприємств через неприбутковість іншим особам, тобто часті зміни власників – ці фактори виступають проблемою у сфері приватизації. Можна виділити і існування недорозвиненої

податкової системи України, що зумовлює розвиток тіньової економіки. Задля покращення явища приватизації потрібно вирішити питання корупції, залучити іноземні інвестиції, які принесуть збільшення доходів до бюджету країни та покращити систему управління підприємствами.

Список використаних джерел

1. Mamchenko N. (2023). U derzhavi ne maє buti derzhavnix pidpriemstv, - zastupnik ministra ekonomiki pro skasuvania Hospodarskogo kodeksu [The state should not have state-owned enterprises - Deputy Minister of Economy on the abolition of the Economic Code]. *Sudovo-jurisichna gazeta*. [in Ukrainian] URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/264027-u-gosudarstva-ne-dolzno-byt-gosudarstvennykh-predpriyatiy-zamestitel-ministra-ekonomiki-ob-otmene-khozyaystvennogo-kodeksa>.
2. Vdoskonalenya pravove reguluvania ekonomichnix vidnosin, potribno vrahuvati suchasni potrebi ta evrointegracijni pocesi: Kruglij stil. (2023). Ofitsiyni sait Verhovnogo Sudu. [Official site of the Supreme Court]. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1392581/> [in Ukrainian]
3. Law of Ukraine about the privatization of state and communal property from January 18 2018, № 2269-VIII. p. 1 [in Ukrainian].
4. Pryahin E.V. (2019). Kriminalistichna charakteristika nezakonoji privatizaciji derzhavnogo ta komunalnogo maina [Forensic characteristics of privatization of state and communal property]. *Yuridichni nauki*, №8, 174-180, doi: 0000-0001-6146-6697 [in Ukrainian] URL: <http://lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2616-7611-2019-08-19.pdf>
5. Koneva I.V. (2019). Privatizacija yak zasib optimizacii derzhavnogo sektoru ekonomiki [Privatization as a means of optimizing the state sector of the economy]. *Yuridichni nauki*, № 5 30(69), 157-162, doi: 10.32838/2707-0581/2019.5/27 URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/5_2019.pdf#page=165

6. Krasnoshapka A.V. (2018). Problemi formuvania derzhavnogo budgetu Ukraini [Problems of forming the state budget of Ukraine], Ukraina I svit: gumanitarno-texnichna elita ta socialnij progress, materialy Mizhnarodnoi naukovo-teoretichnoi konferetsii studentiv I aspirantiv [International scientific and theoretical conference of students and postgraduates]. Kharkiv [In Ukrainian], 219-220 URL: http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/metodotdel/wp-content/uploads/sites/28/2018/05/Ukraina_i_svit_2018.pdf#page=219
7. Grudnitska S.M. (2016). Teoretichni zasadi regionalizacii derzhavnogo upravlinya derzhavnimi pidприємstvami: hospodarsko pravovij aspect [Theoretical principles of regionalization of state management of state enterprises: economic and legal aspect]. *Forum prava*, №4, 90-100 URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13171/1/Grudnytska_90-100.pdf
8. Pidoprigora K.O. (2020). Korupcia u sferi derzhavnogo ta komunalnogo maina [Corruption in the sphere of state and communal property], 317-350 URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19473/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%8F_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_2_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p347-350.pdf
9. Chernishuk P. (2023). Zminu v pravovomu reguluvani ekonomichnix vidnosin: u Verhovnomu sudi vidmuvsja kruglij stil [Changes in the legal regulation of economic relations: a round table was held in the Supreme Court], Juridichna gazeta online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/zmini-v-pravovomu-regulyuvanni-ekonomichnih-vidnosin-u-verhovnomu-sudi-vidbuvsya-kruglij-stil.html>